

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

**Η κρίση στο Διεθνές Κομμουνιστικό Κίνημα και η επίδρασή του στο
κομμουνιστικό κίνημα στην Ελλάδα και τους πολιτικούς πρόσφυγες (1956-
1976)**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Ελένη Νικολαΐδου

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

1. Παπαστράτης Προκόπης, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (επιβλέπων)
2. Κοταρίδης Νίκος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
3. Σελέκου Ολυμπία, Ερευνήτρια στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Τα υπόλοιπα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής

4. Παπαδημητρίου Δέσποινα, Καθηγήτρια, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο πανεπιστήμιο
5. Λαγάνη Ειρήνη, Καθηγήτρια, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
6. Λιαλιούτη Ζηνοβία, επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, ΕΚΠΑ
7. Σπηλιωτοπούλου Μαρία, Διευθύντρια Ερευνών, Ακαδημίας Αθηνών

Copyright © Ελένη Νικολαΐδου 2022

All rights reserved. Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματός αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στο γιο μου Παναγιώτη

Συντομογραφίες

AMEE: Αντιφασιστικό Μέτωπο Ελλήνων Εξωτερικού

ΑΟΔΑ: Ανανεωτική Ομάδα Δημοκρατικής Αριστεράς

CWIHP: Cold War International History Project

ΔΝΛ: Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη

ΔΣΕ: Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας

ΔΣΚ: Δημοκρατικό Συνδικαλιστικό Κίνημα Ελλάδας

ΕΑΜ: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο

ΕΒΟΠ: Επιτροπή Βοήθειας στο Παιδί

ΕΔΑ: Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά

ΕΔΝΕ: Ενιαία Δημοκρατική Νεολαία Ελλάδας

ΕΚ: Ένωσις Κέντρου

ΕΛΑΣ: Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΕΠΕΚ: Εθνική Προοδευτική Ένωσις Κέντρου

ΕΠΟΝ: Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων

ΕΡΕ: Εθνική Ριζοσπαστική Ένωσις

ΕΣΣΔ: Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΚΕ: Κεντρική Επιτροπή

ΚΕΕ: Κεντρική Επιτροπή Ελέγχου

ΚΕΤ: Κομματική Επιτροπή Τασκένδης

ΚΚΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος

ΚΚΕ εσ.: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας εσωτερικού
ΚΚΕ (μ-λ): Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (μαρξιστικό – λενινιστικό)
ΚΚΚ: Κομμουνιστικό Κόμμα Κίνας
ΚΚΣΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Σοβιετικής Ένωσης
ΚΟ: Κομματική Οργάνωση
ΚΟΒ: Κομματική Οργάνωση Βάσης
ΛΔΚ: Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας
ΛΔΜΕ: Λαϊκό Δημοκρατικό Μέτωπο Ελλάδας
MECW Marx/Engels Collected Works
ΜΛΚΕ: Μαρξιστική Λενινιστική Κίνηση Ελλάδας
Μ-Λ ΚΚΕ: Μαρξιστικό – Λενινιστικό Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΜΛΟ: Μαρξιστική Λενινιστική Οργάνωση
NATO: North Atlantic Treaty Organization, Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου
ΝΕΔΑ: Νεολαία ΕΔΑ
ΝΕΠ: Νέα Οικονομική Πολιτική
ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΚΜΛΕ: Οργάνωση Κομμουνιστών Μαρξιστών Λενινιστών Ελλάδας
ΟΜΛΕ: Οργάνωση Μαρξιστών Λενινιστών Ελλάδας
ΠΑΚ: Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα
ΠΑΜ: Πανελλήνιο Αντιδικτατορικό Μέτωπο
ΠΓ: Πολιτικό Γραφείο
ΠΕΕΠΠ: Πανελλήνια Ένωση Επαναπατρισθέντων Πολιτικών Προσφύγων
ΠΜΣΠ: Προοδευτική Μαθητική Συνδικαλιστική Παράταξη
ΠΠΣΠ: Προοδευτική Πανσπουδαστική Συνδικαλιστική Παράταξη
PUWP: Polish United Workers' Party – Πολωνικό Κόμμα Ενωμένων Εργατών
ΣΑΚΕ: Συνεπής Αριστερή Κίνηση Ελλάδας
ΣΔΕ: Σύνδεσμος για τη Δημοκρατία στην Ελλάδα

ΣΕ: Σοβιετική Ένωση

ΣΠΑΚ: Συνεπής Πολιτική Αριστερή Κίνηση

ΦΝΧ: Φίλοι Νέων Χωρών

Ευχαριστίες

Η εκπόνηση της παρούσας έρευνας προκάλεσε ερευνητικά ταξίδια τα οποία είχαν τα μποφόρ τους αλλά και τη νηνεμία τους. Στη νηνεμία ο κίνδυνος να αλλάξεις ρότα και να οδηγηθείς σε λιμάνια αλλότρια είναι μηδαμινός. Οπότε στα μποφόρ εκτιμάς όχι μόνο το σκαρί αλλά και τις οδηγίες και κατευθύνσεις που δέχεσαι για να κρατηθείς σταθερά στη γραμμή πλεύσης για τον αρχικό και οριστικό σου προορισμό. Με αυτή τη μικρή εισαγωγή θέλω να ευχαριστήσω από καρδιάς το Δάσκαλό μου Προκόπη Παπαστράτη, συμπαραστάτη στο ταξίδι μου, που απ' ό,τι φαίνεται έφτασε στην Ιθάκη του. Με υπομονή, καρτερικότητα, απaráμιλλο χιούμορ και βαθιές γνώσεις με συμβούλευε όλα αυτά τα χρόνια, με επανέφερε όταν χανόμουν στους λαβυρίνθους των πηγών και ήταν εκεί για ό,τι μικρό και ό,τι μεγάλο σκεφτόμουν να του ζητήσω και θεωρούσα εκ των ων ουκ άνευ ότι θα μου το διεκπεραίωνε. Όπως και έκανε φυσικά. Δάσκαλέ μου, λοιπόν, σε ευχαριστώ πάρα πολύ.

Δεν πρέπει να ξεχάσω να μνημονεύσω την εξαιρετική συμβολή του Στέλιου Μανούσακα, ο οποίος με μεγάλη καρτερικότητα και προθυμία μου μετέφρασε τις δυσκολονόητες στιγμές του «μαρξιστικού λενινιστικού» κινήματος. Με την εμπειρία του, τις γνώσεις του και την μεγάλη του καρδιά, μου πρόσφερε τις διεξόδους που χρειαζόταν η έρευνά μου ώστε να ολοκληρωθεί.

Ιδιαίτερη μνεία οφείλω στο μεγάλο στέλεχος της Αριστεράς και ήρωα της Εθνικής Αντίστασης Μανώλη Γλέζο που με συμβούλευσε, μου έλυσε απορίες μου και μου διηγήθηκε γεγονότα τα οποία συνέβαλαν στη συγγραφή της παρούσας διατριβής.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω και τα άλλα δύο μέλη της τριμελούς επιτροπής τον καθηγητή Γιάννη Κοταρίδη και την ερευνήτρια Ολυμπία Σελέκου για τις πολύτιμες συμβουλές τους.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες

Ευχαριστίες

Εισαγωγή

Το πρόβλημα των πηγών	17

Κεφάλαιο 1ο

Τα καθοριστικά Συνέδρια του ΚΚΣΕ και η «μυστική έκθεση»	21
Εισαγωγή	21
Η αποσταλινοποίηση και το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ	25
Η «μυστική έκθεση» του Ν. Χρουσόφ: Για την προσωπολατρία και τις επιπτώσεις της	38
Ο ρόλος του Ι.Στάλιν στον πατριωτικό πόλεμο	58
Η δεύτερη «μυστική έκθεση» του Νικολάι Χρουσόφ	68
Οι κριτικές της «μυστικής έκθεσης» και της αποσταλινοποίησης	72
Κομμουνιστικό Κόμμα Κίνας	73
Η «αντικομματική ομάδα»	78
Η εξέλιξη της αποσταλινοποίησης	82
Το 21 ^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ	82
Το 22 ^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ	85
Ολομέλειες της ΚΕ του ΚΚΣΕ που αφορούν το 20 ^ο Συνέδριο	90
Ιούλιος 1955 - Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΣΕ	90
Ιούνιος 1957 - Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΣΕ	91
22-26 Δεκεμβρίου 1959 - Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΣΕ	95

Κεφάλαιο 2ο

Οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες μετά την ήττα στον εμφύλιο	98
Η πορεία από την Αλβανία στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ	101
Η εγκατάσταση στις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση	112
Η 2 ^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (10-12 Οκτωβρίου 1951)	118
Οι 12 αδυναμίες των κομματικών οργανώσεων	124
Μόρφωση και αυτομόρφωση	131
Ήθος	133
Εκπαίδευση και Παιδιά	136
Το εκπαιδευτικό προσωπικό. Οι δάσκαλοι και οι δασκάλες ...	142
Ανακαταγραφή	146
Αλληλεγγύη και Έρανος Τιμής	154
Επαναπατρισμός	160
Τασκένδη	168
Δημιουργία αχτίδων και αυτάρκεια στην Τασκένδη	174
Οι 1.800 ξεκομμένοι της Κομματικής Οργάνωσης Τασκένδης	177
Από τα επεισόδια στην Τασκένδη έως την καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη	182
Η κριτική κατά του Νίκου Ζαχαριάδη	182
Τα γεγονότα στις 9-11 Σεπτεμβρίου 1955	195
Τα επεισόδια της Τασκένδης στην 5η Ολομέλεια και η ακύρωσή της	207
Συνδιάσκεψη ΚΟΤ	216
Η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη	231
Η επέμβαση της Διεθνούς Επιτροπής στα εσωτερικά του ΚΚΕ	231
Η εισήγηση του Γκεοργκίου Ντεζ και η εξέλιξη της εσωκομματικής διαμάχης	239
Τα επεισόδια στην Τασκένδη το 1962	251

Κεφάλαιο 3ο

Διαφωνίες, διώξεις και εξορίες στις σοσιαλιστικές χώρες	260
Στέρηση ιδιότητας πολιτικού πρόσφυγα και συλλήψεις	292

Κεφάλαιο 4ο

Το ελληνικό «μ-λ» κίνημα στο εξωτερικό και την Ελλάδα	296
Η ίδρυση του AMEE Ιταλίας	298
Ο ελληνικός περιοδικός τύπος που εκφράζει το «μ-λ» κίνημα	304
Το περιοδικό «Αναγέννηση»	306
Οι θέσεις της Αναγέννησης	317
ΕΔΑ και Ένωση Κέντρου	317
Κύπρος	329
Προοδευτικό κίνημα	330
Νίκος Ζαχαριάδης	330
Σοβιετική Ένωση και Ι.Στάλιν	332
Το περιοδικό «Επαναστάτης»	334
Αντιπαραθέσεις και διασπάσεις στο «μ-λ» κίνημα	341
 Συμπεράσματα	 351
 Χρονολόγιο	 363
Πηγές – Βιβλιογραφία	380
Παράρτημα	422

Πίνακες

Πίνακας 1. Η δύναμη των πολιτικών προσφύγων σε αριθμούς	109
Πίνακας 2. Η φοίτηση μαθητών σπουδαστών στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ κατά το διάστημα 1952-1953	141
Πίνακας 3. Επίδοση μαθητών υποχρεωτικής εκπαίδευσης στις Λαϊκές Δημοκρατίες, σχολικό έτος 1952-1953	141
Πίνακας 4. Κατάλογος ύποπτων Ελλήνων πολιτικών προσφύγων σύμφωνα με τις πολωνικές μυστικές υπηρεσίες	149
Πίνακας 5. Η ανακαταγραφή στην Πολωνία, Οκτώβριος 1950-26 Σεπτεμβρίου 1951	153
Πίνακας 6. Οι πολιτικοί πρόσφυγες πριν και μετά	164
Πίνακας 7. Αυτοκτονίες επαναπατρισθέντων	166
Πίνακας 8. Οι κινήσεις του Ν.Ζαχαριάδη έως τα γεγονότα στις 9-11 Σεπτεμβρίου 1955	197
Πίνακας 9. Το Γραφείο της ΚΟΤ πριν τα επεισόδια στις 9-11 Σεπτεμβρίου 1955	209
Πίνακας 10. Οι Σοβιετικοί και οι Ουζμπέκοι αξιωματούχοι που ενεπλάκησαν στα γεγονότα του 1955 στην Τασκένδη	215
Πίνακας 11. Επισκέψεις αντιπροσωπειών ΚΕ του ΚΚΕ στην ΚΟΤ, 1955	218
Πίνακας 12. Ο πολιτικός χάρτης στην Ελλάδα μέχρι τις εκλογές του 1958 σύμφωνα με την Αναγέννηση	319

Φωτογραφίες

- Φωτογραφία 1. Η καταγραφή των πολιτικών προσφύγων της Τασκένδης από το Σύλλογο Ελληνικού Πολιτισμού Τασκένδης
- Φωτογραφία 2. Τασκένδη. 1959. Το κτίριο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, η πλατεία και το μνημείο του Φρούνζε.
- Φωτογραφία 3. Ο Ν.Χρυσόφ επισκέπτεται την Τασκένδη, 12 Ιανουαρίου 1956
- Φωτογραφία 4. Αεροφωτογραφία Τασκένδης, 1956

- Φωτογραφία 5. Κεντρική λεωφόρος Τασκένδης, 1956
- Φωτογραφία 6. Η απόσταση από την Τασκένδη στην Άλμα Άτα είναι 809 χιλιόμετρα
- Φωτογραφία 7. Εξόριστοι στην εξορία, 6.539 χιλιόμετρα μακριά από την πρωτεύουσα της χώρας τους, την Αθήνα.
- Φωτογραφία 8. Φωτογραφία από τις φυλακές της Τασκένδης το 1955
- Φωτογραφία 9. Η Τασκένδη από την έρημο του Καρακούμ στο Τουρκμενιστάν απέχει 781 χιλιόμετρα.
- Φωτογραφία 10. Βουκουρέστι – Μπόρσεκ, απόσταση 400 χιλιόμετρα
- Φωτογραφία 11. Οδικώς η Τασκένδη από το Μυυνακ απέχει 1.336 χιλιόμετρα
- Φωτογραφία 12. Το κείμενο της απόφασης του δικαστηρίου της Τασκένδης (20/3/1965) για τη φυλάκιση του Σπύρου Τάκη
- Φωτογραφία 14. Αντιπροσωπεία της ΟΜΛΕ επισκέπτεται την Κίνα, Δεκέμβριος 1974

Παράρτημα

Παράρτημα 1. Οι ξένες αντιπροσωπείες που παραβρέθηκαν στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, 1956	423
Παράρτημα 2. Η διαδικασία εκλογής επιτροπών κατά το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ	425
Παράρτημα 3. Η εξέλιξη των σχέσεων του Λ.Τρότσκι, του Γ.Ζηνόβιεφ και του Λ.Κάμενεφ με τον Ι.Στάλιν	427
Παράρτημα 4. Αφίσα «Ο Καύκασος θα ελευθερωθεί»	429
Παράρτημα 5. Οι εκπρόσωποι του 21ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ, 1959 ...	430
Παράρτημα 6. Οι εκπρόσωποι του 22ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ, 1961 ...	431
Παράρτημα 7. Η διαδικασία εκλογής επιτροπών κατά το 22ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, 1961	432
Παράρτημα 8. Οι θανόντες σύντροφοι μεταξύ 21ου και 22ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ που μνημονεύθηκαν στο 22ο Συνέδριο	434

Παράρτημα 9. Τα κείμενα πολεμικής που οδήγησαν στην Σινο – Σοβιετική ρήξη	434
Παράρτημα 10. Η σειρά των ολομελειών του ΚΚΕ στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο	441
Παράρτημα 11. Το γράμμα του Νίκου Ζαχαριάδη στις 31 Οκτωβρίου 1940	448
Παράρτημα 12. 8σέλιδη επιστολή του Μάρκου Βαφειάδη για την 6η και 7η ολομέλεια, 1956 και 1957 αντίστοιχα	450
Παράρτημα 13.Τασκένδη-Τσιρτσίκ	458
Παράρτημα 14. Ανακοίνωση του Δημήτρη Βλαντά η οποία προκάλεσε τα γεγονότα στην Τασκένδη, Σεπτέμβριος 1955	459
Παράρτημα 15. Εξώφυλλο περιοδικού ΣΥΝΟΡΑ	461
Παράρτημα 16. 18σέλιδη επιστολή συνοδοιπόρων Μάρκου Βαφειάδη προς αδελφά κόμματα για την κατάσταση στο ΚΚΕ, Μάρτιος 1966 ...	462
Παράρτημα 17. Επιστολή πολιτικού πρόσφυγα Λάμπρου Στάμου. Στο παράρτημα παρατίθενται και δύο ποιήματα του Στέφανου Οικονόμου, πολιτικού εξόριστου στη Σιβηρία, Δεκέμβρης 1963 και 1964 με τίτλους «Προσμονή» και «Θέλω να πεθάνω έτσι απλά»	480
Παράρτημα 18. Οι τίτλοι των βιβλίων που κυκλοφόρησαν οι Ιστορικές Εκδόσεις	483
Παράρτημα 19. Η εξέλιξη των μ-λ οργανώσεων ανά τον κόσμο	484
Παράρτημα 20. Κείμενο πολιτικών προσφύγων στη Βράιλα Ρουμανίας σχετικά με τις διαμαρτυρίες τους για τη διάλυση των κομματικών οργανώσεων του ΚΚΕ και τις διαγραφές	489

Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να διερευνήσει την πορεία της Σοβιετικής Ένωσης μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν, την επικράτηση του Ν.Χρουσόφ και εξετάζεται η αποσταλινοποίηση της Σοβιετικής Ένωσης όπως αυτή διακηρύχθηκε και υλοποιήθηκε κατά τη χρονική στιγμή που Γενικός Γραμματέας του ΚΚΣΕ ήταν ο Ν.Χρουσόφ πάντα σε σχέση με τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες.

Το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ αποτέλεσε κόμβο στην πορεία του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. Επρόκειτο για τη θρυαλλίδα μιας διαδικασίας ανατροπής της επαναστατικής στρατηγικής του κομμουνιστικού κινήματος και ενσωμάτωσης αυτού στο αστικό στρατόπεδο, της αναστροφής της πορείας της σοσιαλιστικής οικοδόμησης και της επισφράγισης των αρνητικών εξελίξεων που ήδη συντελούνταν στο πλαίσιο των ταξικών αγώνων στην ΕΣΣΔ αλλά και παγκοσμίως.

Στόχος της παρούσας έρευνας¹ είναι μία ολοκληρωμένη παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης της διάσπασης του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος, η πορεία των πολιτικών προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση, τα γεγονότα της Τασκένδης, οι διώξεις αγωνιστών που διαφωνούσαν με το ΚΚΕ και η εμφάνιση του μαρξιστικού λενινιστικού κινήματος στην Ελλάδα και την υπερορία.

Το αντικείμενο της έρευνας φιλοδοξεί να αποτελέσει την πρώτη ολοκληρωμένη προσέγγιση του θέματος αναπτύσσοντας και αναλύοντας τα

¹ Η διατριβή ακολουθεί τις οδηγίες συγγραφής που εκδόθηκαν από το Πάντειο Πανεπιστήμιο. *Οδηγίες για τη συγγραφή πτυχιακών ή διπλωματικών εργασιών και διδακτορικών διατριβών*, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και πολιτικών επιστημών, Βιβλιοθήκη και κέντρο πληροφόρησης, Αθήνα 2016. Πολύτιμη συνεισφορά και από Patrick Dunleavy, *Η διδακτορική διατριβή. Οργάνωση, σχεδιασμός, συγγραφή, ολοκλήρωση*, Αθήνα (Πλέθρον) 2006. Αλέξης Πολίτης, *Υποσημειώσεις και παραπομπές*, Ηράκλειο (Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης) 1998. Όσον αφορά στο διαδικτυακό υλικό, για τη συντόμευση των ηλεκτρονικών συνδέσμων, links, χρησιμοποιήθηκε η πλατφόρμα <https://app.bitly.com/>.

ιστορικά γεγονότα της περιόδου.

Η ρήξη μεταξύ ΚΚΣΕ και ΚΚΚ συνδέεται με ένα νήμα με την εμφάνιση του ελληνικού μαρξιστικού λενινιστικού ρεύματος στην Ελλάδα και την υπερορία. Η «*στροφή*» του ΚΚΣΕ έχει καταγραφεί και αναλυθεί σε πολλά άρθρα κυρίως πολιτικών οργανώσεων. Το ίδιο και η εμφάνιση του μαρξιστικού λενινιστικού ρεύματος έχει αποτυπωθεί σποραδικά σε εφημερίδες, κυρίως της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς, με εξαιρετικά λίγες εμπεριστατωμένες αναλύσεις όπως αυτή του Νίκου Κουλούρη (2005).

Μετά τον Αύγουστο του 1949, χιλιάδες πολιτικοί πρόσφυγες κατακλύζουν τις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση ζητώντας καταφύγιο.

Η εγκατάστασή τους, οι συνθήκες διαβίωσης, κυρίως στην Τασκένδη, τα γεγονότα που προκάλεσαν το ρήγμα στους πολιτικούς πρόσφυγες το 1955 είναι επίσης αντικείμενο έρευνας της παρούσας διατριβής.

Η μελέτη αποτελείται από 4 κεφάλαια. Στο 1ο κεφάλαιο αναλύονται τα τρία βασικά συνέδρια του ΚΚΣΕ. Η επιλογή των Συνεδρίων δεν είναι τυχαία. Εκτός από το 20^ο Συνέδριο και τα άλλα δύο, το 21^ο και το 22^ο, είναι η φυσική ακολουθία της ίδιας πορείας.

Στο 1^ο κεφάλαιο αναλύεται το 20^ο Συνέδριο, 14-25 Φεβρουαρίου 1956, είναι το πρώτο Συνέδριο μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν. Σε αυτό φαίνεται πλέον η κυριαρχία του Ν.Χρουσόφ όπου εισάγει τη θεωρία του «*ειρηνικού περάσματος*», της «*ειρηνικής συνύπαρξης*» και για πρώτη φορά, με δημόσιο λόγο, αν και κεκλεισμένων των θυρών, προτείνει την αποσταλινοποίηση της Σοβιετικής Ένωσης. Παρουσιάζονται τα βασικά σημεία της κεντρικής ομιλίας του Γενικού Γραμματέα καθώς και η σειρά των ομιλιών από τους αντιπροσώπους. Τονίζονται κατά περίπτωση ομιλίες που έχουν να πουν κάτι ιδιαίτερο και δίνουν σχήμα στην εικόνα.

Η ομιλία του Ν.Χρουσόφ «*Για την προσωπολατρία και τις επιπτώσεις της*» ή όπως έγινε γνωστή «*η μυστική έκθεση*» υπήρξε η επίσημη έναρξη αποκαθήλωσης του Ι.Στάλιν. Σε λιγότερο από ένα μήνα, ο Ν.Χρουσόφ διαβάσει μία δεύτερη διαφορετική από την πρώτη «*μυστική έκθεση*» στην 6^η ολομέλεια του Πολωνικού Κόμματος Ενωμένων Εργατών (PUWP), 20 Μαρτίου 1956.

Ιδιαίτερη αναφορά στην έρευνα κατέχει η τελευταία ημέρα του 20^{ου} Συνεδρίου σε αυτή ο Ν.Χρουσόφ διαβάσει τη «*μυστική έκθεση*» που φυσικά δεν ήταν και τόσο μυστική. Ιδιαίτερη σημασία για την έρευνα έχει η επιλογή του

Ν.Χρουσόφ να διαβάσει τη «μυστική έκθεση» την τελευταία ημέρα του 20^{ου} Συνεδρίου αιφνιδιάζοντας τους συνέδρους, καθώς επίσης και το γεγονός ότι γίνεται γρήγορα γνωστή. Παρουσιάζονται οι τρόποι που το κείμενο έφτασε στη Δύση και δημοσιεύθηκε ήδη στις 4 Ιουνίου 1956. Το εκτενές κείμενο πήρε τη θέση του στην ιστορία και αναλύεται στα κυριότερα σημεία του ενώ γίνεται προσπάθεια να αξιολογηθεί η εγκυρότητα των στοιχείων που παραθέτει.

Η εξέταση της επονομαζόμενης «αντικομματικής ομάδας» παρά τη δυσκολία εντοπισμού των σχετικών πηγών, πέτυχε να παρουσιάσει τους στόχους της και τις αντιδράσεις που αντιμετώπισε ιδιαίτερα στο 21^ο Συνέδριο. Εξετάζονται επίσης οι λόγοι της συντονισμένης επίθεσης που κατέληξε στην επιτυχία του Ν.Χρουσόφ να απομονώσει και εξοντώσει πολιτικά τα μέλη αυτής της ομάδας.

Η ενότητα για το 21^ο Συνέδριο, 27 Ιανουαρίου - 5 Φεβρουαρίου 1959, εξετάζει την πλήρη επικράτηση του Ν.Χρουσόφ, αναλύει τα βασικά σημεία της εισήγησης της ΚΕ του ΚΚΣΕ.

Ακολουθεί το 22^ο Συνέδριο, 17-31 Οκτωβρίου 1961, στο οποίο επικρατεί πλήρως ο Ν.Χρουσόφ, χωρίς εσωτερική αντιπολίτευση όπου όμως είναι φανερό το νέο μέτωπο, η σύγκρουση με την Κίνα και την Αλβανία. Υιοθετείται ένα νέο πρόγραμμα, φιλόδοξο και ανέφικτο. Αναλύεται στα βασικά της σημεία η εισήγηση της ΚΕ του ΚΚΣΕ, στα οποία σημεία έγινε και μεγάλη πολιτική αντιπαράθεση κατόπιν. Ο Ν.Χρουσόφ συνεχίζει με τον απολογισμό και κάνει την πρόβλεψη ότι η μετατροπή της σοβιετικής κοινωνίας σε κομμουνιστική δεν είναι μακριά. Στη συνέχεια γίνονται οι τοποθετήσεις των συνέδρων και παρουσιάζεται, συνοπτικά, όποια εισήγηση συνέδρου αναφέρει κάτι ιδιαίτερο που αφορά στο θέμα που εξετάζεται. Κεντρικό σημείο των ομιλητών είναι το θέμα της Αλβανίας η οποία, σύμφωνα με τους συνέδρους, υπονομεύει τη φιλία της με τη Σοβιετική Ένωση. Στην ενότητα που εξετάζει τη στάση του ΚΚΚ για το 20^ο Συνέδριο, προκύπτει από τα κείμενα των κινέζων στελεχών, ότι εγείρονται σοβαρές αντιρρήσεις αν η τελική διαφωνία Σοβιετικής Ένωσης και Κίνας έγινε με αφορμή την αποσταλινοποίηση.

Στην ενότητα που αναφέρεται στις «Ολομέλειες της ΚΕ του ΚΚΣΕ που αφορούν το 20^ο Συνέδριο» η ανάλυση των κειμένων παρουσιάζει τις εσωτερικές συζητήσεις και εκτιμήσεις, τις κατευθύνσεις και τις αποφάσεις των Σοβιετικών που δεν έρχονταν στο φως της δημοσιότητας.

Το 2^ο κεφάλαιο αναφέρεται στο ελληνικό τμήμα της έρευνας. Εξετάζονται τα γεγονότα από τις επιπτώσεις της αλλαγής στην ηγεσία του ΚΚΣΕ και τη ρήξη

του με το ΚΚΚ στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα. Ακολουθούμε τα μονοπάτια που χάραξαν οι περισσότεροι από τους 55.000 πολιτικούς πρόσφυγες στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης και της Σοβιετικής Ένωσης. Καταγράφουμε την πορεία από την Αλβανία, τις ολομέλειες του ΚΚΕ, τη δημιουργία κομματικών οργανώσεων και τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν. Γίνεται ενδελεχής έρευνα στα γεγονότα της Τασκένδης, τις συγκρούσεις μεταξύ των Ελλήνων κομμουνιστών, τις αντιπαραθέσεις τους με τους αντιπροσώπους του ΚΚ Ουζμπεκιστάν και του ΚΚΣΕ καθώς και τις διώξεις όσων δεν συμμορφώνονταν.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται, αναλυτικά η επέμβαση της Διεθνούς Επιτροπής στα εσωτερικά του ΚΚΕ, επιβάλλεται η αλλαγή στο εσωτερικό του ΚΚΕ, δηλαδή η σταδιακή αποπομπή του Ν.Ζαχαριάδη.

Το 3^ο κεφάλαιο, ύστερα από πολυετή αναζήτηση πηγών, συστηματική έρευνα αρχείων, καταγράφει, για πρώτη φορά, τις διώξεις και τις εξορίες που υπέστησαν Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση, απλώς και μόνο επειδή διαφώνησαν είτε με το ΚΚΕ είτε με τη Σοβιετική Ένωση.

Το 4^ο κεφάλαιο έχει τίτλο «*Το ελληνικό «μ-λ» κίνημα στο εξωτερικό και την Ελλάδα*». Εξετάζονται τα κείμενα του πολιτικού μορφώματος ενώ πολύτιμη βοήθεια πρόσφερε και η συνέντευξη με τον *Στέλιο Μανούσακα*. Τη βοήθειά του συνεισέφερε στην παρούσα διατριβή και το ιστορικό στέλεχος *Μανώλης Γλέζος*. Επιχειρείται να διερευνηθεί η παρουσία του ελληνικού «μ-λ» κινήματος στην Ιταλία και τον Καναδά και των δύο κύριων περιοδικών της «Αναγέννησης» και του «Επαναστάτη» που διεκδικούν να δημιουργήσουν, ανεπιτυχώς, τον απέναντι πόλο από την ΕΔΑ. Επιδιώκουν, χωρίς μεγάλη επιτυχία, τον πόλο που ζητούσε και διεκδικούσε την εκπροσώπηση της «*συνεπούς αριστεράς*» ενώ ο «*στόχος είναι η συντριβή του οπορτουνισμού και η αναγέννηση του κινήματος στην Ελλάδα*».

Η έρευνα ολοκληρώνεται με το Παράρτημα όπου παρουσιάζονται ντοκουμέντα και λεπτομέρειες που αποτελούν σημαντικό τμήμα κατανόησης της έρευνας.

Τελευταίο παρατίθεται ένα χρονολόγιο με ημερομηνίες που αφορούν κυρίως την παρούσα έρευνα και οι οποίες περιστοιχίζονται με γεγονότα σε Ελλάδα και εξωτερικό ώστε να συμπληρώνουν την ιστορική απεικόνιση της εποχής που εξετάζεται.

Το πρόβλημα των πηγών

Η ιστορική έρευνα που διεξήχθη οδηγήθηκε από τη συστηματική και αντικειμενική εντόπιση των πηγών, οριοθετήθηκε από τη στοιχειοθέτηση των γεγονότων και εξήχθησαν συμπεράσματα βασιζόμενα στα γεγονότα στηριζόμενη στην αρχή του *audiat et altera pars*.

Εξετάστηκαν πρακτικά συνεδρίων, συνεδριάσεων ΚΕ, ολομελειών, έγγραφα (δημόσια και απόρρητα), άρθρα, αποφάσεις, προφορικές μαρτυρίες. Αρκετά γεγονότα της ελληνικής ιστορίας, του θέματος που εξετάζεται, είναι αδιευκρίνιστα και ασαφή. Η ανάδειξή τους δυσκολεύεται από την απουσία πηγών και την αποφυγή αναφοράς σε αυτά όσων εμπλέκονταν και όσο ήταν εν ζωή με γραπτά τους κείμενα. Ένας αριθμός αγωνιστών του ΔΣΕ με τον επαναπατρισμό τους ένιωσαν την ανάγκη να διηγηθούν τη διαδρομή τους. Πρόκειται κυρίως για αυτοεκδόσεις οι οποίες είναι και δύσκολο να εντοπιστούν. Στην παρούσα διατριβή εξετάζουμε, μετά από επίμονη αναζήτηση, ένα πλήθος προσωπικών βιογραφιών.

Υπήρξαν πηγές που ήταν γνωστές όπως οι αποφάσεις των ολομελειών, άλλες πηγές που δόθηκε αγώνας να αποκτηθούν όπως είναι τα πρακτικά του 21^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ που με οδήγησαν να βρω αντίτυπο στην αγγλική γλώσσα που κυκλοφορούσε στο Silver Spring των ΗΠΑ.

Η δυσκολία προσπέλασης των ρωσικών πρωτογενών πηγών που αφορούν στο πρώτο κεφάλαιο αντιμετωπίστηκαν με την προσφυγή στο Wilson Center. Το Wilson Center δημοσίευσε αρχεία σε ηλεκτρονική

(<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/>) και σε έντυπη μορφή με το περιοδικό *Cold War International History Project* (CWIHP)². Στη Μόσχα, από τις 12 έως και τις 15 Ιανουαρίου 1993, διοργανώθηκε Συνέδριο για τα πρόσφατα δημοσιευθέντα αρχεία της Σοβιετικής Ένωσης. Η διοργάνωση του Συνεδρίου φανερώνει και το έντονο ενδιαφέρον των αμερικανικών πανεπιστημίων και της αμερικανικής κυβέρνησης για τη μελέτη των απόρρητων, μέχρι εκείνη τη στιγμή, σοβιετικών εγγράφων. Οι διοργανωτές του Συνεδρίου ήταν το Cold War

² Το *The Wilson Center* ιδρύθηκε στις ΗΠΑ το 1968 προς τιμή του Προέδρου των ΗΠΑ Woodrow Wilson. Σκοπός του η δημιουργία ενός ανεξάρτητου φόρουμ πολιτικής. Ηλεκτρονικά δημοσιεύονται αποχαρακτηρισμένα αρχεία για τον Ψυχρό Πόλεμο, την εξωτερική πολιτική της Κίνας.

International History Project σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Γενικής Ιστορίας της Ρωσικής Ακαδημίας Επιστημών και το Κέντρο Αποθήκευσης Σύγχρονων Αρχείων (Storage Center for Contemporary Documentation, SCCD ή TsKhSD όπως είναι γνωστό από το ρωσικό ακρωνύμιο) και το οποίο φιλοξενεί αρχεία συνεδριάσεων της ΚΕ του ΚΚΣΕ πριν το 1952. Για τέσσερις ημέρες Ρώσοι και Αμερικανοί ακαδημαϊκοί παρουσίαζαν δεκάδες αρχεία που αφορούσαν στη σινοσοβιετική σχέση, τον ψυχρό πόλεμο, τα γεγονότα σε Ουγγαρία και Τσεχοσλοβακία. Όλα τα ρωσικά αρχεία έχουν μεταφραστεί από πανεπιστημιακούς στην αγγλική γλώσσα και υπάρχουν στο ηλεκτρονικό αρχείο του CWHIP. Σταδιακά από το Σεπτέμβριο του 1993 δόθηκαν στη δημοσιότητα έγγραφα που αφορούσαν στην ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης και ήταν στην κατοχή του Foreign Policy Archive of the Russian Federation (AVPRF, Arkhiv Vneshnei Politiki Rossiiskoi Federatsii). Ο αποχαρακτηρισμός των αρχείων είχε δύο αφετηρίες, το 1917 και το 1945. Το Σεπτέμβριο του 1993 αποχαρακτηρίζονται αρχεία που αφορούν στις χρονικές περιόδους 1917-1921 και 1945-1950 ενώ το Σεπτέμβριο του 1994 αρχεία των περιόδων 1922-1927 και 1951-1955. Το AVPRF είναι μία από τις συλλογές ρωσικών αρχείων που ξεκίνησαν τους αποχαρακτηρισμούς³. Το Αρχείο Εξωτερικής Πολιτικής της Ρωσικής Ομοσπονδίας (Архив внешней политики Российской Федерации) ιδρύθηκε αρχικά ως Αρχείο Εξωτερικής Πολιτικής της ΕΣΣΔ το 1917. Συχνά αναφέρεται ως «AVPRF», από το ρωσικό του ακρωνύμιο.

Ο προβληματισμός μου και το ενδιαφέρον μου συνάμα ήταν να κατανοήσω πως συνδέονται όλα αυτά τα γεγονότα και αν συνδέονται να ξεκαθαριστεί το τοπίο. Ο σκοπός της έρευνας είναι να κατατεθούν τα γεγονότα με μία λογική αλληλουχία και ο στόχος είναι να γίνει η σύνθεση και να προστεθεί στην αλυσίδα της ιστορικής έρευνας τους θέματος ένας επιπλέον κρίκος. Δημιουργήθηκε ένας μεγάλος κορμός που έχει αρχή, μέση και τέλος και εκθέτει τα γεγονότα, αποδεικνύει ότι αρκετά από αυτά λειτουργούσαν ως συγκοινωνούντα δοχεία και πληροφορεί με επάρκεια όποιον ενδιαφέρεται να μελετήσει τη συγκεκριμένη περίοδο.

³ Ρωσικά αρχεία στο διαδίκτυο: 1.The Russian Archives <https://rusarchives.ru/>, 2.ArcheoBiblioBase <https://abb.eastview.com/>, 3.Annals of Communism, Yale University Press <https://bit.ly/36l9oKl>, 4.Russian Archives Online <https://www.russianarchives.com/> 5.Access to Russian Archives <https://bit.ly/36fiFDJ> 6.Davis Center for Russian and Eurasian Studies, Cold War Studies at Harvard University, Online Document Archive <https://bit.ly/3p11qwK>

Απαραίτητα έγγραφα για την έρευνα όπως τα στενογραφημένα πρακτικά της ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΣΕ του 1957 μεταφράστηκαν από τα ρωσικά.

Τα πρακτικά των τριών κομβικών συνεδρίων, του 20^{ου}, του 21^{ου} και του 22^{ου} δημοσιεύτηκαν στις εφημερίδες Πράβντα και Ιζβέστια. Οι μεταφράσεις τους κυκλοφόρησαν ένα χρόνο μετά από κάθε συνέδριο και ενδεικτικό του ενδιαφέροντος που προκάλεσαν είναι ότι πραγματοποιήθηκαν υπό την αιγίδα της Επιτροπής Σλαβικών Σπουδών στις ΗΠΑ η οποία ορίστηκε από το American Council of Learned Societies (ACLS) και το Social Science Research Council (SSRC)⁴

Το πρόβλημα της σιωπηρής απόρριψης του αιτήματος να πραγματοποιηθεί έρευνα στο Ιστορικό Αρχείο του ΚΚΕ αντιμετωπίστηκε κατόπιν επίμονων αναζητήσεων με τον εντοπισμό, την εξασφάλιση και την κατάλληλη αξιοποίηση των πρακτικών των ολομελειών της ΚΕ του ΚΚΕ για την περίοδο που εξετάζεται. Οι συγκεκριμένες εκδόσεις θεωρούνται απόρρητες και μόνο για εσωκομματική χρήση, είναι αριθμημένες και δίδονταν στα μέλη της ΚΕ προς μελέτη και παρατηρήσεις και κατόπιν εκδίδονταν δημόσια.

⁴ Το American Council of Learned Societies (ACLS) ιδρύθηκε το 1919 ως μη κερδοσκοπικός οργανισμός και περιλαμβάνει 78 επιστημονικούς οργανισμούς.

Στο 20ο ετήσιο συνέδριό τους, το 1939, αποφασίστηκε η ίδρυση της Επιτροπής Σλαβικών Σπουδών η οποία με τη σειρά της κυκλοφόρησε το περιοδικό *Σλαβικές Σπουδές*. Το 1949 στην ετήσια συνάντηση του ACLS αποφασίστηκε η ίδρυση μεικτής επιτροπής σλαβικών σπουδών από μέλη της ACLS και του Social Science Research Council (SSRC) καθώς και την έκδοση του περιοδικού *The current digest of the Soviet Press* με κύριο σκοπό τις μεταφράσεις από τα ρωσικά στα αγγλικά. Η μεικτή επιτροπή Σλαβικών Σπουδών ήταν ενεργή έως τις 30 Ιουνίου 1971.

Την ίδια περίοδο ιδρύθηκε το Ρωσικό Ινστιτούτο στο πανεπιστήμιο *Columbia* και το Κέντρο Ρωσικών Ερευνών στο πανεπιστήμιο *Harvard*.

Η ευθύνη του περιοδικού *The current digest of the Soviet Press* ανατέθηκε στον Leo Gruliov. Το περιεχόμενό του, κυρίως, περιλάμβανε μεταφράσεις από τις σοβιετικές εφημερίδες, από έγγραφα, ομιλίες.

Περισσότερα για το περιοδικό, τις εκδόσεις της Μεικτής Επιτροπής Σλαβικών Σπουδών και την εξέλιξη της έρευνας στις ΗΠΑ βλ. στο Chauncy D. Harris, *Russian, Slavic and Soviet Studies in the United States: Some memories and notes*, Russian History, Vol. 24, No. 4 (WINTER 1997 / HIVER 1997), pp. 441-456

Κεφάλαιο 1^ο

Τα καθοριστικά Συνέδρια του ΚΚΣΕ και η «μυστική έκθεση»

Εισαγωγή

Η Σοβιετική Ένωση ήταν ένα κράτος θεμελιωμένο στην κομμουνιστική ιδεολογία, όσο αυτή ήταν εύρωστη και σταθερή τόσο η Σοβιετική Ένωση επιβίωνε. Το πλήγμα που δέχτηκε στην ιδεολογία της η Σοβιετική Ένωση ήταν σαν να έπεσε βόμβα η οποία διέλυσε τους ανθρώπους αλλά δεν πείραξε τις δομές.

Ο θάνατος του Ι.Στάλιν⁵ ήταν το ιστορικό σημείο όπου τυπικά έκανε

⁵ Ο Ι.Στάλιν πέθανε στις 5 Μαρτίου 1953. Στην Πράβντα δημοσιεύθηκε η αναγγελία θανάτου του που την υπέγραφε το υπουργικό συμβούλιο και προεδρείο του ανώτατου συμβουλίου της ΣΕ και στο οποίο λακωνικά έγραψαν: Αναγγελία θανάτου του Ι.Στάλιν, στις 5 Μαρτίου 1953, ώρα θανάτου 21:50, αιτία θανάτου: μετά από βαριά ασθένεια.

Αυτή ήταν η επίσημη εκδοχή θανάτου του Ι.Στάλιν. Έκτοτε, για τα πραγματικά αίτια του θανάτου του, έχουν γραφτεί και έχουν ειπωθεί πολλά χωρίς όμως να μπορούν να αποδειχθούν. Η θεωρία που αιωρείται γύρω από το θάνατο του Ι.Στάλιν είναι πως αυτός δηλητηριάστηκε.

Με άρθρο του δημοσιογράφου Michael Wines με τίτλο *New Study Supports Idea Stalin Was Poisoned* στην εφημερίδα *The New York Times*, στις 5 Μαρτίου 2003, αναζωπυρώνεται το θέμα. Το άρθρο βασίζεται στην κυκλοφορία του βιβλίου των Jonathan Brent, Vladimir Naumov, *Stalin's Last Crime* στο οποίο υπάρχει ο ισχυρισμός

στροφή η Σοβιετική Ένωση και όχι όπως έχει επικρατήσει το 20^ο Συνέδριο του 1956. Μετά το θάνατό του Ι.Στάλιν⁶, δόθηκε μάχη για τη διαδοχή του. Οι ανά τον κόσμο κομμουνιστές υπέθεταν ότι διάδοχός του θα ήταν ο Β.Μ. Μόλοτοφ που ήταν ο πιο στενός του συνεργάτης. Μετά τον Β.Μ. Μόλοτοφ, ο επόμενος που θα μπορούσε να τον διαδεχθεί, ήταν ο Γ.Μ. Μαλενκόφ όπως και έγινε. Ο Γ.Μ.Μαλενκόφ ορίστηκε Γραμματέας της ΚΕ στις 7 Μαρτίου 1953 και δύο χρόνια αργότερα στις 14 Μαρτίου 1955⁷ παραιτήθηκε από τη θέση ύστερα από πιέσεις που δέχθηκε από τον Ν.Χρουσόφ. Ο Γ.Μ.Μαλενκόφ παρέμεινε

πως ο Ι.Στάλιν είχε σκοπό να κηρύξει πόλεμο στις ΗΠΑ. Ο Miguel A.Faria στο άρθρο του *Stalin's mysterious death* ισχυρίζεται πως η αυτοψία στο σώμα του Ι.Στάλιν έδειξε πως δηλητηριάστηκε, PMC, US National Library of Medicine, 14 Νοεμβρίου 2011 <https://bit.ly/32UkN2g> . Ο Yemelianov Yuri αναφέρει ότι ο γιος του Ι.Στάλιν, Βασίλι, εξαπέλυσε δημόσια κατηγορίες για δολοφονία του πατέρα του. Στο τέλος του Μαρτίου του 1953 διώχθηκε από τις ένοπλες δυνάμεις και στο τέλος του επόμενου μήνα συνελήφθη και κρατήθηκε σε διάφορες φυλακές της ΕΣΣΔ. Αποφυλακίστηκε τον Απρίλιο του 1961, με εξαιρετικά εύθραυστη υγεία και τον Μάρτιο του 1962 πέθανε, Y. Yemelianov, *Stalin's Death and the Fight for the Leadership of the CPSU*, Revolutionary Democracy, vol.XV, No 1-2, April September 2009. Για δολοφονία του Ι.Στάλιν γράφει και ο Daniel W. Michaels όπου παρουσιάζει τις απόψεις των συγγραφέων Arsen Benikovich Martirosyan και Yuri Mukhin και το γεγονός πως ο Ι.Στάλιν είχε εκφράσει την επιθυμία του να προβεί σε ριζικές αλλαγές στη διακυβέρνηση της ΣΕ, Daniel W.Michaels, «*Why Josef Stalin was assassinated*», November - December, The Barnes Review, 2011, p.5-10.

⁶ Μία τελείως διαφορετική περιγραφή για το θάνατο του Ι.Στάλιν δίνει ο Πάνος Δημητρίου, κομμουνιστής και αυτός κατά δήλωσή του, ο οποίος παραδέχεται πως αισθάνθηκε ανακούφιση γιατί απαλλάχθηκαν όλοι από έναν τύραννο. Για δε τη θλίψη και τα κλάματα του κόσμου συμπεραίνει πως «επειδή δεν μπορούσαν να εκδηλώσουν την ανακούφισή τους, την εκδήλωναν με αυτό το υστερικό κλάμα», Πάνος Δημητρίου, «Η ανατροπή του Ζαχαριάδη» στο Στέλιος Κούλογλου, *Μαρτυρίες από τον εμφύλιο και την ελληνική αριστερά*, Αθήνα (Βιβλιοπωλείον της Εστίας) 2012, σ.461.

⁷ Αυτή την περίοδο η διάρθρωση του Πρεζίντιουμ ήταν η εξής: Ν.Χρουσόφ (ο πρώτος Γενικός Γραμματέας), Ν.Α.Μπουλγκάνιν, Β.Μ.Μόλοτοφ, Λ.Μ.Καγκανόβιτς, Μ.Γκ.Περβούκχιν, Γκ.Μ.Μαλενκόφ, Α.Ι.Μικογιάν, Μ.Ζ.Σαμπούροφ, Κ.Γ.Βοροσίλοφ και την ΚΕ την αποτελούσαν 125 μέλη. Η διάρθρωση της κυβέρνησης της Σοβιετικής Ένωσης είναι η εξής: Πρωθυπουργός: Ν.Α.Μπουλγκάνιν. Πρώτοι αναπληρωτές πρωθυπουργοί: Β.Μ.Μόλοτοφ, Α.Ι.Μικογιάν, Λ.Μ.Καγκανόβιτς, Μ.Γκ.Περβούκχιν και Μ.Ζ.Σαμπούροφ. Αναπληρωτές Πρωθυπουργοί: Γκ.Μ.Μαλενκόφ και Κ.Γ.Βοροσίλοφ. Την κυβέρνηση αποτελούσαν συνολικά 49 υπουργοί, Ρ.Ε., Mosely, *Russia after Stalin*, 1955, σ.10-11.

πρόεδρος του συμβουλίου των υπουργών της Σοβιετικής Ένωσης, ο Ν.Χρουσόφ⁸ όμως άρχισε να διακρίνεται ως ο μόνος διεκδικητής της θέσης του Γραμματέα και το πρόσωπο που θα έπαιζε τον πρωταρχικό και καθοριστικό ρόλο στην πολιτική σκηνή της Σοβιετικής Ένωσης για τα επόμενα εννέα χρόνια όπως αποδείχθηκε. Ο Ν.Χρουσόφ παρουσιάστηκε ως ο Μαρξιστής Λενινιστής⁹

⁸ Ο Ν. Χρουσόφ γεννήθηκε το 1894 από μία οικογένεια χωρικών στην επαρχία του Κουρσκ. Το 1917 παρ' όλο που η τοπική οργάνωση της περιοχής του, των Μπολσεβίκων, αριθμούσε 2.000 μέλη, ο Ν. Χρουσόφ δεν αποφάσισε να συμμετέχει σε αυτή, το έκανε όμως το καλοκαίρι του 1918. Το 1922 ορίστηκε γραμματέας του κόμματος για το Don Technical κολλέγιο στην πόλη Γιουζόβκα, το σημερινό Ντόνεσκ. Τον Απρίλιο του 1925 έγινε γραμματέας περιοχής, τον ίδιο μήνα που ο Λαζάρ Καγκανόβιτς έγινε επικεφαλής του ουκρανικού κόμματος. Στο συνέδριο του ουκρανικού κόμματος το 1929 ο Ν.Χρουσόφ μίλησε κατά των μπουχαρινιτών και της δεξιάς πτέρυγας η οποία τασσόταν κατά της λήξης της ΝΕΠ.

Το 1929 ακολούθησε μαθήματα στη βιομηχανική ακαδημία της Μόσχας και από εκείνη τη χρονιά η πολιτική του καριέρα είχε ταχύτατη άνοδο. Το 1933 έγινε το νούμερο δύο στην ΚΟ της Μόσχας μετά τον Α.Μ.Καγκανόβιτς και το 1934 εκλέχτηκε για πρώτη φορά στην ΚΕ του ΚΚΣΕ κατά το 17ο Συνέδριο. Το 1935 διαδέχτηκε τον Α.Μ. Καγκανόβιτς στην ΚΟ της Μόσχας. Τον Ιανουάριο του 1938 ορίζεται Γενικός Γραμματέας του ουκρανικού κόμματος. Ενώ τον Αύγουστο του 1948, μετά το θάνατο του Α.Ζνάνοφ, παίρνει τη θέση του, ως γραμματέας της ΚΕ του ΚΚΣΕ. Μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν, μία από τις πρώτες του κινήσεις ήταν να επαναφέρει τον στρατηγό Γ.Κ. Ζούκοφ τον οποίο είχε απομακρύνει ο Ι.Στάλιν ο οποίος έγινε υπουργός το 1955 και στήριξε τις αποφάσεις του Ν.Χρουσόφ.

Ο παραγκωνισμός του Β.Μ. Μόλοτοφ φάνηκε από το 1954 όταν ο Ν.Χρουσόφ συνοδευόμενος από τους Α.Ι. Μικογιάν και Ν.Α. Μπουλγκάνιν επισκέφτηκαν την Κίνα για να παραβρεθούν στην 5η επέτειο της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας χωρίς να έχουν πάρει μαζί τους τον υπουργό Εξωτερικών.

⁹ Σύμφωνα με τον Β.Μ.Μόλοτοφ «ο Χρουσόφ ήξερε από τα θεωρητικά θέματα τόσα όσα και ένας τσαγκάρης. Ήταν ένας ψευτομαρξιστής λενινιστής, ένας πραγματικός εχθρός της κομμουνιστικής επανάστασης, πονηρός, καλυμμένος, έντεχνα καμουφλαρισμένος εχθρός. Το θέμα ήταν ότι αντανakλούσε το πνεύμα της συντριπτικής πλειοψηφίας», Feliks Chuev, *Molotov Remembers*. Chicago (I. R. Dee) 1993, σ. 366. Στα απομνημονεύματά του ο Β.Μ. Μόλοτοφ αναφέρει ότι ο Ν. Χρουσόφ «ήταν ένας ημιμαθής άνθρωπος, ξένος προς το κόμμα. Ξένος, απολύτως ξένος. Δεν θα μπορούσε να παραμείνει στην κορυφή για πολύ. Βλέπετε ότι οι πρώην υπερασπιστές του τελικά τον ξεφορτώθηκαν και τον κήδεψαν αθόρυβα στο νεκροταφείο του Novodevichy. Τώρα όλοι φέρονται ως να μην είχαν καμία σχέση μαζί του», Feliks Chuev, *Molotov Remembers*. ό.π., σ. 364.

ιδεολογικός συνεχιστής του Ι. Στάλιν¹⁰ μέχρι το 20ο Συνέδριο μέχρι την οριστική απομάκρυνσή του το 1964.

Μελετώντας τις εξελίξεις από το 1953 έως και το 1964 μπορούμε να επισημάνουμε τις παρακάτω περιόδους.

- την αντιπαράθεση μεταξύ Ν. Χρουσόφ και Γ.Μ. Μαλενκόφ την περίοδο 1953-1955 οπότε ο Ν. Χρουσόφ κατάφερε να τον καθαιρέσει από Γενικό Γραμματέα
- το 20ο Συνέδριο, 1956, με αποτέλεσμα την αποκαθήλωση του Ι. Στάλιν, την ιδεολογική στροφή με κύριους άξονες το ειρηνικό πέρασμα και την ειρηνική συνύπαρξη των δύο διαφορετικών πολιτικών στρατοπέδων
- την εμφάνιση, το 1957, της «αντικομματικής ομάδας» ή «ομάδα διασπαστών» κατά τον Ν.Χρουσόφ και τέλος
- την απειλή του Γ.Κ. Ζούκοφ για στρατιωτική επέμβαση μέσα στη Μόσχα αν η «αντικομματική ομάδα» προχωρήσει στα σχέδιά της. Ο Ν. Χρουσόφ με τη βοήθεια του Γ.Κ. Ζούκοφ, τον Ιούνιο του 1957, ανέτρεψε την κατά πλειοψηφία απόφαση του Π.Γ. για την απομάκρυνσή του από Γενικό Γραμματέα.¹¹

Η εμφάνιση ομάδων που θέλησαν να πάρουν την εξουσία αμέσως μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν οδηγεί αυτόματα στο συμπέρασμα για αδυναμία του Ι.Στάλιν να εξαφανίσει τον αστικό τρόπο ζωής στη σοσιαλιστική περίοδο, αλλά και να πάρει τα κατάλληλα μέτρα για την καταπολέμηση του αναθεωρητισμού. Η σοβιετική κοινωνία πέτυχε να εξαφανίσει την καπιταλιστική εκμετάλλευση,

¹⁰ Σύμφωνα με τον Β.Μ.Μόλοτοφ «ο Χρουσόφ ήταν αντίθετος προς τον Στάλιν και τη λενινιστική πολιτική... Οι δεξιοί ήθελαν να μας μπλοκάρουν από την πίεση που ασκούσαμε για την εκκαθάριση των Κουλάκων, αυτοί υπερασπίζονταν την πολιτική των Κουλάκων. Το είπαμε αυτό στον Χρουσόφ και το κουβεντιάσαμε.» ό.π, σ. 351-352.

¹¹ Ν.Μartin, *Restoration of capitalism in the USSR*, Chicago 1975, σ.58. Σύμφωνα με τον ιστορικό Β. Π. Наумов τμήματα της ομιλίας του Ν.Χρουσόφ όπου έλεγε πως μόνο ο Γ.Κ. Ζούκοφ έχει τη δυνατότητα να κινήσει τα τανκ, αφαιρέθηκαν από τα επίσημα τυπωμένα πρακτικά ενώ υπήρχαν στα στενογραφημένα πρακτικά. Ενδεικτικά αναφέρουμε φράση που αφαιρέθηκε: "Хрущев. Жуков встал и сказал что он протестует против таких заявлений так как танки без его приказа двигаться не могут" (μτφρ. Χρουσόφ: Ο Γ.Κ.Ζούκοφ σηκώθηκε και είπε πως διαμαρτύρεται για δηλώσεις πως τα τανκ δεν μπορούν να κινηθούν χωρίς την εντολή του.). Молотов, Маленков, Каганович. 1957, Стенограмма изюньского пленума ЦК КПСС и другие документы, составители Н. Ковалева, А. Коротков, С. Мельчин, Ю. Сигачев, А. Степанов, Москва 1998, σ. 20.

τη φεουδαρχική οικονομία όμως επί των ημερών του Ι.Στάλιν δεν έγινε δυνατό να εκμηδενιστούν τα προνόμια των στελεχών. Αυτά ήταν φαινόμενα που εν τη απουσία της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης άνοιγαν την πόρτα να περάσει η αστική ιδεολογία. Η σοβιετική κοινωνία με την πολιτική ηγεσία του Ι.Στάλιν δεν μπόρεσε να αποτρέψει την επαναφορά του αστικού τρόπου ζωής.

Ο Ι.Στάλιν είχε πει «δεν υπάρχει ταξική βάση για την επικράτηση της αστικής ιδεολογίας»¹² εκτίμηση που αποδείχτηκε λανθασμένη και βοήθησε στην έλλειψη επαγρύπνησης και πολιτικής διορατικότητας. Όπως σημειώνει και ο Βέλγος Λούντο Μάρτενς.

«ο Στάλιν δεν μπόρεσε να καθορίσει τις κατάλληλες μορφές κινητοποίησης των κολχόζνικων και εργατικών μαζών προκειμένου να καταπολεμηθεί ο κίνδυνος της παλινόρθωσης του καπιταλισμού. Η λαϊκή δημοκρατία έπρεπε να είχε αναπτυχτεί με σαφή πρόθεση την εξάλειψη της γραφειοκρατίας, της τεχνοκρατίας, του αριθισμού και των προνομίων. Όμως η λαϊκή συμμετοχή σ' αυτή την υπεράσπιση της δικτατορίας του προλεταριάτου δεν εξασφαλίστηκε όπως έπρεπε»¹³.

Η αποσταλινοποίηση και το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ

Το 20ο Συνέδριο ήταν το πρώτο συνέδριο μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν. Η 75^η επέτειος από τη γέννησή του το Δεκέμβριο του 1954 όπως και η δεύτερη επέτειος από το θάνατό του, το Μάρτιο του 1955, εορτάστηκαν επίσημα με αφιερώματα από τον τύπο. Η πρώτη ένδειξη αποσταλινοποίησης φάνηκε κατά την 76η επέτειο των γενεθλίων του Ι.Στάλιν, το Δεκέμβριο του 1955. Σε αντίθεση με τις προηγούμενες αυτή απλώς αναφέρθηκε στην Πράβντα¹⁴.

Το 20ο Συνέδριο ενέκρινε την έκθεση απολογισμού, καθόρισε τα καθήκοντα της εξωτερικής πολιτικής και όρισε το 6ο πεντάχρονο σχέδιο

¹² Ι.Β.Στάλιν, *Ο μεγάλος πατριωτικός πόλεμος, Ραδιοφωνικός λόγος στις 3 του Ιούλη 1941*, Αθήναι 1954, σ. 29-31.

¹³ Μάρτενς Λούντο, *Μία άλλη ματιά στον Στάλιν*, Αθήνα 1999, σ. 383. Ο Λούντο Μάρτενς (1946-2011) ήταν Βέλγος κομμουνιστής, πολιτικός ακτιβιστής ο ιδρυτής του Βελγικού Εργατικού κόμματος, υπερασπιστής του Ι.Στάλιν και της Σοβιετικής Ένωσης.

¹⁴ W. Taubman, *Khrushchev: The man and his era*, London 2004, σ. 270.

ανάπτυξης¹⁵.

Οι νέες αποφάσεις του 20^{ου} Συνεδρίου πυροδότησαν εσωκομματικές αναταράξεις όχι μόνο στο ΚΚΣΕ αλλά και σε πολλά Κομμουνιστικά και Εργατικά Κόμματα ανά τον κόσμο. Το 20^ο Συνέδριο με τις αποφάσεις του ενίσχυσε την άποψη ότι μπορεί να υπάρξει ειρηνικό πέρασμα από το ένα σύστημα στο άλλο και ότι μπορεί να επικρατήσει ειρήνη στα κράτη ανεξάρτητα από το πολιτικοοικονομικό σύστημα που επικρατεί σε αυτά¹⁶.

Το 20ο Συνέδριο πραγματοποιήθηκε στη Μόσχα, στη μεγάλη αίθουσα συνεδριάσεων του Κρεμλίνου, από τις 14 έως και τις 25 Φεβρουαρίου 1956¹⁷

¹⁵ Ένα από τα συμπεράσματα του 20ου Συνεδρίου ήταν ότι μπορεί να αποτραπεί ο παγκόσμιος πόλεμος κρίνοντας από τις συνθήκες που επικρατούν στη διεθνή πολιτική σκηνή. *Ιστορία του κομμουνιστικού κόμματος της σοβιετικής ένωσης*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1976, σ. 668-670. Ο Β.Ι.Λένιν είχε διατυπώσει τη θέση ότι είναι αναπόφευκτοι οι πόλεμοι στην εποχή του ιμπεριαλισμού, σε εποχή που πρώτον, ο καπιταλισμός ήταν ενιαίο καθολικό παγκόσμιο σύστημα, και δεύτερο οι κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, που δεν είχαν συμφέρον από τον πόλεμο και τάσσονταν ενάντια του, ήταν αδύνατες, δεν ήταν αρκετά οργανωμένες και δεν μπορούσαν να αναγκάσουν τους ιμπεριαλιστές να παραιτηθούν από τον πόλεμο. Από το 1892 ακόμη ο Β.Ι.Λένιν πρότεινε να αφαιρεθούν από το σχέδιο της δήλωσης της σοβιετικής αντιπροσωπείας στη συνδιάσκεψη της Γένουας οι λέξεις ότι «η δική μας ιστορική θεωρία... προϋποθέτει το αναπόφευκτο νέων παγκόσμιων πολέμων» Β.Ι.Λένιν, *Άπαντα*, 5^ηρώσ. Έκδ., 45, σ.63. Επίσης το συνέδριο καθόρισε τα καθήκοντα της εξωτερικής πολιτικής της Σοβιετικής Ένωσης.

¹⁶ Νικολαΐδου Ελένη, «Η επέμβαση της Διεθνούς Επιτροπής στα εσωτερικά του ΚΚΕ: Η 6η πλατιά ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, 1956», *Αριστερά και αστικός πολιτικός κόσμος, 1940-1960*, επιμέλεια τόμου: Μ.Λυμπεράτος, Π.Παπαστράτης, Αθήνα (Βιβλιόραμα) 2014, σ. 369-376. Επίσης βλ. *Το 20ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ενώσεως. Η απόφασις δια την έκθεσιν της κεντρικής επιτροπής*, Αθήνα (Ζώγια) 1956. Για μία πολυδιάστατη επισκόπηση του 20ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ σε σχέση με την εθνική πολιτική των κομμουνιστικών κομμάτων βλ. Γιώργος Μιχαηλίδης, *Βαλκανική αριστερά και εθνικά ζητήματα στην πρώτη μεταπολεμική δεκαετία, 1946-1956, (Ελλάδα - Γιουγκοσλαβία - Βουλγαρία)*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2019, σ.349-359.

¹⁷ Η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ που συγκλήθηκε 4-12 Ιουλίου του 1955 αποφάσισε τη διενέργεια του Συνεδρίου για τις 14 Φεβρουαρίου του 1956, *Παράλληλη Ιστορία, Ιστορία της Σοβιετικής Ενώσεως 1917-1960*, μετάφραση Άρης Αλεξάνδρου, Αθήναι 1962, σ. 248. Στα Συνέδρια σχεδόν όλοι οι ομιλητές μιλούσαν αναφερόμενοι στην κεντρική εισήγηση.

ενώ οι διαδικασίες και οι ομιλίες δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα Πράβντα¹⁸.

Το πρωί της Τρίτης στις 14 Φεβρουαρίου 1956 βρίσκονταν 1.355 αντιπρόσωποι με δικαίωμα ψήφου, 81 αντιπρόσωποι με συμβουλευτική ψήφο και πολυάριθμοι προσκεκλημένοι¹⁹. Στην αίθουσα προσέρχονται τα μέλη του Προεδρείου, οι γραμματείς της ΚΕ του ΚΚΣΕ μαζί με τους αντιπροσώπους των 55 ξένων κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων που είχαν έρθει για να παρακολουθήσουν το Συνέδριο, εκτός από τη Γιουγκοσλαβία²⁰. Γνωρίζουμε ότι εκ μέρους του ΚΚ Ελλάδας, στο 20ο Συνέδριο, παραβρέθηκε ο Νίκος Ζαχαριάδης και ο Α. Γκρόζος. Η ελληνική αντιπροσωπεία διάβασε έναν μικρό χαιρετισμό με συνοπτική αναφορά στα πολιτικά δρώμενα της Ελλάδας²¹. Στη δημοσίευση των 55 αντιπροσωπειών στην Πράβντα, στις 16 Φεβρουαρίου 1956, ονομάστηκαν οι 44 και η ελληνική αντιπροσωπεία περιλαμβάνονταν στο «και λοιπές αντιπροσωπείες». Αυτό από μόνο του αναγνώστηκε από την αντικομματική ομάδα που δρούσε στο ΚΚΕ, στην Τασκένδη, ως ένα καλό

Συνήθως οι ομιλίες χαρακτηρίζονται από το θαυμασμό της ηγεσίας του κόμματος, την αποδοχή της πολιτικής του κόμματος και την καταδίκη των αντιπάλων και αρκετοί αναφέρονται και σε τοπικά ζητήματα ανάλογα από την προέλευσή τους.

¹⁸ Leo Gruliov, Johnson Priscilla, *Current soviet policies*, V2. Αναλυτικά για την εισήγηση του Ν.Χρυσόφ αλλά και τις ομιλίες των συνέδρων βλ. J.M., «Summary of the XX Party Congress», *Soviet Studies*, Vol. 8, No. 1 (Jul., 1956), pp. 82-106.

¹⁹ W. Taubman, *Khrushchev: The man and his era*, London 2004, σ. 270. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Α.Μ.Αριστοφ 6.795.896 είναι κομματικά μέλη και 419.609 υποψήφιοι. Οι αντιπρόσωποι που είχαν δικαίωμα ψήφου ήταν 1.355.

²⁰ Για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. παράρτημα 1: Οι ξένες αντιπροσωπείες που παραβρέθηκαν στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, 1956.

²¹ *Αρχείο Νίκου Ζαχαριάδη, Η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη*, Αθήνα 2003, σ. 24. Ο χαιρετισμός δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Νέος κόσμος*, τ. 3, Μάρτης 1956, σ. 17 και στο *Το ΚΚΕ, επίσημα κείμενα*, τ.8, σ.11-12, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1997. Τον αριθμό των αντιπροσώπων τον καθόριζε το ΚΚΣΕ έτσι ο Ν.Ζαχαριάδης πήρε άλλον έναν μαζί του, τον Α.Γκρόζο. Ο Πολύδωρος Δανιηλίδης εκτιμά πως πήρε τον Α.Γκρόζο επειδή ο Β.Μπαρτζιώτας έπρεπε να μείνει στην έδρα της καθοδήγησης λόγω της έκρυθμης κατάστασης που επικρατούσε και "γιατί ο Γκρόζος δεν ήταν τέτοιου κύρους άνθρωπος, ώστε να εκπροσωπεί το κόμμα. Με την παρουσία του όμως σ' αυτό το συνέδριο ο Γκρόζος απέκτησε κύρος. Δηλ. ενώ ο Ζαχαριάδης τον διάλεξε υποτιμώντας τον, την έπαθε", Πολύδωρος Δανιηλίδης, *Ο Πολύδωρος θυμάται*, Αθήνα (Ιστορικές Εκδόσεις) 1990, σ.242.

σημάδι για την τύχη του Ν.Ζαχαριάδη και των υποστηρικτών του. Η αντικομματική ομάδα της Κομματικής Οργάνωσης Τασκένδης σε συνεργασία με τους Σοβιετικούς, όπως θα αποδειχθεί στο αντίστοιχο κεφάλαιο, μεθόδευσαν τη διαγραφή του Νίκου Ζαχαριάδη. Ο Πάνος Δημητρίου, εκ των πρωτεργατών της φράξιας της Τασκένδης χαρακτηριστικά αναφέρει πως «όταν ξεκίνησε το 20^ο Συνέδριο και είδαμε στις εφημερίδες ότι η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ δεν αναφερόταν καν στις ξένες αντιπροσωπείες, σιγουρευτήκαμε ότι τα πράγματα βάδιζαν καλώς». Ο Σταύρος Κασσιμάτης στη δική του εξιστόρηση των γεγονότων επιβεβαιώνει τον Π.Δημητρίου. Η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ, βρισκόταν στο «και λοιπά», «ενώ για ασήμαντα κόμματα αναφέρονταν ονομαστικά οι αντιπροσωπείες τους, η Πράβντα τελείωνε τον κατάλογο χωρίς το ΚΚΕ».²²

Στην προσπάθεια της νέας ηγεσίας του ΚΚΣΕ, μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν, να αλλάξουν αρκετές ηγεσίες ξένων κομμουνιστικών κομμάτων αντιμετωπίζεται και αυτό το γεγονός. Άλλωστε όπως πάλι αναφέρει ο Πάνος Δημητρίου «διεξάγονταν τότε ένας έντονος αγώνας στις οργανώσεις του ΚΚΣΕ, ο οποίος δεν είχε μείνει κρυφός. Εμείς οι πρόσφυγες ξέραμε ότι γίνεται πάλι μεταξύ των σταλινικών και των αντισταλινικών, των χρουστοφικών όπως τους λέγαμε τότε»²³.

Το Συνέδριο εξέλεξε νέα Κεντρική Επιτροπή που αποτελούνταν από 133 μέλη και 122 αναπληρωματικά μέλη.²⁴

²² Σταύρος Κασσιμάτης, *Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, 1997, σ.21.

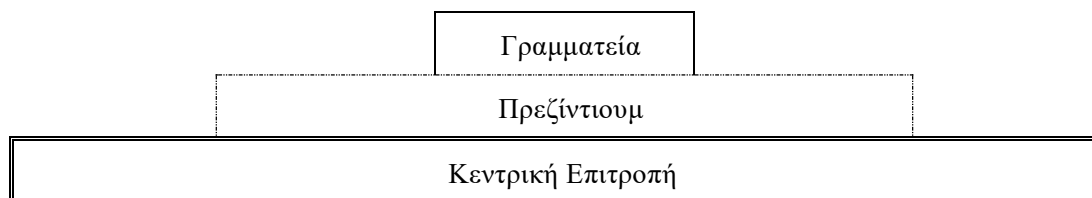
²³ Δημητρίου Πάνος, «Η ανατροπή του Ζαχαριάδη», στο Στέλιος Κούλογλου, *Μαρτυρίες από τον εμφύλιο και την ελληνική αριστερά*, Αθήνα (Βιβλιοπωλείον της Εστίας) 2012, σ.466, 471.

²⁴ Το νέο Πρεζίντιουμ αποτελούνταν από έντεκα μέλη τους Ν.Α. Μπουλγκάνιν, Κ.Γ. Βοροσίλοφ, Λ.Μ. Καγκανόβιτς, Α.Ι. Κιριτσένκο, Γ.Μ. Μαλενκόφ, Α.Ι. Μικογιάν, Β.Μ. Μόλοτοφ, Μ.Γκ. Περβούκχιν, Μ.Ζ. Σαμπύροφ, Μ.Α. Σούσλοφ και Ν. Χρυσόφ. Η γραμματεία αποτελούνταν από τον Ν. Χρυσόφ ως πρώτο γραμματέα και από επτά γραμματείς, τους Α.Μ. Άριστοφ, Ν.Ι. Μπελιάγιεφ, Λ.Ι. Μπρέζνιεφ, Π.Ν. Ποσπέλοφ, Δ.Τ.Σεπίλοφ, Ε.Α Φούρτσεβα και Μ.Α. Σούσλοφ. Το μέγεθος της Κεντρικής Επιτροπής ποικίλει στα χρόνια, ουσιαστικά όμως οι αποφάσεις του κόμματος παίρνονται από το Πολιτικό Γραφείο ή αλλιώς το Πρεζίντιουμ. Και το μέγεθος των μελών του Πρεζίντιουμ ποικίλει. Συνήθως αποτελείται από 14 άτομα. Η ΚΕ εκλέγει και τη Γραμματεία, από τη Γραμματεία εκλέγεται ο Πρώτος Γραμματέας που στην περίοδο που εξετάζουμε είναι ο

Το Συνέδριο συζήτησε τις εκθέσεις δράσης των καθοδηγητικών οργάνων και τις οδηγίες για το έκτο πεντάχρονο σχέδιο ανάπτυξης (1956-1960). Τις εκθέσεις παρουσίασαν οι Ν.Σ.Χρουνσόφ, Π.Γκ.Μοσκάτοφ και Ν.Α. Μπουλγκάνιν.²⁵

Χαρακτηριστικό της νέας κατάστασης που επικρατεί είναι ότι στο πρώτο Συνέδριο μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν, η μνημόνευσή του διήρκησε όσο ενός λεπτού σιγή και τέθηκε σε ίση μοίρα με τον Klement Gottwald και τον Kyuichi Tokuda, τον Τσέχο κομμουνιστή και τον Ιάπωνα Γενικό Γραμματέα του ιαπωνικού ΚΚ, αντίστοιχα, που πέθαναν το 1953. Όπως αναφέρει ο William Taubman στη μεγάλη αίθουσα του Συνεδρίου υπήρχε το άγαλμα του Β.Ι.Λένιν αλλά ούτε μία φωτογραφία του Ι.Στάλιν²⁶. Χωρίς να υπάρχει πρόθεση υποτίμησης των άλλων δύο νεκρών κομμουνιστών, ο Ι.Στάλιν ως Γενικός Γραμματέας του ΚΚΣΕ, στη χώρα του, υποτιμήθηκε με την έναρξη του Συνεδρίου. Δεν έγινε αναφορά για καμία τελετή μνήμης²⁷.

Ν. Χρουνσόφ και ακολουθούν άλλοι 9 γραμματείς. Όλοι τους είναι μέλη του Πρεζίντιουμ. Ο Πρώτος Γραμματέας της ΚΕ συνήθως είναι και ο Πρωθυπουργός. Οι αρμοδιότητες της Γραμματείας είναι πολύ σημαντικές γιατί αυτή ασχολείται με τον κομματικό μηχανισμό.

Gruliov, L., Johnson, Pr., *Current Soviet Policies*, V2, *The Documentary record of the twentieth communist party congress and its aftermath*, New York 1957, σ. 202.

²⁵ Το πρώτο πεντάχρονο πλάνο στην ιστορία της ΕΣΣΔ καθιερώθηκε στο 17ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ το 1934, *Ιστορία του κομμουνιστικού κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1976, σ. 668.

²⁶ Vittorio Vidali, *Diary of the twentieth congress of the communist party of the Soviet Union*, London (Journeyman Press) 1974, σ. 14. William Taubman, *Khrushchev: The man and his era*, London 2004, σ.270.

²⁷ Ο Vittorio Vidali παρών στο 20ο Συνέδριο ως εκπρόσωπος του ΚΚ Τεργέστης αναφέρει στο ημερολόγιό του, "μερικά δευτερόλεπτα σιγής, όρθιοι. Κοιτούσαμε ο ένας τον άλλον με έκπληξη. Γιατί; Ποιος ήταν ο Τοκούντα; Τι παράξενος φόρος τιμής ήταν αυτός και έτσι στα γρήγορα; Ήταν σαν να φοβόταν (εννοεί τον Ν. Χρουνσόφ) τον νεκρό ή να ντρεπόταν να τον αναφέρει" Vittorio Vidali, ό.π., σ. 15.

Διαβάστηκε επιστολή του Μάο Τσε Τουνγκ που εξήρε το έργο του Ι.Στάλιν, το ίδιο και ο Μορίς Τορέζ, Γενικός Γραμματέας του ΚΚ Γαλλίας, εξήρε, επίσης, τον Ι.Στάλιν²⁸. Ο W.Taubman αναφέρει στις υπαινικτικές αντισταλινικές φράσεις των Ν.Χρουσόφ και Α.Ι.Μικογιάν από τους συνέδρους δεν υπήρξαν θετικές ή αρνητικές αντιδράσεις. Ως αντιδράσεις κατά τη διάρκεια του συνεδρίου στις ομιλίες των Ν. Χρουσόφ και Α.Ι. Μικογιάν έχει καταγραφεί ένα τηλεγράφημα διαμαρτυρίας που έστειλε ένα χαμηλόβαθμο στέλεχος από το ΚΚ Τσεχοσλοβακίας και δύο τηλεγραφήματα που χαιρετούσαν την ομιλία του Α.Ι.Μικογιάν, το ένα τηλεγράφημα προερχόταν από την Τέταρτη Διεθνή από το Παρίσι και το δεύτερο από τη χήρα του Τρότσκι Natalia Sedova - Trotskaya από το Μεξικό. Επίσης απεστάλη και ένα άλλο τηλεγράφημα από το γιο του Ι.Στάλιν, τον Vasily, που χαιρέτιζε θετικά τη χρήση του όρου "προσωπολατρία" στο 20ο Συνέδριο²⁹.

Πριν την ανάγνωση της έκθεσης του απολογισμού της Κεντρικής Επιτροπής από τον Ν. Χρουσόφ, γίνονται διαδικασίες επιλογής επιτροπών³⁰.

Η πρώτη ημέρα του 20ου Συνεδρίου ολοκληρώνεται με την εισήγηση του Νικολάι Χρουσόφ εκ μέρους της ΚΕ του ΚΚΣΕ.

Σε ένα συνέδριο που αποτέλεσε καμπή για την πορεία της σοσιαλιστικής οικοδόμησης της Σοβιετικής Ένωσης οι ομιλίες των αντιπροσώπων, τυπικά, επικεντρώθηκαν στις αναφορές των Ν.Σ. Χρουσόφ και Π.Γκ. Μοσκάτοφ και ύστερα από την εισήγηση του Ν.Α. Μπουλγκάνιν για το 6ο πεντάχρονο και τις κατευθύνσεις του οι ομιλίες είχαν ως κύριο σημείο αναφοράς την εισήγησή του. Αρκετοί σύνεδροι ομιλητές συμφωνώντας με τη νέα γραμμή του κόμματος που ανακοίνωσε ο Ν.Χρουσόφ, προτίμησαν οι ομιλίες τους να περιορίζονται στα τοπικά θέματα που απασχολούσαν την περιοχή από την οποία προέρχονταν. Είτε γιατί ήταν προσεκτικά επιλεγμένοι ως αντιπρόσωποι είτε γιατί αποδέχτηκαν τις νέες συνθήκες και συμφώνησαν με τις εισηγήσεις. Σε καμία ομιλία δεν

²⁸ Vittorio Vidali, ό.π., σ. 39.

²⁹ William Taubman, *Khrushchev: The man and his era*, London 2004, σ. 719.

³⁰ Αναλυτικά για τις διαδικασίες εκλογής προεδρείου, τους εκλεγέντες, την εκλογή γραμματείας και τους εκλεγέντες, την εκλογή της συντακτικής επιτροπής και τους εκλεγέντες βλ. παράρτημα 2. Η διαδικασία εκλογής επιτροπών κατά το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. *For a Lasting Peace, for a Peoples Democracy!* Όργανο της Κομινφόρμ, Ν.7 (380), 17 Φεβρουαρίου 1956.

διαφάνηκε κάποια εσωτερική διαπάλη στο ΚΚΣΕ σχετικά με τις νέες αντιλήψεις για το πολιτικό σύστημα, την οικονομία και την εξωτερική πολιτική³¹.

Η εισήγηση του Ν.Χρουσόφ χωρίζεται σε τρία κεφάλαια που αφορούν α) στη διεθνή θέση της Σοβιετικής Ένωσης, β) την εσωτερική κατάσταση στην ΕΣΣΔ και γ) το Κομμουνιστικό Κόμμα της Σοβιετικής Ένωσης.

Στην ομιλία του κάνει αρκετές αναφορές στο φαινόμενο της "προσωπολατρίας" το οποίο είναι "ξένο στο μαρξισμό λενινισμό" χωρίς όμως να κατονομάζει τον Ι.Στάλιν όπως σημείωσε στο ημερολόγιό του ο Vittorio Vidali, εκπρόσωπος του ΚΚ Τεργέστης.³² Επίσης αναφέρεται στο λόγο του στο "συγκεκριμένο άτομο" εννοώντας τον Ι.Στάλιν χωρίς όμως, πάλι, να τον κατονομάζει. Παράλληλα επισημαίνει ότι το ειρηνικό πέρασμα στο σοσιαλισμό είναι πιθανό να επιτευχθεί, ότι ένας νέος παγκόσμιος πόλεμος δεν είναι μοιραία αναπόφευκτος. Ο Vittorio Vidali, στο ημερολόγιό του, παρατηρεί ότι ο λόγος του Ν. Χρουσόφ προκάλεσε αναστάτωση στους ξένους αντιπροσώπους, σε αντίθεση με τους Σοβιετικούς οι οποίοι φαίνονταν γαλήνιοι και αδιάφοροι³³.

Κλείνει την εισήγησή του ο Ν. Χρουσόφ αναλύοντας ζητήματα ιδεολογικής υφής όπως το πέρασμα στον κομμουνισμό και την κατάσταση που επικρατεί στο ΚΚΣΕ. Η ομιλία δημοσιεύθηκε και στην εφημερίδα *Η Αυγή* σε συνέχειες. Ειδική μπροσούρα με ανάλυση και επί των εισηγήσεων αλλά και επί της «μυστικής έκθεσης» δημοσίευσε και η ελληνική χωροφυλακή με τίτλο

³¹ Σχετικά με τη διαπάλη για τη σοσιαλιστική οικοδόμηση στην ΕΣΣΔ, τη στροφή στην οικονομία μετά το 20 Συνέδριο, τη "μυστική έκθεση" και την προσωπολατρία, βλ. εμπεριστατωμένη ανάλυση στο Βασίλης Όψιμος, *20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ - σημείο οππορτουνιστικής στροφής*, ΚΟΜΕΠ, τ.3, Μάιος - Ιούνιος 2016.

³² Στο ημερολόγιο που εξέδωσε αργότερα σημειώνει ότι αυτά τα λόγια του Ν.Χρουσόφ δεν μπορεί να εννοούσαν "κανέναν άλλον παρά τον Στάλιν", Vittorio Vidali, *Diary of the Twentieth Congress of the Communist Party of the Soviet Union*, London (Journeyman Press) 1984, σ.20.

³³ Ειδικότερα στις αναφορές του Ν.Χρουσόφ για την κατάσταση που επικρατεί στο ΚΚΣΕ αναλύονται τα παρακάτω: η δυνατότητα ενίσχυσης των γραμμών του ΚΚΣΕ, η ανάγκη ενότητας στο κόμμα, η χρησιμότητα της κριτικής και της αυτοκριτικής, η ανάγκη διαρκούς επιφυλακής. Η οργανωτική δουλειά του κόμματος θεωρείται ένας σημαντικός τομέας στον οποίο δίνεται ιδιαίτερη σημασία για την οργάνωση των μαζών, την αναδιάρθρωση των οργάνων, την εκπαίδευση των στελεχών, το ρόλο των συνδικάτων, την κομμουνιστική νεολαία. Vittorio Vidali, *ό.π.*, σ.16.

«Σχόλια και συμπεράσματα επί των συζητήσεων και αποφάσεων του XX συνεδρίου του ΚΚΣΕ», 1956³⁴.

Σύμφωνα με τον Vittorio Vidali τη 2η ημέρα του Συνεδρίου το σύνολο των ομιλητών φαινόταν ότι είχε προετοιμάσει τους λόγους μέρες πριν. Όσοι από τους ομιλητές αναφέρονταν στην ομιλία του Ν. Χρουσόφ το έκαναν τυπικά και για να δηλώσουν την πλήρη συμφωνία με την εισήγηση του κόμματος. Επίσης αναφέρει ότι οι σύνεδροι δεν έδιναν μεγάλη προσοχή στις ομιλίες, σε περιπτώσεις μάλιστα μιλούσαν μεταξύ τους δυνατά σα να ήταν σε καφέ, ενώ κάποιοι διάβαζαν και βιβλία. Εντύπωση του προκάλεσε η μεγάλη παρουσία υψηλόβαθμων αξιωματικών³⁵.

Την Πέμπτη 16 Φεβρουαρίου, την τρίτη ημέρα του Συνεδρίου με πρόεδρο τον Α.Ι. Κιριτσένκο³⁶ ο Α.Μ. Άριστοφ, Προέδρος της ειδικής επιτροπής για τον έλεγχο των πληρεξουσιοτήτων των συνέδρων³⁷ καταφέρθηκε κατά της προσωπολατρίας, χωρίς να κατονομάζει τον Ι.Στάλιν. Συγκεκριμένα αναφέρει: *"Όπως είναι γνωστό, η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ, που συνήλθε τον Ιούλιο του 1953, απεκάλυψε σοβαρές παραβιάσεις της βασικής αυτής αρχής της κομματικής καθοδήγησης, που οφείλονταν στην προσωπολατρία και ζήτησε την αυστηρή εφαρμογή των λενινιστικών υποδείξεων για τη συλλογικότητα στην κομματική καθοδήγηση, για την ολόπλευρη άνοδο της δραστηριότητας και της*

³⁴ Khrushchev: *The central committee report* στο Leo Gruliov, Priscilla Johnson, *Current Soviet Policies V2, The documentary record of the twentieth Communist Party Congress and its aftermath*, New York (Frederich A.Praeger) 1957, σ. 29-62. «Το 20ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ενώσεως», εφ. *Η Αυγή*, 26/2/1956, σ. 3-4, 28/2/1956, σ. 3-4, 29/2/1956, σ. 3-4, 1/3/1956, σ. 3-4, 2/3/1956, σ. 3-4, 3/3/1956, σ. 3-4.

³⁵ Vidali, V., ό.π., σ. 24-25.

³⁶ «Το 20^ο Συνέδριο του ΚΚ της ΕΣΣΔ», εφ. *Η Αυγή*, 4 Μαρτίου 1956, σ.3.

³⁷ Θεώρησε ότι αυτή ήταν ο λόγος για τις σοβαρές παραβιάσεις που διαπιστώθηκαν στο κόμμα. Όπως όλοι οι σύνεδροι κάνει και αυτός αναφορά στον Β.Ι.Λένιν και στα διδάγματα που άφησε παρακαταθήκη στο κομμουνιστικό κίνημα αλλά και στο κόμμα τους. Δίνει, λοιπόν, έμφαση στη συλλογική ηγεσία, κάτι που φαίνεται ότι δεν υπήρχε, σύμφωνα πάντα με τον Α.Μ. Άριστοφ. Αν απουσιάζει αυτό το στοιχείο δεν υπάρχει κανονική δράση στο κόμμα και στις οργανώσεις του, ενώ εμφανίζονται εμπόδια στην κατανόηση και την αντιμετώπιση των προβλημάτων της οικοδόμησης του κομμουνισμού. Η ομιλία του Α.Μ.Άριστοφ, δημοσιεύθηκε στις 17 Φεβρουαρίου 1956 στην *Pravda* σ.2 και την *Izvestia*, σ. 5, Leo Gruliov, Priscilla Johnson, ό.π., σ. 66-69.

πρωτοβουλίας των κομματικών οργανώσεων"³⁸.

Ο Μ.Α. Σούσλοφ³⁹ στο λόγο του ενέκρινε την εισήγηση της ΚΕ.

Επισημαίνει την εμφανή χαλάρωση της διεθνούς έντασης και τη σημασία της ειρηνικής συνύπαρξης μεταξύ των δύο συστημάτων⁴⁰ ενώ συμφωνεί με τον Ν. Χρουσόφ πως έχουν αλλάξει οι συσχετισμοί παγκοσμίως και αναφέρει τον Ν. Χρουσόφ ως ένα μεγάλο θεωρητικό και τον επαινεί.

Ασκή κριτική στην προσωπολατρία, χωρίς να κατονομάζει, και αυτός,

³⁸ Μιχαήλ Αντρέγιεβιτς Σούσλοφ (1902-1982) μέλος του κόμματος από το 1921, ενώ το 1946 έγινε μέλος στο Οργανωτικό Γραφείο της ΚΕ ενώ από το 1955 έως και το 1982 ήταν μέλος του Πρεζίντιουμ. Ο Μ.Α. Σούσλοφ, μαζί με τον Α.Ι.Κιριτσένκο και τον Α.Ι.Μικογιάν, υποστήριξαν τον Ν.Χρουσόφ όταν η "αντικομματική" ομάδα αποτελούμενη από τους Α.Μ.Καγκανόβιτς, Γκ.Μ.Μαλενκόφ, Β.Μ.Μόλοτοφ, Δ.Τ.Σεπίλοφ, Ν.Α.Μπουλγκάνιν, Κ.Γ.Βοροσίλοφ, Μ.Γκ.Περβούκχιν και Μ.Ζ.Σαμπούροφ θέλησαν αφαιρέσουν από τον Ν. Χρουσόφ τον τίτλο του πρώτου γενικού γραμματέα του κόμματος.

Την περίοδο που Γενικός Γραμματέας του ΚΚΣΕ ήταν ο Α.Μπρέζνιεφ ο Μ.Α. Σούσλοφ ήταν ο υπεύθυνος προπαγάνδας. Ο λόγος του Μ.Α. Σούσλοφ στο 20^ο Συνέδριο δημοσιεύθηκε στην *Pravda* στις 17 Φεβρουαρίου 1956, σ. 8-9, Μ.Α. Suslov, *Speech at the 20th congress of the CPSU*, Moscow 1956, Gruliov L., Johnson Pr., ό.π., σ.75-80.

Διαβεβαίωσε το σώμα ότι η εκλογή των αντιπροσώπων έγινε σύμφωνα με τον κομματικό κανονισμό. Η εκλογή των αντιπροσώπων στο 20ο Συνέδριο έγινε ως εξής: Σε κάθε πέντε χιλιάδες κομματικά μέλη έβγαине ένας αντιπρόσωπος ο οποίος είχε δικαίωμα της ψήφου ενώ σε κάθε πέντε χιλιάδες δόκιμα μέλη έβγαине ένας αντιπρόσωπος ο οποίος όμως δεν είχε δικαίωμα ψήφου. Ο αντιπρόσωπος των δόκιμων μελών είχε το δικαίωμα της συμβουλευτικής ψήφου. «Το 20^ο Συνέδριο του ΚΚ της ΕΣΣΔ», εφ. *Η Αυγή*, 4 Μαρτίου 1956, σ.3.

³⁹ Μετά τον Α.Μ.Άριστοφ χαιρέτησαν το Συνέδριο:

-ο Μπολιεσλάβ Μπερούτ, εκ μέρους του Ενιαίου Εργατικού Κόμματος Πολωνίας και

-ο Α. Νόβοτνι, εκ μέρους του ΚΚ Τσεχοσλοβακίας.

Μετά τους δύο χαιρετισμούς συνέχισαν τους λόγους οι Α.Ν. Λαριονόβ (ΚΟ Ραϊζάν), Σ. Μπαμπάγιεβ (ΚΟ Τουρκμενιστάν), Ι.Β. Καπιτόνοβ (ΚΟ Μόσχας) και Κ.Γ. Πίσιν (ΚΟ Αλτάι) οι οποίοι ενέκριναν την εισήγηση της ΚΕ που διάβασε ο Ν. Χρουσόφ και αναφέρθηκαν σε τοπικά ζητήματα των περιοχών τους.

⁴⁰ Gruliov L., Johnson Pr., ό.π., σ. 76 κ.ε.

τον Ι.Στάλιν⁴¹, και σημειώνει ότι έκανε μεγάλο κακό στην κομματική δουλειά. Ταυτίζει την εμφάνιση του δογματισμού στο κόμμα με την εμφάνιση της προσωπολατρίας ενώ χαρακτηρίζει το 20ο Συνέδριο ιστορικό γιατί ανοίγονται νέες προοπτικές για το σοβιετικό λαό και τη Σοβιετική Ένωση⁴².

Ο Α.Ι.Μικογιάν⁴³, μέλος του προεδρείου της ΚΕ του ΚΚΣΕ και πρώτος αντιπρόεδρος του συμβουλίου των υπουργών, συμφωνεί με την αναφορά της ΚΕ⁴⁴. Σχολιάζει τα τρία τελευταία χρόνια της ΚΕ μετά από τη μακροχρόνια

⁴¹ Σε ό,τι αφορά στους τρόπους κατάκτησης της εξουσίας από την εργατική τάξη σημειώνει πως οι κομμουνιστές προτιμούν τις πιο ανώδυνες μεθόδους ωστόσο αυτό εξαρτάται και από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η εκμεταλλεύτρια τάξη.

Στη συνέχεια ο Μ.Α. Σούσλοφ αναφέρθηκε στους διάφορους τομείς που πρέπει να ενισχυθούν στη σοβιετική οικονομία, για το έκτο πεντάχρονο σχέδιο και επιχαίρει για τις εργατικές κατακτήσεις όπως είναι η επτάωρη και η εξάωρη εργασία, η φροντίδα των εργαζομένων.

Θεωρεί ότι η ενότητα του κόμματος έχει μεγάλη σημασία ενώ υποστηρίζει ότι από το 19ο Συνέδριο και μετά, με την ενίσχυση της λενινιστικής γραμμής εκμηδενίστηκαν οι παραβιάσεις της καθοδήγησης. Ο Vittori Vidali γράφει στο ημερολόγιό του ότι είχε να δει τον Μ.Α. Σούσλοφ από την Τσεχοσλοβακία το 1949. Τότε αυτός μαζί με τον Γκ.Μ.Μαλενκόφ "*ήταν το alter ego του Στάλιν. Τώρα και αυτός επιτίθεται στη "συγκεκριμένη προσωπικότητα"*", Vittorio Vidali, *Diary of the Twentieth Congress of the Communist Party of the Soviet Union*, London (Journeyman Press) 1984, σ.33.

⁴² Μετά τον Μ.Α.Σούσλοφ το λόγο πήραν ο Α.Π.Κιριλένκο από την επαρχία Σβερντλόβσκ και ο Β.Π.Μζαβανάντζε από την ΚΟ της Γεωργίας.

⁴³ *Speech by A.I.Mikoyan at the 20th Congress of CPSU, 16/2/1956*, Soviet News Booklet No8 2d., 1956. Ο λόγος του Α.Ι. Μικογιάν δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Η Αυγή* σε τρεις συνέχειες, «Το 20^ο Συνέδριο του ΚΚ της ΕΣΣΔ», εφ. *Η Αυγή*, 7 Μαρτίου 1956, σ.3-4, 8 Μαρτίου 1956, σ.3-4, 9 Μαρτίου 1956, σ.3-4

Ο λόγος του Α.Ι.Μικογιάν δημοσιεύτηκε στις 18 Φεβρουαρίου 1956 στην εφημερίδα *Pravda*, σ. 4-6 και στην εφημερίδα *Izvestia*, σ. 2-4. Gruliow L., Johnson Pr., ό.π., σ. 80-88. Επίσης ο λόγος του Α.Ι. Μικογιάν δημοσιεύθηκε και στο *Το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ*, χ.τ. 1956, σ. 28-63.

⁴⁴ Ο Β.Μ.Μόλοτοφ για τον Α.Ι.Μικογιάν αναφέρει πως ήταν «ένας άνθρωπος με πολύ λίγες αρχές, ασυγκράτητος που επηρεαζόταν από τους άλλους... Άρχισε να έχει στενές σχέσεις με τον Χρουσόφ μετά το θάνατο του Στάλιν. Αυτή η σχέση δεν υπήρχε πριν.... Οι καλύτεροι φίλοι του Χρουσόφ ήταν ο Μαλενκόφ και ο Μπέρια», Feliks Chuev, *Molotov Remembers*, Chicago (I. R. Dee) 1993, σ.365.

διακοπή της συλλογικής καθοδήγησης⁴⁵. Συγκεκριμένα αναφέρει «για 20 χρόνια δεν είχαμε συλλογική καθοδήγηση και η προσωπολατρία, καταδικασμένη πρώτα από τον Μαρξ και έπειτα από τον Λένιν επικρατούσε... αποκαταστάθηκε η συλλογική καθοδήγηση στο κομμουνιστικό κόμμα στη βάση του Λενινισμού»⁴⁶.

Τόνισε ότι στόχος πρέπει να είναι η ανάπτυξη της γεωργίας και έκανε σύγκριση με την ανάπτυξη της γεωργίας στις ΗΠΑ. Συνεχίζει λέγοντας ότι η βιομηχανία πετρελαίου βγάζει τεράστια κέρδη και εννοεί τα αμερικάνικα και τα βρετανικά μονοπώλια, συγκεκριμένα «στο Κουβέιτ για παράδειγμα, σε τρεις μήνες είχαν τέτοια κέρδη που ήταν ίσα με το κεφάλαιο που επένδυσαν εκεί. Στη βιομηχανία πετρελαίου στις ΗΠΑ απαιτούνται έξι με επτά χρόνια για να πάρουν πίσω το κεφάλαιο που επένδυσαν»⁴⁷.

Θέτει ερωτήματα για την εξωτερική πολιτική ενώ κρίνει ως θετική την

⁴⁵ Soviet News Booklet, No 8 2d., 1956, ό.π., σ.3. Ο Vittorio Vidali στο ημερολόγιό του αναφέρει ότι όταν άκουσε το λόγο του Α.Ι.Μικογιάν θυμήθηκε τι έλεγε για τον Ι.Στάλιν στο 19ο Συνέδριο. Σημειώνει ότι «ξαναδιάβασα τα έγγραφα του Συνεδρίου (εννοεί του 19ου) λίγο πριν φύγω από την Τεργέστη» και ο Α.Ι.Μικογιάν έλεγε «Στάλιν, ο αρχιτέκτονας του κομμουνισμού, Στάλιν ο αρχηγός του στρατού, Στάλιν ο νικητής του πατριωτικού πολέμου, Στάλιν, ο Λένιν της εποχής μας, Στάλιν ο μεγάλος ηγέτης κ.λπ.», V.Vidali, ό.π., σ. 33.

⁴⁶ Soviet News Booklet, No 8 2d., 1956, ό.π., σ.4, Pravda, February 18, 1956, σ. 4.

Ο Sergo Mikoyan, γιος του Anastas Mikoyan, σε συνέντευξή του αναφέρει ότι ο πατέρας του υποστήριξε τον Ν.Χρουσόφ περισσότερο από όλους και κατά το 20ο Συνέδριο το 1956 και ότι «ο πατέρας μου ήταν ο μόνος που ήταν τόσο αποφασιστικός όσο και ο Ν.Χρουσόφ». Η συνέντευξη είχε τίτλο «Η κουβανική κρίση των πυραύλων», δόθηκε από τον Sergo Mikoyan στον Sherry Jones για το ABC News, Washington Media Associates, 1992. Πλήθος αρχείων υπάρχουν στο διαδίκτυο (συζητήσεις, τηλεγραφήματα, έγγραφα) σχετικά με την κρίση των πυραύλων της Κούβας και τα έχει παραδώσει ο Sergo Mikoyan στο The National Security Archive. <https://bit.ly/3qEAIKg>

⁴⁷ Σε ό,τι αφορά στη γεωργία σημειώνει πως τα μέτρα που παίρνει η ΕΣΣΔ θα εξαλείψουν τη δυσαναλογία στην οικονομία και θα δυναμώσουν τη συμμαχία ανάμεσα στην εργατική τάξη και τους χωρικούς. Επίσης αναφέρεται στην πάλη ενάντια στο γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό, και στην ανάγκη λήψης μέτρων (αυξήσεις στους χαμηλούς μισθούς, ελεύθερη εκπαίδευση, δίκτυο υγείας και νηπιαγωγείων). Soviet News Booklet No 8, 2d., 1956, ό.π., σ.4-7.

επαναπροσέγγιση με τη Γιουγκοσλαβία⁴⁸ και επιχαίρει για τον τερματισμό της απομόνωσης της Σοβιετικής Ένωσης όπως η βελτίωση των σχέσεων με τις ΗΠΑ και οι εκατέρωθεν ανταλλαγές επισκέψεων⁴⁹. Στη συνέχεια αναφέρεται στη σχέση με τις ΗΠΑ και την ανταλλαγή επισκέψεων υπογραμμίζοντας ότι είναι «ανόητο ακόμη και να το σκεφτεί κάποιος ότι οι κομμουνιστές έχουν να φοβηθούν κάτι στην επαφή τους με τις καπιταλιστικές χώρες».⁵⁰

Σχολιάζει την εξάπλωση των σοσιαλιστικών χωρών, επισημαίνει⁵¹ και πως «στις μέρες μας πια ο κόσμος γνωρίζει ότι ο σοσιαλισμός είναι πιο δυνατός από τον καπιταλισμό»⁵².

⁴⁸ Soviet News Booklet No 8 2d., 1956, ό.π., σ.8. Ο Β.Μ.Μόλοτοφ ασκούσε κριτική στην επιθυμία του Ν.Χρουσόφ να προσεγγίσουν τη Γιουγκοσλαβία και μόνο ύστερα από πίεση συμφώνησε στην αποστολή αντιπροσωπίας στη Γιουγκοσλαβία τον Απρίλιο του 1955. Η διαφορετική πολιτική εκτίμηση για το θέμα της Γιουγκοσλαβίας έφερε σε αντιπαράθεση τον Β.Μ.Μόλοτοφ με τον Ν.Χρουσόφ, με αποτέλεσμα όχι μόνο να πέσει σε δυσμένεια ο Β.Μ.Μόλοτοφ αλλά και ο Α.Α. Γκρομικό να του ασκεί δριμεία κριτική μπροστά στα μέλη της ΚΕ. Ενδεικτικό του κλίματος είναι και η τοποθέτηση του Α.Α. Γκρομικό στην ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ τον Ιούλιο του 1955 ο οποίος μεταξύ άλλων είπε: «Πρέπει να δηλώσω με όση αποφασιστικότητα μπορώ ότι η θέση του Μόλοτοφ σε αυτό το ερώτημα (για τη Γιουγκοσλαβία) είναι εσφαλμένη, εμφανώς λανθασμένη και δεν συμβαδίζει με τα συμφέροντα του κράτους... Σύντροφοι, συμπερασματικά πρέπει να δηλώσω με αποφασιστικότητα ότι ο Υπουργός των Εξωτερικών Υποθέσεων, μόνο τότε θα γίνει ένας κομμουνιστής Υπουργός Εξωτερικών Υποθέσεων, όταν θα ακολουθήσει τη γραμμή της ΚΕ του κόμματός μας» Z.M.Vladislav, "CPSU plenums, leadership struggles and soviet cold war politics", CWIHP Bulletin 10, March 1998, σ. 29, 33.

⁴⁹ Soviet News Booklet, No 8 2d., 1956, ό.π., σ.9.

⁵⁰ Soviet News Booklet, No 8 2d., 1956, ό.π., σ.9.

⁵¹ Soviet News Booklet, No 8 2d., 1956, ό.π., σ.10.

⁵² Soviet News Booklet, No 8 2d., 1956, ό.π., σ.10.

Ο Vittorio Vidali με το τέλος της ομιλίας του Α.Ι. Μικογιάν παρατηρεί ότι κάθε μέρα είναι και πιο φανερό πως γίνεται προσπάθεια να αποδοθούν ευθύνες στον Ι.Στάλιν. Σχηματίζεται μία εικόνα μέσα από τους λόγους αρκετών στελεχών του ΚΚΣΕ που προετοιμάζει το έδαφος για να εφαρμοστεί σχέδιο να απαγγελθούν κατηγορίες εναντίον του Ι.Στάλιν, Vittorio Vidali, *Diary of the Twentieth Congress of the Communist Party of the Soviet Union*, London (Journeyman Press) 1984, σ. 35. Μετά τον Α.Ι. Μικογιάν μίλησαν οι Γκαφούροφ Β.Γ. (ΚΟ Δημοκρατία του Ταντζίκ), Σούσλοφ Β.Μ. (ΚΟ περιοχή

Ο Μ. Τορέζ Γενικός Γραμματέας του ΚΚ Γαλλίας, στο λόγο του αναφέρεται στον Ι.Στάλιν, ονομαστικά χωρίς υπαινιγμούς και οι σύνεδροι ξέσπασαν σε χειροκροτήματα μέχρι να καθίσει στη θέση του. Η αναφορά στο όνομα του Ι.Στάλιν ήταν η δεύτερη κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου μετά την ανάγνωση του μηνύματος του Μάο. Το όνομα του Ι.Στάλιν αναφέρθηκε πέντε φορές κατά το 20ο Συνέδριο και μόνο από τέσσερις ομιλητές. Οι δύο ξένοι ήταν ο Μ.Τορέζ και το μήνυμα από τον Μάο. Ο τρίτος ομιλητής ήταν ο Ν.Χρουσόφ ο οποίος ανέφερε το όνομα του Ι.Στάλιν δύο φορές και τέταρτος ο Α.Ι.Μικογιάν ο οποίος άσκησε κριτική στον Ι.Στάλιν και αυτή η αναφορά του ήταν η πρώτη δημόσια κριτική στον Ι.Στάλιν από τότε που ανέλαβε τα ηνία της Σοβιετικής Ένωσης.⁵³

Στη συνέχεια μίλησαν και άλλοι αντιπρόσωποι και ακολούθησε η ομιλία του εκπροσώπου του ΚΚ Ιταλίας Π.Τολιάτι. Στο Συνέδριο διαβάστηκε και χαιρετισμός του Τίτο ο οποίος αναφέρθηκε στην επίσκεψη των Ν.Χρουσόφ, Ν.Α.Μπουλγκάνιν και Α.Ι.Μικογιάν στην Γιουγκοσλαβία το 1955 και τη μεταξύ τους υπογραφή της *Διακήρυξης του Βελιγραδίου*. Τον χαιρετισμό του Τίτο οι σύνεδροι τον άκουσαν χειροκροτώντας όρθιοι.⁵⁴

Χαιρετισμό απευθύνουν οι αντιπροσωπείες της Αλβανίας και της Βόρειας Κορέας, στις ομιλίες τους δεν αναφέρονται στην προσωπολατρία. Το ίδιο συμβαίνει και την επόμενη και τη μεθεπόμενη ημέρα, οι σύνεδροι δεν κάνουν αναφορά στην προσωπολατρία.

Ο Ν.Α.Μπουλγκάνιν⁵⁵ (Πρόεδρος του συμβουλίου των υπουργών)

Κρασνοντάρ), Σνίκους Α.Τ. (ΚΟ Λιθουανίας), Τιτόφ Φ.Γ. (ΚΟ Επαρχία Ιβανόβο), Οργκάνοφ Ν.Ν. (ΚΟ Περιοχή Κρασνογιάρσκ).

⁵³ Vittorio Vidali, ό.π., σ. 39. Myron Rush, *Khrushchev and the Stalin succession: A study of political communication in the USSR*, 20 March 1957, σ.115.

⁵⁴ Πριν το χαιρετισμό του Τίτο το λόγο πήραν ο Στρουγιέφ Α.Ι. (ΚΟ επαρχία Μόλοτοφ) και ο Ντενίσοφ Γ.Α. (ΚΟ επαρχία Σαρατόφ). Στη συνέχεια μίλησε ο Α.Ν. Νεσμεγιάνοφ, ο Γκεόργκι Μαλενκόφ.

Gruliov L., Johnson Pr., ό.π., σ. 89.

⁵⁵ Ν.Α.Βουλγκανίν, “Directives of the sixth 5year plan in to the 20th Congress of the CPSU”, Soviet News, booklet no 5, March 1956. Ο λόγος του Ν.Α. Μπουλγκάνιν δημοσιεύθηκε στην Pravda και την Izvestia στις 22 Φεβρουαρίου 1956, σ.1-6, L. Gruliov, Pr. Johnson,

επικροτεί την εισήγηση της Κ.Ε. και τη συγχαίρει για την αποδοτικότητα της τα τελευταία χρόνια και αυτό γιατί ακολούθησε τη συλλογική καθοδήγηση καταδικάζοντας την προσωπολατρία.

Ο λόγος της Α.Μ. Παγκράτοβα, ιστορικός και μέλος της Ακαδημίας Επιστημών της ΕΣΣΔ,⁵⁶ αρχίζει με την καταδίκη της προσωπολατρίας επειδή είναι σοβαρή υποχώρηση από την υλιστική αντίληψη της ιστορίας. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι "*η θεωρία των "ηρώων και του πλήθους" είναι συνδεδεμένη με τη μείωση του δημιουργικού ρόλου των μαζών*"⁵⁷.

Επικροτεί την έκθεση του Ν. Χρουσόφ και συγχαίρει το κόμμα που δεν κάνει προσπάθεια να ωραιοποιήσει τα πράγματα.

Την τελευταία ημέρα του Συνεδρίου, 14 Φεβρουαρίου 1956 ο Ν.Χρουσόφ θα διαβάσει, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, την Έκθεση της ΚΕ του ΚΚΣΕ προς το 20^ο Συνέδριο⁵⁸.

Η «μυστική έκθεση» του Ν. Χρουσόφ: Για την προσωπολατρία και τις επιπτώσεις της

Στις 4 Ιουνίου 1956 το υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ⁵⁹ δημοσίευσε ένα

ό.π., σ. 124-142, εφ. *Η Αυγή* 18, 19, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30/3 και 1/4/1956, «Το 20^ο Συνέδριο της ΚΕ της ΕΣΣΔ», σ. 3-4. Το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, 1956, σ. 78-156.

⁵⁶ *Η Αυγή*, 4 και 5 Απριλίου 1956, «Το 20^ο Συνέδριο του ΚΚ της ΕΣΣΔ», σ. 3-4. Ο λόγος της Α.Μ. Παγκράτοβα δημοσιεύθηκε στην Pravda στις 22 Φεβρουαρίου 1956, σ. 9-10, Gruliov L., Johnson Pr., ό.π., σ. 146-155. «Το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ», 1956, σ. 164-173.

⁵⁷ «Το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ», 1956, σ. 164.

⁵⁸ N.S.Khrushchov, *Report of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to the 20th Party Congress, February 14, 1956*, Foreign Languages Publishing House, Moscow 1956. Η Έκθεση ταυτόχρονα κυκλοφόρησε και στο Λονδίνο.

⁵⁹ Ο λόγος «Για την προσωπολατρία και τις επιπτώσεις της» ή η «μυστική έκθεση» μετά το 20^ο Συνέδριο μοιράστηκε σε αντίτυπα με αποτέλεσμα να έχουν στην κατοχή τους από ένα αντίγραφο και το ΠΓ του Κόμματος Ενωμένων Πολωνών Εργατών. Το κείμενο μοιράστηκε στην ΚΕ του Πολωνικού Κόμματος και ύστερα ανατυπώθηκε σε χιλιάδες αντίτυπα προς τα μέλη τους. Σύμφωνα με τον W. Taubman ένα από αυτά τα αντίγραφα

κείμενο που ισχυριζόταν ότι ήταν ο λόγος του πρώτου γραμματέα του ΚΚΣΕ Νικολάι Χρουσόφ ο οποίος εκφωνήθηκε σε μία κλειστή μυστική σύσκεψη κατά τη διάρκεια του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ⁶⁰. Είναι προφανές πως η τόσο

έφτασε στα χέρια της CIA τον Απρίλιο του 1956 μέσω της ισραηλινής αντικατασκοπείας. Στο τέλος του Μάη του 1956 η CIA έδωσε ένα αντίγραφο στους New York Times οι οποίοι το κυκλοφόρησαν σε μπροσούρα στις 4 Ιουνίου 1956 στην αγγλική γλώσσα και στην εφημερίδα τους δημοσίευσαν αποσπάσματα σε σχετικά άρθρα όπως “*US exploiting material from Khrushchev speech; Source is "confidential"*” του James Reston, NYT June 06, 1956, <https://nyti.ms/3sOcsIe>, “*Khrushchev's basic error*”, June 06, 1956 και στην έκδοση στο Παρίσι με τίτλο “*Khrushchev's Stalin: uneasy consciences?*” του C.L. Sulzberger, June 06, 1956, <https://nyti.ms/3Jy3LHM>, William Taubman, *Khrushchev: The man and his era*, London 2004, σ.284. Η “*μυστική έκθεση*” κυκλοφόρησε τον Ιούνιο του 1956 με τον τίτλο “*The dethronement of Stalin - Full Text of the Khrushchev speech*” με έκδοση από το Manchester Guardian, τον Ιούνιο του 1956 όπου στον πρόλογο αναφέρεται ότι το κείμενο ήρθε στα χέρια τους από τις μυστικές υπηρεσίες από κάποια χώρα της ανατολικής Ευρώπης.

Η εφημερίδα “*The Telegraph*” με άρθρο της στις 1 Νοεμβρίου 2007 με τίτλο “*Victor Grayevsky*” αποκάλυψε ότι ο Victor Grayevsky, Πολωνός δημοσιογράφος, πήρε από τη φίλη του Lucia Baranovski, που ήταν γραμματέας του Γενικού Γραμματέα του πολωνικού κόμματος έναν φάκελο που είχε τίτλο “*The 20th Party Congress, the speech of Comrade Khrushchev*” τον έβγαλε αντίγραφο τον οποίο παρέδωσε στην ισραηλινή πρεσβεία της Βαρσοβίας. Από εκεί ο φάκελος έφτασε στον πρωθυπουργό του Ισραήλ David Ben Gurion ο οποίος τον έστειλε στη CIA.

Η «*μυστική έκθεση*» -της οποίας η καθιέρωση αυτής της ονομασίας είναι αντιστρόφως ανάλογη με την αστραπιαία διάρρευση και διακίνησή της- δημοσιεύθηκε στις 4 Ιουνίου 1956 πάλι στις ΗΠΑ, βλ. Khrushchev's Secret Speech, 'On the Cult of Personality and Its Consequences,' Delivered at the Twentieth Party Congress of the Communist Party of the Soviet Union, February 25, 1956, From the Congressional Record: Proceedings and Debates of the 84th Congress, 2nd Session (May 22, 1956-June 11, 1956), C11, Part 7 (June 4, 1956), pp. 9389-9403. <https://bit.ly/3eDys08>

Στην ελληνική γλώσσα κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Θεμέλιο το 1989, Χρουστσόφ Νικήτα, *Η "Μυστική Έκθεση" στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1989.

⁶⁰ Ο Ρόι Μεντβέντεφ επισημαίνει πως οι αντιπρόσωποι του Συνεδρίου κλήθηκαν εκ νέου στο Κρεμλίνο σε μία συνεδρίαση «*κεκλεισμένων των θυρών*», Ρόι Μεντβέντεφ, *Από το 20ο στο 22ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Με την ευκαιρία των εικοσάχρονων του 20^{ου} Συνεδρίου. Σύντομη ιστορική σκιαγραφή*, στο Αντιπολιτευτικές τάσεις στη Σοβιετική Ένωση. Οι θέσεις των μαρξιστών διαφωνούντων, Οδυσσέας, 1978, σ.61. Goold, N., Guha, M., «Two

γρήγορη διαρροή της «μυστικής έκθεσης» στη Δύση έγινε με τη συγκατάθεση του Ν.Χρουσόφ. Ο αναπάντεχος αυτός λόγος⁶¹, για το μεγαλύτερο μέρος των συνέδρων, είχε τον τίτλο «Για την προσωπολατρία και τις επιπτώσεις της». Ο λόγος ονομάστηκε και «μυστική έκθεση»⁶² από τον τρόπο που διαβάστηκε στους

Contemporary Criticisms of the Twentieth Congress of the Communist Party of the Soviet Union», Revolutionary Democracy, vol.II, No, April 1996.

⁶¹ Ο Β.Μ. Μόλοτοφ στο βιβλίο “Molotov remembers” αναφέρει ότι όλοι γνώριζαν ότι ο Ν. Χρουσόφ θα διάβαζε την (αντισταλινική) αναφορά στο 20^ο Συνέδριο του Κόμματος. Η αναφορά δεν ήταν γνωστή στην Κεντρική Επιτροπή, δεν είχε υποβληθεί για να συζητηθεί αλλά όλοι είχαν ιδέα για το τι έλεγε το κείμενο. Ο Β.Μ. Μόλοτοφ σημειώνει ότι μόλις ο Ν. Χρουσόφ διάβασε το λόγο του την τελευταία ημέρα του συνεδρίου ο ίδιος ήταν ήδη στο περιθώριο. Συμπληρώνει μάλιστα ότι «το να μιλούσα εκείνη τη στιγμή δεν ήταν κάτι που το περίμενε κανείς αλλά δεν θα μας υποστήριζε και κανένας. Κανένας». Στα απομνημονεύματά του ο Β.Μ. Μόλοτοφ αποκαλύπτει ότι το Πολιτικό Γραφείο ήξερε το λόγο, είχε συζητηθεί σε συνεδριάσή του και οι περισσότεροι είχαν συμφωνήσει με αυτόν χωρίς καμία αναστολή. Ο ίδιος, μάλιστα, απαντάει στην ερώτηση που του γινόταν έκτοτε από πάρα πολλούς, γιατί δεν μίλησε εκείνη την στιγμή ή τις επόμενες ημέρες! «Η ατμόσφαιρα στο κόμμα» γράφει «ήταν τέτοια που αν μιλούσαμε πολύ εύκολα θα μας πέταγαν έξω (εννοεί την ομάδα που ήταν ενάντια στην «μυστική ομιλία»). Επίσης πίστευα ότι εάν παρέμενα στο κόμμα θα μπορούσα σταδιακά να διορθώσω την κατάσταση» Feliks Chuev, *Molotov Remembers*, Chicago (I. R. Dee) 1993, σ. 349-351.

⁶² Ο Εμβέρ Χότζα στο ημερολόγιό του 26 Φεβρουαρίου 1956, Μόσχα, γράφει:

«Όλη τη νύχτα διάβαζα τη μυστική έκθεση του Ν. Χρουσόφ, την οποία μας έδωσε όπως έκανε και με όλες τις ξένες αντιπροσωπείες. Η έκθεση απορρίπτει το πρόσωπο αλλά και όλες τις πράξεις του μεγάλου Στάλιν. Κατάλαβα ότι η θέση του Χρουσόφ και των συντρόφων του ήταν ενάντια στον Στάλιν και τις ένδοξες πράξεις του κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου όπου το όνομα του Στάλιν δεν αναφέρθηκε ούτε μία φορά για κάτι καλό, αλλά δεν φαντάστηκα ότι θα έφταναν σε αυτό το σημείο.

Τρέμω στη σκέψη όταν σκέφτομαι πόσο θα χαρούν η μπουρζουαζία και η αντίδραση όταν θα πάρουν στα χέρια τους την έκθεση, γιατί είμαι σίγουρος ότι θα εγκαινιάσουν μία εκστρατεία με ψεύδη και ποιος ξέρει πόσο θα κρατήσει. Ο Τίτο θα είναι πολύ ευχαριστημένος όταν θα διαβάσει αυτή την έκθεση, αν και είμαι σίγουρος ότι την έχει διαβάσει.

Πόσο ανυπολόγιστη ζημιά για τη Σοβιετική Ένωση και το σοσιαλιστικό στρατόπεδο!

Μια δυσάρεστη ευθύνη μπροστά στην ιστορία.

Δεν μπορώ να γράψω τίποτα στο χαρτί. Είναι πολύ λίγο να πω «Έχω σοκαριστεί»», Hoxha, E., Ditar 1955-1957, Tirane, 1987, σ. 125.

συνέδρους και έγινε γνωστός στις 24 προς 25 Φεβρουαρίου 1956 την τελευταία, δηλαδή, ημέρα του Συνεδρίου. Όπως ανέφερε και ο Igor Chernoutsan, μέλος της ΚΕ του ΚΚΣΕ, οι σύνεδροι φαίνονταν «αναποκοκκινισμένοι και αναστατωμένοι»⁶³.

⁶³ William Taubman, *Khrushchev: The man and his era*, London 2004, σ. 271. Μετά το πέρας του Συνεδρίου η «μυστική έκθεση» μοιράστηκε σε χιλιάδες αντίγραφα για να διαβαστεί στις κατά τόπους οργανώσεις. Ο όρος ήταν ότι δεν θα υπάρξει συζήτηση μετά την ανάγνωση. Ο Karl E. Loewenstein (1891–1973), Γερμανός φιλόσοφος και πολιτικός επιστήμονας, αναφέρει ότι μετά την ανάγνωση της «μυστικής έκθεσης» το κείμενο διαβάστηκε στα κομματικά μέλη και σε ορισμένες περιπτώσεις επετράπησαν οι ερωτήσεις αλλά σε καμία περίπτωση οι συζητήσεις, Loewenstein E. K., “Re-emergence of public opinion in the Soviet Union: Khrushchev and responses to the secret speech”, *Europ – Asia Studies*, vol. 58, no 8, December 2006, σ. 1330. Σύμφωνα με μαρτυρία του Ρ. Μεντβέντιεφ υπήρξαν περιοχές στη Σ.Ε. όπου ο κόσμος άκουσε μουνδιασμένος το περιεχόμενο του κειμένου και δεν είπε τίποτα ενώ σε άλλες περιοχές η αντίδραση δεν ήταν τόσο ήρεμη. Σε αρκετές υπήρξε η αξίωση να γίνει συζήτηση μετά το τέλος της ανάγνωσής του. «*Άνθρωποι από διάφορα μέρη της χώρας γύρισαν στο σπίτι τους και αυτοκτόνησαν*», Μεντβέντιεφ, Ρ., ό.π., σ. 162. Ο Ν. Χρουνσόφ στη δεύτερη «μυστική έκθεση» που εκφώνησε στις 20 Μαρτίου 1956 στη Βαρσοβία, ανέφερε, για άλλο λόγο βέβαια, ότι 109 άνθρωποι αυτοκτόνησαν όταν πέθανε ο Ι.Στάλιν. Συγκεκριμένα είπε «*όταν πέθανε ο Στάλιν, 109 άνθρωποι σκοτώθηκαν. 109 άνθρωποι πέθαναν επειδή κινήθηκαν ως όχλος και πνίγηκαν. Τέτοια ψύχωση*» Gluchhewski L.W., «*Khrushchev's second secret speech*», *CWIHP, Bulletin* 10, 1998, σ.47.

Στη Γεωργία, την πατρίδα του Ι.Στάλιν, το κείμενο του Ν.Χρουνσόφ διαβάστηκε στις 6 Μαρτίου 1956 σε ένα τμήμα κομματικών και κυβερνητικών στελεχών. Η «μυστική έκθεση» δεν έγινε ιδιαίτερη προσπάθεια να κρατηθεί μυστική και οι φήμες οργιάζαν και στην Τιφλίδα από τις 5 Μαρτίου ξέσπασαν διαδηλώσεις κοντά στο μνημείο του Ι.Στάλιν στον ποταμό Κούρα οι οποίες διήρκησαν 5 ημέρες με αρκετούς νεκρούς, Ο Ρ.Μεντβέντιεφ αναφέρει ότι η διαδήλωση στις 5 Μαρτίου έγινε για την επέτειο του θανάτου του Ι.Στάλιν. Όμως η «μυστική έκθεση» είχε ήδη γίνει γνωστή, ακόμη και ως έντονες φήμες, και το πλήθος ήταν ανυποχώρητο. Χιλιάδες κόσμου κατέβηκαν στους δρόμους της Τιφλίδας αλλά και σε άλλες πόλεις της Γεωργίας. Στην Τιφλίδα, στις 5 Μαρτίου 1956, περίπου 60.000 άνθρωποι με λουλούδια στα χέρια και εκατοντάδες με πορτρέτα του Ι.Στάλιν στα χέρια απέδωσαν φόρο τιμής στο μνημείο του Ι.Στάλιν, William Taubman, *Khrushchev: The man and his era*, London 2004, σ.286. Σύντομα όμως οι συγκεντρωμένοι μετέτρεψαν το μνημόσυνο σε διαδήλωση κατά της «μυστικής έκθεσης» του Ν. Χρουνσόφ. Η διαδήλωση συνεχίστηκε την 6η και 7 Μαρτίου [...] ο αριθμός των διαδηλωτών ογκώθηκε στις 70.000. [...] Οι διαδηλωτές φώναζαν συνθήματα όπως «*Ζήτω ο Στάλιν*», «*Κάτω ο Χρουνσόφ*», «*Να γίνει πρωθυπουργός ο Μόλοτοφ*». Στις 9 Μαρτίου η

Ο Ν.Α. Μπουλγκάνιν, πρόεδρος του υπουργικού συμβουλίου άνοιξε τη συνεδρίαση και αμέσως παραχώρησε το λόγο στον Ν. Χρουσόφ⁶⁴. Δεν κρατήθηκαν πρακτικά και δεν επιτράπη ο διάλογος⁶⁵. Η συνεδρίαση έληξε μόλις ο Ν. Χρουσόφ διάβασε τη «μυστική έκθεση». Στη συνεδρίαση, εκτός από τους συνέδρους συμμετείχαν και 100 πρώην μέλη του ΚΚΣΕ τους οποίους επέλεξε ο ίδιος ο Ν. Χρουσόφ για να ενισχύσει τη θέση του. Μοιράστηκαν ειδικές άδειες εισόδου στους παραβρισκόμενους και αποκλείστηκαν από τη συνεδρίαση οι δημοσιογράφοι και οι καλεσμένοι από τα αδελφά κομμουνιστικά

πόλη έμοιαζε πλέον εκτός ελέγχου. [...] Τη νύχτα της 10ης Μαρτίου στη διάρκεια της προσπάθειας να καταληφθεί το Κεντρικό Ταχυδρομείο ακούστηκαν οι πρώτοι πυροβολισμοί. Στο κέντρο της πόλης εμφανίστηκαν οδοφράγματα και άρχισαν συγκρούσεις με στρατιώτες και αστυνομικούς μπροστά στην έδρα της κυβέρνησης στην πλατεία Β.Ι.Λένιν, καθώς και σε άλλα σημεία της πόλης» σ.163. Στα επεισόδια της Τιφλίδας υπολογίζεται ότι σκοτώθηκαν 15 άτομα και τραυματίστηκαν 54. Ανεπίσημα οι νεκροί κυμαίνονται από 250 έως 300. Παράλληλα με τους νεκρούς και τους τραυματίες υπήρξαν και συλλήψεις. Τα γεγονότα στην Τιφλίδα δεν αναφέρθηκαν καθόλου στον τύπο.

Το Δεκέμβριο του 1956 η ΚΕ του ΚΚΣΕ δημοσίευσε μία επιστολή με τίτλο «Για το δυνάμωμα της κομματικής οργάνωσης, την πολιτική δουλειά ανάμεσα στις μάζες και το σταμάτημα των εχθρικών επιθέσεων και των αντισοβιετικών στοιχείων» με την οποία απέρριπτε όσα ακούγονταν μετά το 20ο Συνέδριο, απευθυνόταν στα κομματικά μέλη και απέκλειε κάθε συζήτηση επί των θεμάτων που έφερε στην επιφάνεια η «μυστική έκθεση», *Loewenstein E. K., “Re-emergence of public opinion in the Soviet Union: Khrushchev and responses to the secret speech”, Europe – Asia Studies, vol. 58, no 8, December 2006, σ. 1330.*

⁶⁴ Medvedev, R., *The Twentieth Party Congress: Before and after*, στο *The unknown Stalin*, Νέα Υόρκη, 2006, σ.95. Ο Ενβέρ Χότζα έγραψε για τον Ν. Χρουσόφ ότι, «Ο Χρουσόφ, αυτό το αηδιαστικό, φωνακλάδικο άτομο, έκρυψε την πανουργία του και τους ελιγμούς του κάτω από ένα χείμαρρο κενών λέξεων. Η λατρεία του Χρουσόφ χτίστηκε από απατεώνες, φιλελεύθερους, τυχοδιώκτες, γλύφτες και κόλακες... Ο τόπος και η αρχή (εννοεί του Ι.Στάλιν) είχε σφετεριστεί από έναν τσαρλατάνο, κλόουν και εκβιαστή» Hoxha, E., *The Artful Albanian : The Memoirs of Enver Hoxha*, London: Chatto & Windus, 1986, σ. 161.

⁶⁵ Αυτό αναφέρει ο Roy Medvedev, Ρώσος συγγραφέας, σύμβουλος του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ και που μαζί με τον αδελφό του έγραψε το βιβλίο «*The unknown Stalin*» στο οποίο σε ειδικό κεφάλαιο αναλύει το 20^ο Συνέδριο. Ο R. Medvedev έγραφε τόσο σφοδρά αντισταλινικά κείμενα που διαγράφηκε από το ΚΚΣΕ το 1969. Medvedev, R., ό.π., σ.96.

κόμματα⁶⁶.

Η ομιλία χαρακτηρίστηκε “μυστική” με την έννοια ότι αναγνώστηκε σε κλειστή συνεδρία χωρίς συζήτηση και δεν τυπώθηκε ως μέρος / τμήμα των διαδικασιών του συνεδρίου και ούτε δημοσιεύθηκε στον τύπο⁶⁷. Μετά το τέλος της συνεδρίασης, το απόγευμα της ίδιας ημέρας, Κυριακή 25 Φεβρουαρίου 1956, κλήθηκαν στο Κρεμλίνο οι αντιπρόσωποι των ξένων κομμουνιστικών

⁶⁶ Medvedev, R., ό.π., σ.95-98. Ο John Rettie το 1956 ήταν ένας από τους λίγους ξένους δημοσιογράφους ανταποκριτές στη Μόσχα. Ο J. Rettie βρισκόταν στη Μόσχα από το 1954 έως και το 1957 και είναι αυτός ο οποίος έδωσε στη Δύση το περιεχόμενο της «μυστικής έκθεσης» του Ν. Χρουσόφ με την οποία αποκήρυξε τον Ι.Στάλιν. Σε σχετικό άρθρο της εφημερίδας “The Guardian” αναφέρεται ότι ο J. Rettie ήρθε σε επαφή με τον Kostya Orlov ο οποίος τον ενημέρωσε με κάθε λεπτομέρεια για την ομιλία του Ν. Χρουσόφ στις 25 Φεβρουαρίου 1956. Ο J. Rettie μέσω του πρακτορείου Reuters δημοσίευσε το σχετικό άρθρο το οποίο έκανε το γύρο του κόσμου. Ο J. Rettie εκτιμούσε ότι ο ίδιος ο Ν. Χρουσόφ έδωσε την άδεια να διαρρεύσει το περιεχόμενο της «μυστικής έκθεσης» κάτι που σύμφωνα με το άρθρο του «The Guardian» επιβεβαίωσαν και ο γιος του Αναστάς Μικογιάν, Σέργκο και ο γιος του Ν. Χρουσόφ, Σεργκέι, *The Guardian*, Tuesday 20 January 2009, “John Rettie, Foreign correspondent who broke the news of Khrushchev’s denouncing Stalin”. Τον Απρίλιο του 2007 η εφημερίδα «The Guardian» συμπεριέλαβε τη «Μυστική έκθεση» στον κατάλογο με τις σπουδαιότερες ομιλίες του 20^{ου} αιώνα.

⁶⁷ Μία εξήγηση που δίνεται στο βιβλίο *Παράλληλη ιστορία, Ιστορία της Σοβιετικής Ενώσεως 1917-1960*, μετάφραση Άρης Αλεξάνδρου, Φυτράκη (Αθήναι) 1962, σ. 273, “Υπήρχε μέσα στο κόμμα και στην Κεντρική Επιτροπή ένας λενινιστικός ηγετικός πυρήνας, που είχε κατανοήσει την ανάγκη της αλλαγής. Όμως, αν έπαιρνε θέση εναντίον του Στάλιν, ο λαός δεν θα την καταλάβαινε... όλοι θα νόμιζαν ότι ο λενινιστικός πυρήνας στρέφεται εναντίον της οικοδόμησης του σοσιαλισμού.». Η ιστορία όπως γράφηκε στους τόμους της «Παράλληλης Ιστορίας», επί Ν.Χρουσόφ και με επιμέλεια Άρη Αλεξάνδρου, πράγματι μαρτυρά την ύπαρξη μίας αντιΣτάλιν ομάδας ενόσω ζούσε ο Ι.Στάλιν. Η οποία ομάδα εκμεταλλεύτηκε το θάνατο του Ι.Στάλιν και κατάφερε να επικρατήσει. Δεν τόλμησαν όσο ζούσε ο Ι.Στάλιν, τα κατάφεραν όμως μόλις πέθανε. Η εύκολη επικράτησή τους φανερώνει πως είχε στηθεί ολόκληρο δίκτυο της ομάδας της «αλλαγής». Ο «λενινιστικός ηγετικός πυρήνας» δεν φαίνεται να έχει σχέση με την προσωπολατρία παρά μόνο στον τομέα ατομικής δραστηριότητας όπως μαρτυρά και το παρακάτω απόσπασμα: « Ωστόσο η «λατρεία» δεν μπόρεσε να παραβιάσει ούτε την κοινωνική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, ούτε τη συμμαχία εργατών και αγροτών, ούτε τη φιλία ανάμεσα στους λαούς της ΕΣΣΔ, παρ’ όλο που στάθηκε εμπόδιο στην ανάπτυξη του σοσιαλιστικού δημοκρατισμού και φρενάρισε τη δημιουργική πρωτοβουλία εκατομμυρίων ανθρώπων».

κομμάτων και τους δόθηκε αντίγραφο με την επισήμανση ότι είναι άκρως απόρρητο χωρίς, οι ξένες αντιπροσωπείες, να μπορούν να το κρατήσουν, τους επιτράπη όμως να κρατήσουν σημειώσεις. Δεν υπάρχει πληροφορία αν και η ελληνική αντιπροσωπεία πήρε μέρος σε αυτή τη διαδικασία ενημέρωσης⁶⁸. Στην πρόσκληση των ξένων αντιπροσωπειών δεν περιλαμβανόταν εκπρόσωπος του ελληνικού ΚΚ, άλλη μία σαφής ένδειξη του τρόπου αντιμετώπισής του⁶⁹. Στις 1 Μαρτίου του 1956 το κείμενο μοιράστηκε στο Πρεζίντιουμ και λίγες ημέρες αργότερα η σφραγίδα «*άκρως απόρρητο*» αντικαταστάθηκε με την ένδειξη «*όχι προς δημοσίευση*»⁷⁰. Αντίγραφα της «*μυστικής έκθεσης*» στάλθηκαν στους κατά τόπους γραμματείς του κόμματος, από άκρου εις άκρον της Σοβιετικής Ένωσης, με οδηγίες να ενημερωθούν τα μέλη.

Η «*μυστική έκθεση*» του Ν. Χρουσόφ είχε εκτενή τμήματα με λεπτομέρειες για τις συλλήψεις και τις εκτελέσεις υψηλόβαθμων στελεχών κατά τη δεκαετία 1930, την έλλειψη προετοιμασίας όταν οι Ναζί εισέβαλαν στη χώρα τον Ιούνιο 1941, για κακές και επιζήμιες αποφάσεις κατά τη διάρκεια του πολέμου, τις εκτοπίσεις αρκετών εθνικοτήτων 1943 και 1944 και την απομάκρυνση του Τίτο από το στρατόπεδο των σοσιαλιστικών χωρών, αμέσως μετά από τον πόλεμο⁷¹.

Ο Ν. Χρουσόφ απάλλαξε το κόμμα από κάθε ευθύνη για αυτά τα γεγονότα και απέδωσε αυτές τις πράξεις στη «*λατρεία της προσωπικότητας*» που

⁶⁸ William Taubman, *Khrushchev: The man and his era*, London 2004, σ. 283-284. Ο Ε. Χότζα αναφέρει ότι το είχε το κείμενο, Hoxha, E., ό.π., σ. 125.

⁶⁹ Τάσος Τρίκκας, ΕΔΑ 1951-67. Το νέο πρόσωπο της αριστεράς, τόμος Α, Θεμέλιο 2009, σ.375.

⁷⁰ Medvedev, R., ό.π., σ. 161.

⁷¹ Μετά τις 25 Φεβρουαρίου 1956 ο Ν. Χρουσόφ μίλησε για τα θέματα που έθιξε στη «*Μυστική έκθεση*» στις 20 Μαρτίου 1956 στη Βαρσοβία. Παραβρέθηκε και μίλησε στην ολομέλεια της ΚΕ του Κόμματος Ενωμένων Πολωνών Εργατών (PUWP, Polish United Workers Party - Communist Party of Poland).

Αναφέρθηκε εξ αρχής στα βασικά σημεία του 20ου Συνεδρίου και ανέλυσε τα επιχειρήματα που ανέφερε στη «*μυστική έκθεση*» εκτιμώντας ότι όλοι γνωρίζουν τι ειπώθηκε στις 25 Φεβρουαρίου 1956. *Digital Archive International History Declassified*, Speech by comrade Khrushchev at the 6th PUWP CC plenum, 20 March 1956, Warsaw στο Wilson Center, <https://bit.ly/3HoLNWz>

ο ίδιος ο Ι.Στάλιν καλλιεργούσε και στην “παραβίαση της σοσιαλιστικής νομιμότητας”. Οι παραπάνω ορισμοί στο πρόσωπο του Ι.Στάλιν, ευθέως παραπέμπουν σε δικτατορία εκ μέρους του.

Οι κυβερνήσεις των ΗΠΑ και της Μεγάλης Βρετανίας εκμεταλλεύθηκαν δεόντως το γεγονός και επιμελώς διοχέτευσαν «στοιχεία» για το «καθεστώς του Στάλιν», το οποίο χαρακτήρισαν «εγκληματικό, τρομοκρατικό, καταπιεστικό»⁷², «δεν είναι τυχαίο ότι ακόμα και σήμερα τα ιδεολογικά κέντρα του ιμπεριαλισμού επιδιώκουν να κρατούν ζωντανή τη σπίλωση και διαστρέβλωση του ιστορικού ρόλου του Στάλιν, παρουσιάζοντάς τον ως «κόκκινο δικτάτορα»»⁷³.

Στο λόγο του Ν. Χρουσόφ που εκφώνησε το βράδυ της 24^{ης} προς 25^η Φεβρουαρίου 1956, (ο λόγος του ξεπερνούσε τις 23.400 λέξεις) επεσήμανε μεταξύ άλλων ότι: «δεν πρέπει να αφήσουμε αυτό το θέμα να βγει έξω από το κόμμα, ιδίως στον τύπο. Γι’ αυτό το λόγο εμείς κάνουμε αυτή την κλειστή σύσκεψη. Πρέπει να γνωρίζουμε τα όριά μας και δεν πρέπει να δίνουμε πυρομαχικά στους εχθρούς. Δεν πρέπει να βγάλουμε τα άπλυτά μας στη φόρα»⁷⁴.

Δεν υπήρχε πρόθεση εκ μέρους του Ν. Χρουσόφ να μείνει κρυφό το κείμενο και η προσπάθεια να παρουσιαστεί ένα κείμενο για τον Ι.Στάλιν και την προσωπολατρία σε ξαφνική συνεδρία χωρίς δημοσιογράφους ήταν μέρος του σχεδίου του για την αποκαθήλωση του Ι.Στάλιν.

Αρχικά διέρρευσαν στη Δύση φήμες για την ομιλία, οι οποίες δόθηκαν ως ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες στο δημοσιογράφο του Reuters, John Rettie, ο οποίος δημοσίευσε το σχετικό άρθρο και μετά από λίγες ώρες το κείμενο της

⁷² «Η διάλυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς και η επίδρασή της στο Διεθνές Κομμουνιστικό Κίνημα», Ριζοσπάστης, ένθετο, 10 Ιούνη 2012, σ. 2.

⁷³ «Η διάλυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς και η επίδρασή της στο Διεθνές Κομμουνιστικό Κίνημα», Ριζοσπάστης, ένθετο, 10 Ιουνίου 2012, σ.2.

⁷⁴ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, June 1956, σ.36. Τον Ιούνιο του 1956 η ΚΕ του ΚΚΣΕ δημοσίευσε κείμενο με τίτλο «Η κατανίκηση της προσωπολατρίας και των συνεπειών της» στο οποίο αναφέρεται στη θερμή αποδοχή των αποφάσεων του 20^{ου} Συνεδρίου για την καταπολέμηση της προσωπολατρίας από το σοβιετικό λαό, τα αδελφά κόμματα και τα εκατομμύρια των ανθρώπων στις σοσιαλιστικές, στις καπιταλιστικές και αποικιακές χώρες. Το κείμενο δημοσιεύθηκε στα ελληνικά μαζί με συνέντευξη του Παλμίρο Τολιάτι από τις εκδόσεις *Μόρφωση* το 1956.

ομιλίας ήταν στα χέρια της CIA⁷⁵.

Η επίθεση που γίνεται, από τον Ν.Χρυσόφ, προς τον Ι.Στάλιν δεν έχει πολιτικό ή ιδεολογικό περιεχόμενο παρά βασίζεται σε γεγονότα και πράξεις. Επίσης δεν αναφέρεται καθόλου στο συγγραφικό του έργο το οποίο προσπάθησε και να υποβιβάσει αφού διέκοψε την εκτύπωση και κυκλοφορία όλων των έργων

⁷⁵ Η εφημερίδα *New York Times* στην έκδοσή της στη Ρώμη δημοσίευσε αποσπάσματα ομιλίας στις 9 Ιουνίου 1956, όπως ήδη αναφέρθηκε.

Η CIA (Central Intelligence Agency) παρακολουθούσε στενά κάθε πολιτική εξέλιξη στην Σ.Ε. Η έρευνα και τα συμπεράσματά της κυκλοφορούν, πλέον, δημόσια από το 2000. Πολλά αρχεία της CIA έχουν αποχαρκτηριστεί, δεν θεωρούνται πλέον «*άκρως απόρρητα*», είναι δημοσιευμένα στο διαδίκτυο. Φανερώνουν, όμως, το ζωνφό ενδιαφέρον των ΗΠΑ για την πορεία της σοσιαλιστικής ΕΣΣΔ. Ξεκινούν από το 1953, περίπου από το θάνατο του Ι.Στάλιν και φτάνουν έως το 1972. Οι πράκτορες της CIA φανατικοί μελετητές της κάθε κίνησης όχι μόνο της πολιτικής αλλά και των προσωπικοτήτων της Σοβιετικής Ένωσης μέσα στα χρόνια έχουν γράψει δεκάδες αναλύσεις που έχουν δει το φως της δημοσιότητας. Η αμερικανική αντικατασκοπεία ασχολήθηκε ενδελεχώς με τη Σοβιετική Ένωση, κατέγραψε, παρατήρησε, παρακολούθησε, ακόμη και υποψιάστηκε και μάντεψε σκέψεις και επιθυμίες.

Ενδεικτικά θέματα:

From the July Plenum (1955) to the 20th party congress - Antecedents and aftermath of Malenkov's resignation from the premiership, CIA, 19 June 1958

Resignation of Malenkov, CIA, 12 September 1955

The Sino-Soviet dispute on world communist strategy (Autumn 1957-Autumn 1959), CIA, 23 September 1960

The Indian communist party and the sino-soviet dispute, CIA, 7 September 1962

The sino-soviet struggle in Cuba and the latin american communist movement, CIA, 1 November 1963

Soviet - Albanian relations, 1940- 1960, CIA, 22 June 1962

The deterioration of Sino-Soviet relations: 1956- 1966, CIA, 22 April 1966

The evolution of Soviet Policy in the Sino-Soviet border dispute, CIA, 28 April 1970

CIA research reports, The Soviet Union 1946-1976, A microfilm project, 1982

CIA's analysis of the Soviet Union 1947- 1991: A documentary collection, CIA, Washington, 2001

του Ι.Στάλιν⁷⁶.

Ο Ν. Χρουσόφ ασκεί κριτική στον Ι.Στάλιν και αμφισβητεί ευθέως τη συμβολή του στην οικοδόμηση του Σοσιαλισμού, το ρόλο του στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και τη συμβολή του στην ανασυγκρότηση της ΕΣΣΔ μετά το πέρας του πολέμου.

Ο Ν.Χρουσόφ αρχίζει την ομιλία του και αναφέρει ότι

«ακριβώς μετά το θάνατο του Στάλιν η ΚΕ προσπαθεί να εξηγήσει ότι είναι πέρα από το πνεύμα του μαρξισμού λενινισμού η ανάδειξη ενός ατόμου με υπεράνθρωπες δυνάμεις, με υπερφυσικά χαρακτηριστικά που πλησιάζουν τα χαρακτηριστικά του θεού. Ένας τέτοιος άνθρωπος γνωρίζει τα πάντα, βλέπει τα πάντα, έχει άποψη για τον καθένα, μπορεί να κάνει τα πάντα και είναι αλάνθαστος στη συμπεριφορά του. Μια τέτοια άποψη για έναν άνθρωπο, και συγκεκριμένα για το Στάλιν, καλλιεργήθηκε ανάμεσά μας εδώ και πολλά χρόνια.»⁷⁷

Όταν διάβαζε ο Ν. Χρουσόφ τη "*μυστική έκθεση*" οι σύντροφοί του στο Πρεζίντιουμ έμοιαζαν πετρωμένοι. Όπως αναφέρει ο W.Taubman επανειλημμένα ο Ν. Χρουσόφ χλεύαζε τους Β.Μ. Μόλοτοφ, Γ.Μ. Μαλενκόφ, Λ.Μ. Καγκανόβιτς και Κ.Γ. Βοροσίλοφ και δημόσια απαιτούσε να απαντήσουν για τη στάση τους την περίοδο που ήταν εν ζωή ο Ι. Στάλιν. Ο Igor Chernoutsan, μέλος της ΚΕ, έγραψε ότι "*το πρόσωπο του Βοροσίλοφ έγινε τόσο κόκκινο μέχρι τις ρίζες των μαλλιών του*" όταν ο Ν. Χρουσόφ του απηύθυνε το λόγο λέγοντάς του "*να σταματήσεις να λες ψέματα*" ή "*είσαι πολύ γέρος πλέον, δεν έχεις το κουράγιο και τη συνείδηση να πεις την αλήθεια*;"⁷⁸

⁷⁶ *Khrushchev's un-secret speech*, Turning Point, August 1956. Κατάλογος των έργων του Ι.Στάλιν υπάρχει καταγεγραμμένα ανά δεκαετία στο J.V.Stalin Archive, Works by decade, <https://bit.ly/3NB2Fg6>

⁷⁷ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.3. Χρουσσόφ Νικήτα, Η «Μυστική Έκθεση» στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της, Αθήνα (Θεμέλιο) 1989, σ.23-26.

⁷⁸ Τη διαδικασία περιέγραψε ο Igor Chernoutsan, μέλος της ΚΕ, στα δημοσιεύματα απομνημονεύματά του τα οποία αναφέρονται μερικώς στο βιβλίο του William Taubman, *Khrushchev: The man and his era*, London 2004, σ.273-274. Ήδη από τη στιγμή της ανάγνωσης της «μυστικής έκθεσης» ο Ρόι Μεντβέντιεφ αναφέρει ότι "*οι εμβρόντητοι*

Συνεχίζει την ομιλία του επισημαίνοντας πως δεν έχει σκοπό να παρουσιάσει τη ζωή του Ι.Στάλιν. Να μιλήσει για τα πλεονεκτήματά του, τη δράση του. Γι αυτό φρόντισαν πολλοί συγγραφείς, κατά τη διάρκεια της ζωής του Ι.Στάλιν να τον υμνήσουν, να εκδώσουν βιβλία και μελέτες γι αυτόν. Προσθέτει δε πως *«ο ρόλος του Ι.Στάλιν στην προετοιμασία και την εκτέλεση της Σοσιαλιστικής Επανάστασης, στον εμφύλιο πόλεμο και στον αγώνα για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού στη χώρα μας, είναι παγκοσμίως γνωστός.»*⁷⁹

Υπογραμμίζει το θέμα της προσωπολατρίας. Στέκεται σε αυτό γιατί όπως διακηρύσσει στην ομιλία του είναι τεράστιας σημασίας ζήτημα. Πολλοί δεν έχουν ακόμη συνειδητοποιήσει τη βλάβη που έχει υποστεί το σοσιαλιστικό σύστημα από την προσωπολατρία του Ι.Στάλιν. Η αρχή του ενός ανδρός, υποστηρίζει ο Ν.Χρουσόφ, παραβίασε την αρχή της συλλογικής ηγεσίας του κόμματος. Η προσωπολατρία έγινε η αιτία *«μιας ολόκληρης σειράς από εξαιρετικά σοβαρές διαστροφές των αρχών του Κόμματος, της δημοκρατίας του Κόμματος, της επαναστατικής νομιμότητας»*. Καταλήγει πως η Κεντρική Επιτροπή πιστεύει πως είναι απαραίτητο το θέμα αυτό να συζητηθεί κατά τη διάρκεια του 20ου Συνεδρίου του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης».⁸⁰

αντιπρόσωποι και οι προσκεκλημένοι ειδικά για την περίπτωση βετεράνοι του κόμματος άκουγαν τον Χρουσόφ μέσα σε μία σιωπή γεμάτη κατάπληξη, και μόνο περιστασιακά τον διέκοπταν με επιφωνήματα έκπληξης ή αγανάκτησης. Αρκετοί ένιωσαν αδιαθεσία και χρειάστηκε να τους συνοδεύσουν ή να τους μεταφέρουν έξω από την αίθουσα" Ρόι Μεντβέντιεφ, Ο άγνωστος Στάλιν, σ. 159. «Εν μέσω κραυγών αγανάκτησης, ο Ν. Χρουσόφ ανέφερε ότι ο Στάλιν είχε εξοντώσει περισσότερους από τους μισούς αντιπροσώπους στο 17ο Συνέδριο του Κόμματος», Ρόι Μεντβέντιεφ, ό.π., σ. 159.

⁷⁹ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.3.

⁸⁰ ό.π., σ.3. Ο Neil Goold στην κριτική που ασκήθηκε για τη συλλογική ηγεσία μέσα στο ΚΚΣΕ αναφέρει ότι η συλλογική ηγεσία αποτελεί βασική ιδέα του κομμουνιστικού κόμματος. Παρ' όλο που η συμμετοχή στο κόμμα είναι εθελοντική η τήρηση της γραμμής στηρίζεται από την πλειοψηφία. Αυτή η συλλογική ηγεσία προϋποθέτει ανισότητα στην ανάπτυξη του ατόμου στην κοινωνία, και μόνο όταν εξαλειφθεί η ανισότητα, η ηγεσία δεν θα είναι απαραίτητη. Αλλά αφού υπάρχει ανισότητα στην κοινωνία, υπάρχει ανισότητα και σε αυτές τις συλλογικότητες που παίρνουν τις αποφάσεις. Έτσι όπως και οι ομάδες που συγκροτούνται είναι οι πιο προωθημένες της κοινωνίας έτσι και μέσα στις ίδιες ομάδες προωθείται το πιο προωθημένο άτομο ανάμεσά τους. Το σημερινό σύνθημα της συλλογικής ηγεσίας στο ΚΚΣΕ προέρχεται από τη φυσική εξέλιξη της ηγεσίας από

Ο Ν. Χρουσόφ υποστηρίζει αυτή τη θέση του παραθέτοντας τις απόψεις των κλασικών του μαρξισμού για τη λατρεία του ατόμου.

“Σε ένα γράμμα του προς τον Γερμανό Wilhelm Bloss ο Μαρξ δήλωσε ‘Από την αντιπάθειά μου προς την προσωπολατρία, ποτέ δεν δημοσιοποίησα κατά τη διάρκεια της πρώτης διεθνούς τις πολλές αναφορές από διάφορες χώρες οι οποίες αναγνώριζαν τα προσόντα μου, κάτι που με ενοχλούσε. Δεν τους απαντούσα καν, εκτός από περιπτώσεις για να επιπλήξω τους συγγραφείς. Ο Φρίντριχ Ένγκελς και εγώ πρωτομπήκαμε στη μυστική κοινότητα των κομμουνιστών με την προϋπόθεση ότι οποιαδήποτε προληπτική λατρεία της αυθεντίας θα σβηνόταν με νόμο. Ο Lassalle έκανε ακριβώς το αντίθετο’»⁸¹.

Στη συνέχεια αναφέρεται στην καταδίκη της προσωπολατρίας από τον Φρ.Ένγκελς και προχωρά αναφερόμενος στον Β.Ι.Λένιν, στη σεμνότητά του, την ιδιοφυία του και στη θέση του πως ο λαός είναι ο δημιουργός της ιστορίας. «Ο μαρξισμός δεν αναιρεί το λόγο των ηγετών της εργατικής τάξης στην κατεύθυνση του επαναστατικού απελευθερωτικού κινήματος»⁸².

Τονίζει πως ενώ για τον Β.Ι.Λένιν ο ρόλος του ηγέτη ως διοργανωτή των μαζών είναι σημαντικός, παράλληλα, ο ίδιος ο Β.Ι.Λένιν, στιγματίζει κάθε

την εποχή του Β.Ι.Λένιν. Συλλογική ηγεσία εννοούν όχι του λαού από το κόμμα αλλά μέσα στο ίδιο το κόμμα, δηλαδή συμβιβασμός διαφορετικών πολιτικών και φραξιονισμός. Neil Goold, *The Twentieth Congress and after*, Revolutionary democracy, Vol. II, No. 1, April 1996. Ο Neil Goold, σύμφωνα με το σύντομο βιογραφικό που δημοσιεύεται στην επίσημη ιστοσελίδα του ΚΚ Ιρλανδίας, ήταν Ιρλανδός κομμουνιστής, επισκέφτηκε τη Σοβιετική Ένωση το 1932 και έμεινε έως το 1937 όπου κατόπιν προτροπής του ΚΚΣΕ γύρισε στην Ιρλανδία για να συμμετάσχει στο ΚΚ Ιρλανδίας. Το 1956 έγραψε την μπροσούρα “*The Twentieth Congress and after: A vindication of J.V. Stalin and his policy*” στην οποία άσκησε κριτική στους αντισταλινικούς λόγους του 20^{ου} Συνεδρίου και στο ρεφορμισμό του Ν. Χρουσόφ. Το 1959 γύρισε οριστικά στη Σοβιετική Ένωση.

⁸¹ ό.π., σ.3. Ο Βίλχελμ Μπλος ήταν σοσιαλδημοκράτης πρωθυπουργός της Στουτγάρδης. Ο Κ. Μαρξ έγραψε το γράμμα προς τον Β. Μπλος στις 10 Νοεμβρίου του 1877. Συγκεκριμένα το σημείο στο οποίο αναφέρεται ο Ν. Χρουσόφ στη μυστική έκθεση είναι το εξής «τέτοια ήταν η αποστροφή μου προς την προσωπολατρία ώστε κατά τη διάρκεια της Διεθνούς, όταν έγιναν αρκετές κινήσεις, από διάφορες χώρες, να μου αποδώσουν δημόσια τιμή, ποτέ δεν επέτρεψα τέτοια δημοσιότητα ούτε καν τους απάντησα». Marx to Wilhelm Bloss, MECW, volume 45, σ.288. <https://bit.ly/3FOxuKp>

⁸² *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.4.

προσπάθεια εκδήλωσης φαινομένων προσωπολατρίας καθώς αυτή είναι ξένη προς το μαρξισμό. Ο Β.Ι.Λένιν σημειώνει τη σπουδαιότητα που είχε το κόμμα σε σχέση με το άτομο. Θέλοντας να δείξει την αλληλένδετη σχέση ηγέτη και κόμματος, την αξία που έχει η συλλογική κομματική δράση υπογράμμισε πως *"μόνο αυτός που πιστεύει στο λαό, που βυθίζουν τον εαυτό του στο σιντριβάνι που ζουν τη δημιουργικότητα των ανθρώπων, θα κερδίσει και να διατηρήσει την εξουσία."*⁸³

Τονίζει ότι ο Β.Ι.Λένιν μίλησε ως ηγέτης και ως δάσκαλος και ότι ο ρόλος της ΚΕ είναι η τήρηση των αρχών του κόμματος. Καθ' όλη την πολιτική δράση του ο Β.Ι.Λένιν απέδειξε πως η ηγεσία του κόμματος πρέπει να κατευθύνεται, να ελέγχεται από τη συλλογικότητα. Αυτή είναι η μπολσεβίκικη αρχή και αυτή πρέπει να ακολουθείται από όλους. Η Κεντρική Επιτροπή καθοδηγεί, αυτή δίνει τον ορισμό της συλλογικής ηγεσίας και αυτό πρέπει να γίνεται στην πράξη. Αντίθετα με τον Ι.Στάλιν *«ο Λένιν ποτέ δεν επέβαλε τις απόψεις του στους συνεργάτες του χρησιμοποιώντας τη βία. Προσπαθούσε να πείσει.»*⁸⁴

Εκθειάζει τον Β.Ι.Λένιν για την αντιμετώπισή του σε όσους δεν συμφωνούσαν μαζί του και πως είχε δει (ενν. ο Λένιν) αρνητικά στοιχεία στον Ι.Στάλιν.

Αναφέρει πως *«φοβούμενος τη μελλοντική μοίρα του κόμματος και του σοβιετικού έθνους, ο Λένιν έκανε έναν ξεκάθαρα σωστό χαρακτηρισμό το Στάλιν. Σημείωσε ότι θα ήταν αναγκαίο να σκεφτούν να μεταφερθεί ο Στάλιν από τη θέση του Γενικού Γραμματέα γιατί ο Στάλιν ήταν εξαιρετικά αγενής, δεν είχε την σωστή συμπεριφορά προς τους συντρόφους του, ήταν άστατος και έκανε κατάχρηση της εξουσίας του»*⁸⁵

Συνεχίζοντας το λόγο του ο Ν.Χρυσόφ αναφέρει επιστολή του Β.Ι.Λένιν που διαβάστηκε στο 13ο συνέδριο του κόμματος όπου κατηγορεί τον Ι.Στάλιν⁸⁶. Η επιστολή του Β.Ι.Λένιν μοιράστηκε στους συνέδρους του 20ου

⁸³ ό.π., σ.4.

⁸⁴ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.4.

⁸⁵ ό.π., σ.4.

⁸⁶ Οι παρατηρήσεις του Β.Λένιν για τον Ι.Στάλιν γράφτηκαν στη *«Διαθήκη του Λένιν»* όπως ονομάστηκε και από τον ίδιο τον Ν.Χρυσόφ. Αδικοιολόγητος τίτλος αφού το *«Γράμμα προς το Συνέδριο»* ήταν ένα κείμενο με παρατηρήσεις, συμβουλές, παραινήσεις

προς το 13ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Πρόκειται για ένα γράμμα από τα πολλά παρόμοια γράμματα που έχει γράψει ο Β.Λένιν. Προφανώς η ονομασία του γράμματος «*Διαθήκη του Λένιν*» ή «*πολιτική διαθήκη του Λένιν*» σχετίζεται με τις αναφορές που κάνει σε αυτό για τους Ι.Στάλιν, Λ.Τρότσκι, Γ.Ζηνόβιεφ, Λ.Κάμενεφ, Ν.Μπουχάριν και Γ.Πιατακόφ και τις μετέπειτα πολιτικές εξελίξεις. Το κείμενο αυτό ο Β.Ι.Λένιν το έγραψε τις τελευταίες εβδομάδες του 1922 και την πρώτη εβδομάδα του 1923.

Η ανάγνωση του γράμματος φέρει στο προσκήνιο την αγωνία του Β.Λένιν για μία ενδεχόμενη διάσπαση λόγω της συνύπαρξης του Ι.Στάλιν με τον Λ.Τρότσκι. Σε αυτή τη βάση και για την αποφυγή περιπετειών ο Β.Λένιν αναλύει και χαρακτηρίζει τις κύριες προσωπικότητες στη Σοβιετική Ρωσία στα τέλη του 1922 και στις αρχές του 1923.

Για τον Ι.Στάλιν αναφέρει τα εξής: «*Ο σ. Στάλιν, που έγινε γενικός γραμματέας συγκέντρωσε στα χέρια του απεριόριστη εξουσία, και δεν είμαι βέβαιος, αν θα τα καταφέρνει πάντοτε να χρησιμοποιεί αυτή την εξουσία με αρκετή περίσκεψη*», «*Γράμμα προς το Συνέδριο*», Άπαντα Λένιν, τ.45, σ. 345. «*Ο Στάλιν είναι πολύ σκαιός κι αυτή η αδυναμία, εντελώς ανεκτή στο περιβάλλον μας και στις μεταξύ μας, μεταξύ κομμουνιστών, σχέσεις, γίνεται ανυπόφορη για το αξίωμα του γενικού γραμματέα. Γι αυτό προτείνω στους συντρόφους να μελετήσουν καλά τον τρόπο της μετάθεσης του Στάλιν απ' αυτή τη θέση και της τοποθέτησης σ' αυτήν άλλου προσώπου, που από όλες τις άλλες απόψεις να διαφέρει από τον σ. Στάλιν μόνο σε ένα προσόν, και συγκεκριμένα: να είναι πιο υπομονετικός, πιο προσιτός, πιο ευγενικός και πιο προσεκτικός προς τους συντρόφους, λιγότερο ιδιότροπος κ.τ.λ.*» «*Γράμμα προς το Συνέδριο*», Άπαντα Λένιν, τ. 45, σ. 346. Αυτές είναι οι αναφορές που κάνει ο Β.Λένιν για τον Ι.Στάλιν στο γράμμα του από το οποίο ανάγονται συγκεκριμένα συμπεράσματα και εύλογα ερωτήματα. Ο Β.Λένιν δεν ασκεί κρίση για τις πολιτικές αντιλήψεις του Ι.Στάλιν. Ο βασικός ενδιασμός του Β.Λένιν για τον Ι.Στάλιν ήταν ότι είχε απότομο χαρακτήρα, κάτι που όπως σημειώνει δεν ενοχλεί τους κομμουνιστές αλλά δεν θα είναι καλό για τη θέση του Γενικού Γραμματέα. Ζητά να αντικατασταθεί με κάποιον πιο υπομονετικό και ανοιχτόκαρδο.

Έχει σημασία να αναφερθεί ότι αυτό το πλήρες κείμενο του Β.Λένιν δημοσιεύθηκε πρώτη φορά στα αγγλικά στους *New York Times* στις 18 Οκτωβρίου 1926. Αργότερα δημοσιεύθηκε το 1928 μαζί με το κείμενο του Leon Trotsky "*The real situation in Russia*". Λίγα χρόνια αργότερα, το 1935, οι εκδόσεις *Pioneer* τύπωσαν και κυκλοφόρησαν το κείμενο με τίτλο «*The suppressed Testament of Lenin*» μαζί με το άρθρο του Leon Trotsky "*On Lenin's Testament*" το οποίο είχε πρωτοδημοσιευθεί το 1934 στο τεύχος Ιουλίου Αυγούστου της Νέας Διεθνούς (αργότερα ονομάστηκε 4^η Διεθνής). Το Νοέμβριο του 1946, κυκλοφόρησε στη Νέα Υόρκη το βιβλίο "*Leon Trotsky on the suppressed testament of Lenin*". Γίνεται, λοιπόν, φανερό ο Λ.Τρότσκι έδωσε στην εισήγηση του Β.Λένιν την ονομασία «*η διαθήκη του Λένιν*» την οποία ονομασία με μεγάλη ευκολία χρησιμοποίησε ο Ν.Χρυσόφ στην ομιλία του «*Για την προσωπολατρία και τις επιπτώσεις της*».

συνεδρίου και είναι γνωστή ως η “διαθήκη” του Β.Ι.Λένιν. Κατόπιν αναφέρεται σε άλλα δύο γράμματα, αυτό της Nadezhda Konstantinova Krupskaya προς τον Α.Κάμενεφ που τότε ήταν επικεφαλής του ΠΓ και του Β.Ι.Λένιν προς τον Ι.Στάλιν, το πρώτο 23 Δεκεμβρίου 1922 και το δεύτερο 5 Μαρτίου 1923.

Η Krupskaya αναφέρει πως το κείμενο του Β.Ι.Λένιν γνωστοποιήθηκε στους συνέδρους του 13ου Συνεδρίου του κόμματος οι οποίοι συζήτησαν το θέμα της μεταφοράς του Ι. Στάλιν από τη θέση του Γενικού Γραμματέα. Οι ίδιοι οι εκπρόσωποι τάχθηκαν υπέρ της διατήρησης του Ι. Στάλιν σε αυτή τη θέση ελπίζοντας ότι ο ίδιος θα λάβει σοβαρά υπόψη του τις επικριτικές παρατηρήσεις του Β.Ι.Λένιν και θα μπορέσει να ξεπεράσει τις ελλείψεις του που προκάλεσαν τη σοβαρή ανησυχία του Β.Ι.Λένιν.⁸⁷

Και ενώ αρχικά ο Ι.Στάλιν, όπως μεταφέρει στο λόγο του ο Ν.Χρουσόφ, η Krupskaya, έδωσε σημασία στη συμβουλή το Β.Ι.Λένιν *τα αρνητικά χαρακτηριστικά του, τα οποία στην εποχή του Λένιν, ήταν μόνο στην αρχή, μετατράπηκαν με το πέρασμα των χρόνων σε σοβαρή κατάχρηση εξουσίας από τον ίδιο, η οποία έκανε μεγάλο κακό στο κόμμα.* Ο Ι.Στάλιν δεν ανεχόταν τη συλλογικότητα και άσκησε ωμή βία σε ό,τι ήταν αντίθετο σε αυτόν και στο δεσποτικό χαρακτήρα του. Δεν είχε το χάρισμα της πειθούς, δεν ήταν υπομονετικός και απαιτούσε υποταγή. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα πολλά στελέχη να πέσουν θύματα του σταλινικού δεσποτισμού⁸⁸.

Στη συνέχεια αναφέρεται στην επιτυχία του κόμματος κατά του Α.Τρότσκι και των δεξιών ομορτουνιστών. Σύμφωνα με τον Ν. Χρουσόφ η καταστολή ξεκίνησε το 1935 έως το 1938, αρχικά ενάντια στους εχθρούς του λενινισμού όπως ήταν οι Α.Τρότσκι, Γ.Ζηνόβιεφ, Ν.Μπουχάριν⁸⁹.

Ο Ν. Χρουσόφ επισημαίνει πως ο Ι.Στάλιν καθιέρωσε τον όρο “ο εχθρός του λαού”. Αυτό από μόνο του εκμηδένιζε κάθε αντίθετη άποψη ενώ υπήρχαν οι “ομολογίες” οι οποίες αποσπούνταν με βία.

⁸⁷ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.5.

⁸⁸ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.6.

⁸⁹ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.6. Για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. παράρτημα 3: Η εξέλιξη των σχέσεων του Α.Τρότσκι, του Γ.Ζηνόβιεφ και του Α.Κάμενεφ με τον Ι.Στάλιν.

Αναλυτικότερα:

«Η φράση ‘εχθρός του λαού’ στην ουσία εξάλειψε τη δυνατότητα κάθε είδους ιδεολογικής πάλης ή τη δυνατότητα κάποιου να γνωστοποιήσουν τις απόψεις τους σε αυτό ή το άλλο ζήτημα, ακόμη και σε πρακτικά θέματα. Στο σύνολό της η μόνη απόδειξη ενοχής που στην ουσία χρησιμοποιήθηκε, ενάντια σε κάθε νόρμα της νομικής επιστήμης, ήταν η ‘ομολογία’ του ίδιου του κατηγορουμένου.»⁹⁰

Τόνισε μάλιστα ότι οι «ομολογίες» παίρνονταν με φυσική πίεση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα εντελώς αθώοι άνθρωποι που στο παρελθόν είχαν υπερασπιστεί τη γραμμή του κόμματος να μετατρέπονται σε θύματα. Και φέρνει το παράδειγμα του Β.Ι.Λένιν που ο ίδιος έκανε ακριβώς το αντίθετο σε όποιον έκανε λάθη.⁹¹

Σημειώνει πως έγιναν μαζικές συλλήψεις, εξορίες χιλιάδων ανθρώπων, εκτελέσεις χωρίς δικές και χωρίς πραγματική έρευνα. Τα παραπάνω δημιούργησαν συνθήκες ανασφάλειας, φόβου και απόγνωσης. Αξίζει να επισημάνουμε ότι ο Ν. Χρουσόφ διάβασε έναν μακρύ κατάλογο από τα θύματα του Ι.Στάλιν, όμως δεν έπιασε το νήμα πριν το 1934. Ο κατάλογος του Ν. Χρουσόφ ήταν επιλεκτικός. Ο σκοπός του ήταν να αμαυρώσει το όνομα του Ι.Στάλιν και όχι να ασκήσει κριτική στο ΚΚΣΕ. Γι αυτόν ήταν σημαντικό η τρομοκρατία που ξεσκέπασε στη «μυστική έκθεση» να ήταν ενός ανθρώπου. Τα λάθη του παρελθόντος περιορίζονταν σε έναν άνθρωπο, έδινε το έναυσμα για αλλαγές όπως εφαρμογή νέων οικονομικών μέτρων, προώθηση της αντίληψης για την ειρηνική συνύπαρξη και απαλλαγή από λάθη.

Επαναφέρει το παράδειγμα των Α.Κάμενεφ, Γ.Ζηνόβιεφ που ο Β.Ι.Λένιν τους έδωσε αξιώματα παρά την προδοσία τους. Όταν δηλαδή ο Α.Κάμενεφ και ο Γ.Ζηνόβιεφ εναντιώθηκαν στο σχέδιο του Β.Ι.Λένιν για ένοπλο ξεσηκωμό και στις 18 Οκτωβρίου 1917 δημοσίευσαν κείμενο στο οποίο ενημέρωναν δημόσια

⁹⁰ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.7. Νικήτα Χρουστσόφ, *Η «Μυστική Έκθεση» στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1989, 26-27.

⁹¹ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.7. Νικήτα Χρουστσόφ, *Η «Μυστική Έκθεση» στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της*, ό.π., σ.31.

ότι οι Μπολσεβίκοι ετοιμάζονταν για ένοπλη εξέγερση. Η κοινοποίηση της πρόθεσης της ΚΕ ήταν προδοσία, όμως μετά την επανάσταση ο Β.Ι.Λένιν τους έδωσε καθοδηγητικούς ρόλους. Παράλληλα επισημαίνει πως ο Ι.Στάλιν άσκησε καταπίεση και ακραίες μεθόδους την περίοδο που η επανάσταση είχε κριθεί νικηφόρα⁹². Με την αποκάλυψη της δράσης του Λ.Μπέρια αποκαλύφθηκαν⁹³ ήρθε στην επιφάνεια μία κακή εικόνα η οποία συνδέεται «με τη λάθος συμπεριφορά του Στάλιν». Σύμφωνα με τον Ν.Χρουσόφ ο Ι.Στάλιν αγνοούσε την ΚΕ, έπαιρνε μόνος του αποφάσεις⁹⁴ ενώ δεν ήταν και λίγες οι φορές που δεν ενημέρωνε και το Πολιτικό Γραφείο⁹⁵. Επί Λ.Κάμενεφ γίνονταν τακτικότερα συνέδρια, σχεδόν κάθε χρόνο, ενώ επί Ι.Στάλιν πολύ αραιά, 13 χρόνια μεσολάβησαν μεταξύ του 18ου και του 19ου συνεδρίου. Παράλληλα επισημαίνει πως δεν συγκλήθηκε συνέδριο μετά το τέλος του πολέμου.

⁹² *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.9.

⁹³ Ο Ν.Χρουσόφ στα *Απομνημονεύματά* του δηλώνει ότι ο Λ.Μπέρια κατηγορήθηκε ως καιροσκοπός και πως ο στρατηγός Γ.Κ.Ζούκοφ συνέλαβε τον Λ.Μπέρια ο οποίος λίγο μετά εκτελέστηκε, *Khrushchev Remembers*, NY 1970, σ. 364-366. Σύμφωνα με τον Victor Marchetti -ειδικό βοηθό του αναπληρωτή διευθυντή της CIA με ειδικευση στην Σοβιετική Ένωση- ο Ν. Χρουσόφ ηχογράφησε κασέτες για τη συγγραφή του βιβλίου αυτού, οι οποίες όμως κασέτες λογοκρίθηκαν από την KGB. Κατόπιν ανώτατα κλιμάκια των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ ήρθαν σε συνεννόηση και αποφάσισαν ότι η έκδοση αυτού του βιβλίου θα έκανε καλό και στις δύο χώρες, ο μεν Λ.Μπρέζνιεφ θα το χρησιμοποιούσε για όσους εξακολουθούσαν να στηρίζουν τον Ι.Στάλιν, ενώ ο Ρ.Νίξον για την ύφεση που υπήρχε στη χώρα του. Οι κασέτες ταξίδεψαν στις ΗΠΑ, μεταφράστηκαν και έτσι εκδόθηκε το βιβλίο «*Khrushchev Remembers*» σε συνεργασία της CIA με την KGB, Victor Marchetti, «*Propaganda and misinformation: How the CIA manufactures history*», *The journal of historical review*, vol. 9, n.3, 1989, σ. 318-319. Νικήτα Χρουστσόφ, *Η «Μυστική Έκθεση» στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1989, σ.31.

⁹⁴ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.9.

⁹⁵ Ο Neil Goold παρατηρεί ότι την ίδια κατηγορία που αποδίδεται από τον Ν.Χρουσόφ κατά του Ι.Στάλιν, ότι έβαζε τον εαυτό του πάνω από το κόμμα, είχαν αποδώσει και οι Μενσεβίκοι στον Β.Λένιν. Συγκεκριμένα πρόκειται για τις «*Θέσεις του Απρίλη*» (1917) (Λένιν, Άπαντα, τ.31, Σύγχρονη Εποχή, 1986) όταν ο Β.Ι.Λένιν ανακοίνωσε την πολιτική του για την επανάσταση των Μπολσεβίκων χωρίς πρώτα να συμβουλευτεί το κόμμα, Neil Goold, *The Twentieth Congress and after*, Revolutionary democracy, Vol. II, No. 1, April 1996.

«Πέρασαν επτά χρόνια χωρίς διενέργεια συνεδρίου ενώ οι ολομέλειες της ΚΕ ήταν σπάνιες»⁹⁶.

Συνεχίζει επισημαίνοντας πως το πείσμα του Ι. Στάλιν απέναντι στο κόμμα και την ΚΕ έγινε πιο εμφανές ύστερα από το 17ο Συνέδριο, το οποίο πραγματοποιήθηκε το 1934⁹⁷. Τονίζει μάλιστα πως η ΚΕ αναγκάστηκε να εκλέξει μία κομματική επιτροπή κάτω από τον έλεγχο της ΚΕ. Ο σκοπός της ήταν να ερευνήσει τι προκάλεσε μαζική καταστολή κατά της πλειοψηφίας των μελών της ΚΕ και υποψηφίων που εκλέγησαν στο 17ο Συνέδριο.⁹⁸

Στο πλαίσιο της προσπάθειάς του να πείσει τους συνέδρους για τις εκκαθαρίσεις στελεχών από τον Ι.Στάλιν, ο Ν.Χρουσόφ ανατρέχει στην περίοδο 1937-1938 όταν κομμουνιστές και ακτιβιστές κατηγορήθηκαν άδικα ως «εχθροί» και είχαν υποστεί βασανιστήρια. Αυτά τα στοιχεία, μεταξύ άλλων κατέδειξε η επιτροπή που εκλέχτηκε από το 17^ο Συνέδριο. Ειδικότερα «από τα 139 μέλη και υποψήφιους για την ΚΕ που εκλέχτηκαν στο 17^ο Συνέδριο τα 98 άτομα, δηλαδή το 70% συνελήφθησαν και εκτελέστηκαν (κυρίως τη διετία 1937–1938)... κατασκευάστηκαν κατηγορίες κατά έντιμων κομμουνιστών»⁹⁹.

Σύμφωνα με το κείμενο την ίδια τύχη είχαν εκτός από την ΚΕ και τα μέλη του 17^{ου} Συνεδρίου από τα 1.966 μέλη του συνελήφθησαν τα 1.108

⁹⁶ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.10.

⁹⁷ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.10.

⁹⁸ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.10. Νικήτα Χρουστσόφ, *Η «Μυστική Έκθεση» στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1989, σ.35.

⁹⁹ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.10. Leo Gruliov, Priscilla Johnson, *Current Soviet Policies V2, The documentary record of the twentieth Communist Party Congress and its aftermath*, New York (Frederich A.Praeger) 1957, σ. 176. Το ΚΚΣΕ τη χρονική διάρκεια 1928-1931 έγραψε ως μέλη του 1.400.00 άτομα. Η συρροή εγγραφών νέων μελών είχε και το χαρακτηριστικό να στρατεύονται στις γραμμές του και άτομα που δεν είχαν την επαρκή πολιτική κατάρτιση. Το πρόβλημα των μελών του κόμματος όσον αφορά στην ιδεολογική τους ετοιμότητα να αναλάβουν καθήκοντα ως στελέχη ήταν τόσο μεγάλο, ιδίως στην επαρχία, που το ΚΚΣΕ δημιούργησε κομματικές σχολές για τη διαπαιδαγώγησή τους. Οι κομματικές σχολές το 1933 ξεπερνούσαν τις 200.000 στις οποίες φοιτούσαν 4.500.000 μέλη και σκοπό είχαν την επιμόρφωσή τους και την ενεργή κομματική δράση τους, Μάρτενς Λούντο, *Μία άλλη ματιά στον Στάλιν*, Αθήνα 2009, σ.179.

κατηγορούμενα για αντιεπαναστατικά εγκλήματα. Ενδεικτικά αναφέρει, ο Ν.Χρουσόφ, την εγκληματική δολοφονία του Σεργέι Κίροφ για την οποία αφήνει υπονοούμενα για το ποιος ευθύνεται για το φόνο του¹⁰⁰ και επισημαίνει ότι η ομάδα που εκπροσωπούσαν οι Τρότσκι και Ζηνόβιεφ ήταν τόσο μικρή που δεν μπορούσε να επηρεάσει αρνητικά την πορεία της θεμελίωσης του σοσιαλισμού στη Σοβιετική Ένωση. Υποστηρίζει ο Ν.Χρουσόφ πως ενώ το ΚΚΣΕ είχε 724.000 ψήφους, και οι δύο, δηλαδή και ο Τρότσκι και ο Ζηνόβιεφ δεν ξεπερνούσαν τις 4.000 ψήφους κατά την παραμονή της διεξαγωγής του 15^{ου} Συνεδρίου.

Ο Ι.Στάλιν «έκανε χρήση της μαζικής τρομοκρατίας, όταν οι εκμεταλλεύτριες τάξεις είχαν εκκαθαριστεί στη χώρα μας και όταν δεν υπήρχαν σοβαροί λόγοι για τη χρήση έκτακτης μαζικής τρομοκρατίας»¹⁰¹

Αναφέρει ότι:

«Τα γεγονότα αποδεικνύουν ότι πολλές καταχρήσεις έγιναν με εντολή του Στάλιν χωρίς να λογαριάζονται οποιαδήποτε πρότυπα του Κόμματος ή της σοβιετικής νομιμότητας. Ο Στάλιν ήταν πολύ δύσπιστος άνθρωπος, υπερβολικά καχύποπτος. Μπορεί να κοιτούσε έναν άνθρωπο και να έλεγε: 'γιατί είναι τα μάτια σου έτσι σήμερα;' Η 'γιατί στρέφεις τα μάτια σου και αποφεύγεις να με κοιτάξεις;»¹⁰²

Ο Ν.Χρουσόφ υποστηρίζει ότι έχει αποδειχθεί πως οι κατηγορίες περί

¹⁰⁰ Ο Ν.Χρουσόφ κατηγορήσε, έστω και έμμεσα, τον Ι.Στάλιν για τη δολοφονία του Σ.Κίροφ, αφήνοντας να εννοηθεί ότι ήταν πολιτικός του αντίπαλος. Σε έρευνα που έγινε με το άνοιγμα των αρχείων το 1990 και τη μελέτη των κειμένων των συνεδριάσεων της Κεντρικής Επιτροπής και των λόγων του Σ.Κίροφ στο *Russian State Archive of Social and Political History* (RGASPI) κανένα στοιχείο δεν πιστοποιεί ότι ο Σ.Κίροφ βρισκόταν σε αντίθεση με τον Ι.Στάλιν, το αντίθετο μάλιστα! Όπως υποστηρίζει η Maria Dikova ο Σ.Κίροφ ήταν ένας από τους πιο πιστούς υποστηρικτές του Ι.Στάλιν (σ.91), Maria Dikova, *Stalin's golden boy?* University of Oslo, May 2010. Την ίδια άποψη για τη σχέση του Ι.Στάλιν με τον Σ.Κίροφ υποστηρίζει και ο Provash Ghosh, Γενικός Γραμματέας του Κέντρου Σοσιαλιστικής Ενότητας της Ινδίας (Κομμουνιστικό). Για τη δολοφονία του Σ.Κίροφ παρατηρεί πως στο ΚΚΣΕ και τον Κόκκινο Στρατό είχαν παρεισφρήσει αντεπαναστάτες. βλ. και Provash Ghosh, *Great Stalin. And a reply to the anti-communist smear campaign*, Socialist Unity Centre of India, Kolkata, 2014, σ. 33-34.

¹⁰¹ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.12.

¹⁰² *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.17.

«κατασκόπων» είχαν κατασκευαστεί και οι ομολογίες είχαν εξαχθεί με βασανιστήρια, όπως στην υπόθεση του *Robert Eikhe* μέλος του κόμματος από το 1905 ο οποίος βασανίστηκε για να του αποσπαστεί ομολογία. «Ο σύντροφος *Robert Eikhe* συνελήφθη στις 29 Απριλίου 1938 με βάση ένα δυσφημιστικό υλικό χωρίς την έγκριση του εισαγγελέα, αυτή ήρθε ύστερα από 15 μήνες». Στο συνεχές κατηγορητήριο καταγγέλλει πως ο Ρ.Ι.Εϊχε βασανίστηκε και γι αυτό ομολόγησε. Τονίζει πως ο *Robert Indrikovich Eikhe* και αρκετοί σύντροφοί του κατηγορήθηκαν για αντισοβιετική δραστηριότητα.¹⁰³ Ο δε Ρ.Ι.Εϊχε έστειλε δύο γράμματα στον Ι.Στάλιν γράφοντάς του ότι είναι αθώος, την αθωότητά του υπερασπίστηκε και στο δικαστήριο στις 2 Φεβρουαρίου 1940 ενώ δύο ημέρες αργότερα εκτελέστηκε.¹⁰⁴ Ο Ρώσος ιστορικός *Yuri Nikolayevich Zhukon* έχει αντίθετη άποψη για τον Ρ.Ι.Εϊχε (*Robert Indrikovich Eikhe*) που τον χαρακτήρισε "αιμοδιψή" ενώ για τον Ν.Χρυσόφ γράφει πως είναι άξιο προσοχής πώς στη "μυστική έκθεση" δεν ανέφερε ούτε λέξη για το υπόμνημα Ρ.Ι.Εϊχε, ή για τα αιτήματα εξορίας και εκτελέσεων που έγιναν απ' τον Ρ.Ι.Εϊχε και τον ίδιο τον Ν.Χρυσόφ. «Αντίθετα ο Ν.Χρυσόφ επαίνεσε τον Ρ.Ι.Εϊχε και τον παρουσίασε ως θύμα της τρομοκρατίας του Στάλιν». Συνεχίζει μάλιστα αναφέροντας πως ο Ι.Στάλιν είχε χάσει τον έλεγχο κατά το τέλος της δεκαετίας του 1930¹⁰⁵.

Παρόμοιες είναι οι περιπτώσεις του *Rudzutak* ο οποίος καταδικάστηκε και το 1955 αποδείχτηκε η αθωότητα του και του *Rozenblum* ο οποίος ήταν μέλος του κόμματος από το 1906, συνελήφθη το 1937 και υπέστη φοβερά βασανιστήρια με τα οποία του ζητούσαν να ομολογήσει ψεύτικες πληροφορίες για τον ίδιο αλλά και για άλλους ανθρώπους.¹⁰⁶

¹⁰³ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.13. Νικήτα Χρυστσόφ, *Η «Μυστική Έκθεση» στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1989, σ.44-45.

¹⁰⁴ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.14.

¹⁰⁵ Το υπόμνημα του Ρ.Ι.Εϊχε που αναφέρει ο *Yuri Zhukon* είναι ένα υπόμνημα που υπέβαλε ο Ρ.Ι.Εϊχε στην ΚΕ του ΚΚΣΕ και ζητούσε την έγκρισή της ώστε να έχει αυξημένες αρμοδιότητες στη Δυτική Σιβηρία για όσους είχαν αντεπαναστατική στάση και δράση και να πάρει ο ίδιος καταδικαστικές αποφάσεις στο *Yuri Yemelianov*, *Η αναζήτηση της αλήθειας για τον Στάλιν*. Επισκόπηση του βιβλίου του Γιούρι Ζούκοφ "Ένας διαφορετικός Στάλιν", σ.12,15.

¹⁰⁶ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.15.

Τη διετία 1937-1938, 383 κατάλογοι με ονόματα που προέρχονταν από το κόμμα, το σοβιέτ, τη νεολαία, το στρατό, από οικονομικούς εργάτες παραδόθηκαν στον Ι.Στάλιν. Ενώ λίγο μετά από το θάνατό του, από το 1954 μέχρι και το 20^ο Συνέδριο, από το ανώτατο δικαστήριο αποκαταστάθηκαν 7.679 άτομα, αρκετοί μετά θάνατον.

Οι αθρόες συλλήψεις σταμάτησαν το 1939.

Ο ρόλος του Ι.Στάλιν στον πατριωτικό πόλεμο. Σύμφωνα με το λόγο του Ν. Χρουσόφ ο Ι.Στάλιν ισχυριζόταν ότι η επίθεση δεν ήταν αναμενόμενη¹⁰⁷. *«Ντοκουμέντα δείχνουν ότι στις 3 Απρίλη του 1941 ο Τσόρτσιλ προειδοποίησε προσωπικά τον Στάλιν πως οι Γερμανοί είχαν προβεί σε ανασύνταξη των ένοπλων δυνάμεών τους με πρόθεση να επιτεθούν στη Σοβιετική Ένωση... Ωστόσο ο Στάλιν αδιαφόρησε για τις προειδοποιήσεις αυτές»*¹⁰⁸. Η προειδοποίηση έγινε μέσω του πρεσβευτή στη Σοβιετική Ένωση Sir Stafford Cripps. Επίσης ο Ν.Χρουσόφ αναφέρει πως σοβιετική πηγή, από το Βερολίνο στις 6 Μαΐου 1941 ειδοποίησε ότι οι Γερμανοί θα επιτεθούν στις 15 Ιουνίου ή και νωρίτερα. Υπήρχε, λέει ο Ν. Χρουσόφ, αναφορά από το Λονδίνο με ημερομηνία 18 Ιουνίου 1941 που αναφέρει 147 διεισδύσεις στα σοβιετικά σύνορα. Και αυτό καταδεικνύει, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Ν.Χρουσόφ, ότι ο Ι.Στάλιν δεν ήταν προετοιμασμένος και γι αυτό οι Γερμανοί είχαν κάνει τόσες πολλές παραβιάσεις των συνόρων της Σοβιετικής Ένωσης. Μια άλλη κατηγορία που τη συσχετίζει και με την κακή προετοιμασία είναι ότι ο στρατός ήταν κακά εξοπλισμένος, δεν οργανώθηκε η μαζική παραγωγή αρμάτων μάχης. Ο Μ.Ρ.Κίρπονος, υπεύθυνος για την άμυνα του Κιέβου, ζήτησε αμυντικά έργα από τον Ι.Στάλιν και αγνοήθηκε. Ο Ν.Χρουσόφ κατηγορεί τον Ι.Στάλιν ότι κατά την έναρξη της επίθεσης των Γερμανών ο Ι.Στάλιν ζήτησε να μην γίνει τίποτα και συνεχίζει κατηγορώντας τον ότι δεν κατάφερε να γνωρίζει που θα γινόταν η επίθεση¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Η κατηγορία ότι ο Ι.Στάλιν δεν ανέμενε την επίθεση της Γερμανίας, για έναν πολιτικό σε τόσο υψηλά κομματικά κλιμάκια, που σημαίνει ότι γνώριζε όλες τις κινήσεις και τις διαπραγματεύσεις που έγιναν σίγουρα όχι μόνο δεν ευσταθεί αλλά διατυπώθηκε με πλήρη συνείδηση σπίλωσης της εικόνας του Ι.Στάλιν.

¹⁰⁸ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.18.

¹⁰⁹ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.19. Σύμφωνα με τον Steven C.Czak μόλις οι Γερμανοί έβαλαν σε εφαρμογή το σχέδιο «Μπαρμπαρόσα»

Στην προσπάθειά του να πείσει τους συνέδρους ο Ν.Χρουσόφ αφηγείται ένα γεγονός, που όπως ισχυρίζεται είναι γνωστό σε όλους. Λίγο πριν την εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων στη Σοβιετική Ένωση ένας γερμανός στρατιώτης διέσχισε τα σύνορα και ενημέρωσε τους Σοβιετικούς αξιωματικούς πως η επίθεση έχει οριστεί για τις 22 Ιουνίου στις 3 η ώρα. Αυτή η πληροφορία μεταφέρθηκε στον Ι.Στάλιν, ο οποίος όμως αγνόησε την προειδοποίηση.¹¹⁰

Ο Ι.Στάλιν ήταν επιφυλακτικός σε κάθε πληροφορία που έφτανε σε αυτόν για την ημέρα της γερμανικής επίθεσης γιατί οποιαδήποτε στρατιωτική κινητοποίηση θα σήμαινε κήρυξη πολέμου. Όσο για τον Γερμανό στρατιώτη σύμφωνα με τα *Απομνημονεύματα* του στρατάρχη Γκ. Ζούκοφ, ο Σ.Κ.Τιμοσένκο, ο Γ.Κ.Ζούκοφ και ο Ν.Φ.Βατούνιν την ίδια νύχτα πήγαν στο γραφείο του Ι.Στάλιν βεβαιώνοντάς τον ότι ο στρατιώτης έλεγε αλήθεια και το βράδυ της 21ης προς την 22α συνέταξαν *κείμενο οδηγιών με υπογράφοντες τον Σ.Κ.Τιμοσένκο και τον Γ.Κ.Ζούκοφ*. Ο Γ.Κ.Ζούκοφ στα *Απομνημονεύματά* του παραθέτει όλη τη συνομιλία και το πλήρες κείμενο με τις διαταγές του Ι.Στάλιν.¹¹¹

στις 22 Ιουνίου 1941 ο σοβιετικός στρατός ήταν κοντά στη Φινλανδία, η αεροπορία δεν πρόλαβε να αντιδράσει και ο λαός δεν είχε προειδοποιηθεί για την επίθεση. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως η Λουφτβάφε κατέστρεψε, την πρώτη μέρα της επίθεσης, 1.200 αεροπλάνα και το 90% του μηχανοκίνητου στρατού. Σε μία εβδομάδα κατέλαβαν το Μινσκ και μέχρι τις 10 Ιουλίου οι Γερμανοί είχαν καταλάβει τη Λιθουανία, τη Λετονία και το μεγαλύτερο μέρος της Λευκορωσίας και της Εσθονίας. Επιπλέον μέσα στον πρώτο μήνα οι Γερμανοί εξολόθρευσαν 28 μεραρχίες ενώ άλλες 70 τις άφησαν μισές. Steven C.Czak, *Soviet intelligence on the eve of war, 1939-1941*, Department of History, University of Calgary, Alberta, July, 2014, σ.129.

¹¹⁰ Ο Λούντο Μάρτενς στο βιβλίο του «*Μια άλλη ματιά στον Στάλιν*» αναφέρει «*Το ότι αυτοί που πήραν μέρος στο 20^ο Συνέδριο μπόρεσαν ν' ακούσουν τις συκοφαντίες αυτές, χωρίς να ξεσπάσουν απ' όλες τις μεριές έντονες διαμαρτυρίες, λέει πολλά για την πολιτική παρακμή που είχε ήδη πάρει το δρόμο της. Ωστόσο, μέσα στην αίθουσα βρίσκονταν δεκάδες στρατάρχες και στρατηγοί που ήξεραν πόσο γελοία ήταν τα λόγια αυτά. Εκείνη τη στιγμή, δεν άνοιξαν το στόμα τους*», *Μια άλλη ματιά στον Στάλιν*, Αθήνα 1999, σ. 318. *The dethronement of Stalin. Full text of the Khrushchev speech*, ό.π., σ.20.

λλ¹¹¹ Το κρίσιμο κείμενο με τις οδηγίες έλεγε τα εξής «*Διατάσσω:*

Α) Στη διάρκεια της νύχτας 21 προς 22.6.41 να καταληφθούν κρυφά οι εστίες πυρός των οχυρωμένων τομέων στα κρατικά σύνορα.

Στο λόγο του ο Ν.Χρουσόφ εκτιμά ότι η περίοδος 1937-1941, και οι κατηγορίες κατά των στελεχών πήγαν πίσω και την προετοιμασία για τον πόλεμο και αναφέρει ότι ο Ι.Στάλιν μόλις έμαθε για την εισβολή των Γερμανών στο σοβιετικό έδαφος, τη σφοδρότητα της επίθεσης και την αρχική καταστροφή και ήττα στο μέτωπο, θεώρησε πως ήρθε το τέλος του πολέμου. Μάλιστα, ισχυρίζεται πως ο ίδιος ο Ι.Στάλιν εκείνες τις πρώτες ημέρες του πολέμου τους είπε ‘ο Λένιν μας άφησε μία κληρονομιά και εμείς τη χάσαμε για πάντα’. Εγκατέλειψε κάθε προσπάθεια να οργανώσει το μέτωπο του πολέμου, να διευθύνει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις και απλώς δεν έκανε τίποτα. Αναγκάστηκε να επιστρέψει στην ενεργό ηγεσία όταν μία αντιπροσωπεία από το Πολιτικό Γραφείο τον επισκέφτηκε και κατάφερε να τον πείσει πως αν δεν ενεργοποιηθεί και τώρα η κατάσταση στο πολεμικό μέτωπο θα επιδεινωθεί.¹¹²

Β) Κατά τα ξημερώματα της 22.6.41 να αποκεντρωθεί στα αεροδρόμια εκστρατείας ολόκληρη η αεροπορία, μαζί και η αεροπορία των τμημάτων και να καμουφλαριστεί επιμελώς.

Γ) Όλα τα τμήματα να τεθούν σε πολεμικό συναγερμό, τα τμήματα να παραμείνουν αποκεντρωμένα και καμουφλαρισμένα». Γ.Κ.Ζούκοφ, Απομνημονεύματα, τ.ΙΙ, Αθήνα (Φέξη), 1971, σ.343.

¹¹² Ο Ι. Στάλιν στις 3 Ιουλίου 1941 εκφωνεί ομιλία στο ραδιόφωνο με την οποία ενημερώνει το σοβιετικό λαό για την κατάσταση στο μέτωπο. Τους πληροφορεί για τις περιοχές που έχουν κατακτηθεί από το γερμανικό στρατό, κάνει αναφορά στο *Σύμφωνο μη επίθεσης* του 1939 και μιλάει για τον ένδοξο σοβιετικό κόκκινο στρατό και ναυτικό ενώ δίνει παραδείγματα στρατών της ιστορίας οι οποίοι ηττήθηκαν και έτσι θα ηττηθεί και ο γερμανικός φασιστικός στρατός. Κλείνει την ομιλία του καλώντας σε συστράτευση όλων και ενημερώνει ότι ήδη έχει συσταθεί η Κρατική Επιτροπή Άμυνας «στα χέρια της οποίας τώρα έχουν συγκεντρωθεί όλες οι εξουσίες στο κράτος». Στην επιτροπή αυτή συμμετείχαν οι Ι.Β. Στάλιν, Β.Μ. Μόλοτοφ, Κ.Γ. Βοροσίλοφ, Γκ.Μ. Μαλενκόφ, Λ.Π.Μπέρια, Α.Ι. Μικογιάν, Ν.Α. Βοζνεσένσκι, Λ.Μ. Καγκανόβιτς, Ν.Α. Μπουλγκάνιν. Η επιτροπή συστάθηκε ύστερα από απόφαση του Προεδρείου του Ανώτατου Σοβιέτ της ΕΣΣΔ, της ΚΕ του ΠΚΚ (μπ) [Πανρωσικό Κομμουνιστικό Κόμμα μπολσεβίκων] και του Συμβουλίου Λαϊκών Επιτροπών της ΕΣΣΔ στις 30 Ιουνίου 1941. Στάλιν, Ι.Β., *Ομιλία στο ραδιόφωνο*, Άπαντα, τ.15, Αθήνα, 2008, σ. 11-21. Ο ραδιοφωνικός λόγος του Ι.Στάλιν είναι πηγή ενθάρρυνσης του σοβιετικού λαού και από πουθενά δεν συμπεραίνεται ότι «σταμάτησε να κάνει το οτιδήποτε». Και χρονικά να εξετάσει κανείς όσα ισχυρίζεται ο Ν. Χρουσόφ δεν αποδεικνύεται, αφού η ραδιοφωνική ομιλία είναι 11 ημέρες μετά την εισβολή, ενώ 9 ημέρες μετά την εισβολή αποφασίστηκε η σύσταση Κρατικής Επιτροπής Άμυνας. Πότε ο Ι.Στάλιν κατάλαβε ότι ήρθε «καταστροφή και ήττα στο μέτωπο» τότε τον

Επίσης προσθέτει ότι ο Ι.Στάλιν δεν επισκέφτηκε ποτέ το μέτωπο ούτε καμία απελευθερωμένη πόλη¹¹³. Υποστηρίζει ότι ο στρατός δεν ήταν καλά εξοπλισμένος και ότι η σοβιετική τεχνολογία παρήγαγε πριν από τον πόλεμο εξαιρετικά μοντέρνα άρματα μάχης και πυροβόλων αλλά δεν οργανώθηκε η μαζική παραγωγή αυτών των μοντέλων¹¹⁴.

Η εικόνα που παρουσιάζει ο Ν.Χρουσόφ στο 20^ο Συνέδριο ως προς τις αντιδράσεις του Ι.Στάλιν στις παραμονές της γερμανικής επίθεσης ανατρέπεται από σειρά εγγράφων του Γερμανικού Υπουργείου Εξωτερικών. Τα έγγραφα αυτά καταγράφουν ένα μέρος μόνο της σοβιετικής αντίδρασης στη

έπιασε απελπισία και άρνηση οποιασδήποτε δράσης και τότε κλήθηκαν όλα τα μέλη των επιτροπών για να συνεδριάσουν και να αποφασίσουν στις 30 Ιουνίου;

¹¹³ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.20.

¹¹⁴ Σε ομιλία του ο Ι. Στάλιν για την 24^η επέτειο της μεγάλης σοσιαλιστικής επανάστασης, αναφέρεται, όπως είναι φυσικό, στον πόλεμο. Η Σοβιετική Ένωση είναι ένα κράτος που έχει μόλις 24 χρόνια ζωής, έχει όμως και μέχρι τις 6 Νοεμβρίου 1941 που εκφωνεί ο Ι.Στάλιν την ομιλία του και 4 μήνες ενός ανηλεούς πολέμου. Ο Κόκκινος Στρατός δίνει σκληρή μάχη και καθόλου δεν φαίνεται να είναι άσχημα εξοπλισμένος ή με κακής ποιότητας άρματα μάχης και όπλα. Οι Γερμανοί είναι αυτοί που έλεγαν ότι σε δύο μήνες θα έχουν καταλάβει τη Σοβιετική Ένωση και θα έχουν φθάσει έως τα Ουράλια. Ο Ι. Στάλιν τονίζει «οι Γερμανοί κατασκευάζουν πολύ περισσότερα άρματα μάχης, διότι έχουν τώρα στη διάθεσή τους όχι μόνο τη δική τους βιομηχανία αρμάτων μάχης, αλλά και τη βιομηχανία της Τσεχοσλοβακίας, του Βελγίου, της Ολλανδίας, της Γαλλίας». Επίσης δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι ο γερμανικός στρατός έχει εμπειρία πολέμου 2 χρόνων ενώ ο σοβιετικός μόλις τεσσάρων μηνών, βλ. Στάλιν, Ι.Β., *Η 24^η επέτειος της μεγάλης οκτωβριανής σοσιαλιστικής επανάστασης*, Άπαντα, τ.15, 2008 σ. 30-51.

Ο Στρατηγός Γ.Κ. Ζούκοφ στα απομνημονεύματά του αναφέρει όσα ισχυρίζεται ο Ν. Χρουσόφ και θεωρεί εντυπωσιακές τις παραδόσεις στρατιωτικού υλικού και ότι η ενίσχυση της άμυνας από το 1939 έως το 1940 ήταν η καλύτερη δυνατή. Η μεγάλη νίκη, πάντα σύμφωνα με τον Γ.Κ. Ζούκοφ, προήλθε από την καθοδήγηση του Κόμματος αλλά και το σύνολο του λαού. Η άμυνα ξεκίνησε από την εκβιομηχάνιση ήδη από το 1928 και στη νίκη συνέβαλαν η αναπτυσσόμενη βιομηχανία, η ενότητα του έθνους, το ισχυρό σοσιαλιστικό κράτος. Γ.Κ. Ζούκοφ, *Απομνημονεύματα*, τ. II, σ. 335-337, Μάρτενς Λούντο, ό.π., σ. 321.

Συγκεκριμένα ο Γ.Κ.Ζούκοφ αναφέρει «τα μέτρα που πάρθηκαν από το 1939 έως το 1941 δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να επιτευχθεί γρήγορα, στη διάρκεια του πολέμου, ποσοτική και ποιοτική ανωτερότητα» Γ.Κ.Ζούκοφ, *Απομνημονεύματα*, τόμος II, σ 296.

συγκέντρωση γερμανικών δυνάμεων στα σύνορα της Σοβιετικής Ένωσης. Το Σοβιετικό Υπουργείο Εξωτερικών διαμαρτύρεται για συνεχιζόμενες, από τα τέλη του Μαρτίου 1941, παραβιάσεις του σοβιετικού εναέριου χώρου από γερμανικά αεροπλάνα. Στο πλαίσιο των διαδόσεων περί επικείμενης γερμανικής εισβολής ο Βρετανός πρεσβευτής Sir. St.Cripps την προβλέπει, σωστά, για τις 22 Ιουνίου 1941. Στις 5 Μαΐου 1941 ο Ι.Στάλιν ενημερώνει σε απόρρητη ομιλία του την πολιτική, κομματική και στρατιωτική ηγεσία ότι οι γερμανικές ένοπλες δυνάμεις είναι ισχυρότερες των σοβιετικών και γι' αυτό πρέπει να καταλάβουν κάθε προσπάθεια να ενισχύσουν την άμυνα της χώρας¹¹⁵. Στις 21 Ιουνίου 1941 ο Γερμανός πρεσβευτής στη Μόσχα ενημερώνει τον Β.Μ. Μόλοτοφ ότι η πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης υποχρεώνει τη Γερμανία να αντιμετωπίσει αυτήν την απειλή χρησιμοποιώντας κάθε μέσο¹¹⁶.

Ο Ν.Χρουσόφ, προφανώς εμπνευσμένος από το γνωστό κινηματογραφικό έργο του Τσ.Τσάπλιν, χρησιμοποίησε εναντίον του Ι.Στάλιν και το φαιδρό επιχείρημα ότι «*σχεδίαζε τις επιχειρήσεις πάνω σε μία υδρόγειο*» και συνεχίζει λέγοντας ότι κατηγορούσε τον στρατηγό Γ.Κ.Ζούκοφ που ήταν στρατιωτικός ηγέτης¹¹⁷.

¹¹⁵ Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D, Vol.XII, The war years, Ebruan 1 – June 22, 1941, H.M.S.O. London, 1962, σ.602-632.

¹¹⁶ ό.π., σ.964-965, 1063-1065.

¹¹⁷ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, Μάρτενς Λούντο, ό.π., σ. 321, 21-22. Ο ίδιος ο Γ.Κ. Ζούκοφ αναφέρει ότι «*συχνά με ρωτάνε για το ρόλο του Στάλιν στη μάχη της Μόσχας. Καθ' όλη τη διάρκεια, ο Στάλιν ήταν στη Μόσχα, και οργάνωνε τα στρατεύματα και τον οπλισμό για την ήττα του εχθρού. Ως επικεφαλής της κρατικής επιτροπής για την Άμυνα, και με τη βοήθεια εξειδικευμένου προσωπικού από την Επιμελητεία του Λαού έδωσε τα διαπιστευτήριά του για την κολοσσιαία δουλειά στην οργάνωση της αναγκαίας στρατηγικής, τις υλικές προμήθειες και τους τεχνικούς πόρους. Με τόσο μεγάλες απαιτήσεις ο Στάλιν κατάφερε, θα μπορούσε να πει κάποιος, το καλύτερο δυνατό*», *Marshal of victory, the autobiography of General Georgy Zhukov*, ό.π., σ.66.

Για το ίδιο ζήτημα οι Anthony Read και David Fisher αναφέρουν «*υπάρχει ένας μύθος ότι ο Στάλιν έπαθε νευρικό κλονισμό όταν άκουσε για τη γερμανική εισβολή, κρύφτηκε και χτυπούσε τα χέρια του σα μεθυσμένος θρηνώντας ότι «όλα όσα δημιούργησε ο Λένιν, τα χάσαμε για πάντα*». Αυτή η ιστορία προωθήθηκε από τον Ν.Χρουσόφ το 1956, ως μέρος της καμπάνιας να συντρίψει την εικόνα του Στάλιν του οποίου η σκιά εξακολουθούσε να είναι τεράστια στο κόμμα και στο λαό. Όμως ο Ν.Χρουσόφ ήταν μακριά από τη Μόσχα κατά την επίθεση «*Μπαρμπαρόσα*», βρισκόταν στο Κίεβο. Αυτοί που βρίσκονταν στο Κρεμλίνο, όπως

Ο πρεσβευτής των ΗΠΑ στη Σοβιετική Ένωση, Άβερελ Χάριμαν, εκτός από την καθιερωμένη δυτική κριτική για τον Ι.Στάλιν αναφέρει «την υψηλή νοημοσύνη του, τη φανταστική αντίληψη της λεπτομέρειας και την εκπληκτική ανθρώπινη ευαισθησία που είχε την ικανότητα να επιδείξει, τουλάχιστον στα χρόνια του πολέμου. Τον βρήκα καλύτερα ενημερωμένο από τον Ρούσβελτ, πιο ρεαλιστή από τον Τσόρτσιλ και σε μερικές περιπτώσεις τον πιο αποτελεσματικό από τους ηγέτες του πολέμου».¹¹⁸

Ο Ν. Χρουσόφ στην προσπάθειά του να εδραιώσει τη θέση του μέσα από τη διαδικασία της αποσταλινοποίησης, αναφέρεται και σε μία σειρά ζητημάτων που εκτείνονται από τη μετακίνηση εθνοτήτων μέχρι εικασίες για την ενδεχόμενη στάση του Ι.Στάλιν στο 20^ο Συνέδριο σε περίπτωση που δεν είχε

ο συνταγματάρχης (και αργότερα στρατάρχης) Βορονόφ, διοικητής της σοβιετικής αντιαεροπορικής άμυνας, διηγείται διαφορετική ιστορία, ο ίδιος ανακαλεί ότι ο Στάλιν δούλευε εξαντλημένος στο γραφείο του όλες τις μέρες κατά τη διάρκεια της εισβολής αν και φαινόταν νευρικός και άκεφος», Anthony Read and David Fisher, *The Deadly Embrace*. New York (Norton) 1988, σ. 643. Τη φήμη ότι ο Ι.Στάλιν κατέρρευσε επιδιώκει να αναιρέσει ο Sergo Beria, ο γιος του L.Beria ο οποίος αναφέρει «η δήλωση ότι ο Στάλιν κατέρρευσε τις πρώτες ημέρες του πολέμου είναι ανοησίες. Και η μητέρα μου και ο αρχηγός του κόμματος της Μόσχας, Shcherbakov, το επιβεβαιώνουν», Sergo Beria, *Beria, My Father: Inside Stalin's Kremlin*, London (Duckworth) 2001, σ. 69.

Ο Στρατάρχης Γ.Κ. Ζούκοφ στην αυτοβιογραφία του και καθ' όλη την αφήγηση του πολέμου και των γεγονότων αναφέρει, όχι λίγες φορές, ότι ο Ι. Στάλιν ζητούσε τη γνώμη του είτε καλώντας τον στο τηλέφωνο, είτε με συναντήσεις στη Μόσχα οι δυο τους ή και με άλλους στρατηγούς για την εκτίμηση της κατάστασης και το σχεδιασμό των επόμενων ημερών. Τέτοιες περιπτώσεις αναφέρονται στο *Marshal of victory, The autobiography of General Georgy Zhukov*, ό.π., σ. 6, 8, 12, 31, 35, 45, 46, 53, 87, 97, 99, 488 κ.ά.

¹¹⁸ Averell Harriman, *Special envoy to Churchill and Stalin 1941-1946*, New York (Random House) 1975, σ. 536.

Για το ρόλο του Ι.Στάλιν στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ο Πολωνός, τροτσκιστής συγγραφέας, Isaac Deutscher στη βιογραφία που έγραψε για τον Ι.Στάλιν λέει σχετικά «Δεν παίρνω και όλες τις «αποκαλύψεις» του Ν. Χρουσόφ στα σοβαρά, συγκεκριμένα δεν δέχομαι, την κατηγορία ότι ο ρόλος του Στάλιν στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ήταν σχεδόν ασήμαντος. Αυτή η κατηγορία πιθανόν είχε σκοπό να προωθήσει τον Χρουσόφ σε βάρος του Στάλιν. Και αυτή η κατηγορία δεν ταιριάζει με τις δηλώσεις πολλών αξιόπιστων μαρτύρων, δυτικών πολιτικών και στρατηγών που δεν είχαν κανένα λόγο να μεγαλοποιήσουν το ρόλο του Στάλιν και των σοβιετικών στρατηγών», Isaac Deutscher, *Stalin; A Political Biography*. New York (Oxford Univ. Press) 1967, σ. Viii.

αποβιώσει.

Μεσούσης της γερμανικής επίθεσης στη Σοβιετική Ένωση υπήρξαν εθνότητες οι οποίοι δήλωσαν πρόθυμες να συνεργαστούν με τους Γερμανούς. Στο πλαίσιο της ασφάλειας και για να μην υπάρξουν και άλλες εστίες πολέμου που θα διασπάσουν το μέτωπο, ο Ι.Στάλιν αποφάσισε τη μετακίνηση πληθυσμού που δήλωνε φίλα προσκείμενο στο ναζιστικό στρατόπεδο. Μεταφέρθηκαν από τη γη τους, τέλη 1943, οι Karachai, το ίδιο συνέβη και με την αυτόνομη δημοκρατία των Kalmyk οι οποίοι, σύμφωνα με τον Β.Μ.Μόλοτοφ «βοήθησαν τους Γερμανούς»¹¹⁹. Το Μάρτιο του 1944 εκδιώχθηκαν οι Τσετσένοι και οι Ingushi. Τον Απρίλιο 1944 εκδιώχθηκαν από την περιοχή τους οι Kabardino – Balkan σε μακρινές περιοχές και άλλαξαν όνομα σε *Αυτόνομη Καμπαρντιανή Δημοκρατία*. Οι Ουκρανοί γλύτωσαν τη μετανάστευση απλώς επειδή ήταν πάρα πολλοί, αναφέρει αστειευόμενος ο Ν.Χρουσόφ¹²⁰ ενώ σίγουρα θα ξέρει, σχολιάζει ο F. Grover, ότι ένα μικρό μέρος των Ουκρανών συνεργάστηκαν με τους Ναζί εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης¹²¹. Οι μεταφορές των πληθυσμών δεν ήταν άγνωστες στους συνέδρους και δεν κατηγορεί τον Ι.Στάλιν γι αυτό, οι κατηγορίες του εστιάζονται ότι οι αναχωρήσεις έγιναν «χωρίς εξαιρέσεις», ότι δεν «οργανώθηκαν με στρατιωτική επίβλεψη» και ότι «ολόκληρα έθνη» τιμωρήθηκαν «για τις επιθετικές πράξεις ατόμων ή ομάδων». Οι Τάταροι και οι Τσετσένοι, πάνω από το μισό του πληθυσμού τους συνεργάστηκαν με τους Ναζί.¹²²

¹¹⁹ Feliks Chuev, *Molotov Remembers*, Chicago (I. R. Dee) 1993, σ. 195.

¹²⁰ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.23. "Περίπου 800.000 Ρώσοι και μη συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς. Κανείς τους δεν «απελευθερώθηκε» και πλήρωσαν πολύ ακριβά τη συνεργασία. Οι μουσουλμάνοι στο βόρειο Καύκασο «εκκαθαρίστηκαν». Οι Κριμαίοι Ταρτάροι, οι Καλμούκοι, οι Τσετσένοι - Ινγκούσοι και άλλοι εξορίστηκαν στη Σιβηρία. Την ίδια μοίρα περίμενε και τους κατοίκους του Βόλγα» στο John Erickson, Ljubica Erickson, *Hitler versus Stalin. The eastern front in photographs*, London, 2001, σ.164. Βλ. παράρτημα 4. Αφίσα «Ο Καύκασος θα ελευθερωθεί».

¹²¹ Furr Grover, *Khrushchev lied*, Erythros Press and Media, 2014, σ. 98.

¹²² Ο Β.Μ. Μόλοτοφ για το θέμα των μετακινήσεων εθνотήτων μέσα στη Σοβιετική Ένωση αναφέρει πως «το ζήτημα ήταν ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου λάβαμε αναφορές για μαζική προδοσία. Τάγματα Καυκασιανών στάθηκαν αντίθετα σε εμάς στο μέτωπο και μας επιτέθηκαν στα μετόπισθεν. Επρόκειτο για ζήτημα ζωής και θανάτου, δεν υπήρχε

Μετά τη λήξη του πατριωτικού πολέμου ήρθε στην επιφάνεια η υπόθεση “*Leningrand affair*”. Όπως γνωρίζουμε τώρα, είπε ο Ν. Χρουσόφ, αυτή η υπόθεση κατασκευάστηκε. Ανάμεσα σε αυτούς που έχασαν άδικα τη ζωή τους ήταν και Ν. Voznesensky, πρώτος αναπληρωτής του προέδρου του Συμβουλίου των Υπουργών, ο Α. Kuznetsov, Γραμματέας της ΚΕ, ο Ρ. Ρορκον, και ο Ν.Χρουσόφ ερωτά: «Γιατί δεν κάναμε τότε εμείς κάτι;» και απαντά ότι τα περισσότερα μέλη του Πολιτικού Γραφείου δεν γνώριζαν.¹²³

Επίσης αναφέρει τα γεγονότα στη Γεωργία 11/1951 – 3/1952 με την εθνικιστική οργάνωση *Mingrelian*. Και εδώ υπήρξαν σοβαρές κατηγορίες, τις οποίες προφανώς υπέβαλε ο Ι.Στάλιν χωρίς να ενημερωθεί το Πολιτικό Γραφείο. Υπήρχε περίπτωση η Γεωργία να αποσπαστεί και να πάει στην Τουρκία; Αστεία πράγματα κι όμως δεν υπήρχε εθνική οργάνωση στη Γεωργία και χάθηκαν χιλιάδες αθώοι, σύμφωνα με τον Ν. Χρουσόφ¹²⁴.

Ολοκληρώνοντας την ομιλία του ο Ν.Χρουσόφ καταγγέλλει τον Ι.Στάλιν για μία σειρά πράξεων και παραλείψεων που διαφέρουν ριζικά μεταξύ τους σε σημασία. Αυτές εκτείνονται από την «υπόθεση της Γιουγκοσλαβίας» και την «υπόθεση των γιατρών – συνωμοτών» μέχρι τη μεγαλομανία που τον χαρακτήριζε με αποτέλεσμα τη θέσπιση βραβείων και τη μετονομασία πόλεων

χρόνος να ερευνήσουμε τις λεπτομέρειες. Φυσικά και αθώοι υπέφεραν. Όμως εκτιμώ ότι με δεδομένες τις συνθήκες, ενεργήσαμε ορθά» Feliks Chuev, *Molotov Remembers*, Chicago (I. R. Dee) 1993, σ. 195. Ο G. A. Tokaev, αποσκιρτήσας στη Δύση το 1948, έγραψε το βιβλίο «*Comrade X*» για να περιγράψει την προσπάθεια που έγινε κατά του Ι.Στάλιν και του καθεστώτος. Στο βιβλίο του αναφέρει και τους λαούς που συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς κατά των Σοβιετικών ή τους λαούς που πολέμησαν το ίδιο τους Γερμανούς και τους Σοβιετικούς. Συγκεκριμένα αναφέρει: «ένας αριθμός Καυκασιανών και κοντά στους Καυκασιανούς ήταν ανυπότακτοι. Οι Τσετσένοι, οι Ινγκούσι, οι Βαλκάριοι (*balkarians*) οι άνθρωποι από το Καρατσάι (*Karachay*), οι Τάταροι από την Κριμαία και οι Καλμίκι που πράγματι πολέμησαν το ίδιο κατά των Ναζί και κατά των Σοβιετικών «ιμπεριαλιστών». Οι Καρακάοι ανοιχτά καλωσόρισαν τους Γερμανούς. [...] Οι Τάταροι της Κριμαίας συνεργάζονταν με τους Γερμανούς εξοντώνοντας όποιο Ρώσο μπορούσαν, κυρίως τα κομματικά μέλη. Υπήρχε σε εξέλιξη ένα αντισοβιετικό αντάρτικο», G.A.Tokaev, *Comrade X*, London (Harvill Press)1956, σ.245-246.

¹²³ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.23-24. Νικήτα Χρουστσόφ, *Η «Μυστική Έκθεση» στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1989, σ.70.

¹²⁴ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.24.

στο όνομά του και τη ανέγερση τεράστιων αγαλμάτων προς τιμή του.

Ο Ν. Χρουσόφ υποβαθμίζει τη σημασία των προβλημάτων με τη Γιουγκοσλαβία και τονίζει ότι η ‘γιουγκοσλαβική υπόθεση’ δεν περιείχε τέτοια προβλήματα που να μην μπορούν να λυθούν μέσω των κομμάτων και των συζητήσεων μεταξύ των συντρόφων. Έπειτα αναφέρει ότι μπροστά του ο Ι.Στάλιν είχε πει «*θα κουνήσω το μικρό μου δαχτυλάκι και δεν θα υπάρχει πλέον ο Τίτο. Θα πέσει*»¹²⁵.

Ως προς την υπόθεση των γιατρών – συνωμοτών αρκούσε ένα γράμμα για να συλλάβει (ο Ι.Στάλιν) ειδικούς διαπρεπείς γιατρούς και να αποσπάσει τις ομολογίες τους με τη βία¹²⁶.

Ο Ν.Χρουσόφ επανέρχεται στο ζήτημα της αναρρίχησης του Λ.Π.Μπέρια στην κυβέρνηση και τον ρόλο του στην άδικη φυλάκιση και βασανισμό συντρόφων που αποκαλύφθηκε μόλις πέθανε ο Ι.Στάλιν¹²⁷. Νόμιζε ότι ήταν Θεός. «*Πως γίνεται ένας ηγέτης να δοξάζει τον εαυτό του*»¹²⁸.

Επαναφέρει επιπλέον το θέμα της ασέβειας του Ι.Στάλιν στη μνήμη του

¹²⁵ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.24-25. Νικήτα Χρουστσόφ, *Η «Μυστική Έκθεση» στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1989, σ.73. Ως έκφραση «*θα κουνήσω το μικρό μου δαχτυλάκι*» το μόνο που βρέθηκε στα έργα του Ι.Στάλιν είναι στη φράση «*Ξέχασαν ότι οι πραγματικοί κύριοι της σοβιετικής χώρας ήταν ο σοβιετικός λαός και ότι οι Rykov, οι Bukharins, οι Zino-vievs και οι Kamenev ήταν μόνο προσωρινοί υπάλληλοι του κράτους, το οποίο μπορούσε ανά πάσα στιγμή να τους σαρώσει από τα γραφεία του ως τόσα άχρηστα σκουπίδια*».

*Αυτοί οι αξιοκαταφρόνητοι λακέδες των φασιστών ξέχασαν ότι ο σοβιετικός λαός δεν είχε παρά να κουνήσει το δάχτυλό του και δεν θα έμεινε ίχνος από αυτούς», στο 12ο κεφάλαιο του έργου J.V.Stalin, *History of the communist party of the Soviet Union* και παρατίθεται όλο το έργο ηλεκτρονικά στο J.V.Stalin Archive, στο marxists.org, <https://bit.ly/3sT26qu>*

¹²⁶ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, June 1956, σ.25. Νικήτα Χρουστσόφ, *Η «Μυστική Έκθεση» στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της*, ό.π., σ.75.

¹²⁷ Joseph Stalin. *A sort biography*. Marx – Engels – Lenin Institute. Moscow (Foreign languages publishing house) 1942. Νικήτα Χρουστσόφ, *Η «Μυστική Έκθεση» στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της*, ό.π., σ.81.

¹²⁸ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.27-28.

Β.Ι.Λένιν και της υποτίμησης του ρόλου του στην Οκτωβριανή Επανάσταση υπενθυμίζοντας τις αποφάσεις να αναγερθεί το παλάτι των Σοβιέτ και να θεσπιστούν τα «βραβεία Λένιν» που δεν υλοποιήθηκαν ποτέ..¹²⁹

Πρέπει να γίνει αποσταλινοποίηση και ο Β.Ι.Λένιν να πάρει τη θέση που του αρμόζει κατά τον Ν. Χρουσόφ. Αναφέρει πως ο Ι.Στάλιν δεν γνώριζε τη χώρα, δεν είχε ταξιδέψει ποτέ του σε αντίθεση με τον Λένιν που ήταν κοντά στον κόσμο. Δεν ενδιαφερόταν για τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Ζητούσε να αυξηθούν οι φόροι στους αγρότες κατά 40 εκατομμύρια ρούβλια. Επιπλέον σημειώνει ότι στα 30 χρόνια εξουσίας του Ι.Στάλιν κερδήθηκαν πράγματα ωστόσο αυτό δεν αναιρεί τις ευθύνες του¹³⁰.

Προς το τέλος της ομιλίας του υπογραμμίζει τα λόγια του Ν.Α.Μπουλγκάνιν που είπε πως όταν πήγαινες στο σπίτι του Ι.Στάλιν δεν ήξερες αν θα γυρίσεις σπίτι σου ή θα πας φυλακή.¹³¹

Στη συνέχεια αναφέρει ότι στο 19^ο Συνέδριο ο Ι.Στάλιν κατηγόρησε τους Β.Μ. Μόλοτοφ και Α.Ι. Μικογιάν και αν δεν πέθαινε (ο Ι.Στάλιν) ίσως οι δυο τους να μην μιλούσαν στο 20^ο Συνέδριο. Ο Ι.Στάλιν, επισημαίνει, ήθελε να απαλλαγεί από το παλιό ΠΓ και καταλήγει πως «για να μην επαναλάβουμε τα λάθη του παρελθόντος η ΚΕ ανακοινώνει αποφασιστικά την καταδίκη της προσωπολατρίας.»¹³²

¹²⁹ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.29. Νικήτα Χρουστσόφ, *Η «Μυστική Έκθεση» στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1989, σ.86.

¹³⁰ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.32. Ο Ρόι Μεντβέντεφ υπογραμμίζει σχετικά με τον τομέα της γεωργίας στη Σοβιετική Ένωση πως από το 1954 παρατηρήθηκε στροφή προς τη γεωργία, «που στα τελευταία χρόνια της ‘σταλινικής περιόδου’ είχε περάσει βαθιά κρίση», Ρόι Μεντβέντεφ, *Από το 20ο στο 22^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Με την ευκαιρία των εικοσάχρονων του 20^{ου} Συνεδρίου. Σύνοψη ιστορική σκιαγραφία*, στο Αντιπολιτευτικές τάσεις στη Σοβιετική Ένωση. Οι θέσεις των μαρξιστών διαφωνούντων, Οδυσσέας, 1978, σ.58-59.

¹³¹ *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.32.

¹³² *The dethronement of Stalin*. Full text of the Khrushchev speech, ό.π., σ.33. Το ΚΚΕ στην 3^η ευρεία ολομέλεια της ΚΕ αναλύει το 19^ο Συνέδριο και τη σημασία που έχει στο ελληνικό κίνημα, *Η 3^η ευρεία ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ*, 23-25 Νοεμβρίου 1952, Μάρτιος 1953, μόνο για εσωκομματική χρήση αρ. 621.

Η δεύτερη «μυστική έκθεση» του Νικολάι Χρουσόφ

Μετά την ανάγνωση της «μυστικής έκθεσης» στις 24 προς 25 Φεβρουαρίου 1956 από τον Ν. Χρουσόφ το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα πληροφορήθηκε ότι ο επί τριάντα χρόνια ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης Ι.Στάλιν ήταν ένας εγκληματίας. Σε λιγότερο από έναν μήνα ο Ν. Χρουσόφ διάβασε μία δεύτερη «μυστική έκθεση» η οποία για πάρα πολλά χρόνια ήταν άγνωστη, αδημοσίευτη και ασχολίαστη.

Ο Ν.Χρουσόφ επέλεξε να διαβάσει τη δεύτερη «μυστική έκθεση» στην Πολωνία στις 20 Μαρτίου 1956 στη διάρκεια της 6ης ολομέλειας του Κόμματος Ενωμένων Πολωνών Εργατών (PUWP) στην οποία έλαβε μέρος και στην εκλογή του Γενικού Γραμματέα του¹³³.

Στο 73 σελίδων κείμενο ο Ν.Χρουσόφ εξηγούσε την πρώτη «μυστική έκθεση» του 20^{ου} Συνεδρίου. Μίλησε εκτός προγράμματος της ολομέλειας, με έναν τεράστιο σε έκταση λόγο, συχνά ασυνάρτητο και με πολλά λάθη ακόμα και γλωσσικά. Ο λόγος του δεν συμπεριελήφθη στα πρακτικά της ολομέλειας και παρέμεινε μυστικός για πάρα πολλά χρόνια¹³⁴.

Ο Ν.Χρουσόφ επανέλαβε και στην Πολωνία ότι μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν ελευθερώθηκαν χιλιάδες άνθρωποι από τις φυλακές. Η κληρονομιά που άφησε ο Ι.Στάλιν ως εξωτερική πολιτική ήταν χειρίστη και ότι ενώ ήταν έξυπνος, έπασχε από μανία καταδίωξης. Σημείωσε, μάλιστα, πως η εξωτερική πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης εξελίσσεται ομαλά παρά τις προειδοποιήσεις

¹³³ Ο Ν.Χρουσόφ συνόδευσε στην Πολωνία τη σορό του Μπόλεσλαβ Μπιερούτ, εκπροσώπου και Γενικού Γραμματέα του PUWP (Polish United Workers' Party) που είχε πεθάνει στη Μόσχα στις 12 Μαρτίου 1956 στο 20^ο Συνέδριο.

¹³⁴ Η δεύτερη «μυστική έκθεση» μεταφράστηκε στα αγγλικά από τον L.W.Gluchowski και μέρος της δημοσιεύθηκε στο L.W.Gluchowski, «Khrushchev's second secret speech», CWIHP, Bulletin 10, 1998, σ. 44-49. Το Νοέμβριο του 1957 ο Ν.Χρουσόφ σε εισήγησή του στη σύνοδο του Ιωβηλαίου του ανωτάτου Σοβιέτ, αναφέρεται, ακροθιγώς στον Ι.Στάλιν, προσέχει το λόγο του, χωρίς τα γνωστά επίθετα και χαρακτηρισμούς που υπήρχαν στις δύο μυστικές εκθέσεις, *Εισήγησις του συντρόφου Ν.Σ.Χρουστσόφ εις την σύνοδον του Ιωβηλαίου του Ανωτάτου Σοβιέτ της ΕΣΣΔ την 6 Νοεμβρίου 1957*, Σοβιετικά Νέα, Αθήναι, 1957, σ.29-30.

του Ι.Στάλιν. Επίσης, χαρακτήρισε σοβιετικό όχλο, τους 109 ανθρώπους που αυτοκτόνησαν μόλις πέθανε ο Ι.Στάλιν, ανθρώπους που είχαν ψύχωση. Ενδεικτικό απόσπασμα του λόγου του υποστηρίζει πως μία χρονική περίοδο που έτυχε να κάνει διακοπές στο ίδιο μέρος με τον Ι.Στάλιν οι φίλοι του απόρησαν πώς γύρισε ζωντανός. Τους προκάλεσε έκπληξη διότι *«έπρεπε να δειπνώ μαζί του κάθε μέρα. Αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να είμαι μεθυσμένος καθημερινά.»*¹³⁵

Σε γενικές γραμμές οι ερωτήσεις που δέχτηκε εστιάζονταν πως ένας Γενικός Γραμματέας (εννοούσαν τον Ι.Στάλιν), κατά γενική ομολογία Μαρξιστής, αρχηγός κόμματος να μιλάει και να παροτρύνει για τη συλλογική δράση και ο ίδιος να την αγνοεί, να δολοφονεί αθώους μπολσεβίκους, να αγνοεί το ΠΓ και την ΚΕ.¹³⁶

Η «μυστική έκθεση» του 20^{ου} Συνεδρίου αλλά και η δεύτερη «μυστική έκθεση» που ακολούθησε στην Πολωνία δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία όπως έχει ήδη επισημανθεί. Μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν και στο Πρεζίντιουμ αλλά και στις ολομέλειες της ΚΕ υπήρχε μία συνεχής διαμάχη. Οι ολομέλειες των ΚΕ από το 1953 έως και το 1957 καταδεικνύουν μία διαρκή πάλη, μία προσπάθεια αλλαγής της ηγεσίας με κύριους πρωταγωνιστές τον Ν. Χρουσόφ και τον Β.Μ. Μόλοτοφ. Ο Γ.Κ. Ζούκοφ στην αυτοβιογραφία του αναφέρει *«δεν μπορώ να θυμηθώ ούτε μία συνάντηση του Πρεζίντιουμ όπου δεν υπήρχε πάλη ή μία διαμάχη μεταξύ Χρουσόφ και Καγκανόβιτς ή μεταξύ Χρουσόφ και Μόλοτοφ. Σε εμάς, τα νέα μέλη του Πρεζίντιουμ, τέτοιες εχθρικές σχέσεις μεταξύ των παλιών μελών,*

¹³⁵ Ο L.W.Gluchhowski είναι ερευνητής, συνεργάτης στο Πανεπιστήμιο του Τορόντο Και το Ινστιτούτο Πολιτικών Σπουδών στην Πολωνική Ακαδημία Επιστημών στη Βαρσοβία. Σύμφωνα με τον ίδιο η άγνωστη δεύτερη "μυστική έκθεση" είχε παραμείνει για χρόνια στα αρχεία του Πολωνικού Κόμματος Ενωμένων Εργατών. Δεν είχε μεταφραστεί ποτέ και για πρώτη φορά τη δημοσίευσε ο ίδιος στο περιοδικό CWIHP, L.W.Gluchhowski, *«Khrushchev's second secret speech»*, CWIHP, Bulletin 10, 1998, σ. 44-49. Αμέσως μετά το θάνατο του Ι. Στάλιν ανακοινώθηκε αμνηστία στις 27 Μαρτίου 1953, μία άλλη αμνηστία ανακοινώθηκε στις 17 Σεπτεμβρίου 1953. Ενώ μετά το 20ο Συνέδριο στις 29 Απριλίου 1956 το Πρεζίντιουμ ανακοίνωσε πως στο μέλλον οποιαδήποτε έρευνα ή δικαστική διαδικασία θα πρέπει να ακολουθούν τη νομική διαδικασία. George Ginsburgs, *«Socialist Legality» in the U. S. S. R. Since the XXth Party Congress*, The American Journal of Comparative Law, Vol. 6, No. 4 (Autumn, 1957), σ. 546-559, 555-556.

¹³⁶ L.W.Gluchhowski, *«Khrushchev's second secret speech»*, CWIHP, Bulletin 10, 1998, σ. 44-49.

που μερικοί από αυτούς δούλεψαν μαζί με τον Στάλιν ή και ακόμη μαζί με τον Λένιν, φαινόταν περίεργο. [...] Υπήρχαν σοβαρά επιχειρήματα και τα θέματα που συζητούσαν παρέμεναν ανεπίλυτα.»¹³⁷

Μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν ο Γ.Μ.Μαλενκόφ θεωρούνταν ο απόλυτος διάδοχός του και στην εξουσία στο κόμμα, και στην κυβέρνηση. Το Φεβρουάριο του 1955 ο Ν.Χρουσόφ κατάφερε, εκμεταλλευόμενος κάποιες άστοχες κινήσεις, όπως υποστήριξε, του Γ.Μ.Μαλενκόφ, να τον εξαναγκάσει σε παραίτηση και από την πρωθυπουργία¹³⁸. Αυτή την περίοδο ο Ν.Χρουσόφ χρησιμοποίησε τον όρο "αντικομματική ομάδα" για να καταγγείλει τον Γ.Μ.Μαλενκόφ και τους συντρόφους του ότι είχαν την ίδια πεποίθηση με τον Ι.Στάλιν. Και με αυτή του την κίνηση κατόρθωσε να εκκαθαρίσει τα στελέχη που πλαισίωναν στον Γ.Μ.Μαλενκόφ και να τοποθετήσει δικούς του ανθρώπους σε καίριες θέσεις.

Αν η απομάκρυνση του Γ.Μ.Μαλενκόφ ήταν εύκολη για τον Ν.Χρουσόφ, δεν θα συνέβαινε το ίδιο με τον Β.Μ. Μόλοτοφ.

Ο Β.Μ. Μόλοτοφ, αν και υπουργός εξωτερικών, είχε εξαιρεθεί από τις συζητήσεις με την Κίνα το Δεκέμβριο του 1954, από τις επισκέψεις σε Ινδία, Μπούρμα και Αφγανιστάν το 1955 και υποβαθμίστηκε στις ομιλίες της Γενεύης, των τεσσάρων δυνάμεων¹³⁹.

¹³⁷ *Marshal of Victory. The autobiography of General Georgy Zhukov*, South Yorkshire (Pen and Sword) 2013, σ. 503-504.

¹³⁸ Στις 8 Φεβρουαρίου 1955 σε ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ δηλώνει ότι ο Γκεόργκι Μαλενκόφ δεν έχει τις γνώσεις και την εμπειρία για να ασκήσει το αξίωμα το Προέδρου του Συμβουλίου των υπουργών της ΕΣΣΔ. Ο Ν. Χρουσόφ ανέφερε τα πολιτικά λάθη που έκανε ο Γ. Μαλενκόφ και τόνισε και τη στενή φιλία που είχε με τον Λαυρέντι Μπερία. Τα πρακτικά της Ολομέλειας της ΚΕ στις 8 Φεβρουαρίου 1955 μεταφρασμένα στην αγγλική γλώσσα βρίσκονται στο Wilson Center Digital Archive <https://bit.ly/3JbPpML>

¹³⁹ Martin Nicolaus, *Restoration of capitalism in the USSR*, 1975 σ.61. Η διάσκεψη κορυφής της Γενεύης πραγματοποιήθηκε από τις 18 έως και τις 21 Ιουλίου 1955. Έμεινε στην ιστορία ως «οι μεγάλοι τέσσερις». Στη διάσκεψη, η οποία διενεργήθηκε κάτω από το γενικότερο κλίμα της εποχής για παγκόσμια ασφάλεια και ειρήνη, συμμετείχαν ο Πρόεδρος Ντ. Άιζενχάουερ των ΗΠΑ, ο Πρωθυπουργός Άντονι Ήντεν της Βρετανίας, ο Πρωθυπουργός Νικολάι Μπουλγκάνιν της Σοβιετικής Ένωσης και ο Πρωθυπουργός Έντγκαρ Φωρ της Γαλλίας. Συνοδεύονταν και από τους υπουργούς Εξωτερικών Τζον Ντούλις, Χάρολντ Μακμίλαν, Βιατσεσλάβ Μόλοτοφ και Αντουάν Πινεϊ. Στις ομιλίες παραβρισκόταν και ο Νικήτα Χρουσόφ.

Ο Ν.Χρουσόφ επισφραγίζει την πλήρη ανατροπή της πολιτικής του Ι.Στάλιν απέναντι στον Τίτο με την επίσκεψή του στη Γιουγκοσλαβία¹⁴⁰ το Μάιο του 1955. Στο πλαίσιο αυτής της αποκατάστασης των σχέσεων αποκαλεί το καθεστώς του Τίτο, σοσιαλιστικό.

Όσον αφορά στην αντιπαλότητα Κίνας και Ινδίας ο Ν.Χρουσόφ επιχειρεί προσέγγιση με την τελευταία. Αυτός είναι προφανώς ο λόγος της επίσκεψής του σ' αυτήν, μετά τη Γιουγκοσλαβία, και οι κολακευτικοί λόγοι του για την κυβέρνηση Νεχρού η οποία ήταν ορκισμένη εχθρός της κινεζικής επανάστασης. Αμέσως μετά στη συνάντηση κορυφής της Γενεύης ο Ν.Χρουσόφ κοινοποίησε

Οι λόγοι των Ν. Μπουλγκάνιν και Ν. Χρουσόφ σε Ινδία, Μπούρμα και Αφγανιστάν βρίσκονται στο Peace and friendship, speeches by N.A. Bulganin and N. S. Khrushchev, November- December 1955.

¹⁴⁰ Η επίσκεψη στοχεύει στην ουσιαστική ακύρωση της *Συμφωνίας του Βled* που υπογράφηκε στο Βled της Γιουγκοσλαβίας τον Αύγουστο του 1954 μεταξύ Γιουγκοσλαβίας, Ελλάδας και Τουρκίας. Η προσπάθεια αυτή των δυτικών δυνάμεων να αποσπαστεί η Γιουγκοσλαβία από το σοσιαλιστικό στρατόπεδο κατέρρευσε γρήγορα μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν. J.O.Iatrides, *Balkan Triangle. Birth and Decline of an Alliance Across Ideological Boundaries*. Maiton, The Hague, 1968. Στην ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ τον Ιούλιο του 1955, δηλαδή δύο μήνες μετά την επίσκεψη του Ν. Χρουσόφ στη Γιουγκοσλαβία, συζητήθηκε εκτενώς το θέμα της Γιουγκοσλαβίας. Ενδεικτικές είναι οι απόψεις που ακολουθούν για το κλίμα που επικρατούσε στην ολομέλεια, αρκεί να σημειωθεί ότι η εισήγηση του Πρεζίντιουμ για επαναπροσέγγιση της Γιουγκοσλαβίας ψηφίστηκε ομόφωνα. Στην ολομέλεια διατυπώθηκαν απόψεις κατά κύριο λόγο πως έγιναν λάθη και η Σ.Ε. έχασε τη Γιουγκοσλαβία με κίνδυνο να ενταχθεί στο εχθρικό στρατόπεδο, ότι είναι τεράστιας σημασίας ζήτημα να κερδηθούν ξανά οι πρώην σύμμαχοι. M.Kramer, *Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights*, Cold War International History Project, Bulletin 10, 1998, σ. 12. Περισσότερα για τις σχέσεις Γιουγκοσλαβίας και Σοβιετικής Ένωσης επί Ν.Χρουσόφ βλ. και Edemskii Andrei, *The turn in Soviet - Yugoslav relations 1953-1955*, CWIHP Bulletin 10, March 1998. Svetozar Rajak, *Yugoslav-Soviet relations, 1953-1957: Normalization, comradeship, confrontation*, London School of Economics and Political Science, University of London, February 2004.

Η ΚΕ του ΚΚΕ, το Μάιο του 1956, σε απόφασή της, ανακοινώνει την αποκατάσταση των σχέσεων του ΚΚΕ με το ΚΚ της Γιουγκοσλαβίας. Αιτία της διακοπής των σχέσεων υπήρξε η «προβοκατόρική στάση του Μπέρια» ενώ ο Ν. Ζαχαριάδης με τις «συκοφαντικές επινοήσεις για 'πισώπλατο χτύπημα'» προσπάθησε «να μεταθέσει τις ευθύνες για την ήττα του ένοπλου αγώνα 1946-1949 στο αδελφό ΚΚ της Γιουγκοσλαβίας», Απόφαση της ΚΕ του ΚΚΕ στο Ντοκουμέντα του ΚΚΕ, ό.π., σ.44.

τη θεωρία του για την ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ σοσιαλιστικού και καπιταλιστικού συστήματος.

Με αυτές τις τολμηρές θέσεις της Σ.Ε., αντίθετες κατά πολύ εκείνων του Ι.Στάλιν, ο Ν.Χρουσόφ επιχειρεί να αποκτήσει διεθνή ερείσματα στην προσπάθειά του να αντιμετωπίσει στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο την κριτική στην αποσταλινοποίηση, με αποτέλεσμα μέχρι τότε να μην έχει μιλήσει ακόμη, δημόσια, κατά του Ι.Στάλιν¹⁴¹.

Οι κριτικές της «μυστικής έκθεσης» και της αποσταλινοποίησης

Πώς αντέδρασε το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα μόλις δημοσιοποιήθηκε η «μυστική έκθεση»; Ποιοι εναντιώθηκαν και με ποιο τρόπο; Πότε ακριβώς ξεκίνησε η πορεία τους ρήξης τους κόλπους του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος;

Το πρώτο κείμενο κριτικής στη «Μυστική έκθεση» και κατά της επιχειρούμενης αποσταλινοποίησης ήρθε από την «Κομμουνιστική Ένωση» των ΗΠΑ η καθοδήγηση της οποίας συνέταξε δύο άρθρα στο περιοδικό τους “*Turning Point*”. Το πρώτο άρθρο είχε τίτλο «*Proletarian Revolution and Renegade Khrushchev (In Defense of Stalin)*» και κυκλοφόρησε Απρίλιο – Μάιο 1956 και το δεύτερο «*Khrushchev’s Un-Secret Speech*» τον Αύγουστο του 1956¹⁴².

¹⁴¹ M.Nicolaus, ό.π, σ.57, 58.

¹⁴² Το 1948 στις ΗΠΑ ενώθηκαν το P.R.Club (expelled), το Maritime Committee for a communist party και μία ομάδα από το συνδικάτο που εξέδιδε το “Vangard” για να εκδώσουν το «*Turning point*» (η ομάδα του συνδικάτου αποχώρησε κατά την έκδοση του 2^{ου} τεύχους του περιοδικού). Το 1954 το «*Turning point*» μετονομάστηκε σε «Κομμουνιστική Ένωση» ενώ το περιοδικό συνέχισε να εκδίδεται μέχρι το 1962.

Παρά τις αντιδράσεις των κομμουνιστικών κομμάτων και των προσωπικοτήτων δεν πρέπει να παραληφθεί πως υπήρξαν εξελίξεις στις ΗΠΑ και από όσους πολέμουσαν τη Σοβιετική Ένωση. Και αυτοί κατάλαβαν αμέσως την επικείμενη αποσταλινοποίηση και είχαν μία άμεση αντίδραση. Το Μάιο του 1956, οργανώθηκε από τη Βουλή των Αντιπροσώπων στις ΗΠΑ, συμπόσιο, με ομιλητές σχετικά με τον αντισταλινισμό και το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. *The great pretense. A Symposium on anti-Stalinism and the 20th*

Την ίδια χρονική περίοδο, το 1956, ο Neil Goold συνέταξε κείμενο κατά της «μυστικής έκθεσης» και το δημοσίευσε με τον τίτλο “*The Twentieth Congress and after: A vindication of J.V. Stalin and his policy*” στην οποία άσκησε κριτική στους αντισταλινικούς λόγους του 20^{ου} Συνεδρίου και το ρεφορμισμό του Ν. Χρουσόφ.

Στις γραμμές του ΚΚ Ινδίας παρουσιάστηκε ρήξη μεταξύ των μελών του απέναντι στο 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Από τα κριτικά κείμενα που εμφανίστηκαν εκείνο του Satya Gupta είχε τίτλο «*Συζήτηση νεκρών – Μαρξ, Ένγκελς, Λένιν και Στάλιν*». Εκτός από τον Abdul Momin και ο Moni Guha δημοσίευσε και άρθρο με τίτλο «*Khrushchev and Soviet History*» τον Ιούλιο του 1956 στη Βεγγάλη και το ίδιο κείμενο ανατυπώθηκε μεταφρασμένο στα αγγλικά από το «*Προλεταριακό μονοπάτι*».¹⁴³

Κομμουνιστικό Κόμμα Κίνας. Μετά το τέλος του 20^{ου} Συνεδρίου, η στάση που κρατάει το ΚΚΚ στην κριτική κατά του Ι.Στάλιν και το φαινόμενο της προσωπολατρίας φαίνεται να ταυτίζεται με τη «μυστική έκθεση» του Ν.Χρουσόφ. Συγκεκριμένα, όπως δημοσιεύτηκε και στην εφημερίδα Η Αυγή¹⁴⁴ ο ραδιοφωνικός σταθμός του Πεκίνου, ανακοίνωσε απόφαση του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΚ σχετικά με το ζήτημα της προσωπολατρίας και τον Ι.Στάλιν. Η ανακοίνωση του ραδιοφώνου δημοσιεύτηκε και στην εφημερίδα «*Λαϊκή Ημερησία*» στις 5 Απριλίου 1956. Πρόκειται για μία κριτική τοποθέτηση στην προσωπικότητα του Ι. Στάλιν. Το Π.Γ. του ΚΚΚ συζήτησε τις αποφάσεις του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ και συμφώνησε με αυτές. Δηλώνει, μάλιστα, τη στήριξή του στην εκστρατεία κατά της προσωπολατρίας και συμφωνεί με την κριτική που γίνεται στα λάθη του Ι.Στάλιν. Στην ανακοίνωση του ΚΚΚ αναφέρεται «*οι κομμουνιστές ηγέτες πρέπει να είναι μετριοφρονες και να διατηρούν την επαφή τους με τις μάζες. Ο Στάλιν καλλιεργώντας την προσωπολατρία έγινε στο τέλος αλαζών και έθεσε τον εαυτό του πάνω από το*

Congress of the Soviet Communist Party, May 19, 1956. Prepared and released by the Committee on Un-American activities, US House of Representatives, Washington, D.C.

¹⁴³ Proletarian Path, v.1, no4, Ιούνιος 1994, σ.40-46. Neil Goold and Moni Guha, «*Two contemporary criticisms of the Twentieth Congress of the CPSU*», Revolutionary Democracy, v.II, n.1, April 1996.

¹⁴⁴ «Το ΚΚ της Κίνας για τον Στάλιν», Η Αυγή, 6 Απριλίου 1956, σ.1.

κόμμα. Ο Στάλιν παραμέλησε τη γεωργία και αδιαφόρησε για την υλική ευημερία των αγροτών»¹⁴⁵. Στη συνέχεια της σύντομης ανακοίνωσης για το θέμα, το ΚΚΚ καταλήγει ότι πρέπει να παραδειγματιστούν από την κριτική των λαθών του Ι.Στάλιν και την προσωπολατρία και να εξαλειφθεί κάθε ίχνος δογματισμού.

Στις 5 Απριλίου 1956 στην εφημερίδα *Πράβντα*, δημοσιεύθηκε άρθρο με τίτλο «*Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Σοβιετικής Ενώσεως νίκησε πάντα κάτω από τη σημαία του Λενινισμού*», στο οποίο καταδικάζονταν κάθε ενέργεια που αντιδρούσε στην αποσταλινοποίηση της ΕΣΣΔ. Στο άρθρο γίνεται αναφορά στην πίστη των λενινιστικών αρχών που διέπουν το κόμμα και μέρος της κομματικής δουλειάς είναι η καταδίκη της προσωπολατρίας. Η ΑΥΓΗ, την επόμενη ακριβώς ημέρα από τη δημοσίευση της *Πράβντα* δημοσίευσε άρθρο που συνέπλεε με αυτό της *Πράβντα*. Η ταχύτητα της ανταπόκρισης της ΑΥΓΗΣ είναι εντυπωσιακή για την εποχή, η ευθυγράμμιση της εφημερίδας με την *Πράβντα* είναι απόλυτη και το άρθρο είναι πιθανόν να υπήρχε από πριν έτοιμο. Η εφημερίδα αναφερόμενη στο άρθρο της *Πράβντα* καυτηριάζει και αυτή με τη σειρά της τις ενέργειες ορισμένων μελών του ΚΚΣΕ που κριτικάρουν τη σημερινή ηγεσία του ΚΚΣΕ με αφορμή την προσωπολατρία και τα σφάλματα του Ι.Στάλιν. «*Με το πρόσχημα της καταδίκης της προσωπολατρίας ορισμένα σάπια στοιχεία προσπαθούν να αμφισβητήσουν την ορθότητα της σημερινής πολιτικής του κόμματος. Τα σάπια αυτά στοιχεία εμφανίστηκαν στις συγκεντρώσεις που οργανώθηκαν σε ολόκληρη την Σοβιετική Ένωση για την συζήτηση τους της εκστρατείας εναντίον της προσωπολατρίας που είχε επιβάλει ο Στάλιν, και προσπάθησαν να εκμεταλλευθούν τις επικρίσεις που διατυπώνονται από τις αυτοκριτικές που γίνονται για κάθε είδους δυσφημιστικές επινοήσεις και αντικομματικές επιθέσεις*». Στο ίδιο άρθρο αναφέρεται ότι υπήρξαν άνθρωποι στη ΣΕ οι οποίοι αντιτάχθηκαν στην προσπάθεια κατάλυσης της προσωπολατρίας. Επιπλέον, ανακοινώνεται ότι δεν θα αποκατασταθούν οι Λ.Τρότσκι, Γ.Ζηνόβιεφ και όσοι άλλοι καταδιώχθηκαν επί Ι.Στάλιν. Η

¹⁴⁵ «Το ΚΚ της Κίνας για τον Στάλιν», Η Αυγή, 6 Απριλίου 1956, σ.1. Την ίδια χρονιά το ΚΚΚ διενεργεί το 8ο Συνέδριό του και η εισήγηση γίνεται από τον Λιου Σάο Σι στις 15 Σεπτεμβρίου 1956. Στο λόγο του αναφέρεται μία φορά στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ και σημειώνει πως το 20ο Συνέδριο «ήταν ένα σημαντικό πολιτικό γεγονός με παγκόσμια σημασία», «απέρριψε την προσωπολατρία» και «υποστήριξε περαιτέρω προώθηση της ειρηνικής συνύπαρξης», *Eighth National Congress of the Communist Party of China, Chinese Communism Subject Archive, Foreign Languages Press, Peking 1956.*

προσωπολατρία του Ι.Στάλιν τα τελευταία χρόνια της ζωής του έγινε εμπόδιο ανάπτυξης της Σοβιετικής Ένωσης.¹⁴⁶

Μία σειρά κειμένων γράφτηκαν ύστερα από το 20^ο Συνέδριο, κυρίως εκ μέρους του ΚΚ Κίνας (ΚΚΚ) αλλά και του ΚΚΣΕ και από άλλα ΚΚ της Ευρώπης. Τα κείμενα αυτά κατηγοριοποιούνται και ξεκινούν χρονικά λίγες ημέρες μετά τη λήξη του 20^{ου} Συνεδρίου και φτάνουν μέχρι την οριστική ρήξη, μεταξύ ΚΚΣΕ και ΚΚΚ.

Όσον αφορά στην αντίδραση του ΚΚ Κίνας η πρώτη ανακοίνωση έγινε αμέσως μετά το 20^ο Συνέδριο και ακολούθησαν δύο κείμενα που δημοσιεύτηκαν μέσα στο 1956. Η διαφωνία του ΚΚΚ αρχίζει να γίνεται πιο εμφανής και έντονη μετά το 1960 με τη δημοσίευση σειράς κειμένων σχετικών και με το 20^ο Συνέδριο, που δημοσιεύθηκαν στο Hongqi και στην Renmin Ribao¹⁴⁷. Στις 14 Ιουνίου 1963 το ΚΚΚ έστειλε επιστολή προς το ΚΚΣΕ στην οποία το κατηγορούσε ανοιχτά πλέον για ρεβιζιονισμό. Σε απάντηση της επιστολής των Κινέζων οι Σοβιετικοί δημοσίευσαν ένα «Ανοιχτό Γράμμα» στο οποίο ασκούσαν κριτική για την ιδεολογική κατεύθυνση του ΚΚΚ.

Τα κείμενα των Κινέζων παρουσιάζουν αντιφάσεις όσον αφορά τη στάση τους απέναντι στον Ι.Στάλιν και εγείρουν σοβαρές αντιρρήσεις αν η τελική διαφωνία Κίνας και ΣΕ έγινε με αφορμή την αποσταλινοποίηση. Οι Κινέζοι, στα πρώτα χρόνια μετά το 20^ο Συνέδριο, στο δημόσιο λόγο τους, κρατούν στάση που ενώνει το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα χωρίς να δημοσιεύουν όποιες αντιρρήσεις έχουν για το πρόσωπο του Ι.Στάλιν, και για την κατάσταση στη Γιουγκοσλαβία, όπως αποδεικνύεται από τα μυστικά έγγραφα που δημοσιοποιήθηκαν μετά το 1993. Η μελέτη των επιχειρημάτων των Κινέζων εντυπωσιάζει και για την παντελή απουσία στα κείμενά τους για τη δράση της αντικομματικής ομάδας, τις απομακρύνσεις μεγάλων ονομάτων από την ΚΕ ως

¹⁴⁶ «Το ΚΚ της Κίνας για τον Στάλιν», Η Αυγή, 6 Απριλίου 1956, σ.5.

¹⁴⁷ Hongqi (Red Flag – Κόκκινη Σημαία) και Renmin Ribao (People's Daily – Λαϊκή Ημερησία) πρόκειται για δύο εφημερίδες που ήταν τα επίσημα όργανα της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΚ. <https://bit.ly/337gyAw> Για την απόφαση του Μάο να ασκήσει πολεμική πολιτική κατά του Ν.Χρυσόφ βλ. John Yin, *Sino - Soviet dialogue on the problem of war*, Netherlands 1971. Jiaming Zhu, *A Chinese exploration of Sino-Soviet relations since the death of Stalin, 1953- 1989*, University of Glasgow, 1991. Alfred D. Low, *The Sino – Soviet dispute. An analysis of the polemics*, 1976.

να μην υπήρξε το γεγονός καθώς και την αρχική έλλειψη αναφοράς στον Ι.Στάλιν και τη σταδιακή αλλαγή της γραμμής από το 1960 και μετά.

Σημαντικά ζητήματα στα οποία υπήρξε αντιπαράθεση και ανταλλαγή απόψεων μέσα από εκτενή κείμενα είναι ο χαρακτήρας της εποχής τους, ο πόλεμος και η ειρηνική συνύπαρξη, τα πυρηνικά όπλα και ο αφοπλισμός, το παγκόσμιο κίνημα της ειρήνης και οι απελευθερωτικοί αγώνες των λαών, ο ειρηνικός και ο μη ειρηνικός δρόμος προς το σοσιαλισμό, η οικοδόμηση του σοσιαλισμού σε διάφορες χώρες και οι σχέσεις μεταξύ των σοσιαλιστικών χωρών και των κομμάτων. Αυτά είναι και τα κύρια θέματα στα οποία βασίστηκαν οι αντιπαραθέσεις. Το ζήτημα του Ι.Στάλιν τους απασχόλησε αντιπαραθετικά από το 1963, ενώ δεν φαίνεται σε κανένα κείμενο να είναι η προμετωπίδα των διαφωνιών τους.

Η «μυστική έκθεση» έγινε βήμα αντιπαραθέσεων αρκετά χρόνια μετά την εκφώνησή της το Φεβρουάριο του 1956 στο 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Μετά τη «μυστική έκθεση» ακολούθησαν οι συναντήσεις στη Μόσχα το 1957 και το 1960 όπου παρά τις διαφωνίες εκδόθηκαν δύο κείμενα, η *Διακήρυξη* (1957¹⁴⁸) και η *Δήλωση* (1960¹⁴⁹) στα οποία όπως φάνηκε δημόσια είχε επέλθει συμφωνία

¹⁴⁸ Στη Μόσχα, 14-16 Νοεμβρίου 1957 συνήλθε, διάσκεψη αντιπροσώπων κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων σοσιαλιστικών χωρών. Συγκεκριμένα σε αυτή τη διάσκεψη έλαβαν μέρος τα κόμματα: Αλβανικό Κόμμα Εργασίας, Βουλγαρικό Κομμουνιστικό Κόμμα, Ουγγρικό Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα, Κόμμα Εργαζομένων του Βιετνάμ, Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα Γερμανίας, Κομμουνιστικό Κόμμα Κίνας, Κορεατικό Κόμμα Εργασίας, Μογγολικό Λαϊκό Επαναστατικό Κόμμα, Πολωνικό Ενιαίο Εργατικό Κόμμα, Ρουμανικό Εργατικό Κόμμα, Σοβιετικό Κομμουνιστικό Κόμμα και Κομμουνιστικό Κόμμα Τσεχοσλοβακίας. Η «Διακήρυξη» είναι κείμενο αρχών στο οποίο δηλώνεται η συμφωνία των κομμουνιστικών κομμάτων σε βασικά ιδεολογικά και πολιτικά θέματα. «Διακήρυξη των Κομμουνιστικών και Εργατικών Κομμάτων», *Οι συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα*, Αθήνα, 1975, σ. 494-508.

¹⁴⁹ Η «Δήλωση» της Μόσχας, όπως έχει επικρατήσει να λέγεται, δημοσιεύθηκε στις 6 Δεκεμβρίου 1960. Στη διάσκεψη, που πραγματοποιήθηκε το Νοέμβριο, συμμετείχαν 81 αντιπρόσωποι κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων από όλο τον κόσμο. Όλοι οι εκπρόσωποι του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος υπογράφουν ένα κοινό κείμενο. Η «δήλωση των 81 κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων στη Μόσχα», ΕΣΣΔ, 1960, εκδόθηκε στη Νέα Υόρκη το 1961, στην αγγλική γλώσσα από το *New Century Publishers*. Στην ελληνική γλώσσα δημοσιεύθηκε στον τόμο «συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα» το 1975. Το κείμενο επίσημα δόθηκε στη δημοσιότητα στις 5 Δεκεμβρίου του 1961.

αλλά εσωτερικά οι σχέσεις των δύο χωρών είχαν αρχίσει να διαταράσσονται.

Το ΚΚΕ για τη *Διακήρυξη* αναφέρει πως «αποτέλεσε το χάρτη ενότητας του διεθνούς εργατικού κινήματος και έπαιξε σοβαρό ρόλο για τη συσπείρωση και παραπέρα ανάπτυξη των κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων σε όλο τον κόσμο»¹⁵⁰. Η 8^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ το Γενάρη του 1958 με κείμενο που ψήφισε, επικύρωσε τις αποφάσεις της «*Διακήρυξης*», δήλωσε πως η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ συμμετείχε στη Σύσκεψη και πήρε μέρος στην επιτροπή για την επεξεργασία των ντοκουμέντων ενώ όλα τα κόμματα διακήρυξαν πως το κέντρο του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος είναι το ΚΚΣΕ.¹⁵¹

Μέχρι αυτή την περίοδο και οι δύο πλευρές, οι Σοβιετικοί και οι Κινέζοι, φρόντιζαν να μην ασκούν δημόσια κριτική και αναφέρονταν αόριστα οι Κινέζοι σε «*ρεβιζιονιστές*» και οι Σοβιετικοί σε «*διασπαστές*». Τον Απρίλιο του 1960 δημοσιεύεται κείμενο από τους Κινέζους με τίτλο «*Ζήτω ο Λενινισμός*» το οποίο εκτιμάται ότι είναι η αρχή της πορείας της διάσπασης πλέον ανάμεσα στο ΚΚΣΕ και το ΚΚΚ. Την ίδια χρονιά οι Σοβιετικοί αποφασίζουν να αποσύρουν όλο το τεχνικό και επιστημονικό προσωπικό, περίπου 3.000 ανθρώπους, που είχε σταλεί στην Κίνα για την ανόρθωση της οικονομίας τους. Στο τέλος του 1960 οι Κινέζοι δημοσιεύουν κείμενο με τίτλο «*Αιώνια, αδιάσπαστη σινο – σοβιετική φιλία*». Τα επόμενα κείμενα, δύο στον αριθμό, κάνουν την εμφάνισή τους σχεδόν δύο χρόνια μετά, το Δεκέμβριο του 1962, ενώ το 1963 είναι η χρονιά που ανταλλάχθηκαν δημόσια πάρα πολλά κείμενα, είναι η χρονιά που γίνεται δημόσια κατανοητό ότι η διάσπαση του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος δεν είναι μακριά. Αυτή τη χρονιά δημοσιεύθηκαν κείμενα των Σοβιετικών, των Κινέζων αλλά και άλλων ΚΚ. Το 1964 δημοσιεύονται επιπλέον κείμενα, όχι όμως με τον καταγισμό της προηγούμενης χρονιάς. Το 1965 δημοσιεύεται μόνο ένα κείμενο από τους Κινέζους και το 1967 ένα κείμενο από τους Σοβιετικούς το οποίο δημοσιεύθηκε στην «*Πράβντα*».

Η δημοσίευσή του προκάλεσε, παγκοσμίως, πλήθος συζητήσεων. Όπως αναφέρει το δίκτυο *Marxist Internet Archive* όλο το κείμενο της «Δήλωσης» το δημοσίευσε η εφημερίδα *New York Times* αλλά η μετάφρασή του ήταν ιδιαίτερα κακή, με πολλά λάθη.

¹⁵⁰ *Η σημερινή κατάσταση και τα προβλήματα των εκπαισμένων*, απόρρητη μπροσούρα της ΚΕ του ΚΚΕ για διανομή στα στελέχη, αρ. 1971, σ.2.

¹⁵¹ *Συνοπτική έκθεση για τις εργασίες της 8^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ*, εσωτερικό κείμενο, αρ. 138, σ. 7.

Η «αντικομματική ομάδα»

Η "αντικομματική ομάδα" είναι η ονομασία που έδωσε ο Ν. Χρουσόφ και με την οποία έμειναν στην ιστορία, η ομάδα των μελών του ΠΓ του ΚΚΣΕ που θέλησε να καθαιρέσει τον Ν. Χρουσόφ από Γενικό Γραμματέα.

Το Μάιο του 1957 ο Γκεόργκι Μαλενκόφ και ο Βιατσεσλάφ Μόλοτοφ¹⁵² έχοντας μεγάλες διαφωνίες με τη φιλελευθεροποίηση της σοβιετικής κοινωνίας αλλά και με την αποσταλινοποίηση που εισήγαγε ο Ν. Χρουσόφ προσπάθησαν να τον καθαιρέσουν¹⁵³. Μαζί τους συντάχθηκε και ο Λαζάρ Καγκανόβιτς και λίγο μετά ο υπουργός Εξωτερικών Δ.Τ. Σεπίλοφ.

Η πρόταση αυτής της ομάδας προς το Πρεζίντιουμ ήταν ο Ν. Χρουσόφ να καθαιρεθεί από πρώτος γενικός γραμματέας και να αντικατασταθεί από τον Νικολάι Μπουλγκάνιν. Ενώ αρχικά ο Ν. Χρουσόφ απουσίαζε από τη συνεδρίαση του Πρεζίντιουμ λόγω ανειλημμένων υποχρεώσεων¹⁵⁴ έσπευσε να είναι παρών στην υπόλοιπη διαδικασία.

Στη συνεδρίαση του Πρεζίντιουμ ο Γ.Μ. Μαλενκόφ πρότεινε την απαλλαγή του Ν. Χρουσόφ από τα καθήκοντα του πρώτου Γενικού Γραμματέα. Στη συνέχεια μίλησε ο Λ.Μ. Καγκανόβιτς ο οποίος θύμισε σε όλους το τροτσκιστικό παρελθόν του Ν. Χρουσόφ, τον κατηγόρησε για ματαιοδοξία και ότι "ανακατεύθηκε με τη γεωργία, δεν κατανοεί το πεδίο της βιομηχανίας και

¹⁵² Στα απομνημονεύματά του ο Β.Μ. Μόλοτοφ αναφέρεται στον Ν.Χρουσόφ και στον Α.Ι.Μικογιάν και τους χαρακτηρίζει δεξιούς. Μάλιστα επισημαίνει ότι αυτός ποτέ δεν υποστήριξε τον Ν.Χρουσόφ, στο Feliks Chuev, *Molotov Remembers*, Chicago (I. R. Dee) 1993, σ. 317, 319.

¹⁵³ Οι αντιθέσεις τους σχετίζονταν με την εσωτερική και εξωτερική πολιτική. Ο Β.Μ.Μόλοτοφ δεν συμφώνησε στην επέκταση στα παρθένα και χέρσα εδάφη όπως και στην προοπτική να αποκτήσουν περισσότερα δικαιώματα οι Ενωσιακές Δημοκρατίες. Υπήρξε αντίθεση στην πρόθεση του Ν.Χρουσόφ να δοθούν περισσότερα οικονομικά δικαιώματα στις Δημοκρατίες. Η αποδυνάμωση του κεντρικού κράτους, ο περιορισμός του κρατικού μηχανισμού σε αντιδιαστολή με την αναδιάρθρωση και οικονομική ενίσχυση των Ενωσιακών Δημοκρατιών βρήκε αντίθετο τον Β.Μ.Μόλοτοφ., Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ 1949-1968, Β τόμος, 2011, σ. 71.

¹⁵⁴ Είχε συνάντηση με αντιπροσωπεία Ούγγρων συντρόφων.

φέρνει σύγχυση στην οργάνωση"¹⁵⁵ Το λόγο, έπειτα πήρε ο Β.Μ. Μόλοτοφ προτείνοντας ο πρώτος γενικός γραμματέας να είναι υπεύθυνος για γενικά θέματα ώστε να μην αναβιώσει η προσωπολατρία.

Η πρόταση πήρε την πλειοψηφία του προεδρείου 7 υπέρ και 4 κατά. Υπέρ της πρότασης τάχθηκαν οι Γ.Μ. Μαλενκόφ, Β.Μ. Μόλοτοφ, Λ.Μ. Καγκανόβιτς, Ν.Α. Μπουλγκάνιν, Κ.Γ. Βοροσίλοφ, Μ.Γκ.Περβούκχιν και Μ.Ζ.Σαμπούροφ ενώ κατά της πρότασης ψήφισαν οι Ν. Χρυσόφ, Α.Ι. Μικογιάν, Μ.Α. Σούσλοφ και Α.Ι.Κιριτσένκο. Ο Ν.Χρυσόφ όμως πρόβαλε σθεναρά ότι μόνο η ολομέλεια της ΚΕ μπορεί να τον καθαιρέσει από τη θέση

¹⁵⁵ Σύμφωνα με τον Γ.Κ.Ζούκοφ στο Πρεζίντιουμ υπήρχαν έντονοι διαξιφισμοί μεταξύ Λ.Μ. Καγκανόβιτς και Β.Μ. Μόλοτοφ από τη μία και Ν. Χρυσόφ από την άλλη. Για παράδειγμα ξέσπασαν σφοδρές αντεγκλήσεις όταν προτάθηκε, το 1957, να απονεμηθεί το μετάλλιο του *Ηρώα Σοσιαλιστή Εργάτη* στον Ν.Χρυσόφ. Κατηγορούσαν τον Ν. Χρυσόφ ότι ανακοινώνει μέτρα χωρίς προηγουμένως να έχουν συζητηθεί από το Πρεζίντιουμ. Επίσης σφοδρές διαμάχες είχαν ξεσπάσει και μεταξύ Λ.Μ. Καγκανόβιτς και Ν.Χρυσόφ όταν ο τελευταίος πρότεινε ως αναγκαία την αποκέντρωση της βιομηχανικής διοίκησης και την απόδοση μεγαλύτερης δύναμης στις Σοβιετικές Δημοκρατίες. Υποστήριξε ο Λ.Μ. Καγκανόβιτς πως δεν έπρεπε να καταργηθούν τα βιομηχανικά υπουργεία και ότι το πολύ να μπορούσαν να αντικατασταθούν από βιομηχανικές επιτροπές, Zhukov, G., *After the death of Stalin*, σ.504-505. Το αρχικό κείμενο έχει τον τίτλο «Posle Smerti Stalina» Rossiiskii Gosudarstvennyi Voennyi Arkhi, f.41107, op2, D1. Δημοσιεύθηκε στο Georgy Zhukov: Stenogramma Oktyabr'skogo (1957g) Plenuma TsKPSSi Drugie Dokumenty, Mezhdunarodnyi Fond "Demokratiya": Moscow, 2001, σ. 620-39 και μεταφράστηκε από τους Svetlana Frolova και Geoffrey Roberts και με τον τίτλο *After the death of Stalin* είναι δημοσιευμένο στο *Marshal of Victory. The autobiography of General Georgy Zhukov*, South Yorkshire (Pen and Sword) 2013, σ. 497-523.

του¹⁵⁶. Σε αυτή τη διαμάχη ο στρατάρχης Γ.Κ. Ζούκοφ¹⁵⁷ πήρε το μέρος του Ν. Χρουσόφ, κατηγορήσε την ομάδα που ήθελε την καθαίρεσή του και ουσιαστικά απείλησε ότι είχε τη δυνατότητα να φέρει το στρατό. Συγκεκριμένα όπως αναφέρεται στην αυτοβιογραφία του ήταν μία ασυνήθιστη αλλά αναγκαία δήλωση στα μέλη του Πρεζίντιουμ που ψήφισαν κατά της καθαίρεσης του Ν. Χρουσόφ από τη θέση του πρώτου ΓΓ, *"εάν σήμερα η αντικομματική ομάδα αποφασίσει να απορρίψει τον Ν. Χρουσόφ από τη θέση του πρώτου γραμματέα, εγώ δεν θα αποδεχτώ αυτή την απόφαση και θα προσφύγω μέσω των κομματικών οργανώσεων στις ένοπλες δυνάμεις."*¹⁵⁸

¹⁵⁶ Ο Β.Μ. Μόλοτοφ αναφέρει για το γεγονός ότι «το 1957 ο Χρουσόφ απαλλάχτηκε από τα καθήκοντά του για τρεις ημέρες. Αυτό συνέβη σε μία από τις συνεδρίες του Πολιτικού Γραφείου. Αυτός προέδρευε τις συνεδρίες του ΠΓ, και είχε απαλλαχθεί από την προεδρεία. Δεν απομακρύνθηκε από τη δουλειά του και δεν θα μπορούσε να γίνει αυτό. Η ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής θα το αποφάσιζε αυτό. Πως αλλιώς θα μπορούσε να απομακρυνθεί;», Feliks Chuev, *Molotov Remembers*, Chicago (I. R. Dee) 1993, σ. 353. Ο καθηγητής Mark Kramer από το Harvard University - Davis Center for Russian Studies αναφέρει ότι η ΚΕ δεν ήταν όργανο αποφάσεων και ότι ο κατάλογος με τα θέματα και τις αποφάσεις έρχονταν από το Πολιτικό Γραφείο. *«Η ολομέλεια του Ιουνίου 1957 ήταν μια ειδική περίπτωση, επειδή ο Χρουστσόφ είχε υπερψηφιστεί στο Προεδρείο από αυτό που έγινε γνωστό ως «Αντικομματική Ομάδα». Κατά τη διάρκεια μιας συνόδου του Προεδρείου από τις 18 έως τις 21 Ιουνίου 1957, μόνο τρία από τα άλλα δέκα πλήρη μέλη του Προεδρείου — Anastas Mikoian, Mikhail Suslov και Aleksei Kirichenko — είχαν υποστηρίξει τον Χρουστσόφ. Μέσω των τελευταίων ελιγμών, ο Χρουστσόφ μπόρεσε να αποτρέψει την απόλυσή του αναγκάζοντας τη σύγκληση στις 22 Ιουνίου μιας ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής, η οποία ήξερε ότι θα έπαιρνε το μέρος του στη διαμάχη. Αυτή η σύνοδος σηματοδότησε τη μοναδική φορά από τα μέσα της δεκαετίας του 1920 και μετά, όταν οι κορυφαίοι ηγέτες δεν είχαν καταφέρει εκ των προτέρων να καταλήξουν σε συναίνεση σχετικά με τα αποτελέσματα που ήλπιζαν να επιτύχουν στην ολομέλεια.»* Μ.Κramer, *Declassified materials from CPSU central committee plenums*, Cahiers du monde russe, volume 40/1-2, 1999, σ. 276.

¹⁵⁷ Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Γ.Κ. Ζούκοφ πριν τη σύγκληση του Πρεζίντιουμ τον είχε προσεγγίσει ο ίδιος ο Γ.Μ. Μαλενκόφ όμως δήλωσε ότι υποστηρίζει τον Ν. Χρουσόφ και όπως επίσης αναφέρει ο Γ.Μ. Μαλενκόφ είχε συνάντηση και με τον Α.Ι. Μικογιάν. Κατά τη σύγκληση του Πρεζίντιουμ τον κάλεσαν εκτάκτως και συναντήθηκε με Α.Ι. Μικογιάν και Ε.Α. Φούρτσεβα, G.Zhukov, ό.π, σ.507.

¹⁵⁸ Επίσης ο Γ.Κ. Ζούκοφ σχολιάζει την απειλή στρατιωτικής επέμβασης σε περίπτωση που επικρατούσε η πλειοψηφία του Πρεζίντιουμ ότι απλώς *«ήθελα να επιβάλω μία έντονη*

Στη θυελλώδη συνεδρίαση της ολομέλειας της ΚΕ που έλαβε χώρα στα τέλη του Ιουνίου του 1957 ο Ν. Χρυσόφ κατηγόρησε τους αντιπάλους του ότι ήταν "αντικομματική ομάδα".

Ο Β.Μ. Μόλοτοφ αναφέρει:

«Ο Ν. Χρυσόφ φώναζε και ήταν νευριασμένος, όμως εμείς είχαμε συμφωνήσει. Ήμασταν επτά στους έντεκα και οι υποστηρικτές του ήταν μόλις τρεις συμπεριλαμβανομένου και του Μικογιάν. Δεν είχαμε κάποιο πρόγραμμα για μετά. Ο μοναδικός μας στόχος ήταν να απομακρύνουμε τον Χρυσόφ και να τον κάνουμε υπουργό Γεωργίας.

Ο Ζούκοφ είναι ένας μεγάλος στρατιωτικός άντρας αλλά πολύ «φτωχός» πολιτικός. Αυτός έπαιξε έναν αποφασιστικό ρόλο στο ανέβασμα του Χρυσόφ στο βάθρο του το 1957. Παρ' όλα αυτά όμως ο ίδιος ο Ζούκοφ δεν άργησε να βρίζει τον Χρυσόφ λίγο αργότερα.

Αποτύχαμε να τον απομακρύνουμε από πρώτο γραμματέα. Συγκλήθηκε ολομέλεια της ΚΕ και η ολομέλεια τάχθηκε με αυτούς (εννοεί Ν. Χρυσόφ και Γ.Κ. Ζούκοφ). Το παιχνίδι είχε τελειώσει.»¹⁵⁹

Η απόφαση της ολομέλειας της ΚΕ ήταν η μοναδική φορά που η Κ.Ε. υπερίσχυσε του Πρεζίντιουμ (Π.Γ.) και αυτό έγινε για την ανατροπή της αντικομματικής ομάδας.

Γιατί όμως ο Β.Μ. Μόλοτοφ και οι άλλοι δεν αντέδρασαν; Γιατί δεν απευθύνθηκαν στις κομματικές οργανώσεις; Ο ίδιος ο Β.Μ. Μόλοτοφ απαντά:

ψυχολογική πίεση στην αντικομματική ομάδα και να κερδίσω λίγο χρόνο μέχρι να έρθουν τα μέλη της ΚΕ, τα οποία ήδη έφταναν στη Μόσχα με στρατιωτικό αεροπλάνο», G.Zhukon, ό.π., σ.509. Ο Γ.Κ. Ζούκοφ, αναφέρει ένα περιστατικό με τον Α.Ι. Κιριτσένκο στο οποίο φαίνεται ότι οι διαφωνίες ήταν γνωστές και οι δύο ομάδες είχαν χωριστεί πολύ πριν την προσπάθεια απομάκρυνσης του Ν.Χρυσόφ. Ο Α.Ι. Κιριτσένκο του είχε αναφέρει ότι πρέπει να προσέχουν την ομάδα των Ν.Α. Μπουλγκάνιν, Γ.Μ. Μαλενκόφ, Β.Μ. Μόλοτοφ και Λ.Μ. Καγκανόβιτς και ότι «τοποθετούμε τις ελπίδες μας σε εσένα. Στο στρατό θεωρείσαι αυθεντία. Μια λέξη από εσένα και ο στρατός θα κάνει αυτό που είναι απαραίτητο» και συνέχισε λέγοντάς στον Γ.Κ.Ζούκοφ «σε καμία περίπτωση δεν θα επιτρέψουμε να πάθει κάτι ο Νικίτα Χρυσόφ». Ο Γ.Κ.Ζούκοφ παραθέτει όσα του είπε ο Α.Ι.Κιριτσένκο χωρίς να κρύβει την αντιπάθειά του προς αυτόν και χαρακτηρίζοντάς τον ως «κομμουνιστή χωρίς αρχές» για να δείξει ότι είχε γίνει προσπάθεια προσέγγισής του ώστε να ταχθεί με το μέρος του Ν.Χρυσόφ. Zhukon, G., ό.π., σ.505-6.

¹⁵⁹ Feliks Chuev, *Molotov Remembers*, Chicago (I. R. Dee) 1993, σ. 354 .

«πράγματι δεν ήμασταν ικανοί να εκμεταλλευτούμε την κατάσταση (εννοεί αμέσως μόλις καθαίρεσαν από πρώτο γραμματέα τον Ν. Χρουσόφ). Είχαμε ένα μειονέκτημα, δεν ήμασταν προετοιμασμένοι να παρουσιάσουμε ένα άλλο αντίπαλο πρόγραμμα δικό μας. Ο Χρουσόφ όμως διατύπωσε το εξής ‘Η ζωή επί Στάλιν ήταν σκληρή, από τώρα όμως θα είναι όλα καλύτερα.’ Και ο κόσμος το αποδέχτηκε. Η συντριπτική πλειοψηφία ψήφισε εναντίον μου. Οι εργαζόμενοι επίσης πίστεψαν στα λόγια «θα είναι όλα πιο εύκολα τώρα, και θα πρέπει να τρέχουμε γρήγορα’»¹⁶⁰.

Η εξέλιξη της αποσταλινοποίησης¹⁶¹

Το 21^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Στην περίοδο που εξετάζεται στη Σοβιετική Ένωση διοργανώθηκαν τρία Συνέδρια του ΚΚΣΕ εκ των οποίων το 21^ο, 27 Ιανουαρίου - 5 Φεβρουαρίου 1959, δεν ήταν προγραμματισμένο και το μόνο συνέδριο από τα τρία του οποίου οι αποφάσεις αποσιωπήθηκαν και από τους Σοβιετικούς αλλά και από τους Κινέζους. Παρά την ευρύτερη αντίληψη ότι το 21^ο Συνέδριο διενεργήθηκε για να διευκρινιστούν κάποια οικονομικά προβλήματα, στην ουσία πραγματοποιήθηκε για να απαλλαγεί ο Ν.Χρουσόφ και οι υποστηρικτές του από όσους τους ασκούσαν αντιπολίτευση μέσα στην Κεντρική Επιτροπή και το Πολιτικό Γραφείο. Διαφορετικά δεν μπορεί να εξηγηθεί η αναγκαιότητα ενός Συνεδρίου χωρίς να έχει προγραμματιστεί και το οποίο δεν εξέλεξε ούτε Κεντρική Επιτροπή.

Στις 7 Σεπτεμβρίου 1958 οι σοβιετικές εφημερίδες δημοσίευσαν ότι

¹⁶⁰ Feliks Chuev, *Molotov Remembers*, Chicago (I. R. Dee) 1993, σ. 357. Επίσης ο Β.Μ. Μόλοτοφ συμπληρώνει ότι «ο Βοροσίλοφ ήταν αδύναμος θεωρητικός. Όπως και ο Καλίνιν έγερνε προς τα δεξιά. Έχουν περάσει είκοσι χρόνια από το θάνατο του Στάλιν και ποιοι του έχουν μείνει πιστοί; Ο Καγκανόβιτς και εγώ. Δεν ξέρω κανέναν άλλον», Feliks Chuev, *Molotov Remembers*, ό.π., σ. 228. Καταδίκη της «αντικομματικής ομάδας» στην Ελλάδα έγινε και στο, *Δια την τεσσαρακοστήν επέτειον της μεγάλης οκτωβριανής σοσιαλιστικής επανάστασεως*, Σοβιετικά Νέα, Αθήναι, 1957, σ. 53.

¹⁶¹ *Targets of the seven-year plan for soviet economy, 1959-1965*, Soviet Booklet no 43, London, December 1958. Για «ευέλικο κομμουνισμό» κάνει λόγο ο αρθρογράφος Richard Lowenthal, δύο μήνες μετά στο μηνιαίο περιοδικό *Commentary. Khrushchev's "Flexible Communism": The 21st Congress in Moscow*, *Commentary*, April 1959.

ύστερα από απόφαση της ΚΕ στις 5 Σεπτεμβρίου 1958 ορίστηκε η διεξαγωγή ενός έκτακτου Συνεδρίου του 21^{ου} με σκοπό την εξέταση του 7χρονου πλάνου 1959-1965 και εκτός αυτής της προαγγελίας στα ίδια δημοσιεύματα πληροφορήθηκε ο σοβιετικός λαός ότι ο Ν.Α.Μπουλγκάνιν απαλλάχθηκε από τα καθήκοντά του στο Πρεζίντιουμ.

Άρα όπως ανακοινώθηκε και στις εφημερίδες τα θέματα του εκτάκτου Συνεδρίου ήταν τουλάχιστον δύο, το 7χρονο πλάνο και η εσωκομματική πάλη.

Η εσωκομματική πάλη η οποία σοβούσε από το 20^ο Συνέδριο έπρεπε να λυθεί και επίσημα με τη σφραγίδα συνεδρίου αφού ήδη με απόφαση της ΚΕ ο Ν.Χρουσόφ κατάφερε να εξουδετερώσει τους αντιπάλους του¹⁶². Παράλληλα στις διαδικασίες του Συνεδρίου διαφαίνεται η αρχή του ενός ανδρός, του Ν.Χρουσόφ και επιβολή της προσωπολατρίας του¹⁶³.

Το Συνέδριο εκκινεί τις διεργασίες την Τρίτη 27 Ιανουαρίου 1959 και συμμετέχουν 1.269 μέλη με δικαίωμα ψήφου και 106 μέλη με συμβουλευτικού χαρακτήρα ψήφο¹⁶⁴.

¹⁶² Στις 4 Ιουλίου 1957 η ΚΕ δημοσιοποίησε ψήφισμα με το οποίο κατηγορούσε τους Γκ.Μ. Μαλενκόφ, Α.Μ.Καγκανόβιτς, Β.Μ.Μόλοτοφ και Δ.Τ.Σεπίλοφ για τη δημιουργία «αντικομματικής ομάδας» μέσα στο Πρεζίντιουμ. Κατηγορήθηκαν για φραξιονιστικές μεθόδους «με σκοπό να αλλάξουν τη σύνθεση της ηγεσίας του κόμματος» δηλαδή να εκτοπίσουν τον Ν.Χρουσόφ. Τα ζητήματα στα οποία ήταν αντίθετοι τα μέλη της «αντικομματικής ομάδας» με τον Ν.Χρουσόφ ήταν η αποκαθήλωση του Ι.Στάλιν, η εξωτερική πολιτική και η στάση της ΣΕ απέναντι στη Γιουγκοσλαβία, οι αγροτικές και βιομηχανικές μεταρρυθμίσεις.

¹⁶³ Richard Lowenthal, *Khrushchev's "Flexible Communism": The 21st congress in Moscow*, April 1959, <https://bit.ly/3qtnVLj>. Η εποχή του 21^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ αντικατοπτρίζεται, έστω και μερικώς στο βίντεο του British Pathe με τίτλο «*21st Congress Of Soviet Communist Party 1959*». Το British Pathe είναι ένα ηλεκτρονικό αρχείο που περιέχει 85.000 επίκαιρα από όλο τον κόσμο και εκπροσωπεί την ιστορική συλλογή του πρακτορείου Reuters. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο δημοσιεύεται και το βίντεο διάρκειας 3'22" από το 21ο Συνέδριο της ΚΕ του ΚΚΣΕ όπου φαίνονται οι αντιπρόσωποι καθώς προσέρχονται στο Κρεμλίνο, η αίθουσα του Συνεδρίου και ο Ν.Χρουσόφ που ανεβαίνει στο βήμα <https://bit.ly/3iuhhQE>

¹⁶⁴ Την Τρίτη 27 Ιανουαρίου στις 10 εκλέγονται τα 39 άτομα για το Πρεζίντιουμ του Συνεδρίου, τα 13 άτομα της γραμματείας, τα 11 άτομα της επιτροπής έκδοσης, τα 17 άτομα της επιτροπής διαπίστευσης, L.Gruliov, *Current soviet policies III, The documentary record of the extraordinary 21st congress of the CPSU*, New York, 1960, σ. 38.

Ως είθισται κρατήθηκε ενός λεπτού σιγή για όσους έχασαν τη ζωή τους από το 20^ο Συνέδριο ως και το 21^ο και αυτοί ήταν οι Marchel Cachin, Boleslaw Bierut, Antonin Zapotocky, Giuseppe Di Vittorio, Georgi Damyanov και Frederic Joliot Curie.

Το 21^ο Συνέδριο παρακολούθησαν αντιπροσωπείες από 70 ξένα αδελφά ΚΚ¹⁶⁵ ανάμεσα στα οποία ήταν και η ελληνική αντιπροσωπεία η οποία απηύθυνε χαιρετισμό.¹⁶⁶

Ακολουθεί εισήγηση για την ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας της ΕΣΣΔ 1959-1965 από τον Ν. Χρουσόφ στο Συνέδριο¹⁶⁷. Ο Τσου Εν Λάι παραβρέθηκε στο Συνέδριο ως εκπρόσωπος του ΚΚΚ και ο οποίος αναφέρεται στη «Δήλωση» του 1957, στην πάλη ενάντια στο σύγχρονο ρεβιζιονισμό που εκπροσωπείται από την ομάδα του Τίτο και ενημερώνει τους συνέδρους για την πρόοδο της Κίνας.¹⁶⁸

Στην αρχή της 3^{ης} ημέρας οι ομιλητές αναφέρονται στο σύνολό τους κατά της «αντικομματικής ομάδας» παρ' όλο που, επίσημα, δεν ήταν αυτό το θέμα

¹⁶⁵ Για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. παράρτημα 5: Οι εκπρόσωποι του 21^{ου} Συνεδρίου, 1959.

¹⁶⁶ *Χαιρετιστήριο της ΚΕ του ΚΚΕ*, περιοδικό «Νέος Κόσμος», τ. 2, Φεβρουάριος 1959, σ.37. Η ΚΕ του ΚΚΕ μετά το 21^ο συνέδριο του ΚΚΣΕ διατυπώνει την άποψη πως το 21^ο έκτακτο συνέδριο επιβεβαιώνει την ορθότητα των διαπιστώσεων του 20^{ου} Συνεδρίου, καθόρισε τα καθήκοντα της ΕΣΣΔ στο δρόμο για το σοσιαλισμό και πως οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης θα έχουν σαν αποτέλεσμα να «εξασφαλιστεί η υπεροχή του παγκόσμιου συστήματος του σοσιαλισμού απέναντι στο παγκόσμιο σύστημα του καπιταλισμού», *Η σημερινή κατάσταση και τα προβλήματα των εκπατρισμένων*, απόρρητη μπροσούρα της ΚΕ του ΚΚΕ για διανομή στα στελέχη, αρ. 1971, σ.3.

¹⁶⁷ Στην 1η ημέρα του Συνεδρίου ολοκληρώθηκαν τα διαδικαστικά, οι σύνεδροι παρακολούθησαν την εισήγηση του Ν. Χρουσόφ, ενώ τη 2η ημέρα όλοι σχεδόν οι ομιλητές αναφέρθηκαν στην «αντικομματική ομάδα» και στα τοπικά ζητήματα που τους απασχολούσαν. L. Gruliow, *Current soviet policies III, The documentary record of the extraordinary 21st congress of the CPSU*, New York, 1960, σ.73-85. Παρουσίαση της ομιλίας του Ν. Χρουσόφ για το επτάχρονο πλάνο καθώς και αναλυτικοί πίνακες με στοιχεία υπάρχουν και στο *Το επτάχρονο σχέδιο της ΕΣΣΔ 1959-1965*, Επιστημονικά εκδόσεις, 1959.

¹⁶⁸ L.Gruliow, *Current soviet policies III, The documentary record of the extraordinary 21st congress of the CPSU*, New York, 1960, σ. 39.

του Συνεδρίου. Το ίδιο συμβαίνει και τις επόμενες ημέρες του Συνεδρίου¹⁶⁹.

Τέλος, ο Ν.Χρυσόφ κλείνει το Συνέδριο με το λόγο του για τις τελικές παρατηρήσεις και στη συνέχεια το Συνέδριο προχώρησε στα ψηφίσματα.

Συμπερασματικά μπορεί να υποστηριχθεί πως ο Ν. Χρυσόφ στο 21^ο Συνέδριο παρουσιάζει την «αντικομματική ομάδα» ως ένα απομεινάρι της σταλινικής περιόδου και την απομάκρυνσή της από τα ανώτερα όργανα του ΚΚΣΕ ως αναγκαία διαδικασία στην προσπάθεια της αποσταλινοποίησης.

Το 22^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Αν και το 20^ο Συνέδριο έμεινε στην ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος ως το πιο δημοφιλές και ως εκείνο στο οποίο θεμελιώθηκε η στροφή της Σ.Ε. με κορωνίδα την αποσταλινοποίηση, το 22^ο Συνέδριο, το 1961, επέφερε τις μεγαλύτερες και πιο σημαντικές προγραμματικές ανατροπές.

Ο Ν.Χρυσόφ κυριαρχεί στο Συνέδριο όπως προκύπτει από το γεγονός ότι αυτός παρουσιάζει τόσο τον *Απολογισμό* της ΚΕ του ΚΚΣΕ όσο και την *εισήγηση για το πρόγραμμα του κόμματος*. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι σύνεδροι δεν διαφοροποιούνται από την εισήγηση και όλοι ασκούν κριτική στην «αντικομματική ομάδα» ενώ στη συντριπτική τους πλειοψηφία επαναλαμβάνουν όσα είπε ο Ν.Χρυσόφ.

Το 22^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ διενεργήθη από τις 17 έως και τις 31 Οκτωβρίου 1961 στο Κρεμλίνο, στη Μόσχα, και σκοπός του Συνεδρίου ήταν η υιοθέτηση του νέου Προγράμματος του κόμματος το οποίο ουσιαστικά εξαφάνισε από τις βασικές θέσεις την αναγκαιότητα της δικτατορίας του προλεταριάτου¹⁷⁰.

¹⁶⁹ Ο Β.Μ. Τσουράγιεφ παραθέτει τα στατιστικά στοιχεία του Συνεδρίου πριν την έναρξη των ομιλιών. Πράβντα, 30/9, σ.4-5, L. Gruliov, *Current soviet policies III, The documentary record of the extraordinary 21st congress of the CPSU*, New York, 1960, σ.39.

¹⁷⁰ Το Συνέδριο παρακολούθησαν 4.394 μέλη με δικαίωμα ψήφου και 405 με συμβουλευτική ψήφο. *Το 22ο συνέδριο του Κομ.Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης*, Αθήνα (Γκαγκάριν) 1961. Αναλυτικά για τη ρητορική του Ν.Χρυσόφ, την εισήγησή του και τις αλλαγές που επέφερε στη σοβιετική πολιτική βλ. και Robert E.Pruett, *Soviet policy as reflected by Nikita Khrushchev's rhetoric at the twenty-second party congress*, 1961, Bowling Green State University, June 1970.

Ανάμεσά τους υπήρχαν αντιπρόσωποι ξένων αδελφών κομμάτων όπως ο Κ. Κολιγάννης από το ΚΚΕ, ο Τσου Εν Λάι, ο Κιμ Ιλ Σουγκ, ο Χο Τσι Μινχ και άλλοι πολλοί¹⁷¹.

Η έναρξη του Συνεδρίου κηρύχθηκε από τον Ν. Χρουσόφ και πρότεινε ενός λεπτού σιγή για όσους συντρόφους είχαν χάσει τη ζωή τους μεταξύ 21^{ου} και 22^{ου} Συνεδρίου¹⁷².

Από τη θεματική της ημερήσιας διάταξης, την οποία ενέκριναν ομόφωνα οι σύνεδροι, προκύπτει η κυρίαρχη θέση του Ν.Χρουσόφ. Είναι αυτός που θα κάνει τον Απολογισμό της ΚΕ του ΚΚΣΕ και θα αναπτύξει το πρόγραμμά του. Τα υπόλοιπα θέματα είναι ο απολογισμός της Κεντρικής Επιτροπής Ελέγχου που θα γίνει από τον πρόεδρό της, αλλαγές στο καταστατικό του κόμματος και εκλογή των οργάνων του κόμματος.

Το Συνέδριο ουσιαστικά αρχίζει με την εισήγηση της Κεντρικής Επιτροπής από τον Ν. Χρουσόφ.¹⁷³

¹⁷¹ Για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. παράρτημα 6: Οι εκπρόσωποι του 22ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ, 1961. Για μια πιο αναλυτική περιγραφή της εκλογής των συνέδρων βλ. παράρτημα 7: Η διαδικασία εκλογής επιτροπών κατά το 22^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, 1961.

¹⁷² Βλ. παράρτημα 8. Οι θανόντες σύντροφοι μεταξύ 21^{ου} και 22^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ που μνημονεύθηκαν στο 22^ο Συνέδριο.

¹⁷³ Τα έξι χρόνια, λέει ο Ν.Χρουσόφ, που πέρασαν από το 20ο Συνέδριο είναι από τα πιο σπουδαία χρόνια για όλη την ανθρωπότητα. Ξαναχτίζεται ο κομμουνισμός με σπουδαία έργα όπως είναι τα ταξίδια στο διάστημα.

Πράβντα και Ιζβέστια 18/10, σ. 2-11, Khrushchev: *Central Committee report*, στο Charlotte Saikowski, Leo Grulow, *Current Soviet Policies, IV, The documentary record of the twenty-second congress of the Communist Party of the Soviet Union*, New York and London (Columbia University Press) 1962, σ.42-77.

Στο 4^ο κεφάλαιο της διατριβής γίνεται αναφορά και στις «Ιστορικές Εκδόσεις» οι οποίες σχετίζονταν άμεσα με το πολιτικό «μαρξιστικό λενινιστικό» μόρφωμα που υποστήριζε τις θέσεις της Κίνας. 14 χρόνια μετά το 22^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ οι «Ιστορικές Εκδόσεις» επιτέθηκαν επικριτικά εκδίδοντας, κείμενο του ΚΚ Κίνας, σε μετάφραση του Γιάννη Χοτζέα, εστιάζοντας στη θεωρία για τη σοσιαλιστική κοινωνία και τη δικτατορία του προλεταριάτου, την ταξική πάλη στη Σοβιετική Ένωση και τη ρεβιζιονιστική κλίκα Ν.Χρουσόφ. «Στο 22^ο συνέδριο του ΚΚΣΕ, ο Χρουσόφ διεκήρυξε την είσοδο της Σοβιετικής ένωσης στη φάση της αναπτυσσόμενης οικοδόμησης της κομμουνιστικής κοινωνίας και πρόσθεσε: ‘...θα οικοδομήσουμε την κομμουνιστική κοινωνία βασικά σε 20 χρόνια’. Αυτό είναι καθαρή απάτη.»

Στην εισήγησή του δείχνει εμμονή στην οικονομική άμιλλα, εμμονή ότι όλοι θα κριθούν από αυτήν, δηλαδή από το πόσο θα ξεπεράσει η Σοβιετική Ένωση τις ΗΠΑ στην κατ' άτομο παραγωγή. Τονίζεται σε όλους τους τόνους ότι η νίκη του συστήματος της ΕΣΣΔ θα είναι η οικονομική επικράτηση κατά των ΗΠΑ.

Από τις τρεις ενότητες της εισήγησης, τη σημερινή παγκόσμια κατάσταση και τη διεθνή θέση της Σοβιετικής Ένωσης, στη ΣΕ στην περίοδο της πλατιάς οικοδόμησης του κομμουνισμού, η τρίτη ενότητα που αναφέρεται στο λενινιστικό κόμμα ως τον οργανωτή της πάλης για τη νίκη του κομμουνισμού παρουσιάζεται και αναλύεται εκτενώς για τις ανάγκες αυτής της εργασίας.

Σε αυτό το κεφάλαιο ο Ν. Χρουσόφ επιχειρεί να παρουσιάσει τον εαυτό του ως υπερασπιστή και συνεχιστή της κληρονομιάς του Ι.Λένιν¹⁷⁴

Επαναλαμβάνεται το επιχείρημα της «μυστικής έκθεσης» ότι ο Β.Ι.Λένιν είχε πει πως ο Ι.Στάλιν πρέπει να αντικατασταθεί. Στην αποσταλινοποίηση έφερε αντίρρηση η αντικομματική ομάδα που αποτελούνταν από τους Β.Μ.Μόλοτοφ, Λ.Μ.Καγκανόβιτς, Γκ.Μ. Μαλενκόφ, Κ.Γ.Βοροσίλοφ, Ν.Α.Μπουλγκάνιν, Μ.Γκ.Περβούκχιν, Μ.Ζ.Σαμπούροφ, Δ.Τ.Σεπίλοφ¹⁷⁵.

Ο Ν.Χρουσόφ διαβάζει την «Εισήγηση για το πρόγραμμα του κόμματος»¹⁷⁶ και αποφαινεται πως στη Σοβιετική Ένωση έχει εγκαθιδρυθεί η δικτατορία του προλεταριάτου και έχει οικοδομηθεί ο σοσιαλισμός. Στο 22^ο Συνέδριο κατατίθεται το τρίτο πρόγραμμα στην ιστορία του ΚΚΣΕ, τα δύο

και παρακάτω συνεχίζουν «ο Χρουσόφ εργάζεται με ζήλο για να αναστήσει την αστική ιδεολογία στη Σοβιετική Ένωση και ενεργεί σαν ένας ιεραπόστολος υπέρ της παρακμασμένης αμερικάνικης κουλτούρας», *Ο χρονοσσωφικός ψευδοκομμουνισμός και τα ιστορικά διδάγματα που δίνει στον κόσμο*, Αθήνα (Ιστορικές Εκδόσεις) 1975 σ.51, 54.

¹⁷⁴ Khrushchev: *Central Committee report*, στο Charlotte Saikowski, Leo Gruliow, *Current Soviet Policies, IV, The documentary record of the twenty - second congress of the Communist Party of the Soviet Union*, New York and London (Columbia University Press)1962, σ.67.

¹⁷⁵ Khrushchev: *Central Committee report*, στο Charlotte Saikowski, Leo Gruliow, ό.π., σ.69.

¹⁷⁶ *Πράβντα και Ιζβέστια*, 19 Οκτωβρίου 1961, σ. 1-10, Khrushchev: *Report on the party program*, στο Charlotte Saikowski, Leo Gruliow, ό.π., σ.83-119.

πρώτα είχαν καταστρωθεί από τον Β.Ι.Λένιν.¹⁷⁷

Ακολούθως τίθεται το ζήτημα της Αλβανίας επειδή ο Ε.Χότζα διαφώνησε με τις διακηρύξεις του Ν.Χρουσόφ μετά το 20^ο Συνέδριο το 1956 και πλέον τον αποκαλούσε ρεβιζιονιστή. Ο Ν.Χρουσόφ επισημαίνει πως παρά τις διαφορές τους (Σοβιετικής Ένωσης και Αλβανίας) στο 3ο Συνέδριο του Κόμματος Εργασίας Αλβανίας -μετά το 20ο του ΚΚΣΕ- εγκρίθηκε απόλυτα η καταδίκη της προσωπολατρίας. Το 3ο Συνέδριο του Κόμματος Εργασίας Αλβανίας διενεργηθεί από τις 25 Μαΐου έως και τις 3 Ιουνίου 1956. Στις 25 Μαΐου στην εισήγησή του ο Ε.Χότζα χαιρέτισε τις «πολύτιμες αποφάσεις» του 20ου Συνεδρίου, παραδέχτηκε ότι ο Ι.Στάλιν τα τελευταία χρόνια της ζωής του έκανε λάθη τόνισε όμως ότι αυτό είχε συζητηθεί και είχε λυθεί στη συνάντηση της ΚΕ τον Ιούλιο του 1954. Δήλωσε μάλιστα ότι το 20ο Συνέδριο διέλυσε την προσωπολατρία. Ο Ε.Χότζα αναφέρθηκε στη φιλία Αλβανίας Γιουγκοσλαβίας και δήλωσε ότι είχαν εξαπατηθεί από τον Α.Π.Μπέρια, τον πράκτορα του ιμπεριαλισμού όπως τον ονόμασε.¹⁷⁸

Στην παρουσίαση του απολογισμού της ΚΕΕ από τον Β.Γκόρκιν¹⁷⁹ επιβεβαιώνεται η ορθότητα των αποφάσεων του 20^{ου} Συνεδρίου και του Ν. Χρουσόφ και στη συνέχεια αναφέρονται οι αποφάσεις της ολομέλειας της ΚΕ τον Ιούνιο του 1957 και η δραστηριότητα της αντικομματικής ομάδας.

¹⁷⁷ Το 1^ο πρόγραμμα ψηφίστηκε στο 2^ο Συνέδριο και το 2^ο πρόγραμμα στο 8^ο Συνέδριο, *Khrushchev: Report on the party program*, Charlotte Saikowski, Leo Gruliov, ό.π., σ.83. *Khrushchev's report on: The world situation, The construction of communism in the USSR, The role of the communist party*, Documents of the 22nd congress of the CPSU, vol. I, October 27, 1961, New York (Crosscurrents press) 1961.

¹⁷⁸ *Khrushchev: Central Committee report*, στο Charlotte Saikowski, Leo Gruliov, ό.π., σ.69. Περισσότερα για το Κόμμα Εργασίας της Αλβανίας στο *The Albanian Communist Party from its foundation up to its Fourth Congress*, 9/12/1960, Open Society Archives, Osaarchivum.org, σ.4-5. Περισσότερα για τον Ενβέρ Χότζα, το Κόμμα Εργασίας Αλβανίας και τη σχέση τους με τη Σοβιετική Ένωση βλ. Ελένη Γκίνη, *Ο πολιτικός λόγος του Ενβέρ Χότζα και η ιδιοτυπία του αλβανικού σοσιαλισμού*, Μεταπτυχιακή Εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Ιστορίας Χερσονήσου του Αίμου και τουρκολογίας, Θεσσαλονίκη, 2012.

¹⁷⁹ Ο απολογισμός του Β. Γκόρκιν δημοσιεύθηκε στην Πράβντα και την Ιζβέστια στις 18/10 σ. 11-12, *Gorkin: Central inspection commission report*, στο Charlotte Saikowski, Leo Gruliov, ό.π., σ.78-82.

Οι ομιλητές της 3^{ης} ημέρας ουσιαστικά επαναλαμβάνουν όσα είπε ο Ν. Χρουσόφ και δεν διαφοροποιούνται καθόλου.

Ο Τσου Εν Λάι¹⁸⁰ (αντιπρόεδρος της ΚΕ του ΚΚ Κίνας, μέλος του ΠΓ) μετά τις ευχαριστίες αναφέρεται στα επιτεύγματα των Σοβιετικών στο διάστημα. Ο Σοβιετικός λαός παλεύει για την ειρήνη στον κόσμο, σημείωσε. Η Σοβιετική Ένωση αναγκάστηκε, κάτω από πίεση, να κάνει πυρηνικές δοκιμές. Οι δυνάμεις του σοσιαλιστικού στρατοπέδου μεγαλώνουν παγκόσμια. Οι λαοί παλεύουν για την ανεξαρτησία τους, το ίδιο και οι εργαζόμενοι στις καπιταλιστικές χώρες παλεύουν για τα δικαιώματά τους.

«Όπως όμως αναφέρεται και στη Δήλωση της Μόσχας όσο διαρκεί ο ιμπεριαλισμός το έδαφος των επιθετικών πολέμων θα παραμένει»¹⁸¹. Η ρήξη μεταξύ ΣΕ και Κίνας είναι βαθιά, πλέον, και η τυπική ομιλία του Τσου Εν Λάι δεν προδίδει καμία επιθυμία σύμπλευσης.

Από τα ψηφίσματα του 22^{ου} Συνεδρίου προκύπτει ότι επικράτησαν πλήρως οι προτάσεις του Ν.Χρουσόφ με κεντρικό σημείο την πλήρη αποδοχή της εισήγησης της ΚΕ που έγινε από αυτόν. Τα υπόλοιπα ψηφίσματα αφορούσαν τη συγκρότηση επιτροπής η οποία θα προετοιμάσει το προσχέδιο των λεπτομερών ψηφισμάτων του 22^{ου} Συνεδρίου, τη συγκρότηση επιτροπής η

¹⁸⁰ *Πράβντα* 20/10, σ.7, Charlotte Saikowski, Leo Gruliow, *Current Soviet Policies, IV, The documentary record of the twenty - second congress of the Communist Party of the Soviet Union*, New York and London (Columbia University Press) 1962, σ.127-129.

¹⁸¹ Τόνισε ότι στηρίζουν τους αγώνες των λαών και την ειρηνική συνύπαρξη των χωρών με διαφορετικά κοινωνικά καθεστώτα.

Στη συνέχεια του λόγου του αναφέρεται στη σπουδαιότητα των συναντήσεων της Μόσχας το 1957 και το 1960. Σημείωσε ότι και οι αδελφές χώρες πρέπει να δείξουν μεταξύ τους αλληλεγγύη. Οι όποιες διαφωνίες στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο πρέπει να λύνονται με υπομονή στο πνεύμα του προλεταριακού διεθνισμού. Βαθιά φιλία ενώνει τους λαούς της Κίνας και της Σοβιετικής Ένωσης, φιλία και αλληλεγγύη ενώ έκλεισε το χαιρετισμό του διαβάζοντας μήνυμα του Μάο.

Charlotte Saikowski, Leo Gruliow, ό.π., σ.128. Ο ρεβιζιονισμός στο ΚΚΣΕ κυριαρχεί, σύμφωνα με τον Μάο και όπως αποδεικνύεται από το 22ο Συνέδριο. «*This was obviously the conclusion that Mao drew from the 22nd Congress*», Jiaming Zhu, *A Chinese exploration of Sino-Soviet relations since the death of Stalin*, University of Glasgow, 1991, σ.15. Για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. παράρτημα 9: Τα κείμενα πολεμικής που οδήγησαν στην Σινο – Σοβιετική ρήξη.

οποία θα ασχοληθεί με το καταστατικό του κόμματος και ψήφισμα στο εξής το μαυσωλείο στην κόκκινη πλατεία να ονομάζεται «*Μαυσωλείο Βλαντιμίρ Ιλιτς Λένιν*» και να μεταφερθεί η σαρκοφάγος του Ι.Στάλιν από το μαυσωλείο λόγω της προσωπολατρίας, των μαζικών διώξεων και της κατάχρησης της εξουσίας¹⁸².

Ολομέλειες της ΚΕ του ΚΚΣΕ που αφορούν το 20^ο Συνέδριο

Έχει σημασία να εξετάσουμε εν συντομία τι διημείφθη στις κρίσιμες ολομέλειες πριν και μετά το 20^ο Συνέδριο. Ο Ν.Χρυσόφ ήδη τον Ιούλιο του 1955 κατηγορεί στην ΚΕ τον Β.Μ. Μόλοτοφ για τη στάση του στο ζήτημα της Γιουγκοσλαβίας.

Ιούλιος 1955 - Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΣΕ. Σε αυτή την ολομέλεια ο Β.Μ. Μόλοτοφ, ο κύριος αντίπαλος του Ν. Χρυσόφ, δέχτηκε ισχυρή κριτική. Στη συζήτηση για το θέμα της Γιουγκοσλαβίας ο Ν. Χρυσόφ διάβασε μία εισήγηση 138 σελίδων στην οποία αναφέρθηκε στους λόγους που διαρρήχθηκε η σχέση ΕΣΣΔ / Γιουγκοσλαβίας, στη συμβολή του Ι.Στάλιν αλλά και το σημαντικό ρόλο του Λ.Π.Μπέρια¹⁸³ (ο Λ.Π.Μπέρια είχε εκτελεστεί πριν ένα χρόνο) και του Β.Αμπακούμοφ. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι και ο Γ.Μ. Μαλενκόφ άσκησε κριτική στον Β.Μ.Μόλοτοφ για τη στάση του στο θέμα της

¹⁸² Το 22ο Συνέδριο εξέλεξε 175 μέλη της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΣΕ, 65 μέλη για την Κεντρική Επιτροπή Ελέγχου. Η εκλεγείσα ΚΕ συνήλθε σε σώμα στις 31 Οκτωβρίου 1961 και εξέλεξε το Πρεζίντιουμ το οποίο αποτελούνταν από 11 μέλη, ήτοι:

Λ.Ι.Μπρέζνιεφ, Γ.Ι. Βορονόφ, Φ.Ρ. Κοζλόφ, Α.Ν. Κοσίγκιν, Ο.Β. Κουουσίνεν, Α.Ι. Μικογιάν, Ν.Β. Ποντγκόρνι, Δ.Σ. Πολιάνσκι, Μ.Α. Σούσλοφ, Ν.Σ. Χρυσόφ, Ν.Μ. Σβέρνικ.

¹⁸³ Με την υπόθεση του Λ.Π.Μπέρια ασχολήθηκε η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ τον Ιούλιο του 1953. Τα πρακτικά της ολομέλειας δημοσιεύθηκαν το 1991 στο «*Vestnik TsKKPSS*» [CC CPSU News] και μεταφράστηκαν στα αγγλικά στο D.M. Sickle, *The Beria affair The secret transcripts of the meetings signaling the end of Stalinism*, translated from russian by Jean Farrow, New York (Nova Science Publishers) New York, 1992. Z.M.Vladislav, «*CPSU plenums, leadership struggles and soviet cold war politics*», CWIHP Bulletin 10, 1998, σ. 28-33.

Γιουγκοσλαβίας και ότι «προκλητικά αδιαφόρησε για τις οδηγίες του Πρεζίντιουμ»¹⁸⁴ κατά τη διαδικασία επαναπροσέγγισης της Γιουγκοσλαβίας. Ενώ ο Γκ.Μ. Μαλενκόφ δύο χρόνια μετά συνετάχθη στο πλευρό του Β.Μ.Μόλοτοφ για την καθαίρεση του Ν.Χρουσόφ.

Οι επιθέσεις που δέχτηκε ο Β.Μ.Μόλοτοφ σε αυτή την ολομέλεια ξεπέρασαν και το θέμα της Γιουγκοσλαβίας¹⁸⁵.

Ιούνιος 1957 - Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΣΕ. Η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ έκρινε τελεσίδικα την πολιτική κατεύθυνση της Σοβιετικής Ένωσης αφού ήταν και η τελευταία πράξη αντίστασης στη γραμμή του Ν. Χρουσόφ από τους Β.Μ. Μόλοτοφ και Λ.Μ. Καγκανόβιτς.

Στην ολομέλεια της ΚΕ ο Β.Μ. Μόλοτοφ παίρνει το λόγο στις 24 Ιουνίου 1957¹⁸⁶.

¹⁸⁴ Στο τέλος της ομιλίας του ο Ν.Χρουσόφ ενημέρωσε την ΚΕ ότι το Πρεζίντιουμ ομόφωνα κατακρίνει τον Β.Μ. Μόλοτοφ γιατί «επανειλημμένα υιοθετεί λάθος γραμμή» στο ζήτημα της Γιουγκοσλαβίας και αρνείται να παραδεχτεί τα λάθη του. Τον κατηγορεί ότι «η θέση του για τη Γιουγκοσλαβία δεν υπηρετεί τα συμφέροντα του σοβιετικού κράτους και του σοσιαλιστικού στρατοπέδου και δεν συνάδει με τις αρχές του Λενινισμού». M.Kramer, *Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights*, Cold War International History Project, Bulletin 10,1998, σ. 11.

¹⁸⁵ Ο Μαξίμ Σαμπούροφ του άσκησε κριτική λέγοντας ότι δεν είναι μόνο το θέμα της Γιουγκοσλαβίας με το οποίο διαφωνεί ο Β.Μ. Μόλοτοφ αλλά και μία σειρά άλλα σοβαρά ζητήματα όπως ο νέος σχεδιασμός για τη γεωργία, για τα παρθένα εδάφη, οι διαπραγματεύσεις για την Αυστριακή Κρατική Συνθήκη και για το διορισμό νέου πρωθυπουργού (ο Γ.Μ. Μαλενκόφ μόλις πριν από 4 μήνες είχε καθαιρεθεί από πρωθυπουργός). Συνεχίζει ο Μ.Ζ.Σαμπούροφ κατηγορώντας τον ότι καμία θέση του δεν είναι αθώα και επί της ουσίας κινείται κατά του Ν. Χρουσόφ και δεν διστάζει να συνδέσει τον Β.Μ.Μόλοτοφ με τον Λ.Π.Μπέρια και καλεί τον Ν. Χρουσόφ να χειριστεί τον Β.Μ. Μόλοτοφ όπως χειρίστηκε και τον Λ.Π.Μπέρια. Αυτή η τοποθέτηση του Μ.Ζ.Σαμπούροφ ήταν δημόσια ευθεία απειλή. M.Kramer, «*Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights*», Cold War International History Project, Bulletin 10, 1998, σ. 11.

¹⁸⁶ Ενάντια στην «αντικομματική ομάδα» με ομιλίες τους τάχθηκαν τα μέλη της ΚΕ Λ.Ι.Μπρέζνιεφ, Α.Π.Κιριλένκο, Φ.Ρ.Κοζλόφ, Α.Ν.Κοσίγκιν, Ο.Β.Κουουσίεν, Κ.Τ. Μάζουροφ, Α.Ι.Μικογιάν, Ν.Β.Ποντκόρνι, ΝΤ.Σ.Πολιάνσκι, Μ.Α. Σούσλοφ, Ν.Σ.

Η ομιλία του είναι κριτική απέναντι στον Ν. Χρουσόφ και επ' αφορμή της συνέντευξης που είχε δώσει στην εφημερίδα The New York Times στις 14 Μαΐου 1957 όπου δήλωσε ότι μπορεί να υπάρξουν αμοιβαίες σχέσεις μεταξύ ΗΠΑ και Σοβιετικής Ένωσης και άμα υπάρξει συμφωνία με τις ΗΠΑ τότε δεν θα είναι δύσκολο και με Αγγλία, Γαλλία και τις άλλες χώρες¹⁸⁷.

Στη συνέχεια παραλληλίζει άποψη του Τρότσκι το 1924 που δήλωσε ότι η Αμερική έγινε ο ζητιάνος της Ευρώπης, τη χαρακτήρισε αντιμαρξιστική εκτίμηση και είπε ότι αν ο "*σύντροφος Χρουσόφ το ξέχασε και ξέχασε και τα μαθήματα που πήρε το κόμμα από αυτό, στο παρελθόν*" δεν τον πειράζει να του τα θυμίσει.¹⁸⁸

Ενδεικτικός είναι ο διάλογος όπου ο Β.Μ. Μόλοτοφ κριτικάρει τον Ν. Χρουσόφ για την επίσκεψή του στη Φινλανδία:

"Μικχαίλοφ: Ο σύντροφος Χρουσόφ στα προηγούμενα ταξίδια και όταν ήταν στη Φινλανδία, δούλεψε για το λαό, για το κόμμα, και για σένα, σύντροφε Μόλοτοφ, θα έπρεπε να ντρέπεσαι που φτύνεις αυτή τη δουλειά, δεν σου αξίζει τέτοια συμπεριφορά.

Χρουστσίοφ, Ν.Μ.Σβέρνικ και άλλα καθοδηγητικά στελέχη, στο *Ιστορία του κομμουνιστικού κόμματος της σοβιετικής ένωσης*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1976, σ. 681.

¹⁸⁷ Ο Β.Μ. Μόλοτοφ είπε στην ολομέλεια της ΚΕ ότι αυτή η θέση ούτε εγκρίθηκε από το 20ο Συνέδριο ούτε και πρόκειται για λενινιστική πολιτική για τις διεθνείς σχέσεις. Συγκεκριμένα είπε «*μπορούμε να πολεμήσουμε τον ιμπεριαλισμό και να τον νικήσουμε χρησιμοποιώντας τις αντιθέσεις του ιμπεριαλιστικού στρατοπέδου. Εάν φανταστούμε ότι μπορούμε να έρθουμε σε συμφωνία μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και ΗΠΑ και έτσι εκφράσουμε την πολιτική μας, τότε ξεχνάμε τη λενινιστική θέση που λέει να κάνουμε χρήση των «ρωγμών», των αντιθέσεων μέσα στο ιμπεριαλιστικό στρατόπεδο. Δεν πρέπει να ενώσουμε τα ιμπεριαλιστικά και καπιταλιστικά κράτη γύρω από την Αμερική, και να μην εμφανιστεί η εικόνα με τέτοιο τρόπο ότι η Σοβιετική Ένωση αρκεί να συμφωνήσει με τις ΗΠΑ και όλες οι υπόλοιπες χώρες παίζουν ασήμαντο ρόλο*», *Plenum transcripts, 1955-1957, Cold War International History Project, Bulletin 10, 1998, σ. 50.*

¹⁸⁸ Έπειτα αναφέρθηκε στην απρεπή συμπεριφορά του Ν.Χρουσόφ στη Φινλανδία. Από ό,τι φαίνεται όμως από τα πρακτικά η κριτική του Β.Μ. Μόλοτοφ προς τον Ν.Χρουσόφ έβρισκε αντιδράσεις αφού συχνά τον διέκοπταν οι Κιριλένκο, Μικχαίλοφ, Ρουντένκο, Μ.Α.Σούσλοφ, Ν.Χρουσόφ, Ποσπέλοφ και άλλοι. *Plenum transcripts, 1955-1957, Cold War International History Project, Bulletin 10, 1998, σ. 51.*

Β.Μ. Μόλοτοφ: *Διαφωνώ μαζί σου σύντροφε Μικχαίλοφ. Ο πρώτος γραμματέας θα έπρεπε να συμπεριφερθεί με πιο αξιοπρεπή τρόπο στη Φινλανδία.*

Ρουντένκο: Και εσύ θεωρείς αξιοπρεπές που επισκέφτηκες τον Χίτλερ;"¹⁸⁹

Κλείνοντας το λόγο του ο Β.Μ. Μόλοτοφ αναφέρεται στον Ι.Στάλιν και στην Πράβντα στην οποία δεν βρίσκει ούτε μία αναφορά στο όνομα του Ι.Στάλιν. Αναρωτιέται γιατί η εφημερίδα μένει τόσο σιωπηρή στα 30 χρόνια του Ι.Στάλιν αφού έπαιξε επιφανή ρόλο στην ιστορία και του ΚΚΣΕ και της Σοβιετικής Ένωσης.¹⁹⁰

Ο Α.Ι. Μικογιάν τοποθετείται λέγοντας ότι μετά το 20ο Συνέδριο το κόμμα έδειξε ιδεολογική ενότητα και η συλλογική ηγεσία ήταν η εγγύηση για την ενότητα. Εκτός από το ζήτημα της Ουγγαρίας στο οποίο είχε διαφωνήσει ο Β.Μ. Μόλοτοφ σε κανένα άλλο δεν υπήρχε διαφωνία. Ο Α.Ι. Μικογιάν παρατηρεί ότι από το Φεβρουάριο του 1957 η ατμόσφαιρα άρχισε να αλλάζει προς το χειρότερο όταν αποφασίστηκε η οργάνωση των *sonnarkhoz* (μεγάλες κολλεκτιβίστικές φάρμες)¹⁹¹.

¹⁸⁹ *Plenum transcripts, 1955-1957, Cold War International History Project, Bulletin 10, 1998, σ. 51.*

¹⁹⁰ Ενδεικτικός είναι ο διάλογος:

«Μόλοτοφ: Αναγνωρίσαμε τα λάθη του, όμως πρέπει να μιλήσουμε και για τα επιτεύγματά του. Διαφορετικά το ίδιο το κόμμα θα είναι τραυματισμένο.

Φωνή (δεν καταγράφεται ποιος μίλησε) Γιατί τότε δεν έκανες μία δήλωση στο 20ο Συνέδριο του κόμματος;

Β.Μ.Μόλοτοφ: Εγώ μιλάω για μετά το 20ο Συνέδριο. Όταν ήρθε ο σύντροφος Τσου Ενλάι, αρχίσαμε να βεβαιώνουμε ότι ο Στάλιν ήταν τόσο κομμουνιστής, που ο καθένας έτσι θα έπρεπε να είναι, όμως μόλις έφυγε ο Τσου Ενλάι, σταματήσαμε να το λέμε. Αυτό μειώνει την αξιοπιστία του κόμματός μας, αφού δεν δίνουμε μία σταθερή και ξεκάθαρη απάντηση, όμως αυτό απαιτείται από εμάς και δεν πρέπει να επιτρέψουμε τίποτα άλλο», Plenum transcripts, 1955-1957, Cold War International History Project, Bulletin 10, 1998, σ. 51.

¹⁹¹ Το *Sonnarkhoz* είναι μία θεμελιακή αναδιοργάνωση της σοβιετικής οικονομίας που θεσπίστηκε το 1957 σε περισσότερες από 100 οικονομικές περιοχές. Με αυτή την αλλαγή γίνεται αποκέντρωση της οικονομίας, ενισχύονται οι τοπικές κυβερνήσεις και τα τοπικά σοβιέτ μαζί με τις μονάδες *sonnarkhoz* αποκτούν στενή συνεργασία. Η πρόταση για αλλαγές στην οικονομία συζητήθηκε στην ολομέλεια της ΚΕ το Φεβρουάριο του 1957 και το Μάρτιο δημοσιεύθηκε στην *Pravda* κείμενο του Ν.Χρουσόφ με τίτλο «Θέσεις» όπου δημοσίευσε τις

Μετά τη λήξη της ολομέλειας με απόφαση της ΚΕ στη δημοσιότητα δόθηκαν τα ονόματα των Γ.Μ. Μαλενκόφ, Β.Μ. Μόλοτοφ, Λ.Μ. Καγκανόβιτς και Δ.Τ. Σεπίλοφ οι οποίοι παραιτήθηκαν από τις θέσεις τους στο ΚΚΣΕ και την κυβέρνηση. Και οι τέσσερις αποδέχθηκαν θέσεις μικρότερης σημασίας από αυτές που κατείχαν¹⁹². Ο Β.Μ. Μόλοτοφ διορίστηκε πρέσβης στη Μογγολία, ο Γ.Μ. Μαλενκόφ έγινε διευθυντής υδροηλεκτρικού εργοστασίου στο Καζακστάν, ο Λ.Μ. Καγκανόβιτς έγινε διευθυντής εργοστασίου ποτάσας στα Ουράλια και ο Δ.Τ. Σεπίλοφ ετέθη επικεφαλής στο παράρτημα του Ινστιτούτου Οικονομικών στο Κιργιστάν. Το 1961 και οι τέσσερις διαγράφηκαν από το ΚΚΣΕ, μόνο ο Δ.Τ. Σεπίλοφ έγινε δεκτός στο ΚΚΣΕ επί Λεονίντ Μπρέζνιεφ το 1976¹⁹³. Αξίζει να σημειωθεί ότι λίγους μήνες μετά τον Οκτώβριο του 1957 ο Ν.Χρυσόφ απομάκρυνε και τον Γ.Κ. Ζούκοφ¹⁹⁴.

απόψεις για τις μεταρρυθμίσεις. Η πρόταση υιοθετήθηκε από το Πρεζίντιουμ το Μάιο του 1957. Οι μόνοι που αντιτάχθηκαν σε αυτή την πρόταση ήταν ο Γ.Μ. Μαλενκόφ, ο Β.Μ. Μόλοτοφ και ο Λ.Μ. Καγκανόβιτς, Young Chool, «*The CPSU and the Sovnarkhoz Reform-Responses of the Obkom First Secretaries*», Acta Slavica Iaponica, v.14, 1996, σ. 2.

¹⁹² Ο Β.Μ.Μόλοτοφ αναφέρει «δεν εκδιώχθηκα από το κόμμα λόγω της καταστολής αλλά διότι μιλήσαμε κατά του Χρυσόφ και θέλαμε να τον απαλλάξουμε από τα καθήκοντά του. Όταν η καταστολή καταδικάστηκε στο 20^ο Συνέδριο, όχι μόνο δεν εκδιώχθηκα αλλά εκλέχτηκα και στο Πολιτικό Γραφείο», Feliks Chuev, *Molotov Remembers*. Chicago (I. R. Dee) 1993, σ. 357.

¹⁹³ «Τόσο στα ζητήματα της εσωτερικής, όσο και στα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής, έλεγε η απόφαση της Ολομέλειας της ΚΕ, είναι σχεταριστές και δογματιστές, αντικρύζουν μηχανικά και άγνοια το μαρξισμό λενινισμό. Δεν μπορούν να καταλάβουν ότι στις σημερινές συνθήκες ο εν δράσει ζωντανός μαρξισμός λενινισμός, η πάλη για τον κομμουνισμό φαίνονται στην εφαρμογή των αποφάσεων του XX συνεδρίου του κόμματος, στην επίμονη εφαρμογή της πολιτικής της ειρηνικής συνύπαρξης, της πάλης για τη φιλία ανάμεσα στους λαούς, της πολιτικής της ολόπλευρης εδραίωσης του σοσιαλιστικού στρατοπέδου, στη βελτίωση της διεύθυνσης της βιομηχανίας, στην πάλη για την ολόπλευρη άνοδο της αγροτικής οικονομίας, για την αφθονία προϊόντων, για την πλατιά οικοδόμηση κατοικιών, για τη διεύρυνση των δικαιωμάτων των ενωσιακών δημοκρατιών για την άνθιση των εθνικών πολιτισμών, για την ολόπλευρη ανάπτυξη της πρωτοβουλίας των λαϊκών μαζών», *Αποφάσεις του ΚΚΣΕ*, τόμος 7ος, Πολιτικό εκδοτικό, 1971, σ. 271 στο *Ιστορία του κομμουνιστικού κόμματος της σοβιετικής ένωσης*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1976, σ. 683.

¹⁹⁴ Από παράδοση τα στρατιωτικά ζητήματα δεν έρχονταν προς συζήτηση στις ολομέλειες των ΚΕ. Η μόνη εξαίρεση που έγινε ήταν η περίπτωση του Γ.Κ. Ζούκοφ. Η αποπομπή του

22-26 Δεκεμβρίου 1959 - Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΣΕ. Η Ολομέλεια ασχολήθηκε με την επίσκεψη της σοβιετικής αντιπροσωπείας στη Λ.Δ. Κίνας με επικεφαλής τον Ν. Χρουσόφ¹⁹⁵. Στην ολομέλεια ο Σούσλοφ διάβασε την εισήγηση του Πρεζίντιουμ. Ο Σούσλοφ μίλησε για «επικίνδυνες ανόητες ιδέες των Κινέζων συντρόφων» για τα «σοκαριστικά οικονομικά και εσωκομματικά λάθη των Κινέζων συντρόφων» για τις «οξείες διαφωνίες» μεταξύ Μόσχας και Πεκίνου σε «βασικά ζητήματα του σοσιαλισμού».¹⁹⁶

Γ.Κ. Ζούκοφ έγινε με πρωτοβουλία του Ν. Χρουσόφ τον Οκτώβριο του 1957, μόλις τέσσερις μήνες μετά τη στήριξη που παρείχε κατά της αντικομματικής ομάδας και γι αυτή του την επέμβαση είχε επιβραβευθεί με την αναγόρευσή του σε μόνιμο μέλος του Πρεζίντιουμ, Mark Kramer, *Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights*, στο Cold War International History Project, Bulletin 10, σ. 17. «Το κόμμα αποκάλυψε τις σοβαρές αδυναμίες της κομματικής πολιτικής δουλειάς στο σοβιετικό στρατό και στο στόλο. Η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ που συνήλθε τον Οκτώβριο του 1957 στην απόφασή της «για τη βελτίωση της κομματικής πολιτικής δουλειάς στο σοβιετικό στρατό και στο στόλο» καταδίκασε τις ωμές παραβιάσεις των λενινιστικών αρχών στην καθοδήγηση των ενόπλων δυνάμεων τις οποίες έκανε ο Γ.Κ. Ζούκοφ, που ήταν τότε υπουργός Άμυνας. Αποκαλύφθηκε ότι ο Ζούκοφ, ως υπουργός άμυνας ακολουθούσε γραμμή περιορισμού της δουλειάς των κομματικών οργανώσεων του στρατού, των πολιτικών οργάνων και των στρατιωτικών συμβουλίων, γραμμή κατάργησης της καθοδήγησης και του ελέγχου των ενόπλων δυνάμεων από μέρους του κόμματος, της ΚΕ του και της σοβιετικής κυβέρνησης. Η ολομέλεια καθαίρεσε τον Γκ. Κ. Ζούκοφ από τα καθοδηγητικά όργανα του Κόμματος. Απαλλάχτηκε από τα καθήκοντα του υπουργού Άμυνας της ΕΣΣΔ. Στη θέση αυτή τοποθετήθηκε ο Ρ.Γ. Μαλινόβσκι», *Ιστορία του κομμουνιστικού κόμματος της σοβιετικής ένωσης*, ό.π., σ.681 κ.ε.

¹⁹⁵ Η συνάντηση έγινε στις 2 Οκτωβρίου 1959 μεταξύ Ν. Χρουσόφ, Μάο Τσετούγκ και Τσου Ενλάι. Στη συνάντηση ο Ν.Χρουσόφ κατηγορεί τους Κινέζους για τη συμπλοκή με την Ινδία. Στα πρακτικά της συζήτησης, τα οποία βρίσκονται μεταφρασμένα στα αγγλικά στο Wilson Center και δημοσιεύθηκαν στο CWIHP Working Paper, no30, φαίνεται ότι ο Ν. Χρουσόφ αποδίδει ευθύνες στους Κινέζους για τη σινο-ινδική συνοριακή σύρραξη και για τη διαφυγή του Δαλάι Λάμα από το Θιβέτ, βλ. Dong Wang, *The quarrelling brothers: New Chinese archives and a reappraisal of the sinosoviet split, 1959-1962*, CWIHP, Working Paper 49 .

¹⁹⁶ Συνοπτικά αναφέρονται οι διαφωνίες, όπως τις ονόμασε ο Μ.Α. Σούσλοφ στην Ολομέλεια:

- Η παύση της ρητορικής των πυρηνικών όπλων ως «χάρτινη τίγρης»
- Η αποστροφή της Κίνας στην ειρηνική συνύπαρξη με τις ΗΠΑ
- Η πρόσφατη χειροτέρευση των σχέσεων μεταξύ Κίνας και Ινδίας παρά τις συμβουλές της

Επίσης, ο Σούσλοφ αναφέρθηκε στην «εντελώς ακατανόητη» υποχώρηση του Μάο στη Σινο Αμερικανική κρίση που ξέσπασε τον Αύγουστο του 1958 και καταλήγει λέγοντας «οι Κινέζοι σύντροφοι είναι σε αντίθεση με την κοινή εξωτερική πολιτική γραμμή του σοσιαλιστικού στρατοπέδου. Η έλλειψη του απαιτούμενου συντονισμού μεταξύ των δύο πιο ισχυρών κομμουνιστικών κομμάτων είναι αφύσικη»¹⁹⁷

Αξίζει όμως να σημειωθεί η εκτενής αναφορά του Σούσλοφ στην προσωπολατρία του Μάο. Πλέον για πρώτη φορά γίνονται γνωστές κάποιες απόψεις έστω και στο σώμα της ΚΕ, έξω από το Πρεζίντιουμ.

Ενδεικτικά για το Μάο αναφέρει:

«Πρέπει να ειπωθεί ότι όλα τα λάθη και οι αδυναμίες στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική του Κομμουνιστικού Κόμματος Κίνας ερμηνεύονται σε μεγάλο βαθμό από την προσωπολατρία που περιβάλλει τον Μάο Τσετούγκ. Επίσημα η ΚΕ του ΚΚΚ ακολουθεί τους κανόνες της συλλογικής ηγεσίας, όμως στην πραγματικότητα οι πιο σοβαρές αποφάσεις παίρνονται από έναν άντρα και γι αυτό μερικές φορές είναι υποκειμενικές και κακοσχεδιασμένες. Απ' ό,τι φαίνεται η δόξα του Μάο Τσετούγκ εξαπλώνεται ακατάσχετα. Όλο και πιο συχνά,

Σοβιετικής Ένωσης

-Η χειροτέρευση των σχέσεων της Κίνας με Ινδονησία, Μπούρα, Ταϊλάνδη και τις άλλες ασιατικές χώρες

Mark Kramer, «*Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights*», στο Cold War International History Project, Bulletin 10, σ. 13.

¹⁹⁷ Ο Μ.Α. Σούσλοφ τονίζει ότι το ΚΚΣΕ θα επιμένει στη γραμμή του και θα προσπαθήσει να επαναφέρει το ΚΚ Κίνας. Οι διαφωνίες δεν είναι αμετάκλητες και μπορούν να παρθούν πολλά μέτρα για την καλυτέρευση των Σινο Σοβιετικών σχέσεων. Παρά την κριτική που ασκήθηκε στην ολομέλεια από το Πρεζίντιουμ μέσω του Μ.Α. Σούσλοφ, η γραμμή ήταν να κρατηθούν χαμηλοί τόνοι, άλλωστε όλες οι συζητήσεις δεν γίνονταν δημόσια και τονίστηκε ότι «δεν πρέπει να ξεκινήσουμε μία ευθεία κριτική η οποία θα οδηγούσε αναγκαστικά σε ένα δημόσιο διάλογο ο οποίος θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ανάμειξη στις εσωτερικές υποθέσεις του ΚΚΚ και θα οδηγούσε τους εχθρούς μας να πανηγυρίσουν τη διχόνοια μεταξύ ΚΚΣΕ και ΚΚΚ».

Kramer Mark, *Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights*, στο Cold War International History Project, Bulletin 10, σ. 14.

εμφανίζονται δηλώσεις του κόμματος που λένε ‘εμείς οι Κινέζοι ζούμε στη μεγάλη εποχή του Μάο Τσετούγκ.’ Ο σύντροφος Μάο Τσετούγκ εμφανίζεται ως ο μεγάλος ηγέτης και ιδιοφυΐα. Τον αποκαλούν ο φάρος που φωτίζει το δρόμο προς το σοσιαλισμό και είναι η ενσάρκωση της ιδέας του κομμουνισμού. Το όνομα του Μάο Τσετούγκ ισούται με το κόμμα και vice versa. Τα έργα του συντρόφου Μάο Τσετούγκ παρουσιάζονται στην Κίνα ως η τελευταία λέξη του Μαρξισμού και τοποθετούνται παράλληλα με τα έργα του Μαρξισμού Λενινισμού. Όλα αυτά, δυστυχώς, εντυπωσιάζουν το σύντροφο Μάο Τσετούγκ ο οποίος κρίνοντας από το οτιδήποτε, είναι πεπεισμένος ότι έχει το αλάθητο. Αυτό θυμίζει την κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα μας κατά τα τελευταία χρόνια της ζωής του Στάλιν. Εμείς φυσικά δεν μιλήσαμε με τους Κινέζους συντρόφους γι’ αυτό όμως η ολομέλεια πρέπει να γνωρίζει και αυτή την πλευρά του ΚΚΚ»¹⁹⁸.

Μετά την Ολομέλεια του Δεκεμβρίου του 1959 ακολουθεί η έκδοση από το ΚΚΚ του «*Long Live Leninism*» τον Απρίλιο του 1960 με αφορμή τα 90 χρόνια από τη γέννηση του Β.Ι.Λένιν. Ύστερα τον Ιούνιο του 1960 ξεκινά η σφοδρή κριτική των Κινέζων προς τους Σοβιετικούς, κατά τη διάρκεια του World Federation of Trade Unions (WFTU) που λαμβάνει χώρα στο Πεκίνο και λίγες εβδομάδες μετά στο 3^ο Συνέδριο του Ρουμανικού ΚΚ στο Βουκουρέστι ο Ν. Χρουσόφ με ομιλία του επιδιώκει να ανατρέψει την κριτική που ακούστηκε στο WFTU. Στο WFTU η Κίνα είχε προμηθεύσει τους συνέδρους με αντίγραφα εμπιστευτικού γράμματος που έστειλε ο Ν. Χρουσόφ στην ηγεσία του ΚΚΚ. Στο Βουκουρέστι παρεβρισκόταν και κινεζική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον Πενγκ Ζεν ο οποίος και απάντησε σε όσα είπε ο Ν. Χρουσόφ¹⁹⁹.

¹⁹⁸ Mark Kramer, *Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights*, ό.π., σ. 14.

¹⁹⁹ Mark Kramer, *Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights*, ό.π., σ. 15.

Κεφάλαιο 2ο

Οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες μετά την ήττα στον εμφύλιο

Μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου το ΚΚΕ απέσυρε τις δυνάμεις του στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης και τη Σοβιετική Ένωση. Η διασπορά των πολιτικών προσφύγων στις χώρες των Λαϊκών Δημοκρατιών (ΛΔ) και της Σοβιετικής Ένωσης (ΣΕ) δεν έγινε ισομερώς. Στη Σοβιετική Ένωση και συγκεκριμένα στην Τασκένδη, την πρωτεύουσα της σοβιετικής δημοκρατίας του Ουζμπεκιστάν, και το Τσιρτσίκ μεταφέρθηκε το στρατιωτικό σκέλος του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδος (ΔΣΕ). Σε αυτό το κεφάλαιο, θα εξετάσουμε όσο μας επιτρέπουν οι πηγές που έχουμε στη διάθεσή μας, την κατανομή τους, τα προβλήματα της καθημερινότητας, θα εστιάσουμε στις αποφάσεις του ΚΚΕ για τη διαβίωσή τους, την ενσωμάτωσή τους στις τοπικές κοινωνίες των Λαϊκών Δημοκρατιών και τη στενή σύνδεση με το κόμμα. Η ενδελεχής έρευνα που επιχειρείται στο κεφάλαιο αυτό είναι απαραίτητος κρίκος στην αλυσίδα της ιστορίας των πολιτικών προσφύγων για να κατανοήσουμε το ειδικότερο θέμα που εξετάζει το τέταρτο κεφάλαιο που είναι η παρουσίαση του «μαρξιστικού λενινιστικού» ρεύματος επηρεασμένου από την Κίνα και που εκφράστηκε αρχικά από τα περιοδικά «Αναγέννηση» και «Επαναστάτης». Κρίνεται, λοιπόν, αναγκαία η παρουσίαση των θεμάτων που αναδύθηκαν -μετά την ήττα του ΔΣΕ- στους κόλπους των μελών του ΚΚΕ. Μία κλωστή δένει όλη την πορεία των πολιτικών προσφύγων, μία ιστορία με κοινό παρανομαστή που δεν είναι άλλος παρά το κομμουνιστικό κίνημα στην Ελλάδα, με τους αγώνες και τις αγωνίες του, εκφραζόμενο μέσα από τη γραμμή του ΚΚΕ και με αριθμητές τις διάφορες συνιστώσες οι οποίες εκδηλώνονται με αντιθέσεις, αντιπαλότητες, διαφωνίες και συγκρούσεις.

Η έρευνα θα επικεντρωθεί στην πορεία του ΚΚΕ η οποία θα εξεταστεί μέσα από τις συνδιασκέψεις και τις ολομέλειές του. Ταυτόχρονα θα ενισχυθεί και από προσωπικές μαρτυρίες από όλες τις συνιστώσες, όσο αυτό είναι εφικτό. Παρακολουθείται και αναλύεται η ιστορία των πολιτικών προσφύγων όπως έχει καταγραφεί στις αποφάσεις και τις πράξεις στελεχών και μελών του ΚΚΕ. Η καταγραφή της πορείας τους αναδύεται μέσα από τις λεγόμενες απόρρητες ολομέλειες και συνδιασκέψεις. Απόρρητες ονομάζονται οι εκδόσεις των πρακτικών που δεν κυκλοφόρησαν δημόσια στο κοινό αλλά εκτυπώθηκαν σε περιορισμένο αριθμό για εσωκομματική χρήση και μόνο. Συνιστούν ένα ιδιαίτερα σημαντικό τεκμηριωτικό υλικό επειδή ακριβώς σ' αυτές τις απόρρητες ολομέλειες και συνδιασκέψεις υπάρχουν όλες οι απόψεις, καταγράφονται όλες οι εισηγήσεις και έτσι φαίνεται η όποια διαφοροποίηση των μελών τους. Σε αντίθεση με τα επίσημα δημοσιευμένα κείμενα όπου καταγράφεται μόνο η επικρατούσα άποψη²⁰⁰.

²⁰⁰ Στην παρούσα ενότητα θα εξεταστεί η πορεία του ΚΚΕ μέσα από τις παρακάτω εκδόσεις:

6^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 9 Οκτωβρίου 1949, εισήγηση, λόγοι, απόφαση, Απρίλης 1951. Μόνο για εσωκομματική χρήση. Αριθμός 0465. Καταδίκη των θέσεων Παρτσαλίδη.

7^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 14-18 Μαΐου 1950, εισηγήσεις, λόγοι, αποφάσεις, Σεπτέμβρης 1950. Μόνο για εσωκομματική χρήση.

III συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, 10-14 Οκτωβρίου 1950, εισηγήσεις, λόγοι, αποφάσεις, Αύγουστος 1951. Μόνο για εσωκομματική χρήση. Αριθμός 0634.

2^η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 10-12 Οκτωβρίου 1951, εισηγήσεις, λόγοι, αποφάσεις, Απρίλης 1952. Μόνο για εσωκομματική χρήση. Αριθμός 0930.

3^η ευρεία ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 23-25 Νοέμβρη 1952, εισηγήσεις, ομιλίες, αποφάσεις, πρακτικά, Μάρτης 1953. Μόνο για εσωκομματική χρήση. Αριθμός 621.

4^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 12-14 Δεκέμβρη 1953, εισηγήσεις, αποφάσεις, ομιλίες, πρακτικά, Δεκέμβρης 1953. Μόνο για εσωκομματική χρήση. Αριθμός 593.

5^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 26-28 Δεκέμβρη 1955, εισηγήσεις, αποφάσεις, ομιλίες, πρακτικά. Δεκέμβρης 1955. Μόνο για εσωκομματική χρήση. Αριθμός 81 Καταδίκη των απόψεων του Κ. Κολιγιάννη – Αναφορά στα γεγονότα της Τασκένδης.

6^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Μάρτης 1956.

Ντοκουμέντα του ΚΚΕ, από την 6^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ, Μάρτης 1956 ως την 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ. Εκδόθηκε στις 29 Γενάρη 1957 σε 200 αντίτυπα. Αριθμός 180.

7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 18-24 Φλεβάρη 1957, εισηγήσεις, αποφάσεις, ομιλίες, πρακτικά, Φλεβάρη 1957. Μόνο για εσωκομματική χρήση. Αριθμός 98 .

Στην παρούσα διατριβή ανατρέχουμε πιο συχνά, λόγω του θέματος, στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη, 10-14 Οκτωβρίου 1950, στην 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, στην 5^η ολομέλεια, 26-28 Δεκέμβρη 1955, στην 6^η πλατιά ολομέλεια, Μάρτης 1956 και στην 7^η πλατιά ολομέλεια, 18-24 Φλεβάρη 1957.

Ταυτόχρονα με τα επίσημα κείμενα η αποτύπωση των γεγονότων θα συμπληρωθεί και με τις γραπτές αφηγήσεις ανθρώπων που πήραν μέρος σ' αυτά όπως του Στέφανου Ριζάκη, *Οδοιπορικό, αναδρομή στη ζωή και δράση των πολιτικών προσφύγων*, Αθήνα 1994, του Κώστα Τάτση, *Ο σοσιαλισμός που γνώρισα*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 2017, του Κώστα Κουτμάνη, *Για το δίκιο και τη λευτεριά*, Αθήνα (Μορφωτικές Εκδόσεις) 2008, της Ευαγγελίας Τόπα – Γουναροπούλου, *Πορεία ζωής. Αντίσταση – Τασκένδη – Επαναπατρισμός*, Αθήνα 1995, του Βασίλη Γκανάτσιου Χείμαρρου, *Ένας δάσκαλος καπετάνιος καταγράφει και αξιολογεί τη δεκαετία 1940-1950*, Θεσσαλονίκη 2004, του ίδιου, *Ανιχνεύοντας τις ρίζες της ήττας*, Αθήνα (Επίκεντρο), 2011, του Γιώργου Αγραφιώτη (Δεληβοριάς), *Μία ζωή πάλης και αγώνα*, Αθήνα 2000, του Θωμά Δρίτσιου, *Η εξέγερση της Τασκένδης, εκεί που ράγισε η καρδιά μας*, Αθήνα (Γλάρος) 1984, του ίδιου, *Από τον Γράμμο στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Δωρικός) 1983, του Δημήτρη Κατσή, *Τεράστια συμβολή των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού στο Ουζμπεκιστάν. Τασκένδη*, Αθήνα 1988, του Δημήτρη Ραβάνη – Ρεντή, *Το ημερολόγιο της προσφυγιάς ενός αντάρτη*, Αθήνα (Ηριδανός) 1981, του Χαράλαμπου Πετρούλια, *Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη*, Αθήνα 2012, του Στέλιου Γιατρουδάκη, *Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιά*, Διογένης, της Α.Παπαδημητρίου, *Γραικοί στην Τασκένδη*, Θεσσαλονίκη (Επίκεντρο) 2019, του Δημήτρη Γουσιδή, *Όπου ζεις δεν πατρίζεις...*, Αθήνα (Εξάντας) 1975, του Γιώργου Χουλιάρα (Περικλής), *«Ο δρόμος είναι άσωτος»*. ΕΛΑΣ – ΔΣΕ – Πολωνία 1941-1958, Ιωάννινα, 2005, της Κατίνας Λατίφη, *Μακρύς ο δρόμος για την Ιθάκη. Πολιτική ξενιτιά 1950-1974*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2019, του Κώστα Γκριτζώνα, *9.915 ημέρες πολιτική προσφυγιά. Προσωπικές αναμνήσεις*, Λάρισα 2010, του Βαγγέλη Παπαδάκη (Καπετάν Τάσος Λευτεριάς), *Αναμνήσεις από την αντίσταση στον εμφύλιο και την προσφυγιά*, Αθήνα (Βιβλιόραμα) 2003, του Στέφανου Ευαγγελίου, *Μετά τη θύελλα*, Αθήνα (Ντουντούμη) 1988, του Κώστα Κυργιάννη (Λακαρέας): *Συνέντευξη στον "Οχτώβρη" για τα γεγονότα της Τασκένδης (Αύγουστος 1982)* <https://bit.ly/3rpDqni>, του Τάκη Κωστόπουλου, *Με τους αντάρτες στη Δυτική Μακεδονία. Αναμνήσεις από Κατοχή, Εμφύλιο, Τασκένδη*, Αθήνα (Βιβλιόραμα) 2006, του Δημήτρη Κ.Γκόντζιου (Μπανάση), *Οδοιπορικό μνήμης*, Θεσπρωτικό 2001, του Χρήστου Δ. Καινούργιου (Βρασίδα) *26 χρόνια στην Τασκένδη. Οκτώβριος 1949-Οκτώβριος 1975. Βιώματα και αναμνήσεις*. Αθήνα 2005. Για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. παράρτημα 10. Η σειρά των ολομελειών του ΚΚΕ στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο που εξετάζεται στην παρούσα έρευνα.

Επίκεντρο αυτού του κεφαλαίου είναι οι πολιτικοί πρόσφυγες που διασκορπίστηκαν στις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση, κυρίως στην Τασκένδη, τα γεγονότα που συνέβησαν το Σεπτέμβριο του 1955, πριν την 6^η πλατιά ολομέλεια του 1956, οι αποφάσεις και οι δράσεις του Νίκου Ζαχαριάδη έως τη διαγραφή του το 1957 καθώς και τα γεγονότα του 1962.

Στις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση, αυτή την περίοδο, εμφανίστηκε ένας σημαντικός αριθμός πολιτικών προσφύγων με διαφορετικές θέσεις που διέφεραν από αυτές του ΚΚΕ. Ορισμένοι δεν δέχθηκαν τις αποφάσεις της 6^{ης} Ολομέλειας του 1956, άλλοι υποστήριζαν την Κίνα στην αντιπαράθεσή της με τη Σοβιετική Ένωση, άλλοι έδωσαν αρνητικό πρόσημο στο 20^ο Συνέδριο και έκαναν ορόσημο την πολεμική στις αποφάσεις του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ.

Η πορεία από την Αλβανία στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ

Στο τέλος του Αυγούστου του 1949 ο Δημοκρατικός Στρατός υποχώρησε από τη θέση Μπάτρα του Δυτικού Γράμμου²⁰¹ στην Αλβανία. Οι μαχητές/τριες παραμένουν για εβδομάδες στο εσωτερικό της Αλβανίας (σε στρατόπεδα στο Μπουρέλι και το Ελμπασάν)²⁰² και σταδιακά τους τελευταίους μήνες του 1949

²⁰¹ Ο Βασίλης Μπαρτζιώτας σχολιάζει πως «ακριβώς από το ίδιο μέρος που ο νικηφόρος ελληνικός στρατός, τα μέσα του Νοέμβρη του 1940, έδιωξε από τη χώρα μας τους φασίστες επιδρομείς του Μουσολίνι και κατέλαβε την Κορυτσά», Βασίλης Γ.Μπαρτζιώτας, *Εξήντα χρόνια κομμουνιστής*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1986, σ.314.

²⁰² Ο Κώστας Γκριτζώνας αναφέρει πως άλλοι στρατοπέδευσαν έξω από το Ελμπασάν σε έναν ξερότοπο όπου είχε κάτι καλύβες και προστέθηκαν σκηνές, κοντά στον ποταμό Σκούμπι, στο μέσον της Αλβανίας και άλλοι στο Μπουρέλι, στο βόρειο μέρος της Αλβανίας, όπου υπήρχαν «παλιοί ιταλικοί στρατώνες και σκηνές», Κ.Γκριτζώνας *9.915 ημέρες πολιτική προσφυγιά*, Λάρισα 2010, σ.12-13. Για μία σύντομη και περιεκτική επισκόπηση βλ. Βασίλης Γ.Μπαρτζιώτας, *Εξήντα χρόνια κομμουνιστής*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1986, σ.314-324. Αναφορικά με τις σχέσεις του ΚΚΕ με το Κομμουνιστικό Κόμμα της Αλβανίας, τις επαφές τους κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου αλλά και τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες που πέρασαν στην Αλβανία και έμειναν εκεί βλ. Αποστόλης Δ.Τσάνο, *Οι σχέσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας με το Κομμουνιστικό Κόμμα Αλβανίας στον εμφύλιο πόλεμο 1946-1949*, Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, ΠΜΣ κατεύθυνση Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, 2016.

ανεβαίνουν σε καμιόνια με προορισμό το Δυρράχιο. Επιβιβάζονται σε πλοία και οδηγούνται στα αμπάρια όπου και θα παραμείνουν στη διάρκεια του ταξιδιού. Στα αμπάρια ξυλουργοί είχαν κατασκευάσει ειδικά ράφια για να βουλευτούν οι μαχητές/τριες (Ζυγούρας, 2012) τα φορτηγά πλοία μετατράπηκαν σε επιβατικά. Οι περισσότεροι στεριανοί που δεν είχαν δει ποτέ τους θάλασσα, κρυμμένοι την ημέρα, και το βράδυ ίσως λίγο για να ξεμουδιάσουν, στο κατάστρωμα. Με απόλυτη ησυχία, σκοτάδι και πορεία προς το άγνωστο αφού δεν τους είχε ανακοινωθεί ο προορισμός του πλοίου. Η συνωμοτικότητα, η διασφάλιση της ασφαλούς μεταφοράς χιλιάδων ανθρώπων -που πλέον θα θεωρούνταν πολιτικοί πρόσφυγες- και της διαφυγής τους από την Ελλάδα επέβαλε, και σωστά έγινε παρά τις όποιες γκρίνιες, τη μυστικότητα του προορισμού, τη φαινομενική πορεία προς το πουθενά. Ο Κωνσταντίνος Τσίβος, επικαλούμενος τσεχοσλοβακικές πηγές αναφέρει πως στα πλοία της προσφυγιάς είχαμε τους πρώτους νεκρούς και τις πρώτες γέννες²⁰³. Ο Δημήτρης Ζυγούρας σημειώνει πως συνολικά προς τη Σοβιετική Ένωση έγιναν τέσσερις αποστολές με πλοία²⁰⁴. Δύο πλοία το πολωνικό «Κόσουστσκο»²⁰⁵ και το ρουμανικό «Τρανσυλβάνια»

²⁰³ Κωνσταντίνος Τσίβος, *Οι πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία. Από τη μία ρήξη στην άλλη*, σ.3.

²⁰⁴ Ο αριθμός των πολιτικών προσφύγων που έφτασαν στην Τασκένδη και που παραθέτει ο Δημήτρης Ζυγούρας (Παλαιολόγος) είναι 16.500 πρώην μαχητές/τριες, περίπου 500 ελληνόπουλα και ένας μικρός αριθμός προσφύγων. Οι αριθμοί που παραθέτει επιβεβαιώνονται και από τις αναφορές του τμήματος για τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα της ΣΕ, Δημήτρης Ζυγούρας (Παλαιολόγος), *Ένα μεγάλο ταξίδι. Εθνική αντίσταση, εμφύλιος πόλεμος, πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Θεμέλιο) 2012, σ.414. Ο Κώστας Γκριτζώνας σημειώνει πως στην Τασκένδη είχαν εγκατασταθεί και 110 ναυτεργάτες, Κώστας Γκριτζώνας, *Οι Έλληνες ναυτεργάτες στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Επικαιρότητα), σ.25. Ο Γιώργος Ευαγγελόπουλος, πολιτικός πρόσφυγας στην Τασκένδη εξιστορεί τη διαδρομή που έκαναν οι μαχητές και οι μαχήτριες με το πλοίο όταν έφυγαν από το Δυρράχιο. Το πλοίο το κυνηγούσαν υποβρύχια. Κρυμμένοι στο αμπάρι του πλοίου υπήρχαν και ναύτες. Έβλεπαν με την πυξίδα τους πως πήγαιναν προς την Αίγυπτο. Και εκεί κάνει στροφή το πλοίο προς την Τουρκία. Οι ναύτες αναφωνούν, φεύγουμε προς την Τουρκία. βλ Αφήγηση του Γιώργου Ευαγγελόπουλου, πολιτικού πρόσφυγα στην Τασκένδη - 1, <https://bit.ly/3NFrAzP>

²⁰⁵ Το πολωνικό φορτηγό πλοίο «Κόσουστσκο» (Kościuszko στα πολωνικά), σύμφωνα με τη μαρτυρία του Στέφανου Ριζάκη, τον Ιούλιο του 1949, μετέφερε 750 τραυματίες του ΔΣΕ, οι οποίοι είχαν πάρει τις πρώτες βοήθειες στην Αλβανία και κατόπιν, μεταφέρθηκαν με το

πέρασαν από το Γιβραλτάρ με προορισμό τη Γδύνια της Πολωνίας. Έμειναν στο καράβι 13 με 14 ημέρες. Μόνο οι πολιτικοί επίτροποι γνώριζαν τον προορισμό του καραβιού και δεν τον ανακοίνωσαν παρά μόνο όταν πλησίαζαν. Στο πλοίο «Κόσουστσκο» πολιτικός υπεύθυνος, που συνόδευε τους/τις μαχητές/τριες, ήταν ο Νίκος Μπελογιάννης²⁰⁶. Υπάρχει η μαρτυρία του Γιάννη Συμεωνίδη (Ταρζάν)

«Κόσουστσκο» σε μυστικό νοσοκομείο με την ονομασία «250» στο νησί Βόλιν της Πολωνίας. Μόλις αποθεραπεύτηκαν 200 μαχητές του ΔΣΕ, μεταφέρθηκαν με τρένο «στη μεθοριακή πόλη Ζγκόζετς. Εκεί ήταν το κέντρο διερχομένων των πολιτικών προσφύγων από την Ελλάδα». Ο Στέφανος Ριζάκης, που ήταν ανάμεσα στους 200, εκτιμά πως ήταν η πρώτη μεγάλη ομάδα παρτιζάνων του ΔΣΕ που πέρασε στην Πολωνία. Η έρευνα της Magdalena Semczyszyn στα αρχεία των μυστικών υπηρεσιών της Πολωνίας επιβεβαιώνει την αφήγηση του Στέφανου Ριζάκη και σημειώνει πως ήταν η πρώτη προσπάθεια των πολωνικών μυστικών υπηρεσιών να συγκεντρώσουν στοιχεία από τους πολιτικούς πρόσφυγες. Τους τραυματίες τούς μετέφεραν στο νοσοκομείο «250» στην πρώην γερμανική βάση για υδροπλάνα στο Dziwnow. Πριν αποβιβαστούν οι τραυματίες του ΔΣΕ, ο στρατός της Πολωνίας και οι μυστικές υπηρεσίες απομάκρυναν τον ντόπιο πληθυσμό για λόγους ασφαλείας. Το πρώτο που έγινε όταν οι μαχητές/τριες αποβιβάστηκαν ήταν να συγκεντρώσουν στοιχεία, καταγωγή, εθνικότητα, οικογενειακή κατάσταση, πολιτικές απόψεις, σε ποιο σώμα στρατού υπηρετούσαν. Η Magdalena Semczyszyn σημειώνει πως υπάρχουν στα πολωνικά αρχεία τουλάχιστον 2.000 σελίδες με τα στοιχεία των τραυματιών. Στην ίδια μελέτη υπάρχει και πίνακας με ονόματα μαχητών του ΔΣΕ που τους παρακολουθούσαν οι μυστικές υπηρεσίες. Ανάμεσα στα ονόματα είναι και του Στέφανου Ριζάκη ως υποστηρικτή της Κίνας και διακινητή παράνομου έντυπου υλικού. Αναφορά για τη δράση των μυστικών υπηρεσιών και ο πίνακας με τα ονόματα των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων υπάρχει στο υποκεφάλαιο *Ανακαταγραφή* της παρούσας διατριβής, βλ. Magdalena Semczyszyn, «The communist security apparatus and Greek refugees in the Polish People's Republic», στο *The Polish People's Republic and the Greek Civil War*, edited by Magdalena Semczyszyn, Szczecin 2016. Ο Στέφανος Ριζάκης μαχητής του ΕΛΑΣ και του ΔΣΕ, μέλος του ΚΚΕ, πολιτικός πρόσφυγας στην Πολωνία για 28 χρόνια, αντιτάχθηκε ενεργά στις αποφάσεις της 6^{ης} πλατειάς Ολομέλειας του ΚΚΕ, Μάρτιος 1956, και στο 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, Φεβρουάριος 1956. Επαναπατρίστηκε στις 25 Μαΐου 1978. Στέφανος Ριζάκης, *Η ζωή μου*, Αθήνα 2004, σ.48-51. Το πλοίο ονομαζόταν «Κόσουστσκο» προς τιμήν του Tadeusz Kosciuszko, ήρωα των εθνικών εξεγέρσεων της Πολωνίας στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, Γιώργος Χουλιάρας (Περικλής), «Ο δρόμος είναι άσωτος...», Ιωάννινα 2005, σ.612. Για τους όρους διαβίωσης των πολιτικών προσφύγων στην Πολωνία βλ. Κατερίνα Σουλτανιά, *Η εθνική ταυτότητα των εκπατρισμένων μετά τον εμφύλιο Ελλήνων (το παράδειγμα της Πολωνίας)*, Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 1995.

²⁰⁶ Τον Νίκο Μπελογιάννη αναφέρει και ο Γιώργος Χουλιάρας (Περικλής) που μαζί με άλλους πολεμιστές του ΔΣΕ, στις 30 Δεκεμβρίου 1949, επιβιβάστηκαν στο «Κόσουστσκο»

πως μετά το Γιβραλτάρ το πλοίο τους το πλεύρισαν δύο βρετανικές φρεγάτες με την απαίτηση να ερευνήσουν το φορτίο. Ο καπετάνιος όμως τους αγνόησε, δεν ακολούθησε τα πολεμικά πλοία και συνέχισε την πορεία του πλοίου προς το λιμάνι της Γδύνια στην Πολωνία²⁰⁷.

Άλλοι μαχητές/τριες επιβιβάζονταν σε σοβιετικά πλοία²⁰⁸ με πορεία Δαρδανέλια, Προποντίδα, Μαύρη Θάλασσα, αποβίβαση στο λιμάνι Πότι στη Γεωργία και μετά με φορτηγά τρένα προς το Βατούμ (το Βατούμ ονομάζεται και Μπατούμι και είναι λιμάνι του Αζερμπαϊτζάν) απόσταση Πότι - Βατούμ σε ευθεία γραμμή περίπου 900 χλμ. Από εκεί με τρένα μέχρι να φτάσουν στην Κασπία Θάλασσα. Με πλοία διέσχισαν την Κασπία Θάλασσα για να καταλήξουν στο σημερινό Τουρκμενιστάν όπου επιβιβάστηκαν σε τρένα με προορισμό την Τασκένδη και το Τσιρτσίκ. Ο Β.Μπαρτζώτας, που βρισκόταν και αυτός σε πλοίο και που ήταν η τελευταία αποστολή (Μπαρτζιώτας, 1986), μόλις μπήκαν στα ύδατα της ΣΕ ενημέρωσε τους πολιτικούς επιτρόπους, και αυτοί με τη σειρά τους τους/τις μαχητές/τριες πως προορισμός ήταν η Σοβιετική Ένωση²⁰⁹. Οι πολιτικοί πρόσφυγες θα εγκαθίσταντο στην Τασκένδη που

με προορισμό τη Γδύνια της Πολωνίας, Γιώργος Χουλιάρας (Περικλής), *«Ο δρόμος είναι άσωτος...»*, Ιωάννινα 2005, σ.613.

²⁰⁷ Ιδιαίτερη μνεία κάνει ο Γιάννης Συμεωνίδης (Ταρζάν) για τη διατροφή τους μέσα στο πλοίο όπου οι Πολωνοί μάγειρες κατάφεραν να ταΐσουν χιλιάδες πεινασμένους αντάρτες και αντάρτισσες. *«Ο καθένας έτρωγε ό,τι και όσο ήθελε · περιορισμός στο φαγητό δεν υπήρχε»*, Γιάννης Συμεωνίδης (Ταρζάν), *Το οδοιπορικό ενός αγωνιστή. Από το Καϊμακτσαλάν της αντίστασης και του εμφυλίου στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Επίκεντρο) 2015, σ.170.

²⁰⁸ Ο Τάκης Κωστόπουλος αναφέρει πως αυτός και η γυναίκα του επιβιβάστηκαν στο φορτηγό πλοίο «Βλαδιβοστόκ» χωρητικότητας 12.000 τόνων το οποίο μετέφερε 1.000 αντάρτες και αντάρτισσες. Το πλοίο τους, αναχώρησε από το Δυρράχιο στις 16 Οκτωβρίου 1949 και στην Τασκένδη έφτασαν στις 4 Νοεμβρίου το μεσημέρι, Τάκης Κωστόπουλος, *Με τους αντάρτες στη Δυτική Μακεδονία. Αναμνήσεις από Κατοχή, Εμφύλιο, Τασκένδη*, Αθήνα (Βιβλιόραμα) 2006, σ.133.

²⁰⁹ Θωμάς Δρίτσιος, *Από τον Γράμμο στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Δωρικός) 1983. Ο Γιώργος Αγραφιώτης (Δεληβοριάς) εξιστορεί την επιβίβασή του σε σοβιετικό πλοίο, το οποίο ήταν φορτωμένο με πίσσα, στα αμπάρια του οποίου κρύφτηκαν αντάρτες και αντάρτισσες. Στον έλεγχο των Τούρκων στα Δαρδανέλια το μέρος του πλοίου που ήταν τα αμπάρια σκεπάστηκε με έναν τεράστιο μουσαμά. Μόλις το πλοίο βγήκε στη Μαύρη Θάλασσα τους επιτράπηκε να ανέβουν στο κατάστρωμα. Γιώργος Αγραφιώτης (Δεληβοριάς), *Μία ζωή πάλης και αγώνα*, Αθήνα 2000, σ.99-100. Ο Παναγιώτης Μπούχρας εξιστορώντας τη ζωή των

βρισκόταν στον τεσσαρακοστό παράλληλο, περίπου στο ύψος της Θεσσαλονίκης και απείχε από την Αθήνα, σε ευθεία γραμμή, 3.874 χλμ.²¹⁰ Στην

γονιών του, και οι δύο μαχητές του ΔΣΕ, γράφει πως στο πλοίο βρίσκονταν 4.000 μαχητές/τριες και κατά τον έλεγχο των Τούρκων τελωνειακών «στη μπούκα του καταστρώματος, μερικοί ναύτες χτυπούσαν δυνατά με σφυριά -δήθεν ότι κάτι επισκεύαζαν. Στην πραγματικότητα το θόρυβο τον έκαναν επίτηδες για να καλύψουν βήχα, τυχόν φτέρνισμα», Παναγιώτης Γ.Μπούχρας, *Χρέος ζωής. Η αγωνιστική πορεία του μαχητή Γιώργου Μπούχρα με τον ΕΛΑΣ και το ΔΣΕ*, Αθήνα (ΕΝΤΟΣ) 2019, σ.84. Αναλυτικά για την παραμονή στην Αλβανία και το μακρύ ταξίδι προς τις χώρες προορισμού βλ. και Γαβρίλης Λαμπάτος, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη*, Αθήνα (Κουκκίδα) 2020, σ.19-30. Ο Στέλιος Γιατρουδάκης αναφέρει πως στη 1η Οκτωβρίου 1949 επιβιβάστηκαν σε σοβιετικό καράβι 550 μαχητές της VIII Μεραρχίας με διοικητή τον Βαγγέλη Παπαδόπουλο – Φωκά. Το ταξίδι ακολούθησε την ίδια πορεία και διήρκεσε 12 ημέρες. Ενδεικτικά θυμάται πως στον έλεγχο στα στενά του Βοσπόρου, τους απαγορεύτηκε ακόμη και ο βήχας, Στέλιος Γιατρουδάκης, *Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιάς*, Διογένης, σ. 21-22. Ο Στέλιος Γιατρουδάκης καταγόταν από την Κρήτη και ήταν μέλος της ΕΠΟΝ Χανίων. Δύο φορές συνελήφθη με ποινή την εκτέλεσή του. Στον εμφύλιο υπηρέτησε στο ΔΣΕ. Μετά την υποχώρηση εγκαταστάθηκε στην Τασκένδη όπου έζησε 26 χρόνια. Διετέλεσε αντιπρόεδρος της 3ης Πολιτείας και πρόεδρος της Επιτροπής Ελέγχου της ΚΟΤ. Σπούδασε Χημεία και απέκτησε διδακτορικό Χημείας.

Το ταξίδι προς την Τασκένδη και τη ζωή στην πόλη περιγράφει και ο Χαράλαμπος Πετρούλιας, ως αιχμάλωτος του ΔΣΕ. Χ.Πετρούλιας, *Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη (1949-1956)*, Αθήνα 2012. Ο Χαράλαμπος Πετρούλιας ήταν έφεδρος αξιωματικός του Εθνικού Στρατού. Σε μια επιχείρηση στο Γράμμο, τον Απρίλιο του 1949, συνελήφθη από τους μαχητές του ΔΣΕ. Ο Χαράλαμπος Πετρούλιας ήταν πρωτοετής της Ιατρικής Σχολής όταν κατατάχθηκε το 1949. Με την υποχώρηση βρέθηκε στην Τασκένδη. Το Φεβρουάριο του 1957 επαναπατρίστηκε.

Ο Κώστας Γκριτζώνας περιγράφει τη διαδρομή με το πλοίο και τελικό προορισμό την Τασκένδη. Ξεκίνησαν το ταξίδι το τελευταίο δεκαήμερο του Οκτωβρίου 1949 και στις 31 Οκτωβρίου το πλοίο έδενε στο Πότι. Θυμάται την ανακοίνωση του Βασίλη Μπαρτζιώτα για τον τελικό προορισμό και το κλίμα που επικράτησε με αυτή την ανακοίνωση, Κ.Γκριτζώνας *9.915 ημέρες πολιτική προσφυγιά*, Λάρισα 2010, σ.16-19. Ο Βαγγέλης Παπαδάκης βρέθηκε στο καράβι που ήταν επικεφαλής ο Γ.Κολιγιάννης και ο Χ.Φλωράκης. Όλοι εξιστορούν τις ίδιες συνθήκες, μυστικότητα, απόλυτη σιωπή, τρικυμίες, εμετοί, πορεία προς το άγνωστο. Ο Β.Παπαδάκης γράφει πως το καράβι που είχαν επιβιβαστεί είχε δηλωθεί πως μετέφερε χοιρινά από την Αλβανία προς τη ΣΕ, Βαγγέλης Παπαδάκης (Καπετάν Τάσος Λευτεριάς), *Αναμνήσεις από την αντίσταση στον εμφύλιο και την προσφυγιά*, σ.186-187.

²¹⁰ Για την πόλη της Τασκένδης, την ιστορία της και την εξέλιξή της βλ. David MacKenzie, *Tashkent--Past and Present*, The Russian Review, Vol. 28, No. 2 (Apr., 1969), σ. 207-216.

Τασκένδη βρίσκονταν ήδη επτά μέλη της ΚΕ του ΚΚΕ καθώς και ο Β.Μπαρτζιώτας ο οποίος συνόδευσε την τελευταία αποστολή πολιτικών προσφύγων. Ο ίδιος έμεινε εκεί τους έξι πρώτους μήνες διότι του είχε ανατεθεί από το ΠΓ του ΚΚΕ να αναλάβει την τακτοποίηση των πολιτικών προσφύγων. Το Μάιο του 1950, όλα τα μέλη της ΚΕ του ΚΚΕ επέστρεψαν στην έδρα της ΚΕ που ήταν το Βουκουρέστι²¹¹.

Οι πολιτικοί πρόσφυγες μόλις έφτασαν στις Λαϊκές Δημοκρατίες²¹² και την ΕΣΣΔ οργανώθηκαν σε Κομματικές Οργανώσεις (ΚΟ) ενώ δημιουργήθηκε

Επίσης την Τασκένδη παρουσιάζει και ο Paul Stronski. Δίνει αναλυτικά την εικόνα της εξέλιξής της με ιδιαίτερη αναφορά στην οικοδόμησή της μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν, Paul Stronski, *Tashkent, Forging a soviet city*, 1930-1966, University of Pittsburgh press, 2010. Στην Τασκένδη, κυρίως όμως για τους αιχμάλωτους αξιωματικούς και οπλίτες του κυβερνητικού στρατού, την εγκατάστασή τους στην πόλη, τη διαμονή τους και τον επαναπατρισμό τους, αναφέρεται η διπλωματική εργασία της Γεωργίας Κόκκορη με επιβλέποντα τον καθηγητή Προκόπη Παπαστράτη, Γεωργία Π. Κόκκορη, *Αιχμάλωτοι αξιωματικοί και οπλίτες του κυβερνητικού στρατού στην Τασκένδη της ΕΣΣΔ, 1949-1956*, Διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

²¹¹ Ο Βασίλης Μπαρτζιώτας διηγείται ένα περιστατικό καθώς οι πολιτικοί πρόσφυγες περνούσαν από το Τουρκμενιστάν και συγκεκριμένα από την πρωτεύουσά του το Ασγκαμπάτ. «Μας πλησίασε και μας χαιρέτησε μία ομάδα σοβιετικών μαθητών τουρκμενικής καταγωγής που ήξεραν για τον αγώνα του ΔΣΕ και μας μιλούσαν για το Γράμμο και το Βίτσι. Μας μιλούσαν και έκλαιγαν από τη χαρά τους», Βασίλης Μπαρτζιώτας, *Εξήντα χρόνια κομμουνιστής*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1986, σ.318, 320, 322. Την ίδια θερμή υποδοχή από τους ντόπιους διηγείται και ο Δ.Ζυγούρας (Παλαιολόγος). Από όπου περνούσε το τρένο με τους Έλληνες μαχητές/τριες ετύγχαναν «εκδηλώσεων θερμής συμπάθειας», Δημήτρης Ζυγούρας (Παλαιολόγος), *Ένα μεγάλο ταξίδι. Εθνική αντίσταση, εμφύλιος πόλεμος, πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Θεμέλιο) 2012, σ.418.

²¹² Για την εγκατάσταση των πολιτικών προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες βλ. Άρης Τσιούμας, «Με τη σκέψη στην πατρίδα», *όψεις της κοινωνικής ζωής των Ελλήνων Πολιτικών Προσφύγων στις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης (1949-1974)*, Άνθος του Κακού, 22 Ιουλίου 2011, <https://bit.ly/3CTDPnl>, σε Βουλγαρία βλ. Τσέκου Κατερίνα, Χατζηαναστασίου Τάσος, «Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στη Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας», στο *Οι πολιτικοί πρόσφυγες του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνικές και πολιτικές προσεγγίσεις*, επιμέλεια Γιώργος Αντωνίου, Στάθης Καλύβας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2015, σ.17-36. Σε Ρουμανία βλ. Απόστολος Πατελάκης, Παύλος Βασιλειάδης,

η Κεντρική Επιτροπή Πολιτικών Προσφύγων Ελλάδας (ΚΕΠΠΕ) -ανά Λαϊκή Δημοκρατία υπήρχε η Επιτροπή Πολιτικών Προσφύγων Ελλήνων (ΕΠΠΕ)- ιδρύθηκαν Σύλλογοι Αναπήρων, Ταμεία Αλληλοβοήθειας (ΤΑ) και Κοινοτικά Συμβούλια (ΚΣ)²¹³. Μπήκαν σε καραντίνα 45 ημερών ενώ ταυτόχρονα αντιμετωπίστηκαν οι πρώτες ανάγκες όπως ήταν η στέγαση, η σίτιση, η εργασία, η φροντίδα των τραυματιών, τους δόθηκε δωρεάν ρουχισμός, για πρώτη φορά είδαν όπερα, θέατρο, γενικότερα ξεκίνησε η οργανωμένη ζωή τους στις Λαϊκές Δημοκρατίες²¹⁴.

«Οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες της Ρουμανίας, 1948-1956», ό.π., σ.66-96. Σε Πολωνία βλ. Angelica Wudalas, «Οι Έλληνες πρόσφυγες της Πολωνίας», ό.π., σ.97-117.

²¹³ Γ. Ερυθριάδης, Χ. Κοσμίδης, Ο. Τοκάλης, *Συμπεράσματα από τη δουλειά των ΚΟ μας του εξωτερικού στις μαζικές οργανώσεις των προσφύγων μας*, Νέος Κόσμος, Σεπτέμβριος 1953, σ.67-73.

²¹⁴ Βασίλης Μπαρτζιώτας, *Μερικά συμπεράσματα για την κατάσταση και τη δουλειά των κομματικών μας οργανώσεων εξωτερικού έπειτα από την ΙΙΙ Συνδιάσκεψη*, Νέος Κόσμος, Φεβρουάριος 1951, σ. 16-26. Κατερίνα Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2013, σ.61. Οι Σοβιετικοί τους έδωσαν νέα καθαρά ρούχα και στους άντρες έδωσαν και τσιγάρα Καζμπέκ, Γιώργος Αγραφιώτης (Δεληβοριάς), *Μία ζωή πάλης και αγώνα*, Αθήνα 2000, σ.100. Όπως μαρτυρεί ο Στέλιος Γιατρουδάκης δεν ήταν όλα ρόδινα στις εγκαταστάσεις των πολιτικών προσφύγων ακόμη και μέχρι το 1952. Προς επίρρωση του ισχυρισμού του διηγείται ένα περιστατικό με τον Νίκο Ζαχαριάδη. Το 1952 ο Ν.Ζαχαριάδης επισκέφθηκε όλες τις πολιτείες. Ο Μ.Α.Σαάκοφ, Σοβιετικός αξιωματούχος, διετέλεσε υφυπουργός εσωτερικών του Ουζμπεκιστάν, ήταν επικεφαλής του ειδικού τμήματος για τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες, πρότεινε στον Πρόεδρο και τον Αντιπρόεδρο της 3^{ης} Πολιτείας να ξεναγήσουν το Ν.Ζαχαριάδη σε συγκεκριμένα μέρη για να μην δει το σπίτι του «Καρασού». Ο Πρόεδρος Φώτης Ιωσηφίδης συμφώνησε χωρίς αντιρρήσεις, ο αντιπρόεδρος Στέλιος Γιατρουδάκης όχι μόνο διαφώνησε αλλά όταν ήρθε ο Ν.Ζαχαριάδης τον πήγε στο σπίτι του «Καρασού». Ένα ερείπιο οίκημα, χωρίς φυσικό φως όπου ζούσαν πολιτικοί πρόσφυγες σε άθλιες συνθήκες. Ο Ν.Ζαχαριάδης είπε στον Μ.Α.Σαάκοφ «Σύντροφε Σαάκοφ, Έλληνες αγωνιστές ζουν εδώ ή γουρούνια;». Ο Χαράλαμπος Πετρούλιας αναφέρει πως μόλις ο Ν.Ζαχαριάδης είδε τα δωμάτια φτιαγμένα από πλιθιά είπε αστεειεύομενος «Εδώ είναι η Σαγκάι». Ο Στ. Γιατρουδάκης σημειώνει πως διαπίστωσε πρώτη και τελευταία φορά Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ να υψώνει τον τόνο της φωνής σε σοβιετικό αξιωματούχο. Ο Ν.Ζαχαριάδης «ήταν ο μοναδικός Γραμματέας του ΚΚΕ που υπολόγιζαν οι Σοβιετικοί. Γιατί οι δύο μεταγενέστεροι (ο Κολιγιάννης και ιδιαίτερα ο Φλωράκης) δεν σήκωσαν όχι μόνο τη φωνή τους, αλλά ούτε το βλέμμα τους στους 'αρχηγούς' του 'μεγάλου και σοφού' κόμματος», Στέλιος Γιατρουδάκης, *Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιάς*,

Ο συνολικός αριθμός των πολιτικών προσφύγων ανέρχεται στους 55.876²¹⁵. Στη Σοβιετική Ένωση υπήρχαν 11.980 πολιτικοί πρόσφυγες εκ των οποίων 8.573 άντρες και 3.407 γυναίκες.²¹⁶ Ο αριθμός των πολιτικών προσφύγων ανά χώρα δεν ταιριάζει ακόμη και στην ίδια εισήγηση του Β.Μπαρτζιώτα, και το πιο πιθανό είναι να μην είχαν ακριβή αριθμό. Η Κ.Τσέκου αναφέρει πως το σύνολο των πολιτικών προσφύγων ανερχόταν στους 58.300, βασιζόμενη στο βιβλίο του Λυσίμαχου Παπαδόπουλου, *Νόστιμον ήμαρ*, ενώ από το σύνολο του προσφυγικού πληθυσμού το 60%-65% το αποτελούσαν μαχητές/τριες του ΔΣΕ²¹⁷.

Διογένης, σ.30, 32. Χ.Πετρούλιας, *Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη (1949-1956)*, Αθήνα 2012, σ.156.

²¹⁵ 9.100 στη Ρουμανία, 11.941 στην Τσεχοσλοβακία, 11.458 στην Πολωνία, 7.253 στην Ουγγαρία, 3.021 στη Βουλγαρία, 1.123 στη Γερμανία και 11.980 στη Σοβιετική Ένωση. *Η κατάσταση και τα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων στις λαϊκές δημοκρατίες*. Εισήγηση Β. Μπαρτζιώτα, ΙΙΙ συνδιάσκεψη του ΚΚΕ 10-14 Οκτωβρίου 1950, Αύγουστος 1951, μόνο για εσωκομματική χρήση, αρ. 0634, σ. 267. Ο αριθμός των προσφύγων πάντα διαφέρει στον αριθμό, όχι όμως με μεγάλες αποκλίσεις. Ο Θ.Δρίτσιος, ο οποίος πήρε τα στοιχεία από τις στατιστικές της Κεντρικής Επιτροπής Πολιτικών Προσφύγων Ελλάδας (ΚΕΠΠΕ) αναφέρει πως ανέρχονται σε 56.200, στο Θωμάς Δρίτσιος, *Από τον Γράμμο στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Δωρικός) 1983, σ.106-107.

²¹⁶ Οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες της Τασκένδης, σύμφωνα με εκτίμηση των Σοβιετικών, οι οποίοι τους παρακολουθούσαν από κοντά υποδεικνύοντας και παρεμβαίνοντας στις δράσεις και διαδικασίες τους, ανέρχονταν στους 17.500 εκ των οποίων οι 8.000 ήταν οργανωμένοι στο ΚΚΕ, στο *Έκθεση του Τμήματος της ΚΕ του ΚΚΣΕ υπεύθυνου για τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα «Για την κατάσταση στην κομματική οργάνωση των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων, που κατοικούν στη Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία του Ουζμπεκιστάν»*, Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.41.

²¹⁷ Κ.Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2013, σ.56. Αναλυτικός πίνακας για όλες τις χώρες με τον αριθμό των προσφύγων ανά μαχητές, παιδιά, οργανώσεις, μέλη ΚΚΕ και δόκιμα μέλη βλ. Στέλιος Γιατρουδάκης, *Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιάς*, Διογένης, σ. 22 Στην έκδοση της Βουλής των Ελλήνων «καλή πατρίδα» περιέχονται πολλές λεπτομέρειες και για τους αριθμούς των εξόριστων προσφύγων μαζί με πλούσιο φωτογραφικό υλικό από την καθημερινή ζωή, «καλή πατρίδα», *ελληνικές κοινότητες πολιτικών προσφύγων στην Ανατολική Ευρώπη*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2011. Αναλυτικά για την καθημερινότητα στην Τασκένδη γράφει η Άννα

Γίνονταν συστηματικά μορφωτική και ιδεολογική δουλειά με εκλαϊκευμένα μαθήματα σε 225 ομάδες. Κυκλοφορούσαν μπροσούρες, λειτουργούσαν 342 ομάδες διδασκαλίας της ρωσικής γλώσσας, πραγματοποιούνταν διαλέξεις, συμμετείχαν σε κομματικές αχτιδικές σχολές και στο νυχτερινό πανεπιστήμιο μαρξισμού λενινισμού· ενώ συμπλήρωναν αυτές τις δράσεις με ραδιόφωνο, σοβιετικό κινηματογράφο, θέατρο, εκδρομές.²¹⁸

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Η δύναμη των πολιτικών προσφύγων σε αριθμούς

ΧΩΡΑ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΠΑΙΔΙΑ
Ρουμανία	1.981	1.939	5.132
Τσεχοσλοβακία	4.000	3.475	4.148
Πολωνία	4.730	3.138	3.590
Ουγγαρία	2.161	2.233	2.859
Βουλγαρία	1.583	764	672
Γερμανία	-----	-----	1.128
Σοβιετική Ένωση	8.573	3.407	-----

Σημείωση: Στοιχεία από την εισήγηση του Βασ. Μπαρτζιώτα στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη, 1950

Ο Σύλλογος Ελληνικού Πολιτισμού Τασκένδης στον πίνακα ανακοινώσεων του έχει αναρτημένη την παρακάτω φωτογραφία με την οποία παραθέτει τον αριθμό των πολιτικών προσφύγων. Σύμφωνα με το Σύλλογο το 1949 εγκαταστάθηκαν στην Τασκένδη 11.997. Καθίσταται σαφές πως ο ακριβής

Παπαδημητρίου, παιδί πολιτικών προσφύγων, Α.Παπαδημητρίου, *Γραικοί στην Τασκένδη*, Θεσσαλονίκη (Επίκεντρο) 2019.

²¹⁸ Η κατάσταση και τα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων στις λαϊκές δημοκρατίες. Εισήγηση Β. Μπαρτζιώτα, ΙΙΙ συνδιάσκεψη του ΚΚΕ 10-14 Οκτωβρίου 1950, Αύγουστος 1951, μόνο για εσωκομματική χρήση, αρ. 0634, σ. 292-293. Τα στοιχεία που δίνει ο Β. Μπαρτζιώτας για τον αριθμό των προσφύγων, σύμφωνα με τον Ήλιο Γιαννακάκη, δεν αντιστοιχούν σε πραγματικά νούμερα. «Ο ακριβής αριθμός των μεταναστών βρίσκεται στα αρχεία των μυστικών υπηρεσιών των ανατολικών Χωρών που πραγματοποίησαν ακριβείς απογραφές», Ήλιος Γιαννακάκης, *Η εγκατάσταση των προσφύγων στις σοσιαλιστικές χώρες, στο Όπλο παρά πόδα*, εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2005, σ.10.

αριθμός ακόμη δεν έχει διερευνηθεί. Όπως έχει αναφερθεί ήδη στη διατριβή περισσότερο έγκυρος θεωρείται ο αριθμός των προσφύγων που παραθέτουν οι Σοβιετικοί, δηλαδή την ύπαρξη 17.500 πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη²¹⁹.

ΗΡΘΑΜΕ ΤΟ	
1949	
ΑΝΔΡΕΣ	— 8571
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	— 3401
ΠΑΙΔΙΑ	— 25
ΣΥΝΟΛΟ	— 11997
ΓΡΑΜ. ΓΝΩΣΕΙΣ.	
ΑΝ.ΜΟΡΦ.	— 78
ΜΕΣΑΙΑ	— 819
ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	— 9356
ΑΓΡΑΜΜΑΤΟΙ	— 1719

Η καταγραφή των πολιτικών προσφύγων της Τασκένδης από το Σύλλογο Ελληνικού Πολιτισμού Τασκένδης

Σημείωση: Οι Έλληνες της Τασκένδης και η πόλη της Πέτρας. Greeks of Tashkent <https://bit.ly/3LE4rM4>

Στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη, το 1950, για πρώτη φορά το ΚΚΕ εισηγείται για την κατάσταση και τα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες, ανακοινώνει τη διεξαγωγή της ανακαταγραφής, τη διενέργεια του εράνου τιμής για να βοηθήσουν τους συντρόφους τους στην Ελλάδα. Ένα χρόνο μετά συγκαλείται η 2^η Ολομέλεια η οποία κάνει απολογισμό του έτους που πέρασε, παρουσιάζει τα προβλήματα και επιζητά σχέδιο επίλυσής τους. Ο

²¹⁹ Οι Έλληνες της Τασκένδης και η πόλη της Πέτρας. Greeks of Tashkent <https://bit.ly/3LE4rM4>

Στέλιος Γιατρουδάκης, αντιπρόεδρος της 3^{ης} Πολιτείας και πρόεδρος της Επιτροπής Ελέγχου της ΚΟΤ, αναφέρει πως η ΙΙΙ Συνδιάσκεψη διοργανώθηκε από τον Νίκο Ζαχαριάδη και τους συνεργάτες του. Σκοπός της ήταν η παραπλάνηση των μελών του κόμματος. Στην ουσία θεοποίησαν την καθοδήγηση ενώ, πριν την έναρξη της Συνδιάσκεψης, διέγραψαν όσους θα ασκούσαν κριτική για την ήττα²²⁰. Ο Βασίλης Γκανάτσιος ισχυρίζεται πως στελέχη και μέλη του ΚΚΕ πίστευαν πως οι αποφάσεις της ΙΙΙ Συνδιάσκεψης «δεν αποκάλυψαν τις βαθύτερες πραγματικές ρίζες των αιτιών στις οποίες οφείλονται οι συντριπτικές ήττες, δεν έδωσαν σωστές ολοκληρωμένες απαντήσεις».²²¹ Στο όλο εγχείρημα της αναζήτησης της αιτίας ή των αιτιών της ήττας έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε πως κανένας δεν αναφέρει και τον αμερικανικό παράγοντα. Ο Ν.Ζαχαριάδης στην εισήγησή του εξηγεί την υποχώρηση πέρα από το ζήτημα των εφεδρειών και του ανεφοδιασμού στον «όγκο της αγγλοαμερικάνικης βοήθειας στον μοναρχοφασισμό» και «στην ανοιχτή προδοσία του Τίτο»²²². Ο ιστορικός Μιχάλης Λυμπεράτος επισημαίνει πως οι Αμερικάνοι απορούσαν και εξανίσταντο διότι ο «εθνικός στρατός» δεν μπορούσε να νικήσει τον ΔΣΕ. Παρά «τη συντριπτική του υπεροπλία και τη δεκαπλάσια αριθμητική του δύναμη, να μην μπορεί να καθυποτάξει τον ΔΣΕ που πολεμούσε χωρίς άρβυλα και φαγητό». Οι Αμερικάνοι συμπέραναν πως οι μαχητές/τριες του Δημοκρατικού Στρατού είχαν ερείσματα σε μεγάλο τμήμα του ελληνικού λαού. Έτσι, λοιπόν, οι Αμερικάνοι εξόπλισαν όχι μόνο στρατιωτικά αλλά και ιδεολογικά τον «εθνικό» στρατό. Η αναμέτρηση των δύο αντίπαλων στρατών ήταν παγερά άνιση.²²³

²²⁰ Στέλιος Γιατρουδάκης, *Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιάς*, Διογένης, σ.95-102.

²²¹ Ο Βασίλης Γκανάτσιος (Χείμαρρος) (1905-2018), δάσκαλος, διετέλεσε καπετάνιος του 27ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ. Η ΠΕΕΑ του απένειμε το βαθμό του ταγματάρχη. Στον εμφύλιο πόλεμο διετέλεσε διοικητής της VII Μεραρχίας του ΔΣΕ. Β.Γκανάτσιος – Χείμαρρος, *Ανιχνεύοντας τις ρίζες της ήττας. Επανεκτιμήσεις και παραλειπόμενα για τον Εμφύλιο και τα Μετεμφυλιακά*, Αθήνα (Επίκεντρο) 2011, σ.199.

²²² *Δέκα χρόνια πάλης. Συμπεράσματα, διδάγματα, καθήκοντα*. Εισήγηση Ν.Ζαχαριάδη, ΙΙΙ Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, 10-14/10/1950, μόνο για εσωκομματική χρήση νο 0634, Αύγουστος 1951, σ. 18.

²²³ Μιχάλης Λυμπεράτος, *Σαν να μην πέρασε μια μέρα... ήτοι: η κατά διαστήματα επάνοδος της «εθνικής» προπαγάνδας και ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος*, Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, <https://www.facebook.com/EllinikiIstoria>

Η εγκατάσταση στις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση

Η Τασκένδη και το Τσιρτσίκ επιλέχθηκαν, όπως έχει αναφερθεί, για να εγκατασταθούν οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες που κατέφυγαν στη ΣΕ. Ξεκάθαρο κριτήριο της επιλογής δεν υπάρχει σε δημοσιευμένο επίσημο κείμενο. Εκτιμήσεις μπορεί να διατυπωθούν και η αλήθεια πρέπει να βρίσκεται στο μέσο όρο αυτών των εκτιμήσεων. Οι περιοχές που μεταφέρθηκαν παρείχαν, έστω και με πλίνθους και ξύλα χτισμένα, έτοιμα κτίρια για να χωρέσουν τους/τις χιλιάδες μαχητές/τριες. Κτίρια που στην περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχαν χρησιμοποιηθεί για τη φύλαξη Γερμανών και Ιαπώνων αιχμαλώτων στρατιωτών. Σε αυτή την περιοχή είχαν μεταφερθεί και αρκετά εργοστάσια λόγω του πολέμου. Ο στρατός του ΔΣΕ θα βοηθούσε στην ανοικοδόμηση της περιοχής και θα απασχολούνταν στα εργοστάσια που είχαν έλλειψη εργατικού δυναμικού. *«Η βιομηχανοποιημένη περιοχή είχε ανάγκη εργατικών χεριών και μπορούσε να τους απορροφήσει»* σύμφωνα με την Κατερίνα Τσέκου.²²⁴ Επιπλέον η ΣΕ επέτρεψε να μπουν στα εδάφη της χιλιάδες στρατιώτες, εφάρμοσε δηλαδή

²²⁴ Εκτός από την Τασκένδη και το Τσιρτσίκ είχαν μεταφερθεί 500 μαχητές/τριες και 200 παιδιά στην πόλη Μπεκομπόντ η οποία απέχει από την Τασκένδη 138 χιλιόμετρα. *«Εξ αιτίας των κακών συνθηκών διαβίωσης μετά από 2 με 3 χρόνια εγκαταστάθηκαν και αυτοί στην Τασκένδη»*, Κ.Τσέκου, *Προσωρινώς διαμένοντες... Έλληνες Πολιτικοί Πρόσφυγες στη Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας*, Αθήνα (Επίκεντρο) 2010, σ.70. Ο Τάκης Κωστόπουλος αναφέρει πως στην 8^η Πολιτεία είχε εγκατασταθεί η 105^η Ταξιαρχία, περίπου δηλαδή 800 άτομα, κοντά στο εργοστάσιο «Τεξτίλ» που ήταν υφαντουργείο και στο οποίο θα εργάζονταν οι περισσότεροι. Στην 8^η Πολιτεία υπεύθυνοι ήταν από τους Σοβιετικούς ο ταγματάρχης Ποπόβ και ο Ζήσης Ζωγράφος, Τάκης Κωστόπουλος, *Με τους αντάρτες στη Δυτική Μακεδονία. Αναμνήσεις από Κατοχή, Εμφύλιο, Τασκένδη*, Αθήνα (Βιβλιόραμα) 2006, σ.134, 137. Η Ευγενία Καμπάκη με αναφορά σε συζμπεκική πηγή μαρτυρεί πως *«Οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες κατανεμήθηκαν στις αρχές του 1950 ως εξής: Στην Τασκένδη 5.508, στο Γιάνγκι-Γιουλ 505, στο Γιάλαγκας 3.702, στο Μπεγκοβάτ 726, στο Τσιρτσίκ 1.579»*, Καμπάκη Ευγενία, *Οι λέσχες και οι μαζικές εκδηλώσεις της προσφυγικής κοινότητας Τασκένδης 1960-63*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, ΠΜΣ Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα, Δεκέμβριος 2014, σ.67. Η Ελένη Νικολαΐδου - Χαριτούδη μαχήτρια του ΕΛΑΣ και του ΔΣΕ, πολιτική πρόσφυγας στην ΕΣΣΔ αφηγείται την άφιξη των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη και τη δική της εγκατάσταση στο Μπεγκοβάτ για ένα χρόνο, στο *Υποδοχή πολιτικών προσφύγων από την Ελλάδα στην ΕΣΣΔ*, <https://bit.ly/3wYp1mr>

τον προλεταριακό διεθνισμό, πρόσφερε πολιτικό άσυλο. Παράλληλα οι στρατιώτες του ΔΣΕ, αν και άοπλοι, κατά κάποιο τρόπο θα έπρεπε και να μπορούν να ελεγχθούν. Θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια της διατριβής τις παρεμβάσεις των Σοβιετικών. Ο στρατός αυτός, λοιπόν, δεν θα μπορούσε να εγκατασταθεί στο ευρωπαϊκό μέρος της ΣΕ, ούτε σε άλλη ΛΔ, γιατί θα έθετε σε κίνδυνο τις σχέσεις της ΣΕ και των ΛΔ με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες και θα έδινε αφορμή για πιθανά διπλωματικά επεισόδια. Κατά τον Δ. Βύσσιο οι Έλληνες πρόσφυγες «εγκαταστάθηκαν στην Κεντρική Ασία σε συνθήκες αυστηρής απομόνωσης»²²⁵.

Εν τω μεταξύ η ΣΕ στο τέλος του 1949 είχε ακόμη κατεστραμμένο το ευρωπαϊκό της τμήμα και γινόταν προσπάθεια αποκατάστασης πόλεων και χωριών. Και πρακτικά δεν θα υπήρχε χώρος, που να είναι ήδη έτοιμος, αφού ο χρόνος πίεζε να εγκατασταθούν. Ο συνδυασμός των παραπάνω παραγόντων οδήγησε να γίνει η Τασκένδη, μετεμφυλιακά, η πιο γνωστή πόλη που φιλοξένησε τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες.²²⁶

²²⁵ Ο Βύσσιος Δημήτρης (Μήτσος) (1916-1993) ήταν Πολιτικός Επίτροπος της 103ης ταξιαρχίας του ΔΣΕ, Δ. Βύσσιος, *Η επέμβαση των χρουστσωφικών ρεβιζιονιστών στο ΚΚΕ – Τα γεγονότα της Τασκένδης*, rtheo.blogspot.com. Για μία αναλυτική αλλά και περιεκτική επισκόπηση σχετικά με τη συμβολή των Πολιτικών Επιτρόπων στο ΔΣΕ βλ. Τόλια Π.Φιλομένη, *Πολιτικός επίτροπος-πολιτικός καθοδηγητής: ο θεσμός του πολιτικού επιτρόπου στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (ΔΣΕ)*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2019. Η Τασκένδη, στις αρχές του 1950 είχε ένα εκατομμύριο κατοίκους. Χ.Πετρούλιας, *Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη (1949-1956)*, Αθήνα 2012, σ.91. Ο Δημήτρης Ζυγούρας (1914-1999) διετέλεσε αξιωματικός του ΕΛΑΣ και διοικητής της 16^{ης} Ταξιαρχίας του ΔΣΕ και κατόπιν υποστράτηγος της 9^{ης} Μεραρχίας. Ως πολιτικός πρόσφυγας έζησε στην Τασκένδη και το Βουκουρέστι, ήταν στην προσωρινή επιτροπή που όρισε η ΚΕ του ΚΚΕ κατά τη διάρκεια της 5ης Ολομέλειας, 1955, η οποία επιτροπή θα αντικαθιστούσε το γραφείο καθοδήγησης στην ΚΟΤ. Με τη διάσπαση του ΚΚΕ, το 1968, εντάχθηκε στο ΚΚΕ εσωτερικού. Ο Δ.Ζυγούρας εκτιμά και ο ίδιος πως τα κριτήρια επιλογής της Τασκένδης ήταν το κλιματολογικό, η δυνατότητα εργασίας και η ύπαρξη καταλυμάτων για τόσο μεγάλο αριθμό ανθρώπων, Δημήτρης Ζυγούρας (Παλαιολόγος), *Ένα μεγάλο ταξίδι. Εθνική αντίσταση, εμφύλιος πόλεμος, πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Θεμέλιο) 2012, σ.415.

²²⁶ Ο Θωμάς Δρίτσιος εκτιμά πως «στη Σοβιετική Ένωση θα πήγαιναν, σχετικά νεότεροι, ικανοί για χειρωνακτική δουλειά, μαχητές και αξιωματικοί και, κατά το δυνατόν, καθόλου ανάπηροι και γέροι», Θωμάς Δρίτσιος, *Από τον Γράμμο στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα

Στη Σοβιετική Ένωση, αποφασίστηκε από τους Σοβιετικούς, οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες²²⁷ τους πρώτους έξι μήνες του 1950, να σιτίζονται εντελώς δωρεάν και τους επόμενους έξι μήνες να πληρώνουν μόνο το 50% του κόστους της διατροφής τους παρ' όλο που ήδη οι περισσότεροι είχαν εργασία (εργάζονταν περίπου το 97% των προσφύγων). Το ίδιο, περίπου, συνέβαινε και στις Λαϊκές Δημοκρατίες.²²⁸

(Δωρικός) 1983, σ.57. Ο Δημήτρης Κατσής εξαίρει τη συμβολή των πολιτικών προσφύγων στην ανοικοδόμηση της Τασκένδης, κυρίως με τους περίφημους οικοδόμους που διέθετε στις γραμμές του ο ΔΣΕ. Για την Τασκένδη και το Ουζμπεκιστάν αναφέρει «η Δημοκρατία αυτή στάθηκε μακριά από τη χιτλεροφασιστική λαίλαπα, χωρίς σοβαρά στεγαστικά προβλήματα, ενώ οι κλιματολογικές συνθήκες της ήταν σχεδόν όμοιες με τις ελληνικές», Δ.Κατσής, *Τεράστια συμβολή των Ελλήνων Πολιτικών Προσφύγων στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού στο Ουζμπεκιστάν, Τασκένδη*, Αθήνα, 1988, σ.4. Για την εγκατάσταση των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη βλ. Γεωργία Παπαδοπούλου, *Όταν η μνήμη πυροβολεί τη λήθη. Πολιτικοί πρόσφυγες του εμφυλίου στην Τασκένδη*, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, ΠΜΣ Κοινωνικές διακρίσεις, μετανάστευση και ιδιότητα του πολίτη, Κόρινθος, Ιανουάριος 2018.

²²⁷ Φωτογραφίες από τη ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, από την καθημερινή τους ζωή υπάρχουν στα δύο βίντεο: Греки-политэмигранты в Ташкенте часть 1, <https://bit.ly/3Nz5H4T>, Греки-политэмигранты в Ташкенте часть 2, <https://bit.ly/3LfPpZA>, Neos Dromos 1, <https://bit.ly/3uCeZoj>, SCHOOL 195 TASHKENT, <https://bit.ly/36wu2Ic>. Σε ένα 24λεπτο βίντεο παρουσιάζονται φωτογραφίες και βίντεο από την Τασκένδη και τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες στο *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη 1950 - 1960*, <https://bit.ly/3iY1wBN>. 17 Έλληνες και Ελληνίδες πολιτικοί πρόσφυγες από τις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ εξιστορούν τη ζωή τους στο *Βίντεο με συνεντεύξεις 17 Ελλήνων πολιτικών προσφύγων και παιδιών πολιτικών προσφύγων από το Κιλκίς*, <https://bit.ly/3iYmuQK>. Η Τασκένδη και τα περίχωρά της στη δεκαετία του 1950 στο *Tashkent & surroundings in the 1950s*, <https://bit.ly/3wWCefv>. Ташкент / Tashkent 1956, φωτογραφίες του Jacques Dyupake, <https://bit.ly/3uU12SL> Ο Ονούφριος Λαζαρίδης, πολιτικός πρόσφυγας στην 7η Πολιτεία, στη συνέντευξη που παραχώρησε στο ντοκιμαντέρ «40 χρόνια μετά» φόρεσε τη στολή του ΔΣΕ που την είχε φυλαγμένη για 40 χρόνια και κρατούσε στο χέρι την τελευταία σφαίρα του, γιατί όπως είπε «εμένα ζωντανό δεν θα με πιάσουνε» και συνεχίζει «ευτυχώς η στολή θα πάει στο μουσείο», μετά το 27', 40 χρόνια μετά, <https://bit.ly/38pbOsB>

²²⁸ Η κατάσταση και τα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες, Εισήγηση του Βασίλη Μπαρτζιώτα στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, 10-14 Οκτωβρίου 1950, σ.268.

Σχεδόν το σύνολο των πολιτικών προσφύγων προέρχονταν από την επαρχία, δεν είχαν εργασθεί σε εργοστάσια για να γνωρίζουν τι σημαίνει παραγωγή και αρκετοί, λόγω της εθνικής αντίστασης και του εμφυλίου μπορεί να είχαν να δουλέψουν έως και δέκα χρόνια. Η προσαρμογή τους σε έναν νέο τρόπο ζωής ήταν δύσκολη. Δεν είχαν ξαναδεί τόσο μεγάλα εργοστάσια, τόσο μεγάλες μηχανές και η αναγκαστική ορθοστασία μπροστά από ένα μηχάνημα για ένα οκτάωρο τους ήταν αδιανόητο και ως σκέψη.

Χαρακτηριστικό είναι το περιστατικό που αφηγείται ο Βασίλης Μπαρτζιώτας,

«Θυμάμαι ότι την πρώτη μέρα, από τους 2.000 μαχητές – πολιτικούς πρόσφυγες που πήγαν για δουλειά στο εργοστάσιο ‘Τασελμάς’ μεγάλες ομάδες έφυγαν από τη δουλειά πηδώντας από τη μάντρα του εργοστασίου –ήταν μαθημένοι από τα πηδήματα στις μάχες. Έπειτα από ειδοποίηση του διευθυντή του ‘Τασελμάς’, έτρεξα και βρήκα αυτούς που το έσκασαν από τη δουλειά σε μία πλατεία της Τασκένδης, να τρώνε παγωτό ξαπλωμένοι στα χορταράκια. Τους υπενθύμισα τη μεγάλη πειθαρχία του ΔΣΕ και τους είπα ότι και τώρα έπρεπε να δείξουν την ίδια πειθαρχία στη δουλειά. Σιγά – σιγά θα συνηθίσουν»²²⁹

²²⁹ Ο Βασίλης Μπαρτζιώτας αναφέρει και τα κυριότερα εργοστάσια της πόλης της Τασκένδης που ήταν το «Τασελμάς» και το «Ουζμπέκ Σελμάς» (παρήγαγαν μηχανές για το μάζεμα του βαμβακιού), το «Τεξτίλ – Κομπινάτ» (από τα μεγαλύτερα υφαντουργικά εργοστάσια της ΣΕ), το Χημικό Κομπινάτ, το Εργοστάσιο Αεροπλάνων κ.ά., Βασίλης Μπαρτζιώτας, *Εξήντα χρόνια κομμουνιστής*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1986, σ.321. Υπήρξαν και ατυχήματα με τις μηχανές και τους πολιτικούς πρόσφυγες έτσι άπειροι που ήταν. Ο Βασίλης Μπαρτζιώτας αναφέρει μία γυναίκα που η μηχανή της έκοψε το δάκτυλο (Μπαρτζιώτας, 1986) και ο Αχ.Παπαϊωάννου αναφέρει πως ο Γιάννης Βέκιος, μία μηχανή στο εργοστάσιο αεροπλάνων του έκοψε το χέρι, Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η παρέλαση των Γιγάντων*, Θεσσαλονίκη (Μπίμπης) 2008, σ.26. Τη δυσκολία προσαρμογής των πολιτικών προσφύγων στην εργασία στα εργοστάσια δικαιολογεί ο Δ.Ζυγούρας επειδή οι περισσότεροι ήταν αγρότες και αγρότισσες. «Παρουσίαζαν το φαινόμενο να απομακρύνονται αδικαιολόγητα από τον τόπο δουλειάς, αδικαιολόγητες απουσίες από τη δουλειά στο εργοστάσιο και τις οικοδομές, αλλαγές από τη μία δουλειά στην άλλη, κ.λπ. Σιγά – σιγά όμως τα προβλήματα αυτά καθημερινά ξεπερνιούνταν, υπερίσχυε το ελληνικό φιλότιμο και από το δεύτερο μήνα εξαφανίστηκαν», Δημήτρης Ζυγούρας (Παλαιολόγος), *Ένα μεγάλο ταξίδι. Εθνική αντίσταση, εμφύλιος πόλεμος, πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Θεμέλιο) 2012, σ.419.

Ήδη, μέχρι το τέλος του 1950, χρειάστηκε το πολύ το διάστημα των τριών μηνών για την προσαρμογή τους (Β.Μπαρτζιώτας, 1986), οι πολιτικοί πρόσφυγες, σε όλες τις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση, όπου δούλευαν είχαν δώσει υψηλά δείγματα παραγωγικότητας, έπιασαν και ξεπερνούσαν τις νόρμες. Σύμφωνα με τον Β.Μπαρτζιώτα υπήρχαν κάποια προβλήματα που σιγά σιγά διευθετούνταν όπως οι 6.000 πολιτικοί πρόσφυγες που, ακόμη, δεν είχαν τοποθετηθεί σε χώρο εργασίας στα τέλη του 1950, αρκετοί δεν απασχολούνταν σε εξειδικευμένη εργασία ενώ σε αρκετούς είχαν ανατεθεί βοηθητικές εργασίες.

Η εγκατάσταση των πολιτικών προσφύγων έγινε ανάλογα με τις δυνατότητες και τις υπηρεσίες που μπορούσε να προσφέρει η κάθε Λαϊκή Δημοκρατία και η Σοβιετική Ένωση.

Σε ορισμένες από τις Λαϊκές Δημοκρατίες χτίστηκαν χωριά, π.χ. στην Ουγγαρία, ενώ υπήρχε πρόβλεψη για αραίωση από τους ομαδικούς θαλάμους, σπίτια για τα παντρεμένα ζευγάρια, υγιεινές συνθήκες για τις μωρομάνες.

Από τον Οκτώβριο του 1950 ο Β. Μπαρτζιώτας είχε διαπιστώσει την ύπαρξη γραφειοκρατικού μηχανισμού σε αρκετές χώρες που εμπόδιζε το κοινοτικό γραφείο να δώσει λύσεις στα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων. Εμφανίστηκε το γεγονός το κομματικό γραφείο να παρεμβαίνει στη δουλειά του κοινοτικού γραφείου π.χ. στη Φλωρίδα της Ρουμανίας.

Παρά τη διαπίστωση ύπαρξης γραφειοκρατικού μηχανισμού δεν εμφανίζεται στην εισήγησή του διάθεση αυτοκριτικής, αφού αυτός ο μηχανισμός, που καταγγέλλει, δεν μπορεί να προήλθε εν αγνοία της πολιτικής ηγεσίας του ΚΚΕ. Αν πάλι, πράγματι, δεν γνώριζαν την ανάπτυξη του γραφειοκρατικού μηχανισμού, παρουσιάζεται το λυπηρό γεγονός, η ηγεσία να είναι αποκομμένη από τη βάση. Όποια από τις δύο εκδοχές και να ίσχυε, δεν ποιεί τιμή.

Ταυτόχρονα παρατηρήθηκαν και προβλήματα συμπεριφοράς που δεν διορθώθηκαν ούτε το 1951 όπως θα καταγραφεί στη συνέχεια της έρευνας.

Ο Β. Μπαρτζιώτας επισημαίνει στο σώμα της ΙΙΙ Συνδιάσκεψης, 1950:

«Δεν υπάρχει στις Κοινότητες η απαραίτητη στοργή και το ενδιαφέρον για τον παράγοντα άνθρωπο. Στους πατεράδες και τις μάνες των ανταρτών,

αυτές που έχουν από δύο και τρία θύματα δεν φέρονται όπως πρέπει. Το ίδιο ισχύει και για τους τραυματίες και τους ανάπηρους. Στις γκρίνιες τους και τα παράπονά τους που είναι τις πιο πολλές φορές δικαιολογημένα τα καθοδηγητικά όργανα απαντούν με άσχημη συμπεριφορά και τραμπουκισμούς.»²³⁰

Άλλα προβλήματα που παρουσιάστηκαν ήταν η κακή οργάνωση των αποστολών των πολιτικών προσφύγων από τη Βουλγαρία προς τις άλλες Λαϊκές Δημοκρατίες, η εμφάνιση «*παραγοντίσκων, πολιτικάντιδων και προσφυγοπατέρων*»²³¹

Οι ανάπηροι, όλων των βαθμίδων, υπολογίζονται πως ήταν περίπου 2.000 ενώ οι συνθήκες και οι κακουχίες του πολέμου αρρώστησαν αρκετούς. Από όσους πέρασαν από την Ελλάδα στις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση το 3-4% ήταν φυματικοί.

Στη ΣΕ οι ανάπηροι εκτός από τη σύνταξη που πήραν, δικαιούνταν και δωρεάν τροφοδοσία, ενώ 200 παρακολουθούσαν ειδικά εργαστήρια για να αποκτήσουν επαγγελματική ειδικευση. Το ίδιο συνέβη και με 134 ανάπηρους στην Πολωνία. Είναι έντονο το ενδιαφέρον για την αποκατάσταση των αναπήρων και η εισήγηση της ΙΙΙ Συνδιάσκεψης προειδοποιεί πως θα ελεγχθούν αυστηρά όσες οργανώσεις δεν δείξουν τον προσήκοντα σεβασμό.²³²

Τα στοιχεία που συνέλλεξε το ΚΚΕ και τα παρουσίασε για πρώτη φορά στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη έδειξαν πως περίπου 1.604 ήταν τα ανδρόγυνα που

²³⁰ Η κατάσταση και τα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες. Εισήγηση του Βασίλη Μπαρτζιώτα στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, 10-14 Οκτωβρίου 1950, σ. 276.

²³¹ Ο Β.Μπαρτζιώτας αναφέρει πως υπήρξαν σύντροφοι που «υποσχέθηκαν στους συντρόφους λαγούς με πετραχείλια, ότι θα τα βρούνε όλα έτοιμα και πολλά άλλα». Ο ίδιος επισημαίνει πως «το κόμμα μας απ' την πρώτη στιγμή προειδοποίησε τους πρόσφυγες ότι έχουμε να αντιμετωπίσουμε πολλές δυσκολίες». Η κατάσταση και τα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες. ό.π., σ. 276.

²³² Η κατάσταση και τα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες. ό.π., σ. 278.

έπρεπε να ενωθούν, από αυτούς οι 276 είχαν παιδιά κάτω των 5 ετών. Στόχος του κόμματος οι πολιτικοί πρόσφυγες να βρουν εργασία και να μορφωθούν.²³³

Η 2^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (10-12 Οκτωβρίου 1951)

Τον Οκτώβριο του 1951 συνήλθε η 2^η Ολομέλεια, την εισήγηση την έκανε ο Βασ. Μπαρτζιώτας, και περιλάμβανε αναφορά στις Κομματικές Οργανώσεις στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ. Σ' αυτήν εκτιμά τη λειτουργία του κομματικού μηχανισμού του προηγούμενου έτους και διερευνά αν τέθηκαν και επιτεύχθηκαν οι στόχοι της ΙΙΙ Συνδιάσκεψης και αν επιλύθηκαν τα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων. Συγκεκριμένα στην εισήγηση αναφέρθηκε πως υπάρχουν αδυναμίες κομματικής δουλειάς και χαμηλό θεωρητικό επίπεδο των μελών του ΚΚΕ. Έχουν παρατηρηθεί *«οικογενειακότητες και σατραπισμοί, ανταρτίστικο πνεύμα και γραφειοκρατία»*. Προσθέτει πως η κομματική ανακαταγραφή των μελών του ΚΚΕ ανέδειξε τα προβλήματα αλλά και βοήθησε για το νοικοκύρεμα των οργανώσεων. Σημειώνεται πως στον *«Έρανο τιμής»*, που διοργανώθηκε, για να σταλεί οικονομική βοήθεια στους φυλακισμένους και εξόριστους συντρόφους στην Ελλάδα, και είχε συνολικό στόχο 50 εκατομμύρια Ρούβλια, καμία κομματική οργάνωση του εξωτερικού δεν έπιασε το πλάνο και παρατηρήθηκε καθυστέρηση 5 και 6 μηνών. Στη συνέχεια ασκήθηκε δριμεία κριτική στον Λεωνίδα Στρίγκο²³⁴ για τη δραστηριότητα της Κομματικής Οργάνωσης Τασκένδης καθώς ήταν ο απεσταλμένος της Κεντρικής Επιτροπής και είχε την ευθύνη της εύρυθμης λειτουργίας της ΚΟΤ. Κατηγορήθηκε πως *«εφάρμοσε γραφειοκρατικές μέθοδες καθοδήγησης»* και ότι εμφανίστηκαν προβλήματα στη σχέση της ΚΟΤ με το ΚΚ Ουζμπεκιστάν. Η ενημέρωση των πολιτικών προσφύγων, όπως εξετάζεται σ' άλλο σημείο της διατριβής, σχετικά

²³³ Στη μόρφωσή τους στέκεται ο Μ. Παρτσαλίδης αναφέροντας πως είναι ανάγκη να γίνει μορφωτική δουλειά ώστε οι πολιτικοί πρόσφυγες να έχουν το επίπεδο να παρακολουθήσουν τις σχολές Πολιτικών Γραμμάτων. Σε άλλες περιοχές πήγαν καλά και σε άλλες όχι, αναφέρει ο Α. Γκρόζος. Υπάρχουν πολλές αδυναμίες *«όπως είναι η απουσία από τη δουλειά, τα μεθύσια, κλεψιές, απάτες κ.λπ.»* όπως και η καθυστέρηση στο μορφωτικό και ιδεολογικό τομέα, *Ομιλία Μ. Παρτσαλίδη στη 2^η Ολομέλεια*, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.161, *Ομιλία Α.Γκρόζου στη 2^η Ολομέλεια*, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.110.

²³⁴ Π.Γ. Αρώνης, *Νίκος Ζαχαριάδης 1903-1973*, Αθήνα 1989, σ.26.

με όσα συνέβαιναν στην Ελλάδα ήταν ελλιπής, ενώ στον «Έρανο τιμής» η ΚΟΤ είχε τη χειρότερη απόδοση από όλες τις οργανώσεις των πολιτικών προσφύγων. Καταγγέλλθηκε, επίσης, πως προσπάθησε να διαλύσει τη στρατιωτική μορφή οργάνωσης. Εκτός από τον Λ. Στρίγκο η κριτική στρέφεται και στον Ζήση Ζωγράφο που κατηγορείται πως έκανε μία σειρά από λάθη και ότι υπήρχε «ζήτημα κομματικής ηθικής». Στη ομιλία του ο Ζ. Ζωγράφος δεν απάντησε στη μομφή όπως και κανένας άλλος ομιλητής, ως να μην έγινε καμία αναφορά.²³⁵

Στην ομιλία του ο Κ.Λουλές καταμαρτυρεί πως, φυσικά, υπήρξε μεγάλη καθυστέρηση με τον έρανο. Προσπαθεί όμως να μετριάσει το γεγονός παραδεχόμενος πως τα χρήματα που τους ζητήθηκαν ήταν πολλά και θα έπρεπε να τους ζητηθούν 10 εκατομμύρια ρούβλια όπως και στις άλλες οργανώσεις.²³⁶

Στο σύνολό τους οι 26 ομιλητές της 2^{ης} ολομέλειας του 1951 εκφράζουν τη δυσαρέσκειά τους για τη λειτουργία των ΚΟ των Λαϊκών Δημοκρατιών και της Σοβιετικής Ένωσης. Οι ομιλητές επικεντρώθηκαν στην πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα, την ανάπτυξη του λαϊκού κινήματος, τις βουλευτικές εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στις 9 Σεπτεμβρίου 1951, τη διεθνή πολιτική σκηνή.

Επιμέρους θέματα απασχόλησαν αρκετούς, όπως ήταν η εφαρμογή της απόφασης της ΙΙΙ Συνδιάσκεψης (1950) για την καθαίρεση του Μ.Παρτσαλίδη. Ο Π.Ρούσος είπε πως ο Μ.Παρτσαλίδης «στέκει περισσότερο στην παρελθοντολογία και όχι στο παρόν και το μέλλον και ο εγωισμός του δεν τον αφήνει να δει τα λάθη του»²³⁷. Συνεχίζει επισημαίνοντας πως ο Μ.Παρτσαλίδης έχασε την κοινή γλώσσα με τα στελέχη του κόμματος. Ο Δ.Βλαντάς τον

²³⁵ Ο Β. Μπαρτζιώτας αναφέρει για την ΚΟΤ, πως τα μέλη της Κ.Ε. έχουν στα χέρια τους φάκελο με αναλυτικά στοιχεία και γι' αυτό δεν επεκτείνεται στα προβλήματα που υπάρχουν στη συγκεκριμένη οργάνωση. *Εισήγηση Βασ. Μπαρτζιώτα, 2η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 10-12 Οχτώβρη 1951, Απρίλης 1952. Μόνο για εσωκομματική χρήση, αρ.0930, σ. 75-77.*

²³⁶ *Εισήγηση Βασ. Μπαρτζιώτα, 2η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, ό.π., σ. 105.*

²³⁷ Ο Π.Ρούσος, μέλος του ΠΓ, ο οποίος ήταν ο εκπρόσωπος του ΚΚΕ στο Συνέδριο του Λιβάνου 17-20 Μαΐου 1944, στην ομιλία του έκανε λόγο για κριτική και αυτοκριτική. *Ομιλία Π.Ρούσου στη 2η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 10-12 Οχτώβρη 1951, Απρίλιος 1952. Μόνο για εσωκομματική χρήση, αρ.0930, σ.83-87. Αυτοκριτική έκανε και ο Θ.Μπράτσος για τη σχέση του με τους Πολωνούς. Μάλιστα ανέφερε πως ήταν μέλος της ΟΠΛΑ. Ομιλία Θ.Μπράτσου, 2η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 10-12 Οχτώβρη 1951, Απρίλης 1952. Μόνο για εσωκομματική χρήση, αρ.0930, σ.93-98.*

κατηγόρησε πως «πήρε τον κατήφορο και η λογική του κατηφόρου είναι ο πάτος».²³⁸

Η πιο νοικοκυρεμένη οργάνωση είναι της Βουλγαρίας²³⁹ και αυτή που χρειάζεται προσοχή είναι της Τσεχοσλοβακίας. Για τις οργανώσεις των Λαϊκών Δημοκρατιών προβληματίζεται ο Α. Γκρόζος, κυρίως για το πως γίνεται ο έλεγχός τους. Δεν υπάρχουν στοιχεία εάν είναι «κολλητιβίστικες», αν δρουν συλλογικά, με ποιο τρόπο λαμβάνονται οι αποφάσεις, ποιοι διαφωνούν, αν τα παράπονα των προσφύγων εισακούονται και εν τέλει αν επιλύονται.²⁴⁰ Επίσης υπάρχει ακαταστασία στην τήρηση των βιβλίων για τα έξοδα, δεν γίνονται έλεγχοι «εκατομμύρια περνούν χωρίς έγκριση από την Επιτροπή»²⁴¹. Όπως δείχνουν στο σύνολό τους οι ομιλητές της 2^{ης} Ολομέλειας πράγματι οι καθοδηγήσεις των οργανώσεων εξωτερικού παρουσίασαν αδυναμίες. Δεν είχαν καλές σχέσεις με τα τοπικά αδελφά ΚΚ, δεν φαινόταν να υπάρχει διάθεση από την πλευρά τους για καλές σχέσεις, έδειχναν άγνοια σε κεντρικά ζητήματα και

²³⁸ Ομιλία Δ.Βλαντά, 2η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 10-12 Οχτώβρη 1951, Απρίλης 1952. Μόνο για εσωκομματική χρήση, αρ.0930, σ.187-192. Στον Μ.Παρτσαλίδη αναφέρθηκαν και ο Γ.Βόντιτσιος, ο Η.Καρράς, ο Λ.Στρίγκος, ο Κ.Θέος, η Α.Παρτσαλίδου, ο Ζ.Ζωγράφος, ο Κ.Κολιγιάννης, ο Γ.Ερυθριάδης, ο Γ.Ιωαννίδης και ο Π.Δανηλίδης. Στον Μ.Παρτσαλίδη αναφέρεται και ο Β.Μπαρτζιώτας όταν εξιστορεί τη διενέργεια Συνδιάσκεψης της ΚΕ του ΚΚΕ, στο Μπουρέλι, στις 29-30 Σεπτεμβρίου 1949. Περιγράφοντας το κλίμα των μαχητών/τριών του ΔΣΕ οι οποίοι είχαν «ακμαίο ηθικό» και «εξαίρεση σ' αυτή την ατμόσφαιρα της Συνδιάσκεψης αποτέλεσε ο Μ.Παρτσαλίδης, που μίλησε υπόκωφα και κανένας δεν κατάλαβε τι ήθελε να πει, καταβεβλημένος και κάτωχρος, έδειχνε ότι είχε χάσει τα νερά του και τραβούσε ολοταχώς στο δρόμο του δεξιού οπορτουνισμού και του αναθεωρητισμού», Βασίλης Γ. Μπαρτζιώτας, *Εξήντα χρόνια κομμουνιστής*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1986, σ.315.

²³⁹ Για την ΚΟ Βουλγαρίας ο Αλέκος Μάργαρης σε άρθρο του αναφέρει πως το πρώτο τρίμηνο του 1951 υπήρχαν 168 συνταρνικοί και στο δεύτερο τρίμηνο 212. Πρόβλημα παρατηρήθηκε με τους νέους που δεν μιλούσαν καλά τη βουλγαρική γλώσσα και αυτό φάνηκε από τους 60 που απέκτησαν το δικαίωμα να παρακολουθήσουν μία επαγγελματική σχολή, μόλις οι 15 τα κατάφεραν γιατί οι υπόλοιποι δεν είχαν επάρκεια στη γλώσσα. Αλέκος Μάργαρης, *Η κατάσταση και τα προβλήματα της κομματικής μας οργάνωσης στη Λ.Α. της Βουλγαρίας*, Νέος Κόσμος, Νοέμβριος 1951, σ. 42-48.

²⁴⁰ Ομιλία Α. Γκρόζου στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.112.

²⁴¹ Ομιλία Α. Γκρόζου στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.112.

υπήρχε έλλειψη δραστηριοτήτων.²⁴² Η διαπίστωση πως οι οργανώσεις εξωτερικού παρουσίαζαν προβλήματα και μάλιστα ορισμένες οξυμένα, δεν ακολουθείται ούτε με αυτοκριτική ούτε με προτάσεις. Στον έναν χρόνο που διαπιστώθηκαν οι δυσλειτουργίες, οι τοπικές οργανώσεις μήπως δεν ελέγχονταν, οι καθοδηγητές τους δεν ακολουθούσαν τις υποδείξεις του ΠΓ; Πρόκειται για τους ίδιους ανθρώπους που δύο χρόνια πριν ακολουθούσαν με στρατιωτική πειθαρχία τις εντολές του κόμματος; Η εμφάνιση τέτοιων αδυναμιών οδηγεί κατευθείαν στην αδυναμία κεντρικής καθοδήγησης, ελέγχου και συντονισμού.

Γίνεται λόγος, ιδιαίτερα, για την ΚΟ Τσεχοσλοβακίας καθώς διαπιστώνεται πως το ΚΚΕ αδυνατούσε να επιλέξει ικανά στελέχη και κυρίως αδυνατούσε να τους ασκήσει έλεγχο, με αποτέλεσμα σε πολλές περιπτώσεις να του ξεφύγει ο έλεγχος, τελειώς. Στην ΚΟ Τσεχοσλοβακίας τέθηκε επικεφαλής της οργάνωσης «ο Κουτσομάρκος, στοιχείο έκφυλο και διεφθαρμένο»²⁴³. Η ανακαταγραφή αποκάλυψε τις ατασθαλίες του και έβαλε φρένο στον ενάμιση χρόνο της ανεξέλεγκτης δράσης του. Ευθύνες είχε και ο Β. Κοτσάβρας το μέλος του ΠΓ που ήταν υπεύθυνο για την περιοχή αυτή.²⁴⁴ Στην ομιλία του ο Β.Κοτσάβρας αναφέρθηκε αναλυτικά στη λειτουργία της ΚΟ Τσεχοσλοβακίας,

²⁴² Ομιλία Π. Υφαντή (Ηρακλής) στη 2^η Ολομέλεια, Οκτώβριος 1951, σ. 154.

²⁴³ Β.Μπαρτζιώτας, Εισήγηση, 2^η Ολομέλεια, Οκτώβριος 1951, σ.77. Ο Γιώργος Κουτσομάρκος κατά την περίοδο της Κατοχής έδρασε στην Ανατολική Θεσσαλία και κυρίως στην Τσαριτσάνη οργανώνοντας την ΕΑΜική αντίσταση. Στο ΔΣΕ διετέλεσε Ταγματάρχης και Πολιτικός Επίτροπος. Για τη δράση του ΕΑΜ στην Τσαριτσάνη βλ. Φιλομένη Π.Τόλια, *Επαρχία Ελασσόνας 1940-1950 (Τσαριτσάνη)*, Διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, ΠΜΣ «Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία», Αθήνα, 2011.

²⁴⁴ Ομιλία Η.Καρρά στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.118. Στη ζωή των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Τσεχοσλοβακία, τη διαβίωσή τους, τις διαδικασίες προσαρμογής, το ρόλο του ΚΚΕ, τα παιδιά και τη μόρφωσή τους αναφέρεται η διδακτορική διατριβή της Γεωργίας Σαρικούδη από το ΑΠΘ, Γεωργία Σαρικούδη, *Όψεις της ζωής των Ελλήνων στην Τσεχία (πρώην Τσεχοσλοβακία): Μία ανθρωπολογική προσέγγιση*, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2014. Για μία πολυδιάστατη επισκόπηση των πολιτικών προσφύγων στην Τσεχοσλοβακία βλ. Κώστας Τσίβος, «Ο μεγάλος καϋμός της ξενιτειάς...». *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία 1948-1989*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2019.

παραδέχεται τα λάθη που έγιναν. Τα προβλήματα των αναπήρων, των ηλικιωμένων δεν λύνονταν και ο κόσμος υπέφερε²⁴⁵.

Ο Β.Κοτσάβρας αναφέρει:

«Βασική αιτία των λαθών και των αδυναμιών μας ήταν το ξέκομμά μας από τη βάση του κόμματος, το κομματικό αχτίφ και τη ζωή και τα ζητήματα των προσφύγων και η γραφειοκρατική αντιμετώπισή τους. Το ΠΓ βοήθησε την οργάνωση με τον ερχομό δύο φορές αντιπροσώπων του ΠΓ (στο τέλος του 1950 και τον Απρίλη του 1951). Όμως παρ' όλη αυτή τη βοήθεια, η οργάνωση δεν μπόρεσε να πάρει μία ριζική στροφή. Αυτό οφείλεται βασικά και κύρια σε μένα.»²⁴⁶

Για την κατάσταση στην ΚΟ Τσεχοσλοβακίας ο Β.Φωκάς, στην ομιλία του, ασκεί κριτική στην Κομματική Επιτροπή (ΚΕ) η οποία οφείλει να γνωρίζει τα στελέχη της και δεν είναι δυνατόν μετά από ενάμιση χρόνο να παρουσιάζονται 13 στελέχη της «ανίκανα και σκάρτα»²⁴⁷.

Ο Π.Ρούσος για να περιγράψει το κλίμα στην Τσεχοσλοβακία σημειώνει πως σε αρκετούς πολιτικούς πρόσφυγες κυριαρχεί η φράση «δεν με συγκινεί η εδώ δουλειά μου στην Πράγα. Πότε θάρθει το ντουφέκι...»²⁴⁸. Ο Κ. Κολιγιάννης αναφέρεται στην ΚΟ Τσεχοσλοβακίας για την οποία λέει πως είναι ξεκομμένη από τα προβλήματα του κόσμου. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει πως οι άλλες οργανώσεις του εξωτερικού αντιμετωπίζουν τα θέματα καλύτερα. Ενώ οι

²⁴⁵ Για τον Β.Κοτσάβρα γράφει και η Μαργαρίτα Λαζαρίδου, Πολιτική Πρόσφυγας στο Βουκουρέστι και για ένα διάστημα αρχισυντάκτρια στο περιοδικό «Φωνή της Γυναίκας» που ως αποτέλεσμα αυτής της ιδιότητας ταξίδευε στις Λαϊκές Δημοκρατίες. Στην Τσεχοσλοβακία διαπίστωσε πως ο Β.Κοτσάβρας έστελνε σε άλλη πόλη τους άντρες και σε άλλη πόλη τις γυναίκες. Όταν οι γυναίκες διαμαρτυρήθηκαν έντονα, αυτή τους η πράξη χαρακτηρίστηκε ως «αντικομματική», Μαργαρίτα Λαζαρίδου, *Πόλεμος και αίμα. Ταξίδι στο παρελθόν. Ταξίδι στον πόνο. Η αληθινή ζωή μιας αγωνίστριας*, Αθήνα (Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας), 2007, σ.325-326.

²⁴⁶ Ομιλία Β. Κοτσάβρα, στη 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.207.

²⁴⁷ Ομιλία Βέτα Φωκά στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.157. Η καθοδήγηση στην ΚΟ Τσεχοσλοβακίας άλλαξε το Δεκέμβριο του 1951, *Λόγος του σ. Βασίλη Μπαρτζιώτα στην 3^η Συνδιάσκεψη της ΚΟ Τσεχοσλοβακίας του ΚΚΕ*, Νέος Κόσμος, Μάιος 1952, σ. 6-20.

²⁴⁸ Ομιλία Π.Ρούσου, στη 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.86.

οργανώσεις εξωτερικού θα μπορούσαν να γίνουν φυτώρια στελεχών αυτό γίνεται πολύ αργά και οι Κομματικές Επιτροπές δεν αντιμετωπίζουν σωστά τα τρέχοντα προβλήματα που παρουσιάζονται.²⁴⁹

Αναφορές έγιναν και για την ΚΟ Ουγγαρίας η οποία έδρασε σε ορισμένα θέματα αποφασιστικά και διεκπεραιώθηκαν εκκρεμότητες όπως η εγκατάσταση σε σπίτια, η εργασία, η εκπαίδευση των παιδιών. Σε αυτά τα θέματα είχε σημειώσει πρόοδο. Στην οργάνωση όμως της Ουγγαρίας υπήρχαν και σημαντικές αδυναμίες. Η Κομματική Επιτροπή δεν είχε επαφή με τον κόσμο, με τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν διάφορες ομάδες πολιτικών προσφύγων. Δεν είχε πρόγραμμα με αποτέλεσμα να απομονωθεί. *«Είκοσι παιδιά εγκαταλείπουν το κολλέγιο παρασυρμένοι από καθυστερημένους γονείς και από τη δουλειά των αντικομματικών στοιχείων και η Κ.Ε. αιφνιδιάζεται και το μαθαίνει όταν πια τα παιδιά φύγανε»*.²⁵⁰ Δημιουργήθηκαν κλίκες, υπήρξαν περιπτώσεις κλοπών, έκαναν χατίρια, έπαιρναν χρήματα από τους ηλικιωμένους και για ένα χρόνο έκαναν ό,τι ήθελαν χωρίς να δίνουν λογαριασμό ενώ εφάρμοζαν μεγαλοελλαδίτικη πολιτική απέναντι στους Σλαβομακεδόνες. Αυτή όμως η κλίκα βγήκε στην επιφάνεια με την ανακαταγραφή.²⁵¹ Φαίνεται πως χρειάστηκε η ανακαταγραφή για να μπορέσει το ΚΚΕ να βάλει μία τάξη στις οργανώσεις του. Και όπως θα δείξει η έρευνα και σε επόμενο κεφάλαιο αρκετοί πολιτικοί πρόσφυγες φέρονταν υπεροπτικά απέναντι στους Σλαβομακεδόνες, γεγονός απαράδεκτο όταν για χρόνια πολέμουσαν δίπλα δίπλα για τα ίδια ιδανικά.

Για τα στελέχη των ΚΟ των Λαϊκών Δημοκρατιών ο Κ. Κολιγιάννης αναφέρει πως ενώ αρχικά η ευθύνη τους ήταν να φροντίσουν και να τακτοποιήσουν σωστά τους πολιτικούς πρόσφυγες, δεν τους είχαν τοποθετήσει σε εργασία. Τώρα όμως, που όλοι με τον έναν ή τον άλλον τρόπο έχουν τακτοποιηθεί, αυτά τα στελέχη πρέπει να πιάσουν δουλειά γιατί θα μείνουν μακριά από τα τωρινά προβλήματα που απασχολούν τους πολιτικούς

²⁴⁹ Ομιλία Κ. Κολιγιάννη στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.166. Ομιλία Μ.Συνάκου στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.179.

²⁵⁰ Για την κατάσταση και τη δουλειά μας μέσα στους πρόσφυγες στην Ουγγαρία, Νέος Κόσμος, Αύγουστος 1951, σ. 14-18.

²⁵¹ Για την κατάσταση και τη δουλειά μας μέσα στους πρόσφυγες στην Ουγγαρία, Νέος Κόσμος, Αύγουστος 1951, σ. 14-18. Για το θέμα των Σλάβων και τη θέση του ΚΚΕ βλ. και Γιάννης Ζέβγος, *Ο «σλαβικός κίνδυνος»*, εκδόσεις της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Αθήνα, 1947.

πρόσφυγες. Εάν τα στελέχη δεν εργάζονται για να βιώνουν τα προβλήματα της καθημερινότητας δεν θα μπορούν να την κατανοήσουν και να δώσουν λύσεις. Η αποχή από την εργασία των στελεχών τούς εμποδίζει να δουν τον τρόπο ζωής της χώρας που τους φιλοξενεί, να ανακατευθούν με τους ντόπιους, να μάθουν τη γλώσσα τους.²⁵²

Οι 12 αδυναμίες των κομματικών οργανώσεων. Ο Β. Μπαρτζιώτας σε άρθρο του στο περιοδικό «*Νέος Κόσμος*»²⁵³ επισημαίνει τις αδυναμίες των κομματικών οργανώσεων του εξωτερικού οι οποίες πρέπει να διορθωθούν.

Υπάρχουν πάρα πολλά παραδείγματα πολιτικών προσφύγων που έγιναν υπόδειγμα στη δουλειά τους, έπιασαν τις νόρμες, διακρίθηκαν. Όμως υπάρχουν και αρνητικά παραδείγματα όπου οι Κομματικές Επιτροπές δεν κάνουν καλά τη δουλειά τους και εκθέτουν τους πολιτικούς πρόσφυγες και το κόμμα. Οι Κομματικές Οργανώσεις δεν πολεμούν τις αδυναμίες, δεν προσέχουν τα στελέχη τους. Τα στελέχη δεν χρησιμοποιούνται σωστά και ο ίδιος στο κείμενό του παραθέτει 12 σημεία από τη ζωή των πολιτικών προσφύγων χωρίς όμως να αναφέρει περιοχές, στα περισσότερα παραδείγματα.

1.Κομματική Επιτροπή απομάκρυνε δύο καλά στελέχη που ασκούσαν κριτική και χρησιμοποιούσε άλλους σε κομματικές αναθέσεις, γραφειοκράτες, «*πρόθυμους*», όμως με κακή συμπεριφορά απέναντι στους πολιτικούς πρόσφυγες και χωρίς να είναι ικανοί να φέρουν εις πέρας ό,τι τους ανατεθεί.

Οι Κομματικές Επιτροπές δεν έχουν κάνει σωστή επιλογή στελεχών. Έχει παρατηρηθεί πως πολλές δεν παρακολουθούν την πορεία των μελών στο εργασιακό περιβάλλον, δεν παίρνουν τα κατάλληλα μέτρα να αποτραπούν άσχημες συμπεριφορές.²⁵⁴ Υπάρχουν χώρες που παρατηρείται αποχή από τη

²⁵² Ομιλία Κ. Κολιγιάννη στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.167.

²⁵³ Για το περιοδικό *Νέος Κόσμος* από το 1949 έως και το 1974 βλ. Τζιάρας Κωνσταντίνος, *Ελληνικός προσφυγικός κομμουνιστικός τύπος στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Η περίπτωση του περιοδικού “Νέος Κόσμος”, 1949-1974*, Πρωτεύουσα Μεταπτυχιακή Εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, 2007.

²⁵⁴ Η Ευαγγελία Τόπα – Γουναροπούλου για τη συμπεριφορά ορισμένων στελεχών αναφέρει γραμματέα Πολιτείας που εκμεταλλευόταν τη θέση του για να έχει περισσότερα προνόμια.

δουλειά σε ποσοστό 10% έως και 20%. Διαπιστώθηκαν λίγες περιπτώσεις, μεμονωμένες, τονίζεται όμως, στο άρθρο του Β.Μπαρτζιώτα, πως ούτε μία τέτοια περίπτωση δεν είναι ανεκτή, όπως α) το παράδειγμα του Θεοδωρίδη (Μπαρμπαγιάννη) που παρακίνησε 15 πολιτικούς πρόσφυγες και πήραν διπλούς φακέλους με χρήματα και οι δράστες δεν παραδόθηκαν στη δικαιοσύνη όπως θα έπρεπε και β) ένας πολιτικός πρόσφυγας που χτυπούσε την κάρτα της γυναίκας του και αυτή δεν ερχόταν στη δουλειά.

2. Οι ΚΟΒ δεν λειτουργούν σωστά, συνήθως τους διέπει «χαλαρός» χαρακτήρας, δεν εκλέγουν κατάλληλους γραμματείς και κομματικά γραφεία. Προωθείται περισσότερο το προσωπικό ζήτημα. Υπάρχει απειρία στις Κομματικές Επιτροπές οι οποίες παρακολουθούν τις ΚΟΒ.

3. Πρέπει να δυναμώσει η πολιτική και διαφωτιστική δουλειά. Σε πολλές περιοχές γίνεται ανοργάνωτα και πρόχειρα. Υπάρχει πόλη που σε ένα μήνα έκανε 27 διαλέξεις, εντελώς πρόχειρες.

4. Υπήρξαν περιπτώσεις χαλάρωσης, προσωπικού βολέματος και οικονομικών καταχρήσεων.

«Σχεδόν σε όλα τα γραφεία διεκπεραίωσης έκαναν παραγγελίες αναμεταξύ τους, χωρίς την έγκριση της ανώτερης καθοδήγησης και διαχειρίζονταν ανεξέλεγκτα τα οικονομικά του κόμματος σα νάναι τσιφλίκι τους»²⁵⁵

5. Οι Κομματικές Επιτροπές δεν φροντίζουν τους Σλαβομακεδόνες δεν τους κάνουν πολιτική ενημέρωση, δεν τους μιλούν στη γλώσσα τους και αυτό δείχνει μεγαλοελλαδίτικη αντίληψη.²⁵⁶

Οι συμπεριφορές αυτές, γνωστές στους εξόριστους ήταν «καζάνι πούβραζε στα σωθικά των αγωνιστών, που ήθελαν τα στελέχη τους υποδειγματικά». Επίσης εξιστορεί πως κανείς δεν τολμούσε να ασκήσει κριτική σε στέλεχος. «Χαρακτηριζόταν αμέσως αντισοβιετικός. Θα μπορούσε να βρεθεί και στη φυλακή», «έγραφαν τα ονόματά τους στην τοπική εφημερίδα της πολιτείας και δίπλα τους υπήρχαν κάτι απαράδεκτα τερατοειδή σκίτσα», Ευ.Τόπα – Γουναροπούλου, *Πορεία Ζωής. Αντίσταση – Τασκένδη – Επαναπατρισμός*, Αθήνα 1995, σ.277-279.

²⁵⁵ Β. Μπαρτζιώτα, *Μερικά συμπεράσματα για την κατάσταση και τη δουλειά των κομματικών μας οργανώσεων εξωτερικού έπειτα από την ΙΙΙ Συνδιάσκεψη*, Νέος Κόσμος, Γενάρης 1951, σ.19.

²⁵⁶ Οι Σλαβομακεδόνες των Λαϊκών Δημοκρατιών εκπροσωπούνται, από το 1952, από την οργάνωση *Ηλιντεν*. Στο τριήμερο 1 με 3 Απριλίου 1952 συνήλθε το Α' Συνέδριο των

*«Στην παραγωγή γίνεται ορισμένες φορές χωρισμός ανάμεσα στους Έλληνες και τους Σλαβομακεδόνες στα διάφορα τμήματα του εργοστασίου. Αλλού δεν αφήνουν τους Σλαβομακεδόνες να μιλάνε τη γλώσσα τους και βάζουν εμπόδια στις γιορτές τους».*²⁵⁷

6.Οι Κομματικές Επιτροπές δεν βοηθάνε την ΕΠΟΝ στη δουλειά της με τα παιδιά. Υπάρχουν περιπτώσεις απειθαρχίας, μαγκιάς. Πολλά από τα μαθήματα που παραδίδονται δεν είναι κατανοητά στα παιδιά. Πολλοί δουλεύουν σε Παιδικούς Σταθμούς, είναι περίπου 500 άτομα, αριθμός αρκετά μεγάλος σύμφωνα με τον Β. Μπαρτζιώτα, ενώ αρκετοί από αυτούς έχουν τη νοοτροπία του υπαλλήλου. Ενδιαφέρονται για το δωρο και όχι πως θα γίνουν καλύτεροι στη δουλειά τους.

Σλαβομακεδόνων της Μακεδονίας του Αιγαίου και ιδρύθηκε η «εθνικοαπελευθερωτική λαϊκοδημοκρατική σλαβομακεδονική οργάνωση 'ΗΛΙΝΤΕΝ'».

Η οργάνωση πήρε το όνομά της από την εξέγερση του Ήλιντεν το 1903. Η διακήρυξη του συνεδρίου του Ήλιντεν βρίσκεται στο Νέο Κόσμο, Μάιος 1952, σ.21-23. Στο Α' Συνέδριο των Σλαβομακεδόνων κύριος ομιλητής ήταν ο Παντελής Βαϊνάς ο οποίος τόνισε τη σημασία της διαπαιδαγώγησης των Σλαβομακεδόνων. Στα πρώτα χρόνια της υπερορίας εξέδιδαν δύο περιοδικά, το *Μακεντόντσε* και το *Ήλιντεν*. Α.Ματθαίου, Π.Πολέμη, *Η εκδοτική περιπέτεια των Ελλήνων κομμουνιστών. Από το Βουνό στην Υπερορία*, Αθήνα (Βιβλιόραμα – ΑΣΚΙ) 2003, σ.78.

Σύμφωνα με την Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν οι Σλαβομακεδόνες ήταν το 35,6% των πολιτικών προσφύγων, Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, «'Ενότητα και αδελφότητα': Σλαβομακεδόνες και Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην ανατολική Ευρώπη», στο *Το όπλο παρά πόδα*, Θεσσαλονίκη (Εκδόσεις πανεπιστημίου Μακεδονίας) 2005, σ.49.

Σύμφωνα με την Κατερίνα Τσέκου, με την υποχώρηση του ΔΣΕ 20.000 Σλαβομακεδόνες πέρασαν στη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας, τμήμα της ομόσπονδης Γιουγκοσλαβίας. Εκεί οι οργανώσεις διαλύθηκαν παρά τις αντίθετες προσπάθειες του ΚΚΕ, Κ.Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2013, σ.59.

²⁵⁷ Β. Μπαρτζιώτα, *Μερικά συμπεράσματα για την κατάσταση και τη δουλειά των κομματικών μας οργανώσεων εξωτερικού έπειτα από την ΙΙΙ Συνδιάσκεψη*, Νέος Κόσμος, Γενάρης 1951, σ.19.

Οι Σλαβομακεδόνες πολιτικοί πρόσφυγες αντιμετώπισαν τα μεγαλύτερα προβλήματα ακόμη και στον επαναπατρισμό τους. Λόγω της καταγωγής τους δεν τους επιτρεπόταν να γυρίσουν στα χωριά τους επειδή πολιτογραφήθηκαν «Μακεδόνες» και αποτελούσαν «κίνδυνο» για την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων, *Η τελευταία πληγή του εμφυλίου. 50 χρόνια πολιτικοί πρόσφυγες*, εφημερίδα Ελευθεροτυπία, Ο ιός της Ελευθεροτυπίας, 21 Νοεμβρίου 1999.

7.Οι εφημερίδες των πολιτικών προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες ακόμη δεν έχουν γίνει όργανα της κομματικής ζωής. Υπάρχουν προχειρότητες, δεν καυτηριάζονται μέσα από τα άρθρα τους οι αδυναμίες.

Οι εφημερίδες μετά την επέμβαση του ΠΓ του ΚΚΕ και την αναδιάρθρωση των Κομματικών Επιτροπών πρόσεξαν περισσότερο την ύλη τους και αυτές είναι:

Δημοκράτης, Πολωνία, είχε 70 ανταποκριτές²⁵⁸

Λαϊκός Αγώνας, Ουγγαρία, είχε 76 ανταποκριτές

Αγωνιστής, Τσεχοσλοβακία²⁵⁹

²⁵⁸ Σύμφωνα με τον Θ.Μπράτσο η εφημερίδα *Δημοκράτης* είχε ημερήσια κυκλοφορία 3.500 φύλλα, *Ομιλία Θ.Μπράτσου, 2η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ*, 10-12 Οχτώβρη 1951, Απρίλης 1952. Μόνο για εσωκομματική χρήση, αρ.0930, σ.96. Ο Κωνσταντίνος Τσίβος αναφέρει πως στην Τσεχοσλοβακία το ΚΚΕ στήριζε τις οργανώσεις των Σλαβομακεδόνων και αντιστάθηκε σθεναρά στις πιέσεις του ΚΚ Τσεχοσλοβακίας να τις διαλύσει. Τελικά το 1954 το ΚΚ Τσεχοσλοβακίας κατάφερε να επιβάλει την άποψή του και οι οργανώσεις των Σλαβομακεδόνων διαλύθηκαν, Κωνσταντίνος Τσίβος, *Οι πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία. Από τη μία ρήξη στην άλλη*, σ.2.

²⁵⁹ Η εφημερίδα *Αγωνιστής* εκδιδόταν στα ελληνικά και στα σλαβομακεδονικά. Από το 1950 έως και το 1953 η εφημερίδα κυκλοφορούσε κάθε δεκαπενθήμερο. «Σε αυτό το διάστημα η έδρα και το τυπογραφείο του βρισκόταν στο Γίεσενικ. Από το 1953 έως και το 1964 εκδιδόταν εβδομαδιαία με έδρα την Πράγα. Από το 1964 μετατράπηκε πάλι σε δεκαπενθήμερο και η σύνταξή του μεταφέρθηκε στην Οστράβα». Η έκδοσή της διακόπηκε το 1969 και επανακυκλοφόρησε το 1970 με την ονομασία *Λαϊκός Αγωνιστής* έως το 1977 οπότε και διέκοψε οριστικά την κυκλοφορία της. Κωνσταντίνος Τσίβος, *Οι πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία. Από τη μία ρήξη στην άλλη*, άρθρο, σ.6. Ο Κωνσταντίνος Τσίβος αναφέρει μερικά γνωστά ονόματα που διετέλεσαν συντάκτες του «*Αγωνιστή*» όπως ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης, ο δημοσιογράφος του Ριζοσπάστη Βάσος Γεωργίου, ο νομικός Γιώργος Καραμίχας (Γρίβας), ο Ανδρέας Τζήμας (Σαμαρινιώτης), ο Γιάννης Μπαρμπαγιάννης και ο Ανδρέας Παπαδόπουλος (Πίνδος) Κ.Τσίβος, *Το 1968 μέσα από τις σελίδες του «Αγωνιστή»*, στο περιοδικό Κλειώ, τεύχος 6, Σεπτέμβριος 2012, σ.221. Η Γεωργία Σαρικούδη αναφέρεται αναλυτικά στον «*Αγωνιστή*», στη θεματολογία του, το ρόλο που έπαιξε στην ελληνική κοινότητα της Τσεχοσλοβακίας, Γεωργία Σαρικούδη, *Όψεις της ζωής των Ελλήνων στην*

Νέα Ζωή, Ρουμανία, κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το Δεκέμβριο του 1949 και έφτασε να έχει 50 ανταποκριτές²⁶⁰

Προς τη Νίκη, Τασκένδη²⁶¹

Τσεχία (πρώην Τσεχοσλοβακία): Μία ανθρωπολογική προσέγγιση, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2014, σ.122-129.

²⁶⁰ Η *Νέα Ζωή* εκδιδόταν για 30 συνεχή χρόνια. Στην αρχή κυκλοφόρησε με τον τίτλο «Δελτίο ειδήσεων» και στις 20 Δεκεμβρίου 1949 κυκλοφόρησε με τον νέο της τίτλο *Νέα Ζωή*, τίτλο που της έδωσαν οι πολιτικοί πρόσφυγες ύστερα από ψηφοφορία στην κοινότητα Φλωρίκα. Όπως εξιστορεί ο Επαμεινώνδας Κωστούδης η εφημερίδα σταμάτησε την κυκλοφορία της τον Ιανουάριο του 1979. Τα πρώτα χρόνια εκδιδόταν σε 4.000 φύλλα μέχρι που το 1978 η κυκλοφορία της έπεσε στα 850 φύλλα. Τονίζει τη σημασία που είχε η εφημερίδα στους πολιτικούς πρόσφυγες της Ρουμανίας και πόσο πρόβαλε την πρόοδό τους και τη χαρά που βίωναν οι πολιτικοί πρόσφυγες. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως «το 1955 είχαμε και τους δύο πρώτους απόφοιτους. Τους δύο επιστήμονες, τον Θωμά Ταουσάνη γιατρό και τον Θανάση Φάπα ζωγράφο. Είναι πραγματικά δύσκολο να περιγράψουμε σε μερικές μόνο γραμμές αυτό που θεωρούνταν τότε -το 1955 μεγάλο γεγονός για την προσφυγιά μας. Το ότι δύο πολιτικοί πρόσφυγες τελείωσαν την ανώτατη εκπαίδευση», Επαμεινώνδας Κωστούδης, *Στην αναγκαστική προσφυγιά 1949-1982*, Αθήνα, 2003, σ.256.

²⁶¹ Η εφημερίδα «Προς τη Νίκη» ξεκίνησε την κυκλοφορία της, περίπου, ένα χρόνο μετά την άφιξη των προσφύγων στην Τασκένδη. Το πρώτο φύλλο κυκλοφόρησε στις 7 Νοεμβρίου 1950, στην επέτειο της οκτωβριανής επανάστασης. Σύμφωνα με τον Στέλιο Γιατρουδάκη ονομάστηκε έτσι από τον Νίκο Ζαχαριάδη. Το όνομά της άλλαξε στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και έγινε «*Νέος Δρόμος*». Κατά τη διάρκεια των γεγονότων μεταξύ των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, το Σεπτέμβριο του 1955, τα οποία γεγονότα αναλύονται σε άλλο τμήμα της διατριβής, σταμάτησε την έκδοσή της για πέντε, περίπου, μήνες. Επανακυκλοφόρησε το Μάρτιο του 1956, μετά την 6^η ολομέλεια και εκδιδόταν ανελλιπώς μέχρι το 1983. Στέλιος Γιατρουδάκης, Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιάς, Διογένης, σ. 91-93. Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου εκδιδόταν η εφημερίδα *Καθημερινά Νέα* η οποία μετονομάστηκε στην εφημερίδα *Προς τη Νίκη*. Α.Ματθαίου, Π.Πολέμη, *Η εκδοτική περιπέτεια των Ελλήνων κομμουνιστών. Από το Βουνό στην Υπερορία*, Αθήνα (Βιβλιόραμα – ΑΣΚΙ) 2003, σ.22. Για τον τύπο στην υπερορία έχει αναλυτική αναφορά και το ιστολόγιο αφιερωμένο στον λογοτέχνη Κώστα Πουρναρά (Μπόση) ο οποίος μετά την υποχώρηση έμεινε για λίγο καιρό στην Τασκένδη και μετά μόνιμα στη Ρουμανία όπου και πέθανε χωρίς να προλάβει να επαναπατριστεί. Κώστας Πουρναράς (Μπόσης) <http://kostasbosis.blogspot.com/>. Ο Π.Ρούσος στην ομιλία του στη 2^η Ολομέλεια (1951) αναφέρει πως τους πρώτους 9 μήνες του 1951 έγιναν 179 διαφορετικές εκδόσεις έναντι 145

Λευτεριά, Βουλγαρία, είχε 34 ανταποκριτές²⁶²

8.Η συμπεριφορά σε αναπήρους και ηλικιωμένους. Ο Βασ. Μπαρτζιώτας αναφέρει πως ακόμη δεν έχει τακτοποιηθεί το θέμα με τους αναπήρους. Δεν έχουν βρει δουλειά, δεν είναι σε πρόγραμμα θεραπείας, δεν καταρτίζονται μαρξιστικά λενινιστικά²⁶³.

Οι Κομματικές Επιτροπές δεν δείχνουν ενδιαφέρον για τους τραυματίες και τους αναπήρους. Αγωνιστές που είχαν χάσει την όρασή τους έκαναν παράπονα πως δεν πηγαίνει κανείς να τους δει. Για παράδειγμα Γραμματέας Κομματικής Επιτροπής, που τα γραφεία είναι 500 μέτρα από το σπίτι που ζουν οι αόμματοι, δεν το έχει επισκεφθεί ούτε μία φορά.

Τις ίδιες πληροφορίες έχουν και για τη συμπεριφορά απέναντι στους ηλικιωμένους. Τα στελέχη συχνά τους μιλάνε άσχημα και δεν έχουν την απαιτούμενη φροντίδα.

εκδόσεων σε όλο το 1950, Ομιλία Π.Ρούσου, 2η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 10-12 Οχτώβρη 1951, Απρίλης 1952. Μόνο για εσωκομματική χρήση, αρ.0930, σ.86.

²⁶² Οι εφημερίδες μας στις Λαϊκές Δημοκρατίες, Νέος Κόσμος, Σεπτέμβριος 1952, σ.57-61. «Οι σοσιαλιστικές χώρες διευκόλυναν την έκδοσή τους με τη διάθεση τυπογραφείων και αναλαμβάνοντας όλα τα έξοδα έκδοσης και κυκλοφορίας τους», Ρούλα Ελευθεριάδου, «Η οργάνωση της ζωής των πολιτικών προσφύγων. Ο αγώνας για τον επαναπατρισμό», στο *Η ζωή στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 2018, σ.50-51. Εκτός από τις εφημερίδες εκδίδονταν και παμπροσφυγικά έντυπα όπως ο «Επονίτης», τα «Αετόπουλα», «Η φωνή της Γυναίκας». Και τα τρία περιοδικά εκδίδονταν στο Βουκουρέστι όπου είχε τις εκτυπωτικές και εκδοτικές εγκαταστάσεις το ΚΚΕ και ο εκδοτικός οργανισμός «Νέα Ελλάδα». «Το καλοκαίρι του 1950 εμφανίζεται και το πολιτικό – θεωρητικό περιοδικό του ΚΚΕ «Νέος Κόσμος» με έδρα επίσης το Βουκουρέστι», Θ.Μητσόπουλος, *Μείναμε Έλληνες. Τα σχολεία των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στις σοσιαλιστικές χώρες*, Αθήνα 1979, σ.196-197.

²⁶³ Ο Θ.Δρίτσιος καταθέτει πως οι ανάπηροι «δεν προσέχτηκαν, όσο απαιτούσε η τραγική κατάστασή τους», τους έβαζαν να κάνουν βαριές δουλειές, «η αστοργία της ηγεσίας μας, καταδίκασε, στα πρώτα, κυρίως χρόνια, τους ηρωικούς αναπήρους μας σε δυσβάσταχτη ζωή». Προσθέτει μάλιστα πως τα χρήματα που έπαιρναν τα θεωρούσαν «προσβλητική ελεημοσύνη» ενώ είχαν να υπερβούν και σκοπιμότητες και μικροψυχίες κομματικών στελεχών που αφορούσαν το ποσοστό αναπηρίας.

Θ.Δρίσιος, *Από το Γράμμο στην πολιτική προσφυγιά*, Δωρικός, Αθήνα 1983, σ.95.

«Οι γέροι και οι γριές, πατέρες αγωνιστών, αποτείνονται στα διάφορα κομματικά όργανα και τα κοινοτικά γραφεία για τα ζητήματά τους και σπάνια παίρνουν απαντήσεις»²⁶⁴

9.Ένα θέμα που προκαλεί εντύπωση θίγεται με δύο παραδείγματα. Σίγουρα είναι μεμονωμένα γεγονότα όμως δεν παύει να έγιναν.

Στα παραδείγματα δεν αναφέρονται ονόματα, πόλεις, χώρες.

-Ανάρμοστη συμπεριφορά Κομματικής Επιτροπής, στο σύνολό της σε ταβέρνα.

-Μη τήρηση κανόνων υγιεινής και τάξης σε σπίτια κομματικών στελεχών²⁶⁵

10.Για το Β Παγκόσμιο Συνέδριο Ειρήνης υπήρξαν περιοχές που άλλοι εκπρόσωποι εκλέγησαν και άλλοι πήγαν. Αντιπρόσωπο των ανταρτών τον «ζέχασαν» για ώρες μέσα στο σπίτι, τον έστειλαν με καθυστέρηση στη Βαρσοβία και τον ίδιο «τον εγκατέλειψαν για μερικές ώρες στην πόλη Π. οι υπεύθυνοι γραφειοκράτες μας εκεί»²⁶⁶

11.Έχει καθυστερήσει η δουλειά στην ΕΠΟΝ και τις γυναίκες. Η Ένωση Γυναικών έχει μετατραπεί σε «κόμμα γυναικών» χωρίς σκοπό, χωρίς περιεχόμενο, έχει χάσει το νόημά της. Το ίδιο και στην ΕΠΟΝ. Υπάρχουν παραδείγματα κακής συμπεριφοράς.

12.Στο ζήτημα της επαγρύπνησης διαπιστώνεται ότι «υπάρχει μία αχαρακτήριστη επιείκεια και συγχώρεμα και έλλειψη κομματικής πειθαρχίας», «δεν παίρνονται στοιχειώδη συνομοτικά μέτρα»²⁶⁷. Πραγματικά προκαλεί εντύπωση πως άνθρωποι οι οποίοι πολέμησαν, πιθανόν, στην αντίσταση στις

²⁶⁴ Β. Μπαρτζιώτα. *Μερικά συμπεράσματα για την κατάσταση και τη δουλειά των κομματικών μας οργανώσεων εξωτερικού έπειτα από την ΙΙΙ Συνδιάσκεψη*, Νέος Κόσμος, Γενάρης 1951, σ.20.

²⁶⁵ Οι περιπτώσεις που αναφέρονται αφορούν α)μη αρμόζουσα συμπεριφορά των μελών Κομματικής Επιτροπής, οι οποίοι μεθυσμένοι, ύστερα από έξοδό τους σε ταβέρνα, δημιούργησαν θέμα με συντρόφισσά τους όταν γύρισαν στο σπίτι. β) στην ίδια χώρα, σε μία ΚΟΒ όταν ο καθοδηγητής του κόμματος επισκέφτηκε τα σπίτια των μελών τα βρήκε σε άθλια κατάσταση, δηλαδή κρεβάτια άνω κάτω, σκουπίδια, ακαθαρσίες. Β. Μπαρτζιώτα, *Μερικά συμπεράσματα για την κατάσταση και τη δουλειά των κομματικών μας οργανώσεων εξωτερικού έπειτα από την ΙΙΙ Συνδιάσκεψη*, Νέος Κόσμος, Γενάρης 1951, σ.20.

²⁶⁶ ό.π., σ.21.

²⁶⁷ ό.π., σ.21.

γραμμές του ΕΛΑΣ και μετά με τον ΔΣΕ, να μην τηρούν στοιχειώδεις συνωμοτικούς κανόνες. Η εξήγηση μπορεί να είναι πως τα πρώτα χρόνια επικρατούσε η πεποίθηση πως η παρουσία τους σε αυτές τις χώρες ήταν προσωρινή. Η σκέψη τους ήταν στη λύση των εσωτερικών προβλημάτων της Ελλάδας. Άργησαν να συνειδητοποιήσουν πως αυτή η κατάσταση θα είναι μόνιμη. Σε αυτό, βέβαια, δεν βοήθησε καθόλου και η ηγεσία του ΚΚΕ με αποτέλεσμα να διαπιστώνονται συμπεριφορές δυσανάλογες με την ιστορία και το ηθικό ανάστημα αυτών των ανθρώπων.

Μετά τις τραγικές διαπιστώσεις δυσλειτουργίας στο σύνολο των κομματικών οργανώσεων εξωτερικού το ΠΓ επενέβη δραστικά και όπου χρειάστηκε άλλαξε την καθοδήγηση, όπως στην ΚΟ Τσεχοσλοβακίας. Στο πλαίσιο αυτό το πρώτο εξάμηνο του 1952 πραγματοποιήθηκαν Συνδιασκέψεις σε όλες τις ΚΟ των Λαϊκών Δημοκρατιών. Σε αυτές πήραν μέρος περισσότεροι από 550 αντιπρόσωποι. Πλέον οι πληροφορίες από τις Λαϊκές Δημοκρατίες παρουσιάζουν αύξηση των ποσοστών συμμετοχής στην εργασία, στη μόρφωση.²⁶⁸

Μόρφωση και αυτομόρφωση. Παρά τις αντιξοότητες στην προσαρμογή στη νέα κατάσταση των πολιτικών προσφύγων, γινόταν προσπάθεια μόρφωσης και αυτομόρφωσής τους. Ο Κ. Τριανταφύλλου αναφέρει ότι 620 στελέχη μόνοι τους διάβασαν πλήθος βιβλίων.²⁶⁹ Η αυτομόρφωση όμως, αρχικά, δεν γινόταν με κάποια κατεύθυνση. Από το 1952 όταν οι εφημερίδες άρχισαν, πλέον, να δημοσιεύουν και βιβλιογραφικές ανακοινώσεις ενώ παράλληλα δημιουργήθηκαν βιβλιοθήκες, τότε η επιλογή των βιβλίων έγινε πιο εύκολη και πιο κατευθυνόμενη. Ο Τ.Γουσόπουλος σε άρθρο του στο Νέο Κόσμο γράφει

²⁶⁸ Βασίλη Μπαρτζιώτα, *Συμπεράσματα απ' τις συνδιασκέψεις των οργανώσεων του ΚΚΕ στους πρόσφυγες μας των Λ. Δημοκρατιών*, Νέος Κόσμος, Αύγουστος 1952, σ.17. βλ. και Γ. Ερυθριάδη, Χ. Κοσμίδη, Ο. Τοκάλη, *Συμπεράσματα από τη δουλειά των ΚΟ μας του εξωτερικού στις μαζικές οργανώσεις των προσφύγων μας*, Νέος Κόσμος, Σεπτέμβριος 1953, σ. 67-73.

²⁶⁹ Κ. Τριανταφύλλου, *Για την αυτομόρφωση στις κομματικές μας οργανώσεις*, Νέος Κόσμος, Φεβρουάριος 1952. Ο Θωμάς Δρίτσιος αναφέρει πως «κάθε σύλλογος και προσφυγική λέσχη διαθέτει βιβλιοθήκη με δανειστικό τμήμα», Θ.Δρίτσιος, *Από τον Γράμμο στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Δωρικός) 1983, σ.166.

πως υπήρξε ΚΟΒ που χώρισε τα μέλη της σε ομάδες ανάλογα τα ενδιαφέροντα και τα χαρακτηριστικά τους και σε κάθε μία ομάδα έδιναν από ένα βιβλίο για μελέτη. Για να γίνει κατανοητό το βιβλίο και να λυθούν τυχόν απορίες είχε δημιουργηθεί ένα φροντιστήριο και γίνονταν συναντήσεις μία φορά το μήνα. Άλλες ΚΟΒ έδιναν στα μέλη τους το ίδιο βιβλίο και διοργάνωναν συγκεντρώσεις και συζητήσεις²⁷⁰.

Ο Τάκης Αδάμου δημοσίευσε το παράδειγμα μίας ΚΟΒ και πώς έκανε τη μορφωτική δουλειά στα μέλη της.

«Πώς γινότανε το μάθημα: Η ΚΟΒ χωρίστηκε σε γκρούπες από 30-40 συντρόφους και στην κάθε γκρούπα καθορίστηκε ένας δάσκαλος. Αυτός παρέδινε το θέμα και έδινε στο τέλος ερωτήσεις για την επεξεργασία και την εξέταση. Η επεξεργασία γινόταν σε καθορισμένη μέρα κατά το κομματικό τμήμα (8-10 σύντροφοι) και την επόμενη εβδομάδα ο δάσκαλος έκανε την εξέταση»²⁷¹.

Επειδή αυτός ο τρόπος μόρφωσης είχε μειονεκτήματα, διότι στηριζόταν μόνο στην παράδοση, η ΚΟΒ πέρασε στην αυτομόρφωση. Και αυτή, όμως, η μέθοδος είχε το μειονέκτημα πως όποιος ήθελε διάβαζε. Στο τέλος η ΚΟΒ επεξεργάστηκε ακόμη περισσότερο τη διαδικασία της αυτομόρφωσης και τη χώρισε σε τέσσερις τομείς: α) αυτομόρφωση, β) πολιτικά μαθήματα γ) ντόπια γλώσσα δ) πολιτική ενημέρωση. Σε αυτή τη δομή προστέθηκε και το «ατομικό βιβλιάριο μόρφωσης» όπου ο κάτοχός του σημείωνε τι έχει διαβάσει και έτσι φαινόταν η πρόοδός του.

Στην Τασκένδη στο σύνολο των πολιτικών προσφύγων που εγκαταστάθηκαν οι 673 ήταν αναλφάβητοι, ενώ «στα 1955 δεν υπήρχε κανένας»²⁷².

²⁷⁰ Τ. Γουσόπουλος, *Η αυτομόρφωση σε σχέση με την αξιοποίηση του βιβλίου από τους αγωνιστές μας πολιτικούς πρόσφυγες στις Λαϊκές Δημοκρατίες*, Νέος Κόσμος, Οκτώβριος 1953, σ.67-75.

²⁷¹ Τάκης Αδάμου, *Η μορφωτική δουλειά στην ΚΟΒ*, Νέος Κόσμος, Απρίλιος 1952, σ. 54-55. βλ. και Κ. Κουκουλά, *Η αυτομόρφωση στην κομματική οργάνωση του ΚΚΕ στη Βουλγαρία*, Νέος Κόσμος, Ιούνιος 1953, σ. 67-69.

²⁷² Θ.Δρίτσιος, *Από τον Γράμμο στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Δωρικός) 1983, σ.161. Η Ρούλα Ελευθεριάδου, με στοιχεία από την ελληνική παροικία της Τασκένδης αναφέρει πως οι αγράμματοι ήταν 1.719. Πιο αναλυτικά για την κοινωνική σύνθεση των πολιτικών

Ήθος. Εκτός από την πολιτική και μορφωτική κατάρτιση των μελών, οι υπεύθυνοι των πολιτικών προσφύγων είχαν λόγο και στη συμπεριφορά των μελών και στις σχέσεις των δύο φύλων. Ο Β. Μπαρτζιώτας ενημερώνει το σώμα της 2^{ης} Ολομέλειας και ενδεικτικά αναφέρει ως κακό παράδειγμα την περίπτωση της εφημερίδας «*Δημοκράτης*» όπου δίνονται συμβουλές πώς πρέπει να παντρεύονται οι πολιτικοί πρόσφυγες και πώς πρέπει να υπάρχουν πιστοποιητικά υγείας.

Η ίδια εφημερίδα «*Δημοκράτης*» στο κεντρικό της άρθρο στις 19 Αυγούστου 1950 αναφέρεται στις προσωπικές τους επιλογές των πολιτικών προσφύγων π.χ. σε ερωτικές περιπέτειες. Η εισήγηση, βέβαια, δεν το κατακρίνει ως γεγονός, αλλά το σχολιάζει διότι πήρε τη θέση του κύριου άρθρου.

Οι πολιτικοί πρόσφυγες επειδή ζούσαν ομαδική ζωή, αυτά θεωρούνταν παρατράγουδα, οπότε, όπως αναφέρει ο Β. Μπαρτζιώτας, τέτοια περιστασιακά φαινόμενα θα πρέπει να γνωστοποιούνται δημόσια.

Στις προσωπικές σχέσεις αναφέρεται και κείμενο στο *Νέο Κόσμο* που αφορά όσους είχαν συνάψει δύο γάμους. Τα μέτρα που πήραν Κομματικές Επιτροπές έφτασαν στα άκρα. Οι διπλοπαντρεμένοι αγωνιστές/τριες προκαλούν άσχημη εντύπωση και αυτό το γεγονός φτάνει και μέχρι την Ελλάδα με αποτέλεσμα η αντίδραση να το χρησιμοποιεί προς δικό της όφελος. Σε αυτό το θέμα ο εισηγητής θέλει να κάνει ξεκάθαρη τη διαφορά της αστικής ηθικής από την προλεταριακή ηθική. Καυτηριάζει ορισμένες Κομματικές Επιτροπές επειδή διαγράφουν μέλη «για ηθικό εκφυλισμό χωρίς νάχουν δίκιο γιατί η 'ηθική' αυτή που υπερασπίζονται δεν είναι δικιά μας, προλεταριακή ηθική»²⁷³. Επιβάλλεται να γίνεται έλεγχος σε κάθε περιστατικό και να μην υπάρχει μία απόφαση που ισχύει για όλους το ίδιο και να μην θεωρείται η διπλοπαντριά κατάπτυστο γεγονός εξ ορισμού. Υπάρχουν περιπτώσεις, αναφέρει η εισήγηση, διαγραφών για

προσφύγων παραθέτει τα στοιχεία: «Αγρότες: 90%, Εργάτες: 5%, Διανοούμενοι: 5%. Οι γραμματικές γνώσεις ήταν οι ακόλουθες: Ανώτατη μόρφωση: 78 άτομα, Ανώτερη τεχνική και μέση: 819 άτομα, Δημοτικό σχολείο: 9.956 άτομα και αγράμματοι: 1.716 άτομα», στο Ρούλα Ελευθεριάδου, «Η οργάνωση της ζωής των πολιτικών προσφύγων. Ο αγώνας για τον επαναπατρισμό», στο *Η ζωή στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 2018, σ.48.

²⁷³ Βασίλη Μπαρτζιώτα, *Συμπεράσματα απ' τις συνδιασκέψεις των οργανώσεων του ΚΚΕ στους πρόσφυγες μας των Α. Δημοκρατιών*, Νέος Κόσμος, Αύγουστος 1952, σ.36.

διπλοπαντριά μελών που είναι υπόδειγμα εργαζομένων, ξεπερνούν τους στόχους και θεωρούνται υπόδειγμα εργαζομένου²⁷⁴, που έχουν πολεμήσει στο ΔΣΕ, άλλοι τραυματίστηκαν, άλλοι έμειναν ανάπηροι και αυτοί οι αγωνιστές είχαν γυναίκες που τους αποκήρυξαν, που παντρεύτηκαν άλλον. Αυτοί οι αγωνιστές δεν μπορεί να διαγραφούν ως διπλοπαντρεμένοι. Δεν είναι λίγες οι γυναίκες που πληροφορήθηκαν το θάνατο του άντρα τους, με χαρτιά, και μετά από καιρό μαθαίνουν πως ζει. Αυτές οι γυναίκες ξαναπαντρεύτηκαν.

Η κάθε περίπτωση πρέπει να εξετάζεται ξεχωριστά και η ιδιότητα του διπλοπαντρεμένου να μην είναι εξ ορισμού αιτία απομάκρυνσής του από το κόμμα.

«Ασφαλώς εδώ πρόκειται για διαστρέβλωση της ηθικής μας, για επιστροφή στις παλιές καθυστερημένες αντιλήψεις της αστικοκοτσαμπάδικης ηθικής που είναι απαράδεκτη για εμάς»²⁷⁵.

²⁷⁴ Αυτοί οι εργαζόμενοι κατατάσσονται στους λεγόμενους σταχανοβικούς εργαζόμενους. Οι σταχανοβίτες ξεπερνούν σε παραγωγικότητα τον μέσο όρο των υπόλοιπων εργαζομένων. Ονομάστηκαν έτσι από τον Αλεξέι Γκριγκορίεβιτς Σταχάνοφ (Алексе́й Григо́рьевич Стаха́нов), ανθρακωρύχο στο επάγγελμα, ο οποίος έβγαζε τόνους άνθρακα και έγινε το σύμβολο του εργάτη και πυροδότησε το σταχανοβικό κίνημα. Για τους όρους «ουνταρνικός» και «σταχανοβικός» που αναφέρονται στους εργαζόμενους που επιτυγχάνουν υψηλούς στόχους παραγωγικότητας στην εργασία τους βλ. Donald Graham B.A., *The nature and origins of the Stakhanov movement*, McMatier University, 1978 και Lewis H. Siegelbaum, *The making of stakhanovites*, 1935-36, Russian History, Vol.13, No2/3, Labor and Society in the 1920s and 1930s (Summer-Fall 1986 / ETE Automne 1986), pp 259-292.

²⁷⁵ Βασίλη Μπαρτζιώτα, *Συμπεράσματα απ' τις συνδιασκέψεις των οργανώσεων του ΚΚΕ στους πρόσφυγές μας των Α. Δημοκρατιών*, Νέος Κόσμος, Αύγουστος 1952, σ.36. Ο Κ.Γκριτζώνας αναφέρει πως «η σύναψη ερωτικού δεσμού με σοβιετικές γυναίκες για το πρώτο ιδιαίτερα διάστημα από τον πηγαίμό μας σ' αυτή τη χώρα, θεωρούνταν πράξη κολάσιμη και πολλές φορές συνεπάγονταν κομματικές κυρώσεις. Κρατούσαμε ψηλά τη σημαία της 'επαναστατικής ηθικής'. Σημειώνει πως τον πρώτο καιρό τα μέτρα επαγρύπνησης και προφύλαξης ήταν αναγκαία. Οι «κολεκτίβες» έπρεπε να μείνουν ενωμένες, να μην ξεκοπούν από το σύνολο. Η σύναψη σχέσης με Ρωσίδες αποτραβούσε τον πολιτικό πρόσφυγα από την ομαδική ζωή. Όταν άρχισε η ζωή να κυλάει πιο ομαλά στις πολιτείες της Τασκένδης, τα μέτρα χαλάρωσαν, αρκετοί συνήψαν σχέσεις με ντόπιες γυναίκες. «Το πιο θλιβερό είναι το γεγονός ότι πολλοί από εκείνους που ήταν παντρεμένοι στην Ελλάδα και μάλιστα με παιδιά, δεν περιορίστηκαν στη διατήρηση ερωτικού δεσμού με σοβιετικές γυναίκες αλλά τις παντρεύτηκαν και έκαναν παιδιά μαζί τους. Και αυτό δημιούργησε σοβαρά οικογενειακά προβλήματα από τη

Έχουν καταγραφεί υπερβολικές αντιδράσεις σε αυτό το γεγονός, δηλαδή στις σχέσεις άνδρα γυναίκας, και έχουν διαπιστωθεί επεισόδια που θεωρούνται υπερβολικά. Μία γυναίκα απειλήθηκε με διαγραφή γιατί έπλυνε τα ρούχα ανάπηρου αγωνιστή ενώ πάρθηκαν μέτρα γιατί ένας άντρας μίλησε σε μία γυναίκα. Έγινε παρατήρηση πως «*ορισμένοι αμφίβολοι κλειδοκράτορες της 'ηθικής' παρακολουθούσαν απ' την κλειδαρότρυπα κάποιους συντρόφους για να βρουν... πειστήρια του εγκλήματος*». Δεν έλειψαν και κατά τη διάρκεια της ανακαταγραφής τα αστικά δικαστήρια σε γυναίκες αντί να τους προσφερθεί συντροφική βοήθεια.

Οι Κομματικές Επιτροπές προσπαθούν να βρουν τις ισορροπίες. Οφείλουν να προσέχουν να μην συκοφαντηθεί ο αγώνας τους από την αντίδραση στην Ελλάδα, όμως δεν μπορεί να μην επιτρέπεται σε έναν σύντροφο/ισσα να ξαναπαντρευτεί όταν υπάρχουν σοβαροί λόγοι. Το ίδιο ισχύει και για τα διαζύγια. Σύμφωνα με την εισήγηση ο γάμος και το διαζύγιο θα περνούν από την έγκριση της Κομματικής Επιτροπής. Θα πρέπει να πάψει το γεγονός να κρύβουν τις σχέσεις τους. Αυτό δεν κάνει καλό στην πολιτική δουλειά. Και ο Β. Μπαρτζιώτας ολοκληρώνει τα θέματα περί ηθικής των ζευγαριών ζητώντας «να φυσήξει ο δροσερός αέρας της ρωμαλέας ηθικής που είχαμε στο ΔΣΕ»²⁷⁶ Οι σχέσεις των δύο φύλων στους πολιτικούς εξόριστους παρουσίασε ιδιαιτερότητες λόγω των συνθηκών που βίωναν. Αρκετοί ή είχαν παντρευτεί πριν χρόνια και τώρα δεν βρίσκονταν μαζί με τον/την σύντροφο/ισσά τους ή

μία ή την άλλη πλευρά είτε και στις δύο μαζί». Κ.Γκριτζώνα, *9.915 ημέρες πολιτική προσφυγιά*, Λάρισα 2010, σ. 26-29.

²⁷⁶ Βασίλη Μπαρτζιώτα, *Συμπεράσματα απ' τις συνδιασκέψεις των οργανώσεων του ΚΚΕ στους πρόσφυγές μας των Α. Δημοκρατιών*, Νέος Κόσμος, Αύγουστος 1952, σ.369. Παράδειγμα των ιδιαίτερων συνθηκών που επηρέαζαν μέχρι και τους γάμους των πολιτικών προσφύγων είναι οι τρεις γάμοι που διετέλεσε ο Στέφανος Ριζάκης, με την ίδια γυναίκα. Την πρώτη φορά στο Ζγκοζέλετς «*με ληξιαρχική πράξη στην κοινότητα και δύο μαρτύρους στα ελληνικά το 1953*». Ο δεύτερος γάμος έγινε λίγα χρόνια μετά γιατί έπρεπε να επικυρωθεί και στο πολωνικό κράτος, με έγγραφα στην πολωνική γλώσσα. Ο τρίτος γάμος έγινε το 1978 και ήταν θρησκευτικός, λόγω του επαναπατρισμού της οικογένειας και επειδή ο πολιτικός γάμος δεν ήταν αναγνωρισμένος στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο. Στέφανος Ριζάκης, *Η ζωή μου*, Αθήνα 2004, σ.57. Για την προσαρμογή των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων όταν επαναπατρίστηκαν, τι τους διαφοροποιούσε από τους υπόλοιπους συντοπίτες τους, βλ. Κατερίνα Σουλτανιά, *Η εθνική ταυτότητα των εκπατρισμένων μετά τον εμφύλιο Ελλήνων (το παράδειγμα της Πολωνίας)*, Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 1995.

δημιουργήθηκαν νέες σχέσεις και το φαινόμενο των κρυφών σχέσεων, των διπλών γάμων ήταν σε τέτοια έκταση που αναγκάστηκε να ασχοληθεί και να δώσει κατευθύνσεις η εισήγηση της 2^{ης} Ολομέλειας.

Εκπαίδευση και Παιδιά. Ο Β. Μπαρτζιώτας παραθέτει τον αριθμό των παιδιών ανά χώρα. Η ΕΒΟΠ²⁷⁷ μετά από συγκέντρωση στοιχείων από όλες τις Λαϊκές Δημοκρατίες δημοσίευσε σχετική έκθεση στις 16 Αυγούστου 1950.

Στην έκθεση παρατίθεται ο αριθμός των παιδιών όπως αυτά κατανεμήθηκαν ανά χώρα και είναι: Ουγγαρία 3.536 παιδιά, Βουλγαρία 627

²⁷⁷ Η Επιτροπή Βοήθειας στο Παιδί (ΕΒΟΠ) ιδρύθηκε το Μάιο του 1948 στη Βουδαπέστη με σκοπό τη συντονισμένη φροντίδα και μόρφωση των παιδιών που περνούσαν, συνοδευόμενα, στις Λαϊκές Δημοκρατίες. Η ροή των παιδιών άρχισε από το πρώτο τρίμηνο του 1948 και συνεχίστηκε και το 1949. Την ΕΒΟΠ στελέχωσαν αξιόλογοι επιστήμονες και παιδαγωγοί, σημαντικοί άνθρωποι των γραμμάτων και της επιστήμης όπως οι Γιώργος Αθανασιάδης, Έλλη Αλεξίου, Θαν. Μητσόπουλος, Στ. Κωτσόπουλος, Στρατής Τσιαραντζίδης, Μαρίκα Μινέμη κ.ά. Πρόεδρός της ήταν ο Πέτρος Κόκκαλης, Γραμματέας της Παιδείας της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης (ΠΔΚ). Αναλυτικά για τη δράση της ΕΒΟΠ βλ. Θ.Μητσόπουλου, *Μείναμε Έλληνες. Τα σχολεία των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στις σοσιαλιστικές χώρες*, Αθήνα 1979. Γεωργία Σαρικούδη, *Ώρες της ζωής των Ελλήνων στην Τσεχία (πρώην Τσεχοσλοβακία): Μία ανθρωπολογική προσέγγιση, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2014. Κατίνα Λατίφη, *Μακρύς ο δρόμος για την Ιθάκη. Πολιτική ξενιτιά 1950-1974*, Αθήνα 2019. Για την ίδρυση και λειτουργία της ΕΒΟΠ, βλ. και Μαρία Μποντίλα, *Η εκπαίδευση των παιδιών των πολιτικών προσφύγων στα ανατολικά κράτη (1950-1964): Πλαίσιο και κοινωνικοποίηση*. Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, Τομέας Παιδαγωγικής, Θεσσαλονίκη 2000. βλ. και *Η υποδοχή και η περίθαλψη των παιδιών στις σοσιαλιστικές χώρες. Η εκπαίδευσή τους και η δουλειά της ΕΒΟΠ*, Ριζοσπάστης, 6 Ιανουαρίου 2018. Το 1955 η ΕΒΟΠ διαλύθηκε επειδή τα παιδιά εντάχθηκαν στο σχολικό σύστημα της χώρας που τα φιλοξενούσε και δεν υπήρχε ανάγκη ξεχωριστού εκπαιδευτικού συστήματος, Ειρήνη Λαγάνη, *Η εκπαίδευση των παιδιών του εμφυλίου στη Γιουγκοσλαβία ως σημείο τριβής στις σχέσεις ΚΚΕ – ΚΚΓ μετά τη ρήξη Τίτο – Κομινφόρμ*, στο «Το όπλο παρά πόδα», Θεσσαλονίκη (εκδόσεις πανεπιστημίου Μακεδονίας) 2005, σ.135. βλ. σημαντικές πληροφορίες για την ψυχολογική κατάσταση των παιδιών που έζησαν τον εμφύλιο, τον αποχωρισμό από τη μητέρα στο Μαντώ Νταλιάνη – Καραμπατζάκη, *Παιδιά στη δίνη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949, σημερινοί ενήλικες*, Αθήνα (Μουσείο Μπενάκη) 2009.*

παιδιά, Γερμανία 938 παιδιά, Πολωνία 3.049 παιδιά, Ρουμανία 5.184 παιδιά, Τσεχοσλοβακία 4.282 παιδιά²⁷⁸.

Σύνολο παιδιών στις Λαϊκές Δημοκρατίες 17.616

Τα παιδιά που πήγαν στις Λαϊκές Δημοκρατίες είχαν εξαιρετικά χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Πολλά παιδιά ηλικίας άνω των 10 ετών ήταν τελείως αναλφάβητα.²⁷⁹ Τους πρώτους μήνες, μορφωτικά, τους πέρασαν με εκδηλώσεις,

²⁷⁸ Ο Γ. Κουτσομάρκος στην ομιλία του στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη αναφέρει πως στην Τσεχοσλοβακία υπάρχουν 4.470 παιδιά. Εάν ισχύει αυτό το νούμερο τότε τα παιδιά στις Λαϊκές Δημοκρατίες είναι 17.804. *Ομιλία Γ. Κουτσομάρκου στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ*, 10-14 Οκτωβρίου 1950, σ. 321. Ο Κώστας Τσίβος αναφέρει πως το 1948 και τους πρώτους μήνες του 1949 έφτασαν στην Τσεχοσλοβακία 4.200 παιδιά ανάμεσα στα οποία ήταν και κάποιες ωρομάνες και οι συνοδοί τους. Το Φθινόπωρο του 1949 μαζί με τους ενήλικες έφτασαν ακόμη 1.500 παιδιά. Από τους 12.200 Έλληνες που εγκαταστάθηκαν τελικά στην Τσεχοσλοβακία το 50%, περίπου, ήταν παιδιά και έφηβοι, Κώστας Τσίβος, *Το 1968 μέσα από τις σελίδες του «Αγωνιστή»*, στο περιοδικό Κλειώ, τεύχος 6, Σεπτέμβριος 2012, σ.217-218. Ο ίδιος για το σύνολο των παιδιών που μεταφέρθηκαν εκτός Ελλάδος προς τις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση αναφέρει «από την άνοιξη του 1948 μέχρι το θέρος του 1949 υπολογίζεται ότι από την Ελλάδα αναχώρησαν με προορισμό τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες 24.000 έως 28.000 παιδιά ηλικίας από μερικών μηνών έως 14 ετών», Κώστας Τσίβος, *Ο μεγάλος καϋμός της ξενιτειάς...*. *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία 1948-1989*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2019, σ.38. Η Κατίνα Λατίφη αναφέρει πως τα παιδιά στη Ρουμανία ήταν 5.664, Κ.Λατίφη, *Μακρύς ο δρόμος για την Ιθάκη. Πολιτική ξενιτιά 1950-1974*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2019, σ.87. Περισσότερα για την κατανομή των παιδιών ανά χώρα, την εγκατάστασή τους στους παιδικούς σταθμούς και τη μόρφωσή τους βλ. Θανάσης Μητσόπουλος, *Η αποστολή των παιδιών στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου*, στο 'Το όπλο παρά πόδα', Θεσσαλονίκη (εκδόσεις πανεπιστημίου Μακεδονίας) 2005, σ.73-99. Αναλυτικά στοιχεία και στο Θ.Μητσόπουλος, *Μείναμε Έλληνες. Τα σχολεία των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στις σοσιαλιστικές χώρες*, Αθήνα 1979.

²⁷⁹ Γ. Αθανασιάδης, *Η μόρφωση των παιδιών μας*, Νέος Κόσμος, Αύγουστος 1951, σ. 29. Όσον αφορά στη Γιουγκοσλαβία παιδιά άρχισαν να περνούν τα σύνορά της από τις 30 Μαρτίου 1948 έως και τις 22 Απριλίου 1949. Παιδιά όλων των ηλικιών, ασυνόδευτα, πεινασμένα και ξυπόλητα, κατά ομάδες με την επίβλεψη ενός ενήλικα, έτρεχαν να γλυτώσουν από τους βομβαρδισμούς. Περισσότερα βλ. Ειρήνη Λαγάνη, *Το «παιδομάζωμα» και οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις 1949-1953*, Αθήνα (Ι.Σιδέρης) 1996. Το θέμα των παιδιών που διέφυγαν προς τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης και τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης από το 1948 έως και το 1952 αναλύεται στο Ειρήνη Θ.Λαγάνη, *Η ελληνική πολιτική απέναντι στα παιδιά του εμφυλίου που διέφυγαν στη Γιουγκοσλαβία 1948 – 1952*, στο «Παιδομάζωμα»

ψυχαγωγία μαζική διαφώτιση. Αυτό μπορεί να τα βοήθησε να ξεχάσουν τις τραγικές σκηνές του πολέμου, όμως δεν μπορούσε να συνεχισθεί. Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας εντάχθηκαν σε παιδικούς σταθμούς με Έλληνες/δες παιδαγωγούς²⁸⁰. Μέχρι το τέλος του καλοκαιριού του 1951, με την εντατική προσπάθεια και των εκπαιδευτικών αλλά και την προθυμία των μαθητών, είχαν περάσει τρεις σχολικές χρονιές.

Υπήρχαν παραδείγματα σχολείων που οι μαθητές είχαν πολύ καλή σχολική πρόοδο.

Η ΕΒΟΠ από το τέλος του 1949 καθόρισε πως τα μαθήματα αριθμητική, φυσική, χημεία, τεχνικά θα διδάσκονταν στη γλώσσα της Λαϊκής Δημοκρατίας και θα τα δίδασκαν ντόπιοι δάσκαλοι. Όσον αφορά στη μητρική τους γλώσσα οι Έλληνες διδάσκονταν την ελληνική γλώσσα και οι Σλαβομακεδόνες τη μακεδονική καθώς και την ελληνική ιστορία και γεωγραφία.

Παρά τις προσπάθειες όμως τα παιδιά εξακολουθούσαν να έχουν ελλιπή μόρφωση για πολλούς λόγους. Τα περισσότερα είχαν έρθει αγράμματα. Αυτό σήμαινε πως τελείωναν με ελλείψεις ενώ πολύ συχνά υστερούσαν, όπως ήταν λογικό, και στην ντόπια γλώσσα.

Η ΕΒΟΠ διάρθρωσε το ωρολόγιο πρόγραμμα ως εξής: Γλώσσα, ιστορία, γεωγραφία: 11-14 ώρες εβδομαδιαίως. Λοιπά μαθήματα (10 τον αριθμό): 12-20 ώρες εβδομαδιαίως.

Σύμφωνα με τον Σ. Κωτσόπουλο, μέλος της ΕΒΟΠ, είναι σημαντικό τα παιδιά να διδάσκονται και τη γλώσσα της χώρας που τα φιλοξενεί. Η ελλιπής διδασκαλία της γλώσσας της κάθε Λαϊκής Δημοκρατίας οδηγεί σε σχολική

ή «παιδοσώσιμο»; Επιμέλεια Ειρήνη Λαγάνη – Μαρία Μποντίλα, Θεσσαλονίκη (Επίκεντρο) 2012, σ.61-82. Ο *Σύνδεσμος για τη Δημοκρατία στην Ελλάδα*, εκτός από το πλούσιο αρχειακό υλικό που διαθέτει για την Ελλάδα από το 1945 και μετά, διαθέτει και πλούσιο υλικό για τα παιδιά που βρήκαν καταφύγιο στις ανατολικές χώρες και την ΕΣΣΔ κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα. Έχει απαντήσεις «στην προπαγάνδα του κυβερνητικού Γραφείου Πληροφοριών στο Λονδίνο, π.χ. για το δήθεν 'παιδομάζωμα'», Μάριον Στ.Σαράφη, *Τα αρχεία του Συνδέσμου για τη Δημοκρατία στην Ελλάδα στο King's College του Λονδίνου*, περιοδικό ANTI, τ. 259, 27 Απριλίου 1984, σ.36-37.

²⁸⁰ Ο Ηλίας Γιαννακάκης αφηγείται τη ζωή των παιδιών στους παιδικούς σταθμούς. Επισημαίνει πως οι γονείς για να δουν τα παιδιά τους θα έπρεπε να πιάσουν το πλάνο στο χώρο εργασίας τους. Ο Ηλίας Γιαννακάκης αφηγείται, 1946-1949, <https://bit.ly/3tZSXwy>

αποτυχία τους μαθητές. Για να ενισχύσει την άποψή του παρουσιάζει δύο παραδείγματα:

Στο πρώτο αναφέρει ότι στη Βουλγαρία αποφάσισαν η αριθμητική και η φυσική να διδάσκονται στα ελληνικά. Οι μαθητές στη Βουλγαρία εμφανίζουν τη μεγαλύτερη σχολική αποτυχία

Στο δεύτερο παράδειγμα αναφέρει ότι στη Γερμανία σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού διδάσκουν την αριθμητική και στα ελληνικά και στα γερμανικά. Η σύγχυση στους μαθητές είναι εμφανής.²⁸¹

Παρά τις αντιξοότητες όμως τα στοιχεία δείχνουν πως σε επαγγελματικές σχολές φοιτούν, στο σύνολο, 4.746 παιδιά, όταν σε όλη την Ελλάδα, προπολεμικά, φοιτούσαν 4.349²⁸²

Ο Θ.Δρίτσιος αναφέρει πως «δημιουργήθηκαν ειδικά Κολέγια, στα οποία είχαν δοθεί επίσης και ονόματα: 'Γληνός', 'Ζαχαριάδης', 'Ιωαννίδης', 'Ηλέκτρα', 'Μίρκα'»²⁸³

Τα παιδιά των Λαϊκών Δημοκρατιών παίρνουν εξειδικεύσεις σε βιομηχανικά και άλλα επαγγέλματα. Υστερούν μόνο, κατά τον Μ. Συνάκο, σε κατάρτιση με κατεύθυνση γεωργοτεχνική και γεωπονική. Εκφράζει την αγωνία του γιατί οι νέοι δεν επιλέγουν γεωργική εξειδίκευση αφού η Ελλάδα είναι κατά κανόνα γεωργική χώρα. Με αυτή την υπόδειξη και ο ίδιος, όπως φαίνεται, είχε την αίσθηση της προσωρινότητας, πίστευε πως θα γυρνούσαν σύντομα στην πατρίδα και γι αυτό οι νέοι έπρεπε να σπουδάσουν ειδικότητα που θα ήταν

²⁸¹ Σ. Κωτσόπουλου, *Η μόρφωση των παιδιών μας και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα*, Νέος Κόσμος, Οκτώβριος 1951, σ.69.

²⁸² Βασίλη Μπαρτζιώτα, *Συμπεράσματα απ' τις συνδιασκέψεις των οργανώσεων του ΚΚΕ στους πρόσφυγες μας των Λ. Δημοκρατιών*, Νέος Κόσμος, Αύγουστος 1952, σ.17.

²⁸³ Θ.Δρίτσιος, *Από τον Γράμμο στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Δωρικός) 1983, σ.63. Από τους πολιτικούς πρόσφυγες 3.385 αποφοίτησαν από Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, 4.434 από Μέσες Τεχνικές Σχολές, 11.595 από Επαγγελματικές Σχολές ενώ 11.320 έγιναν ειδικευμένοι εργάτες, όπ, σ.107-108. Για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, την εκπαιδευτική μεθοδολογία, την οργάνωση, λειτουργία και τις ιδιαιτερότητες του εκπαιδευτικού συστήματος για τα προσφυγόπουλα βλ. και Πόπα Ελένη, *Η εκπαίδευση των παιδιών των πολιτικών προσφύγων του εμφυλίου πολέμου στις λαϊκές δημοκρατίες της ανατολικής Ευρώπης*, Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ, Παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη 2015.

χρήσιμη για την ανοικοδόμησή της.²⁸⁴ Από τα 6.000 παιδιά που παρακολουθούν επαγγελματικές σχολές το 1951, μόλις 70 από αυτά έχουν ακολουθήσει γεωργική σχολή στη Ρουμανία και τη Γερμανία. Μικρό νούμερο για τον ίδιο, αφού υποστηρίζει πως θα πρέπει τουλάχιστον 1.000 νέοι να ακολουθήσουν τη γεωργική κατεύθυνση.

«Δεν χρειάζεται νομίζω να τονίσω τον αγροτικό χαρακτήρα της χώρας μας και πως και αύριο σε μία λαϊκή δημοκρατία στην Ελλάδα, την εκβιομηχάνισή της θα τη στηρίζουμε σε μία δυνατή αγροτική οικονομία»²⁸⁵. Αυτή η τοποθέτηση του Μ. Συνάκου, που ήταν και μέλος της Κ.Ε., φανερώνει τη σύγχυση που υπήρχε. Ο ίδιος εκφράζει την αντίληψη που είχαν οι πολιτικοί πρόσφυγες για την προσωρινή τους διαμονή στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την επιστροφή τους στην πατρίδα.

Ο Β. Μπαρτζιώτας παραθέτει στοιχεία για το σχολικό έτος 1952-1953 όπου έχει προγραμματιστεί να φοιτήσουν σε σχολές 1.170 αγωνιστές²⁸⁶.

²⁸⁴ Ομιλία Μ. Συνάκου στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.181.

²⁸⁵ Ομιλία Μ. Συνάκου στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.181.

²⁸⁶ Λόγος του σ. Βασίλη Μπαρτζιώτα στην 3^η Συνδιάσκεψη της ΚΟ Τσεχοσλοβακίας του ΚΚΕ, Νέος Κόσμος, Μάιος 1952, σ. 15.

Συγκεκριμένα:

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Η φοίτηση μαθητών σπουδαστών στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ κατά το διάστημα 1952-1953

ΕΙΔΟΣ ΣΧΟΛΗΣ	ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΘΑ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΟΥΝ ΜΑΘΗΜΑΤΑ
Προπαρασκευαστικά σχολεία για πανεπιστήμια	200
Μέσες επαγγελματικές σχολές	370
Γυμνάσια – Οικονομικές σχολές	130
Σχολές παιδοκόμων	100
Κατώτερες επαγγελματικές σχολές	270
Αγροτεχνικές σχολές	100
ΣΥΝΟΛΟ	1.170

Σημείωση: Ομιλία του Βασίλη Μπαρτζιώτα στην 3^η Συνδιάσκεψη της ΚΟ Τσεχοσλοβακίας του ΚΚΕ, Νέος Κόσμος Μάιος 1952

Η σχολική επίδοση των παιδιών παρακολουθούνταν σχολαστικά από την ΕΒΟΠ. Τα παιδιά φοιτούσαν στο βασικό σχολείο το οποίο ανάλογα με τη Λαϊκή Δημοκρατία ήταν 7χρονο ή 8χρονο ή 9χρονο. Στην Τασκένδη, η πρωτοβάθμια και η δευτεροβάθμια εκπαίδευση ήταν ενιαία, δωρεάν, διαρκούσε 10 έτη και ήταν υποχρεωτική²⁸⁷.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Επίδοση μαθητών υποχρεωτικής εκπαίδευσης στις Λαϊκές Δημοκρατίες, σχολικό έτος 1952-1953

ΠΡΟΒΙΒΑΣΤΗΚΑΝ	ΜΕΤΕΞΕΤΑΣΤΕΟΙ	ΣΤΑΣΙΜΟΙ
84,7%-94,32%	7,4%-8,9%	4,8%-6,4%

Σημείωση: Π. Κόκκαλης, Έλλη Αλεξίου, Γ. Αθανασιάδης, «Τα παιδιά μας στις Λαϊκές Δημοκρατίες», Νέος Κόσμος, Ιανουάριος 1954, σ. 51-60

²⁸⁷ Στέλιος Γιατρουδάκης, *Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιάς*, Διογένης, σ.87. Αναλυτική περιγραφή της εκπαίδευσης των παιδιών των πολιτικών προσφύγων και στο Μαρία Μποντίλα, «Πολύχρονος να ζεις, μεγάλη Στάλιν», Αθήνα (Μεταίχμιο), 2004.

Τη σχολική χρονιά 1952-1953 από τους αποφοιτήσαντες της υποχρεωτικής εκπαίδευσης το 71,5% προχώρησε σε Γυμνάσια και τεχνικές και επαγγελματικές σπουδές.

Την ίδια χρονιά στη Βουλγαρία αποφοίτησαν από το 7χρονο σχολείο 67 μαθητές/τριες, οι 39 πήγαν στο Γυμνάσιο, 5 στο αγροτικό γυμνάσιο, 4 στους μηχανολόγους, 4 στις οπτικές συσκευές, 1 στον κινηματογράφο, 3 στους εφαρμοστές, 3 στη ναυπηγική, 5 στην ηλεκτροσυγκόλληση μετάλλων και 3 στα τρακτέρ

Ένα δεύτερο παράδειγμα είναι η κατάσταση που διαμορφώνεται την ίδια σχολική χρονιά στην Ουγγαρία. Αποφοίτησαν από το 8χρονο σχολείο 124 μαθητές. Από αυτούς πήγαν: 33 Γυμνάσιο, 4 γυμνάσιο λαϊκής κουλτούρας, 9 ηλεκτρομηχανικοί, 2 γεωλογία, 4 ηλεκτροενέργεια, 3 κατασκευή λεπτών εργαλείων, 23 γεωπονική σχολή, 2 δασολογική σχολή, 1 βιομηχανική χημεία, 1 οικοδομή, 3 μεταλλουργία, 2 ανθρακωρύχων – οργάνωση μηχανικής εξόρυξης, 2 κατασκευή μηχανών ανθρακορυχείων, 1 υφαντουργία, 1 διδασκαλείο νηπιαγωγών, 1 σιδηροδρομικός, 2 μέσες οικονομικές σχολές, 1 βιομηχανία τροφίμων 1 γυμνάσιο καλών τεχνών²⁸⁸

Το εκπαιδευτικό προσωπικό. Οι δάσκαλοι και οι δασκάλες. Ήδη από το 1948 είχε δημιουργηθεί φροντιστήριο από το οποίο αποφοίτησαν 148 βοηθοί δάσκαλοι και δασκάλες²⁸⁹ ενώ εκδόθηκαν εννέα ελληνικά και τρία σλαβομακεδονικά σχολικά βιβλία. Στην πρώτη σχολική χρονιά στις Λαϊκές

²⁸⁸ Π. Κόκκαλης, Έλλη Αλεξίου, Γ. Αθανασιάδης, *Τα παιδιά μας στις Λαϊκές Δημοκρατίες*, Νέος Κόσμος, Ιανουάριος 1954, σ. 51-60. Η Κατίνα Λατίφη αναφέρει πως στο Βουκουρέστι τα ελληνόπουλα φοίτησαν στο Μεγάλο Ρουμανικό Σχολείο “*Michai Viteazu*” το οποίο είχε γυμνάσιο και λύκειο. Οι Έλληνες μαθητές παρακολουθούσαν μαθήματα στα ρουμανικά και τα ελληνικά από Ρουμάνους και Έλληνες εκπαιδευτικούς, Κ.Λατίφη, *Μακρύς ο δρόμος για την Ιθάκη. Πολιτική ξενιτιά 1950-1974*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2019, σ.88.

²⁸⁹ Ο δάσκαλος Δημήτρης Γκόντζιος αναφέρει χαρακτηριστικά πως η επιμόρφωση των Ελλήνων δασκάλων στην Τσεχοσλοβακία ήταν υποχρεωτική. Το υπουργείο Παιδείας της Τσεχοσλοβακίας είχε δημιουργήσει υποχρεωτικά φροντιστήρια με Τσέχους παιδαγωγούς και διερμηνείς για τους Έλληνες δασκάλους. «*Τα δίμηνα παιδαγωγικά φροντιστήρια άρχισαν αμέσως από τις διακοπές του 1950 και διήρκεσαν μέχρι τις δίμηνες διακοπές του 1954*», Δημήτρης Κ.Γκόντζιος (Μπανάση), *Οδοιπορικό μνήμης*, Θεσπρωτικό 2001, σ.83.

Δημοκρατίες λειτούργησαν 350 τάξεις δημοτικού και 120 νηπιακές τάξεις. Ο Γ.Αθανασιάδης εντόπισε έγκαιρα ότι ήταν λάθος της ΕΒΟΠ που δεν ζήτησε εξ αρχής σχολική βοήθεια από τις Λαϊκές Δημοκρατίες. Το λάθος επανορθώθηκε τη δεύτερη σχολική χρονιά (1949-1950) και την τρίτη σχολική χρονιά τα σχολεία εντάχθηκαν στο πλαίσιο εκπαίδευσης των Λαϊκών Δημοκρατιών.²⁹⁰ Τα σχολεία με τον καιρό πλαισιώθηκαν και με επιπλέον δασκάλους και δασκάλες. Τη σχολική χρονιά 1950-1951 οι δάσκαλοι/ες ήταν 356. Το μορφωτικό επίπεδο των δασκάλων ενισχύθηκε με φροντιστήριο, έκδοση διδακτικών και παιδαγωγικών βιβλίων. Από την πρώτη στιγμή που ιδρύθηκαν τα πρώτα σχολεία για τα προσφυγόπουλα έγιναν προσπάθειες επιμόρφωσης των δασκάλων. Είτε οι ίδιοι προσπαθούν να αυτομορφωθούν, είτε συνεργάζονταν με εκπαιδευτικούς που είχαν περισσότερη εμπειρία, είτε ζητούσαν βοήθεια από τους ντόπιους συναδέλφους τους²⁹¹. Οι εκπαιδευτικοί δίδασκαν βάσει αναλυτικού προγράμματος με ορισμό της διδακτέας ύλης και οδηγίες διδασκαλίας. Στο πλαίσιο αυτό εκδόθηκαν βοηθήματα όπως η 'Διδακτική του γλωσσικού μαθήματος, της Ιστορίας και της Γεωγραφίας της Ελλάδας', 'Γραμματική της Νεοελληνικής Γλώσσας'.²⁹²

²⁹⁰ Γ. Αθανασιάδη, *Η μόρφωση των παιδιών μας*, Νέος Κόσμος, Αύγουστος 1951, σ. 30-31.

²⁹¹ Αναλυτικά στην επιμόρφωση των δασκάλων αναφέρεται και ο Θ. Μητσόπουλος για τις υποδειγματικές διδασκαλίες, τις ανταλλαγές παιδαγωγικών επισκέψεων γειτονικών σχολείων. Το 1949 από την Επιτροπή Βοήθειας στο Παιδί εκδόθηκε το βιβλίο «*Παιδαγωγικά μαθήματα*», το 1951 εκδόθηκε το βιβλίο «*Διδακτική*», Θ.Μητσόπουλου, *Μείναμε Έλληνες. Τα σχολεία των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στις σοσιαλιστικές χώρες*, Αθήνα 1979, σ.158-160.

²⁹² Θ.Δρίτσιος, *Από τον Γράμμο στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Δωρικός) 1983, σ.145-147. «Εκδόθηκαν: Αλφαβητάριο για την Α' τάξη, Αναγνωστικά και Γραμματική για όλες τις τάξεις του Οκταταξίου Δημοτικού, Γραμματική και Συντακτικό της ελληνικής γλώσσας – ορθογραφία, Νεοελληνικά Αναγνώσματα για τις Μέσες Σχολές. Ανθολογία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας για τη Μέση και Ανώτερη Παιδεία. Γεωγραφία της Ελλάδας, Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας. Ιστορία του Βυζαντίου, Ιστορία της Ελλάδας (Τουρκοκρατία – Επανάσταση)», Θ.Δρίτσιος, *Από τον Γράμμο στην πολιτική προσφυγιά*, ό.π., σ.145.

Τασκένδη. 1959. Το κτίριο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και η πλατεία.
Φωτογραφία: Ulyanov A. Πηγή: <https://bit.ly/3DcBWCi>

Επισημαίνεται πως αρκετοί δάσκαλοι/λες δεν φρόντισαν να μάθουν τη γλώσσα της Λαϊκής Δημοκρατίας που τους φιλοξενούσε και τα ρωσικά.²⁹³ Όσο καλύτερα μάθαιναν οι δάσκαλοι/ες την τοπική γλώσσα και τα ρωσικά τόσο πιο ομαλή θα ήταν και η προσαρμογή των παιδιών. Στην υστέρηση των δασκάλων συμφωνεί με άρθρο του στο *Νέο Κόσμο* και ο Φώκος Βέτας²⁹⁴. Σημειώνει πως

²⁹³ Γ. Αθανασιάδη, *Η μόρφωση των παιδιών μας*, Νέος Κόσμος, Αύγουστος 1951, σ. 35.

²⁹⁴ Ο Φώκος Βέτας, πέθανε το 2005 σε ηλικία 91. Ήταν από τα ιδρυτικά μέλη της ΕΠΟΝ και ο πρώτος της γραμματέας. Μέλος της Κ.Ε. του ΚΚΕ μετά την 6η Ολομέλεια του 1956 άσκησε κριτική στις αποφάσεις της. Μετά από 30 χρόνια κομματικής ζωής και αφοσίωσης, τον έστειλαν να πουλάει τσιγάρα. «Στελέχη παλιά του κόμματος που με όλες τις αδυναμίες τους, αποτελούν μέλη της παλιάς φρουράς επιτέλους, αφοσιωμένης στο κόμμα φρουράς, διώχνονται από το μηχανισμό του κόμματος και πετιούνται στο δρόμο». Μιλτιάδης Πορφυρογένης, *Ομιλία στην 7^η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ*, 18-24 Φλεβάρη 1957, μόνο για εσωκομματική χρήση αρ. 98, σ.159. Περισσότερα για τον Φώκο Βέτα και την αποπομπή του από το ΚΚΕ αναλύονται στο κεφάλαιο "Διαφωνίες, διώξεις και εξορίες στις σοσιαλιστικές χώρες". Ο δε Μιλτιάδης Πορφυρογένης, κράτησε κριτική στάση και στις αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας (1956) και στην καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη. Περιθωριοποιημένος από το ΚΚΕ, πέθανε

το μορφωτικό τους έλλειμμα, τους οδηγεί σε λανθασμένη επιλογή διδακτικού υλικού, που δεν αρμόζει στις μικρές ηλικίες και φυσικά γίνεται ακατανόητο· ως παράδειγμα φέρνει τη διδασκαλία πολύ δύσκολων κειμένων του *Νέου Κόσμου* και μελέτη του κειμένου «*θέσεις για την ιστορία του ΚΚΕ*» σε μαθητές τετάρτης δημοτικού.

Κρίνεται, επιεικώς, άτοπο, να διδάσκονται μαθητές 10 ετών πολιτικά κείμενα και τις «*θέσεις για την ιστορία του ΚΚΕ*». Δίδασκαν παιδιά που είχαν υποφέρει σε πόλεμο, σε προσφυγιά, σε αλλαγή περιβάλλοντος σε μία χώρα που μιλούσε άλλη γλώσσα από τη δική τους, παιδιά που είναι ζητούμενο αν είχαν ολοκληρώσει ομαλά μία από τις τρεις προηγούμενες τάξεις του δημοτικού. Και γεννάται το ερώτημα αν είχαν, τελικά, καθοδήγηση για την ύλη διδασκαλίας. Τον πρώτο χρόνο μέχρι να εκδοθούν όλα τα εκπαιδευτικά βοηθητικά βιβλία, οι δάσκαλοι/ες και με τις αυτονόητες ελλείψεις που είχαν και οι ίδιοι θα εμφάνισαν και αυτά τα ακατάλληλα παραδείγματα διδασκαλίας εξαιρετικά δύσκολων κειμένων σε παιδιά δημοτικού. Είναι επίσης γνωστό πως στην Τασκένδη, η Κομματική Επιτροπή κατέβαλλε μεγάλη προσπάθεια για την ελληνική διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Είχαν καθιερωθεί διαγωνισμοί «*εκφραστικής ανάγνωσης*» για να έχουν τα ελληνόπουλα σωστή προφορά, στο τέλος κάθε σχολικής χρονιάς διενεργούνταν «*ολυμπιάδα ελληνικής γλώσσας*» ενώ ανέβαζαν έργα από την αρχαία Ελλάδα.

Ήδη από τις αρχές του 1952 έγινε προσπάθεια στήριξης των σλαβομακεδόνων. Ενδεικτικά ο Β.Μπαρτζιώτας αναφέρει: «*Η πλειοψηφία των Μακεδόνων έμαθε να γράφει και να διαβάζει μακεδονικά. Λειτουργούν σχολεία στη μακεδονική γλώσσα. Σε όλες τις χώρες που ζουν Σλαβομακεδόνες στις εφημερίδες των πολιτικών προσφύγων υπάρχουν μακεδονικές σελίδες. Ιδρύθηκε εκδοτικό τμήμα στα μακεδονικά που έκανε εκδόσεις σε 60.000 αντίτυπα διαφόρων βιβλίων και που*

στις 6 Μαρτίου 1958 στην Πράγα. βλ. *Μιλτιάδης Πορφυρογένης – ένας ως το τέλος επαναστάτης μαρξιστής διανοούμενος ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ (1918-55)*, στην ηλεκτρονική εφημερίδα Ανασύνταξη, 14 Μαΐου 2008, <https://bit.ly/3I6fkVp> (τελευταία είσοδος 13 Ιανουαρίου 2022). βλ. και άρθρο της κόρης του Μιλτιάδη Πορφυρογένη, Κατερίνας Πορφυρογένη, *Ο κομμουνιστής ηγέτης για τις δύσκολες αποστολές*, Εφημερίδα των Συντακτών, 10 Μαρτίου 2018, <https://bit.ly/34Dot9i> (τελευταία είσοδος 13 Ιανουαρίου 2022). Το θάνατό του, σε μία μικρή παράγραφο στη 10^η σελίδα δημοσίευσε η εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, *Απέθανεν ο Μιλτ. Πορφυρογένης εις την Πράγαν*, εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, Κυριακή 9 Μαρτίου 1958, σ.10.

έχει στο πλάνο του 1952 να εκδώσει, επιπλέον, 4.000 αντίτυπα. Αυτό έγινε για πρώτη φορά στην ιστορία του σλαβομακεδονικού λαού». Ο Φ.Βέτας καυτηριάζει άστοχες αποφάσεις σωβινιστικού χαρακτήρα όπως «ο περιορισμός των ωρών της διδασκαλίας στα σλαβομακεδονικά στην παιδούπολη 'Ν. Ζαχαριάδης'»²⁹⁵. Παρά τις όποιες παρατυπίες εκδηλώθηκαν περιστασιακά, στις Λαϊκές Δημοκρατίες, στη διαπαιδαγώγηση των Σλαβομακεδόνων, το ΚΚΕ ακολούθησε γραμμή στήριξής τους. Σε συνθήκες ξενιτειάς, δύσκολων συνθηκών προσαρμογής, βίαιης αλλαγής περιβάλλοντος, διασκορπισμού συντρόφων και οικογενειών, με την ήττα να του γεννάει ερωτήματα και αμφιβολίες, λοιδορούμενο από τους νικητές, με τη μισή του άλλη δύναμη σε φυλακές, εξορίες και διωγμούς, το ΚΚΕ, παρά και την εχθρική στάση της Γιουγκοσλαβίας απέναντί του, φροντίζει τους Σλαβομακεδόνες, εκδίδει δίγλωσσες εφημερίδες, μαθαίνουν τα παιδιά τους τη γλώσσα τους και τον πολιτισμό τους.

Ανακαταγραφή. Η κομματική ανακαταγραφή ήταν μέτρο εξαιρετικής κομματικής σημασίας, σύμφωνα με την καθοδήγηση του ΚΚΕ, και αποφασίστηκε κατά τη διεξαγωγή της ΙΙΙ Συνδιάσκεψης του ΚΚΕ (1950)²⁹⁶. Τα μέλη του ΚΚΕ διασκορπισμένα στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ, με τον

²⁹⁵ Φώκος Βέτας, *Για τη σοσιαλιστική διαπαιδαγώγηση των παιδιών μας*, Νέος Κόσμος, Σεπτέμβριος 1951, σ.53-54. Λόγος του σ. Βασίλη Μπαρτζιώτα στην 3^η Συνδιάσκεψη της ΚΟ Τσεχοσλοβακίας του ΚΚΕ, Νέος Κόσμος Μάιος 1952, σ.18. Για τις εκδόσεις στη γλώσσα των σλαβομακεδόνων βλ. και Α.Ματθαίου, Π.Πολέμη, *Η εκδοτική περιπέτεια των Ελλήνων κομμουνιστών. Από το Βουνό στην Υπερορία*, Αθήνα (Βιβλιόραμα – ΑΣΚΙ) 2003, σ.76-78.

²⁹⁶ Η κατάσταση και τα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες, εισήγηση του Βασίλη Μπαρτζιώτα, ΙΙΙ Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, 10-14 Οκτωβρίου 1950, Αύγουστος 1951, για εσωκομματική χρήση, σ.304-305. «Στην Κεντρική Επιτροπή Κομματικής Ανακαταγραφής (ΚΕΚΑ) συμμετείχαν οι Γιάννης Ιωαννίδης, Βασίλης Μπαρτζιώτας, Γιώργος Ερυθριάδης (Συνταγματάρχης στο ΔΣΕ και Πολιτικός Επίτροπος), Μιλτιάδης Πορφυρογένης, Λεωνίδας Στρίγκος, Πολύδωρος Δανιηλίδης, Μιχάλης Συνάκος, Βασίλης Ζάχος, Τάκης Υφαντής και Αύρα Παρτσαλίδη», Κ.Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2013, σ.94.

κίνδυνο να έχουν παρεισφρήσει ξένα κακοποιά στοιχεία²⁹⁷ στις γραμμές του²⁹⁸ ή κάποια μέλη του να έχουν προβεί σε πράξεις που δεν συνάδουν με την ηθική

²⁹⁷ Ο Τσέχος ιστορικός Πάβελ Χράντετσνι, μελετώντας τα τσέχικα αρχεία αναφέρει έγγραφα της Κρατικής Ασφάλειας της Τσεχοσλοβακίας όπου Έλληνες σε συνεννόηση με την ελληνική πρεσβεία στην Πράγα δρούσαν σε δύο ομάδες, η μία είχε 25 άτομα και η άλλη 36 με σκοπό να διαδώσουν μοναρχοφασιστικές ιδέες στους πολιτικούς πρόσφυγες. Οι ομάδες αυτές δρούσαν ήδη από το 1950. Ο Γεμεντζής Θρασύβουλος που συνελήφθη από την τσεχική κρατική ασφάλεια στις 14 Φεβρουαρίου 1953, ομολόγησε πως ήδη από το 1950 συνεργαζόταν με την ελληνική πρεσβεία ώστε «να οργανώσει μαζική έξοδό τους προς την Ελλάδα. Οι ομάδες απέβλεπαν στη διάλυση του ελληνικού προοδευτικού κινήματος στην Τσεχοσλοβακία». «Ο Τσίλας Δημήτρης ομολογεί ότι θέλησε να διαγραφεί από το ΚΚΕ, προκειμένου να μπορέσει να συνεργαστεί με την ελληνική πρεσβεία». Στα ίδια αρχεία αναφέρεται πως και μέλη του ΔΣΕ και του ΚΚΕ μην αντέχοντας την προσφυγιά συνεργάστηκαν με την ελληνική πρεσβεία. Συγκεκριμένα το τσεχοσλοβακικό κράτος μεταξύ 1952 με 1953 συνέλαβε 82 άτομα που είχαν την ίδια δράση. Για μία πολυδιάστατη επισκόπηση της κατασκοπευτικής δράσης ορισμένων Ελλήνων προσφύγων στην Τσεχοσλοβακία βλ. Πάβελ Χράντετσνι, *Η ελληνική διασπορά στην Τσεχοσλοβακία. Ίδρυση και αρχικά στάδια ανάπτυξης (1948-1954)*, Μετάφραση Κώστας Τσίβος, , Θεσσαλονίκη (Ίδρυμα μελετών χερσονήσου του Αίμου) 2007.

²⁹⁸ Το ζήτημα της αντικατασκοπείας και των μυστικών υπηρεσιών παρουσιάζει μέσα από έρευνα αρχείων η Magdalena Semczyszyn στο άρθρο της *The communist security apparatus and Greek refugees in the Polish People's Republic*. Η περίπτωση της Πολωνίας μάς οδηγεί στην υπόθεση πως υπήρχε δράση των μυστικών υπηρεσιών και στρατολόγηση πρακτόρων σε όλες τις χώρες των Λαϊκών Δημοκρατιών και φυσικά και της Τασκένδης. Ο Δ.Ζυγούρας μεταφέρει πως η αντιπροσωπεία που έστειλε η ΚΕ του ΚΚΕ στην Τασκένδη στις αρχές του 1955, τον Β.Παπαδόπουλο (Φωκάς) και τον Π.Βαϊνά, είχε συγκεντρώσει στοιχεία «με σοβαρές καταγγελίες στελεχών της ΚΟΤ για τις μυστικές σοβιετικές υπηρεσίες οι οποίες με ιδιαίτερο ζήλο επιδίδονταν τον τελευταίο καιρό στη συγκέντρωση εκθέσεων από μέλη και στελέχη της ΚΟΤ εις βάρος της ηγεσίας του ΚΚΕ». Δημήτρης Ζυγούρας (Παλαιολόγος), *Ένα μεγάλο ταξίδι. Εθνική αντίσταση, εμφύλιος πόλεμος, πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Θεμέλιο) 2012, σ.422.

Από την πρώτη μέρα που οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες βρέθηκαν στην Πολωνία έγιναν αντικείμενο έρευνας από τις μυστικές υπηρεσίες της χώρας. Ευθύνη είχαν οι υπηρεσίες αντικατασκοπείας του Υπουργείου Δημόσιας Ασφάλειας της Πολωνίας, εποπτεύονταν επίσης, από το 1957 και από το τμήμα Εξωτερικών της ΚΕ του Ενωμένου Εργατικού Κόμματος Πολωνίας.

Οι μυστικές υπηρεσίες παρακολουθούσαν, τους πολιτικά ενεργούς που δήλωναν κομμουνιστές αλλά και όσους ανήκαν σε άλλες επιμέρους ομάδες. Οι παρακολουθήσεις

κάλυπταν και τις ξένες επαφές των Ελλήνων, την αλληλογραφία τους, κυρίως του εξωτερικού, τις επαφές τους με τις γιουγκοσλαβικές και αλβανικές πρεσβείες αλλά και άλλες πρεσβείες των δυτικών χωρών στη Βαρσοβία, έδιναν μεγάλη προσοχή και στους Έλληνες ναυτικούς που δούλευαν σε πλοία με ξένες σημαίες και στην ενδεχόμενη διακίνηση έντυπου υλικού.

Υπήρχαν υποψίες πως πράκτορες βρίσκονταν στις γραμμές του ΔΣΕ και συνεργάζονταν με τις βρετανικές ή γιουγκοσλαβικές μυστικές υπηρεσίες. Και εκτός από τις παραπάνω δραστηριότητες οι πολωνικές μυστικές υπηρεσίες έδειχναν ενδιαφέρον και για τις απόψεις των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων σχετικά με τον πολωνικό τρόπο ζωής. Κύριο μέλημά τους ήταν η στρατολόγηση πρακτόρων μέσα από την ελληνική κοινότητα, γεγονός που το βεβαιώνει και η Magdalena Semczyszyn με την έρευνά της (2016).

Στο Βουκουρέστι που ήταν και η έδρα του ΚΚΕ δρούσαν έντονα οι δυτικές μυστικές υπηρεσίες. Εκπαιδευμένα τα στελέχη του ΚΚΕ στη συνωμοτικότητα στην Ελλάδα συνέχισαν τον ίδιο τρόπο ζωής και δράσης και στο εξωτερικό. Δεν κυκλοφορούσαν σε δημόσιους δρόμους, κατοικούσαν σε κρυφά σπίτια, πρόσεχαν πώς μιλούσαν στο τηλέφωνο, δεν έλεγαν και ούτε ρωτούσαν ονόματα και δεν έκαναν παρέα γενικά με συναγωνιστές τους παρά μόνο με όσους είχαν στενή συνεργασία. Σταύρος Κασιμάτης, *Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, 1997, σ.22.

Ακολουθεί πίνακας με ονόματα Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Πολωνία τα ονόματα των οποίων βρέθηκαν στα αρχεία των πολωνικών μυστικών υπηρεσιών και κατατάσσονται ανάλογα με την κατηγορία της δράση τους.

του, αλλά και ως μέθοδος συμμαζέματος και σταθερής κομματικής σχέσης, η ανακαταγραφή ήταν αναγκαία. Ανεξάρτητα από τα όποια παρατράγουδα εμφανίστηκαν σε κάποιες περιπτώσεις (θα ήταν και παράξενο να μην παρουσιαστούν) οι πολιτικοί πρόσφυγες έπρεπε να νιώθουν πως ανήκουν στην οργάνωσή τους, πως δρουν σε μία δομή με πολιτική γραμμή και δράση. Όσο

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Κατάλογος υπόπτων Ελλήνων πολιτικών προσφύγων σύμφωνα με τις πολωνικές μυστικές υπηρεσίες

Το αντικείμενο της δράσης τους	Ονόματα
Κατασκοπεία και ύποπτοι για εμπορεία ξένου νομίσματος	Κωνσταντίνος Καράμπελας, Γιάννης Βαντίλος, Σπύρος Βλαχόπουλος και άλλοι
Ύποπτοι για επαφές με τον Αντικομμουνιστικό Διεθνή Οργανισμό	Βαγγέλης Παπαναούμ, Πλάτων Χατζηγιάννου, Δημήτριος Βελίκης, Παναγιώτης Σιόπλικας
Προπαγάνδα του εχθρού ανάμεσα στους πρόσφυγες και συμπαθούντες των καπιταλιστικών κρατών	Ιωάννης Ψωμάς, Μιχάλης Στεφανάκης και άλλοι
Ύποπτοι να δραπετεύσουν στο εξωτερικό	Θωμάς Αλεξίου, Βασίλης Ξεντίλης
Επαφές με την ελληνική πρεσβεία	Ιωάννης Χαραπούλος, Ναούμ Λωζάνης, Γιώργης Σιπίτος, Καραγιάννης Δρόσος, Στέφανος Χουδελούδης, Λάμπρος Καβαρντζής, Κώστας Ποδηματής και άλλοι
Κατασκοπευτική δράση	Τσόκρης Κωνσταντίνος
Διακίνηση παράνομου υλικού και επαφές με ενάντιους στη 12 ^η Ολομέλεια του ΚΚΕ, 1968	Φυλακτός Φίλιππος, Αποστόλης Δημακόπουλος, Γεωργία Ντζόκα
Υποστηρικτές της Κίνας και διακίνηση υλικού	Αντώνης Αρτέμης, Κώστας Δήμος, Καζανός Σωτήρης, Στέφανος Ριτζάκης, Γιάννης Σιώκος

Σημείωση: Magdalena Semczyszyn, The communist security apparatus and Greek refugees in the Polish People's Republic, στο The Polish People's Republic and the Greek Civil War, edited by Magdalena Semczyszyn, Szczecin 2016

Επεξεργασία στοιχείων: Νικολαΐδου Ελένη

φιλόξενα και να ήταν τα κράτη που πήγαν οι πολιτικοί πρόσφυγες, το κομματικό βιβλιαράκι σηματοδοτούσε το ανήκειν και υπενθύμιζε την αφετηρία τους.

Από το 1941 έως και το 1951 που πραγματοποιήθηκε η ανακαταγραφή, τα μέλη του ΚΚΕ πέρασαν από τον ΕΛΑΣ, έζησαν τα Δεκεμβριανά, τη μεταβαρκιζιανή περίοδο, πολέμησαν με το ΔΣΕ. Ήταν αναγκαίο, λοιπόν, να εξακριβωθεί η στάση του κάθε μέλους, καθώς και των νέων μελών που είχαν συρρεύσει στις γραμμές του.

Στην πραγματικότητα ήταν η δεύτερη ανακαταγραφή που γινόταν γιατί η πρώτη είχε γίνει το 1949 και είχε αποφασιστεί κατά τη διενέργεια της 5^{ης} ολομέλειας του 1949. Στην πρώτη ανακαταγραφή το βασικό κριτήριο ήταν η πολεμική επίδοση ενώ στη δεύτερη ανακαταγραφή, το 1951, ο χαρακτήρας της ήταν πολιτικός και οργανωτικός.²⁹⁹

Βασικός σκοπός της ήταν η εκκαθάριση των γραμμών του ΚΚΕ. Οι Κομματικές Οργανώσεις ανέλαβαν τη διαδικασία, έπειτα από ειδική απόφαση της Κ.Ε., όλα τα μέλη του κόμματος πέρασαν από «κομματικό λουτρό» και τα κριτήρια ποικίλλαν. Το ΚΚΕ έδινε μεγάλη σημασία στο αν τα μέλη του είχαν τα κομματικά τους βιβλιάρια. Υπήρχαν σοβαροί λόγοι να υποψιάζονται κάποιο σύντροφό τους που δεν το είχε επειδή πράγματι κάποιοι «τα ξέσχισαν όταν νόμισαν ότι θα πέσουν στα χέρια του εχθρού για να μην... ενοχοποιηθούν» όπως επεσήμανε στην εισήγησή του στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη ο Βασίλης Μπαρτζιώτας . Η ανακαταγραφή θα τους βοηθούσε να ξεκαθαρίσουν τις γραμμές τους και από κάποιους που είναι χειρότεροι «από ορισμένους πρωτοπόρους εξωκομματικούς». Οι κατευθυντήριες γραμμές για να πάρει ο υποψήφιος το βιβλιάριο του κόμματος και να ανήκει σε αυτόν, ήταν αν είχε στρατευθεί στις γραμμές του κόμματος χρόνια πριν ή αν ήταν νέο μέλος, ποια ήταν η διαγωγή του πριν και κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας, εάν υπήρχαν σκοτεινά σημεία στη δράση του, εάν πιάστηκε από την αστυνομία και ποια στάση κράτησε, τι έκανε

²⁹⁹ Γιώργου Ερυθριάδη, *Κομματική ανακαταγραφή*, Νέος Κόσμος, Φλεβάρης 1951, σ.27-31. Ο Δημήτρης Ραβάνης – Ρέντης αναφέρει πως μόλις άκουσαν πως θα γίνει ανακαταγραφή θα είναι η αφορμή «το Κόμμα να αρχίσει τη μελέτη της πρόσφατης ιστορίας και να καταλογίσει ευθύνες». Αντί γι αυτό πολλές φορές η ανακαταγραφή κατέληγε σε κουτσομπολιό, συκοφαντίες μακριά από αυτοκριτική. «Η ζωής μας αναποδογυρίζεται. Φίλοι και συναγωνιστές χρόνια, τώρα μαλώνουν», Δ.Ραβάνης – Ρέντης, *Το ημερολόγιο της προσφυγιάς ενός αντάρτη*, Ηριδανός, σ.247-248.

πριν και μετά τη Βάρκιζα, τι έκανε στο ΔΣΕ, ποια ήταν η συμπεριφορά του ως πολιτικού πρόσφυγα. Σημαντικός παράγοντας για την ένταξη στο κόμμα, κατά την ανακαταγραφή, ήταν αν ο υποψήφιος είχε ακόμη μαζί του το κομματικό βιβλιάριο που πήρε κατά την ανακαταγραφή του 1949.³⁰⁰

Το 1951 όλες οι κομματικές οργανώσεις ήταν απασχολημένες με την ανακαταγραφή. Σύμφωνα με την εκτίμηση της καθοδήγησης πήγε καλά, αν και υπήρξαν περιπτώσεις που έγινε τυπικά, χωρίς προετοιμασία, πρόχειρα και υπήρξαν και περιπτώσεις που η ατμόσφαιρα ήταν τέτοια που εμπόδισαν πρόσφυγες να πουν τη γνώμη τους. Σύμφωνα με την καθοδήγηση του ΚΚΕ ήταν μία σωστή απόφαση, μία δύσκολη διαδικασία, χωρίς προηγούμενη εμπειρία λαμβάνοντας υπόψη τη διασπορά των μελών του ΚΚΕ.³⁰¹

Η ανακαταγραφή βοήθησε να δουλέψουν καλύτερα οι οργανώσεις και να αναδειχθούν και οι αδυναμίες. Οδήγησε σε μελέτη και ενδυνάμωση του ιδεολογικού επιπέδου κατά την εκτίμηση του Κ.Κολιγιάννη,³⁰² όμως κατέληξε διαδικασία «*χρονοβόρα και ιδιαίτερα βασανιστική*»³⁰³. Ο Στέλιος Γιατρουδάκης αναφέρει πως σε ένα ακροατήριο 200 περίπου ατόμων, το κάθε μέλος, στις περισσότερες περιπτώσεις, υπερβάλλοντας, μετατρέποντας το ασήμαντο σε σημαντικό έδειχνε ζήλο αυτοκριτικής. Σύντροφοι και συντρόφισσες δημοσιοποιούσαν ακόμη και σεξουαλικές προτιμήσεις. Μικρά και μεγάλα

³⁰⁰ *Η κατάσταση και τα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες*, εισήγηση του Βασίλη Μπαρτζιώτα, ΙΙΙ Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, 10-14 Οκτωβρίου 1950, Αύγουστος 1951, για εσωκομματική χρήση, σ.305. βλ. Γεωργίου Ερυθριάδη, *Κομματική ανακαταγραφή*, Νέος Κόσμος, Φλεβάρης 1951, σ.27-31. βλ. επίσης *Η πορεία της ανακαταγραφής*, Νέος Κόσμος, Απρίλιος 1951, σ. 1-9, περιέχει οδηγίες προς τις Κομματικές Οργανώσεις για το τι πρέπει να προσέξουν και πως θα χειριστούν διάφορες περιπτώσεις. *Μερικά συμπεράσματα από την πορεία της ανακαταγραφής*, Νέος Κόσμος, Ιούνιος 1951, σ. 10-27. *Για την απονομή κομματικών βιβλιαρίων*, Νέος Κόσμος, Απρίλιος 1952, σ. 18-21. *Η απονομή των κομματικών βιβλιαρίων στην ΚΟ Ρουμανίας ισχυρό κίνητρο για το ανέβασμα της δουλειάς της*, Νέος Κόσμος Ιούλιος 1952, σ. 59-60.

³⁰¹ *Ομιλία Χ. Φλωράκη (Γιώτης) και Βέτα Φωκά στη 2^η Ολομέλεια*, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.114. και σ.158 αντίστοιχα.

³⁰² *Ομιλία Κ. Κολιγιάννη στη 2^η Ολομέλεια*, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.166.

³⁰³ Κ.Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2013, σ.94. Βαγγέλη Κασάπη (Κρίτωνα), *Ο εμφύλιος στον Έβρο (1945-1949)*, Αλεξανδρούπολη, 1999, σ.517-530.

καταγράφονταν στους φακέλους τους. Δεν ήταν λίγες οι φορές, μετά τις εσωκομματικές συγκρούσεις, που αυτές οι απολογίες χρησιμοποιήθηκαν εναντίον αντιπάλων, πλέον³⁰⁴. Το κάθε μέλος, μπροστά στους συντρόφους του, εξομολογούνταν όλη τη ζωή του, «η διαδικασία πέραν του ότι ήταν εξευτελιστική και ταπεινωτική με τη δημόσια έκθεση του κάθενός, προκαλούσε ρωγμές στη συντροφικότητα και την ομαδικότητα»³⁰⁵. Πολλές τέτοιες περιπτώσεις θα είχαν αποφευχθεί αν την ανακαταγραφή αναλάμβανε ειδική επιτροπή και αν δεν ήταν διάχυτη η πεποίθηση πως όσο σε πιο υψηλό κομματικό κλιμάκιο βρίσκεται κάποιος τόσο με πιο περισσή επιείκεια αντιμετωπίζονταν τα παραπτώματα³⁰⁶.

Με την ανακαταγραφή καταγράφηκε και το χαμηλό θεωρητικό επίπεδο των μελών του κόμματος και η αδύναμη εσωκομματική δημοκρατία. Αποκαλύφθηκαν οργανώσεις που λειτουργούσαν με γραφειοκρατία, ευνοούσαν δικούς τους ανθρώπους και είχαν άσχημη συμπεριφορά ενώ βρέθηκαν καθοδηγητές που δεν σέβονταν τα δικαιώματα των μελών του κόμματος.³⁰⁷

Ο Α.Γκρόζος συμφωνεί για τις αδυναμίες που ανέδειξε η ανακαταγραφή όπως είναι το χαμηλό πολιτικό και μορφωτικό επίπεδο των μελών. Το παράδειγμά που φέρνει είναι πως αγνόησαν οι ΚΟ των Λαϊκών Δημοκρατιών το κίνημα της ειρήνης. Οι επιτροπές ειρήνης δεν λειτούργησαν, δεν κατάλαβαν «πως η υπεράσπιση της ειρήνης είναι επαναστατικό καθήκον». Παρατηρεί πως σε καμία ΚΟ δεν υπάρχει η αναφορά ούτε στη λέξη «ειρήνη». Είναι άξια προσοχής αυτή η παρατήρηση διότι οι πολιτικοί πρόσφυγες πολέμουσαν σχεδόν μία δεκαετία για την ειρήνη στις γραμμές του ΕΛΑΣ και του ΔΣΕ.³⁰⁸ Η διαδικασία αυτή ανέδειξε πολλές αδυναμίες, ανέβασε την κριτική και την αυτοκριτική όμως οι κομματικές οργανώσεις του εξωτερικού αποδείχθηκε πως υστερούσαν και στην επαγρύπνηση.³⁰⁹ Ο Μ.Συνάκος για το θέμα της ανακαταγραφής ασκεί κριτική και στο ΠΓ. Πόσα μέλη του παρακολουθούν από

³⁰⁴ Στ.Γιατρουδάκης, *Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιάς*, Διογένης, σ. 103- 108.

³⁰⁵ Κ.Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2013, σ.96-97.

³⁰⁶ Κ.Γκριτζώνα, *9.915 ημέρες πολιτική προσφυγιά*, Λάρισα 2010, σ.43.

³⁰⁷ *Εισήγηση Β.Μπαρτζιώτα στη 2^η Ολομέλεια*, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.76.

³⁰⁸ Ομιλία Α. Γκρόζου στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.111.

³⁰⁹ Ομιλία Π.Υφαντή (Ηρακλής) στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.155.

κοντά τη βάση; Φέρνει το παράδειγμα πως ο Νίκος Ζαχαριάδης «παρακολούθησε προσωπικά πολλές κόβες στην ανακαταγραφή τους»³¹⁰

Στοιχεία της ανακαταγραφής στην Πολωνία παραθέτει ο Θ.Μπράτσος. Σε αυτά βλέπουμε πως σε σύνολο 2.945 μελών του ΚΚΕ που πήραν μέρος στη διαδικασία οι 2.095 πήραν το κομματικό βιβλιάριο, ποσοστό 71%. Οι υπόλοιποι για διάφορους λόγους ή θα έπαιρναν το κομματικό βιβλιάριο εφόσον βελτίωναν το μορφωτικό τους επίπεδο, δηλαδή οι 409 από τους 2.945, ποσοστό 14% ή διαγράφηκαν και αυτοί ήταν 187, ποσοστό 6% και ορισμένοι βρίσκονταν ακόμη σε δοκιμαστικό στάδιο, οι 129, ποσοστό 4%. Τα στοιχεία που παραθέτει ο Θ.Μπράτσος δείχνουν πως η συντριπτική πλειοψηφία έπαιρνε ή θα έπαιρνε το κομματικό βιβλιάριο (Πίνακας).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5. Η ανακαταγραφή στην Πολωνία, Οκτώβριος 1950-26 Σεπτεμβρίου 1951

ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΑΡΙΘΜΟΙ	ΠΟΣΟΣΤΟ (%)
Πήραν κομματικό βιβλιάριο	2.095	71
Διαγράφηκαν	187	6
Σε δοκιμαστικό στάδιο	129	4
Δεν ζουν κομματική ζωή*	34	2
Πρέπει να μάθουν να ζουν κομματική ζωή*	91	3
Πρέπει να ανεβάσουν το μορφωτικό τους επίπεδο	409	14
ΣΥΝΟΛΟ	2.945	

Σημείωση: Ομιλία Θ.Μπράτσου, στη 2η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 10-12 Οχτώβρη 1951, Απρίλης 1952. Μόνο για εσωκομματική χρήση, αρ.0930, σ.95

³¹⁰ Ομιλία Μ. Συνάκου στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.179.

**δεν διευκρινίζεται αν τελικά μετά από κάποια εκπαίδευση και διαπαιδαγώγηση θα μπορέσουν να πάρουν το κομματικό βιβλιάριο*

Αλληλεγγύη και Έρανος Τιμής. Οι μαχητές και οι μαχήτριες του ΔΣΕ κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων είχαν επιδείξει συντροφικότητα και αλληλοβοήθεια, απαραίτητες αρετές σε συμπολεμιστές. Στη Σοβιετική Ένωση το Μάρτη του 1950 οι πολιτικοί πρόσφυγες σε ποσοστό 98% έδωσαν το μισό μισθό τους -έτρωγαν ακόμη δωρεάν- για να υπάρχει ένα κοινό ταμείο. Επιπλέον για τα 250 παιδιά, που μεταφέρθηκαν, μαζί με τους υπόλοιπους πολιτικούς πρόσφυγες, στη Σοβιετική Ένωση, συγκεντρώθηκαν 200.000 ρούβλια για να τους αγοράσουν δώρα.

Η 2^η Πολιτεία συγκέντρωσε 12.000 ρούβλια και τα έδωσε στους αναπήρους. Ανάλογες κινήσεις έγιναν και σε άλλες Λαϊκές Δημοκρατίες. Και ενώ αυτά έγιναν, όπως φαίνεται, τους πρώτους μήνες του 1950 μετά παρουσιάστηκαν φαινόμενα μη συμβατά με την πορεία αυτών των ανθρώπων.

Ο Α. Γκρόζος αναφέρεται στη Ρουμανία όπου φαίνεται πως οι δεσμοί μεταξύ των πολιτικών προσφύγων είχαν χαλαρώσει. Παρατηρεί πως δεν υπάρχει αλληλεγγύη και αλληλοβοήθεια ανάμεσα στους πρόσφυγες. Άρρωστοι πρόσφυγες μένουν στα νοσοκομεία για μήνες και κανένας δεν τους επισκέπτεται. Σχολιάζοντας στην ομιλία του την κατάσταση στην κομματική οργάνωση της Ρουμανίας θίγει το ζήτημα της αλληλοβοήθειας μεταξύ των πολιτικών προσφύγων.

«Έχουμε άσχημα παραδείγματα έλλειψης αλληλεγγύης και πατριωτικού ενδιαφέροντος, αρρώστους στα νοσοκομεία μήνες ολόκληρους κανείς δεν πήγε να τους δει. Υπάρχει η περίπτωση της Μαριάνθης Στεργίου, που ήταν ένα χρόνο εγκαταλειμμένη στο νοσοκομείο και τη νόμιζαν πεθαμένη και βρέθηκε τυχαία γυρεύοντας άλλον βρήκαν την Μαριάνθη. Ένα παιδί βρέθηκε τυχαία εγκαταλειμμένο σε ένα νοσοκομείο [...] όταν είμασταν στην Ελλάδα μία μέρα να μην βλέπαμε έναν άνθρωπο θα ρωτήσουμε τι γίνεται, αν είναι άρρωστος, να πάμε να τον δούμε να τον παρηγορήσουμε αν ήταν φυλακή, να οργανώσουμε επισκεπτήρια κλπ. Γιατί τάχα εδώ να μην υπάρχει αυτό το ενδιαφέρον, η αλληλεγγύη και η αλληλοβοήθεια;»³¹¹

³¹¹ Ομιλία Α. Γκρόζου στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.112 κ.ε. Σύμφωνα με την Ιωάννα Παπαθανασίου οι χιλιάδες μαχητές/τριες του ΔΣΕ και οι εκπατρισμένοι βρίσκονταν

Στις ΚΟ παρουσιάζεται φαινόμενο που δεν υπήρχε στην Ελλάδα. Φαίνεται πως αρκετοί πολιτικοί πρόσφυγες χαλάρωσαν τους δεσμούς μόλις βρέθηκαν σε ειρηνικό και σταθερό περιβάλλον. Η αλλαγή του σκηνικού επέδρασε προκαλώντας τους εφησυχασμό. Η ασφάλεια του μέρους που πήγαν τους έριξε τις άμυνες και παρατηρήθηκαν περιστατικά αντίθετα από τη συμπεριφορά που είχαν επιδείξει στη διάρκεια του εμφυλίου.

Κατά τη διενέργεια της ΙΙΙ Συνδιάσκεψης, 1950, αποφασίστηκε και η δημιουργία ενός κεφαλαίου για την αλληλεγγύη των συντρόφων τους στην Ελλάδα. Σε όλες τις χώρες που υπήρχαν πολιτικοί πρόσφυγες εμφανίστηκαν παραδείγματα αυταπάρνησης και αλληλεγγύης. Αναρίθμητες και συγκινητικές οι ανταποκρίσεις αγωνιστών στο κάλεσμα του εράνου.

Ο Κώστας Γκριτζώνας αναφέρει και νούμερα. Την περίοδο του εράνου τιμής υπήρχαν στην Ελλάδα 26.352 πολιτικοί κρατούμενοι, και αυτοί και οι οικογένειές τους χρειαζόνταν στήριξη. Επίσης στους 6.000 ανέρχονταν οι εκτελεσμένοι ή δολοφονημένοι αγωνιστές, οι οικογένειες των οποίων επίσης χρειαζόνταν οικονομική στήριξη³¹².

Τα χρήματα που συλλέγονταν από τον έρανο κατατίθεντο σε έναν ειδικό λογαριασμό στο παράρτημα του Ερυθρού Σταυρού σε κάθε χώρα. Το ποσό που μαζευόταν το διαχειριζόταν η ηγεσία του ΚΚΕ, ενώ ο Θ.Δρίτσιος τονίζει πως αυτό τον έλεγχο έπρεπε να τον έχει η Κεντρική Επιτροπή Πολιτικών Προσφύγων Ελλάδας (ΚΕΠΠΕ). Από τα χρήματα που είχαν συλλεχθεί, ένα μικρό ποσό εξαργυρωνόταν σε επιταγές και στέλνονταν σε φυλακισμένους και στις οικογένειές τους. Το μεγαλύτερο χρηματικό ποσό μετατρέπονταν σε είδη πρώτης ανάγκης και στέλνονταν στην Ελλάδα. Δεν ήταν λίγες οι φορές που έπρεπε να παλέψουν για να καταφέρουν τα δέματα να παραληφθούν από τους αποδέκτες τους. Όπως αναφέρει ο Θ.Δρίτσιος συχνά *«επιστρέφονταν με την*

«στα όρια της κατάρρευσης μετά την ήττα», Παπαθανασίου, Ιωάννα, *«Το όπλο παρά πόδα»*. Λεκτική πολεμική ή πολιτική ανασυγκρότησης;», στο Νικολακόπουλος, Ηλίας, Ρήγος, Άλκης και Ψαλλίδας, Γρηγόρης (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στον Γράμμο*, Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949, Αθήνα, 2002 (Θεμέλιο) σ. 161.

³¹² Κ.Γκριτζώνας, *9.915 ημέρες πολιτική προσφυγιά*, Λάρισα 2010, σ.45-48.

ψεύτικη ένδειξη: 'άγνωστος ο αποδέκτης' ή 'απαράδεκτο'. Ήταν το ακόρεστο μίσος της μετεμφυλιοπολεμικής πολιτείας»³¹³

Παρά όμως τα τόσα παραδείγματα προσφοράς ο έρανος έμεινε πολύ πίσω από το πλάνο. Παράδειγμα κακής οργάνωσης ήταν η εφαρμογή του «Εράνου Τιμής» με συνολικό όριο τα 50 εκατομμύρια. Καμία χώρα δεν έπιασε το στόχο της. Όλες οι οργανώσεις χρειάστηκαν 5 με 6 μήνες για να ξεκινήσουν τις διαδικασίες του εράνου, αποδείχτηκε πως λειτουργούσαν με γραφειοκρατία και όταν ξεκίνησε η ανακαταγραφή, έγινε τροχοπέδη στον έρανο ενώ έπρεπε να γίνει ακριβώς το αντίθετο.

Και η ανακαταγραφή και ο έρανος τιμής ήταν δύο διαδικασίες ανασύνταξης του κόμματος και έμπρακτης αλληλεγγύης. Παρ' όλα αυτά η ανακαταγραφή με τον σκληρό γραφειοκρατικό τρόπο που εφαρμόστηκε έφερε αναταραχή, δυσπιστία ανάμεσα σε συντρόφους που ούτε δύο χρόνια πριν ο ένας έσωζε τη ζωή του άλλου. Συνέτεινε, λοιπόν, η ανακαταγραφή στη μειωμένη ανταπόκριση του εράνου.

Ο Α.Γκρόζος αναφέρει την κάθε μία χώρα ξεχωριστά σχετικά με την επίδοσή των εκεί προσφύγων στον έρανο. Οι οργανώσεις των πολιτικών προσφύγων καθυστερούν σε Βουλγαρία, Τσεχοσλοβακία και Ουγγαρία. Στη Ρουμανία εκτός από την αργοπορία παρατηρείται και αποχή που ξεπερνάει το 10%. Φαίνεται πως η Πολωνία αποδίδει στη διεξαγωγή του εράνου καλύτερα από τις υπόλοιπες Λαϊκές Δημοκρατίες.

Ο Ζήσης Ζωγράφος αναρωτιέται πως γίνεται να ξεκινούν με τόσο ενθουσιασμό και τελικά να μην πιάνουν το πλάνο; Σε ορισμένες περιοχές οι πρόσφυγες δεν πρόσφεραν, όπως στη Ρουμανία και σε ορισμένες περιοχές της που η αποχή ήταν πολύ μεγάλη. Συγκεκριμένα αναφέρει πως στην Κραγιόβα η αποχή από τον έρανο έφτασε στο 40%, στη Βράιλα το 36%, στο Μποντοσάνι το 50%, την Χουνεντοάρα το 27%.³¹⁴ Υπάρχει ένα γενικότερο κλίμα αδράνειας

³¹³ Θ.Δρίτσιος, *Από τον Γράμμο στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Δωρικός)1983, σ.137. Για τον «έρανο τιμής» βλ. και Κ.Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2013, σ. 98-102.

³¹⁴ Ζήση Ζωγράφου, *Πού βρισκόμαστε με την εισφορά τιμής*; Νέος Κόσμος, Αύγουστος 1951, σ. 19-28. Ζωγράφος Ζήσης, Συνταγματάρχης στο ΔΣΕ και Πολιτικός Επίτροπος. Στη 2η ολομέλεια του 1951 κατηγορείται πως έκανε μία σειρά λαθών. Διετέλεσε υπεύθυνος για τη διαφώτιση στο ΠΓ.

στον έρανο τιμής και ενώ μειώθηκε η αποχή, αυτή συνοδεύτηκε με μείωση της οικονομικής εισφοράς. Βέβαια ο Α.Γκρόζος σημειώνει πως υπάρχουν και παραδείγματα όπως αυτό στην ΚΟ Φλωρίκας Ρουμανίας, όπου τα μέλη με 3.000 και 3.500 σύνταξη προσέφεραν το 1/6 της σύνταξής τους. Παραδείγματα μεγάλης ανταπόκρισης υπάρχουν και σε άλλες περιοχές που ξεπέρασαν τη νόρμα κατά πολύ.

Στην Πολωνία το πλάνο σε 8 μήνες έφτασε τα 2.543.069 ρούβλια ενώ την ίδια περίοδο έστειλαν στην Ελλάδα 200 δέματα στα Γούρα.³¹⁵ Ο Α.Γκρόζος εκφράζει την ανησυχία του για τα δέματα που στέλνονται στην Ελλάδα.

Οι κομματικές οργανώσεις σε Βουλγαρία και Πολωνία είχαν καλύτερη απόδοση από άλλες χώρες. Οι εφημερίδες «*Δημοκράτης*» και «*Λευτεριά*», Πολωνίας και Βουλγαρίας αντίστοιχα, σε καθημερινή βάση είχαν αναφορές για τον έρανο. Η «*Νέα Ζωή*», η εφημερίδα της Ρουμανίας, έβαζε πολύ λίγες ανακοινώσεις για τον έρανο ενώ κυκλοφόρησε ένα φτωχό μηνιαίο δισέλιδο δελτίο με τίτλο «ο δεσμώτης αγωνιστής». Αντίθετα η Πολωνία εξέδωσε μηνιαίο δελτίο για τον έρανο, έξι σελίδων, 30% πιο μεγάλο από αυτό της Ρουμανίας και οι δύο από τις έξι σελίδες του ήταν σλαβομακεδονικές, με πολύ όμορφα σκίτσα.³¹⁶ Αυτό αποδεικνύει πως δεν υπήρχε ενιαία γραμμή δράσης για την ολοκλήρωση του εράνου και η πορεία του επαφίονταν στις ικανότητες της εκάστοτε Κομματικής Επιτροπής. Παρά τις γενικές οδηγίες από την Κ.Ε. του ΚΚΕ η κάθε ΚΟ αναλάμβανε το πλάνο της και το διεκπεραίωνε ανάλογα με την ικανότητα των στελεχών της.

Στην απολογιστική 2^η Ολομέλεια το 1951 υπήρξαν μέλη της Κ.Ε. που υποστήριξαν ότι ανατέθηκε στην ΚΟ Τασκένδης να συγκεντρώσει τεράστιο ποσό και ήταν αδύνατον μπορέσει να ανταποκριθεί. Το ποσό ήταν ανακόλουθο με τα έσοδα των μελών της ΚΟΤ και δεν θα έπρεπε να ξεπερνούσε τα 10 εκατομμύρια ρούβλια. Παρ' όλα αυτά, όμως, ο Κ.Λουλές στην ομιλία του, εκτιμά πως όποιο και να ήταν το ύψος του πλάνου η καθυστέρηση ήταν πολύ

³¹⁵ Ομιλία Θ. Μπράτσου στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.93.

³¹⁶ Μ. Συνάκος, Ομιλία στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.180.

μεγάλη³¹⁷ και δεν δικαιολογείται ότι έπιασε μόλις το 20% του πλάνου³¹⁸. Στον έρανο στην ίδια οργάνωση αναφέρεται και ο Χ. Φλωράκης και παρατηρεί πως ενώ αρχικά υπήρξε ενθουσιασμός, αυτός δεν μετατράπηκε σε πράξη. Η ΚΟΤ δεν πήρε τα κατάλληλα μέτρα ώστε να αξιοποιήσει τον ενθουσιασμό και τις δηλώσεις για προσφορά. Κυρίως η κριτική του στέκεται στην έλλειψη διαπαιδαγώγησης και κατόπιν στη συλλογή των χρημάτων για τον έρανο. Ο έρανος, καταλήγει, αντιμετωπίστηκε μηχανικά. Ο Α.Στρίγκος συμφωνεί με τη γενική εκτίμηση πως ο έρανος δεν μπορεί να πετύχει τους στόχους του στην ΚΟΤ. Από το Δεκέμβρη του 1950 έγινε καμπάνια μέσω της εφημερίδας «Προς τη Νίκη», από το ραδιούζελ (δημόσια μεγάφωνα). Κινητοποίηση έγινε έως το τέλος του Ιανουαρίου 1951. Η κομματική απόφαση ζητάει από την ΚΟΤ 18 εκατομμύρια ρούβλια. Ο Α.Στρίγκος υπογραμμίζει με ένα παράδειγμα το ανέφικτο του πράγματος. Από αυτά τα 18.000.000 αφαιρεί το 1.800.000 που πρέπει να πληρωθούν στις στρατιωτικές σχολές³¹⁹. Τα υπόλοιπα 16.200.000

³¹⁷ Ομιλία Κ.Λουλέ στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.105.

³¹⁸ Ομιλία Η. Καρρά στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.117. Το 20% το αμφισβητεί ο Α.Στρίγκος και υποστηρίζει πως στην πραγματικότητα μαζεύτηκε μόλις το 5%, Ομιλία Α.Στρίγκου στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.126. «Αυτά που ορίζει η ΙΙΙ ίσως είναι πολλά αλλά 5 εκατομμύρια θα μπορούσαν να συγκεντρώσουν και μέχρι το τέλος να τα κάνουν 8 εκατομμύρια», Ομιλία Α. Στρίγκου, 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.149.

³¹⁹ Οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες που είχαν διατελέσει αξιωματικοί του ΔΣΕ με ανακοίνωση του ΚΚΕ το καλοκαίρι του 1950 θα έπρεπε να φοιτήσουν σε στρατιωτικές σχολές ανάλογα με το βαθμό που είχαν. Ο Τάκης Κωστόπουλος αναφέρει την κατανομή των αξιωματικών που ήταν η εξής: «Οι στρατηγοί κι ορισμένοι συνταγματάρχες και αντισυνταγματάρχες θα φοιτούσαν στην ανώτατη στρατιωτική σχολή της Μόσχας. Άλλοι στην πόλη Φεργκανά, οι ανθυπολοχαγοί στην πόλη Τσιρτσίκ -και οι δύο πόλεις του Ουζμπεκιστάν. Οι πολιτικοί επίτροποι θα πήγαιναν στη σχολή των πολιτικών επιτρόπων στην πόλη Γκόργκι κοντά στη Μόσχα». Τάκης Κωστόπουλος, *Με τους αντάρτες στη Δυτική Μακεδονία. Αναμνήσεις από Κατοχή, Εμφύλιο, Τασκένδη*, Αθήνα (Βιβλιόραμα) 2006, σ.142. Στο ντοκιμαντέρ *Μητριά Πατρίδα*, ο πολιτικός εξόριστος *Δεληζώνας Ηλίας* αναφέρει πως περί τα 1.200 άτομα φοίτησαν σε στρατιωτικές σχολές, 600 άτομα στη σχολή πεζικού και 600 άτομα στη σχολή μηχανικού επιβατικού. Οι 1.200 δεν περιλαμβάνονται σε όσους φοίτησαν στη Φεργκανά και την Γκόργκι. *Μητριά Πατρίδα*, ντοκιμαντέρ της ΕΡΤ από τη σειρά των ωριαίων ντοκιμαντέρ με τίτλο *Δεύτερη Πατρίδα*, παραγωγή ΕΡΤ ΑΕ, πρώτη προβολή το 2000, επιστημονικός σύμβουλος Γαβριήλ Λαμπάτος, <https://archive.ert.gr/75196/>. Περίπου 2.000 (κατ' εκτίμηση) πολιτικοί πρόσφυγες φοίτησαν στις στρατιωτικές σχολές για τρία χρόνια. Γεγονός άσχετο με τη δήλωση του Ν.Ζαχαριάδη ότι θα έχουν «το όπλο παρά πόδα».

αναλογούν στο 26% των γενικών εξόδων των προσφύγων. Στο 26% εάν προστεθεί και ένα 14% για το σοβιετικό δάνειο³²⁰ σημαίνει πως το ποσοστό φτάνει στο 40% επί του μισθού και αν σε αυτό προστεθεί και ένα 5% που αντιστοιχεί στις κοινωνικές ασφαλίσεις τότε το συνολικό 45% είναι δυσβάστακτο για τους πολιτικούς πρόσφυγες της Τασκένδης. Παράδειγμα η Πολωνία. Εκεί έχουν επιβάρυνση μόνο 10% στα γενικά έξοδα και ένα 4% για το δάνειο, σύνολο 14%. Η διαφορά είναι πολύ μεγάλη και στην Πολωνία το δάνειο ξεκίνησε μόλις τον Ιούνιο του 1951.³²¹ Με αυτά τα ποσοστά ο Λ. Στρίγκος προσπαθεί να πείσει το σώμα της 2^{ης} Ολομέλειας, το 1951, πως οι πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη είναι ιδιαίτερα επιβαρυνόμενοι οικονομικά και τους ζητά να τους ανατεθεί πλάνο ίσο με τις άλλες Λαϊκές Δημοκρατίες, περίπου δηλαδή 6,5 με 7 εκατομμύρια ρούβλια. Οι Σοβιετικοί άσκησαν κριτική δημόσια, σε αχτίφ, το πλάνο για τον έρανο τιμής. Και αυτό το γεγονός προκάλεσε οξύτητα στις σχέσεις.³²² Είναι φανερό πως οι Σοβιετικοί παρενέβαιναν και είχαν λόγο σε κάθε απόφαση του ΚΚΕ.

Χάρης Λεοντάρης, *Βαγγέλης Φωκάς. «Επί την λυχνίαν»*, Γιάννινα, 2020, σ.58. Στην Πολωνία από τους 100 ναυτεργάτες που βρέθηκαν εκεί οι 85 φοίτησαν στη Σχολή Εμπορικού Ναυτικού της Πολωνίας και αποφοίτησαν αξιωματικοί, Κώστας Γκριτζώνας, *Οι Έλληνες ναυτεργάτες στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Επικαιρότητα), σ.20. Ο Γιώργος Ευαγγελόπουλος εξηγεί πώς εκπαιδεύτηκε στα τανκ, Οι Έλληνες της Τασκένδης και η πόλη της Πέτρας. Greeks of Tashkent – 2, <https://bit.ly/3u2zsTU>

³²⁰ Ο Λ.Στρίγκος τονίζει πως δάνεια δόθηκαν και στους πρόσφυγες της Πολωνίας. Οι πολιτικοί πρόσφυγες στη Σοβιετική Ένωση από το μισθό τους πλήρωναν 14% για το δάνειο και 5% για τις κοινωνικές ασφαλίσεις. Το αντίστοιχο ποσό, σύμφωνα με τον Λ.Στρίγκο, στην Πολωνία ήταν 14%. *Ομιλία Λ.Στρίγκου στη 2^η Ολομέλεια*, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ. 126.

³²¹ *Ομιλία Λ.Στρίγκου στη 2^η Ολομέλεια*, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ. 126. Ο Χαράλαμπος Πετρούλιας αναφέρει τα εσωτερικά δάνεια του σοβιετικού κράτους. Το δάνειο φαινομενικά ήταν προαιρετικό αλλά ουσιαστικά ήταν υποχρεωτικό. «*Δηλώσαμε όλοι ένα μηνιάτικο μισθό, δηλαδή, αν έπαιρνε ένας 500 ρούβλια το μήνα, έπρεπε να γραφτεί ότι ένα μηνιάτικο δανείζει το κράτος. Θα του το κρατάγαμε για 10 μήνες από 50 ρούβλια το μήνα και στο τέλος θα έπαιρνε στο αντίστοιχο ποσό ομολογίες*». Ο Χαράλαμπος Πετρούλιας όταν το Φεβρουάριο του 1957 έφυγε για την Ελλάδα πήρε από το σοβιετικό κράτος, δωρεάν εισιτήρια εντός της ΣΕ, 350 ρούβλια μετρητά και 25 δολάρια (αντιστοιχούσαν σε 750 δραχμές). Χ.Πετρούλιας, *Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη (1949-1956)*, Αθήνα 2012, σ.122.

³²² *Ομιλία Λ.Στρίγκου στη 2^η Ολομέλεια*, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ. 126. Ο Στρίγκος Λεωνίδας από το 1935 ήταν μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ. Εξορίστηκε στη Γαύδο κατά τη μεταξική

Ο ενθουσιασμός των πολιτικών προσφύγων για να συνδράμουν στους συντρόφους τους στην Ελλάδα μετατράπηκε σε απογοήτευση, αγανάκτηση γιατί ο έρανος έγινε υποχρεωτικός με πειθαναγκαστικές μεθόδους· για παράδειγμα οι επιτροπές των ΚΟΒ είχαν στα χέρια τους κατάσταση με τους μισθούς των προσφύγων και αναγκάζονταν με βάση τις αποδοχές να προσφέρουν στον έρανο. Επίσης δεν δημοσιεύθηκε καμία ενημέρωση για τη κατανομή των τιμαλφών και χρημάτων που συλλέχθηκαν, και σε ποιους δόθηκαν³²³.

Επαναπατρισμός. Το λάφυρο της αφαίρεσης της ιθαγένειας έγινε το τρόπαιο των νικητών του εμφυλίου πολέμου.

Η προσέγγιση στα γεγονότα που εξετάζονται στην παρούσα διατριβή οδηγούν μερικές φορές σε άχαρη αλλά και μεθοδική έρευνα των πηγών για τη συγκέντρωση και ταξινόμηση υλικού που θα καταγράψει πράξεις, όνειρα, βιώματα, αγώνες και αγωνίες δεκάδων χιλιάδων ανθρώπων, ηττημένων αγωνιστών. Για δεκαετίες, στο σύνολό τους σχεδόν, αναλφάβητοι, έζησαν σε άλλο πολιτισμικό περιβάλλον, έμαθαν ξένες γλώσσες, μορφώθηκαν και κάποια στιγμή γύρισαν στην πολυπόθητη πατρίδα. Ερανισμός, λοιπόν, όπως θα έλεγε και ο Κ.Θ.Δημαράς, για την προσπάθεια συμπλήρωσης ιστορικών κενών σε μία ιστορική περίοδο που δεν αναφέρεται συχνά, μερικώς αποσιωπάται και κινδυνεύει να μείνει στο σκοτάδι.

Και εκεί ξένοι, και εδώ ξένοι.

Μία πρώτη ομάδα πολιτικών προσφύγων επαναπατρίστηκε την περίοδο

δικτατορία και απ' όπου δραπέτευσε με την είσοδο των Γερμανών στην Ελλάδα. Μετά το 1943, για ένα διάστημα, υπήρξε καθοδηγητής του Μακεδονικού Γραφείου, καθοδηγητικό όργανο του ΚΚΕ στη Βόρεια Ελλάδα. Συνταγματάρχης στο ΔΣΕ και Πολιτικός Επίτροπος. Διετέλεσε υπουργός Εθνικής Οικονομίας και Επισιτισμού στην Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση της Ελεύθερης Ελλάδας το Δεκέμβριο του 1947. Κατά τη διάρκεια της πολιτικής εξορίας διαδέχθηκε τον Πέτρο Ρούσο στην ευθύνη λειτουργίας των Πολιτικών Λογοτεχνικών Εκδόσεων. Ορίστηκε ως ο απεσταλμένος της ΚΕ του ΚΚΕ στην ΚΟ Τασκένδης με ευθύνη για την εύρυθμη λειτουργία της.

³²³ «Χρήματα και δέματα με είδη του εράνου στέλνονταν επιλεκτικά σε εκείνους που ήταν της εμπιστοσύνης της καθοδήγησης του κόμματος και όχι με κριτήριο τις πραγματικές ανάγκες των αγωνιστών», «ακόμα έγινε γνωστό ότι τα περισσότερα από τα χρήματα του εράνου χρησιμοποιήθηκαν για άλλες ανάγκες του κόμματος άσχετες με το σκοπό για τον οποίο δόθηκαν από τους πολιτικούς πρόσφυγες», Κ.Γκριτζώνα, 9.915 ημέρες πολιτική προσφυγιά, Λάρισα 2010, σ.48.

1957-1963. Σε αυτούς ανήκαν δύο κατηγορίες προσφύγων, όσοι είχαν φύγει από την Ελλάδα ως αιχμάλωτοι του ΔΣΕ και όσοι είχαν αυτομολήσει από τον «εθνικό» στρατό³²⁴. Ο Χρήστος Καινούργιος (Βρασίδης) σκιαγραφεί μία σημαντική διάσταση αυτών των δύο κατηγοριών, έπρεπε να αποκηρύξουν τον κομμουνισμό, αρκετοί πέρασαν από στρατοδικεία, και *«όσον αφορά για εργασία, αν δεν ξέρανε καμία ειδικότητα, που είχε πέραση, έπρεπε να λιμοκτονήσουν. Τους θέλανε να ζητιανεύουν, κουρελήδες και κακομοίρηδες, για να βγάλουν, έτσι το «άχι» τους»*.³²⁵

Η εγκατάσταση στην Τασκένδη είχε δυσκολίες παρά τη θερμή υποδοχή από τους Ουζμπέκους. Αρκετοί δυσκολεύτηκαν να προσαρμοστούν, διαμαρτυρήθηκαν, πήγαν στην πρεσβεία της Μόσχας, ζήτησαν επαναπατρισμό. Ο Δημήτρης Ζαφείρης (Τάκης Σάντρας), γι αυτά τα περιστατικά σημειώνει πως *«ήταν μεγάλη ντροπή αυτό. Όλοι πιστεύαμε ότι θα 'ρθει η ώρα να γυρίσουμε, όχι όμως να ζητήσουμε επαναπατρισμό. Κι εμένα μου έλειπε το χωριό. Με έτρωγε η αγωνία για τη μάνα μου. Γυναίκα δεν είχα, όσο ήμασταν στο αντάρτικο δεν παντρευόμασταν. Φοβόμασταν μην πεθάνουμε και την αφήσουμε χήρα»*.³²⁶ Το ζήτημα του επαναπατρισμού των πολιτικών προσφύγων θίχτηκε για πρώτη φορά στην 7^η πλατιά ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, το 1957, όπου ο Κ.Κολιγιάννης στο κλείσιμο της ομιλίας του υπογράμμισε πως ο επαναπατρισμός πρέπει να γίνει

³²⁴ Σύμφωνα με τον Απόστολο Πατελάκη, από τη Ρουμανία, τον Αύγουστο του 1954, επαναπατρίστηκαν 920 πολιτικοί πρόσφυγες. Στην ενδελεχή έρευνά του για τους πολιτικούς πρόσφυγες της Ρουμανίας δεικτικά σημειώνει πως το γεγονός ενός τόσο μεγάλου αριθμού επαναπατρισθέντων, ήδη από το 1954, αποσιωπάται από *«Το χρονικό της πολιτικής προσφυγιάς μας στη Ρουμανία»* που κυκλοφόρησε η Πανελλήνια Ένωση Επαναπατρισθέντων Πολιτικών Προσφύγων (ΠΕΕΠΠ), Απόστολος Πατελάκης, *Προσωπική κατάθεση*, Θεσσαλονίκη, 2018, <https://bit.ly/3qjUaMK>. Η Μ.Βεργέτη παραθέτει πως το 1954 με τη βοήθεια του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού επαναπατρίζονται 5.000 παιδιά, Μαρία Βεργέτη, *Σύντομη ιστορική αναδρομή*, στο Πολιτικοί πρόσφυγες από τις ανατολικές χώρες. Κοινωνική και οικονομική τους ένταξη, Επιμέλεια Κούλα Κασιμάτη, Υπουργείο Εξωτερικών Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, Πάντειο πανεπιστήμιο κοινωνικών και πολιτικών επιστημών, Αθήνα 1993, σ.33.

³²⁵ Χρήστος Δ. Καινούργιος (Βρασίδης), *26 χρόνια Τασκένδη. Οκτώβριος 1949 – Οκτώβριος 1975. Βιώματα και αναμνήσεις*, Αθήνα, 2005, σ.203.

³²⁶ Εκτοπισμένες μνήμες: Οι Έλληνες της Τασκένδης. Συνέντευξη του Δημήτρη Ζαφείρη (Τάκη Σάντρα) στη Μαρία Λούκα, inside story, 3 Ιουνίου 2016.

«με ψηλά το μέτωπο, χωρίς υποχωρήσεις».³²⁷

Με την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα στις 21 Απριλίου 1967 τα όνειρα για επαναπατρισμό έμειναν όνειρα χωρίς καμία ελπίδα πραγματοποίησής τους.

Από το 1974 ξεκινάει ο μαζικός επαναπατρισμός των πολιτικών προσφύγων. Μετά από 24 χρόνια θέλησαν να γυρίσουν στην πατρίδα τους. Να δουν την οικογένειά τους, νοστάλγησαν τον τόπο τους, πολλοί ήθελαν να πεθάνουν στην πατρίδα τους.

Από το 1974 έως και το 1980 είχαν επαναπατρίσει 11.812 οικογένειες³²⁸

Με διατάγματα των ελληνικών κυβερνήσεων τούς είχε αφαιρεθεί η ελληνική ιθαγένεια³²⁹, ήρθαν, λοιπόν, στην πατρίδα τους, ως αλλοδαποί, με άδεια παραμονής αλλοδαπού. 22.266 πολιτικοί πρόσφυγες χαρακτηρίστηκαν απάτριδες επειδή τους είχαν αφαιρέσει την ελληνική ιθαγένεια και οι ίδιοι όμως δεν δέχθηκαν να αποκτήσουν την ιθαγένεια της χώρας που διέμεναν³³⁰. Από το

³²⁷ Κλείσιμο Κώστα Κολιγιάννη πάνω στο πρώτο θέμα της 7ης πλατιάς ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, στο Η 7η πλατιά ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, 18-24 Φλεβάρη 1957, Φλεβάρης 1957, μόνο για εσωκομματική χρήση αρ.98, σ.572.

³²⁸ Κατερίνα Σουλτανιά, *Η εθνική ταυτότητα των εκπατρισμένων μετά τον εμφύλιο Ελλήνων (το παράδειγμα της Πολωνίας)*, Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 1995, σ.72.

³²⁹ Ψήφισμα ΛΖ', *Περί αποστερήσεως της ελληνικής ιθαγένειας προσώπων αντεθνικώς δρώντων εις το εξωτερικόν*, Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, τεύχος Πρώτον, αρ. Φύλλου 267, Αθήνα, 7 Δεκεμβρίου 1947. Το ΛΖ ψήφισμα καταργήθηκε οριστικά το 1962. «Ωστόσο, μετά την κατάργησή του, το ΝΔ 4234/62 υπήγαγε την περίπτωση των Ελλήνων 'δρώντων ή δράσαντων αντεθνικώς' στο εξωτερικό στις διατάξεις του άρθρου 20 του ΚΕΙ, με τη μόνη -πλασματική προφανώς- διαφορά ότι η στέρηση της ιθαγένειας παύει πλέον να είναι υποχρεωτική, αλλά ανήκει στη διακριτική ευχέρεια της διοίκησης», Σοφία Μεταξά, *Η ελληνική ιθαγένεια στη διεκυστίνδα μεταξύ των δυνάμεων που την ωθούν στο μέλλον και εκείνων που την τραβούν στο παρελθόν*, Διπλωματική εργασία στο Συνταγματικό Δίκαιο, ΑΠΘ, Νομική Σχολή, Τομέας Δημόσιου Δικαίου και Πολιτικής Επιστήμης, ΠΜΣ, Θεσσαλονίκη 2015, σ.18. Κωστόπουλος Τάσος, *Αφαιρέσεις ιθαγένειας. Η σκοτεινή πλευρά της νεοελληνικής ιστορίας (1926-2003)*, Σύγχρονα Θέματα, τ.83, Δεκέμβριος 2003, σ.53-75.

³³⁰ Γιάννης Παπουτσάνης, *Πάλι δεν έχει πλοίο για μας; Πρόσφυγες στην ίδια τους την πατρίδα*, περιοδικό ΑΝΤΙ, τεύχος 193, 27 Νοεμβρίου 1981, σ.28. Σε ντοκιμαντέρ της σουηδικής τηλεόρασης για την περίοδο της εθνικής αντίστασης και του εμφυλίου πολέμου παρουσιάζεται το χωριό Μπελογιάννης στην Ουγγαρία. Το νεκροταφείο του χωριού έχει

1983 έως και το 1985 υπουργικές αποφάσεις ήσαν, τυπικά, τα εμπόδια ενσωμάτωσης των πολιτικών προσφύγων στην ελληνική κοινωνία μετά τον επαναπατρισμό τους. Τους αναγνωρίστηκε μόνο η ελληνική καταγωγή τους ενώ μετά από χρόνια τους αποδόθηκε η ελληνική ιθαγένεια, το 1983³³¹. Σταδιακά επανακτούν τα δικαιώματά τους όπως αυτό της περίθαλψης υγείας και ένταξης στους ασφαλιστικούς οργανισμούς, μόλις το 1983³³², τους αποδίδονται οι περιουσίες τους το 1985³³³, γίνονται διακρατικές συμφωνίες και παίρνουν τις συντάξεις τους³³⁴. Περνάνε πολλά χρόνια όμως μέχρι να τακτοποιηθούν. Μόλις

περίπου 400 τάφους πολιτικών προσφύγων που δεν πρόλαβαν να γυρίσουν στην πατρίδα τους, αρκετοί πήραν μετά το θάνατό τους την ελληνική ιθαγένεια ή την έγκριση να γυρίσουν στην Ελλάδα ή το διαβατήριο, *Χωριό Μπελογιάννης. Ντοκιμαντέρ της σουηδικής τηλεόρασης*, <https://bit.ly/3uTPYVt>

³³¹ Απόδοση ιθαγένειας αποδόθηκε με: Υπουργικές αποφάσεις και εγκρίσεις, ελεύθερος επαναπατρισμός και απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας στους πολιτικούς πρόσφυγες, αρ. 106841 (1), Εφημερίς της Κυβερνήσεως της ελληνικής δημοκρατίας, τεύχος δεύτερο, αρ. φύλλου 1, Αθήνα, 5 Ιανουαρίου 1983, σ.1-2.

³³² Ιατρική περίθαλψη αποδόθηκε με: Υπουργός Υγείας και Πρόνοιας, Πρόγραμμα προσωρινής περίθαλψης ομογενών από το εξωτερικό και επαναπατριζομένων, Αρ.Πα/Οικ.4588/29-12-1983, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, τεύχος 2ο, αρ.φύλλου 774, Αθήνα, 30-12-1983, σ.6881-6884. Δικαίωμα ένταξης στους ασφαλιστικούς οργανισμούς. Νόμος υπ. αρ.1539, Ένταξη επαναπατριζόμενων πολιτικών προσφύγων στους ασφαλιστικούς οργανισμούς και άλλες διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της ελληνικής δημοκρατίας, τ.1ο, αρ. φύλλου 64, Αθήνα, 5-4-1985, σ.997-998

³³³ Για την απόδοση των περιουσιών τους. Νόμος υπ.αρ. 1540, Ρύθμιση περιουσιών πολιτικών προσφύγων και άλλες διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, τ.1ο, αρ.φύλλου 67, Αθήνα, 10-4-1985, σ.1027-1030. Υπουργείο Εργασίας, Διεύθυνση Δ5, Τμήμα Στεγαστικής Συνδρομής, Πρόγραμμα εγκρίσεως δανείων αυτοστεγάσεως δικαιούχων απογραφής 1983, πολιτικών προσφύγων, αρ. πρωτ.50681, Αθήνα, 6-3-1984, σ.1-2.

³³⁴ Τακτοποίηση του συνταξιοδοτικού. Νόμος υπ'αριθ. 1543, Συνταξιοδότηση των παθόντων αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης, αποκατάσταση των αγωνιστών που διώχτηκαν για τα 'κοινωνικά τους φρονήματα' και συνταξιοδότηση των αγωνισθέντων κατά της δικτατορίας και άλλες διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Τεύχος Πρώτο, Αριθ. Φύλλου 73, Αθήνα, 26.4.1985, σ.1077-1084.

Προσλήψεις επαναπατριζομένων στο δημόσιο. Νόμος υπ'αριθ. 1320, Πρόσληψη στον Δημόσιο Τομέα και άλλες διατάξεις, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Τεύχος Πρώτο, Αριθ. Φύλλου 6, Αθήνα, 11.1.1983, σ. 109, 111 και 119.

το 1989 ήρθαν με νόμο οι συνέπειες του εμφυλίου πολέμου. Σαραντα χρόνια μετά την ήττα του ΔΣΕ.³³⁵

Σύμφωνα με την Κατερίνα Σουλτανιά³³⁶ οι επαναπατρισθέντες κυρίως σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Θεσσαλία ήταν:

13.750 άντρες

11.946 γυναίκες

3.000 συνταξιούχοι

13.428 ηλικίας κάτω των 35 ετών

1.000 φοιτητές

4.500 παιδιά

Επέστρεψαν 3.800 επιστήμονες, 6.200 τεχνικοί διπλωματούχοι Μέσων και Ανώτερων Τεχνικών και Επαγγελματικών Σχολών. Στον πίνακα αποτυπώνεται η μορφωτική τους εξέλιξη κατά τη διάρκεια της πολιτικής προσφυγιάς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6. Οι πολιτικοί πρόσφυγες πριν και μετά

Έφυγαν	Γύρισαν
Το 80% ήταν αγρότες	Το 50% επιστήμονες, τεχνικοί, ειδικευμένοι εργάτες
το 5% διανοούμενοι	
το 15% εργάτες	Οι 3.800 ήταν επιστήμονες
(οικοδόμοι, αρτοποιοί κ.λπ.)	

Σημείωση: Σουλτανιά Κατερίνα, Η εθνική ταυτότητα των εκπατρισμένων μετά τον εμφύλιο Ελλήνων (το παράδειγμα της Πολωνίας), Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 1995, σ.78

Επεξεργασία στοιχείων: Ελένη Νικολαΐδου

Στις 7 Φεβρουαρίου 1986 υπογράφηκε σύμβαση Ελλάδας Βουλγαρίας όπου αναγνωρίζονταν τα δικαιώματα συνταξιοδότησης των πολιτικών προσφύγων. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ το ντοκιμαντέρ «Ποια πατρίδα σύντροφε (2001)» <https://bit.ly/3tJlQgo>

³³⁵ Άρση των συνεπειών του εμφυλίου πολέμου. Σχέδιο Νόμου, Άρση των συνεπειών του εμφυλίου πολέμου 1944-49, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 24.8.1989, σ.1-2.

³³⁶ Κατερίνα Σουλτανιά, Η εθνική ταυτότητα των εκπατρισμένων μετά τον εμφύλιο Ελλήνων (το παράδειγμα της Πολωνίας), Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 1995, σ. 77.

«Και που θα μείνετε απόψε παιδιά μου;»

Αντιμετώπισαν μεγάλα προβλήματα προσαρμογής κυρίως λόγω της ανεργίας που βίωσαν, της πιο καθυστερημένης οικονομίας της Ελλάδας, της ρατσιστικής αντιμετώπισης των ντόπιων Ελλήνων. Εκεί που δεν είχαν την έγνοια της εργασίας τώρα έκαναν οποιαδήποτε δουλειά και γιατί δεν έβρισκαν εύκολα μία θέση εργασίας αλλά και γιατί το αντικείμενο που είχαν σπουδάσει δεν μπορούσε να αφομοιωθεί από την αγορά εργασίας στην Ελλάδα ή το πτυχίο τους δεν αναγνωριζόταν στην Ελλάδα. Παλιοί αντάρτες του ΕΛΑΣ και μαχητές του ΔΣΕ με τριάντα χρόνια εξορίας, στον επαναπατρισμό τους στηρίζονταν οικονομικά από τα παιδιά τους. Μία ακόμη σκληρή περιπέτεια περίμενε αρκετούς με τον ερχομό στην πολυπόθητη Ιθάκη τους, πλέον οι περισσότεροι σε μεγάλη ηλικία και άρρωστοι. Αρκετοί αντιμετώπισαν και εχθρικό κλίμα από τους συγγενείς τους στην Ελλάδα λόγω κληρονομικών ζητημάτων. Χαρακτηριστική η αφήγηση επαναπατρισμένου από την πρώτη ημέρα γύρισε στην πατρίδα του, *«φέρνει μαζί και τη γυναίκα του, επισκέπτονται το σπίτι της μάνας του στον Πειραιά. Πηγαίνουν απόγευμα και κάθονται. Οπότε, όταν έρχεται το βράδυ, γυρνά η μητέρα και ρωτά το γιο της: 'Και που θα μείνετε, απόψε, παιδιά μου;' Κοιμήθηκαν στο σπίτι ενός, επίσης πρόσφυγα, από τα ίδια μέρη της εξορίας...'»*³³⁷. Υπήρχαν συγγενείς που δήλωναν πως δεν «επιθυμούν» την επιστροφή τους, αδέρφια που διεκδικούσαν τη μερίδα του λέοντος στη κληρονομιά της περιουσίας επειδή αυτοί πρόσεξαν τους γονείς³³⁸.

Σε αυτό το κοινωνικό πλαίσιο προσπάθησαν να ενταχθούν, είχαν περάσει όμως δεκαετίες. Σημειώθηκαν αυτοκτονίες λόγω των αδιεξόδων που αντιμετώπισαν, της χειρότερης, κοινωνικής και οικονομικής, κατάστασης που βίωσαν, της έλλειψης ελπίδας και στήριξης. Δεν φαντάστηκαν πως η πρόποση *«Και καλή πατρίδα!»* που έκαναν, ως πολιτικοί πρόσφυγες, για τριάντα χρόνια σε κάθε ευκαιρία, θα τους οδηγούσε σε μία νέα προσφυγιά.

³³⁷ Γιάννης Παπουτσάνης, *Πάλι δεν έχει πλοίο για μας; Πρόσφυγες στην ίδια τους την πατρίδα*, περιοδικό ANTI, τεύχος 193, 27 Νοεμβρίου 1981, σ.27-28. Παλιά Επονίτισσα, Ελασίτισσα, μαχήτρια του ΔΣΕ και πολιτική εξόριστος στην Τσεχοσλοβακία αφηγείται, *«Αν έχω συγγενείς εδώ πέρα; Δυστυχώς έχω. Γονείς, αδελφό. Όμως οι συγγενείς μας καθόλου δεν μας βοήθησαν και μάλλον μας είπαν: 'Γιατί ήρθατε;' Κληρονομικά τα αίτια. Καμία βοήθεια δεν έχουμε από πουθενά. Κι ούτε τη θέλω.»* Τρεις γενιές πρόσφυγες, περιοδικό ANTI, τεύχος 193, 27 Νοεμβρίου 1981, σ.29.

³³⁸ Χρήστος Δ. Καινούργιος (Βρασιδάς), *26 χρόνια στην Τασκένδη. Οκτώβριος 1949 – Οκτώβριος 1975. Βιώματα και αναμνήσεις*, Αθήνα, 2005, σ.275.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7. Αυτοκτονίες επαναπατρισθέντων

Κλεάνθης Χαϊδάρης

52 χρονών. Από τα Γιαννιτσά. Πολιτικός μηχανικός, με δύο διπλώματα, που δεν του αναγνωρίστηκαν. Επαναπατρίστηκε το 1978 από την Τασκένδη. Το μόνο που βρήκε στο γυρισμό του είναι 30 λίρες που του άφησε η μάνα του πριν πεθάνει. Τα κτήματά του είχαν περιέλθει στην κυριότητα άλλων. Απαγχονίστηκε.

Βασίλης Οικονόμου

70 χρονών. Από την Αβδέλα Γρεβενών. Δικηγόρος και μαθηματικός. Επαναπατρίστηκε από την Τασκένδη. Η αναγνώριση του χρόνου εργασίας στην Ελλάδα, δεν εγκρίθηκε. Απαγχονίστηκε

Χρήστος Γκόγκος

70 χρονών. Από χωριό των Γρεβενών. Εργάτης. Επαναπατρίστηκε το 1978 από την Τασκένδη. Χωρίς σύνταξη, με πολλά οικογενειακά προβλήματα. Απαγχονίστηκε

Ανδρομάχη Μπεζάρη

50 χρονών. Από τ' Αηδόνια Γρεβενών. Επαναπατρίστηκε από την Τασκένδη. Είχε προβλήματα υγείας. Εγκαταστάθηκε στη γενέτειρά της, ύστερα από ένα σύντομο διάστημα που την παρακολουθούσε γιατρός στη Θεσσαλονίκη. Έπεσε σε πηγάδι

Βαταβάλης Κώστας

60 χρονών. Από τα Ζαγοροχώρια της Ηπείρου. Δάσκαλος. Επαναπατρίστηκε από την Τασκένδη. Αντιμετώπισε οικονομικά προβλήματα και προβλήματα προσαρμογής. Αυτοκτόνησε στα Γιάννενα

Γιάννης Στύλος

82 χρονών. Από τη Ζέρμα της Ηπείρου. Επαναπατρίστηκε από την Κραϊόβα της Ρουμανίας. Τρία παιδιά του σκοτώθηκαν στον εμφύλιο. Χωρίς δουλειά, χωρίς σύνταξη. Η ακίνητη περιουσία του είχε καταπατηθεί. Αυτοκτόνησε στη Θεσσαλονίκη

Ραβανός Φίλιππας*

Από τους Μελισσοουργούς της Άρτας, παλιό στέλεχος του ΚΚΕ, εντάχθηκε στο ΔΣΕ την άνοιξη του 1949, απόφοιτος της Νομικής Αθηνών, σπούδασε τη νομική επιστήμη και στη Σοβιετική Ένωση, πολιτικός πρόσφυγας στην Τασκένδη. Ο επαναπατρισμός του δεν ήταν εύκολος. Εγκαταστάθηκε στην Άρτα και άνοιξε δικό του δικηγορικό γραφείο. Οι ενοχλήσεις από την Ασφάλεια, η κακή συμπεριφορά από τον κοινωνικό του περίγυρο και η δυσκολία του να ενταχθεί στην κοινωνία της Άρτας τον οδήγησαν στην τραγική λύση. Αυτοκτόνησε με περίστροφο στον κρόταφο.

Σημείωση. Γιάννης Παπουτσάνης, Πάλι δεν έχει πλοίο για μας; Πρόσφυγες στην ίδια τους την πατρίδα, περιοδικό ΑΝΤΙ, τεύχος 193, 27 Νοεμβρίου 1981, σ.28

* Χρήστος Δ. Καινούργιος (Βρασίδης), 26 χρόνια στην Τασκένδη. Οκτώβριος 1949 – Οκτώβριος 1975. Βιώματα και αναμνήσεις, Αθήνα, 2005, σ.

Στη 1 Φεβρουαρίου 1962 ο Νίκος Ζαχαριάδης επισκέφτηκε την ελληνική πρεσβεία στη Μόσχα και παρέδωσε μία επιστολή. Η επιστολή απευθυνόταν στον εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Αθηνών. Ο Νίκος Ζαχαριάδης ζητούσε να επαναπατριστεί και να δικαστεί. Όπως ήταν φυσικό οι ελληνικές αρχές απέρριψαν το αίτημά του και αυτή πρέπει να ήταν και η αναμενόμενη απάντηση και για τον Ν.Ζαχαριάδη. Μετά από λίγες ημέρες έδωσε συνέντευξη στον Ορφέα Οικονομίδα για την εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ. Εξήγησε στο δημοσιογράφο γιατί ζήτησε τον επαναπατρισμό του λέγοντας *«πρώτα πρώτα θεωρώ υποχρέωση στον εαυτό μου, να δώσω λόγο στον ελληνικό λαό για τη δράση μου. Και μια που δεν έχω άλλο τρόπο να έρθω σε επαφή μαζί του, είμαι έτοιμος να το κάνω αυτό και από το βήμα της ελληνικής δικαιοσύνης»*. Γι' αυτή του την πράξη οι Σοβιετικοί σκλήρυναν τη στάση τους απέναντί του και τον μετέφεραν από το Μποροβίτσι σε νέο τόπο εξορίας στο Σοργκούτ της Σιβηρίας.³³⁹

³³⁹ Ο Ζαχαριάδης ομιλεί εις «ΤΑ ΝΕΑ». Το έχω βάρος να είμαι ελεύθερος. Συνέντευξη στον Ορφέα Οικονομίδα, εφ. ΤΑ ΝΕΑ, 6 Απριλίου 1962, σ.1,9. Για μία σύντομη και περιεκτική επισκόπηση για την απόπειρα του Ν.Ζαχαριάδη να επιστρέψει στην Ελλάδα βλ. *Νίκος Ζαχαριάδης. Οι ποινικές διώξεις*, Αθήνα (Καστανιώτη και ΕΦΣΥΝ) 2016, σ.67-92. Ο φάκελος του Νίκου Ζαχαριάδη στην ελληνική ασφάλεια ήταν γεμάτος με ποινικές διώξεις και μόλις το 1981 διαγράφεται από το φάκελό του πως είναι φυγόποινος και τοποθετείται στο αρχείο. Ζηργάνος Νικόλας, Πετρόπουλος Γιώργος, Χατζηδημητράκος Νίκος,

Τασκένδη. Η κριτική για αυτή την Κομματική Οργάνωση στοχεύει, κυρίως, προς τον Λ.Στρίγκο, ο οποίος ήταν ο υπεύθυνος της Κ.Ε. που εστάλη στην Τασκένδη στις αρχές Δεκεμβρίου του 1950.

Αυτή η Κομματική Οργάνωση καθοδηγούσε αποκλειστικά μαχητές/τριες του ΔΣΕ. Ο Χ. Φλωράκης (Γιώτης) για τους πολιτικούς πρόσφυγες στην Τασκένδη τόνισε πως η στρατιωτική μορφή της παρουσίας τους, βοήθησε στην προσαρμογή. Σημειώνει πως «βοήθησε σημαντικά στη διατήρηση πνεύματος αγωνιστών πολεμικού»³⁴⁰. Αναφέρει μερικές περιπτώσεις πολιτικών προσφύγων, που εκφράζουν την άποψη να σταματήσουν να ζουν ως στρατιώτες, ο πόλεμος τελείωσε και να δουλέψουν όπου θέλουν χωρίς την ομαδική ζωή που τους επιβάλλεται. Ο Χ. Φλωράκης τους χαρακτηρίζει «σπασμένους», συναγωνιστές «οι οποίοι και στον πόλεμο ήταν βασικά άσχημοι, δειλοί, τεμπέληδες». Εμφανίστηκαν, δηλαδή, περιπτώσεις -εκτός από τους Σοβιετικούς- μαχητών του ΔΣΕ, στην Τασκένδη, που ζητούσαν να πάψει ο στρατιωτικός τρόπος διαβίωσης.³⁴¹

Κανένα μέλος της Κ.Ε. που μίλησε στη 2^η Ολομέλεια δεν φαίνεται να συμμαριζόταν την άποψη της σταδιακής αποστρατικοποίησης των μαχητών/τριών της Τασκένδης.

«Η καθοδήγηση της ΚΟΤ βιάστηκε να αλλάξει τη στρατιωτική μορφή οργάνωσης που ανταποκρινόταν στις συνθήκες της εκεί ζωής μ' αποτέλεσμα να χαλαρώσει η πειθαρχία, να μην πιαστεί η δουλειά», ενώ «την αλλαγή αυτή την έκανε (εννοεί τον Λ. Στρίγκο) χωρίς την έγκριση του ΠΓ της Κ.Ε. του ΚΚΕ» επισημαίνει ο Β.Φωκάς³⁴². Ο ίδιος, μετά από αυτή την αλλαγή, είχε αποσταλεί στην Τασκένδη και είχε εκφράσει τους φόβους του και στην τοπική καθοδήγηση και το μέλος της Κ.Ε. του ΚΚ Ουζμπεκιστάν σ. Ροσόκιν.

Ντοκουμέντο: Ο απόρρητος φάκελος 26029/Α' του Νίκου Ζαχαριάδη, Εφημερίδα των Συντακτών, 21 Δεκεμβρίου 2015.

³⁴⁰ Ομιλία Χ. Φλωράκη (Γιώτης) στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, 10-14 Οκτωβρίου 1950, σ.339.

³⁴¹ Ομιλία Χ. Φλωράκη (Γιώτης) στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, 10-14 Οκτωβρίου 1950, σ.346.

³⁴² Ομιλία Β. Φωκά στη 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.158.

Ο Λεωνίδας Στρίγκος στην εκτενή ομιλία του στη 2η Ολομέλεια του 1951 αναφέρεται στην Οργάνωση της Τασκένδης και τις κατηγορίες που του αποδίδονταν σχετικά με τη χαλάρωση της στρατιωτικής οργάνωσης της και προσθέτει πως ο Κ. Κολιγιάννης του είχε πει πως αυτό είχε κανονιστεί με τους φίλους (εννοεί τους Σοβιετικούς)³⁴³. Στην ομιλία του ο Κ.Κολιγιάννης διαψεύδει τον Λ.Στρίγκο, συγκεκριμένα αναφέρει πως για τη στρατιωτική δομή και οργάνωση των μαχητών/τριών «οι σοβιετικοί σύντροφοι δεν είχαν γι' αυτό αντίρρηση». Παράλληλα, όμως, είναι ο μόνος ομιλητής που έμμεσα δεν υποστηρίζει τη στρατιωτική δομή, αφού ισχυρίζεται ότι αυτή δεν υφίσταται.³⁴⁴ Ο Κ.Κολιγιάννης είναι ο μόνος ομιλητής της Κ.Ε. στη 2^η Ολομέλεια που δεν βάζει θέμα συνέχισης της στρατιωτικής δομής των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη. Αντίθετα μάλιστα, υποστηρίζει πως αυτή επί της ουσίας δεν υφίσταται.

Η οργάνωση στη ΣΕ πρέπει να προσεχτεί ιδιαίτερα γιατί «έχουμε το καλύτερο υλικό» αναφέρει ο Γ. Βόντισιος (Γούσιας) στην ομιλία του στη 2^η Ολομέλεια τον Οκτώβριο του 1951. Συνεχίζει και επισημαίνει στην ομιλία του τις αδυναμίες στην καθοδήγηση, πως ο Λ.Στρίγκος δεν ακολουθεί τις αποφάσεις του κόμματος, παρουσιάζει αδυναμίες. «Είναι αχαρακτήριστη η αδυναμία που παρουσίασαν στον έρανο και πολύ περισσότερο η στάση του σ.Στρίγκου»³⁴⁵. Σύμφωνα με την εκτίμηση του Γ. Βόντισιου ο Λ. Στρίγκος ισχυρίζεται πως οι Σοβιετικοί είπαν πως ο έρανος δεν είναι το βασικό ζήτημα αλλά η εργασία. Πράγματι όμως ο Λ. Στρίγκος αυτό σημείωσε, πως οι Σοβιετικοί δεν θεώρησαν και μεγάλη υπόθεση τον έρανο.

³⁴³ Ομιλία Λ. Στρίγκου, 2^η Ολομέλεια, 1951, ό.π., σ. 120-125.

³⁴⁴ «Δεν είναι σωστό να μιλάμε για στρατιωτική οργάνωση, από τότε η οργάνωση ήταν ημιστρατιωτική και όλη η δουλειά μας στηριζόταν στην κομματική οργάνωση», Ομιλία Κ. Κολιγιάννη στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.167.

³⁴⁵ Ομιλία Γ. Βοντίσιου (Γούσιας) 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.92.

Ο Ν.Χρουσόφ επισκέπτεται την Τασκένδη, 12 Ιανουαρίου 1956

Φωτογραφία: Alexander Volostin. Πηγή: <https://bit.ly/3qC63hc>

Ο Κ.Λουλές, επίσης, εκτιμά πως η κατάσταση στην ΚΟΤ είναι άσχημη και δίνει τη δική του ερμηνεία. Θεωρεί πως τα στελέχη της δεν δείχνουν κατανόηση στις δυσκολίες που έχουν οι Σοβιετικοί και μερικές φορές έχουν υπερβολικές απαιτήσεις. Παρατηρεί πως εμφανίστηκε ένας κομματικός ‘εθνικισμός’ πως εμείς θα τα καταφέρναμε καλύτερα.³⁴⁶

Στην ομιλία του ο Η.Καρράς αναφέρει:

«και τις επιτυχίες που είχε η οργάνωση του Τασκέντ στην παραγωγή και στην τεχνική κατάρτιση, δεν πρέπει να νομίζει ο σ. Στρίγκος ότι αυτό οφείλεται στη δουλειά της Κομματικής Οργάνωσης. Αυτό οφείλεται κυρίως στη βοήθεια του μπολσεβίκικου κόμματος του Ουζμπεκιστάν και γιατί εκεί υπάρχουν τα καλύτερα παιδιά του Δ.Σ.» αναφέρει στην ομιλία του ο Η. Καρράς³⁴⁷

³⁴⁶ Ομιλία Κ. Λουλέ, στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.99.

³⁴⁷ Ομιλία Η.Καρρά, στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.117. Για τον Λ.Στρίγκο ο Δ. Βλαντάς είπε πως του είχαν γίνει τρεις αναθέσεις από το ΚΚΕ και στις τρεις απέτυχε,

Ο Κ.Κολιγιάννης παραδέχτηκε για την ΚΟΤ:

«Θυμίζω ότι η ΚΟ του Τασκέντ ήταν η καλύτερή μας οργάνωση - έτσι έπρεπε να είναι- και σήμερα στα ζητήματα που εξαρτιώνται από εμάς, από τη δουλειά της Κομματικής Οργάνωσης, έρχεται σχεδόν τελευταία»³⁴⁸

Ο Λ. Στρίγκος³⁴⁹ στη 2^η ολομέλεια του 1951 ήταν αυτός που ουσιαστικά απολογήθηκε και δέχθηκε τα πυρά από το σύνολο σχεδόν των ομιλητών για κακή καθοδήγηση στην ΚΟΤ. Ο ίδιος αναφέρει πως όταν πήγε στην Τασκένδη η καθοδήγηση εφαρμόζε διοικητικές μεθόδους, συγκεντρωτισμό και την ευθύνη γι αυτό την είχε ο Κώστας Ράφτης. Μόλις έφτασε οργανώθηκαν εκλογές ενώ η δουλειά βάσης των προσφύγων γινόταν ανά τάγμα και όχι ανά εργοστάσιο.

Κατά τη διάρκεια της παρουσίας του στην Τασκένδη, ισχυρίζεται πως τα θέματα, πλέον, λύνονταν κολλητιβίστικα, υπήρχε στενή συνεργασία με το μπολσεβίκικο κόμμα ενώ δυνάμωσε η κομματική δουλειά, δηλαδή γίνονταν έλεγχοι και συσκέψεις. Επίσης οργανώθηκε η κομματική δουλειά, δημιουργήθηκαν πλάνα, αυξήθηκε η απόδοση της εργασίας κατά 85% και τέλος, όπως ο ίδιος αναφέρει, αναδιοργανώθηκε η ΚΟ σε βιοτεχνίες και εργοστάσια.

Για την κατάσταση στην ΚΟΤ παρουσιάζει νούμερα από την καθημερινότητα και από την κομματική δραστηριότητα. Ενδεικτικά αναφέρει πως 2.512 πρόσφυγες θα παρακολουθήσουν μαθήματα τεχνικής κατάρτισης χωρίς όμως να φύγουν από τη δουλειά τους, άλλοι 332 θα εγγραφούν σε

απέτυχε στο ΔΣΕ, απέτυχε στην αποστολή των πολιτικών προσφύγων στο εξωτερικό, απέτυχε στην ΚΟΤ. *Ομιλία Δ. Βλαντά στη 2^η Ολομέλεια*, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.187-192.

³⁴⁸ *Ομιλία Κ. Κολιγιάννη στη 2^η Ολομέλεια*, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.166.

³⁴⁹ Ο Λ.Στρίγκος παρά το σχεδόν σύσσωμο κατηγορητήριο που δέχθηκε από τους συντρόφους του το 1951, με την αλλαγή της ηγεσίας του ΚΚΕ, αποκαταστάθηκε, αφού ήταν ο απεσταλμένος του ΚΚΕ στο 8^ο Συνέδριο του ΚΚ Κίνας που διενεργήθηκε στο Πεκίνο στις 23 Σεπτεμβρίου 1956. Στήριξε, όπως και το σύνολο των μελών της ΚΕ του ΚΚΕ, την αλλαγή της ηγεσίας στην 6^η πλατειά Ολομέλεια το 1956 και ανταμείφθηκε με την αποστολή του στην Κίνα, Χαιρετιστήριο του σ. Λεωνίδα Στρίγκου, μέλους της ΚΕ του ΚΚΕ στο 8^ο Συνέδριο του ΚΚ της Κίνας, Νέος Κόσμος Οκτώβριος 1956, σ. 85.

Πανεπιστήμια και Ινστιτούτα με υποτροφία³⁵⁰ οπότε και θα αφήσουν την εργασία τους ενώ 1.000 θα φοιτήσουν σε 10τάξια νυχτερινά σχολεία.

Πέρα από τη διαδικασία μόρφωσης των μελών της ΚΟΤ γίνεται και πολιτική μόρφωση μελετώντας τις εκδόσεις του ΚΚΕ όπως το Νέο Κόσμο και αρκετοί από αυτούς δίνουν και εξετάσεις σε αυτά που διαβάζουν.

Στην Τασκένδη από το 1951 οργανώθηκαν μορφωτικές ομάδες. Από τα μέλη της οργάνωσης επιλέχθηκαν και οι δάσκαλοι ή αλλιώς οι προπαγανδιστές οι οποίοι όφειλαν να περάσουν από συγκεκριμένο σεμινάριο.

Σύμφωνα με τον Λ.Στρίγκο με αφορμή την ανακαταγραφή το 95% των μελών σε όλες τις πολιτείες της Τασκένδης διάβασαν το καταστατικό, τις αποφάσεις της 6^{ης} ολομέλειας και της ΙΙΙ Συνδιάσκεψης.

Οι υπόλοιποι που δεν ανταποκρίθηκαν στο διάβασμα παρακολούθησαν ειδικά φροντιστήρια ανά πολιτεία. Σε κάθε ένα από αυτά τα φροντιστήρια υπολογίζεται πως έπαιρναν μέρος 200-300 μέλη του κόμματος.

Εκτός από τα παραπάνω και από την κεντρική εφημερίδα *«Προς τη Νίκη»*, που εξέδιδαν οι πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, τοιχοκολούνταν 140 εφημερίδες τοίχου στα εργοστάσια, λειτουργούσαν τα ραδιούζελ και δίνονταν διαλέξεις.

Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στις γυναίκες που είχαν μικρά παιδιά και δεν είχαν εργασία. Ο κίνδυνος ήταν ορατός να απομακρυνθούν από την πολιτική ζωή. Δημιουργήθηκαν γι' αυτές ξεχωριστές αχτίφ, ενώ τις επισκέπτονταν στα σπίτια τους μέλη του κόμματος. Τα πρώτα χρόνια οι γυναίκες μητέρες αντιμετώπιζαν το σοβαρό πρόβλημα της έλλειψης παιδικών σταθμών για τα 915 ελληνόπουλα προσχολικής ηλικίας. Στην Τασκένδη είχαν εγκατασταθεί και νεολαίοι από τους οποίους, περίπου 2.000, το 1951, μεγάλωσαν ηλικιακά και πέρασαν στις γραμμές του ΚΚΕ.

³⁵⁰ Ο Χαράλαμπος Πετρούλιας άρχισε μαθήματα στην Ιατρική Σχολή και έπαιρνε υποτροφία 300 ρούβλια το μήνα. Μικρό ποσό που έφτανε μόνο για το φαγητό. Οι Έλληνες φοιτητές ζήτησαν να δουλεύουν παράλληλα και σε εργοστάσιο για να μπορούν με το επιπλέον εισόδημα να αγοράσουν ρουχισμό και να καλύψουν και άλλες ανάγκες τους. Χ.Πετρούλιας, *Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη (1949-1956)*, Αθήνα 2012, σ.137.

Οι Σοβιετικοί, αρχικά, πρότειναν τη στρατιωτική δομή στην Τασκένδη όσων μαχητών/τριών του ΔΣΕ έφτασαν εκεί. Αυτό μαρτυρά ο Λ. Στρίγκος³⁵¹, φαίνεται όμως πως το 1951 είχαν αλλάξει γνώμη. Μόλις ο ίδιος έφτασε στην Τασκένδη συναντήθηκε ακριβώς την άλλη μέρα με τους Κολιντσέκοφ, αντιπρόσωπο της Κ.Ε. για τα ελληνικά θέματα και τον Ροσόκιν, μέλος της Κ.Ε. του ΚΚ Ουζμπεκιστάν. Και οι δύο του υπέδειξαν πως η ΚΟΤ λειτουργεί με διοικητικές μεθόδους γεγονός που δεν βοηθάει τα μέλη του ΚΚΕ να αναπτύξουν πρωτοβουλίες. Οι ίδιοι πρότειναν η ΚΟΤ να μετατραπεί από τη στρατιωτική δομή που έχει τώρα, το 1951, σε ημιστρατιωτική. Σύστησαν να καταργηθεί η θέση του Πολιτικού Επιτρόπου και οι πολιτικοί πρόσφυγες να οργανωθούν ανά εργοστάσιο και όχι ανά τάγμα. Διαπιστώνουμε πως από πολύ νωρίς οι Σοβιετικοί πρότειναν να ενταχθούν στην κοινωνία της Τασκένδης οι πολιτικοί πρόσφυγες χωρίς την ιδιότητα του πρώην αντάρτη.

Φαίνεται όμως πως οι παροτρύνσεις των Σοβιετικών, όσον αφορά στη στρατιωτική δομή, δεν ακολουθήθηκαν γιατί ο θεσμός του Πολιτικού Επιτρόπου δεν καταργήθηκε αν και υπήρξε και η πρόταση να τον ονομάσουν υποδιοικητή. Η στρατιωτική οργάνωση δεν άλλαξε έως το τέλος του 1951³⁵² παρά τις πιέσεις των Σοβιετικών. Οι Σοβιετικοί επιθυμούσαν τη μετατροπή από καθαρά στρατιωτική δομή σε ιδιότητες μελών που δρουν μέσω των εργοστασίων. Προκύπτει πως από τον πρώτο καιρό της εγκατάστασης των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη οι Σοβιετικοί τους προτιμούσαν οι πολιτικοί πρόσφυγες να περιφέρονται με πολιτική περιβολή και όχι με στρατιωτικό σχηματισμό. Οι Σοβιετικοί είχαν συνειδητοποιήσει νωρίτερα από τους μαχητές/τριες του ΔΣΕ που βρίσκονταν στην Τασκένδη, πως ο πόλεμος είχε λήξει, πλέον, αμετάκλητα, πως δεν θα επέστρεφαν σύντομα στην πατρίδα, άρα ήταν ανώφελη και η διατήρηση του στρατιωτικού σχηματισμού.

³⁵¹ Ομιλία Λ. Στρίγκου στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.124.

³⁵² Ομιλία Λ. Στρίγκου στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.125.

Αεροφωτογραφία Τασκένδης, 1956, φώτο J. Duraquier. Πηγή:

<https://bit.ly/37WDKDL>

Δημιουργία αχτίδων και αυτάρκεια στην Τασκένδη. Η Κομματική Επιτροπή ύστερα από τις υποδείξεις των Σοβιετικών αναδιοργάνωσε τις Κομματικές Οργανώσεις με βάση τα εργοστάσια και σε όποια Πολιτεία η ΚΟ Πολιτείας συνέπιπτε με την ΚΟ του εργοστασίου γινόταν μία. Αυτή η απόφαση δημοσιεύθηκε και στην εφημερίδα «Προς τη Νίκη».

Με βάση αυτή τη δομή, με την οποία ήταν σύμφωνος και ο Ροσόκιν, ετοιμάστηκαν Συνδιασκέψεις σε κάθε Πολιτεία. Το Φεβρουάριο του 1951 ο Κολιτσένκοφ ζητά οι οργανώσεις να λειτουργούν με τη μορφή της αχτίδας. Βασικά σύστησε στον Α. Στρίγκο τις αχτίδες διότι θεωρούσε πως έμεναν κολλημένοι στις Πολιτείες. Η επιμονή του Κολιτσένκοφ ήταν τέτοια που ο Α. Στρίγκος, όπως ο ίδιος αναφέρει, αναγκάστηκε να υποχωρήσει.

Η επέμβαση των Σοβιετικών στις εσωτερικές διαδικασίες της ΚΟΤ ήταν αποφασιστική, έδιναν κατευθύνσεις και πίεζαν ακόμη και ενάντια σε αποφάσεις, όπως αυτές της ΙΙΙ Συνδιάσκεψης.

Στη 2^η Ολομέλεια του 1951 ο Α. Στρίγκος παραδέχεται πως ενώ υπήρχαν οργανωτικές δυσκολίες που «τις κριτίκαραν οι σοβιετικοί σύντροφοι με τη

γνωστή τους αδιαλλαξία και απαιτητικότητα», κακές σχέσεις όμως δεν υπήρχαν.³⁵³

Από το Φεβρουάριο έως και το Μάιο του 1951 οι Σοβιετικοί συμμετείχαν σε 6 αχτίφ με θέματα την ανασυγκρότηση ανά εργοστάσια, τον εορτασμό της Πρωτομαγιάς, οικονομικά θέματα. Με την κριτική τους επέμεναν ώστε να δημιουργηθούν γερές βάσεις στις οργανώσεις τους³⁵⁴.

Εκτός από τις αχτίφ έπαιρναν μέρος και σε συνελεύσεις ΚΟΒ -σε όλη την Τασκένδη οι οργανώσεις ήταν 160-, σε συνδιασκέψεις εργοστασίων και αχτίδων. Από τις μαρτυρίες φαίνεται πως η ανάμειξη των Σοβιετικών στις εσωτερικές διαδικασίες του ΚΚΕ ήταν έντονη και αποφασιστική.

Έπαιρναν κανονικά μέρος στις κομματικές διαδικασίες, και όπως μαρτυρεί ο Λ. Στρίγκος *«δημιουργήθηκαν μικτές επιτροπές από Έλληνες και Σοβιετικούς για τη συνεργασία μεταξύ των Πολιτειών, των εργοστασίων»*.

Οι Σοβιετικοί ασκούσαν κριτική προς τα μέλη της Κομματικής Οργάνωσης Τασκένδης η οποία επικεντρωνόταν στο ότι δεν έχει γίνει όση δουλειά πρέπει στις οργανωτικές δομές και πως τα χρήματα που πρέπει να συλλέξουν για τον έρανο είναι πάρα πολλά. Τους επισήμαιναν πως μερικές αχτίδες πρόσθεσαν θέματα χωρίς να ρωτήσουν τις οργανώσεις. Και όπως αυτοί ασκούσαν κριτική το ίδιο ζητούσαν να γίνεται και από τους Έλληνες. Είναι αλήθεια πως αρκετοί Έλληνες ένιωθαν δέος απέναντί τους, ντρέπονταν να τους ασκήσουν κριτική και δεν διατύπωναν την άποψή τους.³⁵⁵

³⁵³ Ομιλία Λ. Στρίγκου 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, ό.π., σ.128.

³⁵⁴ Ομιλία Λ. Στρίγκου, 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, ό.π., σ.128.

³⁵⁵ Ομιλία Λ. Στρίγκου 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.128.

Κεντρική λεωφόρος Τασκένδης, 1956, φώτο J. Duraquier. Πηγή:

<https://bit.ly/37WDKDL>

Οι πολιτικοί πρόσφυγες σταδιακά έπρεπε να αποκτήσουν αυτάρκεια και τη δυνατότητα να συντηρούνται από το μισθό τους και τις παροχές του σοβιετικού κράτους. Η εκτίμηση του Λ.Στρίγκου, στις αρχές του 1951, ήταν πως η ΚΟΤ δεν είχε αυτή τη δυνατότητα παρά την απόφαση της Πης Συνδιάσκεψης να περάσει σε καθεστώς αυτάρκειας. Ο ίδιος επισκέφθηκε τη Μόσχα, έδωσε στοιχεία για την ΚΟΤ και ζήτησε να εξασφαλιστεί εργασία στις γυναίκες. Η Μόσχα συνέχισε την επιδότηση μισθού κατά 50% για όσους έπαιρναν μισθό κάτω από 350 ρούβλια.

Το Φεβρουάριο του 1951 ζητήθηκε από τον γραμματέα της Κ.Ε. του Ουζμπεκιστάν Κουζνετσόφ να συμπεριληφθούν 900 μωρομάνες στην επιδότηση. Το αίτημα διαβιβάστηκε στη Μόσχα, δημιουργήθηκαν επιτροπές και συμπληρώθηκαν ονόματα σε καταστάσεις.

Στη διάρκεια παραμονής του στην Τασκένδη, ο Λ.Στρίγκος, απεσταλμένος από το ΚΚΕ, ερευνούσε επισταμένως το θέμα της αυτάρκειας και τα στοιχεία που συγκέντρωσε τα έδωσε στον Κολιτσένκοφ ζητώντας να σταλθούν στη Μόσχα με το αίτημα της αύξησης του αριθμού των επιδοτούμενων. Αυτό έγινε τον Απρίλιο του 1951. Τον Ιούνιο η Μόσχα απαντά

πως η ΚΟΤ πρέπει να περάσει στην αυτάρκεια και το ΚΚ Ουζμπεκιστάν να φροντίσει για τους παιδικούς σταθμούς. Τον Ιούλιο η ελληνική πλευρά επανέρχεται και μέσω ΚΚ Ουζμπεκιστάν στέλνει αίτημα στη Μόσχα. Το αίτημα υποστήριζε ότι: εφόσον το θέμα με τους παιδικούς σταθμούς δεν λύνεται άμεσα να επιδοτηθούν οι μωρομάνες και να επεκταθεί ο κατάλογος της επιδότησης και σε 700 εργαζόμενους Έλληνες που είχαν μισθό κάτω των 500 ρουβλιών. Η Μόσχα απάντησε θετικά.

Οι 1.800 ξεκομμένοι της Κομματικής Οργάνωσης Τασκένδης. Το 1950 και όλο το 1951 οι πρόσφυγες της ΚΟΤ, οι οποίοι ήταν μάχιμοι του ΔΣΕ, ζούσαν σε στρατιωτική διάταξη και το φαγητό³⁵⁶ ήταν κοινό συσσίτιο. Παρατηρήθηκε το φαινόμενο στο συσσίτιο να μην προσέρχονται εκατοντάδες μέλη. Μέχρι και σχεδόν το τέλος του 1951 1.800 μέλη του κόμματος δεν συμμετείχαν στο συσσίτιο και μαγείρευαν στο σπίτι τους.

Ο Β. Φωκάς, στην ομιλία του στη 2^η Ολομέλεια, αναφέρεται στην εμπειρία που απέκτησε από την αποστολή του στην Τασκένδη. Επειδή υπήρχε η στρατιωτική δομή, το συσσίτιο ήταν ομαδικό και η αποχή από το συσσίτιο σήμαινε και αποχή από την οργάνωση. Έτσι, τουλάχιστον, το εξέλαβαν όλοι οι ομιλητές της Κ.Ε. οι οποίοι καταδίκασαν το γεγονός ως μη επιτρεπτό. Στις ομιλίες τους, εστιάζουν στους 1.800 που δεν παρευρίσκονταν στα συσσίτια. Ο Β. Φωκάς προσπαθεί να εξηγήσει το φαινόμενο επειδή γνώριζε πως αρκετοί δεν είχαν λύσει βασικά τους προβλήματα και αναγκάζονταν να αντιμετωπίσουν και

³⁵⁶ Ο Δημήτρης Ζαφείρης (Τάκης Σάντρας) σε προφορική συνέντευξη αναφέρει πως στα μαγειρεία της Τασκένδης δούλευαν κυρίως Έλληνες και μόνο λίγοι Ρώσοι. Οι Έλληνες που μαγείρευαν ήταν οι ίδιοι που είχαν αναλάβει τα μαγειρεία του ΔΣΕ. Αναφέρει, μάλιστα, πως κάποιοι είχαν δυσανεστηθεί γιατί νόμιζαν πως θα πήγαιναν εκεί και θα τους τάζαν χωρίς να δουλεύουν. Αυτό οφειλόταν σε προπαγάνδα που καλλιέργησε η Πρεσβεία της Ελλάδας στη Μόσχα. Η Πρεσβεία είχε στείλει ανθρώπους στην Τασκένδη για να προκαλέσει σύγχυση. Η αποτελεσματικότητά της όμως ήταν μικρή. Δημήτρης Ζαφείρης (Τάκης Σάντρας), <https://bit.ly/3rpZsWT> μετά το 3:45'. Αναλυτική εξιστόρηση για τις μάχες του ΔΣΕ, την υποχώρηση στην Αλβανία και τη μεταφορά τους στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ βλ. Αφήγηση του Γιώργου Ευαγγελόπουλου, πολιτικού πρόσφυγα στην Τασκένδη - 1, <https://bit.ly/3NFrAzP>

την κακή ποιότητα του φαγητού στο συσσίτιο³⁵⁷. Ενώ αρκετοί από αυτούς δεν εργάζονταν και σε εργασία που τους ικανοποιούσε και αυτές οι συνθήκες οδήγησαν στην αποχώρησή τους. Σύμφωνα με τον Φωκά Βέτα στην 1η Πολιτεία όπου δεν γινόταν σοβαρή πολιτική δουλειά και το φαγητό ήταν το χειρότερο, από τα 500 μέλη είχαν αποχωρήσει οι 100. «*Παλιότερα ξεκοβόταν ένας από καμία πολιτεία και κινητοποιούνταν όλοι για την επαναφορά του*»³⁵⁸ ενώ τώρα αφέθηκαν να φύγουν εκατοντάδες.

Οι 1.800 της Τασκένδης δεν πήγαιναν στα συσσίτια, επιπλέον, γιατί αδυνατούσαν να πληρώνουν 300 ρούβλια για τους ίδιους, 300 για τη γυναίκα τους και από 100 για τα παιδιά τους. Οι Σοβιετικοί αξιωματούχοι που ήταν υπεύθυνοι για το ΚΚΕ στην επικοινωνία τους με τους πολιτικά υπεύθυνους της κοινότητας υποστήριξαν πως δεν πρέπει να εμποδίζουν τους πολιτικούς πρόσφυγες αν θέλουν να μαγειρεύουν στα σπίτια τους· αυτή η παρέμβαση των Σοβιετικών φαίνεται πως δεν άρεσε στην καθοδήγηση που αντιδρούσε φαινομενικά απ' ό,τι φαίνεται στην παρεμβατικότητα των Σοβιετικών³⁵⁹. Οι Σοβιετικοί, που όπως είναι φανερό επενέβαιναν, φανερά και δημοσίως, στα

³⁵⁷ Οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες εκτός από την ήττα, τις πολιτικές και κοινωνικές της προεκτάσεις είχαν να αντιμετωπίσουν και τις διατροφικές αλλαγές στις οποίες δεν μπορούσαν εύκολα και λογικά να προσαρμοστούν. Ο Γιώργος Αγραφιώτης (Δεληβοριάς) ενδεικτικά αναφέρεται σε ένα περιστατικό που δείχνει τη διατροφική διάσταση μεταξύ Ελλήνων και Σοβιετικών ή άλλων λαών που τους φιλοξένησαν. Στη διάρκεια του ταξιδιού τους με τραίνο προς την Τασκένδη «*το μεσημεριανό φαγητό μας ήταν πάντα γκρέτσα την οποία δίνανε στον στρατό, πολύ καλό και με καλώρα (θερμίδες), όμως εμείς οι Έλληνες δεν το είχαμε συνηθίσει και πηγαίνοντας πίσω από τα βαγόνια αδειάζαμε τις καραβάνες μας. Αυτό τελευταία το αντιλήφθηκαν οι διερμηνείς που μας συνόδευαν και μας ρωτούσαν τι φαγητό μας αρέσει για να μας προσφέρουν και τους απαντούσαμε φασόλια, φακές, μακαρόνια*». Γιώργος Αγραφιώτης (Δεληβοριάς), *Μία ζωή πάλης και αγώνα*, Αθήνα 2000, σ.101.

³⁵⁸ Ομιλία Β. Φωκά 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, ό.π., σ.158.

³⁵⁹ Ομιλία Α. Στρίγκου 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.126-127. Χαρακτηριστική είναι η φράση του Θεόδωρου Κοκκινόπουλου (παιδί πολιτικών προσφύγων, γεννημένος το 1948 στο Μπουλκές, εγκατεστημένος στην Τασκένδη) για την επιρροή των Σοβιετικών και τη στάση των στελεχών του ΚΚΕ, «*όταν έβρεχε στη Μόσχα, το ΚΚΕ κρατούσε την ομπρέλα (για τους Σοβιετικούς)*». Απόσπασμα από συνέντευξη που παραχώρησε στην Έλενα Μαρία Λαμπροπούλου το 2014, Elaina Maria Lampropoulos, *Belonging to Greece and the Soviet Union: Greeks of Tashkent 1949- 1974*, Graduate program in history, York University, Toronto, Ontario, September 2014, p.37.

εσωτερικά του ΚΚΕ, διατύπωσαν την άποψή τους για τα συσσίτια η οποία ήταν διαφορετική από αυτή του ΚΚΕ. Οι χιλιάδες κόσμου με στρατιωτική περιβολή σε πόλη τους δεν ήταν κάτι που το ήθελαν οι Σοβιετικοί. Οι ίδιοι κατάλαβαν πιο γρήγορα από τους πολιτικούς πρόσφυγες πως ήρθαν για να μείνουν. Όπως προκύπτει από τις ομιλίες των συνεδρών στη 2η ολομέλεια το 1951 οι 1.800 που είχαν απομακρυνθεί από τα συσσίτια θεωρούνταν σοβαρό πρόβλημα στο ΚΚΕ αφού έκρινε πως έπρεπε να είναι όλοι μαζί, να δρουν δηλαδή με τους όρους και την ομαδικότητα της στρατιωτικής δομής του ΔΣΕ.

Για παράδειγμα ο Χαρ. Φλωράκης αναφέρει *«είναι το ζήτημα των ξεκομμένων. Είναι σήμερα 1.800 που τρώνε έξω και που αυτοί αύριο θα ξεκόψουν από την άλλη ζωή και αυτήν θα τραβήξουν και άλλοι. Αυτό αποτελεί ένα σοβαρό κίνδυνο για την πραγματοποίηση όλης της αποστολής που έχουν όλοι οι σύντροφοι, που ζουν στη ΣΕ»*³⁶⁰. Με όσα επισημαίνει ο Χ. Φλωράκης στο λόγο του γίνεται κατανοητό πως ούτε και αυτός πίστευε πως όλα είχαν λήξει, πως ο ΔΣΕ ήταν οριστικό παρελθόν. Η ομιλία του δείχνει πως δεν είχε επεξεργαστεί την ιδέα πως δεν θα γυρίσουν σύντομα στην πατρίδα. Ο Χ. Φλωράκης τονίζει πως δεν πρόκειται για σκάρτα στοιχεία, ενώ υπάρχουν κίνδυνοι για την ομάδα στο σύνολό της, δηλαδή να παρασύρουν και άλλους και να βρουν ευκαιρία κακά στοιχεία να κάνουν ζημιά³⁶¹. Η ευθύνη βαραίνει την οργάνωση γιατί δεν πρόλαβε αυτό το φαινόμενο, δεν πήρε μέτρα, δεν μπόρεσε να καταλάβει τις αιτίες και να τις εξαλείψει. Ο Η.Καρράς, διαχωρίζει τη θέση του από τον Α.Στρίγκο πως το πρόβλημα είναι οικονομικό και επισημαίνει πως οι 1.800 έχουν όλοι πρόβλημα με το φαγητό και γι' αυτό δεν τρώνε μαζί με τους άλλους. Από την οργάνωση όμως δεν έγιναν συζητήσεις, δεν έγιναν προσπάθειες να τους επαναφέρουν ενώ συνέβαλε και η κακή σχέση που έχει η οργάνωση με το ΚΚ Ουζμπεκιστάν³⁶². Ο Α.Στρίγκος εκτιμά πως το ζήτημα είναι

³⁶⁰ Ομιλία Χαρ. Φλωράκη, 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, ό.π., σ. 116.

³⁶¹ Ομιλία Η.Καρρά στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.117.

³⁶² Ομιλία Η.Καρρά στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.117. Ο Χαράλαμπος Πετρούλιας αναφέρει πως το φαγητό, συχνά δεν ήταν καλό αλλά δεν τολμούσαν να πουν κάτι. Τους έδιναν μία τροφή που λεγόταν «κάσια», έμοιαζε με κεχρί, ένα είδος μαυροσίταρου. Τους σέρβιραν και πατάτες με μακαρόνια ενώ δύο φορές την εβδομάδα είχε και κρέας. Οι Έλληνες όμως ήταν συνηθισμένοι διαφορετικά, είχαν στη διατροφή τους τα όσπρια και τις ελιές. Με τις πολλές διαμαρτυρίες έφτασε ένα τρένο από τη Ρουμανία με άσπρα φασόλια, αλλά και αυτά τελείωσαν κάποια στιγμή. Δεν ήταν εύκολη η προμήθεια οσπρίων, Χ.Πετρούλιας, Η

καθαρά οικονομικό. Τη στιγμή που στην Πολωνία ένας μισθός είναι 550-600 ζολτ το συσσίτιο είναι 180 ζολτ. Στην Τασκένδη όμως όταν ο μέσος όρος του μισθού είναι 548 ρούβλια, ο εργαζόμενος πρέπει να δώσει 300 ρούβλια για το συσσίτιο και 83 ρούβλια για το δάνειο. Αυτοί που απέχουν, σύμφωνα πάντα με τον Λ.Στρίγκο, είναι είτε άρρωστοι, είτε ζευγάρια τα οποία με τους μισθούς που παίρνουν δεν μπορούν να αντέξουν τα χρήματα του συσσιτίου³⁶³. Οι 1.800 προτιμούν να μαγειρεύουν στο σπίτι τους. Το φαγητό του συσσιτίου δεν θεωρείται καλό παρ' όλο που χτίστηκαν και φούρνοι.³⁶⁴ Είναι τέτοια η τάση να μην τρώνε σε κοινό τραπέζι που ακόμη και σταχανοβικοί, μέλη δηλαδή που είναι υπόδειγμα στη δουλειά τους, δεν είναι ικανοποιημένοι από το φαγητό. Αρκετοί πληρώνουν το συσσίτιο για να μην τους γίνει κάποια κριτική και για να είναι τυπικοί στις υποχρεώσεις τους και μαγειρεύουν στο σπίτι τους. Οι Σοβιετικοί παροτρύνουν τους υπεύθυνους της ΚΟΤ να τους αφήνουν να τρώνε στο σπίτι τους, και την άποψή τους την προβάλλουν δημόσια και δεν την περιορίζουν μόνο στα στελέχη. *«Οι Σοβιετικοί, όπως πριν από 20 ημέρες ο σ. Σαάκοφ μιλώντας σε αχτίφ δήλωσε ότι δεν είναι σωστό να εμποδίζουμε τους συντρόφους που θέλουν να μαγειρεύουν σπίτια τους»*³⁶⁵. Αυτό το κλίμα έδινε το θάρρος στους εκατοντάδες μαχητές/τριες του ΔΣΕ να ξεκόψουν από διαδικασίες που πλέον δεν είχαν νόημα. Δεν είναι λίγες οι φορές που τα μέλη της Κ.Ε. όταν

αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη (1949-1956), Αθήνα 2012, σ.125, 156.

³⁶³ Ο Διονύσης Ξένος, πολιτικός πρόσφυγας στην Τασκένδη, σε συνέντευξή του καταθέτει πως οι μισθοί είχαν μεγάλες διαφορές. Και ο ίδιος στην αρχή δούλευε για μόλις 217 ρούβλια το μήνα, όταν το φαγητό κόστιζε 300 ρούβλια. Μετά από πίεση δέχτηκαν να του αλλάξουν εργασία. Οι μικρότεροι μισθοί υπήρχαν στις οικοδομικές εργασίες. Όποιος εργαζόταν σε εργοστάσιο ο μισθός κυμαινόταν από 1.000-1.200 ρούβλια, επισημαίνει ο Διονύσης Ξένος και συμπληρώνει *«αυτά έφταναν για να ζεις και να βάζεις και κάτι στην άκρη ή μπορούσες ν' αγοράσεις και κάτι άλλο»*, 1953-56 Τασκένδη: Ένας πρόσφυγας αφηγείται. Συνέντευξη του Διονύση Ξένου στον Περικλή Ροδάκη, περιοδικό ΤΟΤΕ, τ.24, Αθήνα, 1985, στο <https://bit.ly/368uGeK>

³⁶⁴ *Ομιλία Α. Στρίγκου, 2η Ολομέλεια 10-12 Οκτωβρίου 1951*, σ.127. Ο Μ.Συνάκος στην ομιλία του απευθύνεται στον Λ. Στρίγκο κρίνοντας πως κακώς συγκρίνει την αποχή από το συσσίτιο των μαχητών/τριών του ΔΣΕ που έπρεπε να είναι πρωτοπορία με τους ηλικιωμένους της Πολωνίας και της Ουγγαρίας που βγαίνουν από το κοινό συσσίτιο. *Ομιλία Μ. Συνάκου στη 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951*, σ.179.

³⁶⁵ *Ομιλία Α. Στρίγκου, 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951*, σ.127.

μιλάνε αναφέρουν επεμβάσεις των Σοβιετικών, χωρίς να τις θεωρούν επεμβάσεις! Οι Σοβιετικοί σε αχτίφ παροτρύνουν τους πολιτικούς πρόσφυγες να τρώνε στα σπίτια τους, σε αντίθεση με αυτό που τους εντέλει η καθοδήγησή τους.

Οι Σοβιετικοί και με την παρότρυνση να καταργηθεί η στρατιωτική μορφή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη και με τη σύσταση να μαγειρεύουν σπίτι τους, ουσιαστικά ήθελαν να οδηγήσουν τους/τις πρώην μαχητές/τριες του ΔΣΕ σε αποχαρκτηρισμό τους ως μέλη του ΔΣΕ και τη συμμετοχή τους στην τοπική κοινωνία ως ενεργοί πολίτες, μέλη του ΚΚΕ. Η αποχή πάντως από τα συσσίτια δεν ήταν φαινόμενο μόνο της Τασκένδης. Και στις άλλες Λαϊκές Δημοκρατίες απείχαν χιλιάδες, ακόμη και γραμματείς κομματικών επιτροπών. Απλώς στην Τασκένδη ήταν περισσότερο εντυπωσιακό λόγω και της στρατιωτικής δομής τους και γιατί θεωρούνταν αμιγώς μάχιμη μονάδα.

Ο Βελισσάρης τονίζει πως δεν πρέπει τα μέλη να φεύγουν από την εστία και φέρνει παράδειγμα κάποιον Μίλτο που παντρεύτηκε Ρωσίδα και χρειάστηκαν πολλές προσπάθειες να τον φέρουν πίσω ενώ τους επισημαίνει και *«τους κινδύνους που διατρέχει κανένας όταν ξεκόβεται από την οργάνωσή του, το τμήμα του»*³⁶⁶. Γενικά όμως, από τις μαρτυρίες, φαίνεται πως εκτός από το οικονομικό ζήτημα υπήρχε θέμα ποιότητας και ποικιλίας των διαθέσιμων τροφών. Ο ίδιος μεταφέρει στο σώμα ένα παράδειγμα:

*«Πριν φύγουμε για εδώ από τη Μόσχα, πήρα γράμμα από την αδελφή μου που μούγραφε ‘άρχισαν ορισμένοι να ξαναγυρνούν στην πολιτειούλα μας, γιατί οι ντομάτες άρχισαν να λείπουν από την αγορά και άρχισαν να μυρίζουν την άχνα του καλού φαγητού μας...’ Το δίδαγμα είναι καθαρό σύντροφοι. Φεύγει κόσμος από δικά μας λάθη, αδυναμίες»*³⁶⁷

³⁶⁶ Ομιλία Βελισσάρη, 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.150.

³⁶⁷ Ομιλία Βελισσάρη, 2η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, σ.150.

Από τα επεισόδια στην Τασκένδη έως την καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη

Η κριτική κατά του Νίκου Ζαχαριάδη

Ταυτόχρονα με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πολιτικοί πρόσφυγες και η καθοδήγηση του ΚΚΕ τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασής τους στις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση εξετάζεται και η πολιτική διαδρομή του Νίκου Ζαχαριάδη, η οποία καθόρισε και καθορίστηκε από τα γεγονότα στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης και την ΕΣΣΔ σε σχέση με τους πολιτικούς πρόσφυγες. Ο Νίκος Ζαχαριάδης³⁶⁸ ως Γενικός Γραμματέας με τις αποφάσεις που πήρε μαζί με το ΠΓ³⁶⁹, τις επιλογές του και τις επεμβάσεις του, όπως στα γεγονότα Τασκένδης, επηρέασε τη ζωή των πολιτικών προσφύγων.

Η πορεία του Ν. Ζαχαριάδη μπαίνει στο μικροσκόπιο, ταυτίζεται, όπως είναι φυσικό με την πορεία του ΚΚΕ και κρίνεται και κατακρίνεται έως και την 7^η πλατιά ολομέλεια του 1957. Από το 1957 ο Ν. Ζαχαριάδης θα αποτελεί, τύποις, παρελθόν για το ΚΚΕ, επί της ουσίας όμως θα εξακολουθεί να πρωταγωνιστεί συμπορευτής ή αντίπαλος στις αντίπαλες ιδεολογικές ομάδες που θα σχηματιστούν ανάμεσα στους πολιτικούς πρόσφυγες.

Μετά την ήττα του εμφυλίου πολέμου, την υποχώρηση και τη διασπορά των πολιτικών προσφύγων στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης, δόθηκε ο

³⁶⁸ Ο Νίκος Ζαχαριάδης υπήρξε ο 10^{ος} Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ. Οι Γενικοί Γραμματείς μέχρι τον Ν.Ζαχαριάδη ήταν: 1918-1921 Δημητράτος Νίκος, 1921-1922 Κορδάτος Γιάννης, 1922-1923 Σαργολόγος Νίκος, 1923-1924 Αποστολίδης Θωμάς, 1924-1925 Πουλιόπουλος Παντελής, 1925-1926 Μάξιμος Σεραφείμ, 1926 -1927 Γιατσόπουλος Παστίας, 1927-1931 Χαϊτάς Ανδρόνικος, 1931-1945 Σιάντος Γιώργης, στο Π.Γ.Αρώνης, *Νίκος Ζαχαριάδης 1903-1973*, Αθήνα 1989, σ.67.

³⁶⁹ Ο Βασίλης Μπαρτζιώτας αναφερόμενος στις αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας, του 1949, η μόνη αρνητική κριτική που κάνει στο πρόσωπο του Ν.Ζαχαριάδη είναι κάποιοι «αδέξιοι χειρισμοί και εκτιμήσεις, στο όνομα της Ολομέλειας, προσωπικά του Ν.Ζαχαριάδη, για την ύπαρξη, και μετά την ήττα μας, πολιτικής κρίσης στην Ελλάδα (!), και το σύνθημα στα διάφορα άρθρα του 'Τα όπλα παραπόδας'», Βασίλης Μπαρτζιώτας, *Εξήντα χρόνια κομμουνιστής*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1986, σ.318.

χρόνος στους μαχητές του ΔΣΕ να σκεφθούν τα γενόμενα, να εκτιμήσουν αποφάσεις και να ασκήσουν κριτική για την ήττα.

Μόλις εξαλείφθηκε η ένταση της μάχης, στο προσκήνιο εμφανίστηκε η αναζήτηση των λαθών και των ευθυνών. Μεταξύ αυτών που διατύπωσαν την αντίθεσή τους στην πολιτική του Ν.Ζαχαριάδη, ο Βασίλης Γκανάτσιος καταθέτει την άποψη πως η ηγεσία του ΚΚΕ, δηλαδή ο Νίκος Ζαχαριάδης, δεν μπόρεσε να εκτιμήσει πως είχαν επέλθει αλλαγές. Σύμφωνα με τον ίδιο η ηγετική ομάδα διέθετε κατασταλτικούς μηχανισμούς και δεν επέτρεπε την επανεξέταση της πολιτικής γραμμής.³⁷⁰

Ως δεδομένο, εκλαμβάνουμε, την ευθεία παρέμβαση των Σοβιετικών στα εσωτερικά του ΚΚΕ είτε ήταν Γενικός Γραμματέας ο Νίκος Ζαχαριάδης είτε δεν ήταν³⁷¹. Σαφώς και αυτοί διαδραμάτισαν το ρόλο τους στα θλιβερά γεγονότα. Το κυριότερο όμως ζήτημα ήταν η εσωτερική ρήξη στο ΚΚΕ, το οποίο φαίνεται πως δεν άντεχε την κριτική και προσπάθησε με διοικητικές μεθόδους να αποσοβήσει τις διαφορές.

Το πρόσωπο που δέχτηκε τα βέλη της κριτικής ήταν ο Νίκος Ζαχαριάδης, όπως ήταν το φυσιολογικό να γίνει.

Τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Τασκένδη, ο χωρισμός των συντρόφων σε δύο στρατόπεδα, οι εκατέρωθεν παρεμβάσεις στις διαδικασίες, ο ξυλοδαρμός μεταξύ τους και ο διωγμός των ηττημένων δεν κομίζει γλαύκα στην καθοδήγηση, δηλαδή στον Νίκο Ζαχαριάδη.

³⁷⁰ Β.Γκανάτσιος – Χείμαρρος, *Ανιχνεύοντας τις ρίζες της ήττας. Επανεκτιμήσεις και παραλείψεις για τον Εμφύλιο και τα Μετεμφυλιακά*, Αθήνα (Επίκεντρο) 2011 σ.201-203.

³⁷¹ Ενδεικτικό της παρέμβασης των Σοβιετικών στα εσωτερικά του ΚΚΕ αλλά και της υπακοής της ηγεσίας του στις οδηγίες του ΚΚΣΕ είναι η διαμόρφωση του σχεδίου προγράμματος του ΚΚΕ. Το Προεδρείο της ΚΕ του ΚΚΣΕ κατέθεσε παρατηρήσεις επί του σχεδίου, κρίθηκε λανθασμένο και ο Ν.Ζαχαριάδης συμφώνησε πως «το ΚΚΕ πρέπει να επεξεργαστεί το νέο σχέδιο προγράμματος. Στα ίδια πρακτικά επισημαίνεται ότι 'το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ συμφώνησε με την κριτική που έγινε από την ΚΕ του ΚΚΣΕ'», Έκθεση του τμήματος της ΚΕ του ΚΚΣΕ για τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα για την ικανοποίηση των παρατηρήσεων της ΚΕ του ΚΚΣΕ για το σχέδιο προγράμματος του ΚΚΕ, 22 Απριλίου 1955, στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ. 35-36.

Πέρα από τα απλά μέλη του κόμματος που εξέφρασαν τους προβληματισμούς τους, κριτική προς τον Νίκο Ζαχαριάδη, δημόσια, διατύπωσαν και αγωνιστές που κατείχαν υψηλές θέσεις στην κομματική ιεραρχία και οι οποίοι ως αποτέλεσμα της κριτικής τους καθαιρέθηκαν. Αυτοί ήταν ο Μάρκος Βαφειάδης, ο Κωνσταντίνος Γυφτοδήμος (Καραγιώργης)³⁷², ο Δημήτρης (Μήτσος) Μ.Παρτσαλίδης, ο Γιάννης Ιωαννίδης³⁷³.

³⁷² Ο Κ.Καραγιώργης ήταν το εξιλαστήριο θύμα για την ήττα του ΔΣΕ, ο ιδανικός "αποδιοπομπαίος τράγος" σύμφωνα με όσα καταμαρτυρεί η γυναίκα του Μαρία Καραγιώργη. Ο Κ.Καραγιώργης άσκησε κριτική για την αποχή στις εκλογές, ενώ από νωρίς, από το 1948, είχε υποστηρίξει πως ο πόλεμος έπρεπε να είχε λήξει, όταν ακόμη οι μάχες ήταν επί ίσους όροις και υπήρχαν περιθώρια διαπραγμάτευσης. Μαρία Καραγιώργη, Κατερίνα Ζωιτοπούλου Μαυροκεφαλίδου, *Κώστας Καραγιώργης (1905-1955)*, Αθήνα 2011, σ.143-145. Για τον Κ.Καραγιώργη βλ. Απόστολος Στρογγύλης, *Τρεις μορφές της αντίστασης*, Αθήνα (Φιλίστωρ) 1997, σ.119-180 και Κ. Κουτσοπούλου, «Ο Ελληνικός Εμφύλιος μέσα από την αρθρογραφία του Κώστα Καραγιώργη», *Ριζοσπάστης*, 1944-1947, Μεταπτυχιακή εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, ΠΜΣ Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας. Διαφορετική είναι η εκδοχή του Δημήτρη Βλαντά για το τι συνέβη στον Κ.Καραγιώργη. Σύμφωνα με τον Δ.Βλαντά ο Κ.Καραγιώργης ήθελε να γυρίσει στην Αθήνα και με αυτή την προοπτική έμπλεξε με άτομα που είχαν σχέση με αντικατασκοπεία. Οι ρουμανικές αρχές ενημέρωσαν τον Ν.Ζαχαριάδη και στη συνεδρίαση στις 8 Ιουνίου 1950 η ΚΕ και η ΚΕΕ αποφάσισαν παμψηφεί όχι μόνο τη διαγραφή του αλλά και την κράτησή του λόγω της εμπλοκής του με μυστικές υπηρεσίες, Δημήτρης Βλαντάς, *1950-1967 Τραγωδία του ΚΚΕ*, 4ος τόμος, Ιούνης 1976, σ.54-55. Στον Κ.Καραγιώργη αναφέρεται και ο Γ.Βόντιτσιος (Γούσιας) στην ομιλία του στη 2^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ το 1951 αναφερόμενος στο θέμα της επαγρύπνησης κρίνοντας πως ο εχθρός μπορεί να κρύβει καλά τους πράκτορές του και εκτίθεται το ΚΚΕ. «Σ'όλες αυτές τις περιπτώσεις πάντα κρύβονταν ο εχθρός, που βρίσκονταν πιο πάνω, έχουμε το παράδειγμα του Καραγιώργη», *Ομιλία Γ.Βόντιτσιου (Γούσιας)*, 2^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, 10-12 Οκτωβρίου 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση αρ. 0930, Απρίλιος 1952, σ.92. Οι τοποθετήσεις των Δ.Βλαντά και Γ.Βόντιτσιου δεν εξηγούν επαρκώς την σκληρή αντιμετώπιση της ηγεσίας του ΚΚΕ προς το πρόσωπο του Κ.Καραγιώργη και την αναγκαιότητα της κράτησής του με την τραγική κατάληξη.

³⁷³ Ο Αχιλλέας Παπαϊωάννου αναφέρει για τον Γιάννη Ιωαννίδη ότι διέμενε στην Τασκένδη και «στα γεγονότα της Τασκένδης είχε λουφάζει, δεν έπαιρνε θέση καθοδηγητή ούτε υπέρ της μιας ούτε υπέρ της άλλης παράταξης». Τον κατηγορεί πως έδειξε αδιαφορία για τα μέλη του ΚΚΕ αναλογιζόμενος πως ο Γιάννης Ιωαννίδης διετέλεσε για πολλά χρόνια οργανωτικός γραμματέας της ΚΕ του ΚΚ και κατά τον εμφύλιο ήταν β γραμματέας του ΚΚΕ. Ενδεικτικά αναφέρει πως «έγινε περίγελος» στην Τασκένδη για ανάρμοστη στάση, «κατάφερε να πάρει

Η κριτική στο πρόσωπο του Νίκου Ζαχαριάδη, αρχίζει, επίσημα, από την 6^η πλατιά Ολομέλεια του 1956 και παρουσιάζεται αναλυτικά στο «Κλειστό γράμμα της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς όλα τα μέλη του ΚΚΕ» που συντάχθηκε τον Απρίλιο του 1956.

Στο «Κλειστό γράμμα...» παρατίθενται τα σημεία κριτικής:

-το γράμμα που έστειλε ο Νίκος Ζαχαριάδης «Προς το λαό της Ελλάδας». Στο γράμμα, το 1940, σωστά χαρακτήρισε τον αγώνα του ελληνικού λαού ως εθνικό απελευθερωτικό πόλεμο. Οι επικριτές σημειώνουν πως έκανε, όμως, ένα «χοντροκομμένο πολιτικό λάθος γράφοντας ότι 'στον πόλεμο αυτό που τον διευθύνει η κυβέρνηση Μεταξά, εμείς (δηλαδή οι Έλληνες κομμουνιστές) πρέπει να δώσουμε ανεπιφύλαχτα όλες μας τις δυνάμεις'». Αυτή η πρόταση παρείχε ανεπιφύλαχτα υποστήριξη στο φασίστα δικτάτορα Μεταξά και δημιούργησε σύγχυση³⁷⁴. Στο «Κλειστό γράμμα...» τονίζεται πως με δεδομένη την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα ένα είναι σίγουρο, πως το γράμμα του Νίκου Ζαχαριάδη δεν θα μπορούσε να περάσει τη λογοκρισία αν δεν υπήρχε η πρόταση «στον πόλεμο αυτό που τον διευθύνει η Κυβέρνηση Μεταξά, όλοι μας πρέπει να δώσουμε όλες μας τις δυνάμεις, δίχως επιφύλαξη». Ο Ν. Ζαχαριάδης βρέθηκε κατηγορούμενος επειδή πρόταξε τον αγώνα του ελληνικού λαού κατά των εισβολέων.³⁷⁵

μια δασκάλα Ρωσίδα για γυναίκα του, φίλη κάποιου ναυτεργάτη – πολιτικού πρόσφυγα. Αυτή η πράξη είχε μεγάλη αρνητική απήχηση στον κόσμο της Τασκένδης», Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η παρέλαση των Γιγάντων*, Θεσσαλονίκη (Μπίμπης) 2008, σ.80-81.

³⁷⁴ Κλειστό γράμμα της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς όλα τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, Ντοκουμέντα του ΚΚΕ από την 6 πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ, Μάρτης 1956 ως την 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της Κεντρικής Επιτροπής Ελέγχου (ΚΕΕ) του ΚΚΕ, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Γενάρης 1957, αρ. 180, σ.22.

³⁷⁵ Το «Γράμμα προς τον ελληνικό λαό» που είχε γραφτεί στις 31 Οκτωβρίου 1940 και δημοσιεύθηκε στο «Ελεύθερο Βήμα» στις 2 Νοεμβρίου 1940. Εδώ αναπαράγεται από την προκήρυξη που κυκλοφόρησε η «Κομμουνιστική Οργάνωση Ιδιωτικών και Τραπεζικών υπαλλήλων». Για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. παράρτημα 11. Το γράμμα του Νίκου Ζαχαριάδη στις 31 Οκτωβρίου 1940. Από τον ίδιο τον Νίκο Ζαχαριάδη γίνεται σχόλιο στο γράμμα και ο ίδιος γράφει «εδώ και ο πιο αγράμματος τενεκές καταλαβαίνει και η γραμματική της ελληνικής γλώσσας διακηρύσσει ότι το ανεπιφύλαχτα αναφέρεται στον πόλεμο και όχι στον Μεταξά», *Η παράνομη μπροσούρα του Νίκου Ζαχαριάδη*, Γλάρος, 1987, σ.21.

-Ο στόχος του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Στο εσωτερικό κείμενο που κυκλοφόρησε μετά την 6^η πλατιά Ολομέλεια του 1956 ασκήθηκε *κριτική στον τρόπο που στήθηκε η αντίσταση κατά των κατακτητών*³⁷⁶. Συγκεκριμένα, αναφέρεται πως στα χρόνια του πολέμου με τους Ιταλούς και Γερμανούς κατακτητές δημιουργήθηκαν εξαιρετικά ευνοϊκές συνθήκες για μία λεύτερη ανεξάρτητη και δημοκρατική Ελλάδα. Η καθοδήγηση του ΚΚΕ, δεν είδε τις δυνατότητες που υπήρχαν εσωτερικά και εξωτερικά για τη νικηφόρα έκβαση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Κυριαρχούνταν, ουσιαστικά, από τη γραμμή πως το ΕΑΜ δεν μπορούσε να επικρατήσει ενάντια στη θέληση της Αγγλίας³⁷⁷ που ήλεγχε την περιοχή της Μεσογείου. Με αυτό το σκεπτικό συνθηκολόγησε με την αντίδραση και τους Εγγλέζους και υπέγραψε τη Συμφωνία της Βάρκιζας. Παρέδωσε τα όπλα, άφησε ακάλυπτους τους αγωνιστές, προκάλεσε σύγχυση στο λαό. Ο ερχομός του Ν. Ζαχαριάδη δεν διόρθωσε τα πράγματα και διέψευσε τις όποιες ελπίδες. Χωρίς να γίνεται άμεσα, έμμεσα όμως, τα λάθη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα τα χρεώνουν στον Ν.Ζαχαριάδη.³⁷⁸

-12^η Ολομέλεια του 1945. Η κριτική ξεκινάει από τη 12^η Ολομέλεια του 1945 και την ομιλία του όπου αναφέρει «*τι έφταιξε όμως και τα πράγματα πήγαν ζαβά; Άδικα πασχίζουν, όσοι ψάχνουν να βρουν την αιτία σε μικρολάθια και στραβοτιμονιές στο εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα. Τέτοια λάθη είναι αναπόφευκτα σε μία τόσο μεγάλη, πλατειά και πρωτότυπη προσπάθεια*»³⁷⁹

-Η θεωρία του ελληνικού άξονα. Η κριτική συνεχίζεται και για τη θεωρία του «ελληνικού άξονα» και πάλι αναφέρεται στη 12^η ολομέλεια. Στέκονται στο

³⁷⁶ Κλειστό γράμμα της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς όλα τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, Ντοκουμέντα του ΚΚΕ από την 6 πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ, Μάρτης 1956 ως την 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της Κεντρικής Επιτροπής Ελέγχου (ΚΕΕ) του ΚΚΕ, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Γενάρης 1957, αρ. 180, σ.22 κ.ε.

³⁷⁷ Για τη βρετανική πολιτική και το ΕΑΜ βλ. Procopis Papastratis, *British policy towards Greece during the Second World War, 1941-1944*, Cambridge University Press, 2008.

³⁷⁸ Γι' αυτή την περίοδο βλ. *Αριστερά και Αστικός Πολιτικός Κόσμος, 1940-1960*, επιμέλεια Προκόπης Παπαστράτης, Μιχάλης Λυμπεράτος, Αθήνα (Βιβλιόραμα) 2014.

³⁷⁹ Εισήγηση του Ν. Ζαχαριάδη στην 12^η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, στο *Απόφαση της 12^{ης} ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΕ*, Αθήνα (Ο Ρήγας) 1945, σ.19.

σημείο της ομιλίας του Ν. Ζαχαριάδη για τη θεωρία των δύο πόλων³⁸⁰. Τον κατηγορούν πως είχε τη θέση ότι δεν μπορούμε να τα βγάλουμε πέρα με την Αγγλία, είχε μάλιστα την άποψη πως μας χρειάζεται η Αγγλία³⁸¹. Με τη θέση του αυτή «αντικειμενικά δικαίωσε την επέμβαση των Άγγλων ιμπεριαλιστών στην Ελλάδα»³⁸². Στην πραγματικότητα ο Ν.Ζαχαριάδης όταν ανέλυσε τη θεωρία των δύο πόλων μιλούσε για την πολιτική του ΕΑΜ και της ΠΕΕΑ. Δεν αναφέρθηκε στην μεταπολεμική Ελλάδα και φυσικά, το 1945, δεν εννοούσε της Λαϊκές Δημοκρατίες, παρά μόνο την Αγγλία και τη Σοβιετική Ένωση. Επομένως όταν ο Μήτσος Παρτσαλίδης τον κατηγορήσε για τη θεωρία των δύο πόλων, στο γράμμα του, 14 Φεβρουαρίου 1950, πως «στην εισήγησή του στη 12 Ολομέλεια ή στο 7^ο Συνέδριο έλεγε πως η Ελλάδα για την περιφρούρησή της από τα νότια θα στηριχτεί στην ΕΣΣΔ και τις ΛΔ και για την περιφρούρησή της από τα βόρεια στην Αγγλία» δεν είχε σωστή προσέγγιση της θεωρίας³⁸³. Το ίδιο εσκεμμένα

³⁸⁰ Ο Νίκος Ζαχαριάδης αναφέρει «έτσι καταλήγουμε στο συμπέρασμα όπως διαμορφώθηκε η ευρωπαϊκή κατάσταση και η θέση της Ελλάδας σ' αυτή, μέσα στις συνθήκες του 2^{ου} παγκοσμίου πολέμου, ότι μια ρεαλιστική εξωτερική πολιτική από μέρους του ΕΑΜ και της ΠΕΕΑ θα έπρεπε να κινηθεί ανάμεσα σε δύο κύριους πόλους: Τον ευρωπαϊκό – βαλκανικό με κέντρο τη Σοβιετική Ρωσία και το μεσογειακό με κέντρο την Αγγλία. Σωστή εξωτερική πολιτική θάτανε κείνη που θα αποτελούσε έναν ελληνικό άξονα που θα συνέδεε αυτούς τους δύο πόλους», Εισήγηση του Ν. Ζαχαριάδη στην 12^η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, στο «Απόφαση της 12^{ης} ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΕ», ό.π., σ.21.

³⁸¹ Κλειστό γράμμα της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς όλα τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, Ντοκουμέντα του ΚΚΕ από την 6 πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ, Μάρτης 1956 ως την 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της Κεντρικής Επιτροπής Ελέγχου (ΚΕΕ) του ΚΚΕ, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Γενάρης 1957, αρ. 180, σ.24. Στην 8σέλιδη επιστολή του Μ. Βαφειάδη ασκείται κριτική και στην περίοδο του Ν.Ζαχαριάδη λέγοντας πως «το ΚΚΕ το 1943-1947 λαθεμένα, με ηττοπάθεια εκτιμάει την ουσία και το ρόλο του αγγλικού ιμπεριαλισμού και της αστικής τάξης». Ο Μ.Βαφειάδης, συνεχίζει την κριτική στο ΚΚΕ και μετά το 1957 (μετά την 7^η ολομέλεια του 1957) και γράφει πως «το 1957-1960 το ΚΚΕ εμφορείται από αυταπάτες για το ρόλο του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού και της ελληνικής φιλελεύθερης αστικής τάξης», 8σέλιδη επιστολή Μάρκου Βαφειάδη, 21 Ιανουαρίου 1961. Για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. παράρτημα 12. 8σέλιδη επιστολή του Μάρκου Βαφειάδη για την 6^η και 7^η ολομέλεια, 1956 και 1957 αντίστοιχα.

³⁸² Η 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 19-23 Φλεβάρη 1957, έκδοση μόνο για εσωκομματική χρήση, αριθ. 98, σ. 23.

³⁸³ Σημείωμα του Μήτσου Παρτσαλίδη, 14 Φεβρουαρίου 1950, Η διάσπαση του ΚΚΕ, μέσα

λανθασμένη ήταν η εκτίμηση της 6^{ης} πλατειάς Ολομέλειας, 1956, η οποία υποστήριζε πως «η άποψη μάλιστα του σ.Ζαχαριάδη ότι μας χρειάζεται η βοήθεια της Αγγλίας για να κατοχυρωθούν οι θέσεις και τα σύνορά μας από βορρά δικαιολογούσε τις απόψεις της αντίδρασης που ισχυρίζονταν ότι τα αγγλικά στρατεύματα είναι απαραίτητα στην Ελλάδα για να περιφρουρήσουν την ακεραιότητά της ενάντια στην δήθεν απειλή από τα βορεινά»³⁸⁴

- *Αλβανία*. Ο Ν. Ζαχαριάδης διατύπωσε τη σωβινιστική δήλωση για τη Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας στην απόφαση του ΠΓ της Κ.Ε. του ΚΚΕ που γράφτηκε από τον Ν. Ζαχαριάδη τον Ιούνιο 1945 και τονίζεται «αν η δημοκρατική πλειοψηφία αποφάσιζε εισβολή του ελληνικού στρατού στη Βόρεια Ήπειρο, το ΚΚΕ θα διατύπωνε τις αντιρρήσεις του μα θα πειθαρχούσε». Η απόφαση αυτή, σύμφωνα με την κριτική, αποτελεί στίγμα στην ιστορία του ΚΚΕ καταδικάστηκε ανοιχτά από τον τύπο μόνο το 1950.

- *Εκλογές 31 Μάρτη 1946*. Η συμμετοχή στις εκλογές και οι βέβαιες επιτυχίες του ΕΑΜ θα έδιναν νέα ώθηση στο δημοκρατικό κίνημα. Η αποχή από τις εκλογές ήταν σεχταριστικό λάθος με βαρύτατες συνέπειες. Ύστερα από μερικούς μήνες υπήρξε συμμετοχή στο δημοψήφισμα που έδωσε τη δυνατότητα στην αντίδραση να διαφημίσει το «δημοκρατικό» χαρακτήρα του δημοψηφίσματος. Ο Ν. Ζαχαριάδης απαντά αναλυτικά για την αποχή στις εκλογές αλλά και για όλα τα θέματα στην 7^η ολομέλεια το 1957³⁸⁵.

- *2^η Ολομέλεια Φεβρουάριος 1946: Απόφαση για ανάπτυξη ένοπλου αγώνα*. Οι επικριτές του αναφέρουν πως δεν πάρθηκε κανένα πρακτικό μέτρο. Η

από τα κείμενα της περιόδου 1950-1975, επιμέλεια Πάνος Δημητρίου, α' τόμος, Πολιτικά Προβλήματα, Αθήνα, 1975, σ.30.

³⁸⁴ *Γράμμα της ΚΕ του ΚΚΕ*, Απρίλιος 1956, Η διάσπαση του ΚΚΕ, μέσα από τα κείμενα της περιόδου 1950-1975, επιμέλεια Πάνος Δημητρίου, α' τόμος, Πολιτικά Προβλήματα, Αθήνα, 1975, σ.51. Για τη θεωρία των δύο πόλων βλ. Γιώργου Κατηφόρη, *Για τη θεωρία των δύο πόλων*, περιοδικό ANTI, τεύχος 187, 25 Σεπτεμβρίου 1981, σ.33-15. Ole L.Smith, *Η θεωρία των δύο πόλων*, περιοδικό ANTI, τεύχος 198, 5 Φεβρουαρίου 1982, σ.37.

³⁸⁵ Όπως επισημαίνει ο Μιχάλης Λυμπεράτος «παρά τις επί του αντιθέτου εντυπώσεις η αποχή από τις εκλογές του 1946 είχε την πλήρη συναίνεση όλων των δυνάμεων του ΕΑΜ, εκτός από τους Αριστερούς Φιλελεύθερους του Στ.Χατζήμπεη και του Νεοκ. Γρηγοριάδη», Μιχάλης Λυμπεράτος, Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ, Στοχαστής, 2011, σ.44. Ομιλία Ν.Ζαχαριάδη στην 7η πλατιά Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, 18-24 Φλεβάρη 1957, Φλεβάρης 1957, μόνο για εσωκομματική χρήση, αρ. 98, σ.199-218.

ανάπτυξη ένοπλου αγώνα άρχισε να διεξάγεται μόλις το δεύτερο εξάμηνο του 1947, δηλαδή 15 μήνες μετά την απόφαση τη 2^{ης} ολομέλειας, σύμφωνα με τους επικριτές³⁸⁶.

Την κριτική την ασκούσαν έμπειρα στελέχη του ΚΚΕ, μέλη της Κ.Ε. και είναι εντυπωσιακό αυτό που μόλις προαναφέρθηκε ως κριτική. Δεν είναι δυνατόν να αγνοούν την έκθεση του ΚΚΕ προς το ΚΚΣΕ η οποία βγήκε στο εξωτερικό τον Αύγουστο του 1946. Την έκθεση με τίτλο «*Για την κατάσταση στην Ελλάδα και τα επείγοντα προβλήματα του κινήματός μας*» θα έπρεπε να την παραδώσει ο Γιάννης Ιωαννίδης στα στελέχη του ΚΚΣΕ. Ο Γ. Ιωαννίδης μαζί με τον Πέτρο Ρούσσο πέρασαν μυστικά στη Γιουγκοσλαβία και έφτασαν στο Βελιγράδι και μετά στη Σόφια. Την επιστολή δεν μπόρεσαν να την επιδώσουν, την παρέδωσαν όμως στον Δημητρώφ, στις 12 Σεπτεμβρίου 1946, ο οποίος τη διαβίβασε. Η δυσκολία του Γ.Ιωαννίδη και του Π.Ρούσσου να προσεγγίσουν στελέχη του ΚΚΣΕ για να επιδώσουν την έκθεση φανερώνει και τη στάση της Σοβιετικής Ένωσης απέναντι σε μία πιθανή έναρξη εμφυλίου πολέμου. Σε αυτή την εκτενή επιστολή αναφέρεται σχολαστικά η τρομοκρατία που επικρατεί στη χώρα, η δράση του ΚΚΕ την περίοδο της Κατοχής³⁸⁷, η δράση των αντάρτικων ομάδων από το καλοκαίρι του 1946. Τον Αύγουστο του 1946 υπήρχαν 4.000 αντάρτες με προοπτική να γίνουν 15-20.000. Με την επιστολή ζητείται βοήθεια σε οπλισμό για τους αντάρτες καθώς και οικονομική βοήθεια ύψους 150.000 δολαρίων το μήνα³⁸⁸. Οι Σοβιετικοί άργησαν να απαντήσουν δύο μήνες, η

³⁸⁶ Κλειστό γράμμα της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς όλα τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, Ντοκουμέντα του ΚΚΕ από την 6^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ, Μάρτης 1956 ως την 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της Κεντρικής Επιτροπής Ελέγχου (ΚΕΕ) του ΚΚΕ, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Γενάρης 1957, αρ. 180, σ.25.

³⁸⁷ Μία λεπτομερή καταγραφή για τα γεγονότα της Κατοχής παρουσιάζονται στο *Χρονολόγιο Γεγονότων 1940-1944, από τα έγγραφα του Βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών, τόμοι Α' και Β'*, σύνταξη Προκόπης Παπαστράτης και Μαρία Σπηλιωτοπούλου, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού, 2004 και 2007.

³⁸⁸ Η έκθεση «*Για την κατάσταση στην Ελλάδα και τα επείγοντα προβλήματα του κινήματός μας*» δημοσιεύεται στο Φίλιππος Ηλιού, *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος. Η εμπλοκή του ΚΚΕ*, Θεμέλιο, 2004. Στα απομνημονεύματά του Γκ.Δημητρώφ αναφέρεται και σε προηγούμενες οικονομικές βοήθειες προς το ΚΚΕ, όπως το Σεπτέμβριο του 1945, *The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1949*, Yale University Press, 2003, σ. 383. Επίσης με την έναρξη των Δεκεμβριανών αναφέρει πως ο Πέτρος Ρούσος έφτασε στη Σόφια με το αίτημα -προωθήθηκε

απάντησή τους δόθηκε μέσω του Δημητρώφ, στις 11 Νοεμβρίου 1946 και ήταν «να μην πάρει έκταση [το] ένοπλο κίνημα»³⁸⁹.

-1946-1947. Ένα άλλο σημείο στο οποίο στέκεται η κριτική είναι πως ενώ δύο και πλέον χρόνια ο ΔΣΕ πολέμησε ηρωικά, η περίοδος 1946-1947 πέρασε αχρησιμοποίητη. Στην Ελεύθερη Ελλάδα σχηματίστηκε μονοκομματική κυβέρνηση από κομμουνιστές γιατί υπήρχε η αντίληψη πως ο πόλεμος δεν ήταν αντιιμπεριαλιστικός εθνικοαπελευθερωτικός και δημοκρατικός αγώνας αλλά σοσιαλιστική επανάσταση³⁹⁰.

στον Β.Μ. Μόλοτοφ- βοήθειας προς το ΚΚΕ για να αντιμετωπίσει την εισβολή των Άγγλων, ό.π., σ. 345 και την επομένη, στις 9 Δεκεμβρίου, η Σόφια ενημερώθηκε πως οι Έλληνες δεν πρέπει να ελπίζουν σε μία ενεργή ανάμειξη και βοήθεια. Στο ημερολόγιό του ο Γκ. Δημητρώφ, αναφέρει πως ο Ι.Στάλιν συμβούλευσε να μην υπάρξει πολεμική διαμάχη στην Ελλάδα. Ο ΕΛΑΣ δεν θα έπρεπε να παραιτηθεί από την κυβέρνηση Παπανδρέου... *"Οι Έλληνες ενήργησαν ανόητα"* κατά τον Ι.Στάλιν, 10 Ιανουαρίου 1945, ό.π. σ.353. Για αναλυτική περιγραφή βλ. Ιορντάν Μπάεφ, *Μία ματιά απ' έξω. Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα*, Φιλίστωρ, Αθήνα, 1996. Τη δική της ερμηνεία, η οποία παρεκκλίνει από την ιστορική πραγματικότητα, για την αντιμετώπιση του Ι.Στάλιν απέναντι στο ΚΚΕ για τον εμφύλιο δίνει η Jiaqui Li στη διπλωματική εργασία που εκπόνησε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο εκτιμώντας πως *"ο Στάλιν εμπιστεύτηκε πλήρως την βρετανική πολιτική στην Ελλάδα"*. Αξιοπρόσεκτη από κάθε άποψη είναι η αξιολογική κρίση της πως ο Ι.Στάλιν *"ανέχθηκε τους Βρετανούς να συντρίψουν την επανάσταση"* ώστε να δημιουργηθεί ένα προηγούμενο που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε περίπτωση ταραχών στην Ουγγαρία, τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία", LI JIAQI, *Καταγραφές της σύγχρονης ιστορίας της Ελλάδας στην Κινέζικη ιστοριογραφία*, Διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, ΠΜΣ Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία, Αθήνα 2021 σ.27-28.

³⁸⁹ *Κλειστό γράμμα της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς όλα τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας*, Ντοκουμέντα του ΚΚΕ από την 6 πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ, Μάρτης 1956 ως την 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της Κεντρικής Επιτροπής Ελέγχου (ΚΕΕ) του ΚΚΕ, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Γενάρης 1957, αρ. 180, σ.52. Ο Μ. Παρτσαλίδης στην ομιλία του στην 7^η ολομέλεια του 1950 μεταφέρει δηλώσεις του Ι.Στάλιν σε σύσκεψη που έγινε στη Μόσχα και ήταν παρών. Συγκεκριμένα ο Ι.Στάλιν για τη συμφωνία της Βάρκιζας είπε «ήτανε λάθος δεν έπρεπε να παραδώσετε τα όπλα» και για τη μάχη της Αθήνας πως «έπρεπε να πολεμήσετε έξω από την Αθήνα». *Ομιλία Μ. Παρτσαλίδη, 7^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ*, 14-18 Μαΐου 1950, Σεπτέμβρης 1950, μόνο για εσωκομματική χρήση, σ.26.

³⁹⁰ Ο Ν.Ζαχαριάδης στο κείμενό του *Προβλήματα της κρίσης του ΚΚΕ* για τον αγώνα του ΔΣΕ σχολιάζει πως «τραγικό λάθος αποδεδειγμένο ήταν η εκλογή του Βαφειάδη. Ο Βαφειάδης αποδείχτηκε (μαζί με τον πρώτο πολιτικό επίτροπό του Ζήση Ζωγράφο) στρατηγός οπερέτας»,

-III Συνδιάσκεψη, 1950. Η κριτική κατά του Ν.Ζαχαριάδη στέκεται και στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη του 1950 όπου ισχυρίζονται πως καταδικάστηκε η γραμμή του κόμματος μόνο έως την έλευση του Ν.Ζαχαριάδη, γιατί μετά την έλευσή του, ο ίδιος δεν θεωρούσε πως έγιναν λάθη. Στην πραγματικότητα η ΙΙΙ Συνδιάσκεψη του 1950 ήταν ένα γεγονός αποφασιστικής σημασίας. Σε αυτή εκφράστηκαν δύο διαφορετικές πολιτικές πλατφόρμες, δύο αντίθετες εκτιμήσεις και αναλύσεις για τις περιόδους 1940-1944 και 1946-1949³⁹¹. Κορυφώθηκε η ιδεολογική πάλη των δύο γραμμών με συντριπτική επικράτηση της καθοδήγησης του Ν. Ζαχαριάδη κατά του Μ. Παρτσαλίδη και του Μ. Βαφειάδη. Η αντιστροφή συνέβη στην 6^η ολομέλεια του 1956.

-Επανάσταση ή δύο φάσεις του ίδιου αγώνα; Οι επικριτές του στο «Κλειστό γράμμα της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς όλα τα μέλη του ΚΚΕ» εστιάζουν και στην

Η παράνομη μπροσούρα του Νίκου Ζαχαριάδη, Γλάρος, 1987, σ. 35. Ο Μάρκος Βαφειάδης αναφέρει για την απόφαση του Ν.Ζαχαριάδη να τον ορίσει Πρωθυπουργό «για μένα η επιμονή του φανερώνει κάτι άλλο: πιστεύοντας στην αποτυχία του κινήματος φρόντιζε να τα φορτώνει όλα σε μένα» Δημήτρης Γουσίδης, *Μάρκος Βαφειάδης. Μαρτυρίες*, Θεσσαλονίκη (Επικαιρότητα)1983, σ.20.

³⁹¹ Λίγο μετά την 7^η ολομέλεια του ΚΚΕ, Βουκουρέστι 14-18 Μαΐου 1950, ο Κ.Καραγιώργης συντάσσει μία επιστολή με τις θέσεις του και την στέλνει στο ΠΓ θίγοντας βασικά θέματα εσωτερικής λειτουργίας του ΚΚΕ και άσκησε έντονη κριτική στον Ν.Ζαχαριάδη. Οι θέσεις του από το ΚΚΕ χαρακτηρίστηκαν ως μία «αντικομματική λικβινταριστική πλατφόρμα». Την επομένη της επίδοσης της επιστολής συνεδρίασε το ΠΓ και κατόπιν η ΚΕ όπου αποφασίστηκε η διαγραφή του. Η γυναίκα του Κ.Καραγιώργη καταθέτει πως ο Κ.Καραγιώργης υπέστη ένα «φοβερό ψυχικό σοκ» διότι μετά την ανακοίνωση της ΚΕ διατάχθηκε, από τους ίδιους τους συντρόφους του, να τεθεί υπό κράτηση στη σοφίτα του κομματικού σπιτιού. Στις 6 Ιουνίου 1950 συντάσσει επιστολή προς την ΚΕ του ΚΚΣΕ ασκώντας έντονη κριτική στον Ν.Ζαχαριάδη, Μαρία Καραγιώργη, Κατερίνα Ζωιτοπούλου Μαυροκεφαλίδου, *Κώστας Καραγιώργης (1905-1955)*, Αθήνα 2011, σ.151-163. Από το 1944, όταν ο Κ.Καραγιώργης εκθείαζε τον Ν.Ζαχαριάδη, στην *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, ως έναν άνθρωπο ευθύ και πιστό στο λόγο του, ο οποίος «πρόσφερε τεράστιες υπηρεσίες στο κόμμα μας και το λαό μας», έως το 1950, μεσολάβησαν συνταρακτικά γεγονότα, τα οποία ήταν ικανά να του μετατρέψουν την εκτίμησή του προς το πρόσωπο του Νίκου Ζαχαριάδη, Κώστας Καραγιώργης, *Νίκος Ζαχαριάδης*, Κομμουνιστική Επιθεώρηση, αρ.φύλλου 7, Οκτώβρης – Νοέμβρης 1944, σ.6-8. Στο *Νέο Κόσμο* δημοσιεύθηκαν οι πλατφόρμες του Μάρκου Βαφειάδη και Κώστα Γυφτοδήμου (Καραγιώργη). Συγκεκριμένα, *Η οπορτουνιστική πλατφόρμα του Μάρκου Βαφειάδη*, σ.476 και *Η αντικομματική λικβινταριστική πλατφόρμα του Κώστα Γυφτοδήμου (Καραγιώργη)*, σ.493, *Νέος Κόσμος*, χρονιά Β', 8 (26), Αύγουστος 1950.

περίοδο 1940-1949 η οποία από τον Ν. Ζαχαριάδη χαρακτηρίζεται ως δύο επαναστάσεις, η πρώτη είχε λάθος γραμμή και η δεύτερη σωστή γραμμή. Σύμφωνα, λοιπόν, με την καθοδήγηση του ΚΚΕ που του ασκούν κριτική, στην πραγματικότητα πρόκειται για δύο φάσεις του ίδιου απελευθερωτικού αγώνα. Ο Ν. Ζαχαριάδης ισχυρίζεται πως η ήττα της δεύτερης φάσης οφείλεται σε εξωτερικούς παράγοντες³⁹². Χαρακτηρίζουν τη γραμμή του σεχταριστική, την οποία συνέχισε και μετά την ήττα του εμφυλίου πολέμου αφού υποστήριζε πως υπήρχε επαναστατική κατάσταση.

-*Σχέδιο προγράμματος ΚΚΕ*. Η σεχταριστική γραμμή του Ν. Ζαχαριάδη καταδεικνύεται και στην επεξεργασία του σχεδίου προγράμματος του ΚΚΕ που εισηγήθηκε στην 4^η Ολομέλεια της Κ.Ε. το 1953. Σε αυτό έκανε λόγο για εγκαθίδρυση λαϊκής δημοκρατίας ξεπερνώντας το αστικοδημοκρατικό στάδιο της επανάστασης³⁹³. Πράγματι ο Νίκος Ζαχαριάδης στην ολομέλεια αυτή αναφέρει τις αποφάσεις της 6^{ης} ολομέλειας του 1934 όπου είχε αποφασισθεί πως *«η επερχόμενη επανάσταση στην Ελλάδα θα έχει αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα με τάση για γρήγορο πέρασμα στη σοσιαλιστική επανάσταση»*. Συνεχίζει όμως λέγοντας πως οι προϋποθέσεις έχουν αλλάξει από το 1941 με κύριο χαρακτηριστικό το δυνάμωμα της ΕΣΣΔ, τη νίκη της λαϊκής Κίνας, την ύπαρξη των λαϊκών δημοκρατιών στα Βαλκάνια και *«η εμμονή στον αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα και τον αστικοδημοκρατικό σταθμό της επανάστασης σαν απαραίτητου και αναπόφευκτου σταθμού, γίνεται εμπόδιο, είναι οπορτουνισμός, σημαίνει καθυστέρηση στην κίνηση προς τα εμπρός»*³⁹⁴

³⁹² Ο Βασίλης Μπαρτζιώτας αναφέρει για την πρώτη συνεδρίαση του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ στο Μπουρέλι, μόλις ο ΔΣΕ είχε υποχωρήσει και είχε βρει καταφύγιο στην Αλβανία, πως *«ήταν να χαίρεσαι για το τόσο ακμαίο ηθικό και την πίστη στο ΚΚΕ, έπειτα από μία μεγάλη ήττα. Γιατί οι μαχητές κατάλαβαν ότι στην ουσία, νικηθήκαμε από την επέμβαση των Αγγλοαμερικάνων και όχι από την αξιοσύνη των κυβερνητών της πλουτοκρατικής ολιγαρχίας της Αθήνας»*. Εν ολίγοις ο Β.Μπαρτζιώτας υποστηρίζει και αυτός πως εξωγενείς παράγοντες οδήγησαν τους αντάρτες στην ήττα. Στην αφήγηση της βιογραφίας του φαίνεται πως αυτή την άποψη είχαν και μαχητές/τριες του ΔΣΕ. Βασίλης Γ. Μπαρτζιώτας, *Εξήντα χρόνια κομμουνιστής*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1986, σ.315.

³⁹³ Ντοκουμέντα του ΚΚΕ, ό.π., σ. 27.

³⁹⁴ *Το σχέδιο προγράμματος του ΚΚΕ*, Η 4^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 12-14 Δεκέμβρη 1953, 1953, για εσωκομματική χρήση, αρ. 593, σ.50.

-*Συνέδριο και διαγραφές*. Με ιδιαίτερη έμφαση εστιάζει η κριτική στο πρόβλημα ότι συλλογικό καθοδηγητικό όργανο του ΚΚΕ δεν λειτουργούσε για πολλά χρόνια. Περισσότερο από δέκα χρόνια δεν είχε γίνει συνέδριο (από το 1945). Πολλά μέλη της Κ.Ε. που είχαν εκλεγεί στο 7^ο Συνέδριο (1945), και στην ΙΙ κομματική συνδιάσκεψη του 1950 καθαιρέθηκαν αδικαιολόγητα. Ο Πολύδωρος Δανιηλίδης, μέλος της Κ.Ε., επισημαίνει πως κατά την 6η Ολομέλεια το 1956 ήρθαν από "όλες τις γωνιές της γης" όσα μέλη της ΚΕ είχαν διαγραφεί επί Ζαχαριάδη. Τονίζει όμως πως είχαν, όλοι τους, διαγραφεί νόμιμα από την Κ.Ε.³⁹⁵ Το σχόλιο του Π.Δανιηλίδη φανερώνει την προσπάθεια που έγινε να προσέλθουν από τις ΛΔ και τη ΣΕ όσοι είχαν καθαιρεθεί. Η σημείωσή του όμως πως όλες οι καθαιρέσεις ήταν νόμιμες εγείρει ερωτηματικά διότι αν την καθαίρεση μέλους του ΚΚΕ την αποφασίζει και την ανακοινώνει η ΚΕ με ποιο τρόπο μπορεί να θεωρηθεί μη νόμιμη;

³⁹⁵ Ο Πολύδωρος Δανιηλίδης γεννήθηκε στην Προποντίδα (1899-1990) και υπήρξε στέλεχος του μαρξιστικού λενινιστικού κινήματος, αρνήθηκε να πάει με τον ελληνικό στρατό στην Ουκρανία κατά της Σοβιετικής Ένωσης ενώ από το 1920 ήταν οργανωμένος στο ΣΕΚΕ. Στη ζωή του υπέστη πολλές διώξεις, φυλακίσεις και εξορίες ενώ τη διετία 1934-1936 σπούδασε στη Λενινιστική Σχολή της Μόσχας. Στην ΚΕ του ΚΚΕ κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής της Ελλάδας, συνέβαλε στη συγκρότηση του ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής. Διαφώνησε με την επιβολή της διεθνούς επιτροπής στα εσωτερικά του ΚΚΕ και στην επέμβασή τους στην 6η Ολομέλεια (1956) με αποτέλεσμα το 1960 να διαγραφεί από το ΚΚΕ και να λάβει μέρος στην ίδρυση του ΚΚΕ (μ-λ) και να έχει ενεργό δράση. Συμμετείχε ως στέλεχος στην ΟΜΛΕ ενώ μετά τη διάσπασή της εκλέχτηκε γραμματέας του ΚΚΕ (μ-λ). Το 1982 συμμετείχε στην ομάδα της «*Αριστερής Πολιτικής*». Πολύδωρος Δανιηλίδης, *Ο Πολύδωρος θυμάται*, Αθήνα (Ιστορικές Εκδόσεις) 1990, σ.243.

Η *Αριστερή Πολιτική* ήταν εφημερίδα η οποία εκδόθηκε το 1980 από το ΚΚΕ (μ-λ) σε αντικατάσταση της «Προλεταριακής Σημαίας». Σύμφωνα με τον Γιώργο Αλεξάτο η εφημερίδα «Αριστερή Πολιτική», μετά τη διάσπαση του 1982, εκδιδόταν από ομάδα του ΚΚΕ (μ-λ). Τα βασικά στελέχη που υποστήριζαν την κυκλοφορία της ήταν ο Πολύδωρος Δανιηλίδης, ο Κώστας Μαλαφέκας, ο Μήτσος Καρακώστας, ο Σπύρος Γάκης κ.ά. «*Μετά την εγκατάλειψη του τίτλου του ΚΚΕ (μ-λ) το 1986, η ομάδα συνέχισε τη δράση της ως κίνηση Αριστερή Πολιτική, με άξονα την κριτική επανεξέταση της ιστορικής διαδρομής και του προσανατολισμού του μ-λ χώρου. Συμμετείχε στην Πρωτοβουλία για τη σύγκλιση και την κοινή δράση της Ριζοσπαστικής Αριστεράς (2000-01), στον Χώρο Διαλόγου και Κοινής Δράσης της Αριστεράς (2001-04) και στο Ελληνικό Κοινωνικό Φόρουμ*», Γιώργος Ν.Αλεξάτος, *Ιστορικό λεξικό του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Αθήνα (Γειτονιές του κόσμου) 2008, σ.64.

-*Κομματική Οργάνωση Τασκένδης*. Ο Ν.Ζαχαριάδης κατηγορείται πως τον Αύγουστο του 1955 συγκρότησε αντιπροσωπεία της Κ.Ε. σε «μία μεγάλη οργάνωση του ΚΚΕ», δεν ονομάζουν την Τασκένδη / ΚΟΤ, χωρίς να υπάρχει απόφαση της Κ.Ε. και του ΠΓ. Οι αποφάσεις παίρνονταν από τον Ν. Ζαχαριάδη και ενίοτε και από τον Β.Μπαρτζιώτα.

-Στο κόμμα υπήρχε / καλλιεργούνταν προσωπολατρία στον Ν. Ζαχαριάδη. Σύμφωνα με τους επικριτές του εναντιωνόταν σε όποιον επιχειρούσε να μιλήσει για τα λάθη του κόμματος. Σχετικά με την προσωπολατρία του Ν.Ζαχαριάδη ο Βασίλης Μπαρτζιώτας όχι μόνο την καταδικάζει αλλά κάνει και την αυτοκριτική του πως και ο ίδιος συνέβαλε στην καλλιέργεια αυτής της ιδέας. Προσπαθώντας να βρει την αρχή της προσωπολατρίας ανατρέχει σε κείμενο του Στ.Σκλάβαινα στον Ριζοσπάστη, το Σεπτέμβριο του 1934, όταν ο Ν.Ζαχαριάδης είχε μόλις εκλεγεί Γενικός Γραμματέας με τίτλο «*Αυτός μας οδηγεί!*». Στη συνέχεια αναφέρεται σε ορισμένα γεγονότα που φανερώνουν πως ήταν γενικό το φαινόμενο στο ΚΚΕ της ανάγκης, πιθανόν, λατρείας του προσώπου του καθοδηγητή τους.

Χαρακτηριστικά αναφέρει:

*«Στην Ακροναυπλία ιδιαίτερα οι Ιωαννίδης και Παρτσαλίδης, δεν άφηνε ευκαιρία να απαγγέλλει το ποίημα για τον 'Αϊτό του βουνού' τον Ν. Ζαχαριάδη. Η Β' Πανελλαδική συνδιάσκεψη του ΚΚΕ (Δεκέμβρης του 1942) πρόβαλε επιδεικτικά την προσωπολατρία του Ν.Ζαχαριάδη και μίλησε για τον μεγάλο αρχηγό! Η επισφράγιση έγινε στο 7^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, όπου ακούστηκε και το τραγούδι 'ο Ζαχαριάδης αρχηγός' και για τον 'Νίκο μας' που πάντα έχει δίκιο! Σοβαρή ευθύνη για την καλλιέργεια της προσωπολατρίας του Ν.Ζ. στο ΚΚΕ φέρω και εγώ».*³⁹⁶

Βέβαια στις αναφορές του στην 6^η πλατειά Ολομέλεια του 1956 ο Βασίλης Μπαρτζιώτας όχι μόνο δεν βλέπει καμία επέμβαση των Σοβιετικών αλλά δεν αναφέρεται καθόλου και στην υπόλοιπη ομάδα της φράξιας στην Τασκένδη. Επίσης δεν πρέπει να μας διαφεύγει της προσοχής πως ο ίδιος πείστηκε πολύ μετά την 6^η Ολομέλεια ακόμη και οικονομικά για να βιοπορίσει την οικογένειά του. Έστειλε αλλεπάλληλες επιστολές στην ΚΕ του ΚΚΣΕ ώστε να του

³⁹⁶ Βασίλη Μπαρτζιώτα, *Εξήντα χρόνια κομμουνιστής*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1986, σ.370-371.

επιτρέψουν να συνεχίσει τις σπουδές του στην Ακαδημία Κοινωνικών Σπουδών τονίζοντας πως *«βοήθησα το κόμμα στο ιδεολογικό τσάκισμα της αντικομματικής γρούπας του Ζαχαριάδη και Βλαντά – Γούσια»*. Διεγράφει από το ΠΓ το 1956 και από το ΚΚΕ το 1957 και παράλληλα η καθοδήγηση του ΚΚΕ ζητούσε να του αφαιρεθεί η δυνατότητα να συνεχίσει τις σπουδές του³⁹⁷.

Τα γεγονότα στις 9-11 Σεπτεμβρίου 1955

«Οι Γκρέκοι σκοτώνονται μεταξύ τους...» έλεγαν οι Ουζμπέκοι το πρωί της 10^{ης} Σεπτεμβρίου 1955. Οι φωνές, οι φασαρίες, τα ασθενοφόρα, η μιλίτσια αναστάτωσαν την πόλη της Τασκένδης, από τις 9 Σεπτεμβρίου και όλο το βράδυ μέχρι το ξημέρωμα της 10^{ης} Σεπτεμβρίου³⁹⁸.

Θα επιχειρηθεί η εξέταση των γεγονότων της Τασκένδης με βάση τα διαθέσιμα επίσημα κείμενα, τις μαρτυρίες των πολιτικών προσφύγων που είχαν άμεση εμπλοκή, την αλληλογραφία μελών της ΚΟΤ με την ΚΕ του ΚΚΣΕ, επιστολές του ΚΚΕ προς την ΚΕ του ΚΚΣΕ, υπομνήματα και αποφάσεις της ΚΕ του ΚΚ του Ουζμπεκιστάν, εκτιμήσεις της σοβιετικής επιτροπής για τα γεγονότα καθώς και σχετικής αρθρογραφίας.

Μετά την υποχώρηση του ΔΣΕ προς τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης,

³⁹⁷ Η επιθυμία της καθοδήγησης του ΚΚΕ να διαγραφεί ο Β.Μπαρτζιώτας από την Ακαδημία Κοινωνικών Σπουδών σήμαινε πως έπρεπε να βρει εργασία, και όπως ο ίδιος αναφέρει, ήταν πολύ δύσκολο γιατί δεν είχε *«κανένα ντοκουμέντο»*. Είναι μία άλλη περίπτωση που δεν αρκεί η διαγραφή αλλά ο διαφωνών θα πρέπει να φτάσει στο απόλυτο εξευτελισμό από τη στιγμή που βρέθηκε στην πλευρά που έχασε τον έλεγχο της εξουσίας. Χαρακτηριστικά ο Β.Μπαρτζιώτας αναφέρει *«επίσης δεν έχω δικά μου έπιπλα του σπιτιού και, όταν θα πάρουν αφτά που μούδосαν απ την Ακαδημία (κρεβάτια, κουβέρτες, σεντόνια κ.λπ.) θα κοιμάμαι κι εγώ και η οικογένειά μου στο πάτωμα. Σκεφτείτε σε ποια κατάσταση βρίσκομαι για να αναγκαστώ να γράψω σε εσάς. Σας τα γράφω για να είναι σε γνώση της ΚΕ του ΚΚΣΕ»*, Επιστολές του Β.Μπαρτζιώτα προς τον Γραμματέα της ΚΕ του ΚΚΣΕ Ν.Σ.Χρουστόφ για την κατάσταση στο ΚΚΕ και με την παράκληση να παραμείνει για σπουδές στην Ακαδημία Κοινωνικών Επιστημών της ΚΕ του ΚΚΣΕ, Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.146-150.

³⁹⁸ Θωμάς Δρίτσιος, *Η εξέγερση της Τασκένδης. Εκεί που ράγισε η καρδιά μας*, Αθήνα (Γλάρος) 1984, σ.22. Ο Παναγιώτης Κίτης, πολιτικός πρόσφυγας στην Τασκένδη θυμάται τα γεγονότα του 1955 και εκτιμά πως όλα τα επεισόδια έγιναν επειδή ο Ν.Χρουστόφ ήθελε να απομακρύνει τον Ν.Ζαχαριάδη, βλ. 40 χρόνια μετά, <https://bit.ly/38pbOsB>

οι σοβιετικές αρχές, όπως έχει προαναφερθεί, κατηύθυναν τους πολιτικούς πρόσφυγες προς την Τασκένδη και το Τσιρτσίκ στο Ουζμπεκιστάν όπου κατανεμήθηκαν σε 14 συνοικίες, 12 στην Τασκένδη και 2 στο Τσιρτσίκ³⁹⁹. Η μεγαλύτερη συνοικία ήταν η 12^η, το Γιαλανγκάτς, όπου ήταν και το κομματικό γραφείο.⁴⁰⁰ Στην Τασκένδη υπήρξε η πιο πολυπληθής, ισχυρή και καλά συγκροτημένη κομματική οργάνωση του ΚΚΕ.

Τα πρώτα σημάδια επέμβασης στις αποφάσεις του ΚΚΕ έκαναν την εμφάνισή τους όταν το 1953 οι σοβιετικοί καθοδηγητές επέβαλαν επικεφαλής στην ΚΟΤ άτομα που δεν έχαιραν της αναγνώρισης και της εκτίμησης της πλειοψηφίας σύμφωνα με την καθοδήγηση του ΚΚΕ. Από τον Ιανουάριο του 1954 έως και την άνοιξη του ίδιου έτους το ΠΓ του ΚΚΕ λάμβανε γράμματα από την Τασκένδη στα οποία γινόταν αναφορά για συστηματική εκστρατεία ορισμένων μελών του κόμματος εναντίον άλλων μελών της ΚΟΤ. Τα γράμματα με τις καταγγελίες στάλθηκαν από κομματικά μέλη «γνωστά για το κύρος τους» στρατιωτικά και πολιτικά στελέχη πιστά στο ΚΚΕ. Ο Ν.Ζαχαριάδης έχοντας υπόψη του αυτές τις καταγγελίες πηγαίνει στην Τασκένδη μαζί με τον ηπειρώτη Γ.Βόντιτσιο (Γούσια) επειδή οι περισσότεροι καταγγέλλοντες κατάγονταν από την Ήπειρο. Και οι δύο μετά από συζητήσεις που έγιναν στην Τασκένδη διαπίστωσαν πως γινόταν απόπειρα υπονόμησης και της ηγεσίας του ΚΚΕ και των στελεχών της στην ΚΟΤ.

³⁹⁹ Η πόλη Τσιρτσίκ απέχει από την Τασκένδη 47 χιλιόμετρα βλ. παράρτημα 13. Τασκένδη – Τσιρτσίκ.

⁴⁰⁰ Τα τοπικά όργανα του Ουζμπεκιστάν έχτισαν δώδεκα συγκροτήματα στην Τασκένδη και δύο στο Τσιρτσίκ, *Νίκος Ζαχαριάδης, το κρυφό αρχείο της εξορίας*, ιστορική αναδρομή Πέτρος Τουλούδης, Παπαζήση, 1991, σ.19. «*Η επίθεση του ρεβιζιονισμού στην ΚΟ Τασκένδης του ΚΚΕ*», Λαϊκός Δρόμος, φ.82, 3 Απριλίου 1976. Τα στοιχεία που αναφέρονται στο άρθρο βασίζονται, όπως αναφέρει η εφημερίδα, σε κείμενο που έγραψαν Έλληνες αγωνιστές της Τασκένδης την περίοδο 1964-1965. Επίσης στοιχεία για τα συγκεκριμένα γεγονότα προέρχονται και από την εκτενή αναφορά του Μήτσου Πέτσα στο περιοδικό *Μαρξιστική Λενινιστική Επιθεώρηση (ΜΑΛΕΠ)* που εκδιδόταν από την οργάνωση ΣΑΚΕ από το 1990 έως και το 1993, Μήτσος Πέτσας, *Η ηρωική πάλη των κομμουνιστών της Τασκένδης*, ΜΑΛΕΠ, Ιανουάριος 1991, τεύχος 3. Στοιχεία παρατίθενται και από αφηγήσεις και άλλων μελών του ΚΚΕ που έζησαν εκείνη την περίοδο στην Τασκένδη. Κ.Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2013, σ.61. Ο Κώστας Παγανιάς, πολιτικός πρόσφυγας στην Τασκένδη αφηγείται τη ζωή τους στη 10η Πολιτεία στο *40 χρόνια μετά*, <https://bit.ly/38pbOsB>

Ο Δ.Ζυγούρας παραθέτει τη μαρτυρία του Ν.Κιτσικόπουλου, διοικητή Τάγματος του ΔΣΕ και πρώην γραμματέα της ΚΟΤ, η οποία εστάλη γραπτώς στον Ν.Ζαχαριάδη και σε αυτή εξιστορούσε πώς οι Σοβιετικοί τον προσέγγισαν ώστε να γίνει πράκτοράς τους και να βοηθήσει στην ανατροπή της τωρινής ηγεσίας του ΚΚΕ. *«Επειδή αυτός δε δέχτηκε την πρόταση αυτή των Σοβιετικών, αυτοί τον απομάκρυναν από γραμματέα της ΚΟΤ και στη θέση του τοποθέτησαν (προσωρινά) το δηλωσία Α.Χοτούρα (Αρριανό), επειδή ήταν άνθρωπός τους»*⁴⁰¹.

Ο Ν. Ζαχαριάδης τον Αύγουστο του 1954 στην 3η Συνδιάσκεψη της ΚΟΤ κατήγγειλε ότι υπάρχουν κομματικά στελέχη που δρουν ξεκομμένα από την κομματική γραμμή. Η σοβαρότητα της κομματικής κατάστασης και η ανησυχία της Κ.Ε. του ΚΚΕ, ότι επιβάλλονται στην ηγεσία της ΚΟΤ στελέχη που δρούσαν ως φράξια, φαίνεται και από την αποστολή στην Τασκένδη ήδη από τον Ιανουάριο του 1955 των Π.Βαϊνά και Β.Φωκά (Βαγγέλη Παπαδόπουλο) οι οποίοι διετέλεσαν πρώην διοικητές μονάδων του ΔΣΕ και οι μαχητές τους βρίσκονταν στην Τασκένδη. Τον Ιούλιο πήγε στην Τασκένδη και ο Δ.Βλαντάς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8. Οι κινήσεις του Ν.Ζαχαριάδη, από την αρχή του 1955 έως τα γεγονότα στις 9-11 Σεπτεμβρίου 1955

30 Μαΐου

Από το Βουκουρέστι πηγαίνει στη Μόσχα όπου έχει συζήτηση με τον Μ.Α. Σούσλοφ για το θέμα της ΚΟΤ

11 Αυγούστου

Συζήτηση, στη Μόσχα, με το τμήμα της ΚΕ του ΚΚΣΕ που είναι υπεύθυνο για τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα

⁴⁰¹ «Επιβεβαίωση των ισχυρισμών του Ν.Κιτσικόπουλου στη γραπτή του καταγγελία για τον Α.Χοτούρα, αποτέλεσε η επιμονή των Σοβιετικών στην 3η Συνδιάσκεψη να προτείνουν για γραμματέα της ΚΟΤ τον Α.Χοτούρα και τελικά να πετύχουν τη νομιμοποίηση της εκλογής του από τη συνδιάσκεψη». Ο Ν.Ζαχαριάδης με τη λήξη της 3^{ης} Συνδιάσκεψης, κάλεσε τα στελέχη της ΚΟΤ, τους ενημέρωσε για όσα είχαν πέσει στην αντίληψή του και τους ζήτησε να είναι σε εγρήγορση. Χωρίς να γίνει συζήτηση με τα στελέχη, μόνο αυτή η ανακοίνωση ο Ν.Ζαχαριάδης μαζί με τον Γ.Βόντιτσιο πέταξαν την άλλη μέρα το πρωί για το Βουκουρέστι, Δημήτρης Ζυγούρας (Παλαιολόγος), Ένα μεγάλο ταξίδι. Εθνική αντίσταση, εμφύλιος πόλεμος, πολιτική προσφυγιά, Αθήνα (Θεμέλιο) 2012, σ.422.

12 Αυγούστου

Μεταβαίνει στην Τασκένδη. Σειρά συζητήσεων με τους γραμματείς της ΚΕ του ΚΚ Ουζμπεκιστάν Α.Ι.Νιγιάζοφ και Ρομάν Εφίμοβιτς Μέλνικοφ

15 Αυγούστου

Ευρεία σύσκεψη 1.200 μελών του ΚΚΕ. Ο Ν.Ζαχαριάδης τους μίλησε για την κατάσταση που επικρατεί στην ΚΟΤ

16 Αυγούστου

Σύσκεψη στελεχών της ΚΟΤ παρουσία του Ν.Ζαχαριάδη. Ο Αρ.Χοτούρας, Α΄ γραμματέας του γραφείου της ΚΟΤ, καταδικάζει το σχέδιο απόφασης που κατέβασε ο Ν.Ζαχαριάδης

18 Αυγούστου

Ο Ν.Ζαχαριάδης δίνει στην ΚΕ του ΚΚ Ουζμπεκιστάν την απόφαση της αντιπροσωπείας της ΚΕ του ΚΚΕ για αναβολή της 4^{ης} Συνδιάσκεψης

18-23 Αυγούστου

Τα μέλη του ΚΚΕ βρίσκονταν σε αναβρασμό, τα πνεύματα ήταν τεταμένα και είχαν σημειωθεί εκτεταμένα επεισόδια ξυλοδαρμών και συμπλοκών

23 Αυγούστου

Σύσκεψη μελών του ΚΚΕ, προεδρεύοντος του Ν.Ζαχαριάδη για να λήξουν τα επεισόδια

27 Αυγούστου

Συνάντηση Ν.Ζαχαριάδη με εκπροσώπους της ΚΕ του ΚΚ Ουζμπεκιστάν για να δοθεί τέλος στις ταραχές

28 Αυγούστου

Τακτική σύσκεψη στελεχών όπου ο Ν.Ζαχαριάδης, εκ νέου, διατύπωσε την άποψη για την αντικομματική ομάδα

Σημείωση. Πληροφορίες από το Β.Γ.Αφινιάν, κ.ά., *Οι Σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο

Επεξεργασία στοιχείων: Νικολαΐδου Ελένη

Καταγγελίες αναφέρουν ότι στελέχη του ΚΚΕ που έμεναν πιστά στον Νίκο Ζαχαριάδη δέχονταν απειλές για εξορία στη Σιβηρία κάτι που έγινε και που θα πραγματοποιηθεί αργότερα και στα γεγονότα της 19^{ης} Μαΐου 1962. Οι Μ.Πονομαριόφ και Ι.Τ.Βινογκράντοφ από το τμήμα της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ που ήταν υπεύθυνο για τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα συνέταξαν υπόμνημα στο οποίο προτάθηκε να σχηματιστεί επιτροπή για να διερευνήσει όσα συμβαίνουν στην Τασκένδη. Στο υπόμνημα αναφέρεται ότι ο Ν. Ζαχαριάδης επισκέφθηκε την Τασκένδη Ιούλιο - Αύγουστο του 1955 μαζί με ένα κλιμάκιο στελεχών του ΚΚΕ προκειμένου να διενεργηθεί η 4^η Συνδιάσκεψη της ΚΟ Τασκένδης.⁴⁰² Σύμφωνα με το υπόμνημα, ο Ν. Ζαχαριάδης και στη συνάντησή του με τον Μ.Α. Σούσλοφ στις 30 Μαΐου, που ακολούθησε την επίσκεψή του στην Τασκένδη, αλλά και στη συνάντησή του με τμήμα της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ στις 11 Αυγούστου, δεν κατάφερε να τους πείσει ότι υπάρχει φραξιονιστική ομάδα από Έλληνες η οποία στηρίζεται από Σοβιετικούς. Το υπόμνημα όμως του Μ. Πονομαριόφ αντικρούεται από τα ίδια τα μέλη του ΚΚΕ στην Τασκένδη όπου οι Κομματικές Οργανώσεις Βάσεις παίρνουν η μία μετά τη άλλη καταδικαστικές αποφάσεις για την επέμβαση των Σοβιετικών⁴⁰³. Για να αντιμετωπιστεί η κατάσταση, το

⁴⁰² Υπόμνημα του Τμήματος της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ υπεύθυνου για τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα σχετικό με σύσταση από την Κ.Ε. του ΚΚΣΕ επιτροπής για την εξακρίβωση της κατάστασης στην Κομματική Οργάνωση των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, υπογράφουν οι Μ.Πονομαριόφ, Ι.Τ.Βινογκράντοφ, 12 Σεπτεμβρίου 1955 Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.37-39. «Από την ανώτερη κομματική ηγεσία του ΚΚΣΕ την εποπτεία είχε ο Μπόρις Πονομαριόφ, ο οποίος με τη σειρά του ανέθεσε την όλη υπόθεση στον αντισυνταγματάρχη της ΚGB Σαάκοφ. Στην επιχείρηση συμμετείχαν και μια σειρά τοπικά κομματικά και κυβερνητικά στελέχη, όπως οι Σολομέτιεφ, Μιρμίγκοφ, Μορόζοφ, Φρουλόφ κ.α.», Μήτσος Πέτσας, *Η ηρωική πάλη των κομμουνιστών της Τασκένδης*, ΜΑΛΕΠ, Ιανουάριος 1991, τεύχος 3. Ο Γαβρίλης Λαμπάτος αναφέρει «σε κάθε συνοικισμό ο Έλληνας διοικητής ήταν υφιστάμενος του Σοβιετικού αξιωματούχου», Γαβρίλης Λαμπάτος, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη (1949-1957)*, Αθήνα (Κουκίδα) 2020, σ.42.

⁴⁰³ Ο Βασίλης Μπαρτζιώτας αναφέρει πως από τους 6.500 κομματικούς μόλις οι 1.500 ήταν με την ομάδα της φράξιας, οι υπόλοιποι 5.000 υποστήριζαν την καθοδήγηση του ΚΚΕ και του Ν.Ζαχαριάδη. Το νούμερο των μελών του ΚΚΕ που αναφέρει ο Β.Μπαρτζιώτας διαφέρει από το νούμερο που αναφέρουν οι Σοβιετικοί που είναι 8.000 (Αφινιάν, σ.41) στο σύνολο των 17.500 πολιτικών προσφύγων της Τασκένδης. Το πιο πιθανό είναι οι Σοβιετικοί να έχουν τον ακριβή αριθμό επειδή παρακολουθούσαν τους πολιτικούς πρόσφυγες από κοντά και συνέχεια. Αυτό όμως δεν σημαίνει πως η αναλογία που αναφέρει ο Β.Μπαρτζιώτας δεν θα

κλιμάκιο της Κ.Ε. του ΚΚΕ που βρισκόταν στην Τασκένδη στις 9 Σεπτεμβρίου 1955 καθαιρεί το γραφείο της ΚΟΤ μέχρι να πραγματοποιηθεί η Συνδιάσκεψη. Στη θέση του καθαιρεθέντος γραφείου ορίζεται ένα προσωρινό. Από την ίδια ημέρα της καθάρσεως του γραφείου οργανώθηκαν επιθέσεις σε όσους είχαν τη στήριξη των Σοβιετικών και είχαν την πλειοψηφία, κυρίως στις 3 από τις 14 πολιτείες της Τασκένδης. Αναφέρονται περιστατικά επίθεσης μέχρι ξυλοδαρμού. Στις υπόλοιπες 11 πολιτείες η ανακοίνωση του νέου γραφείου επιδοκιμάστηκε.⁴⁰⁴

Την ίδια μέρα περίπου 400 άτομα, από τις επιρροές των φραξιονιστών, οργάνωσαν επίθεση στα γραφεία της ΚΟΤ, στην οδό Τσαγκίσχανγια, ενώ υπάρχουν αναφορές ότι στην 7^η πολιτεία κάποιοι «*τράβηξαν μαχαίρι*», κάτι που επιβεβαιώνει και ο Β.Μπαρτζιώτας. Υπολογίζεται πως το βράδυ της σύγκρουσης τραυματίστηκαν περίπου 250 μέλη του ΚΚΕ και από τις δύο πλευρές⁴⁰⁵. Γεγονότα απαράδεκτα, ένα πραγματικό προγκρόμ. Άνθρωποι που για χρόνια ήταν αδέρφια, πολέμησαν μαζί, να χρησιμοποιούν μεταξύ τους ξύλα και μαχαίρια, μόνο ντροπή μπορεί να νιώσει κάποιος.

Μετά από αυτή την επίθεση η αστυνομία προέβη σε συλλήψεις αποκλειστικά μόνο των υποστηρικτών του νέου γραφείου και της γραμμής της Κ.Ε. του ΚΚΕ, ακολούθησαν δίκες και επιβλήθηκαν ποινές έως και τριών

είναι και η αντίστοιχη, Βασίλης Μπαρτζιώτας, *Εξήντα χρόνια κομμουνιστής*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1986, σ.357.

⁴⁰⁴ «Η επίθεση του ρεβιζιονισμού στην ΚΟ Τασκένδης του ΚΚΕ», Λαϊκός Δρόμος, φ.82, 3 Απριλίου 1976. «*Η ενέργεια αυτή, που ήταν σύμφωνη με το καταστατικό του ΚΚΕ, εξαγριώσε τους φραξιονιστές και τους καθοδηγητές τους. Χωρίς καθόλου να διστάσουν, την ίδια νύχτα οργανώνουν και εξαπολύουν την αιματηρή επίθεσή τους ενάντια στην Κ.Ε. του ΚΚΕ και στην ΚΟΤ που την υποστήριζε*». Μήτσος Πέτσας, *Η ηρωική πάλη των κομμουνιστών της Τασκένδης*, ΜΑΛΕΠ, Ιανουάριος 1991, τεύχος 3. Εντελώς διαφορετική εικόνα παρουσιάζει η Ευαγγελία Τόπα – Γουναροπούλου, «*παντού καυγάδες. Παντού βρισιές, χυδαιολογίες, μαλλιοτραβήγματα. Επεισόδια στη βρύση, που παίρναμε νερό, στην εστία που τρώγαμε, στο δρόμο, στα μαγαζιά που ψωνίζαμε*», «πολύ επιθετικοί και συνεχώς προκλητικοί οι ζαχαριαδικοί και οι ζαχαριαδικές», ενώ παράλληλα παραδέχεται πως «*οι Σοβιετικοί διακριτικά ενθάρρυναν τους αντιζαχαριαδικούς*», Ευ.Τόπα – Γουναροπούλου, *Πορεία Ζωής. Αντίσταση – Τασκένδη – Επαναπατρισμός*, Αθήνα 1995, σ.283-285.

⁴⁰⁵ Θωμάς Δρίτσιος, *Η εξέγερση της Τασκένδης. Εκεί που ράγισε η καρδιά μας*, Αθήνα (Γλάρος) 1984, σ.28.

ετών⁴⁰⁶. Στη συνέχεια η είδηση της επίθεσης έφτασε και στις 14 πολιτείες οι οποίες απείχαν αρκετά χιλιόμετρα μεταξύ τους. Γύρω στις 11 το βράδυ, 3 ώρες μετά την επίθεση, άρχισαν να καταφθάνουν από τις πολιτείες ομάδες μελών του ΚΚΕ. Ακολούθησαν επιθέσεις, αρκετοί μαχαιρώθηκαν, όπως προαναφέρθηκε. Πολλοί τραυματίες και από τις δύο πλευρές, κανένας νεκρός. Μόλις ξημέρωσε η 10η Σεπτεμβρίου τα επεισόδια συνεχίστηκαν στις Πολιτείες, χωρίς όμως την ίδια ένταση. Μετά τα σοβαρά αυτά γεγονότα, έφτασε στην Τασκένδη κλιμάκιο από τη Μόσχα με επικεφαλής τον Καμαρόφ⁴⁰⁷. Το κλιμάκιο, όπως γράφει και ο Στ. Ριζάκης, βρήκε τους πολιτικούς πρόσφυγες να φυλάνε μέρα νύχτα τα γραφεία τους και να δείχνουν μία ενιαία στάση υπεράσπισης της ηγεσίας τους. Στη συνέχεια ο Ν. Ζαχαριάδης ζήτησε ακρόαση από το ΚΚΣΕ και μετέβη στη Μόσχα όπου συναντήθηκε με τον Α.Ι. Μικογιάν. Ο Α.Ι. Μικογιάν εξέφρασε τη συμπαράστασή του στην ηγεσία του ΚΚΕ, μάλιστα πρότεινε να γίνει αποκατάσταση μερικών αντιφρονούντων ώστε να ηρεμήσουν τα πνεύματα και ο ίδιος, ο Ν. Ζαχαριάδης, να οργανώσει τη συνδιάσκεψη της Τασκένδης⁴⁰⁸. Όλα

⁴⁰⁶ Οι δίκες πραγματοποιήθηκαν, το Φεβρουάριο του 1956, τις ίδιες ημέρες που διεξάγονταν το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Μεταξύ άλλων που καταδικάστηκαν «*παρά το κουρέλιασμα των δικών αυτών*» ήταν ο Διοικητής του 85ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ, συνταγματάρχης του ΔΣΕ Καλιανέσης Γιώργος (Μεσσήνης), ο Πολιτικός Επίτροπος της 103ης ταξιαρχίας του ΔΣΕ Βύσσιος Μήτσος, ο ταγματάρχης του ΔΣΕ Κεβρεκίδης Γιάννης κ.ά. *Η τραγωδία των Ελλήνων αγωνιστών της Τασκένδης*, εκδόσεις Α/συνέχεια, 2006, σ.24. Λεπτομέρειες για τη διαδικασία των συλλήψεων, των κατηγορητηρίων και τις δίκες παρουσιάζει σε προφορική μαρτυρία και ο Κώστας Νάτσικας, <https://bit.ly/3qv4m5H> Δικηγόρος υπεράσπισης ήταν ο *Γιώργος Αναγνωστάκης* από τα Ιωάννινα. Είχε διατελέσει υπεύθυνος δικαστικού στην 8η Μεραρχία Ηπείρου του ΔΣΕ. Το ίδιο ισχύει και για το δικηγόρο Γρηγόρη Παπά, Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η παρέλαση των Γιγάντων*, Θεσσαλονίκη (Μπίμπης) 2008, σ.19, 156.

⁴⁰⁷ Στις 15 Σεπτεμβρίου συγκροτήθηκε επιτροπή που αποτελούνταν από τους Καμαρόφ, Α.Ι.Νιγιάζοφ, Γκρόμοφ, Ι.Τ.Βινογκράντοφ και Νόβικοφ (αναπληρωτής του γενικού εισαγγελέα). Η επιτροπή επισκέφθηκε την Τασκένδη στις 25 Σεπτεμβρίου 1955 και στις 4 Οκτωβρίου έστειλε τις εκτιμήσεις της, για τα επεισόδια, στην ΚΕ του ΚΚΣΕ, ενώ στις 3 Νοεμβρίου 1955 κατέθεσε την αναλυτική έκθεση για τα γεγονότα. Στις 10 Δεκεμβρίου 1955 ανακοινώθηκε νέα απόφαση της ΚΕ του ΚΚΣΕ με τίτλο «*Για την κατάσταση στο σύλλογο των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη*» με την ένδειξη «*άκρως απόρρητο*», Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.59-60, 64, 70-88, 89-90.

⁴⁰⁸ Τη συνάντηση με τον Α.Ι.Μικογιάν την εξιστορεί ο Στ.Ριζάκης. Αυτή η πληροφορία πως ο Α.Ι. Μικογιάν συνέπλευσε με τον Ν.Ζαχαριάδη αναφέρεται στον Στ.Ριζάκη και τίθεται εν

αυτά τα γεγονότα έγιναν πέντε μήνες, μόλις, πριν τη διενέργεια του καθοριστικού για το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα, 20ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ. Κατά τη διάρκεια των γεγονότων γεννάται το ερώτημα που ήταν ο Ν.Ζαχαριάδης; Καμία πηγή δεν αναφέρεται σε αυτό παρά μόνο από τον Β.Μπαρτζιώτα μαθαίνουμε πως «οι ευθύνες του Ζαχαριάδη είναι ακόμα μεγαλύτερες, γιατί είναι γεγονός ότι έμαθε πως άρχισαν οι συγκρούσεις, όταν βρισκόταν στο αεροδρόμιο της Τασκένδης (τον ειδοποίησαν σχετικά), φεύγοντας για τη Μόσχα, και, αντί να γυρίσει πίσω, πήγε στη Μόσχα ενώ έπρεπε να γυρίσει αμέσως στην πόλη και με τη βοήθεια των σοβιετικών συντρόφων να σταματήσει τα απαράδεχτα αυτά γεγονότα»⁴⁰⁹

Στις 20 Σεπτεμβρίου 1955 η Κ.Ε. του ΚΚΣΕ με την απόφασή της, «Για τις ταραχές στην κοινότητα των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στη Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία του Ουζμπεκιστάν», χαρακτηρισμένη και ως άκρως απόρρητη, συμπεραίνει πως «αντικοινωνικά στοιχεία» μαζί με τον Ν.Ζαχαριάδη και μέλη της ΚΕ του ΚΚΕ «υποδαύλisan τις ταραχές» ενώ η Κ.Ε. του ΚΚ Ουζμπεκιστάν δεν έλαβε τα απαραίτητα μέτρα για να μην εκτραχυνθεί η κατάσταση και ήταν απλώς «θεατής των γεγονότων». Στην ίδια απόφαση ανακοινώνεται πως συστήνεται επιτροπή για να καταθέσει πόρισμα το οποίο θα

αμφιβόλω και γιατί είναι φανερό πως η ηγεσία του ΚΚΣΕ είχε αποφασίσει να απομακρύνει τον Ν.Ζαχαριάδη από την ηγεσία του ΚΚΕ και γιατί ο Α.Ι.Μικογιάν μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν συμπορεύτηκε με το ΠΓ του ΚΚΣΕ. Μετά την ολοκλήρωση της 5^{ης} Ολομέλειας, Δεκέμβριος 1955, ο Ν.Ζαχαριάδης έφυγε για τη Μόσχα για να οργανώσει τη Συνδιάσκεψη. Εκεί πληροφορήθηκε πως δεν θα επιτρέψουν να πραγματοποιηθεί. Στέφανος Ριζάκης, *Οδοιπορικό. Αναδρομή στη ζωή και δράση των πολιτικών προσφύγων*, Αθήνα, 1994, σ.83. Την ίδια αναφορά για τον Α.Ι. Μικογιάν τη βρίσκουμε και στον Σταύρο Κασιμάτη που τονίζει πως ο ίδιος ο Ν.Ζαχαριάδης σε δημόσιο λόγο του ανέφερε ότι ο Α.Ι. Μικογιάν του είπε «το ζήτημα της Τασκένδης να το λύσετε εσείς στο ΚΚΕ και να ομαλοποιήσετε την κατάσταση. Το ποια καθοδήγηση θα μπει κ.λπ. είναι ζήτημα του ΚΚΕ, όλα θα μπορούσαν εύκολα να τακτοποιηθούν με μία μικρή αυτοκριτική», Σταύρος Κασιμάτης, *Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, 1997, σ.32-33. Αυτή η αναφορά στον Α.Ι. Μικογιάν και από τον Στ.Ριζάκη και από τον Στ.Κασιμάτη έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τον ενεργό ρόλο των Σοβιετικών στα γεγονότα της Τασκένδης το 1955.

⁴⁰⁹ Βασίλη Μπαρτζιώτα, *Εξήντα χρόνια κομμουνιστής*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1986, σ.358.

μελετήσουν οι Μ.Α. Σούσλοφ, Δ.Τ. Σεπίλοφ και Ο.Β. Κουουσίνεν.⁴¹⁰ Η επιτροπή του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ εκτιμώντας την κατάσταση συμπεραίνει ότι «κύρια και μοναδική αιτία της διάσπασης είναι η κατηγορία του σ.Ζαχαριάδη ότι τα στελέχη της οργάνωσης σύστησαν αντικομματική φραξιονιστική ομάδα, που δήθεν αντιπαλεύει την Κ.Ε. του ΚΚ Ελλάδας» και προτείνει εκλογές στις οργανώσεις.⁴¹¹ Την πρόταση των εκλογών υιοθέτησε και η Κ.Ε. του ΚΚΣΕ με απόφασή της στις 10 Δεκεμβρίου 1955. Στην απόφαση αυτή δεν γίνεται καμία διάκριση σε καμία πλευρά και συνιστά εκλογές.

Από τις 16 Δεκεμβρίου 1955 μέχρι και την 2 Φεβρουαρίου 1956 η Κ.Ε. του ΚΚΣΕ λαμβάνει γράμματα με υπογραφές δεκάδων μελών της ΚΟΤ στα οποία κατηγορούν το Νίκο Ζαχαριάδη.⁴¹² Η αποστολή, προς την ΚΕ του ΚΚΣΕ, ενυπόγραφων επιστολών κατά του Νίκου Ζαχαριάδη σημειώθηκε αμέσως μετά την εμφανή καταδίκη του από την ηγεσία του ΚΚΣΕ. Η αντίπαλη ομάδα που στηριζόταν από τους Σοβιετικούς είχε νικήσει στη μάχη της επικράτησης και σε δύο μήνες το πολύ και τυπικά θα αποτελούσε ο Νίκος Ζαχαριάδης παρελθόν για

⁴¹⁰ Η συγκεκριμένη απόφαση της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ έχει υπογραφή του Γενικού Γραμματέα του ΚΚΣΕ Ν.Χρυσόφ, Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.61-63.

⁴¹¹ «Σημείωμα του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων της Κ.Ε. για τα γεγονότα της 11-12 Σεπτεμβρίου της κοινότητας των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων», 5 Οκτωβρίου 1955, Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ. 63-65.

⁴¹² «Επιστολή 29 τακτικών και αναπληρωματικών μελών της Κομματικής επιτροπής της ΚΟ Τασκένδης του ΚΚΕ προς την Κ.Ε. του ΚΚΣΕ», 16 Δεκεμβρίου 1955, «Επιστολή μελών της Κομματικής Επιτροπής Τασκένδης και της Επιτροπής Ελέγχου του ΚΚΕ προς τον Γραμματέα της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ, Ν. Χρυσόφ», 20 Δεκεμβρίου 1955, «Επιστολή των μελών της Κομματικής Επιτροπής και της Κομματικής Επιτροπής Ελέγχου της Κομματικής Οργάνωσης Τασκένδης του ΚΚΕ προς το Γραφείο Πληροφοριών μερικών Κομμουνιστικών και Εργατικών Κομμάτων σχετικά με την κατάσταση στο ΚΚ Ελλάδας» 17 Ιανουαρίου 1956, «Επιστολή των μελών και των υποψηφίων μελών της κομματικής επιτροπής και των μελών της επιτροπής ελέγχου της κομματικής οργάνωσης Τασκένδης του ΚΚΕ σχετικά με την κατάσταση στην κομματική οργάνωση» 16 Ιανουαρίου 1956, «Επιστολές των μελών της Κομματικής Οργάνωσης της Τασκένδης σχετικά με τα γεγονότα στην Τασκένδη», 2 Φεβρουαρίου 1956, Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.91 -128.

το ΚΚΕ.

Σύμφωνα με δημοσίευμα στην εφημερίδα «Λαϊκό Δρόμο» οι εκλογές στις ΚΟΒ απέδειξαν την πλειοψηφία των υποστηρικτών της γραμμής της Κ.Ε. του ΚΚΕ και γι' αυτό το λόγο αρχές του Φεβρουαρίου 1956, μέρες πριν την έναρξη του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ, έρχεται από τη Μόσχα εντολή να μην γίνει η συνδιάσκεψη που θα καθόριζε το νέο γραφείο της ΚΟΤ.⁴¹³ Η επιτροπή των Σοβιετικών που είχε αναλάβει να διερευνήσει και να αποφανθεί για τα γεγονότα της Τασκένδης σε κείμενο που κατέθεσε στην Κ.Ε. του ΚΚΣΕ μεταξύ άλλων αναφέρει ότι ο Ν. Ζαχαριάδης συμφώνησε να συγκληθεί η Ολομέλεια της Κομματικής Οργάνωσης της Τασκένδης ενώ διαφώνησε να γίνει η συνδιάσκεψη. Σύμφωνα πάντα με αυτό το έγγραφο ο Ν.Ζαχαριάδης πρόσθεσε «*Συμπληρώνοντας στην επιστολή που στάλθηκε σε σας στις 10 Οκτωβρίου 1955 δηλώνω τα εξής. Η σύγκληση της 4^{ης} κομματικής συνδιάσκεψης της κομματικής οργάνωσης της Τασκένδης δεν αποφασίστηκε και δεν εγκρίθηκε από την Ολομέλεια της κομματικής επιτροπής. Επίσης δεν υπάρχει και η σύμφωνη γνώμη της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ για τη σύγκληση της συνδιάσκεψης*»⁴¹⁴. Αυτή η αναφορά της επιτροπής των Σοβιετικών, δεν έχει βρεθεί στα δημοσιευμένα κείμενα του ΚΚΕ.

Μετά από αυτά τα τόσο σοβαρά γεγονότα που έγιναν μεταξύ συντρόφων στην Τασκένδη και ενώ η κατάσταση ήταν έκρυθμη, ακολουθεί η επέμβαση της ηγεσίας της Σοβιετικής Ένωσης στις διαδικασίες του ΚΚΕ με την 6^η πλατιά Ολομέλεια το 1956. Πέντε μήνες μετά το σοβαρό ρήγμα ανάμεσα στα οργανωμένα μέλη του ΚΚΕ η 6^η πλατιά Ολομέλεια θέτει επικεφαλής του γραφείου της ΚΟΤ τον Π. Δημητρίου. Η νέα ΚΕ στέλνει στην Τασκένδη τους Λ.Στρίγκο και Λ.Τζεφρώνη. Και τα δύο στελέχη του ΚΚΕ αντιμετώπισαν σφοδρή αντίσταση από τους εκπροσώπους των 9 από τους 14 γραμματείς των κομματικών επιτροπών των πολιτειών. Οι οργανώσεις βάσης, 70 τον αριθμό, συνέχισαν να είναι «ζαχαριαδικοί» και αυτό δυσχέραινε τη νέα καθοδήγηση⁴¹⁵.

⁴¹³ «Η επίθεση του ρεβιζιονισμού στην ΚΟ Τασκένδης του ΚΚΕ», Λαϊκός Δρόμος, φ.82, 3 Απριλίου 1976.

⁴¹⁴ «Κείμενο συζήτησης με τον σ.Ζαχαριάδη στις 12 Οκτώβρη 1955», Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.68-69.

⁴¹⁵ «Η επίθεση του ρεβιζιονισμού στην ΚΟ Τασκένδης», Λαϊκός Δρόμος, φ.83, 10 Απριλίου 1976. Νίκος Κουλούρης, «Οι «μαρξιστές – λενινιστές» πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική

Το αποτέλεσμα ήταν να διαγραφούν περίπου τα 2/3 των κομματικών μελών της Τασκένδης ενώ, σύμφωνα με τον «Λαϊκό Δρόμο», τα στελέχη Δ.Βλαντάς, Γ.Γούσιας και Β.Μπαρτζιώτας επισκέφθηκαν πάλι την Τασκένδη μόνο που τώρα υποστήριζαν τις αποφάσεις της 6^{ης} Ολομέλειας. Για τις διαγραφές διαφωνεί ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης ο οποίος ασκεί κριτική λέγοντας πως δεν είναι δυνατόν να καταδιώκονται μέλη του κόμματος επειδή διατυπώνουν μερικές καλόπιστες επιφυλάξεις. Τιμωρούνται μέλη της Κ.Ε. και απλά μέλη του ΚΚΕ επειδή είχαν μία διαφωνία ή μία επιφύλαξη στις αποφάσεις της 6^{ης} Ολομέλειας. Η σφοδρότητα των διαγραφών προκύπτει και από την ομιλία του Μ.Πορφυρογένη στην 7^η Πλατειά Ολομέλεια τον Φεβρουάριο του 1957 όταν διατύπωσε την άποψη ότι το Πολιτικό Γραφείο «κατέληξε στην εξής σοφιστεία. Καθένας που διατυπώνει επιφυλάξεις σε ένα δύο σημεία ή έστω και περισσότερα των αποφάσεων, ουσιαστικά διαφωνεί με όλες τις αποφάσεις αλλά δεν τολμά να το πει ανοιχτά και χρησιμοποιεί για πρόσχημα. Είναι κρυφτοζαχαριαδικοί»⁴¹⁶. Στο βιβλίο του Κώστα Τάτση, από τη 40χρονη ζωή του ως πολιτικός πρόσφυγας στην Τασκένδη, αναφέρεται πως και ο ίδιος διαγράφηκε το 1956 «όπως και χιλιάδες άλλα μέλη που δεν αποδέχτηκαν την ορτοδοξιστική στροφή που επέφεραν η 6η και 7η ολομέλεια του 1956 και 1957 αντίστοιχα». Τη μαρτυρία των μαζικών διαγραφών μεταφέρει και ο Μήτσος Πέτσας ο οποίος αναφέρει συγκεκριμένα:

«στις μεγάλες κομματικές οργανώσεις των εργοστασίων και επιχειρήσεων υπήρχαν μαζικές ΚΟΒ με 150-200 μέχρι 230 κομματικά μέλη. Σ' αυτές τις ΚΟΒ υπήρχε μια ασήμαντη συνήθως μειοψηφία οπαδών της φράξιας. Αυτή η ασήμαντη μειοψηφία συγκαλούνταν από το οργανωτικό γραφείο σε «συνέλευση» και διέγραφε ομαδικά τους κομμουνιστές. Για παράδειγμα, στη 2η ΚΟΒ της Κ.Ο. Οικοδόμων του Γιορστρόϊ συνήλθαν μ' αυτόν τον τρόπο σε συνέλευση 5 μέλη και διέγραψαν 234 μέλη του κόμματος! Τέτοια παραδείγματα υπάρχουν πολλά. Έτσι, οι ελάχιστοι φραξιονιστές διέγραψαν πάνω από 5.000 μέλη».

Η ομάδα των διαγραμμένων του ΚΚΕ που ήταν και η πλειοψηφία των μελών του στην Τασκένδη με τον καιρό χαρακτηρίστηκε και από ομαδοποιήσεις

Ευρώπη (1964-1976) και το παράνομο δελτίο ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΣ», στο Όπλα παρά πόδα, Θεσσαλονίκη (εκδόσεις πανεπιστημίου Μακεδονίας) 2005, σ.221

⁴¹⁶ Μ. Πορφυρογένης, Ομιλία στην 7^η πλατιά ολομέλεια 18-24 Φλεβάρη 1957, Φλεβάρης 1957, μόνο για εσωκομματική χρήση αρ. 98, σ.158

ανάμεσά της. Για παράδειγμα η ομάδα του Κώστα Ράφτη (Νεμέρτσικα). Όπως αναφέρεται και στην ΜΑΛΕΠ για το γεγονός του 1959:

«μια μερίδα κομμουνιστών με επικεφαλής τον Κώστα Ράφτη (Νεμέρτσικα) επέμενε να περιληφθεί σε γράμμα προς τα αδελφά κόμματα και η γνωστή παράγραφος («πουνκτ» στα ρωσικά) της 5ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, που αναφερόταν στις ευθύνες των σοβιετικών για τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου του 1955. Η ομάδα αυτή πήρε την ονομασία «πουνκτιστές» ή «Ραφτικοί» και δέχτηκε αργότερα σκληρή επίθεση από τους χρουτσιοφικούς (στελέχη της και πρώτα-πρώτα ο Κώστας Ράφτης εξοντώθηκαν σε ψυχιατρεία, γιατί τάχθηκε με το ΚΚ Κίνας και υποστήριζε, ότι στην ΕΣΣΔ συντελούνταν παλινόρθωση του καπιταλισμού). Αντίθετα, η άλλη μερίδα της ΚΟΤ (πλην εξαιρέσεων) δεν μπόρεσε να δει το προτσές της καπιταλιστικής παλινόρθωσης, μολονότι πάντα αντιπάλεψε τον χρουτσιοφισμό.»⁴¹⁷

Τα γεγονότα στην Τασκένδη είχαν αντίκτυπο και στις Λαϊκές Δημοκρατίες. Ο Κώστας Κουτμάνης αναφέρεται σε φυλακίσεις, εξορίες, διαγραφές, ακόμη και αναπήρων. Συγκεκριμένα κάνει λόγο για τις εξορίες που πραγματοποιήθηκαν στη Βουλγαρία, τις δίκες της Ουγγαρίας, τις διαγραφές και τις διώξεις της Τσεχοσλοβακίας. Αφηγείται δε το γεγονός πως «ο πικρόχολος Πάνος Δημητρίου που είναι ένας από τους κύριους υπεύθυνους για την εξόντωση του Ζαχαριάδη και τα τραγικά γεγονότα στην Τασκένδη με το πρώτο πέρασμά του στην Πολωνία, έδωσε στην Κ.Ε. του Πολωνικού κόμματος μία κατάσταση 17 συντρόφων για να σταλούν εξορία, με δεύτερο στη σειρά τον υποφαινόμενο». Αυτή την κατηγορία ο Κ.Κουτμάνης τη βασίζει στην κατάσταση που του έδωσε ο Μρουζ, μέλος της Κ.Ε. του Πολωνικού κόμματος.⁴¹⁸ Το ΚΚΕ στην

⁴¹⁷ Μήτσος Πέτσας, *Η ηρωική πάλη των κομμουνιστών της Τασκένδης*, ΜΑΛΕΠ, Ιανουάριος 1991, τεύχος 3.

⁴¹⁸ Κώστας Τάτσης, *Ο σοσιαλισμός που γνώρισα*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 2017, σ.6. Μήτσος Πέτσας, *Η ηρωική πάλη των κομμουνιστών της Τασκένδης*, ΜΑΛΕΠ, Ιανουάριος 1991, τεύχος 3. Ο Κώστας Κουτμάνης διετέλεσε ανθυπολοχαγός του ΕΛΑΣ, στις 29 Αυγούστου 1946 συνελήφθη από τη "Σουρλική ομάδα του Κουντούρη" και βασανίστηκε επί 52 ημέρες. Εξορίστηκε, με άλλους 600, στα Κύθηρα μέχρι τον Απρίλη του 1947. Στη συνέχεια μεταφέρεται, μαζί με άλλους 1.000 στη Ζάκυνθο όπου μετά από ένα μήνα απολύονται. Κατατάσσεται στον ΔΣΕ όπου προήχθη σε Λοχαγό Πεζικού. Τον Μάρτιο του 1950 βρέθηκε πολιτικός πρόσφυγας στην Πολωνία όπου τοποθετήθηκε γραμματέας των ΚΟ του ΚΚΕ σε επτά κολχός που δούλευαν πολιτικοί πρόσφυγες. Εκλέγεται, κατόπιν, μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ στην Πολωνία, στέλνεται στην Κεντρική Κομματική Σχολή του Πολωνικού Κόμματος μέχρι

Τσεχοσλοβακία είχε 2.250 μέλη, τα γεγονότα στην Τασκένδη και μετέπειτα η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη χώρισαν στα δύο τις κομματικές οργανώσεις της Τσεχοσλοβακίας. Χωρίστηκαν κόβες, οικογένειες, παρέες. Υπήρξαν συγκρούσεις, όχι όμως με τη βιαιότητα της Τασκένδης μέχρι όμως που διετελέσθη φόνος. Δολοφονήθηκε, στις 26 Οκτωβρίου του 1958 ο ζαχαριαδικός Δημήτρης Κουφάκης. Δολοφόνος ο αντιζαχαριαδικός Γιάννης Χατζημιχαλίδης που με το μαχαίρι που κρατούσε, στη μεταξύ τους συμπλοκή, του έκοψε το λαιμό.⁴¹⁹

Τα επεισόδια της Τασκένδης στην 5η Ολομέλεια και η ακύρωσή της

Κατά τη διενέργεια της 5^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ στις 26-28 Δεκεμβρίου 1955, το κυριότερο θέμα που συζητήθηκε ήταν τα επεισόδια στην Τασκένδη.

Την εισήγηση έκανε ο Νίκος Ζαχαριάδης και της εισήγησης ακολούθησαν με ομιλίες τους, 16 μέλη της ΚΕ που αναφέρθηκαν αποκλειστικά σε όσα συνέβησαν στην ΚΟΤ. Η 5^η ολομέλεια ακυρώθηκε με απόφαση της 6^{ης} ολομέλειας του 1956.

Η εισήγηση της 5^{ης} ολομέλειας του ΚΚΕ, το Δεκέμβριο του 1955 αποφαινεται πως στην Κομματική Οργάνωση Τασκένδης (ΚΟΤ) υπάρχει αντικομματική, φραξιονιστική ομάδα η οποία επικεφαλής έχει τους Γκανάτσιο Βασίλη (Χείμαρρος), Α.Ρόσιο (Υψηλάντη), Στ. Γιαννακόπουλο (Π.Ανταίος) και Γ.

τον Μάιο του 1955. Το Σεπτέμβριο του 1955 εκλέγεται πρόεδρος της Ένωσης Πολιτικών Προσφύγων Ελλάδας στην Πολωνία. Πήρε μέρος ως υπεύθυνος της πενταμελούς επιτροπής στις εργασίες της 6ης πλατειάς ολομέλειας τον Μάρτιο του 1956. Διαφώνησε με τις αποφάσεις και της 6ης Ολομέλειας (1956) και με το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ (Φεβρουάριος 1956) οπότε και καθαιρέθηκε. Κώστας Κουτμάνης, *Για το δίκιο και τη λευτεριά*, Αθήνα (Μορφωτικές Εκδόσεις) 2008, σ.64

⁴¹⁹ Ο Κώστας Τσίβος σημειώνει πως «η δολοφονία του Κουφάκη, στην κηδεία του οποίου παρέστησαν πάνω από χίλια άτομα, έδρασε σαν θρυαλίδα στις αντίπαλες προσφυγικές κοινότητες. Και οι δύο ομάδες πέρασαν στην επίθεση», για μία πολυδιάστατη επισκόπηση των συνθηκών μεταξύ των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων βλ. Κώστας Τσίβος, *Ο μεγάλος καϋμός της ξενιτειάς...». Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία 1948-1989*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2019, σ.132-134.

Φουρκιώτη (βλ. Πίνακας)⁴²⁰. Η ομάδα αυτή, «σπείρα» κατά τον Π.Υφαντή⁴²¹, αμφισβήτησε το εσωκομματικό καθεστώς ενώ εμφανώς, -όπως θα αποδειχθεί στη συνέχεια της διατριβής- είχε τη στήριξη των Σοβιετικών. Σκοπός της ήταν η αναθεώρηση της γραμμής του ΚΚΕ και η αλλαγή της καθοδήγησής του. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει και ο Π. Ρούσος στην ομιλία του στην 5^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, μιλούσε η ομάδα αυτή για «Ελλαδοκαπηλεία» όταν ήθελαν να αναφερθούν στην πολιτική του ΚΚΕ και για την πολιτική δουλειά στην Ελλάδα. Κανένα από τα γραπτά τους δεν έχει άποψη για την πολιτική κατάσταση στη χώρα, για την τακτική, τις ελλείψεις, τα αποτελέσματα του ΚΚΕ. Μιλούν για την ήττα στους δύο ένοπλους αγώνες και ζητούν αλλαγή καθοδήγησης για να μην χαθεί και η τρίτη επανάσταση. Επιχειρηματολογούν για «ύποπτη», «χαφιέδικη» καθοδήγηση του ΚΚΕ⁴²²

Η ομάδα αυτή προσπάθησε να πάρει στον έλεγχό της την ΚΟΤ τοποθετώντας σ' αυτήν ανθρώπους κλειδιά ενάντια στην ΚΟΤ και τις πολιτείες ενώ έκανε εκστρατεία συκοφάντησης και λάσπης στο ΚΚΕ, σύμφωνα με το πόρισμα της 5^{ης} ολομέλειας του 1955.

Κατηγορείται πως προχώρησε σε σοβιετοκαπηλεία, μονοπώλησε το φιλοσοβιετισμό, κόλλησε τη ρετσινιά του αντισοβιετικού και προέβη σε διωγμούς και διαγραφές σε όσους δεν συμφωνούσαν μαζί της.

⁴²⁰ Αυτή η ομάδα των μελών του ΚΚΕ η οποία ήρθε σε σφοδρή σύγκρουση με την αντιπροσωπεία της Κ.Ε. του ΚΚΕ και δημιουργήθηκαν τα γεγονότα της Τασκένδης θα αναφέρεται ως «αντικομματική» ή «φράζια» όταν οι πηγές προέρχονται από τα επίσημα έγγραφα του ΚΚΕ στα οποία αποκαλείται με αυτά τα επίθετα.

⁴²¹ Ομιλία Π.Υφαντή, στο Η 5η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 26-28 Δεκέμβρη 1955, Εκδόσεις Κ.Ε. ΚΚΕ, Δεκέμβρης 1955, σ. 157

⁴²² Ομιλία Π. Ρούσου, στο Η 5^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 26-28 Δεκέμβρη 1955, Εκδόσεις Κ.Ε. ΚΚΕ, Δεκέμβρης 1955, σ. 129. Στα επίσημα κείμενα που κυκλοφόρησε το ΚΚΕ για την 5^η ολομέλεια δημοσιεύονται μόνο οι αποφάσεις, *Το ΚΚΕ επίσημα κείμενα*, τόμος έβδομος 1949-1955, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1995. Στην ομιλία του ο Α.Γκρόζος διατυπώνει και αυτός πως η συγκεκριμένη ομάδα στις συζητήσεις της δεν αναφερόταν καθόλου στην Ελλάδα.

Επεδίωκε την τρομοκράτηση της βάσης των μελών του ΚΚΕ στην Τασκένδη για να μπορεί να τη χειραγωγεί. Ο Αρ. Χοτούρας (Αρριανός)⁴²³, μέλος τότε, της Κομματικής Επιτροπής Τασκένδης (ΚΕΤ), επενέβη στην ΚΟΒΑ φοιτητών για να αλλάξει τα αποτελέσματα της ψηφοφορίας ενώ ο ίδιος και ο Π. Δημητρίου δεν δίστασαν για την εκλογή του 1^{ου} και 2^{ου} γραμματέα της ΚΕ της 13^{ης} Πολιτείας να αποκλείσουν υποψηφίους. Γι' αυτή τους την πράξη μάλιστα τιμωρήθηκαν από το γραφείο της ΚΕΤ.

Τα μέλη του γραφείου της ΚΟΤ τα οποία η ηγεσία του ΚΚΕ ήθελε να απομακρύνει επειδή τα θεωρούσε πως δρουν αντικομματικά ήταν ο Χοτούρας (Αριανός), ο Γκανάτσιος Βασίλης (Χείμαρρος), ο Γ.Φουρκιώτης, ο Π.Δημητρίου, ο Υψηλάντης (Αλέξανδρος Ρόσιος), ο Ηλίας Ρούνης (Μπαρμπαλιάς), ο Παπαθωμίδης και η Αδαλή. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται και τα καθήκοντα του καθενός

Πίνακας 9. Το Γραφείο της ΚΟΤ πριν τα επεισόδια στις 9-11 Σεπτεμβρίου 1955

Όνομα	Αρμοδιότητα
Χοτούρας (Αριανός)	Α' Γραμματέας
Ηλίας Ρούνης (Μπαρμπαλιάς)	Πρόεδρος της κομματικής επιτροπής
Παπαθωμίδης	Υπεύθυνος του τομέα παραγωγής
Αδαλή	Υπεύθυνη τμήματος γυναικών
Π.Δημητρίου	Υπεύθυνος τομέα προπαγάνδας και διαφώτισης
Γ.Φουρκιώτης	Υπεύθυνος γενικών υποθέσεων
Υψηλάντης (Α. Ρόσιος)	Υπεύθυνος τμήματος στελεχών

⁴²³ Ο Στ.Γιατρουδάκης ισχυρίζεται πως οι Σοβιετικοί στρατολογούσαν μέλη του ΚΚΕ. Θεωρεί, λοιπόν, πολύ πιθανό και ο Αρ. Χοτούρας (Αρριανός) να είχε στρατολογηθεί όταν νοσηλεύτηκε στη ΣΕ και τον τοποθέτησαν «*γραμματέα στην ΚΟΤ και αυτό παρά το γεγονός ότι ήταν από τους δηλωσίες και σύμφωνα με απόφαση του ΚΚΕ δεν έπρεπε να κατέχει κομματική θέση γενικά, πολύ δε περισσότερο να γίνει Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής του ΚΚΕ στην Τασκένδη*», Στ.Γιατρουδάκης, *Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιάς*, Διογένης, σ.114

Οι καταγγελίες που συνέλεξε και παρουσίασε η εισήγηση στην 5^η ολομέλεια του 1955 ήταν πολλές, αρκετές αφορούσαν αδικήματα αρμοδιότητας του κοινού ποινικού κώδικα, έθεταν ζητήματα ηθικής αρτιότητας και κομμουνιστικής δεοντολογίας. Υπήρχαν στοιχεία για χρηματική εξαγορά μελών, ρουσφέτια με καταχρήσεις και λεηλασίες ενώ κρατούσαν κομματικές θέσεις και πόστα στον κομματικό ιστό, σε σχολές και σε πανεπιστήμια μοιράζοντας προνόμια. Μεγάλη εξάπλωση με χαλαρής ηθικής αντιλήψεις, ανάρμοστες συμπεριφορές αταίριαστες στα μέλη του ΚΚΕ ενώ ανήθικη δράση είχε η «οργάνωση επαγρύπνησης του Φουρκιώτη»⁴²⁴. Επρόκειτο για οργάνωση μέσα στην οργάνωση τα μέλη της οποίας επιδίδονταν σε αστυνομικές μεθόδους, καταδόσεις, εκβιασμούς, φακελώματα. Ο ίδιος ο Γ.Φουρκιώτης⁴²⁵

⁴²⁴ Η 5^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 26-28 Δεκέμβρη 1955, Εκδόσεις Κ.Ε. ΚΚΕ, Δεκέμβρης 1955, σ.25

⁴²⁵ Στο υπόμνημα του τμήματος της ΚΕ του ΚΚΣΕ που είχε στην ευθύνη του τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα, με ημερομηνία 12 Σεπτεμβρίου 1955, καταγράφεται η άποψη του Ν.Ζαχαριάδη πως η δράση της αντικομματικής ομάδας «υποστηρίζεται συνειδητά από τα σοβιετικά όργανα κρατικής ασφάλειας» τα οποία έχουν μέσα σε αυτή την ομάδα τον δικό τους πράκτορα, τον Γ.Φουρκιώτη. Τον κατηγορήσει πως καταχράστηκε μεγάλο ποσό χρημάτων και ζήτησε έλεγχο από ειδικευμένους λογιστές. *Υπόμνημα του Τμήματος της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ υπεύθυνου για τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα σχετικό με σύσταση από την Κ.Ε. του ΚΚΣΕ επιτροπής για την εξακρίβωση της κατάστασης στην Κομματική Οργάνωση των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη*, 12 Σεπτεμβρίου 1955, Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.43, 47. Στον Γ.Φουρκιώτη αναφέρεται και η εισήγηση της 5ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, το 1955, αλλά και αρκετοί ομιλητές όπως ο Π.Υφαντής, ο Π.Βαϊνάς, ο Α.Γκρόζος. Ο Γ.Φουρκιώτης, μέλος του κομματικού γραφείου της ΚΟΤ, ανήκε στην αντικομματική ομάδα των Β.Γκανάτσιου, Ηλία Ρούνη, Στ. Γιαννακόπουλου, Υψηλάντη (Α.Ρόσσος) . Ο οποίος όμως Γ.Φουρκιώτης, σύμφωνα με τις καταγγελίες της 5^{ης} Ολομέλειας, είχε δημιουργήσει δική του ομάδα. Ο Μήτσος Πέτσας τον κατηγορεί πως είχε φακέλους όλων των συντρόφων που δεν συμπορεύτηκαν με τα μόλις προαναφερθείσα μέλη της φράξιας. Επίσης κατηγορείται για αστυνομικές μεθόδους, καταδόσεις και εκβιασμούς, πως υπεξαίρεσε χρήματα και ζούσε πλούσια ζωή και χρησιμοποιούσε τη θέση του "για να εκβιάζει και γυναίκες ακόμα για να του υποκύψουν". Η εισήγηση της 5ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, το 1955, "*Η κατάσταση στην ΚΟΤ και τα άμεσα καθήκοντα της οργάνωσης*" κατήγγειλε τον Γ.Φουρκιώτη πως είχε

κατασπατάλησε εκατοντάδες χιλιάδες ρούβλια. Μάλιστα πίστευε πως δεν θα γίνει ποτέ έλεγχος και με όσες αποδείξεις προσκόμισε εκ των υστέρων και πάλι δεν μπορούσε να δικαιολογηθεί το έλλειμμα στο ταμείο. Ο Ν. Ακριτίδης⁴²⁶ στην ομιλία του δήλωσε πως η φράξια κρατούσε δεμένους αρκετούς συντρόφους από τα οικονομικά. Το έλλειμμα φάνηκε από τον έλεγχο στα λογιστικά βιβλία ενώ δεν δίσταζαν να παίρνουν δωρεάν κουπόνια και ένα μέρος τους να τα πουλούν και να ξοδεύουν τα χρήματα για δικό τους όφελος. Έγιναν καταχρήσεις στην 3^η και στη 10^η πολιτεία, διαπιστώθηκαν οικονομικές ατασθαλίες, οικειοποιούνταν χρήματα από εξορμήσεις.

Χρήματα που εισπράχτηκαν από τα κολχόζ δεν τα πήραν εκείνοι που δούλεψαν ενώ μαζί με τις καταχρήσεις αναφέρονται και κλοπές όπως η κλοπή αυτοκινήτου στην οποία εμπλέκονταν ένα μέλος ονόματι Εμμανουηλίδης. Υπήρξε αίτημα του εισαγγελέα να διαγραφεί από το κόμμα για να παραπεμφθεί. Ο Α. Χοτούρας και η ομάδα του αρνήθηκαν να το κάνουν και εμπόδισαν την παραπομπή του. Τέλος, μία σοβαρή κατηγορία αφορούσε τη διαχείριση των χρημάτων από το ταμείο του εράνου τιμής. Λυμαίνονταν τα χρήματα όπως και τις αποστολές δεμάτων στην Ελλάδα.

Ο Ν. Ζαχαριάδης παρομοιάζει τον Γ.Φουρκιώτη με τον Λ.Π.Μπέρια, γεγονός που δείχνει την αποδοχή της σοβιετικής άποψης για το ρόλο του Λ.Π.Μπέρια. Συγκεκριμένα αναφέρει πως «οι μέθοδοι και τα μέσα του Φουρκιώτη και της φράξιας ήταν μέθοδοι και μέσα Μπέρια – Αμπακούμοφ που το κόμμα καταδίκασε και τα ξερίζωσε».⁴²⁷

Η εισήγηση του Νίκου Ζαχαριάδη όπως και τα περισσότερα μέλη του ΚΚΕ στην ομιλία τους παραδέχονται πως η φράξια δεν θα μπορούσε να δράσει αν δεν είχε τη στήριξη, αν δεν είχε την υποστήριξη ορισμένων τοπικών

δημιουργήσει "οργάνωση επαγρύπνησης" στην οποία στηρίχτηκε η αντικομματική φράξια. Σύμφωνα με την εισήγηση ο Γ.Φουρκιώτης "κατασπατάλησε εκατοντάδες χιλιάδες ρούβλια", βλ. "Η κατάσταση στην ΚΟΤ και τα άμεσα καθήκοντα της οργάνωσης", 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, 26-28 Δεκέμβρη 1955, σ.25

⁴²⁶ Ο Ν. Ακριτίδης μαζί με τους Νίκο Ζαχαριάδη, Δ.Βλαντά, Β. Φωκά και Π. Βαϊνά αποτελούσαν την αντιπροσωπεία της Κ.Ε. του ΚΚΕ που επισκέφθηκαν την Τασκένδη το 1955.

⁴²⁷ Η 5^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, 26-28 Δεκέμβρη 1955, Δεκέμβρης (Εκδόσεις Κ.Ε. ΚΚΕ) 1955, σ.26.

σοβιετικών συντρόφων. Οι ίδιοι, κατά την εισήγηση, αποθρασύνθηκαν και διακήρυτταν όπως ο Π. Δημητρίου πως «όσα κάνουμε και λέμε έχουν την έγκριση των σοβιετικών» και ο Αρ. Χοτούρας «δεν φοβάμαι τίποτα γιατί έχω πίσω μου 200 εκατομμύρια σοβιετικών»⁴²⁸. Ο Βασίλης Γκανάτσιος (Χείμαρρος) αφηγούμενος τα γεγονότα δεν αναφέρει καμία στήριξη από τους Σοβιετικούς προς τους πολιτικούς πρόσφυγες που εναντιώθηκαν στον Ν.Ζαχαριάδη. Ο Βασίλης Γκανάτσιος, περιέργως, δεν είχε αντιληφθεί καμία ανάμειξη των Σοβιετικών. Ισχυρίζεται πως το μόνο γεγονός που είχε αντιληφθεί, ήταν πως όποιος ασκούσε κριτική ή είχε αντίθετη άποψη, από αυτή της ηγετικής ομάδας του ΚΚΕ, αντιμετωπιζόταν «σαν εχθρός του κόμματος σαν πράκτορας της ελληνικής και αμερικανικής κατασκοπίας»⁴²⁹. Τα πολιτικά πάθη δυσκολεύουν την αντικειμενική εξιστόρηση γεγονότων. Ο Β.Γκανάτσιος διηγείται τη μισή αλήθεια αποκρύπτοντας την Ανοπαία ατραπό που οδήγησε στη διάσπαση του ιστορικού ΚΚΕ.

Η εκτίμηση της καθοδήγησης του ΚΚΕ ήταν πως η αντικομματική φράξια προσέκρουσε στη βάση του κόμματος. Τα επεισόδια του Σεπτεμβρίου του 1955, εκφράστηκαν εν μία νυκτί, όταν τους δόθηκε η αφορμή, η κρίση ωστόσο υπέβασκε καιρό. Το σίγουρο, πάντως είναι, πως η αντικομματική φράξια σύμφωνα με τον Ν.Ζαχαριάδη, δεν προσέκρουσε στη βάση του κόμματος αφού

⁴²⁸ Ο Αχιλλέας Παπαϊωάννου γράφει για τον Αριστοτέλη Χοτούρα (Αρριανό) πως είχε ενταχθεί στην ΚΕΤ μαζί με τους Πάνο Δημητρίου, Ηλία Ρούνη (Μπαρμπαλιά), Βασίλη Έξαρχο, Θανάση Καρτσούνη, Κώστα Τσολάκη, Μήτσο Παπακώστα και άλλους. Για τις ικανότητες του Αρ. Χοτούρα γράφει πως ήταν «άνθρωπος άβουλος με περιορισμένες οργανωτικές και καθοδηγητικές ικανότητες, υπάκουος και αφοσιωμένος στους Σαάκοφ, Ρασόχιν και άλλους Σοβιετικούς που είχαν αναλάβει εργολαβικά από το ΚΚΣΕ να ασχολούνται με τους 'άτακτους' Έλληνες κομμουνιστές της Τασκένδης», Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η απαγορευμένη εικόνα, Διώκτες και ιεροκτόνοι του Νίκου Ζαχαριάδη*, Αθήνα (Φιλίστωρ) 2001, σ.62. Ο Αχιλλέας Παπαϊωάννου (1918-2014) διετέλεσε έφεδρος ανθυπολοχαγός του Ελληνικού Στρατού, λοχαγός διοικητής τάγματος στον ΕΛΑΣ και ταξίαρχος στον ΔΣΕ. Μετά την ήττα του εμφυλίου έζησε για 34 χρόνια ως πολιτικός πρόσφυγας, κυρίως στην Τασκένδη. Ύστερα από την 6^η Ολομέλεια του 1956 εξορίστηκε σε γκούλαγκ στο Καρακαλπάκ. Τρεις φορές δικάστηκε, στην ΕΣΣΔ, με την κατηγορία του «αλήτη» και του «χούλιγκαν» επειδή συνέχιζε να υποστηρίζει αυτά που πίστευε. Το 1971 εγκαταστάθηκε στα Σκόπια και το 1983 επαναπατρίστηκε.

⁴²⁹ Β.Γκανάτσιος – Χείμαρρος, *Ανιχνεύοντας τις ρίζες της ήττας. Επανεκτιμήσεις και παραλειπόμενα για τον Εμφύλιο και τα Μετεμφυλιακά*, Αθήνα (Επίκεντρο) 2011, σ.206

με τη δημόσια έκρηξη των διαφωνούντων, η ΚΟΤ χωρίστηκε στα δύο. Οι αιτίες υπήρχαν, η καθοδήγηση της ΚΟΤ ήταν προβληματική, η δράση της φράξιας, όπως την καταγγέλλει η 5^η ολομέλεια, προκάλεσε τα ρήγματα στην ενότητα της βάσης των μελών του ΚΚΕ στην Τασκένδη.

Τα μέλη της αντικομματικής ομάδας, για να στρέψουν αλλού την προσοχή, να μην προκαλέσουν ερωτήματα και υποστούν κριτική, καλλιέργησαν το μύθο της «φράξιας Ράφτη – Μπάστη – Κιτσικόπουλου»⁴³⁰.

Οι ίδιοι παράλληλα, εντέχνως, διατύπωναν την άποψη πως όποιος δεν είναι ενάντια σε αυτή τη φράξια είναι αντικομματικός και αντισοβιετικός. Διέδιδαν δε πως την ομάδα Ράφτη – Μπάστη την υποστήριζε και η Κ.Ε. του ΚΚΕ⁴³¹. Ο Στ. Ριζάκης αναφέρει πως μετά από παρεμβατικές ενέργειες των

⁴³⁰ Ο Στ. Γιατρουδάκης αναφέρει πως οι Ράφτης, Μπάστης και Κιτσικόπουλος ανήκαν στην ομάδα του Νίκου Ζαχαριάδη και η κατηγορία για δημιουργία φράξιας των τριών, από την αντικομματική ομάδα που δρούσε στην ΚΟΤ θύμιζε τη «γνωστή παροιμία 'φωνάζει ο κλέφτης να φύγει ο νοικοκύρης'». Χαρακτηρίζει την υπόθεση φαιδρά η οποία μόλις ολοκληρώθηκε το 20^ο Συνέδριο ξεφούσκωσε. Στ. Γιατρουδάκης, *Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιάς*, Διογένης, 114-115. Ο Δ. Ζυγούρας υποστηρίζει πως το μόνο «αδίκημα» που έπραξε η ομάδα «Ράφτη, Μάστη, Κιτσικόπουλου» ήταν που «αντιτάχθηκε, αντέδρασε και κατήγγειλε στο ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ τη δραστηριότητα των μελών του Γραφείου της ΚΕ της ΚΟΤ», Δημήτρης Ζυγούρας (Παλαιολόγος), *Ένα μεγάλο ταξίδι. Εθνική αντίσταση, εμφύλιος πόλεμος, πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Θεμέλιο) 2012, σ.423

⁴³¹ Στη λεγόμενη «φράξια Ράφτη – Μπάστη – Κιτσικόπουλου» αναφέρονται τρία μέλη του ΚΚΕ πολιτικοί πρόσφυγες που είχαν προσωπική πείρα των γεγονότων.

-Ο Κώστας Τάτσης, μέλος του ΚΚΕ, πολιτικός πρόσφυγας στην Τασκένδη αναφέρει για τη «φράξια Ράφτη – Μπάστη – Κιτσικόπουλου», «ο θόρυβος που γινόταν καθημερινά γύρω από τα παραπάνω ονόματα, που σε κάποιες στιγμές έπαιρνε και πολύ έντονο χαρακτήρα, αποδείχτηκε εκ των υστέρων ότι γινόταν για να καλυφτεί η φραξιονιστική δράση που είχε ξεκινήσει με επικεφαλής υψηλόβαθμους αξιωματικούς του ΔΣΕ, αλλά και κομματικά στελέχη που αναδείχτηκαν στη νέα ΚΟΤ», Κώστας Τάτσης, *Ο σοσιαλισμός που γνώρισα*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 2017, σ.88.

-Ο Μήτσος Πέτσας, αναφέρεται στη συγκεκριμένη «ανύπαρκτη φραξιονιστική ομάδα» και η οποία απέτυχε να εξαπατήσει τους πολιτικούς πρόσφυγες της Τασκένδης. Συμπληρώνει μάλιστα πως στην ΚΟΤ υπεύθυνος ήταν ο Νίκος Κιτσικόπουλος (μαζί με τους Μ. Παρτσάλιδη και Β. Μπαρτζιώτα), βλ. Μήτσος Πέτσας, *Η ηρωική πάλη των κομμουνιστών της Τασκένδης*, ΜΑΛΕΠ, Ιανουάριος 1991, τεύχος 3.

Σοβιετικών Μ.Πονομαριόφ⁴³², Ρ.Μέλνικοφ⁴³³, ο Ν.Κιτσικόπουλος εκτοπίζεται από τη θέση του και τοποθετείται ο Αριστοτέλης Χοτούρας. Ο Αρ.Χοτούρας ανήκε στη φραξιονιστική ομάδα που ήθελε να ανατρέψει την ηγεσία του

- Στέφανος Ριζάκης, *Οδοιπορικό. Αναδρομή στη ζωή και δράση των πολιτικών προσφύγων*, Αθήνα, 1994, σ.81

⁴³² Ο Μπορίς Νικολάγιεβιτς Πονομαριόφ διετέλεσε έως το 1989 μέλος της ΚΕ του ΚΚΣΕ, μέλος της ΕΕ της Κομμουνιστικής Διεθνούς, διετέλεσε γραμματέας της ΚΕ και μέλος του ΠΓ ενώ από το 1955 έως το 1986 διηύθυνε το Διεθνές Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΣΕ. Σε συνέντευξη που παραχώρησε ο Μ.Πονομαριόφ στην εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ στις 11 Δεκεμβρίου 1990 είχε πάθει «ολική αμνησία» για τα γεγονότα. Και αν θυμάται καλά «ξέσπασε διαμάχη, ανάμεσα στους οπαδούς του Ζαχαριάδη και τους οπαδούς του Μάρκου του στρατιωτικού διοικητή των ανταρτών». Συνέντευξη του Μπορίς Μ.Πονομαριόφ στον Δ. Κωνσταντόπουλο, εφ. ΤΑ ΝΕΑ, 11 Δεκεμβρίου 1990, σ. 21. Ο Δημήτρης Βύσσιος σε άρθρο του απάντηση στη συνέντευξη του Μ.Πονομαριόφ αφού δηκτικά αναφέρεται πως το ΚΚΕ δεν έδωσε καμία απάντηση σε αυτή τη συνέντευξη τονίζει πως οι δηλώσεις του ήταν απλώς «παραχάραξη της ιστορικής αλήθειας». Σύμφωνα με όσα καταμαρτυρεί ο υποστηρικτής του Ν.Ζαχαριάδη, Δ.Βύσσιος, ο ίδιος ο Μ.Πονομαριόφ με εντολές Χρυσόφ έχοντας υπό τις εντολές του τον Πανομαρένκο, β' γραμματέα της ΚΕ του ΚΚ Ουζμπεκιστάν (όπως αναφέρεται στο 1^ο κεφάλαιο της διατριβής, ο Ρ.Κ. Πανομαρένκο ήταν ένας εκ των 39 μελών του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ που εκλέχτηκε στο προεδρείο για τη διεξαγωγή του), τον σοβιετικό αξιωματούχο Σαάκοφ καθώς και Έλληνες που διετέλεσαν μέλη του ΚΚΕ και του ΔΣΕ, ανθρώπους είχαν κάνει δήλωση όπως ο Β.Γκανάτσιος (Χείμαρρος) και ο Α.Ρόσιος (Υψηλάντης) οργάνωσαν το πογκρόμ της Τασκένδης. Ανεξάρτητα αν ο Δ.Βύσσιος ήταν υποστηρικτής του Ν.Ζαχαριάδη τα γεγονότα ομολογούν πως οι εκπρόσωποι και από το ΚΚΣΕ και το ΚΚ Ουζμπεκιστάν υποστήριζαν τα παραπάνω άτομα χωρίς να αποκλείεται η υποκίνηση. Δ. Βύσσιος, *Η επέμβαση των χρουσσοφικών ρεβιζιονιστών στο ΚΚΕ. Τα γεγονότα της Τασκένδης*, <https://bit.ly/3laPsaU> (τελευταία πρόσβαση 16 Ιανουαρίου 2022)

⁴³³ Το χειρόγραφο κείμενο του 1965 πολιτικών προσφύγων της Τασκένδης αναφέρει για τον Μέλνικοφ (γραμματέας της ΚΕ του ΚΚ Ουζμπεκιστάν) πως ήταν ο «αρχιστράτηγος» της «επιχείρησης» των γεγονότων του 1955 μαζί με τον Μ.Πονομαριόφ (αναπληρωματικό μέλος της ΚΕ του ΚΚ Ουζμπεκιστάν) και τον Σαάκοφ (Σοβιετικός αξιωματούχος, διετέλεσε υφυπουργός εσωτερικών του Ουζμπεκιστάν ήταν επικεφαλής του ειδικού τμήματος για τους Έλληνες), *Η τραγωδία των Ελλήνων αγωνιστών της Τασκένδης*, εκδόσεις Α/συνέχεια, 2006, σ.23. Το συγκεκριμένο βιβλίο είναι η επίτευξη της δημοσίευσης χειρόγραφης έκδοσης των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη το 1965. Το χειρόγραφο κείμενο είναι μία προσπάθεια καταγραφής των γεγονότων του 1955 και του 1962 στην Τασκένδη. Το 1975 το περιοδικό «Κόκκινο Αστéρι» δημοσίευσε αυτή την έκδοση του 1965 σε συνέχειες. Στη συνέχεια το 2006 εκδόθηκε σε βιβλίο.

Ν.Ζαχαριάδη. Ο Αχιλλέας Παπαϊωάννου σχολιάζει ως «ύπουλη» τη σκηνοθεσία της δήθεν φράξιας των «Ράφτη – Μπάστη – Κιτσικόπουλου». Κύριος στόχος ήταν η ηθική εξόντωση του Ν. Ζαχαριάδη, χωρίς να αποκλείει και τη φυσική του εξόντωση.⁴³⁴ Ο Π. Υφαντής διάβασε στην Κ.Ε. το φάκελο του Ράφτη ο οποίος σε έκθεσή του μίλαγε για το μηχανισμό και τον τρόπο επαγρύπνησης του Γ.Φουρκιώτη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10. Οι Σοβιετικοί και οι Ουζμπέκοι αξιωματούχοι που ενεπλάκησαν στα γεγονότα του 1955 στην Τασκένδη

Όνομα	Ιδιότητα
Ρομάν Εφίμοβιτς Μέλνικοφ (1908-1988)	Β΄ Γραμματέας ΚΕ ΚΚ Ουζμπεκιστάν
Α.Ι.Νιγιάζοφ (1903-1973)	Α΄ Γραμματέας ΚΕ ΚΚ Ουζμπεκιστάν
Μ. Πονομαριόφ	Διευθυντής του τμήματος της ΚΕ του ΚΚΣΕ για τις σχέσεις με τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα
Ι. Βινογκράντοφ	Αναπληρωτής διευθυντής του τμήματος της ΚΕ του ΚΚΣΕ για τις σχέσεις με τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα
Μ.Α.Σαάκοφ	Σοβιετικός αξιωματούχος, διετέλεσε υφυπουργός εσωτερικών του Ουζμπεκιστάν ήταν επικεφαλής του ειδικού τμήματος για τους Έλληνες

⁴³⁴ Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η απαγορευμένη εικόνα, Διώκτες και ιεροκτόνοι του Νίκου Ζαχαριάδη*, Φιλίστωρ, Αθήνα, 2001, σ.62. Ο Κων. Τσίβος με πηγή τα τσέχικα αρχεία του ΚΚ Τσεχοσλοβακίας αναφέρει πως ήδη το Δεκέμβριο του 1955 ο Ν.Ζαχαριάδης κατηγορήθηκε για "ηθική κατάρπωση" από τον Βασίλι Μοσέτοφ, προϊστάμενο του Διεθνούς Τμήματος του ΚΚΣΕ. Η καταγγελία για τα γεγονότα της Τασκένδης και τις ευθύνες του Ν.Ζαχαριάδη κατατέθηκαν από τον Β.Μοσέτοφ στον Αντονίν Νόβοτνι, Α' Γενικός Γραμματέας του ΚΚ Τσεχοσλοβακίας. Οι Σοβιετικοί εξ αρχής, φαίνεται, ήταν τοποθετημένοι υπέρ της αντιζαχαριαδικής ομάδας. Κωνσταντίνος Τσίβος, *Οι πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία. Από τη μία ρήξη στην άλλη*, σ.8

Ν.Μπαζάνοφ	Αναπληρωτής τμηματάρχης του τμήματος της Γραμματείας Πληροφοριών των Κομμουνιστικών και Εργατικών Κομμάτων ⁴³⁵
Ντ.Σεβελιάγκιν, Π.Μαντσχά, Α.Σμιρνόφ	Συνυπέγραφαν τις εκθέσεις προς την ΚΕ του ΚΚΣΕ για την κατάσταση στην ΚΟΤ
Π.Τ.Κομαρόφ, Α.Ι.Νιγιάζοφ, Α.Ρουμιάντσεφ, Ε.Γκρόμοφ, Ι.Τ.Βινογκράντοφ, Γ.Νόβικοφ	Αποτελούσαν την επιτροπή η οποία εξέτασε τα γεγονότα στις 9-11 Σεπτεμβρίου 1955 στην Τασκένδη
Μουχτάροφ	Σοβιετικός υπεύθυνος για την 3 ^η Πολιτεία
Βασίλι Μοσέτοφ	Αναπληρωτής γραμματέας του Διεθνούς Τμήματος του ΚΚΣΕ (ενημέρωσε το ΚΚ Τσεχοσλοβακίας σε επίσκεψή του στην Πράγα 10-14 Δεκεμβρίου 1955)

Σημείωση: Πληροφορίες από Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο

Επεξεργασία: Νικολαΐδου Ελένη

Συνδιάσκεψη ΚΟΤ. Η 4^η Συνδιάσκεψη της ΚΟΤ, σύμφωνα με την εισήγηση της 5^{ης} Ολομέλειας του 1955, οργανώθηκε κατ' επιφάνεια κατά της «ομάδας Ράφτη – Μπάστη – Κιτσικόπουλου». Στην πραγματικότητα όμως, ο σκοπός των διοργανωτών ήταν να στραφεί ενάντια στο ΚΚΕ και την πολιτική του γραμμή. Οι αντιπρόσωποι, εκλέγονταν, εκβιαστικά, και μόνο αν ήταν φανατικοί οπαδοί της φράξιας Χείμαρρου – Υψηλάντη – Γιαννακόπουλου. Στην ομιλία του στην 5^η Ολομέλεια το 1955 ο Ν. Ακριτίδης διερωτάται πως γίνεται αυτή η ομάδα να καλέσει Συνδιάσκεψη χωρίς να καλέσει Ολομέλεια. *«Παρά την επιμονή μας αρνούνταν να καλέσουν Ολομέλεια. Πού ακούστηκε, ύστερα,*

⁴³⁵ Ο Ν.Μπαζάνοφ συνέταξε σημείωμα με το τι συζητήθηκε στη συνεδρίαση της ΚΕ του ΚΚΕ στις 8 Απριλίου 1955 και το έστειλε στην ΚΕ του ΚΚΣΕ, Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.30-31

σύντροφοι, μία οργάνωση να απαγορέψει μέλη της Κ.Ε. να έρθουν σε επαφή με τα μέλη του κόμματος;»⁴³⁶.

Η φράζια είχε τον πλήρη έλεγχο της εφημερίδας που εκδιδόταν από τους πολιτικούς πρόσφυγες στην Τασκένδη. Αυτό φαίνεται και από το άρθρο του Π. Δημητρίου στην εφημερίδα «*προς τη Νίκη*» στις 10 Απριλίου 1955:

«Ιδιαίτερα για μας τα μέλη και στελέχη του ΚΚΕ, η αφομοίωση της θεωρίας του μαρξισμού – λενινισμού προβάλλει με μεγαλύτερη ακόμη οξύτητα και για τον πρόσθετο λόγο, ότι ενώ αντικειμενικά υπήρχαν όλες οι δυνατότητες δύο φορές στη διάρκεια της τελευταίας δεκαπενταετίας να κατακτήσει ο λαός μας τη νίκη δεν το πέτυχε αυτό από δικές μας αποκλειστικά αδυναμίες και λάθη, που ήταν συνέπεια, βασικά, του χαμηλού επιπέδου μαρξιστικο- λενινιστικής κατάρτισης των μελών και στελεχών του κόμματός μας».⁴³⁷

Η αντιπροσωπεία της Κ.Ε. στην Τασκένδη, αποτελούνταν από τον Ν. Ζαχαριάδη, τον Δ. Βλαντά⁴³⁸, τον Ν. Ακριτίδη, τον Β. Φωκά και τον Π. Βαϊνά (βλ. Πίνακα, Επισκέψεις αντιπροσωπειών ΚΕ του ΚΚΕ στην ΚΟΤ, 1955).

Όπως δείχνει και ο παρακάτω πίνακας οι αντιπροσωπείες του ΚΚΕ επισκέπτονταν συχνά την Τασκένδη επειδή είχαν πλέον επισημάνει τον αναβρασμό στις γραμμές της ΚΟΤ.

⁴³⁶ Ομιλία Ν. Ακριτίδη, ό.π., σ. 125. Ο Νίκος Ακριτίδης στο ΔΣΕ είχε το βαθμό του ταγματάρχη και ήταν Πολιτικός Επίτροπος.

⁴³⁷ Το απόσπασμα υπάρχει στην εισήγηση του Ν. Ζαχαριάδη. *Η κατάσταση στην ΚΟΤ και τα άμεσα καθήκοντα της οργάνωσης*. Εισηγητής ο Νίκος Ζαχαριάδης. Η 5η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 26-28 Δεκέμβρη 1955, Εκδόσεις Κ.Ε. ΚΚΕ, Δεκέμβρης 1955, σ.26

⁴³⁸ «Στην Τασκένδη έφθασα στις 9 Ιουλίου 1955. Από την πρώτη μέρα κατάλαβα την έχταση της συνωμοσίας που είχε οργανώσει η ηγεσία του ΚΚΣΕ ενάντια στο ΚΚΕ. Στην ουσία, η 4η συνδιάσκεψη της εκεί οργάνωσης του ΚΚΕ θα μετατρέπονταν σε συνέδριό του, με σκοπό καθαίρεση της ηγεσίας του κόμματος, αλλαγής της γραμμής και ταχτικής του. Το σχέδιο της σοβιετικής ηγεσίας ήταν, με ένα δήθεν 'κίνημα από κάτω' να πετύχει τον παραπάνω σκοπό, για να φαίνεται πως τα μέλη του ΚΚΕ καθαίρεσαν την ηγεσία τους και άλλαξαν τη γραμμή και ταχτική του», Δημήτρης Βλαντάς, 1950-1967. *Τραγωδία του ΚΚΕ*, 4ος τόμος, Ιούνης 1976, σ.62

ΠΙΝΑΚΑΣ 11. Επισκέψεις αντιπροσωπειών ΚΕ του ΚΚΕ στην ΚΟΤ, 1955

Ημερομηνία	Ονόματα
Ιανουάριος – Μάιος	Π.Βαϊνάς, Β.Φωκάς
9 Ιουλίου	Δ.Βλαντάς
18 Ιουλίου	Ν.Ακριτίδης
22 Ιουλίου	Π.Βαϊνάς, Β.Φωκάς
12 Αυγούστου	Ν.Ζαχαριάδης
13 Αυγούστου	Η προγραμματισμένη 4 ^η Συνδιάσκεψη η οποία αναβλήθηκε μετά από παρέμβαση της αντιπροσωπείας της ΚΕ
21 Αυγούστου	Η νέα ημερομηνία για την 4 ^η Συνδιάσκεψη η οποία αναβλήθηκε με παρέμβαση του Ν.Ζαχαριάδη ⁴³⁹ .

Η αντιπροσωπεία κατήγγειλε τον αντικομματικό και φραξιονιστικό τρόπο οργάνωσης της Συνδιάσκεψης και δήλωσε πως αυτή δεν θα πραγματοποιηθεί. Η πλειοψηφία της ΚΕΤ του ΚΚΕ αρνήθηκε να υπακούσει στην αντιπροσωπεία της ΚΕ και στις 9 Σεπτεμβρίου 1955 καθαιρέθηκε το γραφείο της ΚΕΤ⁴⁴⁰.

⁴³⁹ Ο Κώστας Σκολαρίκος υποστηρίζει πως ο Μ. Μ.Α. Σούσλοφ, μέλος του ΠΓ του ΚΚΣΕ, παρενέβη και ματαίωσε τη σύγκληση της 4ης Συνδιάσκεψης, Κώστας Σκολαρίκος, *Οι εξελίξεις στο ΚΚΕ τη δεκαετία του 1950 και οι πολιτικές επιπτώσεις τους στους πολιτικούς πρόσφυγες*, Ριζοσπάστης, 13 Ιανουαρίου 2018. Σε αντίθεση με την παραπάνω αναφορά του Κ.Σκολαρίκου στο υπόμνημα του τμήματος της ΚΕ του ΚΚΣΕ υπεύθυνου για τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα σχετικό με τη σύσταση από την ΚΕ του ΚΚΣΕ επιτροπής για την εξακρίβωση της κατάστασης στην ΚΟΤ, με ημερομηνία 12 Σεπτεμβρίου 1955, αναφέρεται με σαφήνεια πως «ενάντια με ό,τι είχε συμφωνηθεί, ο σ.Ζαχαριάδης ανέβαλε επ' αόριστον τη συνδιάσκεψη», βλ. Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.38

⁴⁴⁰ Ο Στέλιος Γιατρουδάκης αφηγείται ένα περιστατικό που συνέτεινε στην απόφαση της καθαιρέσεως του γραφείου της ΚΕΤ. Στις 8 Σεπτεμβρίου 1955 ο Δ.Βλαντάς επρόκειτο να

Στις 10 Σεπτεμβρίου 1955 τα μέλη της φράξιας πραγματοποίησαν προβοκάτσια. Επιτέθηκαν στα γραφεία που παρέμενε η αντιπροσωπεία της ΚΕ του ΚΚΕ και τραυμάτισε τρία μέλη. Τα μέλη του ΚΚΕ παρεκτράπηκαν, τα επεισόδια ήταν πολύ σοβαρά και την επομένη, ακολούθησαν αντίποινα. Μέλη του ΚΚΕ συνεπλάκησαν μεταξύ τους χωρισμένοι σε δύο ομάδες, προκλήθηκαν βιαιοπραγίες, ξυλοδαρμοί, τραμπουκισμοί. Και ενώ την πρώτη ημέρα των επεισοδίων επιτέθηκε η φράξια στους απεσταλμένους του ΚΚΕ, την δεύτερη ημέρα όσοι υποστήριζαν τον Νίκο Ζαχαριάδη και την αντιπροσωπεία της Κ.Ε. επιτέθηκαν με αγριότητα σε αυτούς που αποτελούσαν μέρος της φράξιας.

Στην 5^η ολομέλεια (1955) όμως πέρα από την καταγραφή των γεγονότων ο εισηγητής και τα μέλη της προχωρούν και στην κριτική της αντιπροσωπείας της Κ.Ε..

Στην εισήγηση αναφέρεται πως η αντιπροσωπεία της ΚΕ έκανε σωστή εκτίμηση της κατάστασης στην ΚΟΤ, όμως έγιναν σοβαρά λάθη στο χειρισμό της αντιμετώπισης της κατάστασης. Ευθύνες καταλογίζονται και στο ΠΓ της ΚΕ γιατί δεν παρείχε την αναγκαία βοήθεια στην ΚΟΤ. Τις ευθύνες της ηγεσίας του ΚΚΕ για τα γεγονότα επισημαίνουν και οι ομιλητές. Η αντιπροσωπεία της ΚΕ δεν μπόρεσε να συντονίσει τις προσπάθειές της με τους σοβιετικούς και δεν έπρεπε να προχωρήσει μόνη της στη λήψη οργανωτικών μέτρων.⁴⁴¹ Άλλαξε την απόφασή της όμως δεν την πραγματοποίησε, δηλαδή να εξεταστεί το όλο ζήτημα της ΚΟΤ από ανώτερα σοβιετικά όργανα.

παρακολουθήσει τη συνέλευση της 3^{ης} Πολιτείας. Η Κομματική Επιτροπή της 3^{ης} Πολιτείας σε συνεννόηση με τον Μουχτάροφ (*Σοβιετικός υπεύθυνος για την 3^η Πολιτεία*) για να αποκλείσουν τον Δ.Βλαντά μετέφεραν τη συνέλευση στο εργοστάσιο της πολεμικής αεροπορίας, στο οποίο για να εισέλθεις απαιτούνταν ειδική άδεια. Στην πύλη του εργοστασίου ο Δ.Βλαντάς με τον Π.Βαϊνά μάταια φώναζαν πως πρέπει να παραβρεθούν στη Συνέλευση. Στ. Γιατρουδάκης, *Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιάς*, Διογένης, σ.116. Για μία σύντομη και περιεκτική επισκόπηση του επεισοδίου με τον Δ.Βλαντά και τον Π.Βαϊνά βλ. Δημήτρης Ζυγούρας (Παλαιολόγος), *Ένα μεγάλο ταξίδι. Εθνική αντίσταση, εμφύλιος πόλεμος, πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Θεμέλιο) 2012, σ.427-428

⁴⁴¹ Η κατάσταση στην ΚΟΤ και τα άμεσα καθήκοντα της οργάνωσης, Εισηγητής ο Νίκος Ζαχαριάδης. 5η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 26-28 Δεκέμβρη 1955, Εκδόσεις Κ.Ε. ΚΚΕ, Δεκέμβρης 1955, σ.27-28

Η Κ.Ε. του ΚΚΕ στην 5^η Ολομέλεια, 1955, καταδίκασε τα γεγονότα, όμως όσα διαδραματίστηκαν δυσκόλεψαν την εργασία της αντιπροσωπείας και έδωσαν λαβή στη φράζια να επωφεληθεί από αυτά.

Στην 5^η Ολομέλεια πάρθηκε η απόφαση πως σε όσους συμμετείχαν στα επεισόδια θα εφαρμοστεί ο ποινικός και ο κομματικός νόμος χωρίς καμία εξαίρεση. Επίσης έγινε ομοφώνως αποδεκτή η απόφαση Κ.Ε. του ΚΚΣΕ για την ΚΟΤ. Η ΚΕ του ΚΚΣΕ παρεμβαίνει άμεσα και με απόφασή της ζητά να γίνει αμέσως σύγκλιση της ολομέλειας της ΚΕΤ του ΚΚΕ, εκλογή νέου γραφείου ΚΕΤ και να πραγματοποιηθεί η αχτίφ της ΚΟΤ στις 18 Δεκεμβρίου 1955, η πραγματοποίηση της οποίας είχε αποφασιστεί πριν τα επεισόδια. Η απόφαση των Σοβιετικών που υποδεικνύει στο ΚΚΕ να προχωρήσει κανονικά στην αχτίφ που είχε προαποφασιστεί πριν τα επεισόδια, η στάση των αρχών στο Ουζμπεκιστάν αλλά και η κριτική που άσκησε ο Κ. Κολιγιάννης και η αλλαγή στη θέση που είχε ο Α. Γκρόζος, όπως καταγράφεται στις επόμενες σελίδες, αποδεικνύουν πως κάποιες διαδικασίες είχαν ήδη κριθεί εδώ και καιρό. Δεν είναι τυχαίο γεγονός πως στην 6^η Ολομέλεια θα γίνει Γενικός Γραμματέας πρώτα ο Α. Γκρόζος και αμέσως μετά ο Κ. Κολιγιάννης.

Στην μπροσούρα που κυκλοφόρησε το ΚΚΕ το 1957 μεταξύ 6ης (1956) και 7ης (1957) ολομέλειας, η οποία ήταν μόνο για εσωκομματική χρήση, και εκδόθηκε σε μόλις 200 αντίτυπα, γίνεται αναφορά και στα γεγονότα της Τασκένδης, η οποία παρ'όλο που δεν ονομάζεται γίνεται κατανοητό πως πρόκειται για όσα διαδραματίστηκαν στην ΚΟΤ. Στην εν λόγω μπροσούρα υπάρχει και το *«Κλειστό γράμμα της Κ.Ε. ΚΚΕ προς όλα τα μέλη του ΚΚΕ»*. Σε αυτό το κείμενο τονίζεται πως ο Ν.Ζαχαριάδης προκάλεσε τεχνητή διάσπαση στην οργάνωση αντί να βοηθήσει στη λύση των κομματικών ζητημάτων. *«Πάρθηκαν έκτακτα μέτρα χωρίς καμία ανάγκη, όπως η καθαίρεση κομματικών επιτροπών εργοστασίων, η ματαίωση της ταχτικής συνδιάσκεψης της κομματικής οργάνωσης, καθαιρέθηκε το Γραφείο της Κομματικής Επιτροπής και μία σειρά καθοδηγητικά στελέχη διαγράφηκαν ερήμην από το κόμμα και αποκαλούνταν δημόσια συμμορίτες, εχθροί του ελληνικού λαού κ.λπ.»*.⁴⁴²

⁴⁴² Κλειστό γράμμα της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς όλα τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, Ντοκουμέντα του ΚΚΕ από την 6^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ, Μάρτης 1956 ως την 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Γενάρης 1957, αρ. 180, σ. 31.

Η μόνη τοποθέτηση που ήταν αντίθετη με την εισήγηση του Νίκου Ζαχαριάδη στην 5^η Ολομέλεια, ήταν αυτή του Κ. Κολιγιάννη. Ο ίδιος ισχυρίστηκε πως τα στοιχεία είναι λίγα για να κρίνει η Κ.Ε. και πως τα γεγονότα παρουσιάζονται μονόπλευρα. Δεν υπάρχει η άποψη του ΚΚ Ουζμπεκιστάν και πως ο ίδιος στηρίζει την αντικομματική ομάδα της Τασκένδης. Το ΚΚΕ πήγε να διορθώσει την κατάσταση και τη χειροτέρευσε ενώ με αυτές τις πράξεις κατέρρευσε και το κύρος του ΚΚΕ. Η παρουσία και η δράση της αντιπροσωπείας έγιναν η αιτία να προκληθούν όλα αυτά, δηλαδή να αχρηστευθούν πολύτιμα στελέχη και να χρησιμοποιηθούν μέθοδοι απαράδεκτοι και αντικομματικοί. Ρίχνει όλο το φταίξιμο στον Ζαχαριάδη⁴⁴³. Οι επόμενοι όμως ομιλητές τάχθηκαν με την εισήγηση και διέψευσαν όσα είπε ο Κ. Κολιγιάννης, ότι δεν υπήρχε ενημέρωση της Κ.Ε.. Η ολομέλεια είχε στα χέρια της γραπτά των Χείμαρρου, Υψηλάντη, Γιαννακόπουλου που αριθμούσαν πάνω

⁴⁴³ Ομιλία Κ. Κολιγιάννη, 5^η Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΕ, σ. 103-114. Ο Πολύδωρος Δανιηλίδης διηγείται μία σκηνή κατά τη διάρκεια της 5ης ολομέλειας με πρωταγωνιστή τον Κ. Κολιγιάννη. Υπεράσπιζε ανοιχτά όσους αντιτάχθηκαν στη γραμμή του κόμματος και φώναξε *"Έχασε Ζαχαριάδη αυτά που ήξερες". Η στάση αυτή του Κολιγιάννη και η θρασύτητά του έκανε κατάπληξη σε όλους μας*". Σε αυτή τη φράση που μας μεταφέρει ο Π.Δανιηλίδης αποτυπώνεται η βεβαιότητα που είχε ο Κ.Κολιγιάννης πως πολλά θα αλλάξουν στην ηγεσία του ΚΚΕ και σύντομα. Τρεις μήνες μετά ο Ν.Ζαχαριάδης καθαιρείται και ο ίδιος γίνεται Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ. Επειδή το τυχαίο δεν είναι τμήμα των πολιτικών εξελίξεων και δη αυτής της περιόδου και σε αυτή την ιστορική στιγμή στο ΚΚΕ, ο Κ.Κολιγιάννης, πιθανόν γνώριζε πως έρχονται εξελίξεις. Πολύδωρος Δανιηλίδης. *Ο Πολύδωρος θυμάται*, Αθήνα (Ιστορικές Εκδόσεις) 1990, σ.242. Ο Δ.Βλαντάς, εκτός των άλλων κατηγορεί τον Κ.Κολιγιάννη πως διέλυσε *«τις παράνομες οργανώσεις στην Ελλάδα που άλλοι σύντροφοι έχτισαν με αίμα»*, Ομιλία Δ. Βλαντά, 5^η Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΕ, σ. 117. Ο Κ.Κολιγιάννης στην ομιλία του εμφανώς καταφέρεται κατά της ΚΕ και όπως αναφέρθηκε ήδη, κατά του Ν.Ζαχαριάδη. Ο Κώστας Σκολαρίκος έχοντας πρόσβαση στα αρχεία του ΚΚΕ παρουσιάζει μία επιστολή που έστειλαν 36 μέλη της ΚΟ και της Επιτροπής Ελέγχου Τασκένδης προς την Κομινφόρμ και εκτιμά πως συμπλέουν στην ίδια γραμμή με τον Κ.Κολιγιάννη. Απόσπασμα της επιστολής τους παρουσιάζει την άποψη πως το ΚΚΕ θα έπρεπε να υποχωρήσει αντί να περάσει σε δεύτερο αντάρτικο. Χαρακτηριστικό απόσπασμα: *«Προβάλλει το ερώτημα αν έπρεπε να κάνουμε τον δεύτερο ένοπλο αγώνα ή να ακολουθήσουμε άλλον μακρύτερο "ειρηνικό" δρόμο.»* (Αρχείο ΚΚΕ, Έγγραφο 76689, Επιστολή μελών της ΚΕ της ΚΟ Τασκένδης προς το Γραφείο Πληροφοριών Κομμουνιστικών και Εργατικών Κομμάτων, 17.1.1956.) Κώστας Σκολαρίκος, *Οι εξελίξεις στο ΚΚΕ τη δεκαετία του 1950 και οι πολιτικές επιπτώσεις τους στους πολιτικούς πρόσφυγες*, Ριζοσπάστης, 13 Ιανουαρίου 2018

από 120 σελίδες. Στα γραπτά αυτά περιέχονταν και η πολιτική πλατφόρμα αυτής της ομάδας. Στα μέλη της Κ.Ε. που συμμετείχαν στην 5^η Ολομέλεια είχε διανεμηθεί και υλικό, 150 σελίδων, της αντιπροσωπείας που επισκέφθηκε στην Τασκένδη καθώς και η απόφαση του προεδρείου της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ. Δεν γνωρίζουμε όμως αν είχαν και αποφάσεις του ΚΚ Ουζμπεκιστάν γιατί κανένας ομιλητής δεν αναφέρει κάτι σχετικό. Άλλωστε και για τους ίδιους οι αποφάσεις και οι υποδείξεις της ΚΕ του ΚΚΣΕ είναι που θα βαρύνουν στις αποφάσεις τους. Οι αναφορές στις ομιλίες των μελών του ΚΚΕ είναι η μόνη πηγή που έχουμε για το υλικό που είχε διακινηθεί κατά τη διάρκεια της 5^{ης} Ολομέλειας προς πληροφόρησή τους.

Στην Τασκένδη, λόγω της πολύ σοβαρής κατάστασης που επικρατούσε στις γραμμές της ΚΟΤ μόνιμα παραβρίσκονταν μέλη της ΚΕ του ΚΚΕ.

Όπως προκύπτει από τις εισηγήσεις των ομιλητών στην 5^η Ολομέλεια, 1955, η φραξιονιστική ομάδα δρούσε από το 1950 και αυτό αποδεικνύει έλλειψη της απαιτούμενης επαγρύπνησης που έπρεπε να είχε το ΚΚΕ. Από τότε ξεκίνησαν τα λάθη της καθοδήγησης.

Αρκετοί ομιλητές ανέφεραν πως μετά το 1950 δεν τοποθετήθηκαν στην ΚΟΤ ικανοί άνθρωποι. Για παράδειγμα, ο Π. Υφαντής αναφέρει στην ομιλία του, πως ο Ράφτης, ο Κιτσικόπουλος και ο Αρ. Χοτούρας δεν είχαν οργανωτική πείρα και δεν τα κατάφεραν και στον ΔΣΕ, κυρίως, ο πρώτος και ο τρίτος.⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ Ομιλία Π. Υφαντή, 5^η Ολομέλεια 1955 σ. 137. Στη λάθος τοποθέτηση προσώπων στην ΚΟΤ αναφέρεται και ο Μ. Βαφειάδης αλλά μετά την 6^η Ολομέλεια του 1956. Υποστήριξε πως δεν έγινε «ριζικό ξεκαθάρισμα», τοποθετήθηκαν άτομα που πριν είχαν υποστηρίξει τον Ν. Ζαχαριάδη και γι αυτό δεν επήλθε ενότητα στην περιοχή. Η ΚΕ του ΚΚΕ, στην 8^η Ολομέλεια, ασκεί κριτική σε αυτή τη θέση του Μ. Βαφειάδη γράφοντας πως αν γινόταν αυτό θα ήταν «σοβαρότατο λάθος» και θα δινόταν λαβή στην αντίδραση να υποστηρίξει πως η εσωκομματική πάλη είναι «χωρίς αρχές αλληλοφάγωμα», *Συνοπτική έκθεση για τις εργασίες της 8^{ης} ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΕ*, εσωτερικό κείμενο, αρ. 138, σ. 25.

Στον Ράφτη αναφέρεται και ο Λ. Στρίγκος στην ομιλία του στη 2^η Ολομέλεια του 1951, λέγοντας πως «δεν καταλάβαινε σωστά τον κολλητιβίστικο τρόπο δουλειάς της ΚΕ. Ούτε λίγο ούτε πολύ τη θεωρούσε επιτελείο, που μπορούσε να του δίνει συμβουλές», Ομιλία Λ. Στρίγκου, 2^η Ολομέλεια, ό.π., σ. 127

Παραδέχονται, πως από τον Αύγουστο του 1954 υπήρχαν σοβαρά σημάδια και όπως συμφωνεί και ο Δ. Βλαντάς «δεν πήραμε τα αναγκαία μέτρα»⁴⁴⁵.

Στην Τασκένδη είχαν πάει, ο Β. Φωκάς και ο Π. Βαϊνάς ως απεσταλμένοι του ΠΓ. Όπως ισχυρίζονται στις ομιλίες τους, μόλις έφτασαν στην Τασκένδη, στην αρχή τους καλόπιαναν και όταν προσπάθησαν να τους βοηθήσουν στην καθοδήγηση τότε όχι μόνο δεν τη δέχθηκαν, αλλά άρχισαν και να τους συκοφαντούν. Τα δύο μέλη έφυγαν για Μόσχα, όπου έλειψαν για 45 ημέρες, και σε αυτό το διάστημα η φράζια, σύμφωνα με τον Β.Φωκά «διέδιδε προβοκάτσιες» ενώ κάποιοι Σοβιετικοί τους υποστήριζαν. Ο Ν. Ακριτίδης αναφέρει και τη δική του εμπειρία κατά την παρουσία του στην Τασκένδη πως δέχτηκαν σιχαμερές βρισιές, όπως δήλωσε ο ίδιος, ενώ οι ίδιοι μιλούσαν μόνο κομματικά και ψύχραιμα.

Και εδώ φαίνεται πόσο η καθοδήγηση του ΚΚΕ εξαρτιόταν από την καθοδήγηση του ΚΚΣΕ. Στην ομιλία του, ο Β. Φωκάς, παραδέχεται πως δεν έβαλαν το θέμα στην ΚΕΤ γιατί τέτοια ήταν η εντολή από τη Μόσχα και πως δεν μπόρεσαν να πείσουν τους Σοβιετικούς για όσα είχαν αντιληφθεί για τη φράζια. Επίσης, η φράζια επηρέαζε μέλη της Κομματικής Επιτροπής και με τη στήριξη των Σοβιετικών θα στρέφονταν εναντίον τους. Σύμφωνα με τον Π. Βαϊνά η αντιπροσωπεία δεν έπεισε τους Σοβιετικούς που ήταν χρεωμένοι με τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες⁴⁴⁶. Είναι φανερό, λοιπόν, από την τοποθέτησή του, πως οι Σοβιετικοί είχαν ήδη αποφασίσει ποια τάση θα υποστήριζαν, «αν ήθελαν οι σοβιετικοί δεν θα επέτρεπαν τη σύγκρουση αυτή»⁴⁴⁷.

Δεν μπόρεσε να γίνει συζήτηση με τα μέλη γιατί δεν υπήρχε καιρός και χρειαζόταν προετοιμασία, σύμφωνα με τον Β.Φωκά ενώ ο Π. Βαϊνάς υποστηρίζει πως γινόταν συστηματική παράβαση των κανόνων, η αντικομματική ομάδα είχε την πλειοψηφία στην καθοδήγηση του ΚΟΤ και καλύπτονταν με τη μάσκα του φιλοσοβιετισμού.

⁴⁴⁵ Ομιλία Δ. Βλαντά, 5^η Ολομέλεια 1955 σ.117.

⁴⁴⁶ Ομιλία Π. Βαϊνά, 5^η Ολομέλεια 1955 σ.123

⁴⁴⁷ Ο Στέλιος Γιατρουδάκης καταθέτει την άποψη πως αυτή η φράση θα ήταν η μοναδική πρόταση με την οποία θα συμφωνούσαν οι δύο αντίπαλες ομάδες. Στ.Γιατρουδάκης, Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιάς, Διογένης, σ.120

Ο σκοπός της αντικομματικής ομάδας στην Τασκένδη ήταν να ζητήσουν Συνέδριο και επειδή η Κομματική Οργάνωση Τασκένδης είναι η μεγαλύτερη οργάνωση του ΚΚΕ στο εξωτερικό, πίστευαν πως θα είχαν την πλειοψηφία ώστε να αλλάξουν τη γραμμή του κόμματος. Γι' αυτό το λόγο είχαν ρίξει και το βάρος της δουλειάς τους και στην ΚΟ Τσεχοσλοβακίας που ήταν η μόνη ΚΟ που δεν είχε περάσει στο τοπικό κόμμα και μπορούσε να στείλει αντιπροσώπους στο Συνέδριο. Η φράζια της ΚΟΤ συντόνιζε τη δράση της με ομάδες που είχαν τις ίδιες απόψεις με τους ίδιους στις Λαϊκές Δημοκρατίες, όπως αυτή της Τσεχοσλοβακίας. Προσπαθούσαν να επεκτείνουν την επιρροή τους μέσω αλληλογραφίας και αποστολής ανθρώπων τους σε όσες περιοχές είχαν τη δυνατότητα επέμβασης. Όπως έγινε με τον Στυλιάδη που πήγε από τη Σ.Ε. στην Τσεχοσλοβακία γι' αυτό το σκοπό, με πρόσχημα να δει τα «πεθερικά του». Ο Π.Βαϊνάς εκτιμά, πως τέτοιοι θα έχουν σταλεί και σε άλλες περιοχές. Ο δε Χείμαρρος πριν φύγει από τη Σ.Ε. είχε αφήσει χειρόγραφη πλατφόρμα, καθοδηγούσε από το Βουκουρέστι και παρακινούσε όλους να γράψουν στην Κ.Ε. του ΚΚΣΕ. Τα συνθήματά τους ήταν: «αλλαγή της πολιτικής», «προδοτική ηγεσία», «νέα ΚΕ του ΚΚΕ», «αντισοβιετική».⁴⁴⁸ Ο Α.Γκρόζος αναφέρει για τον Βουγιουκλάκη από την Τσεχοσλοβακία, ο οποίος στηρίζει τη φραξιονιστική ομάδα και του οποίου εκκρεμεί η εξέταση υπόθεσής του από την ΚΕΕ. Ο Βουγιουκλάκης, αναφέρει ο Α.Γκρόζος είναι ο άνθρωπος που κατηγορείται πως παρέδωσε τον παράνομο μηχανισμό της Θεσσαλονίκης.

⁴⁴⁸ Ο Στέφανος Ριζάκης αναφέρει πως στην Τασκένδη από το 1954, κομματικά μέλη ξεκίνησαν κρυφές, υπονομευτικές ενέργειες και συγκεκριμένα ο Χείμαρρος (Β.Γκανιάτσος), ο Ηλίας Ρούνης, ο Γ. Φουρκιώτης, ο Στ. Γιαννακόπουλος (Π.Ανταίος). Διέδιδαν ψευδείς κατηγορίες για άλλα στελέχη του κόμματος. «Ζητούσαν τη διαγραφή τους, δημιουργούσαν προβλήματα και κλίμα δυσaréσκειας. Αυτή η κατάσταση, περίπου, παρατηρούνταν και στις άλλες σοσιαλιστικές χώρες», Στέφανος Ριζάκης, *Οδοιπορικό. Αναδρομή στη ζωή και δράση των πολιτικών προσφύγων*, Αθήνα, 1994, σ.81. Συγκεκριμένα για τον Χείμαρρο ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης έχει την πεποίθηση πως είναι εγκληματίας. Στο λόγο του στην 7^η Ολομέλεια του 1957 με αφορμή τα άδικο μέτρα που πήρε το Γραφείο του κόμματος για όσους είχαν διατύπωσαν επιφυλάξεις για τις αποφάσεις της 6^{ης} ολομέλειας του 1956 λέει συγκεκριμένα «Δεν θα πω τώρα εγώ, με τη στάση του το Γραφείο, απέναντι μελών την αναγνωρίζει και το ίδιο ότι αχρήστευσε πολλούς κτλ. Αλλά έκανε πράγματα, σύντροφοι, που... μαθητές της σχολής της Μόσχας διώχτηκαν απ' τη Σχολή, βασικά για το λόγο αυτό. Και στέλνονται στη σχολή δηλωσίες, και κοινοί εγκληματίες, κατά τη γνώμη μου όπως είναι ο Χείμαρρος» Μιλτιάδης Πορφυρογένης, Ομιλία στην 7^η Ολομέλεια 1957, σ. 159

Οι ομιλητές παραδέχονται πως έγιναν πολλά λάθη που οφείλονταν και στην πρωτόγνωρη κατάσταση που βίωναν, στην έλλειψη πείρας και χειρισμού τέτοιων καταστάσεων και ο Β. Φωκάς προσθέτει το λάθος να μην κρατάνε πρακτικά. Η γραμμή του ΚΚΕ δεν έφτανε στα μέλη του γιατί δεν γινόταν κομματική δουλειά και η φράξια έστελνε πορίσματα στην Κ.Ε. του ΚΚΕ που δεν ανταποκρίνονταν στην αλήθεια. Η ΚΕΤ δεν ανακοίνωνε όλες τις αποφάσεις της Κεντρικής Επιτροπής Ελέγχου (ΚΕΕ).

Ευθύνες έχουν και ο Α. Στρίγκος και ο Κ. Κολιγιάννης που στάλθηκαν στην Τασκένδη και έκαναν λάθη, δεν εκτέλεσαν τις κομματικές αποφάσεις.

Στις ομιλίες αναφέρονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά περιστατικά της κατάστασης που επικρατούσε στην ΚΟΤ

Ένα ενδεικτικό περιστατικό που χαρακτηρίζει την κατάσταση είναι και ο ξυλοδαρμός και ο φόνος του Ρετσίνη. Εμπνευστές και οργανωτές ήταν οι Σταμάτης, Στέργιος Ζώης και Σδράβος οι οποίοι, σύμφωνα με τον Α. Γκρόζο, ήταν πρωτοπαλίκαρα της φράξιας.

Κατά τον ίδιο, ο φόνος του Ρετσίνη αλλά και η διεξαγωγή του εράνου τιμής και ο τρόπος είσπραξης, ήταν γεγονότα που δεν συνέβαιναν στις άλλες οργανώσεις του εξωτερικού.⁴⁴⁹ Ο Α. Στρίγκος, απεσταλμένος του ΚΚΕ στην Τασκένδη, στη 2^η Ολομέλεια 1951, αναφέρει σχετικά με την υπόθεση Ρετσίνη, ο οποίος δολοφονήθηκε από κατώτερα στελέχη του ΚΚΕ. Το Γενάρη του 1951, χωρίς να διευκρινίζεται η ημερομηνία, ο Ρετσίνης δολοφονείται στις 2:30 το βράδυ. Η Κομματική Επιτροπή ανέλαβε την πολιτική ευθύνη. Ο ίδιος μεταφέρει πως υπήρχε ένα κλίμα αυθαιρεσιών, έλλειψη διαπαιδαγώγησης και έχουν ευθύνη και οι προηγούμενες καθοδηγήσεις που ανέχθηκαν το ξύλο. Ο ίδιος στο λόγο του αναφέρει *«όπως εξακρίβωσα αργότερα από τις αρχές είχε καταντήσει καθεστώς να λένε στη βάση: 'η ανώτερη καθοδήγηση μπορεί να μιλάει ενάντια στο ξύλο, εμείς θα κάνουμε τη δουλειά μας'»*. Ο ίδιος επισημαίνει και τον Ζώη Στέργιο ο οποίος, το καλοκαίρι του 1950, προκάλεσε τραύμα στο κεφάλι συντρόφου. Στην αχτίφ που έγινε στις 15 Δεκεμβρίου 1950 και συμμετείχαν 180 μέλη καυτηριάστηκε το γεγονός⁴⁵⁰. Παρά τις μαρτυρίες αυτές από τον Α.Στρίγκο, από το 1951, η ηγεσία του ΚΚΕ δεν φαίνεται να προχώρησε σε

⁴⁴⁹ Ομιλία Α. Γκρόζου, ό.π., σ. 133-136.,

⁴⁵⁰ Ομιλία Α. Στρίγκου, 2^η Ολομέλεια 1951, ό.π., σ.125-126

μέτρα ανατροπής αυτού του ήδη κακού κλίματος που επικρατούσε στην Τασκένδη. Μπορεί τα γεγονότα να ήταν μεμονωμένα όμως η χαλάρωση ή η ανεκτικότητα, με δεδομένες και τις μεγάλες αποστάσεις, οδηγεί σε εκτροχιασμό και καλλιεργεί ανεκτικότητα σε τέτοιου είδους φαινόμενα.

Στην Τασκένδη ήταν συγκεντρωμένη η μισή κομματική δύναμη του εξωτερικού. Όταν έγινε ανακαταγραφή, 1951-1952, δεν πήγε να την παρακολουθήσει ούτε ένα μέλος της Επιτροπής Ανακαταγραφής της Κ.Ε. αν και υπήρχαν δείγματα για ανησυχητικές καταστάσεις και έλλειψη τάξης. Αυτή η άρνηση δείχνει ανυπακοή στην κομματική γραμμή η οποία μπορεί να μεταφραστεί και στη βαθύτερη αιτία της αναζήτησης ευθυνών για την ήττα. Άρνηση υπακοής στην ηγεσία που οδήγησε στο άδοξο τέλος του αγώνα. Μία άλλη εξήγηση που δεν αποκλείει την πρώτη είναι η διαδικασία της ανακαταγραφής να μην εξοβέλισε από το κόμμα άτομα που πιθανόν να είχαν περιπέσει σε παραπτώματα ή να ήταν ξένα με την κομμουνιστική και κομματική ηθική.

Η Επιτροπή Ανακαταγραφής υπερβαίνοντας τη δικαιοδοσία της τιμωρούσε κομματικά μέλη για ζητήματα του παρελθόντος που έγιναν έξω από την οργάνωση. Πολλοί αναγκάζονταν να μην πηγαίνουν στην ανακαταγραφή και να στέλνουν επιστολές στον Νίκο Ζαχαριάδη. Ο Π.Υφαντής αναγνωρίζοντας περιπτώσεις κακής εφαρμογής της ανακαταγραφής δηλώνει πως χρησιμοποιήθηκε ως όπλο για να εκβιαστούν άνθρωποι, να γίνουν αδικίες⁴⁵¹.

Η ομάδα του Γ.Φουρκιώτη, σύμφωνα με τον Π. Βαϊνά, άνοιγε τα γράμματα των συντρόφων προς την Κ.Ε. του ΚΚΕ. Ο Φουρκιώτης, όπως ήδη αναφέρθηκε, αποτελούσε οργάνωση μέσα στην οργάνωση, εφαρμόζε αστυνομικές μεθόδους και με ύποπτες μεθόδους φακέλωνε τα μέλη της αντιπροσωπείας της Κ.Ε. του ΚΚΕ. Την περίοδο που έγιναν τα σοβαρά γεγονότα στην Τασκένδη, 9, 10 και 11 Σεπτεμβρίου 1955, ήρθε στο φως και ο λεγόμενος μηχανισμός επαγρύπνησης του Γ. Φουρκιώτη. Επρόκειτο για φακέλους στους οποίους είχαν καταγραφεί όλοι οι αγωνιστές που είχαν αρνηθεί συνεργασία και είχαν αποκρούσει την ομάδα των Χείμαρρου, Υψηλάντη και των άλλων. Σύμφωνα με τον Μήτσο Πέτσα *«αποκαλύφθηκαν καταχρήσεις και κατασπατάληση κομματικών χρημάτων, χρημάτων από την πούληση κομματικών*

⁴⁵¹ Ομιλία Π.Υφαντή, 5^η Ολομέλεια 1955, σ.137

βιβλίων, χρημάτων από τον έρανο τιμής που προέρχονταν από τον ιδρώτα και τις στερήσεις της κολλεχτίβας των πολιτικών προσφύγων, Ο ίδιος ο Φουρκιώτης είχε στην τσέπη του δυο βιβλιάρια καταθέσεων σε τράπεζες επ' ονόματί του, με πόσα πάνω από 60.000 ρούβλια. Αργότερα αποκαλύφθηκε, ότι ο κύριος αυτός είχε καταχραστεί τα χρήματα ενός χρόνου του εκδοτικού «ΝΕΑ ΕΛΛΑΔΑ»»⁴⁵²

Χρησιμοποιούσαν ψευτοεκθέσεις και ψευτοκαταθέσεις για συκοφαντίες και πουλούσαν εκδούλευση.

Σε δισέλιδη χειρόγραφη ανακοίνωση με ημερομηνία 10 Σεπτεμβρίου 1955, ο Δ.Βλαντάς ανακοινώνει προς τα μέλη της ΚΟΤ του ΚΚΕ και δηλώνει πως πρόκειται για "συμμορία", "δηλωσίες, απατεώνες", ανθρώπους βουτηγμένους στην κατάχρηση και τη διαφθορά και εγκληματίες. Οι επικεφαλής της συμμορίας οι Αρ.Χοτούρας (Αρριανός), Υψηλάντης (Α. Ρόσσιος), Χείμαρρος είναι δηλωσίες της 4ης Αυγούστου. Σύμφωνα με τον Δ.Βλαντά ο Αρ.Χοτούρας, που είναι το πολιτικό πρόσωπο της "σπείρας", το 1945 εξαπάτησε το ΚΚΣΕ με τη βιογραφία που έδωσε, είναι γιος κουλάκου, μαυραγορίτη και συνεργάτη των Γερμανών.

Με την ανακοίνωσή του επιβεβαιώνει πως το 90-100% των μελών της ΚΟΤ εκφράζεται υπέρ της γραμμής της Κ.Ε. του ΚΚΕ.

Με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις ο Δ.Βλαντάς ανακοινώνει ριζικές αποφάσεις για την ΚΟΤ.

-καθαίρεται το γραφείο της ΚΟΤ του ΚΚΕ

-διαγράφονται από μέλη του κόμματος οι Υψηλάντης, Δημητρίου, Φουρκίδης, Ρούνης ενώ ο Χοτούρας είναι διαγραμμένος από το 7ο Συνέδριο

-ορίζεται προσωρινό γραφείο καθοδήγησης από τους Μ. Παλαιολόγο (Μήτσο Ζυγούρα), Ηλιάδη Σοφιανό⁴⁵³, Φ. Δουμπλή, Σ.Σταματάκο, Θ.Σαρρή, Β. Λιάνο,

⁴⁵² Μήτσος Πέτσας, *Η ηρωική πάλη των κομμουνιστών της Τασκένδης*, ΜΑΛΕΠ, Ιανουάριος 1991, τεύχος 3

⁴⁵³ Ο Ηλιάδης Σοφιανός, μετά τις επιφυλάξεις που εξέφρασε ύστερα από την 6η ολομέλεια του 1956 τον έστειλε το κόμμα να γίνει φορτοεκφορτωτής. «Αντικαταστάθηκαν αφοσιωμένοι στο κόμμα σύντροφοι, και πεπειραμένοι σύντροφοι και στάλθηκαν να γίνουν φορτοεκφορτωτές σαν το σ. Σοφιανό, χωρίς κανένα λόγο. Και ξεχνάμε ότι απέναντι σ' αυτόν τον σύντροφο που είναι στο μηχανισμό του κόμματος έχουμε μία υποχρέωση, τους κρατήσαμε 8 χρόνια τώρα στο μηχανισμό, δεν τους αφήσαμε να πάνε να ειδικευτούν, να πάνε να σπουδάσουν, κάτι να κάνουν

Α. Νοικοκύρη, το οποίο θα προετοιμάσει την 4η Συνδιάσκεψη. Στην 5^η Ολομέλεια, 1955, αναφέρθηκε πως τη φράξια αποτελούν οι Χείμαρρος, Χοτούρας, Ρόσιος, Καρυοφύλλης, Καβαλάρης, Α. Μάρμπεης, Κακασής ενώ οι Υψηλάντης, Χείμαρρος, Αρριανός: έκαναν δήλωση στα 1938-39. Ως αυτοκριτική ο Π. Βαϊνάς δέχεται πως ήταν λάθος η δημόσια ανακοίνωση στις 10 Σεπτεμβρίου 1955⁴⁵⁴ για την καθαίρεση του γραφείου της ΚΕΤ και μάλιστα σε μερικές πολιτείες η ενημέρωση έγινε και από τα ραδιούζελ. Η απόφαση της καθαίρεσης, όμως δεν ήταν λάθος, παρ' όλα αυτά ορισμένα στοιχεία, σύμφωνα με τον Π. Βαϊνά, οργάνωσαν επίθεση στις 10 Σεπτεμβρίου 1955 στο κτίριο που στεγαζόταν η αντιπροσωπεία της Κ.Ε. του ΚΚΕ. Σύμφωνα με τον Α. Γκρόζο οι επιθέσεις κατά της αντιπροσωπείας του ΠΓ ήταν δολοφονικές και θυμίζει τους αρχειομαρξιστές και τους τροτσκιστές γιατί αυτοί χρησιμοποιούσαν φαλτσέτες και σουβλιά και αναρωτιέται «γιατί πήγαν να σκοτώσουν τον Βλαντά, τον Ν. Ζαχαριάδη, τον Ακριτίδη και τα άλλα μέλη της Κ.Ε. του ΚΚΕ;». ⁴⁵⁵ Ο Π. Υφαντής, θυμίζει στην Κ.Ε., πως στο περιοδικό «Σύνορα», το 1954, είχε γραφτεί «η θηλιά γύρω από το λαιμό του Ζαχαριάδη έχει σφίξει τόσο πολύ που κοντεύει να τον πνίξει» ⁴⁵⁶.

Είναι χαρακτηριστικό αυτό που λέει ο Α. Γκρόζος:

«35 χρόνια έχω στο κόμμα, πέρασα όλες τις κρίσεις του ΚΚΕ, αντιμετώπισαμε οργανωμένες επιθέσεις της ασφάλειας ΕΕΕ, και των

τέλος πάντων και τους πετάμε μετά 8 χρόνια τώρα που δεν έχουν δυνατότητα πια τέτοια, είτε μεγάλωσαν, τους πετάμε χωρίς να υπάρχει λόγος, χωρίς να αποτύχουν στη δουλειά τους», Μιλτιάδης Πορφυρογένης, Ομιλία στην 7η Ολομέλεια, 1957, σ. 159

⁴⁵⁴ Ο Δημήτρης Ζυγούρας κατακρίνει τη διαγραφή της αντι-ηγετικής ομάδας. Καταλογίζει μεγάλη ευθύνη στον Π.Βαϊνά και στον Ν.Ζαχαριάδη γιατί έπραξαν απερίσκεπτα «αποφασίζοντας την καθαίρεση του Γραφείου της Κομματικής Επιτροπής της ΚΟΤ, χωρίς να σκεφτούν τις επιπτώσεις που μπορούσε να έχει μία τέτοια απόφαση μέσα στις συγκεκριμένες συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί κατά την περίοδο εκείνη στην ΚΟΤ». Δημήτρης Ζυγούρας (Παλαιολόγος), *Ένα μεγάλο ταξίδι. Εθνική αντίσταση, εμφύλιος πόλεμος, πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Θεμέλιο) 2012, σ.428. βλ. παράρτημα 14: Ανακοίνωση του Δημήτρη Βλαντά η οποία προκάλεσε τα γεγονότα στην Τασκένδη, Σεπτεμβρίου 1955

⁴⁵⁵ Ομιλία Α. Γκρόζου, 5^η Ολομέλεια 1955, σ. 133. Την ίδια αντίληψη για τις μεθόδους των τροτσκιστών εκφράζει και ο Γ. Ιωαννίδης στην ομιλία του.

⁴⁵⁶ Ομιλία Π. Υφαντή, 5^η Ολομέλεια 1955, σ. 138. βλ. παράρτημα 15: Εξώφυλλο περιοδικού ΣΥΝΟΡΑ

τροτσκιστών, ποτέ όμως τέτοιο πράγμα που έγινε στην ΚΟΤ δεν έχω δει, ούτε έχω ακούσει σε κανένα κομμουνιστικό κόμμα, γι αυτό επαναλαμβάνω ότι αυτοί που το οργάνωσαν και το καθοδήγησαν δεν έχουν καμία σχέση με τον κομμουνισμό με τους αγώνες της εργατικής τάξης. Είναι εχθροί του κινήματος, εχθροί του ΚΚΕ και της Σ.Ε.»⁴⁵⁷

Στις 22 Αυγούστου 1955 ο Νίκος Ζαχαριάδης έκανε έκκληση για αποφυγή ακροτήτων, για ησυχία. Τα μέλη του ΠΓ και της Κ.Ε. που βρίσκονταν στην Τασκένδη είχαν καταλάβει πως οι φραξιονιστές θα έφταναν στα άκρα και γι αυτό καλούσαν τα μέλη να μην απαντούν στις προκλήσεις. Ο Ν. Ακριτίδης φέρνει παράδειγμα στην ομιλία του τον Σεραφείμ ο οποίος δέχτηκε επίθεση, έφαγε ξύλο και απάντησε *«Τι να σας κάνω. Ο σ. Ζαχαριάδης μας έχει δέσει τα χέρια»*. Η φράζια, σύμφωνα με τον ομιλητή, εκμεταλλεύτηκε αυτή τη στάση των περισσοτέρων και αποθρασύνθηκε. Έγιναν αιματηρές και βίαιες επιθέσεις στη 2^η και 3^η Πολιτεία, μετά ακολούθησε η επίθεση στα μέλη της αντιπροσωπείας στις 10 Σεπτεμβρίου και την επόμενη ημέρα έγιναν επεισόδια μεταξύ των πρώην, πλέον, συντρόφων.

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες από τις ομιλίες η Κομματική Οργάνωση κάλεσε τη μιλίτσια, η μιλίτσια ρώτησε τον γραμματέα της οργάνωσης, τον πρόεδρο. Αυτοί υπέδειξαν τους *«χουλιγκάνους»*, τους *«αντισοβιετικούς»*⁴⁵⁸. Σύμφωνα με τον Ν. Ακριτίδη αυτό δεν αποτελεί απόδειξη, μόνο δείχνει πως εκμεταλλεύονταν τη θέση τους.

⁴⁵⁷ *«Τι επεδίωκαν με τα σφυριά, με τα σουβλιά και τις μαγκούρες; Γιατί πήγαν να σκοτώσουν το Βλαντά, το Ζαχαριάδη, τον Ακριτίδη και τα άλλα μέλη της Κ.Ε. του ΚΚΕ; Μπορεί να περάσει από νου ανθρώπου ότι η εξυγίανση του ΚΚΕ μπορεί να γίνει με τη δολοφονία της ηγεσίας και μάλιστα μέσα σε έδαφος της Σ.Ε.»* Ομιλία Α. Γκρόζου, 5^η Ολομέλεια 1955, σ. 136

⁴⁵⁸ Ομιλία Σ. Ακριτίδη, 5^η Ολομέλεια 1955, σ. 126. Γι αυτό το θέμα ακριβώς ο Κ. Κολιγιάννης είπε στην ομιλία του πως *«τα έκτροπα που έγιναν στην οργάνωση αυτή αποτελούν απαράδεχτο και επαίσχυντο γεγονός για κομμουνιστική οργάνωση. Ο σ. Ζαχαριάδης σε συνέχεια, μετά τα γεγονότα ενημέρωσε μεροληπτικά και μονόπλευρα και παραπλάνησε την 5^η Ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ. Η απόφαση της 5^{ης} Ολομέλειας για τα γεγονότα στην οργάνωση αυτή είναι απόφαση που δεν τιμά των Κ.Ε. του ΚΚΕ»*, ό.π., σ. 31. *«Τα δυσάρεστα αυτά γεγονότα όταν θα καθησυχάσει ο κουρνιαχτός τότε θα ντρεπόμαστε να βλέπει ο ένας της μιας παράταξης τους άλλους της αντίθετης παράταξης, πράγμα που επαληθεύτηκε στην πράξη»* Γιώργος Αγραφιώτης (Δεληβοριάς), *Μία ζωή πάλης και αγώνα*, Αθήνα 2000, σ.106

Κατά τη διάρκεια παραμονής της αντιπροσωπείας της ΚΕ του ΚΚΕ αποδείχθηκε για ακόμα μία φορά πως οι Σοβιετικοί επενέβεναν σε κάθε ενέργεια των στελεχών του ΚΚΕ. Στην εφημερίδα *«Προς τη νίκη»* η οποία εκδίδονταν από τους πολιτικούς πρόσφυγες στην Τασκένδη είχαν δημοσιευθεί συκοφαντικά άρθρα για μέλη του ΚΚΕ που υποστήριζαν τον Νίκο Ζαχαριάδη και συγκεκριμένα για τους Λεπενιώτη, Τομπουλίδη, Μπαρμπαντρέα, Μακρή και άλλους. Επειδή η εφημερίδα ελεγχόταν από τη φράξια, τα κείμενα απηχούσαν αποκλειστικά τις θέσεις τους.

Ο Δ.Βλαντάς θέλησε να αποκαταστήσει την τιμή αυτών των συντρόφων του και έγραψε ένα άρθρο προς δημοσίευση. Παρενέβησαν όμως οι Σοβιετικοί και υπέδειξαν πως αυτό δεν είναι σωστό επειδή η εφημερίδα μπορεί και να παράπεφτε και να παρουσιαζόταν στην Ελλάδα πως ανάμεσα στο ΔΣΕ υπήρχαν αντισοβιετικά στοιχεία. Είπαν μάλιστα πως κακώς δημοσιεύθηκαν όσα δημοσιεύθηκαν και δεν ήταν αυτός ο σκοπός της. Η παρέμβαση εμφανής, η υπακοή στις υποδείξεις των Σοβιετικών ακόμη πιο εμφανής⁴⁵⁹.

Συμφωνήθηκε να γίνει μία ανακοίνωση που αναιρούσε όλα τα δημοσιεύματα. Την ανακοίνωση την υπαγόρευσε σοβιετικός και την έγραψε ο Π. Βαϊνάς. Η ανακοίνωση αυτή, ήταν έτσι γραμμένη που φαινόταν πως το ΚΚΕ αποκαθιστούσε αντισοβιετικά στοιχεία και προκάλεσε έντονη δυσαρέσκεια. Με

⁴⁵⁹ Ενδεικτικό παράδειγμα της *«αυτονόησης»* παρέμβασης των Σοβιετικών στα εσωτερικά του ΚΚΕ είναι και το κείμενο που στάλθηκε από τους Καμαρόφ, Ι.Τ.Βινογκράντοφ και Γκρόμοφ, τα μέλη της επιτροπής που συστάθηκε για να ερευνήσει την κατάσταση στην ΚΟΤ. Η επιστολή απευθυνόμενη προς την ΚΕ του ΚΚΣΕ σκοπό είχε την ενημέρωσή τους για τη συζήτηση που είχαν με τον Ν.Ζαχαριάδη με αφορμή τα επεισόδια της Τασκένδης το 1955. Αναφέρουν ως αρνητικό το γεγονός πως κυκλοφορούν φήμες ότι αυτοί δεν πρέπει να αναμειγνύονται στα εσωτερικά του ΚΚΕ και πως θα πρέπει να περιμένουν την απόφαση του ΚΚΕ για τα γεγονότα. Επισημαίνουν πως έλαβαν 800 περίπου επιστολές γραμμένες σε αυτό το πνεύμα, τις οποίες όμως, η σοβιετική επιτροπή, τις χαρακτηρίζει κατευθυνόμενες. Το σύνολο των επιστολών, φαίνεται, δεν τους επηρέασε αφού η απόφασή τους ήταν ειλημμένη, δηλαδή να επιτρέψουν τη διενέργεια της 4^{ης} Συνδιάσκεψης της ΚΟΤ. Καταλήγουν δε στην αναφορά τους, απτόητοι και από τις «φήμες» και από τις επιστολές πως *«προετοιμάζουμε τη σύγκληση της Ολομέλειας της κομματικής επιτροπής της Τασκένδης, όπου και σκοπεύουμε να εκλέξουμε γραφείο της κομματικής επιτροπής. Η Ολομέλεια προγραμματίζεται για τις 17 Οκτωβρίου τρέχοντος έτους»*, Κομαρόφ, Ι.Τ.Βινογκράντοφ, Γκρόμοφ, Προς την ΚΕ του ΚΚΣΕ, Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.66-67

αποτέλεσμα όταν επισκέφτηκε ο Ν. Ακριτίδης τη 2^η Πολιτεία 15 με 20 μέλη του ΚΚΕ τον δέχθηκαν με φωνές και ύβρεις ενώ του μιλούσαν για προδοσία του ΚΚΕ. Αυτά τα μέλη ισχυρίζονταν πως η ανακοίνωση αναρτήθηκε λαθραία και ότι οι σοβιετικοί δεν πρέπει να συμφωνούσαν με αυτή.

Μετά την εισήγηση και τις ομιλίες των μελών της ΚΕ του ΚΚΕ η 5^η ολομέλεια αποφάσισε η αντιπροσωπεία που θα επισκεφθεί τη Μόσχα σε δύο μήνες περίπου, για να πάρει μέρος στο XX Συνέδριο να θέσει το θέμα με τα γεγονότα της Τασκένδης υπόψη της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ ενώ επιβάλλεται να γίνει μία έρευνα γύρω από τα κίνητρα όσων εναντιώθηκαν στις αποφάσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για την ΚΟΤ.

Να γίνει προσωπική εξέταση σε καθένα από τα ηγετικά στελέχη της φράξιας, να διενεργηθεί η 4^η Συνδιάσκεψη και να παραβρεθεί σε αυτήν αντιπροσωπεία της Κ.Ε. του ΚΚΕ.

Τα γεγονότα στην Τασκένδη, το 1955, συνδέονται με μία κλωστή με την 6^η πλατιά ολομέλεια του ΚΚΕ το 1956. Η 6^η Ολομέλεια ακύρωσε τις αποφάσεις της 5^{ης} Ολομέλειας

Η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη

Η επέμβαση της Διεθνούς Επιτροπής στα εσωτερικά του ΚΚΕ. Η 6η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 1956. Για να κατανοηθεί η επέμβαση της Διεθνούς Επιτροπής⁴⁶⁰ στα εσωτερικά του ΚΚΕ έχει ήδη μελετηθεί η διεξαγωγή του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ 14-25 Φεβρουαρίου 1956 που σηματοδοτεί την επίσημη, πλέον, προσπάθεια ανατροπής της ηγεσίας του ΚΚΕ επειδή στο περιθώριο του Συνεδρίου συγκλήθηκε η Διεθνής Επιτροπή. Από τις έως τώρα παρεμβάσεις, δηλώσεις και πράξεις των Σοβιετικών στα γεγονότα της

⁴⁶⁰ Κατά τον Βασίλη Μπαρτζιώτα η 6^η πλατιά Ολομέλεια του 1956 συγκλήθηκε με «πρωτοβουλία και καθοδήγηση» της επιτροπής Ντεζ. Ο Β.Μπαρτζιώτας δεν αντιλήφθηκε επέμβαση. Επίσης μας ενημερώνει πως «ολόκληρη η απόφαση της 6^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ του Μάρτη 1956 δεν δημοσιεύτηκε τότε, κυκλοφόρησε μόνο εσωκομματικά. Και μέχρι σήμερα δεν δημοσιεύτηκε η απόφαση αυτή», εννοεί έως το 1986 που κυκλοφόρησε το βιβλίο του, Βασίλης Μπαρτζιώτας, *Εξήντα χρόνια κομμουνιστής*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1986, σ.367

Τασκένδης εξάγεται το συμπέρασμα πως η συγκρότηση της Διεθνούς Επιτροπής κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής του 20^{ου} Συνεδρίου είχε από πολύ πριν αποφασιστεί, απλώς ανακοινώθηκε στον Νίκο Ζαχαριάδη επί τη ευκαιρία της παρουσίας του στο Συνέδριο.

Ένα μήνα μετά το 20^ο Συνέδριο συγκαλείται η 6^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ (11-13 Μαρτίου 1956) στο Βουκουρέστι της Ρουμανίας⁴⁶¹. Η ολομέλεια συγκλήθηκε με πρωτοβουλία της Διεθνούς Επιτροπής που συγκροτήθηκε κατά τη διάρκεια του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ⁴⁶². Η Διεθνής Επιτροπή αποτελούνταν από αντιπροσώπους των έξι Κομμουνιστικών Κομμάτων της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, στις χώρες των οποίων

⁴⁶¹ Η 6^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 11-12 Μάρτη 1956, Αθήνα, 2010. Σε εσωτερικό κείμενο με τίτλο «*Η σημερινή κατάσταση και τα προβλήματα των εκπαιρισμένων*» το 1959, το ΚΚΕ εκτιμά πως για τη στροφή της 6^{ης} ολομέλειας χρειάστηκε σκληρή πάλη ενάντια στους φορείς του δογματισμού και τους αναθεωρητές. Τον πρώτο καιρό χρειάστηκε να συγκεντρωθούν τα πυρά κατά των οπαδών του Ν. Ζαχαριάδη. Υπήρξαν μερικές εστίες ορισμένων εξόριστων του Άη Στράτη και φυλακισμένων που «*η δυσκολία τους για αυτοκριτική τους εμπόδισε ν' απαλλαχτούν ολότελα από την παλιά νοοτροπία και με τη στάση τους δυσκόλεψαν και δυσκολεύουν την αποτελεσματική πάλη κατά των αναθεωρητών, που αποτελούν σήμερα τον κύριο κίνδυνο*». Η εκτίμηση είναι πως φυλλοροούν και γι' αυτό πέρασαν στο φραξιονισμό. *Η σημερινή κατάσταση και τα προβλήματα των εκπαιρισμένων* ό.π., σ.21

⁴⁶² Ο Νίκος Ζαχαριάδης σε επιστολή του προς την ΚΕ του ΚΚ Κίνας, στις 19 Μαρτίου 1963, αναφέρει "Στα 1956 μέσα από την αίθουσα του XX Συνεδρίου του ΚΚΣΕ, με τράβηξαν χωρίς καμιά προειδοποίηση σε μία επιτροπή, που συγκροτήθηκε υπό τη διεύθυνση των σ.Κουούσινεν - Ντεζ για να συζητήσει την κατάσταση στο ΚΚΕ". Π.Ανταίος, Ν.Ζαχαριάδης. Θύτης και θύμα. Φυτράκης, Αθήνα, 1991, σ.297. Η ΟΜΛΕ στην κριτική της για την 6η Ολομέλεια αναφέρει πως έγινε "πραξικοπιματική επέμβαση στα εσωτερικά του ΚΚΕ". Η επιτροπή του Γκ. Ντεζ ονομάζεται "παρασυναγωγή ομορτουριστών" για να επιβληθεί η "αντεπαναστατική ρεβιζιονιστική γραμμή του 20ού συνεδρίου του ΚΚΣΕ". Φυσικά σε όλη την κριτική της επέμβασης των σοβιετικών στα εσωτερικά του ΚΚΕ δεν υπάρχει καμία αναφορά στον Νίκο Ζαχαριάδη, ως να μην ήταν ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ που καθαιρέθηκε, ως να μην υπήρξε ουδέποτε ως πρόσωπο. Σταθερά αντιζαχαριαδικό το πολιτικό μόρφωμα της ΟΜΛΕ. Στο κεφάλαιο που αναφέρεται στην επίθεση που έγινε στον Ν.Ζαχαριάδη, η ΟΜΛΕ υποστηρίζει πως ο Ν.Ζαχαριάδης ποτέ δεν διαφώνησε με «*την κλίκα Κολιγιάννη – Παρτσαλίδη*» και οι δύο αυτές τάσεις υπηρετούσαν τον αναθεωρητισμό. Θέσεις της ΚΕ της ΟΜΛΕ για τα 56 χρόνια από την ίδρυση του ΚΚΕ, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1975, σ.47-53

είχαν εγκατασταθεί οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες, μέλη του ΚΚΕ. Στην επιτροπή δεν συμμετείχε εκπρόσωπος της Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας. Η δημιουργία της Διεθνούς Επιτροπής και όλη η μετέπειτα διαδικασία αποφασίστηκε από τη σοβιετική ηγεσία όταν αντιλήφθηκαν πως ο Νίκος Ζαχαριάδης δεν προτίθετο να αποσυρθεί από την ηγεσία του ΚΚΕ. Υπάρχει η πληροφορία πως η πρόθεση των Σοβιετικών ήταν η Διεθνής Επιτροπή να αποτελείται και από εκπροσώπους των ΚΚ της Γαλλίας και της Ιταλίας. Ο Π.Τολιάτι όμως αρνήθηκε τη συμμετοχή του στη συγκεκριμένη επιτροπή και οι Σοβιετικοί αρκέστηκαν στους 6 των σοσιαλιστικών δημοκρατιών⁴⁶³

Τη Διεθνή Επιτροπή αποτελούσαν ο Αντόν Τάνεφ Γιούγκοφ από το ΚΚ Βουλγαρίας, ο Μπέλα Κόβατς από το Κόμμα των Ούγγρων Εργαζομένων, ο Φρανσίζεκ Μαζούρ από το Ενοποιημένο Εργατικό Κόμμα της Πολωνίας, ο Γκεόργκε Γκεοργκίου Ντεζ από το Εργατικό Κόμμα Ρουμανίας, ο Ότο Κουούσινεν από το ΚΚΣΕ και ο Ρούντολφ Μπάρακ από το ΚΚ Τσεχοσλοβακίας. Εκτός από τον Α.Τ. Γιούγκοφ που ήταν Πρωθυπουργός της Βουλγαρίας οι υπόλοιποι ήταν στελέχη που όλοι είχαν επιφορτιστεί με την ευθύνη των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στη χώρα τους. Την εισήγηση στην ολομέλεια του ΚΚΕ την έκανε ο Γκεοργκίου Ντεζ ο οποίος στο λόγο του δικαιολόγησε την επέμβασή τους λόγω των πολλών γραμμάτων διαμαρτυρίας που δέχτηκαν από μέλη της Κ.Ε. του ΚΚΕ και άλλα μέλη του κόμματος. Επιπλέον, διευκρίνισε ότι επεμβαίνουν σε δράσεις της καθοδήγησης που γι' αυτές έχουν απαντήσει τα όργανα, επειδή όμως είναι λαθεμένη η γραμμή, η επιτροπή επανέρχεται(!). Ενδεικτικό της τεταμένης κατάστασης και της ωμής παρέμβασης είναι και το γεγονός πως στα επίσημα κείμενα του ΚΚΕ που κυκλοφόρησαν το 1958 και το 1959 δεν αναφέρεται πουθενά η Διεθνής Επιτροπή, πολλώ μάλλον η εισήγησή της.⁴⁶⁴ Ο Πάνος Δημητρίου αποτιμώντας

⁴⁶³ Ο Στ. Κασιμάτης, επικαλούμενος τον Α. Γκρόζο, αναφέρει πως έγινε προσπάθεια του Ν.Ζαχαριάδη να επιδιώξει συνάντηση με τον Π. Τολιάτι, ο Π. Τολιάτι όμως ενημέρωσε τους Σοβιετικούς οι οποίοι είπαν όχι στη συνάντηση και ο Π. Τολιάτι με τη σειρά του είπε όχι στη συνάντηση στον Ν. Ζαχαριάδη, Σταύρος Κασιμάτης, *Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, 1997, σ.39-40

⁴⁶⁴ ό.π. σ 33-57. Στον τόμο «*Σαράντα χρόνια του ΚΚΕ, 1918-1958*» που εκδόθηκε από τις Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις τον Οκτώβριο του 1958, αναδημοσιεύεται στο Νέο Κόσμο (Απρίλης – Μάης 1959) το άρθρο «*Η έκτη πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας*» και ακολουθεί το «*Γράμμα της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς*

την παρέμβαση της επιτροπής για την διεξαγωγή της 6^{ης} πλατειάς ολομέλειας αναφέρει πως «ήταν ένα αναγκαίο κακό» και πως η επιτροπή «έδινε την εντύπωση μιας κομματικής νομιμότητας. Δεν πιστεύω ότι μπορούσε να γίνει κάτι καλύτερο». Ο ίδιος αναλογιζόμενος την περίοδο επί Ι.Στάλιν, επί Ν.Χρουσόφ και έπειτα επί Λ. Μπρέζνιεφ, εκτιμά πως η καλύτερη ήταν επί Ν.Χρουσόφ αφού «ο Χρουσόφ, με όλες τις αδυναμίες και τις υπερβολές του, είχε πνεύμα προοδευτικό και δημοκρατικό. Και σαν άτομο ήταν καλοκάγαθος αγρότης»⁴⁶⁵.

Ο Νίκος Ζαχαριάδης ήξερε, φυσικά, ότι ήταν προαποφασισμένη η καθαίρεσή του· ο Πολύδωρος Δανιηλίδης αναφέρει ότι η επιτροπή των έξι αδελφών κομμάτων καλούσε όλα τα στελέχη, έναν έναν, για να τους ρωτήσουν για τα λάθη του Ν. Ζαχαριάδη. Είχαν κληθεί να παρουσιαστούν για να ερωτηθούν και όσοι είχαν διαγραφεί από αυτόν σε όποια χώρα και αν κατοικούσαν.⁴⁶⁶

όλα τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας». Και στα δύο κείμενα δεν αναφέρεται πουθενά η εισήγηση της επιτροπής των αδελφών κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων για την κατάσταση στο ΚΚΕ. Στην έκδοση όμως της 29^{ης} Ιανουαρίου 1957 με τίτλο «Ντοκουμέντα του ΚΚΕ από την 6^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ, Μάρτης 1956 ως την 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ» αναφέρεται πως το ΚΚΕ «εγκρίνει πέρα για πέρα τις βασικές θέσεις που αναφέρονται σ' αυτή την ανακοίνωση. Η Ολομέλεια εκφράζει τις θερμές ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη της στις Κεντρικές Επιτροπές ...», σ. 8. Η συγκεκριμένη έκδοση ήταν απόρρητη και εκδόθηκε αυστηρά σε 200 αντίτυπα.

⁴⁶⁵ Πάνος Δημητρίου, *Η ανατροπή του Ζαχαριάδη*, στο Στέλιος Κούλογλου, *Μαρτυρίες από τον εμφύλιο και την ελληνική αριστερά*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2012, σ.472, 476

⁴⁶⁶ Η καθαίρεση του Ν.Ζαχαριάδη. Επέμβαση του ΚΚΣΕ στο ΚΚΕ, Αρχείο Νίκου Ζαχαριάδη, Προσκήνιο, σ.20. Στην 7^η πλατιά Ολομέλεια του 1957 στην «Απόφαση για την πολιτική γραμμή της πρώην καθοδήγησης και το Ζαχαριάδη» αναφέρεται για τους διαγραφέντες από τον Ν. Ζαχαριάδη τα εξής: «Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού του απαράδεχτου για Κομμουνιστικό Κόμμα καθεστώτος, που εφάρμοζε στο ΚΚΕ ο Ν.Ζαχαριάδης είναι τα εγκλήματα σε βάρος κομμουνιστών στην ΚΟ Μπούλκες και στην 7^η Μεραρχία του ΔΣΕ, οι μαζικές διαγραφές στην κομματική οργάνωση της Πολωνίας και οι διαγραφές στην κομματική οργάνωση Τσεχοσλοβακίας και τις άλλες Κομματικές Οργανώσεις με αποκορύφωμα το πογκρόμ ενάντια στο κομματικό αχτίφ της κομματικής οργάνωσης Τασκέντ», Η 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 19-23 Φλεβάρη 1957, έκδοση μόνο για εσωκομματική χρήση, αριθ. 98, σ.25. Ο Κώστας Κουτμάνης, πρόεδρος της Ένωσης Πολιτικών Προσφύγων Ελλάδας στην Πολωνία, επιβεβαιώνει πως και τον ίδιο μαζί με άλλους τέσσερις συντρόφους του από την Πολωνία τους μετέφεραν στο Βουκουρέστι μπροστά στην αντιπροσωπεία των αδελφών κομμάτων σε μία συνάντηση «βολιδοσκόπησης και σ' ένα βαθμό ψησίματος των συντρόφων»

Στο 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ και στο περιθώριο των εργασιών του, ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ Νίκος Ζαχαριάδης που παρακολουθούσε το Συνέδριο, συναντήθηκε με τη Διεθνή Επιτροπή τρεις φορές, στις 21, στις 25 και στις 26 Φεβρουαρίου του 1956⁴⁶⁷. Στις συναντήσεις αυτές ο Ν. Ζαχαριάδης διαμαρτυρήθηκε ότι υπάρχουν στοιχεία ανακριτικού χαρακτήρα στις ερωτήσεις που του κάνει η επιτροπή αλλά παράλληλα διαβεβαίωνε σε όλους τους τόνους, ότι η απόφαση της επιτροπής θα ήταν γι' αυτόν νόμος⁴⁶⁸. Στις συζητήσεις τους η επιτροπή ουσιαστικά κατηγόρησε τον Νίκο Ζαχαριάδη για όλες τις αποφάσεις που είχε πάρει ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ μέχρι και εκείνη τη στιγμή ξεκινώντας από τη γνωστή επιστολή του στην έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου το 1940. Η στιχομυθία Ν. Ζαχαριάδη και μελών της επιτροπής είναι ενδεικτική της ειλημμένης απόφασης της επιτροπής να απομακρύνει τον Νίκο Ζαχαριάδη από την καθοδήγηση του ΚΚΕ.

«Κουούσινεν: Λάθος ήταν το γράμμα το 1940 γιατί αναζητούσε δίχως όρους συνθηκολόγηση προς Μεταξά

Ζαχαριάδης: Σύντροφε Κουούσινεν το διάβασες;

*Κουούσινεν: Όχι»*⁴⁶⁹

Ο Ν. Ζαχαριάδης στη διάρκεια των συζητήσεών του με την επιτροπή αντικρούει όλες τις κατηγορίες και δεν τις αποδέχεται⁴⁷⁰.

Ο ίδιος παρέδωσε επιστολή στη Διεθνή Επιτροπή με την οποία ζητούσε να

πριν τη διενέργεια της 6^{ης} Ολομέλειας, Κώστας Κουτμάνης, *Για το δίκιο και τη λευτεριά*, Αθήνα (Μορφωτικές Εκδόσεις) 2008, σ.60. Βλ. επίσης Πολύδωρος Δανιηλίδης, *Ο Πολύδωρος θυμάται*, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1990, σ.243

⁴⁶⁷ Στο προσωπικό αρχείο του Νίκου Ζαχαριάδη υπήρχαν μόνο τα στενογραφημένα πρακτικά της δεύτερης συνάντησης που έγινε στις 25 Φεβρουαρίου 1956 πιθανόν γιατί δεν κρατήθηκαν στενογραφημένα πρακτικά στις άλλες δύο συναντήσεις ή εφόσον κρατήθηκαν, ο ίδιος δεν είχε λάβει αντίγραφο αυτών. *Η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη, αρχείο Νίκου Ζαχαριάδη*, Αθήνα, 2003. Ο Δημήτρης Βλαντάς εκτιμά πως «η χρουσιοφική ηγεσία του ΚΚΣΕ, δεν είχε εμπιστοσύνη στην ηγεσία του ΚΚΕ που είχε αρχηγό τον Ζαχαριάδη, που τον είχε προωθήσει ο Στάλιν. Η νέα στρατηγική του ΚΚΣΕ, απαιτούσε προώθηση νέων ηγεσιών στα Κομμουνιστικά Κόμματα», Δημήτρης Βλαντάς, 1950-1967 *Τραγωδία του ΚΚΕ*, 4ος τόμος, Ιούνιος 1976, σ.23

⁴⁶⁸ *Η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη, αρχείο Νίκου Ζαχαριάδη*, Αθήνα, 2003, σ. 95

⁴⁶⁹ *Η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη, αρχείο Νίκου Ζαχαριάδη*, Αθήνα, 2003, σ. 59

⁴⁷⁰ *Η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη, αρχείο Νίκου Ζαχαριάδη*, Αθήνα, 2003, σ. 69, 74, 77

τον απαλλάξουν από τα καθήκοντά του. Να σημειώσουμε εδώ ότι η επιτροπή κάλεσε στη Μόσχα και τους Βασίλη Μπαρτζιώτα, Νίκο Ακριτίδη και τον Απόστολο Γκρόζο⁴⁷¹, που ήδη είχε πάει στη Μόσχα μαζί με τον Ν.Ζαχαριάδη και οι οποίοι επέδωσαν, και αυτοί, επιστολή στην επιτροπή και ζητούσαν, επίσης, την απαλλαγή από τα καθήκοντά τους. Στην επιστολή τους, την οποία συνυπόγραψε και ο Ν. Ζαχαριάδης, έγραφαν:

«Νομίζουμε ότι γίνεται μία μεγάλη αδικία που δεν την αξίζει ούτε ο λαός μας ούτε το κομμουνιστικό κόμμα Ελλάδας. Αυτή τη στιγμή πιστεύουμε ότι δεν γίνεται μόνο μία μεγάλη αδικία, αλλά και μία μεγάλη πολιτική ζημιά. Όμως δεν θέλουμε να σταθούμε εμπόδιο στην υπόθεσή σας, δεν επιθυμούμε σε καμία περίπτωση να ζημιωθεί εξ αιτίας μας το ελληνικό και παγκόσμιο κίνημα. Γι' αυτό και παρακαλούμε να μας απαλλάξετε από τα καθήκοντά μας στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος. Ο σ. Ζαχαριάδης το έχει κιόλας ζητήσει προσωπικά αυτό από την Κ.Ε. του ΚΚΣΕ. Είμαστε έτοιμοι να παραδώσουμε τη δουλειά που κάναμε ως τώρα στο ΚΚΕ σε εκείνα τα πρόσωπα που εσείς θα υποδείξετε. Περιμένουμε την απάντησή σας. Ζαχαριάδης, Μπαρτζιώτας, Γκρόζος, Ακριτίδης»⁴⁷².

Δεν πρέπει όμως να διαφύγει της προσοχής η στάση του Α. Γκρόζου ο οποίος ναι μεν συνυπέγραψε το Φεβρουάριο του 1956 την επιστολή λίγες μέρες όμως αργότερα, το Μάρτιο του 1956, στην ομιλία του στην 6^η ολομέλεια, παίρνει πίσω την υπογραφή του και παραδέχεται ότι ήταν μεγάλο λάθος. Ο Α.Γκρόζος συμφώνησε με τους Σοβιετικούς. Ο Στ.Κασιμάτης τον χαρακτηρίζει ως πολιτικό χωρίς ικανότητες για να είναι ο επικεφαλής του ΚΚΕ⁴⁷³. Με την

⁴⁷¹ Ο Κώστας Τσίβος, μελετώντας τα τσέχικα αρχεία διαπιστώνει πως υπάρχει έκθεση από την παρέμβαση του Ρούντολφ Μπάρακ, ως μέλος της Διεθνούς Επιτροπής, στην 6^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ το 1956. Στην έκθεσή του αναφέρεται στην «ισχυρή λατρεία στο πρόσωπο το Ζαχαριάδη», στις «παραβιάσεις της εσωκομματικής δημοκρατίας» και στην έλλειψη «κριτικής και αυτοκριτικής». Επίσης αναφέρει πως υπάρχει «στην τσεχική γλώσσα αρκετό υλικό από την εξέταση του Ν.Ζαχαριάδη και των Μπαρτζιώτα, Γκρόζου και Ακριτίδη στο περιθώριο του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ», Κώστας Τσίβος, *Ο μεγάλος καϋμός της ξενητείας...*. Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία 1948-1989, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2019, σ.116-117.

⁴⁷² Η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη, αρχείο Νίκου Ζαχαριάδη, Αθήνα, 2003, σ 73 -74

⁴⁷³ Ο ίδιος μάλιστα υποστηρίζει πως μέχρι και τα άρθρα του Α.Γκρόζου που δημοσιεύονταν στον Νέο Κόσμο του τα έγραφε ο Π. Μαυρομάτης, Σταύρος Κασιμάτης, *Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, 1997, σ.47

ολοκλήρωση της 6^{ης} ολομέλειας καθαιρέθηκε ο Ν.Ζαχαριάδης από Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ και τη θέση του την πήρε ο Α. Γκρόζος⁴⁷⁴.

Ο Γ.Γούσιας κατέγραψε την αντίδραση του Ν.Ζαχαριάδη, όπως την ανέφερε ο ίδιος στον Β.Μπαρτζιώτα, για την επέμβαση της Διεθνούς Επιτροπής. Τους δήλωσε *ότι δεν γίνεται να ήμασταν πάντα σωστοί και τώρα να τα κάναμε λάθος. Αν θα χρειαστεί να μιλήσει θα το κάνει σε μία διεθνή επιτροπή. Αν πρόκειται να καταδικαστούν επειδή έχασαν στον πόλεμο και δεν πήραν την εξουσία τότε αυτό πρέπει να γίνει και στα άλλα ΚΚ που δεν τα κατάφεραν. Η επιτροπή αυτή δεν έχει δικαίωμα να κρίνει ένα άλλο κόμμα, είναι παράνομη και «αν επιμένετε να συζητήσουμε τότε η συζήτηση θα γίνει πάνω στην παρακάτω βάση: γραπτώς θα μου βάζετε τις ερωτήσεις και γραπτώς θα σας απαντάω γιατί αυτά θα χρειαστούν»*⁴⁷⁵.

Η ιδεολογικοπολιτική στροφή της Σοβιετικής Ένωσης δεν θα μπορούσε να επιβληθεί στο ΚΚΕ με το Νίκο Ζαχαριάδη Γενικό Γραμματέα. Αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να απομακρυνθεί από την ηγεσία του ΚΚΕ όσο πιο «ήσυχα» γινόταν. Και επειδή ο Νίκος Ζαχαριάδης ήταν ένας δημοφιλής ηγέτης η απομάκρυνσή του έπρεπε να έχει τη βαρύτητα της σφραγίδας μιας Διεθνούς Επιτροπής, που τα μέλη της είχαν το κύρος στελεχών από τις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση, των οποίων η αίγλη και το «αλάθητο» δεν θα μπορούσε να αμφισβητηθεί.

Μία πρώτη προσπάθεια αλλαγής των συσχετισμών μέσα στο ΚΚΕ και

⁴⁷⁴ Βλ. Η 6^η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, σ. 71. Ο Β.Μπαρτζιώτας καταφέρεται κατά του Ν.Ζαχαριάδη ζητώντας την εύνοια του Ν.Χρυσόφ. Σε μία από τις πολλές επιστολές που έστειλε προς τον Ν.Χρυσόφ και στην προσπάθειά του να παραμείνει στην Ακαδημία Κοινωνικών Επιστημών ή έστω να τον βοηθήσει (ο Ν.Χρυσόφ) να βρει μία δουλειά αναφέρει *"έπειτα απόλα αυτά η δική μου στάση στην 7η ολομέλεια (του 1957) ήταν καθαρά κομματική. Ενώ είχα τόσα ζητήματα σε βάρος της καθοδήγησης του ΚΚΕ που κυριολεκτικά με έχει εξεφτελίσει σαν αγωνιστή και άνθρωπο, έσφιξα την καρδιά μου, τάβαλα όλα στην μπάντα και βοήθησα το κόμμα στο ιδεολογικό τσάκισμα της αντικομματικής γραύπας του Ζαχαριάδη και Βλαντά - Γούσια. Επίσης στην Ολομέλεια -και προηγήτερα- αναγνώρισα τίμια όλα τα λάθη μου και συμφώνησα με την Προγραμματική Διακήρυξη και την πολιτική γραμμή του ΚΚΕ"* στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.146-149

⁴⁷⁵ Γιώργης Βόντιτσος – Γούσιας, *Οι αιτίες για τις ήττες, τη διάσπαση του ΚΚΕ και της ελληνικής αριστεράς*, τόμος Β', σ.188-189

βεβαίως μείωσης της επιρροής του Ν.Ζαχαριάδη έγινε στην Τασκένδη το 1955. Μετά τα γεγονότα της Τασκένδης, στις 26-28 Δεκεμβρίου 1955 συγκλήθηκε η 5^η ολομέλεια του ΚΚΕ η οποία αποφάσισε τι ακριβώς έγινε στην Κομματική Οργάνωση Τασκένδης⁴⁷⁶ όπως έχει ήδη αναπτυχθεί στη διατριβή.

Σε συνέχεια και στο πλαίσιο όλων των παραπάνω κομματικών διεργασιών η 6^η πλατιά Ολομέλεια του ΚΚΕ συνήλθε στο Βουκουρέστι της Ρουμανίας στις 11-12 Μαρτίου του 1956. Τα θέματα που εγκρίθηκαν για συζήτηση ήταν η ανακοίνωση του προέδρου της Διεθνούς Επιτροπής των αδελφών Κομμουνιστικών Κομμάτων, η σύγκληση του 8^{ου} Συνεδρίου του Κόμματος και η εκλογή προσωρινού γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής.

Στην Ολομέλεια συμμετείχαν 75 στελέχη και μέλη του ΚΚΕ τα οποία οργανωτικά κατανέμονταν ως εξής: 20 από τις κομματικές οργανώσεις στην ΕΣΣΔ, 30 από τη Ρουμανία, 5 από τη Βουλγαρία, 10 από την Τσεχοσλοβακία, 5 από την Ουγγαρία και 5 από την Πολωνία⁴⁷⁷ ενώ στο βήμα ανέβηκαν 39 από το ΚΚΕ και 4 από τη Διεθνή Επιτροπή, ο Γκ. Ντεζ που έκανε την εισήγηση, ο Μπ. Κόβατς (Κόμμα Ούγγρων Εργαζομένων), ο Α.Τ. Γιούγκοφ (ΚΚ Βουλγαρίας) και ο Ρ. Μπάρακ (ΚΚ Τσεχοσλοβακίας). Στην ολομέλεια κλήθηκαν να συμμετέχουν τακτικά και αναπληρωματικά μέλη της Κ.Ε. που είχαν εκλεγεί στο 7^ο Συνέδριο (1945) και οι συμμετέχοντες στην ΙΙ^η Συνδιάσκεψη (1950). Συμμετείχαν, δηλαδή, και μέλη που είχαν διαγραφεί από την Κ.Ε. ή και από το ΚΚΕ όπως ο Δ. Παρτσαλίδης⁴⁷⁸ που είχε διαγραφεί το 1952 και άλλοι. Ο μόνος που έλειπε από την 6η ολομέλεια του ΚΚΕ ήταν ο γενικός γραμματέας του,

⁴⁷⁶ Το ΚΚΕ επίσημα κείμενα, 1949-1955, Αθήνα, σ 426 κ.ε. βλ. επίσης Η 5^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 26-28 Δεκέμβρη 1955, μόνο για εσωκομματική χρήση αρ. 83, Δεκέμβρης 1955

⁴⁷⁷ Η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη, αρχείο Νίκου Ζαχαριάδη, Αθήνα, 2003, σ 19.

⁴⁷⁸ Στην 7η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ που διενεργήθει στο Βουκουρέστι 14-18 Μαΐου 1950 την εισήγηση την έκανε ο Ν. Ζαχαριάδης και ένα μεγάλο μέρος της αφορούσε στην υπόθεση του Μ.Παρτσαλίδη. Ο Πέτρος Τουλούδης, γραμματέας της 13^{ης} Πολιτείας, ισχυρίζεται πως μαζί με τον Παρτσαλίδη και Βαφειάδη συμπαρατάχθηκαν και ο Εμβέρ Χότζα και ο Σέχου. Τη στάση αυτή των Αλβανών την εξηγεί «επειδή ο Ν.Ζ. δεν πραγματοποίησε την επιθυμία τους να παραμείνουν οι μαχητές του ΔΣΕ στην Αλβανία, δουλεύοντας για τη δημιουργία σιδηροδρομικών γραμμών στη χώρα τους». Βλ. την ιστορική αναδρομή στο Νίκος Ζαχαριάδης, Το κρυφό αρχείο της εξορίας, Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σ. 20.

Νίκος Ζαχαριάδης⁴⁷⁹. Ο Ζαχαριάδης δεν παραβρέθηκε στην 6η ολομέλεια και "φυσικά ήταν λάθος και απέβηκε σε βάρος του. Κι ο ίδιος αναγνώρισε αργότερα αυτό το λάθος του. Αν παρουσιαζόταν, άλλο κλίμα θα είχε επικρατήσει στην 6η Ολομέλεια"⁴⁸⁰.

Η Διεθνής Επιτροπή από το βήμα της 6^{ης} Ολομέλειας κρίνει αποφάσεις του ΚΚΕ που η ίδια παλιότερα είχε εγκρίνει. Εν ολίγοις τα μέλη της επιτροπής κρίνουν προηγούμενες αποφάσεις του ΚΚΕ, επί ηγεσίας Νίκου Ζαχαριάδη, τις οποίες με τη γνωστή παρέμβαση των Σοβιετικών στα εσωτερικά του ΚΚΕ είχαν εγκρίνει την εποχή που πάρθηκαν. Και όπως δεικτικά σχολιάζει ο Σταύρος Κασσιμάτης «λες και το ΚΚΕ έκανε του κεφαλιού του. Λες και οι Σοβιετικοί να μην είχαν εγκρίνει από τότε την πολιτική του, τη διεξαγωγή του αγώνα»⁴⁸¹.

Η εισήγηση του Γκεοργκίου Ντεζ και η εξέλιξη της εσωκομματικής διαμάχης. Το κατηγορητήριο ήταν βαρύ και ποικίλο και εστίαζε στην πολιτική γραμμή του Νίκου Ζαχαριάδη και τα λάθη που έκανε. Λάθος το γράμμα του το 1940 «προς το λαό της Ελλάδας»⁴⁸², λάθος οι εκτιμήσεις του για την ήττα του ΔΣΕ, λάθος η θεωρία των δύο πόλων, λάθος η αποχή από τις εκλογές στις 31 Μαρτίου 1946, λάθος η συμμετοχή στο δημοψήφισμα το Σεπτέμβριο του

⁴⁷⁹ Ο Κώστας Κουτμάνης αφηγείται ένα περιστατικό που έλαβε χώρα στο Βουκουρέστι όπου είχε μεταβεί ο ίδιος και άλλοι τέσσερις σύντροφοί του από την Πολωνία περιμένοντας να ξεκινήσει η 6^η ολομέλεια. Ήδη είχαν περάσει τρεις μέρες περιμένοντας την έναρξη της ολομέλειας όταν το βράδυ μπαίνει στο δωμάτιό τους ο Α. Γκρόζος ο οποίος όταν ρωτήθηκε τι συμβαίνει, φαινόταν να τα έχει χαμένα, «τον ρωτήσαμε για τον Ζαχαριάδη και μας λέει πως δεν θάρθει στην Ολομέλεια, γιατί δεν συμφωνεί με τις εκτιμήσεις και θέσεις της επιτροπής, η οποία του επιβάλει να κάνει αυτοκριτική όπως τη θέλει αυτή. Τους είπε 'εγώ θα πάω στην ολομέλεια και θα πω αυτά, που νομίζω ότι πρέπει να πω'. Τότε του λένε: 'να μην πας'. Άρα αυτό που μας είπαν ότι ο Ζαχαριάδης αρνείται να έρθει στην ολομέλεια ήταν ψέμα.» Κώστας Κουτμάνης, *Για το δίκιο και τη λευτεριά*, Αθήνα (Μορφωτικές Εκδόσεις) 2008, σ.60-61.

⁴⁸⁰ Πολύδωρος Δανιηλίδης, *Ο Πολύδωρος θυμάται*, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1990, σ.245.

⁴⁸¹ Σταύρος Κασσιμάτης, *Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, 1997, σ.38

⁴⁸² Η κριτική του Γκ. Ντεζ περιείχε τα σημεία της κριτικής του Παρτσαλίδη, περιείχε τη «μικρόψυχη κριτική στο γράμμα του Ζαχαριάδη για τον ελληνο-ιταλικό πόλεμο. Ο Ζαχαριάδης στο γράμμα του καλούσε το λαό να πάρει ανεπιφύλακτα μέρος στον πόλεμο - ενάντια στους Ιταλούς- που διηύθυνε η κυβέρνηση Μεταξά. Ο Παρτσαλίδης όταν τσακώθηκε με τον Ζαχαριάδη, υποστήριξε ότι το 'ανεπιφύλακτα' ήταν λάθος αρχών», Σταύρος Κασσιμάτης, *Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, 1997, σ.292

1946⁴⁸³, λάθος η χρονική έναρξη του δεύτερου ένοπλου αγώνα, λάθος ο χαρακτήρας του ένοπλου αγώνα⁴⁸⁴ τον οποίο ο Νίκος Ζαχαριάδης το θεωρούσε ως σοσιαλιστική επανάσταση.

Το κατηγορητήριο συνεχίστηκε εστιάζοντας στην παραβίαση, σύμφωνα με τον Ντεζ, της εσωκομματικής δημοκρατίας και της αρχής της συλλογικής καθοδήγησης. Τον κατηγορήσε ότι είχε να συγκληθεί συνέδριο από το 1945, δηλαδή 10 χρόνια, ότι υπήρχε μονοπρόσωπη καθοδήγηση, πως στην Τασκένδη σφετερίστηκε καταστάσεις και γενικά ότι επικρατούσε «*ανώμαλη κατάσταση στην Κ.Ε. του ΚΚΕ*».

Ολοκληρώνοντας το λόγο του ο Γκ. Ντεζ κατηγορήσε τον Νίκο Ζαχαριάδη πως δεν είχε φροντίσει για τα κατάλληλα μέτρα ώστε να εξασφαλιστεί η φροντίδα και η ασφάλεια των παράνομων στελεχών. Με λάθη της καθοδήγησης έγιναν πολλές συλλήψεις παράνομων μελών στην Ελλάδα, ο ίδιος δεν φρόντισε να παρθούν τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία των μελών που στέλνονταν στην Ελλάδα, επεσήμανε πως υπήρχαν άτοπα δημοσιεύματα στο *Νέο Κόσμο* που έβαζαν σε κίνδυνο συντρόφους, άστοχες δηλώσεις στην *Ελεύθερη Ελλάδα*⁴⁸⁵.

Εκτός από την εισήγηση του Γκ. Ντεζ έχει ενδιαφέρον η μεταστροφή των κομματικών στελεχών που αποκαλύπτεται από τις τοποθετήσεις τους στην Ολομέλεια. Σχεδόν στο σύνολό τους όχι μόνο αποδέχτηκαν την εισήγηση του Γκ. Ντεζ αλλά μίλησαν για τον Ζαχαριάδη με τους σκληρότερους

⁴⁸³ Η 6^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Αθήνα, σ 41. Ο Ν. Ζαχαριάδης στο κείμενό του «*προβλήματα της κρίσης του ΚΚΕ*» του 1962, αναφέρεται εκτενώς στις εκλογές του 1946 στις οποίες η συμμετοχή του ΚΚΕ θα εξασφάλιζε την ειρηνική εξέλιξη στη χώρα. Θεωρεί τον Μ.Παρτσαλίδη υπεύθυνο για την κριτική που γίνεται για τη μη συμμετοχή στις εκλογές και πως «*πάει εκ των υστέρων να δικαιολογήσει και την προδοσία της Βάρκιζας. Αποτελούσε βλέπετε την αρχή, το πρώτο βήμα προς την ειρηνική εξέλιξη, το ειρηνικό πέραςμα*», *Η παράνομη μπροσούρα του Νίκου Ζαχαριάδη*, Γλάρος, 1987, σ.16-17. Ο Μ. Παρτσαλίδης στην ομιλία του στην 7^η ολομέλεια του 1950, αναφέρει ξεκάθαρα πως η Κ.Ε. του ΚΚΣΕ υπέδειξε συμμετοχή στις εκλογές ενώ «*ο σ. Μόλοτοφ είπε ότι δεν αποκλείεται η Ιντέλιτζενς Σέρβις με τα άλλα κόμματα να σας έσπρωξε στην αποχή*», Ομιλία Μ. Παρτσαλίδη, 7^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 14-18 Μαΐου 1950, Σεπτέμβρης 1950, μόνο για εσωκομματική χρήση, σ.28

⁴⁸⁴ ό.π. σ 43

⁴⁸⁵ ό.π. σ 53. 3

χαρακτηρισμούς, ότι ήταν «μικροαστός» και «τυχοδιώκτης»⁴⁸⁶, ότι «στη γραμματεία επικρατούσε σαπισμένο κλίμα»⁴⁸⁷ άλλοι αναφέρθηκαν «στη στυγνή δικτατορία του Νίκου Ζαχαριάδη»⁴⁸⁸ ότι «δημιουργούσε κλίμα αφόρητης φοβίας»⁴⁸⁹ στην Κεντρική Επιτροπή επικρατούσε «τρομοκρατία, φόβος, συμβιβασμός»⁴⁹⁰ ότι τώρα ο ίδιος «παριστάνει τον μηνιόντα Αχιλλέα»⁴⁹¹ ότι υπήρχε «προσωπολατρία»⁴⁹² και ότι ήταν «κοινός εγκληματίας»⁴⁹³ Οι περισσότεροι ομιλητές, μέλη της Κ.Ε., υποστήριξαν ότι τους παραπλάνησε ο Ζαχαριάδης, ότι στην ουσία συμφωνούσαν στις αποφάσεις της Κ.Ε. γιατί είτε τον φοβούνταν, είτε του είχαν τυφλή εμπιστοσύνη, είτε γιατί κατάφερνε να τους παραπλανά⁴⁹⁴.

Ο Μάρκος Βαφειάδης, ο οποίος καθαιρέθηκε δύο φορές από το ΚΚΕ, μία το 1949 και δεύτερη το 1958, [ενώ ένα χρόνο πριν, το Φεβρουάριο του 1957 είχε εκλεγεί μέλος του ΠΓ της Κ.Ε. του ΚΚΕ από την 7η πλατιά ολομέλεια] στην παράνομη μπροσούρα που κυκλοφόρησε στη Θεσσαλονίκη το 1958 και

⁴⁸⁶ Ομιλία Α. Γκρόζου, ό.π. σ 70

⁴⁸⁷ Ομιλία Λ. Σταθά, ό.π. σ 101

⁴⁸⁸ Ομιλία Παν.Υφαντή, ό.π. σ 105

⁴⁸⁹ Ομιλία Παν.Υφαντή, ό.π. σ 105

⁴⁹⁰ Ομιλία Π. Βαϊνά, ό.π. σ 109

⁴⁹¹ Ομιλία Κ. Θέου, ό.π. σ 123

⁴⁹² Ομιλία Μ. Παπαγεωργίου, ό.π. σ 148

⁴⁹³ Ομιλία Μ. Τσάντη, ό.π. σ189. Ο Γιώργος Γκαγκούλιας για το κλίμα που επικρατούσε στο ΚΚΕ σχολιάζει πως «κατά περίεργο τρόπο, όλοι αυτοί οι σύντροφοι, που στην 3^η Συνδιάσκεψη και όχι μόνο, υμνούσαν και λιβάνιζαν τον Ζαχαριάδη, αργότερα 1956-57, θα τον καθαιρέσουν, θα τον διαγράψουν, θα τον εξορίσουν και θα τον αφήσουν να πεθάνει στο Σοργκούτ της Σιβηρίας», Γιώργος Δ. Γκαγκούλιας, *Η αθέατη πλευρά του εμφυλίου. Τα τραγικά γεγονότα της 7^{ης} Μεραρχίας του ΔΣΕ*, Αθήνα (Ιωλκός), 2004, σ.157.

⁴⁹⁴ «Με την επέμβαση των πέντε κομμάτων και τη σύγκληση της 6ης ολομέλειας του 1956 με την πρωτοβουλία τους και με σαφή την κατεύθυνση αποπομπής του Ζαχαριάδη από την ηγεσία, οι γλώσσες λύθηκαν, οι επιφυλάξεις παραμερίστηκαν, οι φόβοι διαλύθηκαν. Έτσι εξηγείται το φαινόμενο της μεταμόρφωσης των λιβανιστών. Οι κομπάρσοι μετατράπηκαν σε κατηγόρους κατά τρόπο που προκαλεί κατάπληξη και ναυτία». Βασίλης Νεφελούδης, *Το σταλινικό φαινόμενο στην Ελλάδα. Ζαχαριάδης και ζαχαριαδισμός. Ο μύθος και η αλήθεια*, Δελφίνι, 1993, σ.165

περιέχει τις δύο πλατφόρμες που κατέβασε στη συνεδρίαση του ΠΓ στις 15 Νοεμβρίου 1948 και στην 7η ολομέλεια το 1957, αναφέρει πως ενώ ήθελε να συμμετέχει στην 6η ολομέλεια δεν πήρε μέρος χωρίς να εξηγεί τους λόγους⁴⁹⁵.

Ο Μ.Παρτσαλίδης στην εκτενή ομιλία του, στην 7η Ολομέλεια του 1950, αναφέρεται στα γράμματα που έστειλε στην Κ.Ε. του ΚΚΣΕ και στις τρεις συσκέψεις που ακολούθησαν στη Μόσχα, το Μάρτη του 1950, παρουσία και του Ν. Ζαχαριάδη, και με αφορμή την επιστολή του Μ. Βαφειάδη και την καταγγελία του πως ο Ν. Ζαχαριάδης ήταν κατάσκοπος της Ιντέλιτζενς Σέρβις. Ο ίδιος κάνει την αυτοκριτική του και δέχεται πως στα γράμματα που έστειλε περιέχονταν και λάθος εκτιμήσεις. Στη συνέχεια κάνει εκτενή ανάλυση για τον ΔΣΕ, τη συμφωνία της Βάρκιζας, την ομαλή δημοκρατική εξέλιξη⁴⁹⁶. Ο Γ.Γούσιος εκτιμά για τις επιστολές του Μ.Παρτσαλίδη πως στο ταξίδι τους για τη ΣΕ, Δεκέμβριος του 1949, ο Παρτσαλίδης στη στάση του πλοίου στην Οδησό, συναντήθηκε για έξι ώρες με τον σοβιετικό Πετρόφ και σε αυτή τη συνάντηση πείστηκε να ξεκινήσει την κριτική στο ΚΚΕ και ως μέρος της τακτικής του ήταν και οι επιστολές⁴⁹⁷.

Στο «Κλειστό γράμμα» αναφέρονται παραδείγματα έλλειψης φροντίδας για τα παράνομα στελέχη και για εγκληματικές παραβάσεις των συνωμοτικών μέτρων, κριτική που έχει στόχο τον Νίκο Ζαχαριάδη⁴⁹⁸. Τον Ιούνιο του 1955 στο «Νέο Κόσμο» ο Β. Μπαρτζιώτας σε άρθρο του έγραφε πως «το ΚΚΕ μελέτησε την πείρα και τα διδάγματα του συγκεντρωτικού χτυπήματος που καταφέρθηκε στο κόμμα και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το χτύπημα αυτό είναι έργο προβοκάτορα, που κατείχε την ίδια είτε ανώτερη θέση σε σχέση μ' αυτούς που πιάστηκαν». Αυτή η ανακοίνωση προκάλεσε δυσπιστία, καχυποψία και σύγχυση στις παράνομες οργανώσεις, αφού δημόσια έγραφε πως υπήρχε προβοκάτορας ανάμεσά τους, σύμφωνα με τους

⁴⁹⁵ Τα βασικά κομματικά προβλήματα, Θεσσαλονίκη 1958, σ.13

⁴⁹⁶ 7^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 14-18 Μαΐου 1950, Σεπτέμβρης 1950, μόνο για εσωκομματική χρήση, σ.25-42.

⁴⁹⁷ Γιώργης Βόντιτσος – Γούσιος, *Οι αιτίες για τις ήττες, τη διάσπαση του ΚΚΕ και της ελληνικής αριστεράς*, τόμος Β', σ.20-21

⁴⁹⁸ Κλειστό γράμμα της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς όλα τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, Ντοκουμέντα του ΚΚΕ από την 6^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ, Μάρτης 1956 ως την 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της Κεντρικής Επιτροπής Ελέγχου (ΚΕΕ) του ΚΚΕ, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Γενάρης 1957, αρ. 180

συντάκτες και επικριτές του Β.Μπαρτζιώτα. Στο κείμενο υπάρχει και δεύτερη φορά η αναφορά σε πράχτορες και σπιούνους όπως: «*Η επαναστατική επαγρύπνηση πετυχαίνει μόνο όταν στηρίζεται στη βοήθεια των πιο πλατιών μαζών. Κανόνας είναι ότι τα χτυπήματα και οι συλλήψεις κατά 99% προέρχονται 'απ' τα μέσα' από πράχτορες, σπιούνους, προδότες και προβοκάτορες*». Ο Β. Μπαρτζιώτας δημοσίευσε βιβλίο με τον ίδιο τίτλο «*Οι γερές μαζικές κομματικές οργανώσεις*» όπου εκεί αναλύει πως χτίζεται η παράνομη οργάνωση, πως στήνεται η συνωμοτικότητα και η επαγρύπνηση, η παράνομη δουλειά κ.ά. εκδόθηκε από τις Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις τον Οκτώβριο του 1955.

Ως δεύτερο παράδειγμα το κείμενο αναφέρεται σε δύο ανακοινώσεις από το Ρ/Σ «*Ελεύθερη Ελλάδα*» όπου, δημόσια, ανακοινώθηκαν λάθος συλλήψεις στελεχών που δεν είχαν, όμως, συλληφθεί και σε εκπομπή του σταθμού με τον τίτλο «*Φροντιστήριο του Αγωνιστή*» γίνονταν λόγος για την τεχνική της παράνομης δουλειάς και δίνονταν συμβουλές για την εφαρμογή των βασικών κανόνων συνωμοτισμού. «*Δεν χρειάζεται σοφία για να καταλάβει κάποιος ότι η ασφάλεια που παρακολουθούσε προσεχτικά τις εκπομπές αυτές, πληροφορούνταν πώς δούλευαν οι κομμουνιστές*». ⁴⁹⁹

Την ίδια χρονιά που έγινε το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ αλλά και η 6η Ολομέλεια του ΚΚΕ έγιναν διεργασίες στο ΚΚΕ. Αυτές τις διεργασίες παρουσιάζει μέσα από το ημερολόγιό του ο υπάλληλος της Πρεσβείας της Σοβιετικής Ένωσης στην Αθήνα Β.Ι. Σούνιν. Σε έκθεση που συνέταξε στις 15 Οκτωβρίου 1956 αναφέρεται στη συνδιάσκεψη της ΕΔΑ το Μάιο του ίδιου έτους. Σε αυτή γράφει ότι «*οι Παπαχρήστου και Σεμιτζής, η ομάδα του άλλοτε μέλους της Κ.Ε. του ΚΚΕ και παλαιού πράκτορα της Ασφάλειας Παπαγιάννη, συκοφάντησαν την ηγεσία της ΕΔΑ, προσπαθώντας στη βάση της κριτικής που ασκήθηκε στο Ζαχαριάδη να καταδικάσουν όλη την πολιτική της ηγεσίας του ΚΚΕ και της ΕΔΑ*» στο ίδιο κείμενο γράφεται και η πρόθεσή τους να δημιουργήσουν ένα νέο κόμμα με την ονομασία «*Δημοκρατικό Αριστερό Κόμμα*».

Ο Β.Ι.Σούνιν στη συνέχεια ενημερώνει για την κατάσταση που επικρατεί στους εξόριστους στον Άη Στράτη. Εκεί οι πολιτικοί κρατούμενοι χωρίστηκαν σε τέσσερις ομάδες.

⁴⁹⁹ Βασίλη Μπαρτζιώτα, *Οι γερές μαζικές κομματικές οργανώσεις*, Νέος Κόσμος, Ιούνης 1955, σ.3, 33.

Α.400 μέλη τάσσονται υπέρ του Νίκου Ζαχαριάδη, επικεφαλής της ομάδας ο Μενύχτας και ο Καραγίτης

Β.300 μέλη κατά του Νίκου Ζαχαριάδη, επικεφαλής της ομάδας ο Σωτήρης Σουκαράς και ο Νίκος Κασκίρης

Γ.80 μέλη που προέρχονται από το Αγροτικό Κόμμα Ελλάδος με επικεφαλής τους Αποστολίδη και Νάση

Δ.40 μέλη κατά του Νίκου Ζαχαριάδη αλλά κατά και του νέου Γενικού Γραμματέα Α. Γκρόζου, επικεφαλής αυτής της ομάδας ο Βασίλης Τζιτζιός⁵⁰⁰.

Η 6η ολομέλεια του ΚΚΕ ολοκληρώνεται και αποφασίζει την καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη από γενικό γραμματέα και από το πολιτικό γραφείο, την καθαίρεση του Βασίλη Μπαρτζιώτα⁵⁰¹ από το πολιτικό γραφείο και από γραμματέα της Κ.Ε., την αποκατάσταση των Δ. Παρτσαλίδη, Παν. Μαυρομάτη, Ζήση Ζωγράφου, Φωκίωνα Βέττα, Μιχάλη Τσάντη, Μάρκο Βαφειάδη, Θανάση Χατζή, Μήτσο Βατουσιανό, Θύμιο Μπράτσο⁵⁰² και την ακύρωση των

⁵⁰⁰ Από το σημείωμα της συνομιλίας του υπαλλήλου της Πρεσβείας της ΣΕ στην Αθήνα Β.Ι.Σούνιν με τον Χ.Λαγώνα για την κατάσταση στις δημοκρατικές οργανώσεις της Ελλάδας μετά το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο

⁵⁰¹ Στην έκδοση των πρακτικών για την 6η Ολομέλεια, 1956, από τη Σύγχρονη Εποχή το 2010, δεν έχει δημοσιευθεί η ομιλία του Σοβιετικού Κουούσινεν ο οποίος σύμφωνα με τον Στ.Κασιμάτη, είχε παραγκωνιστεί επί Ι.Στάλιν και μετά το θάνατό του εμφανίστηκε ξανά στο προσκήνιο. Ο Κουούσινεν στην ομιλία του άσκησε δριμεία κριτική στον Ν.Ζαχαριάδη ενώ χαρακτήρισε τον Β. Μπαρτζιώτα «*καπριτσιόζα μπαλαρίνα*» για τις ιδιοτροπίες του τις οποίες όμως δεν μας ανέλυσε». Σκοπός του χαρακτηρισμού η άσκηση πίεσης στον Β.Μπαρτζιώτα. Σταύρος Κασιμάτης, *Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, 1997, σ.299

⁵⁰² Μέσα σε λίγα χρόνια η στροφή στελεχών του ΚΚΕ απέναντι στον Νίκο Ζαχαριάδη είναι εντυπωσιακή. Για παράδειγμα ο Ζήσης Ζωγράφος στην ομιλία του στην 7^η ολομέλεια, 14-18 Μαΐου 1950 ανέφερε πως χάρη στον Ν.Ζαχαριάδη το ΚΚΕ κατάφερε και πήρε μέρος στους μεγάλους πολιτικούς κοινωνικούς αγώνες, «*χωρίς τον Ζαχαριάδη το κόμμα μας θα δεχόταν το μεγαλύτερο πλήγμα στην εκπλήρωση των καθηκόντων του*» και συνέχισε πως «*ο Ζαχαριάδης παίζει τον πρώτο δημιουργικό, καθοριστικό ρόλο και είναι αυτός, που ριζοβόλησε το μαρξισμό – λενινισμό στη χώρα μας*», Ομιλία Ζ.Ζωγράφου, 7^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 14-18 Μαΐου 1950, Σεπτέμβρης 1950, για εσωκομματική χρήση, σ.101. Οι Μήτσος Βατουσιανός, Συνταγματάρχης του ΔΣΕ και Πολιτικός Επίτροπος, Θανάσης Χατζής, πρώην μέλος της ΚΕ

αποφάσεων της 5^{ης} Ολομέλειας που αφορούσαν στα γεγονότα της Τασκένδης⁵⁰³.

Αποφασίστηκε να συγκληθεί το 8^ο Συνέδριο, και εξελέγη το επταμελές γραφείο της Κ.Ε. που αποτελούνταν από τους Α. Γκρόζο, Κ. Κολιγιάννη, Στ. Κασιμάτη, Π. Υφαντή, Λεω. Στρίγκο, Κώστα Θέο και Πέτρο Ρούσο. Ήταν τέτοια η επέμβαση της Διεθνούς Επιτροπής που όχι μόνο υπέδειξε ποιοι ακριβώς θα αποτελούσαν το Γραφείο της ΚΕ αλλά ο Βούλγαρος Πρωθυπουργός Α.Τ. Γιούγκοφ πρότεινε και τον εξής καταμερισμό. *«Για υπευθυνότητα που σχετίζεται με την Ελλάδα: Κολιγιάννης, Υφαντής. Διαφώτιση: Ρούσος, Κασιμάτης. Οργανωτικά: Στρίγγος. Συνδικαλιστικά: Γκρόζος, Θέος»*⁵⁰⁴. Όπως προαναφέρθηκε, αρχικά Γενικός Γραμματέας, έγινε ο Α. Γκρόζος και την ίδια χρονιά τον διαδέχθηκε ο Κ. Κολιγιάννης ενώ για τον Α. Γκρόζο δημιουργήθηκε για πρώτη φορά η θέση του Προέδρου της ΚΕ.⁵⁰⁵ Ο Στ. Κασιμάτης εκτός από τους χαρακτηρισμούς του προς τον Α. Γκρόζο ως «ανεπαρκής», ότι έξυπνος μεν αλλά *«δεν είχε την ικανότητα της σύνθεσης»*, παρατηρεί πως *«κυρίως του λιγόστευε το θάρρος και του περίσσευε η σκοπιμότητα, ο συμβιβασμός, η υποταγή. Ας αφήσουμε το 'τυπικό' γεγονός ότι θέση προεδρεύοντος ή Προέδρου του*

και πρώην πρώτος γραμματέας του ΕΑΜ. Συνταγματάρχης στο ΔΣΕ και Πολιτικός Επίτροπος, Μιχάλης Τσάντης και Φωκίονας Βέττας, Αντισυνταγματάρχης του ΔΣΕ και Πολιτικός Επίτροπος, είχαν καθαιρεθεί από την 5^η ολομέλεια του 1949 ενώ ο Παν. Μαυρομάτης καθαιρέθηκε στην 7^η ολομέλεια του 1950. Η ανακοίνωση της 6^{ης} ολομέλειας καθώς και συμπεράσματά και αποφάσεις δημοσιεύθηκαν στον Νέο Κόσμο, χρονιά Η', αρ. 4-5, Απρίλης – Μάης 1956.

⁵⁰³ Στην 7^η ολομέλεια 18-24 Φεβρουαρίου 1957 ο Νίκος Ζαχαριάδης καθαιρείται από την Κ.Ε. και διαγράφεται από το ΚΚΕ, βλ. Το ΚΚΕ επίσημα κείμενα, 1956-1961, Αθήνα, σ 173-176.

⁵⁰⁴ Σταύρος Κασιμάτης, Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα, Φιλίστωρ, 1997, σ.299

⁵⁰⁵ Στο Νέο Κόσμο δημοσιεύθηκαν κείμενα που παρουσίαζαν την 6^η Ολομέλεια και αυτά ήταν, *Συμπεράσματα της 6ης πλατιάς ολομέλειας της ΚΕ της ΚΕΕ του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας*, Νέος Κόσμος, Απρίλης – Μάης 1956, τεύχος 4-5, σ.3-15. *Με ρωμαλέο πνεύμα το ΚΚΕ προχωρεί στην εφαρμογή των αποφάσεων της 6^{ης} Ολομέλειας*, Νέος Κόσμος, Ιούνης 1956, τεύχος 6, σ.4-12. Γιώργης Βόνιτισιος (Γούσιας), *Σχετικά με τις αποφάσεις της 6^{ης} πλατιάς ολομέλειας του ΚΚΕ*, Νέος Κόσμος, Ιούλης 1956, τεύχος 7, σ.70-71. Λευτέρη Αποστόλου, *Ο ρόλος του εξτρεμισμού και του σεχταρισμού στην ήττα της ένοπλης πάλης του 1946-1949 στην Ελλάδα*, Νέος Κόσμος, Αύγουστος 1956, τεύχος 8, σ.49-59. Φώκος Βέτας, *Πάνω στις αποφάσεις της 6^{ης} πλατιάς ολομέλειας*, Νέος Κόσμος, Σεπτέμβρης 1956, τεύχος 9, σ.14-23

Γραφείου ή του ΠΓ δεν προβλεπόταν από το ισχύον καταστατικό του κόμματος»⁵⁰⁶.

Η επέμβαση της Διεθνούς Επιτροπής δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία. Προσπάθειες χειραγώγησης και εναρμόνισης με τις κατευθυντήριες γραμμές της ΣΕ είχαν γίνει και πριν την 6^η ολομέλεια. Στη διατριβή αναφέρονται οι παρεμβάσεις κατά τη διαμονή των πολιτικών προσφύγων στη ΣΕ. Τα γεγονότα στην Κομματική Οργάνωση Τασκένδης το 1955 το επιβεβαιώνουν.

Στην εισήγησή του ο Γκ.Ντεζ δεν λέει όλη την αλήθεια όταν ανακοινώνει στο σώμα ότι οι Ν.Ζαχαριάδης και Β.Μπαρτζιώτας υπέβαλαν την παραίτησή τους τη στιγμή που αυτοί οι δύο από κοινού έστειλαν επιστολή στην επιτροπή μαζί με τους Α. Γκρόζο και Ν. Ακριτίδη, όπως έχει ήδη αναφερθεί στη διατριβή.

Μία επιπλέον επιβεβαίωση ότι η απόφαση για τον Ν.Ζαχαριάδη ήταν προαποφασισμένη προκύπτει από την απόφαση αρ. Π. 187/12 της 7^{ης} Φεβρουαρίου 1956 της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ στην οποία προβλεπόταν να δοθεί στον Ν.Ζαχαριάδη η δυνατότητα να σπουδάσει ή να εργαστεί στην ΕΣΣΔ. Για να μπορεί να σπουδάσει ή να εργαστεί στην ΕΣΣΔ ο Νίκος Ζαχαριάδης θα έπρεπε να πάψει να είναι Γενικός Γραμματέας της Κ.Ε. του ΚΚΕ. Συνεπώς από τις 7 Φεβρουαρίου 1956 η Κ.Ε. του ΚΚΣΕ είχε καταλήξει πως ο Νίκος Ζαχαριάδης δεν θα συνέχιζε να είναι ο ηγέτης του ΚΚΕ. Είχε ήδη δηλαδή αποφασίσει την αποπομπή του⁵⁰⁷.

Ο Ν.Ζαχαριάδης δεν παραβρέθηκε στις διαδικασίες της 6^{ης} Ολομέλειας· είναι η πρώτη φορά στην ιστορία του ΚΚΕ που δεν παραβρίσκεται ο Γενικός Γραμματέας του σε ολομέλεια. Ο ίδιος εξηγεί την απόφασή του αυτή στο λόγο του στην 7^η Ολομέλεια το Φεβρουάριο του 1957.

«δήλωσα στην Επιτροπή, στο σ. Κουουσίνεν. Και το έδωσα και γραφτά.

Τώρα όλα αυτά τα ντοκουμέντα δεν τα έχω, σας δίνω το νόημα.

Αποδέχομαι το σχηματισμό της Επιτροπής. Δεν συμφωνώ με τη γενική

⁵⁰⁶ Σταύρος Κασσιμάτης, *Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, 1997, σ.47

⁵⁰⁷ «Υπόμνημα του τμήματος της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ υπεύθυνου για τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα σχετικά με την αποκατάσταση του πρώην Γενικού Γραμματέα της Κ.Ε. του ΚΚΕ Ν. Ζαχαριάδη», 5 Μαΐου 1956, στο Αφινιάν, Β.Γ., Κόντης, Β, Παπουλίδης, Κ., Σμυρνόβα, Ν. Ντ., Τομίλινα, Ν. (επιμ.), *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1999, αρ. 58, σ. 265. Βλ. και *Η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη, αρχείο Νίκου Ζαχαριάδη*, Αθήνα, 2003, σ 23. Για μία σύντομη και περιεκτική επισκόπηση βλ. και *Η τραγωδία των Ελλήνων αγωνιστών της Τασκένδης*, εκδόσεις Α/συνέχεια, 2006, σ.11

εκτίμηση της δουλειάς της καθοδήγησης του ΚΚΣΕ. Και εφόσον η επιτροπή των αδελφών κομμάτων ουσιαστικά ανέλαβε ευθύνες μου με το ΚΚΕ, με το σχηματισμό της και με την πρωτοβουλία που ανέλαβε, παρακαλούσα να μου υποδείξει σε ποιους συντρόφους να παραδώσω τη δουλειά μου στο ΚΚΣΕ και να μπω στην μπάντα. Και επειδή δεν ήθελα να σταθώ εμπόδιο στη δουλειά της Επιτροπής και να έρθω σε σύγκρουση μαζί της, μια και είχα διαφορετική, ριζικά, γνώμη στη βασική πολιτική εκτίμηση της δουλειάς της καθοδήγησης του ΚΚΕ δεν ήρθα στην 6^η ολομέλεια».⁵⁰⁸

Στην 7η ολομέλεια ο Νίκος Ζαχαριάδης τοποθετήθηκε σε όλα τα ζητήματα που απασχολούσαν εκείνο τον καιρό το ΚΚΕ και για τα περισσότερα που τον κατηγορούσαν, όπως το περιβόητο γράμμα από τη φυλακή, την αποχή από τις εκλογές, τον δεύτερο ένοπλο αγώνα. Η 7η Ολομέλεια καθαίρεσε τον Νίκο Ζαχαριάδη από την Κ.Ε. του ΚΚΕ καθώς και από μέλος του κόμματος ενώ πήρε απόφαση να εξετάσει την κατηγορία εναντίον του ως πράκτορα. Οι μόνοι που δεν υπερψήφισαν τη διαγραφή του από το ΚΚΕ ήταν τα μέλη της ΚΕΕ Μιλτιάδης Πορφυρογένης και Πολύδωρος Δανιηλίδης⁵⁰⁹. Μόνο ο Μ.

⁵⁰⁸ Το ΚΚΕ επίσημα κείμενα, τόμος 8^{ος} 1956-1961, Αθήνα, 1997, σ 687. Αντίθετη άποψη διατυπώνει το ΚΚΕ στην απόφασή του μετά το πέρας της 7^{ης} Ολομέλειας του 1957 όπου αναφέρεται πως «η άρνηση του Ν. Ζαχαριάδη να πάρει μέρος στην 6^η ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ, η περιφρόνησή του προς την Κ.Ε. και τα μέλη του ΚΚΕ, η συστηματική, φραξιονιστική υπονόμευση από μέρους του των αποφάσεων της 6^{ης} ολομέλειας, δείχνουν το αντικομματικό κατρακύλισμά του, φανερώνουν το πραγματικό πρόσωπό του, πρόσωπο εχθρού του κόμματος», Η 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 19-23 Φλεβάρη 1957, έκδοση μόνο για εσωκομματική χρήση, αριθ. 98, σ. 25. Ο Νίκος Ζαχαριάδης επανέρχεται στο θέμα, δέκα χρόνια αργότερα, σε επιστολή του προς τους Λ.Μπρέζνιεφ, Μ.Α. Σούσλοφ και Σεμιτσάσνι στις 15 Φεβρουαρίου 1967 αναφέρει πως το 1956, στην 6η ολομέλεια, με εντολή του Ν.Χρυσόφ και εκτελεστές τους Γκ. Ντεζ και Ο.Β. Κουουσίεν, στο ΚΚΕ έγινε «απτά πάνω προνουντισμένο» και ο ίδιος βρέθηκε «στην αρχή υπό ‘κατ’ οίκον’ περιορισμόν», στο Π.Ανταίος, Ν.Ζαχαριάδης. Θύτης και θύμα, Αθήνα (Φυτράκης), 1991, σ.316

⁵⁰⁹ Ο Πολύδωρος Δανιηλίδης στην ομιλία του στην 7η ολομέλεια του 1957 δήλωσε πως «δεν έχω και δεν είχα καμία βασική διαφορά με τις αποφάσεις της 6ης ολομέλειας» και όσον αφορά στο θέμα του Ν.Ζαχαριάδη είπε πως δεν συνηθίζει να αποδίδει γρήγορα χαρακτηρισμούς, «στη ζωή μου ακολούθησα δύο αρχές να μην πυροβολώ τους πεθαμένους και την αρχή των ευγενικών κυνηγών να μην πυροβολώ το πουλί που κάθεται». Μία τοποθέτηση όχι τόσο ξεκάθαρη όσο ξεκάθαρη ήταν η διαγραφή του Ν.Ζαχαριάδη. Πολύδωρος Δανιηλίδης, Ομιλία

Πορφυρογένης στην ομιλία του ζητά καθαρά και ξάστερα ο Νίκος Ζαχαριάδης «να μείνει μέλος του κόμματος»⁵¹⁰ Ο Πολύδωρος Δανιηλίδης, μέλος της ΚΕΕ, στις 26 Δεκεμβρίου 1956, έστειλε ένα γράμμα στην Κ.Ε. του ΚΚΕ στο οποίο ισχυρίζεται ότι υπάρχει ρήξη στην ενότητα του κόμματος, η οποία δεν μπορεί να διασφαλιστεί και κατήγγειλε τα μέτρα που παίρνονταν κατά μελών του ΚΚΕ που διαφώνησαν με τη διαγραφή του Ν.Ζαχαριάδη. Το γράμμα το έκλεινε με τις εξής προτάσεις

1) Να συγκληθεί το συντομότερο η 7η Ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ.

2) Στην Ολομέλεια αυτή να παραιτηθεί χωρίς καμιά συζήτηση το σημερινό Γραφείο της Κ.Ε..

3) Να ανατεθεί προσωρινά στην ΚΕΕ η καθοδήγηση του κόμματος με μοναδική αποστολή μέσα στο συντομότερο χρονικό διάστημα (6-8 μήνες το πολύ) να συγκαλέσει ένα ανώτερο σώμα του κόμματος, αν είναι δύσκολο το 8ο Συνέδριο, ή την IV Συνδιάσκεψη. Ο Πολύδωρος Δανιηλίδης δύο μήνες μετά, στην ομιλία του στην 7^η ολομέλεια (1957) καταδίκασε το γράμμα και ομολογεί πως «το γράμμα αυτό ήταν γραμμένο σε ύφος όχι κομματικό σε πολλά σημεία. Το ύφος αυτό είχε το στοιχείο της σκοπιμότητας. Όσοι ξέρουνε το χαρακτήρα μου θα με πιστέψουν. Γι' αυτό και το καταδικάζω».⁵¹¹

στην 7η πλατιά ολομέλεια 18-24 Φλεβάρη 1957, Φλεβάρης 1957, μόνο για εσωκομματική χρήση αρ. 98, σ.365.

⁵¹⁰ Μιλτιάδης Πορφυρογένης, Ομιλία στην 7η πλατιά ολομέλεια 18-24 Φλεβάρη 1957, Φλεβάρης 1957, μόνο για εσωκομματική χρήση αρ. 98, σ.764.

⁵¹¹ Η 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 18-24 Φεβρουαρίου 1957, Πρακτικά, Σύγχρονη Εποχή, 2011, σ.6. Πολύδωρος Δανιηλίδης, Ομιλία στην 7^η πλατιά ολομέλεια 18-24 Φλεβάρη 1957, Φλεβάρης 1957, μόνο για εσωκομματική χρήση αρ. 98, σ.365.

Ο Μάρκος Βαφειάδης με επιστολή του στις 21 Ιανουαρίου 1961 γράφει δημόσια για την 6^η και 7^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, «Οι αποφάσεις της 6^{ης} και 7^{ης} ολομέλειας τη Κ.Ε. του ΚΚΕ, που πάρθηκαν, ύστερα από την πάλι της βάσης του κόμματος και με τη βοήθεια του διεθνούς κινήματος έβαλαν τέρμα στο σεχταριστικό – δογματιστικό, εξτρεμιστικό επαναστατισμό και τοποθετήσαν σωστά την πορεία και τον χαρακτήρα των επερχόμενων εξελίξεων στη χώρα μας, όμως ευνοήθηκε το επαναστατικό περιεχόμενο των αποφάσεων αυτών της 6^{ης} ολομέλειας με αποτέλεσμα να έχουμε δεξιά οπορτουνιστική (ρεβιζιονιστική) υποτροπή που παρέλυσε τη δράση και το ρόλο του κόμματος στις επερχόμενες εξελίξεις στην Ελλάδα, διάσπασε τις κομματικές δυνάμεις», σ. 3-4. Στην ίδια επιστολή ασκεί κριτική στην ηγεσία του ΚΚΕ, γράφοντας πως η καθοδήγηση αποτελείται από δεξιούς οπορτουνιστές οι

Με αφορμή τη στάση του Π.Δανιηλίδη και άλλων μελών στην περίοδο πριν την 6^η έως και την 7^η ολομέλεια διαπιστώνεται μία αστάθεια στη σοβαρότητα και σταθερότητα των θέσεών τους. Αυτή η ταλάντευση, που δεν δικαιολογείται σε στελέχη που οι αποφάσεις τους καθορίζουν την τύχη χιλιάδων μελών του ΚΚΕ στην Ελλάδα και το εξωτερικό, έχει πολλές εξηγήσεις. Πολιτικά τους επηρέασε η στάση της ΣΕ που γι αυτούς ήταν το ζητούμενο των αγώνων τους, η πολιτική τους στάση και δράση παλινωδούσε και άλλαζε σε διαμετρικά αντίθετη κατεύθυνση από τη στάση των μελών του κόμματος σε φυλακές και εξορίες. Παράλληλα σε αρκετούς συνέβαλε το χαμηλό τους μορφωτικό επίπεδο, σε άλλους η ατομική τους τακτοποίηση. Στις εκτιμήσεις αυτές αν προστεθούν και ψυχολογικοί λόγοι όπως είναι η απογοήτευση της ήττας, η διαχείριση της νέας ζωής στο εξωτερικό, η βίωση του ξενιτεμού, ίσως δώσει μία απάντηση στην αντιφατική και ασυνεπή πολιτική θέση.

Μία από τις κατηγορίες προς τον Ν. Ζαχαριάδη ήταν ότι άργησε πολύ να ορίσει τη διενέργεια του επόμενου Συνεδρίου του ΚΚΕ· μετά την 6η ολομέλεια έγιναν άλλες 9 ολομέλειες και το 8ο συνέδριο συγκλήθηκε μετά από 6 χρόνια στις 2-8 Μαΐου 1961.

Ο ρόλος της Διεθνούς Επιτροπής και ο διάλογος του Ν. Ζαχαριάδη με την επιτροπή στο περιθώριο του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ το 1956, προκαλούν ερωτήματα των οποίων οι απαντήσεις δόθηκαν στις αποφάσεις της 6^{ης} Ολομέλειας. Εντύπωση προκαλεί η στάση των μελών της Κ.Ε. του ΚΚΕ, στο σύνολό τους, που «εν μία νυκτί» κατάλαβαν ότι τόσα χρόνια χειραγωγούνταν, όταν έπαιρναν αποφάσεις για κομβικά ζητήματα που αφορούσαν όχι μόνο τα μέλη του ΚΚΕ αλλά και ολόκληρο τον ελληνικό λαό, χωρίς να καταλαβαίνουν τι αποφασίζουν. Μεγάλος αριθμός μελών παρουσιάζονται στους λόγους τους, ότι αυτοί δεν ήξεραν, δεν καταλάβαιναν.

Η Κ.Ε. του ΚΚΕ τον Απρίλιο του 1956 έστειλε «Κλειστό γράμμα» προς τα μέλη του κόμματος με το οποίο τους ενημέρωνε για τις αποφάσεις της 6^{ης}

οποίοι «επιδίδονται στη μελέτη αν χρειάζεται ή όχι το μαρξιστικό – λενινιστικό κόμμα, τρέφονται από λιγκαλιστικές αυταπάτες για τη δυνατότητα μιας πλήρους νομιμότητας του κινήματος [...] και υιοθετούν την άποψη για διάλυση του ΚΚΕ», ό.π., σ. 4-5. βλ. παράρτημα 12: 8σέλιδη επιστολή του Μάρκου Βαφειάδη για την 6η και 7η ολομέλεια, 1956 και 1957 αντίστοιχα.

πλατειάς Ολομέλειας, ένα κείμενο αναλυτικό, πολλών σελίδων, που σε καμία του όμως γραμμή δεν αναφερόταν η ύπαρξη της Διεθνούς Επιτροπής, ότι η ολομέλεια συγκλήθηκε από τη διεθνή επιτροπή, ότι την εισήγηση την έκανε ο Ντεζ⁵¹².

Όσοι αρνιόνταν τη διαδικασία και τις αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας αντιμετώπιζαν τη διαγραφή τους⁵¹³. Όπως σημειώνει και ο Κώστας Τσίβος για την Τασκένδη «όταν η Κομματική Οργάνωση αρνήθηκε να επικυρώσει τις αποφάσεις της 6^{ης} Ολομέλειας, η νέα κομματική ηγεσία προέβη στη διάλυσή της και στην εκ βάθρων ανασύστασή της. Στα καθοδηγητικά όργανα της Τασκένδης διορίστηκαν οι πρώην παραμερισμένοι 'Αντιζαχαριαδικοί', καθώς και στελέχη που εγκαίρως αντιλήφθηκαν τις 'προκλήσεις' της νέας εποχής»⁵¹⁴

⁵¹² Σαράντα χρόνια του ΚΚΕ 1918-1958, επιλογή ντοκουμέντων, 1958, σ 641-655. Το ΚΚΕ τρία χρόνια μετά και αφού διενεργήθηκαν και η 7^η και η 8^η Ολομέλεια, 1957 και 1958 αντίστοιχα, αναλύοντας τις αντιδράσεις διατυπώνει τα εξής:

-Ο Μάρκος Βαφειάδης είναι αναθεωρητής ο οποίος ισχυρίζεται πως «η 6^η ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ λαθεμένα εκτίμησε την κατάσταση και λαθεμένα τη χειρίστηκε». Ο ίδιος και όσοι τον στηρίζουν είναι φραξιονιστές και καλλιεργούν την ιδέα πως η κρίση είναι νομοτελειακό φαινόμενο στο ΚΚΕ. Τάχατες υποστηρίζουν πως πρόκειται για «πάλη του νέου ενάντια στο παλιό» όμως στην ουσία υποσκάπτουν το κόμμα.

-Το ίδιο συμβαίνει και με τον Ν. Ζαχαριάδη μόνο που σε αυτόν κυριαρχεί ο σχεταρισμός και ο τυχοδιωκτισμός. Ορισμένοι δε οπαδοί του στην Ελλάδα ισχυρίζονται πως το κίνημα είναι αυθόρμητο

-Μία άλλη ομάδα αναθεωρητών του εξωτερικού ευθυγραμμίζεται με τους αναθεωρητές της Ελλάδας υποστηρίζοντας πως έπρεπε να γίνει μέτωπο με το κόμμα των Φιλελευθέρων στις εκλογές της 11ης Μαΐου 1958. «Η σημερινή κατάσταση και τα προβλήματα των εκπαιρισμένων», εσωτερικό κείμενο αρ. 1971 σ. 23. Όσον αφορά στον Μ. Βαφειάδη, ο ίδιος και όσοι τον στήριζαν, σε επιστολή του το 1966 προς τα αδελφά κόμματα της Ευρώπης ισχυρίζεται πως η διαφωνία του με το ΚΚΕ είναι η απόφαση του ΠΓ στις 14 Σεπτεμβρίου 1957 να διαλύσει τις παράνομες κομματικές οργανώσεις του ΚΚΕ στην Ελλάδα. Στη 18σέλιδη επιστολή τονίζεται πως «η νέα καθοδήγηση» του ΚΚΕ αναθεώρησε τις αποφάσεις της 6^{ης} και 7^{ης} ολομέλειας. βλ. παράρτημα 16. 18σέλιδη επιστολή συνοδοιπόρων Μ.Βαφειάδη προς αδελφά κόμματα για την κατάσταση στο ΚΚΕ, Μάρτιος 1966

⁵¹³ Πολύδωρος Δανιηλίδης, *Ο Πολύδωρος θυμάται*, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1990, σ.245.

⁵¹⁴ Κώστας Τσίβος, *Ο μεγάλος καϋμός της ξενιτειάς...». Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία 1948-1989*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2019, σ.117.

Η 6η πλατειά Ολομέλεια του 1956 ακολούθησε τις νέες αλλαγές που επέβαλε το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ.

Τα επεισόδια στην Τασκένδη το 1962

Η 7η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (1957) κατέληξε στην απόφαση πως ορισμένες οργανώσεις ήταν διαλυμένες λόγω της «εγκληματικής δράσης του Νίκου Ζαχαριάδη». Ισχυρίζονται μάλιστα πως πρόκειται για τεχνητή διάσπαση, δηλαδή εκτιμούν πως είναι άνευ ουσίας και δεν θα επηρεάσει καθόλου το ΚΚΕ. Παρά τη διατύπωση αυτής της διαπίστωσης, εκ των πραγμάτων δεν μπορούν να αποφύγουν την παραδοχή του πλήθους των μελών του ΚΚΕ που εναντιώθηκε στην 6^η ολομέλεια. Στη λιτή και σύντομη απόφαση για την ΚΟΤ υποστηρίζουν «υπάρχουν πολλά μέλη της ΚΟΤ, που επηρεασμένα από τα συνθήματα του Ζαχαριάδη και των στενών συνεργατών του δεν έχουν ακόμα επανασυνδεθεί με την κομματική οργάνωση ή δεν συμμετέχουν στην κομματική ζωή»⁵¹⁵. Και, ήδη, είχε περάσει, σχεδόν, ένας χρόνος.

Και στις 14 πολιτείες συγκροτήθηκαν ξεχωριστές οργανώσεις που υποστήριζαν τον Ν.Ζαχαριάδη. Ζαχαριαδικές οργανώσεις υπήρχαν σε όλα τα εργοστάσια, υποστηρίζει ο Κώστας Γκριτζώνας⁵¹⁶. Δρούσαν στην Τασκένδη δύο ΚΚΕ που το καθένα είχε τις οργανώσεις του σε κάθε πολιτεία, τους γραμματείς του, τις διαδικασίες τους. Οι διαγραφμένοι από το ΚΚΕ εξακολουθούσαν να θεωρούν τους εαυτούς τους μέλη του ΚΚΕ, ανέπτυσαν τις ίδιες δραστηριότητες και συμπεριφέρονταν όπως και πριν τη διαγραφή τους· η

⁵¹⁵ Απόφαση για την Κομματική Οργάνωση του ΚΚΕ στην Τασκέντη, 7^η πλατιά ολομέλεια 18-24 Φλεβάρη 1957, Φλεβάρης 1957, μόνο για εσωκομματική χρήση αρ. 98, σ.30-31

⁵¹⁶ Ο Κώστας Γκριτζώνας υπήρξε μέλος της ΟΚΝΕ το 1934. Φοιτητής στη Νομική Θεσσαλονίκης από όπου εκδιώχθηκε λόγω της ιδεολογίας του. Επί Μεταξά φυλακίστηκε, απελευθερώθηκε το 1943 και έδρασε ως καθοδηγητής του ΚΚΕ στη Θεσσαλία. Κατετάγη στο ΔΣΕ όπου απέκτησε το βαθμό του Ταγματάρχη και διετέλεσε Πολιτικός Επίτροπος στη 12^η Ταξιαρχία. Μετά το τέλος του εμφυλίου βρέθηκε πολιτικός πρόσφυγας στην Τασκένδη. Επαναπατρίστηκε το 1976. Ο Κ.Γκριτζώνας αναφέρει τα ονόματα των γραμματέων των «ζαχαριαδικών» οργανώσεων καθώς και την ιδιότητά τους στον ΔΣΕ, Κ.Γκριτζώνας, *Το Μαρξιστικό Λενινιστικό κίνημα την Ελλάδα*, Καρδίτσα, 2007, σ.71-72. Θωμάς Δρίτσιος, *Η εξέγερση της Τασκένδης Εκεί που ράγισε η καρδιά μας*, Αθήνα (Γλάρος) 1984, σ.84-87

διάσπαση, λοιπόν, δεν αποφεύχθηκε, η παράλληλη πολιτική δραστηριότητα των δύο ομάδων δεν είχε βρει κανέναν τέμνον σημείο συνεννόησης.

Αυτή ήταν η κατάσταση στην Τασκένδη μέχρι τα επεισόδια στην ΚΟΤ το 1962. Οι γραμματείς των κομματικών οργανώσεων -οι οποίες οργανωτικά, όπως προαναφέρθηκε, δεν ανήκαν στο ΚΚΕ μετά το 1956- με αφορμή την επέτειο της ημέρας που κατέβηκε η ναζιστική σημαία από την Ακρόπολη, θέλησαν να διοργανώσουν γιορτή στη 10^η πολιτεία στις 27 Μαΐου 1962 και συνάμα στη γιορτή να πραγματοποιηθεί λαχειοφόρος με σκοπό την ενίσχυση των αγωνιστών στην Ελλάδα⁵¹⁷. Έκλεισαν έναν μεγάλο χώρο στη 10^η Πολιτεία, έκαναν παραγγελία σε ζωγράφους της Τασκένδης προσωπογραφίες θεωρητικών του μαρξισμού – λενινισμού, ηρώων της επανάστασης του 1821, του Νίκου Μπελογιάννη και καταπιάστηκαν με το πρόγραμμα και τις ομιλίες.

Το ΚΚΕ ζήτησε από τα μέλη του να μην συμμετέχουν και υπήρξαν καταγγελίες για απειλές προς όσους δήλωναν την επιθυμία να παραβρεθούν. Στη συνέχεια σύμφωνα με τον Κώστα Πέτσα ο στρατηγός Σλονένσκι, διοικητής της αστυνομίας του Υπουργείου Εσωτερικών άρχισε να προσκαλεί στελέχη της ΚΟΤ προς γνώσιν και συμμόρφωσιν.

Ο Μήτσος Πέτσας διηγείται:

«Ταυτόχρονα, στους τόπους δουλιάς οι γραμματείς των κομματικών οργανώσεων του ΚΚΣΕ και τα διοικητικά και παραγωγικά στελέχη των επιχειρήσεων καλούσαν κάθε μέρα τους συντρόφους και τους απειλούσαν, ότι θα έπαιρναν μέτρα σε βάρος τους, αν έπαιρναν μέρος στη συγκέντρωση. Ανάμεσα στα μέτρα ήταν και η απόλυση από τη δουλιά, πράγμα που είχε γίνει νωρίτερα, μετά την 6η Ολομέλεια, σε χιλιάδες συντρόφους και η υπόμνηση λειτουργούσε τρομοκρατικά. Στις κολλεχτίβες των πολιτειών, οι σοβιετικοί διοικητές μαζί με τους γραμματείς των αχτιδικών επιτροπών του ΚΚΣΕ και όργανα της κρατικής ασφάλειας, καλούσαν επίσης συντρόφους και ασκούσαν την ίδια τρομοκρατία. Έφτασαν στο σημείο να στέλνουν στα σπίτια των συντρόφων σοβιετικές γυναίκες για να τρομοκρατήσουν τις Ελληνίδες, ότι σε περίπτωση συμμετοχής τους στη συγκέντρωση θα αντιμετωπίσουν

⁵¹⁷ Αφορμή στάθηκε ένα δημοσίευμα στη σοβιετική εφημερίδα «Τρουντ» που έκανε έκκληση για τους αγωνιστές του Αη Στράτη που αργοπέθαιναν, και ταυτόχρονα αποκαλύφθηκε πως ήταν αφημένοι τελείως στην τύχη τους. Μήτσος Πέτσας, *Η ηρωική πάλη των κομμουνιστών της Τασκένδης*, ΜΑΛΕΠ, Ιανουάριος 1991, τεύχος 3

*όχι μόνο τη βία της милітсіας μα και τα όπλα στρατιωτικών τμημάτων».*⁵¹⁸

Στις 18 Μαΐου η αστυνομία της Τασκένδης συλλαμβάνει τον Α.Σιδηρόπουλο, πρώτο γραμματέα της *ζαχαριαδικής* ΚΟ της 8^{ης} πολιτείας. Στις 19 Μαΐου μεταβαίνουν στην αστυνομία επιτροπές οι οποίες ζητούσαν να ελευθερωθεί ο Δ. Σιδηρόπουλος που καταδικάστηκε σε 15 ημέρες φυλάκισης με την κατηγορία της αλητείας. Εκείνη την ημέρα η αστυνομία προσπάθησε να διαλύσει τους συγκεντρωμένους, προέβη σε 16 συλλήψεις, ενώ συνολικά συνελήφθησαν 32, αρκετούς τους κατηγόρησε για αλητεία και τους έκλεισε φυλακή για 15 ημέρες.⁵¹⁹ Σε νέα διαμαρτυρία για τα γεγονότα στις 19 Μαΐου, η αστυνομία συλλαμβάνει τον γραμματέα της 13^{ης} Πολιτείας Πέτρο Τουλούδη στις 21 Μαΐου⁵²⁰. Οι συλληφθέντες στερήθηκαν τα πολιτικά τους δικαιώματα, ως αιτία σύλληψης εθεωρήθη η αλητεία και αρκετοί εξορίστηκαν στο Καζακστάν⁵²¹. Οι διώξεις, πλέον, θα γίνουν πιο μαζικές και δεν θα αρκестούν μόνο σε συλλήψεις και καταδίκες αλλά θα εξοριστούν αρκετά μέλη όπως αναφέρεται αναλυτικά στο κεφάλαιο *«Διαφωνίες, διώξεις και εξορίες στις σοσιαλιστικές χώρες»* στην παρούσα διατριβή. Τις ίδιες ημέρες (19 και 22 Μαΐου 1962) θα συλληφθούν ο Μήτσος Ελευθερίου, που ήταν Α' γραμματέας της *«ζαχαριαδικής»* ΚΟ της 5ης πολιτείας και ο Γιώργος Κοτρώτσιος, που ήταν μέλος της ΚΟ της 4ης πολιτείας. Και ο Μ.Ελευθερίου και ο Γ.Κοτρώτσιος κρατήθηκαν για αρκετό καιρό σε αυστηρή απομόνωση και στη δίκη χρεώθηκαν

⁵¹⁸ Μήτσος Πέτσας, *Η ηρωική πάλη των κομμουνιστών της Τασκένδης*, ΜΑΛΕΠ, Ιανουάριος 1991, τεύχος 3

⁵¹⁹ «Η επίθεση του ρεβιζιονισμού στην ΚΟ Τασκένδης», Λαϊκός Δρόμος, φ.83, 10 Απριλίου 1976

⁵²⁰ Σημείωμα του Κομμουνιστικού Κόμματος του Ουζμπεκιστάν και του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων της ΚΕ του ΚΚΣΕ για την κατάσταση στο σύλλογο των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων, στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ. 167. Οι καταγγελίες μιλούν για όργιο βίας, νέες συλλήψεις και καταδίκες φυλάκισης ετών πλέον. «Η επίθεση του ρεβιζιονισμού στην ΚΟ Τασκένδης», Λαϊκός Δρόμος, φ.83, 10 Απριλίου 1976

⁵²¹ Σημείωμα του Κομμουνιστικού Κόμματος του Ουζμπεκιστάν και του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων της ΚΕ του ΚΚΣΕ για την κατάσταση στο σύλλογο των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων, στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ. 167-168

3 και 4 χρόνια φυλάκισης αντίστοιχα, καταδικάστηκαν με την κατηγορία των «αντισοβιετικών». Στις 25 και 26 Μαΐου 1962 εξορίζεται ο Γιάννης Βλαμόπουλος και Σπύρος Σταματάκος στην Καρακαλπακία ενώ συλλαμβάνονται και φυλακίζονται αρκετοί από τη 10^η και 13^η Πολιτεία. Ο Λάμπρος Στάμου συνελήφθη στις 24 Μαΐου 1962 και οδηγήθηκε στις φυλακές της Τασκένδης όπου κρατήθηκε έξι μήνες. Το Νοέμβριο του 1962 το δικαστήριο τον έστειλε εξορία σε στρατόπεδο της Σιβηρίας για δύο χρόνια. Επέστρεψε στις 28 Μαΐου 1964. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του συνέχισε να μην αποδέχεται την 6^η Ολομέλεια, έτσι του αφαιρέθηκε η ταυτότητα του πολιτικού πρόσφυγα και ενώ από τις κακουχίες είχε αναπηρία δεν του έδωσαν το μηνιαίο επίδομα που δικαιούνταν.⁵²² Στις 7 Σεπτεμβρίου ανακοινώνεται σε 7 πολιτικούς πρόσφυγες, ανάμεσά τους και ο Τάκης Σπύρου Α' Γραμματέας ΚΟ 3^{ης} Πολιτείας, ο Γιώργος Μακρής, Β Γραμματέας ΚΟ 6^{ης} Πολιτείας, ο Ταξιάρχης Στρατομήτρος, μέλος της ΚΟ 4^{ης} Πολιτείας, ο Ευγένης Ξενίδης Β Γραμματέας ΚΟ 10^{ης} Πολιτείας και ο Δαβής Γιάννης, Β Γραμματέα ΚΟ 13^{ης} Πολιτείας, ότι εξορίζονται στην περιοχή Πετροπάβλοφσκ Καμτσάτσκι και σε 72 ώρες όφειλαν να εγκαταλείψουν την Τασκένδη⁵²³. Οι διαφωνούντες πηγαίνουν στη Μόσχα να διαμαρτυρηθούν⁵²⁴. Στη Μόσχα, επισκέφθηκαν τις πρεσβείες της Αλβανίας και

⁵²² Γράμμα από την Τασκένδη του Έλληνα πολιτικού πρόσφυγα Στάμου Λάμπρου, βλ. παράρτημα 17: Επιστολή Λάμπρος Στάμου. Στο παράρτημα παρατίθενται και δύο ποιήματα του Στέφανου Οικονόμου, πολιτικού εξόριστου στη Σιβηρία, Δεκέμβρης 1963 και 1964 με τίτλους «Θέλω να πεθάνω έτσι απλά» και «Προσμονή».

⁵²³ Το Πετροπάβλοφσκ Καμτσάτσκι (Петропáвловск-Камчáтский) είναι πόλη στη Χερσόνησο Καμτσάσκα και βρίσκεται στις ακτές του Βόρειου Ειρηνικού. Ακόμη και σήμερα είναι από τις ελάχιστες πόλεις στον κόσμο που δεν έχει οδικό δίκτυο γιατί περιβάλλεται από βουνά και ηφαίστεια. Η μόνη πρόσβαση είναι από αέρος και θαλάσσης.

⁵²⁴ Επιστολές Ελλήνων πολιτικών προσφύγων που ζουν στην Τασκένδη για την κατάσταση στην ΚΕ του ΚΚΕ μετά την 6^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ. 175. Σε αυτό το σημείο να επισημάνουμε τα δικαιώματα που είχαν οι πολιτικοί πρόσφυγες να μετακινούνται από πόλη σε πόλη εντός της ΣΕ αλλά και να επισκέπτονται χώρες του εξωτερικού, αποκλειστικά όμως Λαϊκές Δημοκρατίες. Ένας πολύ μεγάλος αριθμός, 22.266 Ελλήνων, πολιτικών προσφύγων θεωρήθηκαν απάτριδες επειδή δεν δέχτηκαν την ιθαγένεια της χώρας που εγκαταστάθηκαν και η ελληνική τους είχε αφαιρεθεί. Με αυτή την ταυτότητα που είχε σφραγίδα «χωρίς υπηκοότητα» [без гражданства (bez grazhdanstva)] δεν είχαν δικαίωμα μετακίνησης στην Τασκένδη. Και σε αυτή την κατηγορία όμως υπήρχαν διακρίσεις. Είχαν

της Κίνας στις οποίες όμως υπήρχαν Σοβιετικοί θυρωροί οι οποίοι τους απαγόρευσαν την είσοδο. Στην επιστροφή τους στην Τασκένδη συνελήφθησαν. Στις 15 Οκτωβρίου εξορίστηκαν και άλλοι 28 πολιτικοί πρόσφυγες της Τασκένδης αυτή τη φορά στο Βόρειο Καζακστάν.⁵²⁵

Εμπιστευτικό έγγραφο του ΚΚ Ουζμπεκιστάν και του τμήματος των Διεθνών Σχέσεων τη ΚΕ του ΚΚΣΕ αναφέρεται σε 32 φυλακίσεις. Παρά τα μέτρα το έγγραφο αναφέρει πως υπάρχει ένας «*ασήμαντος αριθμός μνησίκακων, σαθρών προσφύγων*» οι οποίοι διακινούν φυλλάδια που εκτυπώνονται στην Αλβανία⁵²⁶.

Αμέσως μετά τα σοβαρά γεγονότα στην Τασκένδη, η ΚΕ του ΚΚΕ, στις 2 Ιουνίου 1962, αποστέλλει επιστολή στην ΚΕ του ΚΚΣΕ με την οποία προτείνει τρόπους αντιμετώπισης των οπαδών του Ν.Ζαχαριάδη και του

χωριστεί οι πολιτικοί πρόσφυγες σε αυτούς που μπορούσαν να μετακινούνται ελεύθερα και είχαν δηλώσει υποστήριξη στους Σοβιετικούς μετά την 6^η Ολομέλεια του 1956 και στους ζαχαριαδικούς στους οποίους απαγορευόταν η έξοδός τους από την Τασκένδη. Ο Χρήστος Καινούργιος υποστηρίζει πως «για να ταξιδέψει κανείς στις σοσιαλιστικές χώρες, εξεταζόταν εξονυχιστικά η περίπτωση του καθενός: Τι συγγενείς έχει, ποιον βαθμού, τι 'πρεσβεύουν' αυτοί, αν ταξίδεψε άλλη φορά και όλα αυτά γίνονταν για λόγους 'κρατικής ασφάλειας'», Χρήστος Δ. Καινούργιος (Βρασίδης), 26 χρόνια στην Τασκένδη. Οκτώβριος 1949 – Οκτώβριος 1975. Βιώματα και αναμνήσεις, Αθήνα, 2005, σ.247

⁵²⁵ Επιστολές Ελλήνων πολιτικών προσφύγων που ζουν στην Τασκένδη για την κατάσταση στην ΚΕ του ΚΚΕ μετά την 6^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο, σ. 175. «Η επίθεση του ρεβιζιονισμού στην ΚΟ Τασκένδης», Λαϊκός Δρόμος, φ.83, 10 Απριλίου 1976. Ο Μήτσος Πέτσας σχολιάζει τις φυλακίσεις και εξορίες γράφοντας στο άρθρο του πως «οι εξορίες, οι φυλακίσεις, το κλείσιμο στα γνωστά ψυχιατρεία, όλ' αυτά συνιστούν ένα αποτρόπαιο έγκλημα σε βάρος των κομμουνιστών της Τασκένδης, που απέβλεπε στη φυσική τους εξόντωση. Αρκεί να σκεφτούμε, ότι εξορίστηκαν ακόμη και ανάπηροι του ΔΣΕ, άνθρωποι σακατεμένοι, άρρωστοι», Μήτσος Πέτσας, Η ηρωική πάλη των κομμουνιστών της Τασκένδης, ΜΑΛΕΠ, Ιανουάριος 1991, τεύχος 3. Αναλυτικά τα ονόματα των εξορισθέντων στο δεύτερο πογκρόμ του 1962 αναφέρονται στο *Η τραγωδία των Ελλήνων αγωνιστών της Τασκένδης*, εκδόσεις Α/συνέχεια, 2006, σ.26-27

⁵²⁶ Σημείωμα του Κομμουνιστικού Κόμματος του Ουζμπεκιστάν και του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων της ΚΕ του ΚΚΣΕ για την κατάσταση στο σύλλογο των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων, στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο, σ. 167

Μ.Βαφειάδη. Σύμφωνα με το κείμενο ο Ν.Ζαχαριάδης είναι «μανιώδης εχθρός του ΚΚΕ και του ΚΚΣΕ, τυχοδιώκτης» ενώ ο Μ.Βαφειάδης «κατρακυλά βαθιά στον αντικομματικό βάλτο». Η ΚΕ του ΚΚΕ, με υπογραφή του Α. Γκρόζου, ζητά την εφαρμογή του νόμου, κυρίως στους ηγέτες αυτών των ομάδων, «να ληφθεί το μέτρο της απομάκρυνσης από το σύλλογο των πολιτικών προσφύγων, της στέρησης προκαταβολικά της ιδιότητας του πολιτικού πρόσφυγα» και αν δεν συνετιστούν, να τους αφαιρεθεί οριστικά αυτή η ιδιότητα.

Ουσιαστικά ζητούν τη φυλάκισή τους, την εξορία τους, εκτός αν δηλώσουν μεταμέλεια. Εντύπωση προκαλεί πώς αυτοί οι μέχρι πρότινος σύντροφοι που πρόσεχαν ο ένας τον άλλον στις ράχες του Γράμμου, επιθυμούν τώρα την εξόντωσή τους, μην αντέχοντας τη διαφωνία, την αντίθετη άποψη, την κριτική. Πολιτικοί πρόσφυγες σε μία ξένη χώρα, εξορία ξανά!⁵²⁷

Στον αντίποδα του εγγράφου της ΚΕ του ΚΚΕ, στις 22 Οκτωβρίου 1962 αποστέλλονται δύο επιστολές στην ΚΕ του ΚΚΣΕ. Η μία επιστολή υπογράφεται από 15 οικογένειες και η άλλη παραθέτει 1.873 υπογραφές. Και οι δύο επιστολές διαμαρτύρονται για τις διώξεις και τις εξορίες. Οι οικογένειες αναφέρουν τη διάλυση των οικογενειών τους. Εξορίστηκαν «ανάπηροι, σωματικά συντετριμμένοι», «παραμονές του χειμώνα, χωρίς καμία προετοιμασία», «σαλεύει ο νους μας με τη σκέψη ότι τους στέλνουν σε σίγουρη φυσική εξόντωση» ενώ ταυτόχρονα γυναίκες απολύθηκαν από τις δουλειές τους με αποτέλεσμα να υπάρχει τραγικό ζήτημα επιβίωσης των οικογενειών.⁵²⁸ Οι 1.873 υπογράφοντες, οι οποίοι πρέπει να εκπροσωπούν πολλούς περισσότερους αν λάβουμε υπόψη το κλίμα τρομοκρατίας που επικρατούσε στην Τασκένδη, στην επιστολή τους, καταδικάζουν τη συνεχή ανάμειξη των σοβιετικών στα εσωτερικά του ΚΚΕ. Καταγγέλλουν τον Τίτοφ, Β' γραμματέα του ΚΚ Ουζμπεκιστάν στη συνδιάσκεψη των πολιτικών προσφύγων που τους αποκάλεσε αλήτες.

Στην επιστολή αναφέρουν:

⁵²⁷ Επιστολή της ΚΕ του ΚΚΕ στο Προεδρείο της ΚΕ του ΚΚΣΕ, στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ. 169-171

⁵²⁸ Επιστολές Ελλήνων πολιτικών προσφύγων που ζουν στην Τασκένδη για την κατάσταση στην ΚΕ του ΚΚΕ μετά την 6^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ. 172-177.

«Απαγορεύονται οι συγκεντρώσεις και οι συζητήσεις. Μας απαγορεύουν να υπάρχουμε σαν οργανώσεις. Απαγορεύεται κάθε εκδήλωση για υποστήριξη των φυλακισμένων και εξόριστων αδελφών μας στην Ελλάδα. Μας απαγορεύουν να γιορτάσουμε τις εθνικές γιορτές και την επέτειο της ίδρυσης του δικού μας ΚΚΕ. Μας φοβερίζουν με τη στέρηση της ιδιότητας του πολιτικού πρόσφυγα.»⁵²⁹

Στις 20 Οκτωβρίου 1960 ομάδα που ονομαζόταν «*Η παλιά φρουρά του ΚΚΕ*» κυκλοφόρησε στην Ελλάδα προκήρυξη των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων της Τασκένδης που ήταν ενάντια στην 6^η ολομέλεια. Αυτή η προκήρυξη διαβιβάστηκε στην ΚΕ του ΚΚΣΕ από την ΚΕ του ΚΚΕ προς ενημέρωσή τους.⁵³⁰ Η κυκλοφορία μίας τέτοιας προκήρυξης φανερώνει επαφές των πολιτικών προσφύγων με αντίστοιχες πολιτικές ομάδες κοινής ιδεολογικής κατεύθυνσης στην Ελλάδα. Περισσότερα στοιχεία για αυτή την πτυχή των εσωκομματικών εξελίξεων δεν είναι διαθέσιμα προς το παρόν.

Από τα σοβαρά επεισόδια στην Τασκένδη το 1955 μέχρι τα αντίστοιχα του 1962 είναι φανερό πως η κοινότητα των Ελλήνων δεν ζούσε σε ηρεμία. Η επιμονή της πλειοψηφίας στις αρχές του ΚΚΕ πριν την 6^η ολομέλεια αποδεικνύει πως η βάση ήταν βαθιά πολιτικοποιημένη, όχι εύκολα καθοδηγούμενη, είχε επίγνωση της σοβιετικής επέμβασης στα εσωτερικά τους και δεν είχε καμφθεί με τις απολύσεις, τους εκφοβισμούς και τις εξορίες.

⁵²⁹ Από την αρχή της επιστολής τους οι 1.873 ξεκαθαρίζουν πως «σε καμία περίπτωση δεν έχουμε την πρόθεση να συμφωνήσουμε με τους Σοβιετικούς συντρόφους που προσπαθούν να επιρρίψουν την ευθύνη για την τωρινή κατάσταση στο κόμμα μας στο σύντροφο Ζαχαριάδη και σε σας» Επιστολές Ελλήνων πολιτικών προσφύγων που ζουν στην Τασκένδη για την κατάσταση στην ΚΕ του ΚΚΕ μετά την 6^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ. 172-177. Ο Τίτοφ μαζί με τον Σλονένσκι (στρατηγός της μιλίτσια) «δεν επαναλαμβάνουν τις δίκες παρωδίες του 1956». Τώρα δίκασαν μόνο τον Πέτρο Τουλούδη, λοχαγό του ΔΣΕ και γραμματέα της 13^{ης} Πολιτείας μαζί με τους Λ.Στάμο και Λ. Ονουφριάδη για παράνομη εκτύπωση λαχείων, *Η τραγωδία των Ελλήνων αγωνιστών της Τασκένδης*, εκδόσεις Α/συνέχεια, 2006, σ.25

⁵³⁰ Επιστολή της ΚΕ του ΚΚΕ για τη διακήρυξη των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων, στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ. 186-187.

Γεγονός ασύμμετρο με την ηγεσία της.

Η δημιουργία ξεχωριστών οργανώσεων και ξεχωριστών οργανωμένων δράσεων, εκτός ΚΚΕ, ξεκίνησε από το 1955 και το 1956 και εξακολούθησε και έως το 1962. Υπάρχει ασάφεια όσον αφορά στις πολιτικές καταβολές των διαφοροποιημένων ομάδων. Όσοι εναντιώθηκαν στις αλλαγές που εισήγαγε ο Ν.Χρυσόφ, κυρίως μετά το 20^ο Συνέδριο, θεωρούνταν εκ προοιμίου «ζαχαριαδικοί». Γεγονός όμως που δεν ισχύει. Σταδιακά και αυτές οι ομάδες, οι εκτός ΚΚΕ, πλέον, άρχισαν να διαφοροποιούνται και να σχηματίζουν τις δικές τους τάσεις, άλλες υποστηρίζοντας τον Ν. Ζαχαριάδη, άλλες υποστηρίζοντας τον Μ.Βαφειάδη, άλλες αντιδρώντας στο 20^ο Συνέδριο και την 6^η Ολομέλεια και άλλες που, ακόμη, δεν είχαν πολιτικό προσδιορισμό. Ένας σημαντικός αριθμός προσανατολιζόνταν προς την Κίνα ως τη μόνη ελπίδα του κινήματος και άλλοι προς την Αλβανία. Σε όλες τις Λαϊκές Δημοκρατίες έγιναν προσπάθειες συσπείρωσης όσων δεν συμφωνούσαν με τις διαδικασίες της 6ης Ολομέλειας του 1956⁵³¹. Οι οργανώσεις αυτές είχαν έρθει σε επαφή και με τις ηγεσίες των κομμουνιστικών κομμάτων της Αλβανίας και της Κίνας⁵³². Σε γενικές γραμμές αυτό ήταν το κλίμα έως τη δημοσίευση του γράμματος του Νίκου Ζαχαριάδη. Το κείμενο ασκούσε κριτική στον Μάο και έσπειρε σύγχυση στις ζαχαριαδικές οργανώσεις.⁵³³ Ο Π.Δανιηλίδης γράφει πως οι Αλβανοί

⁵³¹ Ο Βασίλης Γκανάτσιος παρατηρεί για την 6^η ολομέλεια πως «αρκετοί αφελείς ισχυρίζονται ότι όλη η κακοδαιμονία που χρόνια παρατηρήθηκε στο ΚΚΕ οφείλεται αποκλειστικά στην επέμβαση του ΚΚΣΕ και των Κ. Κομμάτων των ανατολικών χωρών, που ευθύνονται για την επέμβασή των το 1956. Ρίχνουν όλες τις ευθύνες σε άλλους και η ηγετική ομάδα βγαίνει λάδι, δεν φέρνει καμία ευθύνη», Βασίλης Γκανάτσιος – Χείμαρρος, Ένας Δάσκαλος Καπετάνιος καταγράφει και αξιολογεί τη δεκαετία 1950 – 1960, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 2004, σ.633

⁵³² Στις 16 Φεβρουαρίου 1963 σε έγγραφο της ΚΕ του ΚΚ Ουζμπεκιστάν που το υπογράφει ο γραμματέας του Σ. Ρασίντοφ γίνεται εκτενής αναφορά της σχέσης των ζαχαριαδικών με την Κίνα. Αναφέρονται τα ονόματα και οι δηλώσεις του κάθε ενός από αυτούς για την Κίνα, ότι άκουγαν το ραδιοφωνικό σταθμό της Κίνας, ορισμένοι είχαν εκδηλώσει την επιθυμία να μεταβούν στην Κίνα. Σύμφωνα με το έγγραφο υπήρχε και μία μικρή ομάδα που θεωρούσε τη Γιουγκοσλαβία σοσιαλιστική χώρα. Σημείωμα της ΚΕ του ΚΚ του Ουζμπεκιστάν «για την κατάσταση στο σύλλογο των πολιτικών προσφύγων που ζουν στη Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία του Ουζμπεκιστάν», στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο, σ. 191-194.

⁵³³ Το γράμμα του Νίκου Ζαχαριάδη είδε το φως της δημοσιότητας στις 23 Μαΐου 1967 και ήταν η αιτία οι υποστηρικτές του να αποχωρήσουν από τις πρώην, πλέον, ζαχαριαδικές

επιβεβαίωσαν τη γνησιότητα του κειμένου.

Οι οργανώσεις που έως τώρα είχαν το χαρακτηριστικό της στήριξης του Ν. Ζαχαριάδη και της εναντίωσης στον Ν. Χρουσόφ, αναγκάστηκαν να ασκήσουν κριτική και στον Ν. Ζαχαριάδη και όσοι έμεναν πιστοί στον πρώην Γενικό Γραμματέα του ΚΚΕ να αποχωρήσουν από αυτές τις συλλογικότητες⁵³⁴.

Δώδεκα χρόνια μετά το 1956, το 1968 εκδίδεται το περιοδικό "Επαναστάτης", συσπειρώνει όλες αυτές τις οργανώσεις των Λαϊκών Δημοκρατιών. Ήδη από τον Οκτώβριο του 1964 είχε δημιουργηθεί η Προσωρινή Κ.Ε. ΚΚΕ (μαρξιστών λενινιστών) (Π.ΚΕ.) με έδρα το Βουκουρέστι. Στην Π.ΚΕ. πρόεδρος ήταν ο Πολύδωρος Δανιηλίδης, ο Γαβρήλος Παπαδόπουλος γραμματέας, ο Γ. Γιαννόπουλος ταμίας, και ο Πασχάλης Βάσκος υπεύθυνος τύπου. Η Π.ΚΕ. παρουσίασε κείμενο με τις θέσεις της και 4.800 υπογραφές το οποίο επιδόθηκε σε δώδεκα πρεσβείες στο Βουκουρέστι. Κύριο χαρακτηριστικό ήταν η ανασυγκρότηση του ΚΚΕ, η πολεμική τους στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ και η κριτική στον Ν. Ζαχαριάδη⁵³⁵.

ομάδες οι οποίες ήταν καθαρά κινεζόφιλες. Οι κινεζόφιλες ομάδες πολιτικά προσανατολίζονταν αποκλειστικά στην Κίνα θεωρώντας πως μόνο εκεί οικοδομείται ο σοσιαλισμός. Η επιστολή του Ν.Ζαχαριάδη, απλώς, έδωσε την αφορμή και στους μεν κινεζόφιλους και στους δε ζαχαριαδικούς να αποτυπώσουν καθαρά τις πολιτικές τους κατευθύνσεις οι οποίες δεν συνέκλιναν σε κανένα σημείο. Ο Πέτρος Ανταίος στο βιβλίο του «Ν.Ζαχαριάδης. Θύτης και θύμα» δημοσιεύει τις επιστολές του Ν.Ζαχαριάδη. Όσον αφορά στην Κίνα ο Ν.Ζαχαριάδης συνέταξε μία επιστολή που απευθύνονταν στην ΚΕ του ΚΚΣΕ, στις 25 Ιουλίου 1963, όπου κατηγορεί την καθοδήγηση του ΚΚ Κίνας για "τυχοδιωκτισμό" που την έφερε "σε ρήξη με το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα" και ότι κατρακυλά "από τις θέσεις του μαρξισμού - λενινισμού στο προβοκατόρικο μικροαστικό σωβινισμό", Π.Ανταίος, Ν.Ζαχαριάδης. Θύτης και θύμα. Φυτράκης, Αθήνα, 1991, σ.301-304

⁵³⁴ Πολύδωρος Δανιηλίδης, *Ο Πολύδωρος θυμάται*, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1990, σ.289-292.

⁵³⁵ Στέφανος Ριζάκης, *Η ζωή μου*, Αθήνα 2004, σ.169-170

Κεφάλαιο 3ο

Διαφωνίες, διώξεις και εξορίες στις σοσιαλιστικές χώρες

Τα πάθη που γέννησαν τα όνειρα για έναν δίκαιο κόσμο, στράφηκαν κατά των "αντιπάλων" τους Ελλήνων και ξένων, όμως υπήρξαν και στιγμές που ξέφυγε ο έλεγχος και ο χθεσινός σύντροφος, ο συναγωνιστής που πρόσεχε τα νότα του στη μάχη έγινε ο σημερινός εχθρός.

Παρουσιάστηκε το θλιβερό φαινόμενο και ανάξιο της ιστορίας και των θυσιών τους να διώκονται όσοι διαφωνούσαν με αυτούς που είχαν την εξουσία στο ΚΚΕ, ανά περιόδους. Πραγματοποιήθηκαν διώξεις μη «ορθόδοξων» κομμουνιστών στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ. Η ανάπτυξη αυτού του κεφαλαίου δεν έχει πρόθεση αμαύρωσης των αγώνων τους, έτσι κι αλλιώς είναι γεγονότα που συνέβησαν και η κριτική και η αυτοκριτική είναι από τα χαρακτηριστικά της αριστεράς⁵³⁶.

Εγκληματική ήταν η επιβολή του κρατικού μηχανισμού των χωρών της Σοβιετικής Ένωσης, της Ρουμανίας, της Βουλγαρίας, της Ουγγαρίας, της Τσεχοσλοβακίας σε διαφωνούντες Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες και η οποία επιβολή απέβλεπε στη φυσική και ψυχική εξόντωσή τους. Τα κράτη αυτά προέβησαν σε αποτρόπαιες πράξεις και συνθήκες βασανισμού που είναι φύσει αντίθετες με την ιδεολογική τους καταβολή.

⁵³⁶ Δεν πρόκειται για καλλιέργεια πνεύματος λαθολογίας. Πρόκειται για προσπάθεια εύρεσης των λαθών, διαπίστωσης και καταδίκης των αιτιών. Άλλωστε «η αλήθεια, όσο πικρή και να είναι, πρέπει να λέγεται. Βοηθάει», Γιώργης Τρικαλινός, *Ανασκαλεύοντας τη χόβολη της μνήμης. Οδοιπορικό μιας ζωής*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή), 1998, σ.159

Κυνηγήθηκαν πολιτικοί πρόσφυγες οι οποίοι είτε ανήκαν σε πολιτικά μορφώματα τα οποία υποστήριζε η εφημερίδα *"Επαναστάτης"* είτε άλλοι κατά μόνους που είχαν ενάντια άποψη στα τεκταινόμενα στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ κυρίως μετά το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, το 1956. Οι τιμωρίες των *"απείθαρχων"* σχεδόν πανομοιότυπες με μερικές διαφορές. Στη Ρουμανία τους απομόνωναν σε άλλες πόλεις για να διακοπεί η μεταξύ τους επικοινωνία. Στη Σοβιετική Ένωση είτε τους απέλυαν από την εργασία τους, είτε τους εξόριζαν σε γκούλακ της Σιβηρίας ή το Καζακστάν. Στην Ουγγαρία τούς επέβαλαν να παρουσιάζονται στο αστυνομικό τμήμα, να μην δέχονται φίλους χωρίς άδεια, να μην πηγαίνουν σε κινηματογράφο, εστιατόρια. Η κάθε παράβαση συνοδευόταν από χρηματικό πρόστιμο. Στη Βουλγαρία ακολουθήθηκε η τακτική οι ανεπιθύμητοι να επιβιβάζονται σε εμπορικό πλοίο, χωρίς τα χαρτιά τους και να εγκαταλείπονται σε ξένα λιμάνια της Μεσογείου. Στην Τσεχοσλοβακία παροιμιάδης η ομαδική απόλυση μόνιμων Ελλήνων δασκάλων από τα ελληνικά σχολεία.

Όσοι φοιτούσαν σε πανεπιστήμια τους έστελναν στην παραγωγή για παραδειγματισμό, άλλοι εκφοβήθηκαν, άλλοι απολύθηκαν, άλλοι φυλακίστηκαν, άλλοι εξορίστηκαν. Το ίδιο σκηνικό σε όλες τις περιόδους. Σύμφωνα με τις καταγγελίες ένας μεγάλος αριθμός των εξορισθέντων ήταν φυματικοί ή ανάπηροι ή άρρωστοι.⁵³⁷ Εξορία μέσα στην εξορία.

Οι διαγραφές και οι κατηγορίες για υποστηρικτές του Τίτο ήταν κοινός τόπος στην Ανατολική Ευρώπη. *«Κατηγορούνται και διαγράφονται σαν τιτοϊκοί πράκτορες ο Τράιτσο Κοστόφ στη Βουλγαρία, ο Λάζλο Ράικ στην Ουγγαρία, Ρούντολφ Σλάνσκι στην Τσεχοσλοβακία και μία σειρά στελέχη των χωρών αυτών που θα καταδικαστούν αργότερα σαν προδότες και πολλοί από αυτούς θα*

⁵³⁷ Στις κεντρικές επιτροπές των αδελφών εργατικών και κομμουνιστικών κομμάτων, Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.194-198, Κ.Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2013, σ.97, Θωμάς Δρίτσιος, *Η εξέγερση της Τασκένδης. Εκεί που ράγισε η καρδιά μας*, Αθήνα, (Γλάρος) 1984, σ. 88 κ.ε.. Η Κατίνα Λατίφη εξιστορεί πως «αυτό που έμελλε να ζήσουμε κομματικά ισοδυναμούσε με πογκρόμ ενάντια σε όποιον εξέφραζε κάποια δυσανεξία για τα συμβάντα ή διαφωνία για τα μέτρα της ηγεσίας», Κ.Λατίφη, *Μακρύς ο δρόμος για την Ιθάκη. Πολιτική ξενιτιά 1950-1974*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2019, σ.89

εκτελεστούν»⁵³⁸.

Μελανές σελίδες στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα στην υπερορία είναι οι καταγεγραμμένες καταδίκες, φυλακίσεις, εξορίες και εκτοπισμοί Ελλήνων κομμουνιστών οι οποίοι από το 1955 και μετά διαφώνησαν με το ΚΚΕ και το ΚΚΣΕ. Διεφώνησαν όχι ως συγκροτημένο σώμα αλλά από διαφορετικές αφετηρίες και κατευθύνσεις. Εντυπωσιακό παραμένει το γεγονός πως με την εμφάνιση των διαφωνιών ξεκίνησε κυνήγι από τους αξιωματούχους της ΣΕ με παρότρυνση και του ΚΚΕ⁵³⁹.

Στο σημείωμα του ΚΚ Ουζμπεκιστάν και του τμήματος Διεθνών Σχέσεων της ΚΕ του ΚΚΣΕ για την κατάσταση στο σύλλογο των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων με ημερομηνία 28 Μαΐου 1962 και το χαρακτηρισμό "εμπιστευτικό" αναφέρεται στα ποινικά μέτρα ενάντια σε όσους Έλληνες υπεράσπιζαν τον Ν.Ζαχαριάδη και δεν συμμορφώνονταν προς τας υποδείξεις. Τα επεισόδια και οι διαφωνίες συνεχίστηκαν με αποτέλεσμα να γίνουν 32 φυλακίσεις και «3 Ζαχαριαδικοί ηγέτες στερήθηκαν των δικαιωμάτων του πολιτικού πρόσφυγα και στάλθηκαν για διαμονή στην Αυτόνομη Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία του Καρακαλπάκ»⁵⁴⁰.

⁵³⁸ Στ.Γιατρουδάκης, *Τασκένδη, 30 χρόνια προσφυγιάς*, Διογένης, σ.97. Ανάλυση και βιβλιογραφία για το θέμα στο Christos Mais, *Exiles in Exile: the Case of the Greek, Marxist-leninist' Political Refugees in the Eastern Bloc in their own words*. Ο Γιώργος Γκαγκούλιας γράφει για την «πραχτοροφοβία, το κυνήγι των μαγισσών», το διεθνές κλίμα και την «πολιτική εξόντωσης στελεχών», Γιώργος Δ. Γκαγκούλιας, *Η αθέατη πλευρά του εμφυλίου. Τα τραγικά γεγονότα της 7^{ης} Μεραρχίας του ΔΣΕ*, Αθήνα (Ιωλκός), 2004, σ.156-161.

⁵³⁹ Ενδεικτικά αναφέρεται επιστολή της ΚΕ του ΚΚΕ, με υπογραφή του Α. Γκρόζου, προς το Προεδρείο της ΚΕ του ΚΚΣΕ, στις 2 Ιουνίου 1962, όπου ζητείται η στέρηση της ιδιότητας του πολιτικού πρόσφυγα στους Ν.Ζαχαριάδη και Μ.Βαφειάδη. Σε όσους ανήκουν σε ομάδες που ακόμη δεν έχουν πεισθεί από τα επιχειρήματα του ΚΚΕ να «ληφθούν περισσότερα αποφασιστικά μέτρα» και προτείνουν «να μην τους χορηγηθεί άδεια παραμονής και να τους στερηθεί οριστικά αν δεν τους αποδείξουν στην πράξη ότι άλλαξαν συμπεριφορά», να εφαρμοστεί το μέτρο της στέρησης της ιδιότητας του πολιτικού πρόσφυγα, στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.169-171.

⁵⁴⁰ Σημείωμα του Κομμουνιστικού Κόμματος του Ουζμπεκιστάν και του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων της ΚΕ του ΚΚΣΕ για την κατάσταση στο Σύλλογο των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων, στο Β.Γ.Αφινιάν, κ.ά., *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Επίκεντρο, σ.167-168.

Οι διαφωνούντες ζαχαριαδικοί στερούνταν των πολιτικών τους δικαιωμάτων, συλλαμβάνονταν με κατηγορία την "αλητεία" και εξορίζονταν. *"Πολύ σύντομα θα χρειαστεί να στερήσουμε τα δικαιώματα του πολιτικού πρόσφυγα και από μερικά ακόμη άτομα, μεταξύ αυτών συμπεριλαμβάνονται και μερικά που εκτίουν ποινή για αλητεία. Αυτοί επίσης θα εκτοπιστούν από την Τασκένδη"*⁵⁴¹.

Επιστολή της ΚΕ του ΚΚΕ προς την ΚΕ του ΚΚΣΕ στις 2 Ιουνίου 1962 και με υπογραφή του Α. Γκρόζου, αναφέρει ότι συμπληρωματικά με άλλες επιστολές θέλει να προτείνει επιπλέον τρόπους αντιμετώπισης στον "τυχοδιώκτη" και "μανιώδη εχθρό του ΚΚΕ" Νίκο Ζαχαριάδη. Το μέτρο που προτείνει η ΚΕ του ΚΚΕ είναι η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων και της ιδιότητας του πολιτικού πρόσφυγα σε όποιον σχετίζεται και υπερασπίζει τον Νίκο Ζαχαριάδη ή τον Μάρκο Βαφειάδη. Επίσης σε όσους δεν συμμορφώνονται το ΚΚΕ ζητά *"να μην τους χορηγηθεί άδεια παραμονής και να τους στερηθεί οριστικά"* αν φυσικά δεν δείξουν μεταμέλεια.

*"Θεωρούμε απαραίτητο να στερήσουμε την ιδιότητα του πολιτικού πρόσφυγα από τον Ζαχαριάδη και τον Βαφειάδη και να τους αφαιρέσουμε κάθε δυνατότητα επαφής με τους οπαδούς τους με την Ελλάδα, τις πρεσβείες κ.λπ."*⁵⁴²

Οι απειλές για απολύσεις και εξορίες εξαπολύονταν σε όσους πολιτικούς πρόσφυγες ασκούσαν δημόσια κριτική στο καθεστώς. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα οι διώξεις έγιναν γνωστές στη Δυτική Ευρώπη και δημοσιεύονταν στην εφημερίδα «*Λαϊκή Ενότητα*» του ΑΜΕΕ Ιταλίας. Υπήρχαν επαφές με τις ανατολικές χώρες και γρήγορα πληροφορήθηκαν για την περιπέτεια όσων είχαν διαφωνήσει με τις θέσεις του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ και δεν είχαν συμμορφωθεί με τα καλέσματα της 6^{ης} και 7^{ης} ολομέλειας του ΚΚΕ (1956 και 1957). Στην Ιταλία έφταναν επιστολές και κείμενα με καταγγελίες, επιστολές που για λόγους ασφαλείας είχαν ταχυδρομηθεί από

⁵⁴¹ Σημείωμα του Κομμουνιστικού Κόμματος του Ουζμπεκιστάν και του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων της ΚΕ του ΚΚΣΕ για την κατάσταση στο σύλλογο των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων, στο Β.Γ.Αφινιάν κ.ά., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο, σ.167-168

⁵⁴² Επιστολή της ΚΕ του ΚΚΕ στο προεδρείο της ΚΕ του ΚΚΣΕ, 2 Ιουνίου 1962, στο .Γ.Αφινιάν κ.ά., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο, σ.169-170

χώρες της Δυτικής Ευρώπης όπως η Ολλανδία κυρίως. Στην Ιταλία υπήρχαν αρκετοί νέοι που είχαν τους γονείς τους ή άλλους συγγενείς ανάμεσα στους πολιτικούς πρόσφυγες. Από τα ταξίδια γίνονταν γνωστές οι συνθήκες διαβίωσής τους, τα πογκρόμ των «απείθαρχων». Υπάρχουν μαρτυρίες ότι κομμουνιστές και αγωνιστές του ΔΣΕ ήδη από το 1953 και με κορύφωση μετά το 1956 διώκονταν, διαγράφονταν, απολύονταν από τις δουλειές τους ως «απείθαρχοι». Τις διώξεις που εξαπέλυσαν οι Σοβιετικοί στους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες που δεν συμφωνούσαν ούτε με τις επεμβάσεις των Σοβιετικών στα εσωτερικά του κόμματός τους ούτε με τη νέα ηγεσία του ΚΚΕ, ο Πάνος Δημητρίου προσπαθεί να τις εξηγήσει όσο πιο ανώδυνα γίνεται. Οι χιλιάδες διαγραφέντες του ΚΚΕ στην Τασκένδη οργάνωσαν δικές τους οργανωτικές δομές, δικές τους «παραοργανώσεις» κατά τον Π.Δημητρίου «οι οποίες δεν είχαν για τους Σοβιετικούς λόγο ύπαρξης και θεωρούσαν ότι έπρεπε να τιμωρούνται όσοι διαφωνούσαν» οπότε οι Σοβιετικοί έπρεπε να πάρουν «ορισμένα μέτρα διοικητικού χαρακτήρα, ανάμεσα στα οποία και μερικές εκτοπίσεις». Για τις απολύσεις από την εργασία τους ο ίδιος δεν είχε ακούσει κάτι σχετικό⁵⁴³.

Στην Τσεχοσλοβακία με γράμματα από την Τασκένδη έφτασαν τα νέα των επεισοδίων του Σεπτεμβρίου 1955. Μέλη της ΚΟ φοιτητών του ΚΚΕ με πρωτεργάτη τον φοιτητή *Γρηγόρη Μπαρμπαγιάννη* οργανώθηκε κινητοποίηση αμφισβήτησης του Νίκου Ζαχαριάδη. Οι αρχές της Τσεχοσλοβακίας ζήτησαν τη διαγραφή έξι συνολικά φοιτητών από το Πανεπιστήμιο του Καρόλου για αντικομματική δράση. Ο Κώστας Τσίβος αναφέρει πως η ΚΕ του ΚΚΕ με έγγραφό της ζητά «να ενεργήσει αποφασιστικά εναντίον των φραξιονιστών και των διασπαστών». Στις 10-14 Δεκεμβρίου 1955 την Πράγα επισκέπτεται ο Βασίλι Μοσέτοφ, αναπληρωτής γραμματέας του Διεθνούς Τμήματος του ΚΚΣΕ, ο οποίος ενημερώνει τους υπευθύνους τη ΚΚ Τσεχοσλοβακίας για τα επεισόδια της Τασκένδης. Μετά την ενημέρωση «το Διεθνές Τμήμα του τσεχοσλοβακικού κόμματος αποφάσισε να μην προβεί σε διαγραφή των Ελλήνων φοιτητών από τα τσεχοσλοβακικά πανεπιστήμια»⁵⁴⁴.

Παρουσιάζεται ονομαστικός κατάλογος φυλακισμένων, εξορισθέντων

⁵⁴³ Πάνος Δημητρίου, *Η ανατροπή του Ζαχαριάδη*, στο Στέλιος Κούλογλου, *Μαρτυρίες από τον εμφύλιο και την ελληνική αριστερά*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2012, σ.472

⁵⁴⁴ Κώστας Τσίβος, *Ο μεγάλος καϋμός της ξενιτειάς...». Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία 1948-1989*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2019, σ.111-113.

Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην ΕΣΣΔ ύστερα από τη διαφωνία τους με το ΚΚΕ. Οι πηγές για τις διώξεις έχουν συλλεχθεί με προσοχή, κυρίως, από δημοσιεύσεις των πολιτικών ομάδων που υπόκειντο τη δίωξη, από αυτοβιογραφίες αγωνιστών που υπέστησαν αντίποινα για τη στάση τους και από προσεκτική μελέτη των πηγών. Χρησιμοποιήθηκε ως πηγή και ονομαστικός κατάλογος που δημοσιεύθηκε από την εφημερίδα «Ανασύνταξη», που όπως γράφει δεν είναι πλήρως ενημερωμένος, μελών του ΚΚΕ που εξορίστηκαν στη Σιβηρία. Ονόματα εξορισθέντων από την Τασκένδη αναφέρει και ο Μήτσος Πέτσας⁵⁴⁵.

Ο Κώστας Γκριτζώνας αναφέρει πως περίπου πενήντα αγωνιστές, στη Ρουμανία, μεταφέρθηκαν στην πόλη Κλουζ για να μην έχουν επαφή με τους υπόλοιπους συντρόφους τους. Εκτιμά πως, *«οι αιτίες της απομόνωσης του καθένα ήταν διαφορετικές, αλλά όλες είχαν έναν κοινό παρανομαστή: την αντίθεσή τους προς την ηγεσία του ΚΚΕ σε κάποιο συγκεκριμένο ζήτημα»*⁵⁴⁶.

Αμανατίδης Απόστολος, Αχτιβίστας της 12ης Πολιτείας.

Αμύντας Κοσμάς και Βαλασούλης Θανάσης, μεταφέρθηκαν από τη Φλωρίκα στην Κλουζ (Ρουμανία) γιατί δεν δέχθηκαν την πίεση του Δ.Βλαντά να υπογράψουν πως για την ήττα του εμφυλίου πολέμου ευθυνόταν το πισώπλατο χτύπημα του Τίτο⁵⁴⁷.

⁵⁴⁵ Ο Σπύρου Τάκης έστειλε στην εφημερίδα «Λαϊκός Δρόμος» επιστολή με ημερομηνία 7 Νοεμβρίου 1977 όπου εξιστορεί τις φυλακίσεις και τις εξορίες που υπέστη από το 1956 και μετά. Παραθέτει και τα ονόματα 38 πολιτικών προσφύγων της Τασκένδης που στάλθηκαν εξόριστοι στη Σιβηρία. *Τα εγκλήματα των χρουτσοφικών και Ελλήνων λακέδων τους σε βάρος των πολιτικών προσφύγων*, Λαϊκός Δρόμος, 12 Νοεμβρίου 1977, σ.2. βλ. *Εξόριστοι στη Σιβηρία*, 20 Φεβρουαρίου 2015, <https://bit.ly/3nyWr5o> . Ονόματα εξορισθέντων βλ. και στο Μήτσος Πέτσας, *Η ηρωική πάλη των κομμουνιστών της Τασκένδης*, στο ΜΑΛΕΠ, Θεωρητικό πολιτικό περιοδικό της Μ-Λ οργάνωσης ΣΑΚΕ, τεύχος 3, Γενάρης 1991. Σημαντική βοήθεια προσέφερε και η διατριβή της Φιλομένης Π.Τόλια, *Πολιτικός επίτροπος-πολιτικός καθοδηγητής: ο θεσμός του πολιτικού επιτρόπου στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (ΔΣΕ)*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2019

⁵⁴⁶ Κώστας Γκριτζώνας, *Το μαρξιστικό – λενινιστικό κίνημα στην Ελλάδα*, Καρδίτσα 2007, σ.69

⁵⁴⁷ Κώστας Γκριτζώνας, *Το μαρξιστικό – λενινιστικό κίνημα στην Ελλάδα*, Καρδίτσα 2007, σ.69

Βάσιος Γιώργος από το Κεράσοβο της Κόνιτσας. Μαζί με έναν σύντροφό του, το όνομα του οποίου αδυνατεί να θυμηθεί ο Χρήστος Καινούργιος (Βρασίδας) που είναι η πηγή αυτού του περιστατικού, από την έντονη επιθυμία τους να γυρίσουν στην πατρίδα τους έβαλαν όλο το βιος τους σε δύο με τρεις μπόγους και σήκωσαν στην κεντρική πλατεία της Τασκένδης ένα πανό που έγραφε «*Κάνουμε απεργία πείνας. Αφήστε μας να γυρίσουμε στην Ελλάδα*». Σε λίγες ώρες είχαν συλληφθεί και εξοριστεί σε ένα βαλτώδες μέρος της Κεντρικής Ασίας. Εκεί έμειναν περίπου τρία χρόνια, στη συνέχεια αμνηστεύτηκαν και απελάθηκαν στην Ελλάδα.⁵⁴⁸

Βατουσιανός Μήτσος, Ακροναυπλιώτης, εξορίστηκε στην Κλουζ της Ρουμανίας⁵⁴⁹.

Βέτας Φώκος, πέθανε το 2005 σε ηλικία 91 ετών. Ήταν από τα ιδρυτικά μέλη της ΕΠΟΝ και ο πρώτος της γραμματέας. Αντισυνταγματάρχης ΠΕ και πολιτικός επίτροπος στο ΔΣΕ. Μέλος της Κ.Ε. του ΚΚΕ, μετά την 6η Ολομέλεια του 1956 άσκησε κριτική στις αποφάσεις της. Μετά από 30 χρόνια κομματικής ζωής και αφοσίωσης, τον έστειλαν να πουλάει τσιγάρα. «*Στελέχη παλιά του κόμματος που με όλες τις αδυναμίες τους, αποτελούν μέλη της παλιάς φρουράς επιτέλους, αφοσιωμένης στο κόμμα φρουράς, διώχνονται από το μηχανισμό του κόμματος και πετιούνται στο δρόμο*» αναφέρει ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ «Ο τόπος εξορίας ήταν γεμάτος έλη. Κουνουπότοπος φοβερός! Μία μέρα μαζεύουν πλήθος κουνουπιών, τα κλείνουν σε ένα κουτί και τα στέλνουν, σαν δεματάκι στον γραμματέα της Κομματικής Επιτροπής των «κυβερνητικών» της Τασκένδης. Αυτή η πράξη τους, σε μερικούς προξένησε οργή και αγανάκτηση, ενώ σε άλλους γέλια, χαρά και αγαλλίαση». Αυτό το γεγονός εξιστορεί ο Χρήστος Καινούργιος (Βρασίδας), έχει όμως μεγαλύτερη σημασία η μαρτυρία του για την αντιμετώπιση των συντρόφων τους γι αυτή τους την πράξη διαμαρτυρίας. Οι «κυβερνητικοί» όπως τους χαρακτηρίζει, δηλαδή οι αντιζαχαριαδικοί αν τους «επέτρεπαν οι Σοβιετικές Αρχές, όχι μόνο οι 'σύντροφοί' τους θα τους λιντσάρizαν, χωρίς καμία διαδικασία, αλλά θα τους εξόντωναν 'δια λιθοβολισμού', σαν 'προδότες και πράκτορες'», Χρήστος Δ. Καινούργιος (Βρασίδας), 26 χρόνια στην Τασκένδη. Οκτώβριος 1949 – Οκτώβριος 1975. Βιώματα και αναμνήσεις, Αθήνα, 2005, σ.216-217.

⁵⁴⁹ Κώστας Γκριτζώνας, Το μαρξιστικό – λενινιστικό κίνημα στην Ελλάδα, Καρδίτσα 2007, σ.69.

⁵⁵⁰ Μιλτιάδης Πορφυρογένης, Ομιλία στην 7^η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 18-224 Φλεβάρη 1957, Φλεβάρη 1957, μόνο για εσωκομματική χρήση αρ. 98, σ.159. Ο Φώκος

Βλαμόπουλος Γιάννης, του Θεοδώρου, από το Βόλο. Στον ΕΛΑΣ υπηρέτησε στα θεσσαλικά τμήματα. Διετέλεσε Λοχαγός του ΔΣΕ και Πολιτικός Επίτροπος. Εξορίστηκε στην έρημο Κιζιλκούμ – Καρακούμ κοντά στην λίμνη Αράλη όπου και πέθανε. Η περιοχή Καρακούμ (τουρκική λέξη που σημαίνει μαύρη άμμος) είναι έρημος στο Τουρκμενιστάν και βρίσκεται νότια της λίμνης Αράλης.

Βλαντάς Δημήτρης (1908 – 1985), Κρητικός. Πρόεδρος της ΕΠΟΝ, ανθυπολοχαγός στο ΔΣΕ και πολιτικός επίτροπος. Στάλθηκε στο Ρόμαν της Ρουμανίας, στα σύνορα με τη ΣΕ. Τον ακολούθησε και η οικογένειά του.

Βοντίτσιος (Γούσιας) Γιώργης (1912-1979) αρχιστράτηγος του ΔΣΕ μετά την καθαίρεση του Μ.Βαφειάδη. Στάλθηκε στο Ρόμαν της Ρουμανίας, στα σύνορα με τη ΣΕ. Τον ακολούθησε και η οικογένειά του.

Βύσσιος Δημήτρης, του Κωνσταντίνου, (1916-1993) Ταγματάρχης, Πολιτικός Επίτροπος της 103ης Ταξιαρχίας, στέλεχος της ΚΟ της 7ης πολιτείας. Μετά τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου 1955, συνελήφθη, φυλακίστηκε για σχεδόν 6 μήνες σε πλήρη απομόνωση και μετά από δίκη καταδικάστηκε σε 2 χρόνια φυλάκιση. Στα γεγονότα της Τασκένδης, το 1962, συλλαμβάνεται εκ νέου και εξορίζεται στην Κοντσιτάβσκαγια του Καζαστάν. Επιστρέφει στην Τασκένδη τον Ιούνιο του 1970⁵⁵¹.

Γιαννόπουλος Θύμιος, Λοχαγός του ΔΣΕ, Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 10ης Πολιτείας. Εξορίστηκε στα γκούλακ της Σιβηρίας.

Βέτας λίγο μετά το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ και την 6^η πλατιά ολομέλεια του ΚΚΕ, δημοσιεύει δύο άρθρα στον Νέο Κόσμο, το Σεπτέμβριο του 1956, στα οποία εξυμνεί και το Συνέδριο του ΚΚΣΕ και τις αποφάσεις της 6^{ης} ολομέλειας του ΚΚΕ. Όταν το κείμενό του για την 6^η ολομέλεια αρχίζει με την πρόταση «Μετά την 6^η ολομέλεια της ΚΕ, μέσα στο κόμμα άρχισε να φουσάει δυνατός ο αγέρας της εσωτερικής δημοκρατίας», είναι πολύ δύσκολο να εκτιμήσουμε σε τι διαφώνησε και είχε αυτή τη δυσμενή αντιμετώπιση. Φώκος Βέτας, *Ν' απαλλαχτούμε οριστικά από τις συνέπειες της προσωπολατρίας*, Νέος Κόσμος, Σεπτέμβρης 1956, τεύχος 9, σ.24-35 Ο Θωμάς Δρίτσιος, αναφέρει έναν ολόκληρο κατάλογο ονομάτων που εξορίστηκαν στη Σιβηρία με αίτηση του ΚΚΕ μετά το 1956. Θ.Δρίτσιος, *Η εξέγερση της Τασκένδης. Εκεί που ράγισε η καρδιά μας*, Αθήνα, (Γλάρος) 1984, σ. 91-92. Για μία σύντομη και περιεκτική επισκόπηση αγωνιστών, βλ. Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η παρέλαση των Γιγάντων*, Θεσσαλονίκη (Μπίμπης) 2008.

⁵⁵¹ Δημήτρης Κ.Βύσσιος, <https://bit.ly/3b3O2U7>

Γκανάτσιος Βασίλης (Χείμαρρος) (1915-2018), δάσκαλος από τη Ζάκα Γρεβενών. Αρχικά τάχθηκε κατά του Ν.Ζαχαριάδη και υπέρ του Κ. Κολιγιάννη, στη συνέχεια υπερασπίστηκε τον Μάρκο Βαφειάδη. Εξορίστηκε στη Ρουμανία πριν τα γεγονότα της Τασκένδης το 1955⁵⁵².

Γκατσούλης Σπύρος, εξορίστηκε λίγο πριν τα γεγονότα της Τασκένδης το 1955.

Δαβής Γιάννης, από τον Έβρο. Λοχαγός του ΔΣΕ, 2ος Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 13ης Πολιτείας. Εξορίστηκε στη Σιβηρία.

Δανιηλίδης Πολύδωρος, (1899-1990) αντισυνταγματάρχης στο ΔΣΕ, μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ και πρόεδρος της Επιτροπής Ελέγχου. Επί Μεταξά φυλακίστηκε σε Ακροναυπλία και Γαύδο. Συμμετείχε στη συγκρότηση και την ηγεσία του ΕΛΑΣ, ως ο πολιτικός καθοδηγητής της ΚΕ του ΕΛΑΣ. Μετά την ήττα του εμφυλίου πολέμου εγκαταστάθηκε στη Ρουμανία. Διαφώνησε με τη νέα ηγεσία του ΚΚΕ με Γενικό Γραμματέα τον Κ.Κολιγιάννη και του απαγορεύθηκε να παραμείνει στο Βουκουρέστι. Του ζητήθηκε να επιλέξει τον τόπο εξορίας του οπότε επέλεξε την πόλη Μανγκαλία της Ρουμανίας, παραθαλάσσια στη Μαύρη Θάλασσα όπου ζούσε ο αδελφός του. Εκεί έζησε από το 1958. Δεν του επιτρεπόταν να αλλάξει πόλη και ήταν υπό αστυνομική παρακολούθηση.⁵⁵³

Ελευθερίου Μήτσος (Καλύβας), Λοχαγός του ΔΣΕ, Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 5ης Πολιτείας. Καταδικάστηκε σε 3 χρόνια φυλάκιση με την κατηγορία του "αντισοβιετικού". Εξορίστηκε στη Σιβηρία ως ζαχαριαδικός.⁵⁵⁴

Ζαχαριάδης Νίκος, (27 Απριλίου 1903-1 Αυγούστου 1973). Στην 6η πλατειά Ολομέλεια του ΚΚΕ, το 1956, καθαιρείται από Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ ενώ το 1957, στην 7η πλατειά Ολομέλεια, διαγράφεται από μέλος του ΚΚΕ. Εξορίστηκε στο Μποροβίτσι της ΕΣΣΔ έως το 1962, οπότε

⁵⁵² Β.Γκανάτσιος – Χείμαρρος, *Ανιχνεύοντας τις ρίζες της ήττας. Επανεκτιμήσεις και παραλείποντα για τον Εμφύλιο και τα Μετεμφυλιακά*, Αθήνα (Επίκεντρο) 2011, σ.210, 223

⁵⁵³ Κώστας Γκριτζώνας, *Το Μαρξιστικό Λενινιστικό Κίνημα στην Ελλάδα*, Καρδίτσα 2007, σ.68

⁵⁵⁴ Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η παρέλαση των Γιγάντων*, Θεσσαλονίκη (Μπίμπης) 2008, σ.64

μετακινήθηκε στο Σουργκούτ της Σιβηρίας όπου ύστερα και από πολλές απεργίες πείνας πέθανε την 1η Αυγούστου του 1973. Αρχικά ο θάνατός του αποδόθηκε σε καρδιολογικά αίτια. Πολύ αργότερα, το 1989, δημοσιοποιήθηκε ως αιτία θανάτου η αυτοκτονία⁵⁵⁵.

Ζερβός Αλέκος, ναυτεργάτης, Υπολοχαγός του ΔΣΕ, κατατάχθηκε στο ΔΣΕ το 1949 μαζί με τους ναυτεργάτες. Μέλος της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 10ης Πολιτείας.

Ηλιάδης Σοφιανός (Μπαρμπαγιώργης). Τον Αύγουστο του 1955 τον είχε καλέσει ο Ν.Ζαχαριάδης από τη Ρουμανία να επισκεφθεί την Τασκένδη για να ενισχύει το ζαχαριαδικό μέτωπο. Μετά την 6^η Ολομέλεια του 1956 τον έστειλαν να γίνει φορτοεκφορτωτής⁵⁵⁶.

Θεολόγης Γιάννης, Λοχαγός του ΔΣΕ, 2ος Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 8ης πολιτείας.

Ιωσηφίδης Κώστας, καταγωγή από την Έδεσσα. Διοικητής τάγματος στον ΕΛΑΣ και αργότερα διοικητής ουλαμού πυροβολικού. Συνταγματάρχης του Πυροβολικού του ΔΣΕ, μέλος της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 5ης Πολιτείας. Εξορίστηκε στη Σιβηρία.

Καλιανέσης Γιώργης του Γρηγορίου, γεννήθηκε το 1910, Συνταγματάρχης του ΕΛΑΣ (διοικητής του 85^{ου} Συντάγματος), Στρατηγός του ΔΣΕ, Διοικητής Μεραρχίας. Πέρασε από δίκη μαζί με τον Γιώργο Μακρή, τον Δ.Βύσσιο και άλλους και εξορίστηκε στα γκούλακ της Σιβηρίας⁵⁵⁷.

Καραστάθης Γιάννης, Υπολοχαγός του ΔΣΕ, Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 14ης Πολιτείας.

Κασιμάτης Σταύρος (1918-2001). Γνωστός και με τα ψευδώνυμα «Ορέστης» και «Λευτέρης Σταθάς». Μεταφέρθηκε, μαζί με τη γυναίκα του, παρά τη θέλησή

⁵⁵⁵ Για το θάνατο του Νίκου Ζαχαριάδη βλ. Γιώργος Μαύρος, *Πώς και γιατί αυτοκτόνησε ο Ζαχαριάδης*, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 3 Φεβρουαρίου 1991, σ.13-17. Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Ποιος αυτοκτόνησε (δολοφόνησε) τον Νίκο Ζαχαριάδη*, Θεσσαλονίκη (Μπίμπης) 2003. Του ιδίου, *Η απαγορευμένη εικόνα*, Φιλίστωρ, Αθήνα, 2001, Πέτρος Ανταίος, Ν.Ζαχαριάδης, Θύτης και θύμα, Φυτράκη, Αθήνα 1991

⁵⁵⁶ Στον Ηλιάδη Σοφιανό αναφέρεται και ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης στην 7η Ολομέλεια του 1957. βλ. σχετικά και υποσημείωση 453.

⁵⁵⁷ Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η παρέλαση των Γιγάντων*, Θεσσαλονίκη (Μπίμπης) 2008, σ.114

του, στο κολχόζ «*Νέα Ζωή*» στην Πολωνία. Το κολχόζ απασχολούσε μόνο Έλληνες και βρισκόταν στην περιοχή Κράσνο-Ρζέσοφ, στην Περιφέρεια Ουστσίκι- Ντόλνε, στα κτίσματα Κροστσένκο. Ο ίδιος ο Στ.Κασιμάτης αφηγείται πως ο Νίκος Ζαχαριάδης απαλλασσόταν από όσους θεωρούσε πως δεν έπρεπε να δραστηριοποιούνται στο ΚΚΕ με την αποστολή τους στη «*Νέα Ζωή*». Το 1955 κλήθηκε να γυρίσει πίσω και να λάβει μέρος στην 5^η Ολομέλεια του 1955. Ενώ στην 6^η Ολομέλεια του 1956 εκλέγεται στο 7μελές γραφείο της ΚΕ, το 1958 εξορίζεται για 9 χρόνια στο Ιάσι της Ρουμανίας⁵⁵⁸.

Κατσαουτίδης Αθηνόδωρος, Ακροναυπλιώτης, εξορίστηκε στην Κλουζ της Ρουμανίας⁵⁵⁹.

Κεβρεκίδης Γιάννης (Φωκάς) από τις Άνω Κλεινές Φλώρινας. Διμοιρίτης στον ΕΛΑΣ, Ταγματάρχης του ΔΣΕ, μέλος της Κομματικής Επιτροπής της 12ης Πολιτείας. Εξορίστηκε στη Σιβηρία.

Κιάκος Γιάννης από την Κάρπη του Κιλκίς. Αγωνιστής του ΕΛΑΣ και υπολοχαγός του ΔΣΕ, 2ος Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 6ης Πολιτείας. Εξορίστηκε στη Σιβηρία.

Κιτσικόπουλος Νίκος από την Ήπειρο. Ταγματάρχης του ΔΣΕ στην 8^η Μεραρχία. Εξορίστηκε στο Καζακστάν ως ζαχαριαδικός το 1962.

Κόκκας Στέλιος από τη Θεσσαλία. Αγωνιστής του ΕΛΑΣ στο ιππικό της Θεσσαλίας, αντισυνταγματάρχης του ΔΣΕ στην 108^η Ταξιαρχία με διοικητή τον Τέντα Ζώη⁵⁶⁰, Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 6ης Πολιτείας. Εξορίστηκε στη Σιβηρία.

Κονταλέξης Φωκίων. Σύμφωνα με τον Στέλιο Μανούσακα η φυλάκιση του Φωκίωνα Κονταλέξη, στην Ουγγαρία το 1968, έγινε γνωστή μέχρι την Ιταλία.

⁵⁵⁸ Ο Στ.Κασιμάτης, ενώ υποστηρίζει πως εξορίστηκε στη *Νέα Ζωή*, δεν δίνει επαρκή εξήγηση γιατί ο Ν.Ζαχαριάδης τον κάλεσε να πάρει μέρος στην κρίσιμη 5^η Ολομέλεια το 1955. Σταύρος Κασιμάτης, *Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, 1997, σ.24-25. Το Κροστσένκο στην Πολωνία, βρίσκεται εκατοντάδες χιλιόμετρα μακριά από τη Βαρσοβία. Για μία παράθεση του κολχόζ *Νέα Ζωή*, βλ. Κροστσένκο: Ένα κολχόζ-στρατόπεδο, περιοδικό ANTI, τεύχος 226, 4 Μαρτίου 1983, σ.34-35

⁵⁵⁹ Κώστας Γκριτζώνας, *Το μαρξιστικό – λενινιστικό κίνημα στην Ελλάδα*, Καρδίτσα 2007, σ.69

⁵⁶⁰ Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η παρέλαση των Γιγάντων*, Θεσσαλονίκη (Μπίμπης) 2008, σ.99

Διετέλεσε αξιωματικός του ΔΣΕ και στέλεχος της οργάνωσης μ-λ πολιτικών προσφύγων. Μαζί με τον Φ.Κονταλέξη έγινε γνωστή και η σύλληψη και άλλων τριών στελεχών του ΔΣΕ με εισήγηση της ηγεσίας Κ. Κολιγιάννη με την κατηγορία της «συνωμοσίας» για την ανατροπή του Ουγγρικού καθεστώτος.

Ο Φ.Κονταλέξης, το 1970, υπέστη διώξεις μαζί με τους Στολάκη Βαγγέλη και Τσιτσιπά Θεόδωρο και τους επιβλήθηκε καθεστώς αστυνομικής επιτήρησης. Η απόφαση αυτή τους δόθηκε γραπτώς, και προέβλεπε:

- μία φορά την εβδομάδα να παρουσιάζονται στην αστυνομία
- υποχρεώνονταν να παραμένουν στα σπίτια τους από το βράδυ ως το πρωί
- τους απαγόρευσαν να βγουν από τη Βουδαπέστη χωρίς άδεια, να δέχονται φίλους τους στα σπίτια τους, να συμμετέχουν σε συγκεντρώσεις, να συχνάζουν σε καφεενεία, κινηματογράφους, θέατρα, ζαχαροπλαστεία, εστιατόρια, αθλητικούς χώρους

Ένα πρόστιμο από 5.000 φιορίνια αντιστοιχούσε σε κάθε παράβαση της απόφασης αλλά προέβλεπε και φυλάκιση μέχρι ένα μήνα.

Οι μαχητές του ΕΛΑΣ και του ΔΣΕ καθ' υπόδειξή της ηγεσίας του ΚΚΕ κρίθηκαν επικίνδυνοι για την ασφάλεια του κρατικού συστήματος⁵⁶¹.

Κόντας Στράτος από το χωριό Κούπα Πάικου. Ήταν ένας από τους αντάρτες που στην υποχώρηση πέρασαν στη Γιουγκοσλαβία. Όπως μαρτυρεί ο Γιάννης Συμεωνίδης (Ταρζάν) αυτοί οι νέοι και οι νέες θεωρήθηκαν πράκτορες του Τίτο. Ο Στράτος Κόντας που ανήκε στο μηχανισμό του Γενικού Αρχηγείου, χαρακτηρίστηκε πράκτορας και φυλακίστηκε δύο με τρία χρόνια.⁵⁶²

Κοτρώτσιος Γιώργος από τη Θεσσαλία. Διοικητής Λόχου, Πολιτικός Επίτροπος τάγματος του ΔΣΕ. Συνελήφθη από την ΚGB (η σοβιετική κρατική

⁵⁶¹ βλ. σχετικά τη μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα στην γράφουσα τον Αύγουστο του 2017

⁵⁶² «Λυπάμαι πάρα πολύ που, εκτός από εμάς, υπήρχαν και άλλοι νέοι και νέες, οι οποίοι είχαν τα ίδια εφόδια με μας και διψούσαν για μόρφωση, αλλά τα παιδιά αυτά τα είχαν ονομάσει οι 'εκατόν είκοσι' και τους θεωρούσαν πράκτορες του Τίτο», Γιάννης Συμεωνίδης (Ταρζάν), Το οδοιπορικό ενός αγωνιστή. Από το Καϊμακτσαλάν της αντίστασης και του εμφυλίου στην πολιτική προσφυγιά, Αθήνα (Επίκεντρο) 2015, σ.180-181

ασφάλεια) με την κατηγορία του ζαχαριαδικού και βασανίστηκε άσχημα⁵⁶³. Καταδικάστηκε σε 4 χρόνια φυλάκιση με την κατηγορία του "αντισοβιετικού". Μέλος της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 4ης Πολιτείας.

Κουλουμαντάς Στέλιος, Ακροναυπλιώτης της Μεταξικής δικτατορίας, 2ος Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 11ης Πολιτείας. Εξορίστηκε στη Σιβηρία.

Κουλουμβάκος Γιώργος από τη Ρούμελη. Λοχαγός του ΔΣΕ. Εξορίστηκε στη Σιβηρία.

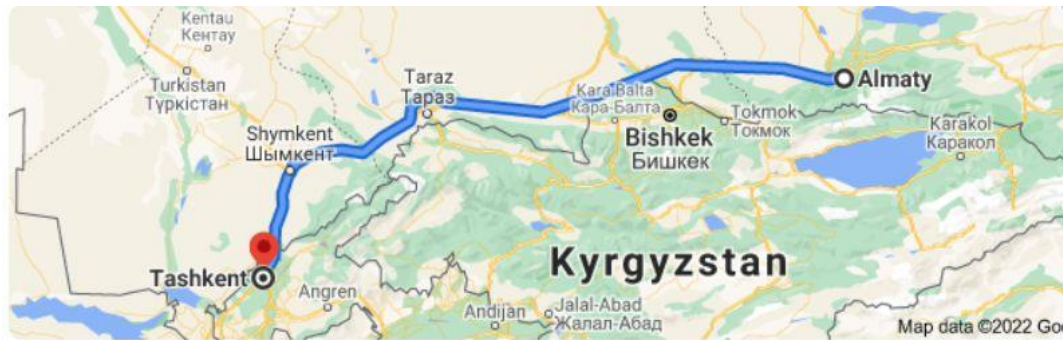
Κυριακίδης Παντελής, Πολιτικός Επίτροπος⁵⁶⁴, υπολοχαγός του ΔΣΕ, μέλος Κομματικής Επιτροπής Τασελμάς. Εξορίστηκε στη Σιβηρία.

Κυργιάννης Κώστας (Λακαρέας). Πολιτικός Επίτροπος, αντισυνταγματάρχης του ΔΣΕ. Με την κατηγορία του ζαχαριαδικού εξορίστηκε στο βόρειο Καζακστάν (Σιβηρία)⁵⁶⁵.

⁵⁶³ Ο Αχιλλέας Παπαϊωάννου αναφέρει πως μετά τον άγριο βασανισμό του ο Γιώργος Κοτρώτσιος «βγήκε με πειραγμένη την υγεία του, αφού παρέμεινε στα μπουντρούμια πάνω από τρία χρόνια και αφού πήρε ένα 'συγγνώμη' από κάποιον αξιωματούχο της ασφάλειας Τασκένδης. Πέθανε στην Τασκένδη». Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η παρέλαση των Γιγάντων*, Θεσσαλονίκη (Μπίμπης) 2008, σ.103

⁵⁶⁴ Τόλια Π.Φιλομένη, *Πολιτικός επίτροπος-πολιτικός καθοδηγητής: ο θεσμός του πολιτικού επιτρόπου στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (ΔΣΕ)*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2019, τόμος Β' σ.161

⁵⁶⁵ Ο Λακαρέας (Κώστας Κυργιάννης), απ' τα Δολιανά, ήταν δάσκαλος. Μέλος του ΕΑΜ, καπετάνιος του 15ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ, Πολιτικός Επίτροπος του ΔΣΕ στην 159η Επίλεκτη Ταξιαρχία (πρώην απόσπασμα Σουλίου), της VIII Μεραρχίας. Μαζί με τη γυναίκα του Ελευθερία Κτενά - Αυγή, έμεινε 5 χρόνια, 3 μήνες και 22 ημέρες στη φυλακή της Άλμα Άτα στο Καζακστάν και σε 3 ψυχιατρεία. Κώστας Κυργιάννης (Λακαρέας): Συνέντευξη στον "Οχτώβρη" για τα γεγονότα της Τασκένδης (Αύγουστος 1982). Σύμφωνα με τον Αχιλλέα Παπαϊωάννου ο Κώστας Κυργιάννης. «Μαζί με τον Ράφτη Κώστα (Νεμέρτσικα) θα κατέβουν στην πλατεία της πρωτεύουσας του Καζακστάν την Άλμα Άτα με ελληνικές σημαίες με μαύρη πένθιμη κορδέλα να διαμαρτυρηθούν στην κυβέρνηση της Μόσχας (Κρεμλίνο) για την εξορία τους σε απομονωμένα κολχόζ του Καζακστάν. Η σοβιετική ασφάλεια τους έκλεισε στις φυλακές και στο τρελοκομείο της Άλμα Άτα», Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η παρέλαση των Γιγάντων*,

Η απόσταση από την Τασκένδη στην Άλμα Άτα είναι 809 χιλιόμετρα.

Απεικόνιση της απόστασης από το [google.com/maps](https://www.google.com/maps)

Εξόριστοι στην εξορία, 6.539 χιλιόμετρα μακριά από την πρωτεύουσα της χώρας τους, την Αθήνα.

Απεικόνιση της απόστασης από το [google.com/maps](https://www.google.com/maps)

Λαμπράκης Παναγιώτης (Λαδιάς), Ταγματάρχης του ΔΣΕ. Εξορίστηκε στη Σιβηρία.

Λαμπρόπουλος Αλέκος, υπεύθυνος έκδοσης του περιοδικού «Σπίθα» στην Τσεχοσλοβακία. Εξορίστηκε στα Καρπάθια.

Λύρας Γιώργος, εντάχθηκε στο ΕΑΜ, πολέμησε στο ΔΣΕ, δραστήριος, θαρραλέος, με πολλές μυστικές αποστολές⁵⁶⁶ στην Ελλάδα μετά την

Θεσσαλονίκη (Μπίμπης) 2008, σ.107. Άλμα Άτα, η πρωτεύουσα του Καζακστάν έως το 1993, η σημερινή της ονομασία είναι Αλμάτι.

⁵⁶⁶ Ο Βασίλης Μπαρτζιώτας σημειώνει στο βιβλίο του σχετικά με τις μυστικές αποστολές του ΚΚΕ προς την Ελλάδα πως εκτός από τον ηρωικό Νίκο Μπελογιάννη, τα χρόνια 1951, 1952 και 1953 έγιναν 120 μυστικές αποστολές μελών του κόμματος που είχαν περάσει, όλοι, από την Ανώτατη Κομματική Σχολή. Αναφέρει μάλιστα, ενδεικτικά, συγκεκριμένα ονόματα όπως ο Γ.Γούσιος (δύο φορές), ο Κ. Κολιγιάννης, ο Ν. Ακριτίδης, ο Μ. Πορφυρογένης (δύο φορές), ο Χ. Φλωράκης, ο Β. Ζάχος, ο Κ.Λουλές, η Αύρα Παρτσαλίδου και η Ρούλα Κουκούλου.

υποχώρηση. Εκλεγμένος γραμματέας της ΚΟ Βουκουρεστίου, μετά το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ (Φεβρουάριος 1956) και την 6^η πλατειά ολομέλεια του ΚΚΕ (Μάρτιος 1956) τάχθηκε υπέρ της αλλαγής του Ν.Ζαχαριάδη στην ηγεσία του κόμματος. Σε σύσκεψη στελεχών αντέδρασε στο λόγο του Δ.Παρτσαλίδη για εφαρμογή μέτρων σε όποιο μέλος του ΚΚΕ εναντιώνεται στις κομματικές οδηγίες. Από την επόμενη ημέρα, κλήθηκε να φύγει από το Βουκουρέστι στην πόλη Ρομάν, όπου στέλνονταν οι ανεπιθύμητοι. Τον διέγραψαν από τη σχολή Ιστορίας που σπούδαζε, του πήραν την ταυτότητα του πολιτικού πρόσφυγα. Διέγραψαν από την Ιατρική το γιο του και τον έστειλαν πίσω στην Ελλάδα, στις 4 Φεβρουαρίου 1958 τον διέγραψαν από το ΚΚΕ λόγω «φραξιονιστικής δουλειάς». Από την απομόνωση και την πείνα, η υγεία του κλονίστηκε. Νοσηλεύθηκε με άθλιες συνθήκες σε σανατόριο λόγω φυματίωσης. Μαζί με τον Σάκη Στρατή, υπό διωγμό κι αυτός, αποφάσισαν να φύγουν παράνομα για τη Βουλγαρία όπου ο Γ.Λύρας είχε έναν καλό φίλο, Βούλγαρο, από την εποχή των παράνομων αποστολών του στην Ελλάδα. Μόλις έφτασαν όμως, η ΚΕ του ΚΚΕ ζήτησε την επιστροφή τους. Γεγονός που δεν μπορούσε να μην πραγματοποιηθεί. Τους συνέλαβαν και τους έκλεισαν στην ίδια φυλακή που είχε φυλακιστεί και ο Κώστας Καραγιώργης στη Ρουμανία. Στη συνέχεια τον μετέφεραν στην πόλη Ρομάν, η υγεία του όμως χειροτέρεψε και νοσηλεύθηκε στο νοσοκομείο του Ιασίου. Εκεί άφησε και την τελευταία του πνοή. Πριν ειδοποιηθούν οι οικείοι του, από την ηγεσία του ΚΚΕ, εστάλη άτομο να ψάξει τα πράγματά του και να πάρει ό,τι γραπτό υπήρχε.⁵⁶⁷

Προσθέτει μάλιστα πως τα κριτήρια της αποστολής ήταν δύο, το πρώτο πως ζητούσαν οι ίδιοι να κατέβουν στην Ελλάδα και το δεύτερο πως έπρεπε να γνωρίζουν από μεγάλες πόλεις. Καταθέτει ότι από τους 120 γύρισαν πίσω οι 72 (από αυτούς 5 ήταν μέλη της ΚΕ). Στο σύνολο των 120 που είχαν μπει παράνομα στην Ελλάδα, είχαν συλληφθεί οι 48 (το 40%) και συνεχίζει πως «είναι μέσα στη λογική της ταξικής πάλης σε συνθήκες τόσο μεγάλης τρομοκρατίας, όπου είναι πιθανές και οι συλλήψεις, γιατί, παρ' όλα τα μέτρα και την αυτοθυσία των στελεχών του Κόμματος, ο ταξικός εχθρός μπορούσε και μας έδωσε μεγάλα χτυπήματα», Βασίλης Μπαρτζιώτας, *Εξήντα χρόνια κομμουνιστής*, Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1986, σ. 325-326

⁵⁶⁷ Η Κατίνα Λατίφη διηγείται αναλυτικά τη ζωή του και την περιπέτειά του. Κ.Λατίφη, *Μακρύς ο δρόμος για την Ιθάκη. Πολιτική ξενιτιά 1950-1974*, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2019, σ.160-212. Με αρκετές λεπτομέρειες περιγράφεται η περίπτωση του Γιώργου Λύρα και του Σάκη Στρατή και στο Μαργαρίτα Λαζαρίδου, *Πόλεμος και αίμα. Ταξίδι στο παρελθόν. Ταξίδι*

Μακρής Γιώργος του Χαραλάμπους από το Κάντσικο της Ηπείρου. Στον ΕΛΑΣ πολέμησε με τα τμήματα της Ηπείρου, διετέλεσε Λοχαγός του ΔΣΕ και Β' γραμματέας της ΚΕ της ΚΟ 6ης πολιτείας. Πέρασε από δίκη και καταδικάστηκε σε εξορία στα γκούλακ της Σιβηρίας.

Μπαρτζιώτας Βασίλης (Φάνης) (1909-1994) από τη Λάρισα. Πολιτικός Επίτροπος και Συνταγματάρχης του ΔΣΕ, μέλος του ΠΓ του ΚΚΕ. Διώχθηκε από την Ακαδημία Επιστημών της Μόσχας και στάλθηκε μαζί με την οικογένειά του, για 17 χρόνια, στο Σαράτοβο της ΣΕ⁵⁶⁸.

Μπάστης Οδυσσέας, από την Αθήνα. Αντισυνταγματάρχης του ΔΣΕ, στέλεχος της Κομματικής Οργάνωσης της 3ης Πολιτείας. Εξορίστηκε στη Σιβηρία⁵⁶⁹.

Μωραϊτόπουλος-Παγώνας Δημήτρης, Ταγματάρχης του ΔΣΕ.

Νάτσικας Κώστας, Σχολή αξιωματικών Τσιρτσίκ⁵⁷⁰.

Νικολάου Αντώνης, ταγματάρχης του ΔΣΕ, 2ος Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 14ης Πολιτείας.

Ξενίδης Ευγένιος, από την Αθήνα. Ακροναυπλιώτης στη μεταξική δικτατορία. 2ος Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 10ης Πολιτείας.

Οικονόμου Στέφανος, του Δημητρίου, Πολιτικός Επίτροπος, Λοχαγός του ΔΣΕ,

στον πόνο. *Η αληθινή ζωή μιας αγωνίστριας*, Αθήνα (Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας), 2007, σ.334-337. Ο Σάκης Στρατής όταν αποφυλακίστηκε ήταν «σκέτο ερείπιο. Τον έστειλαν στην Κραϊόβα όπου έζησε σε καθεστώς κατ' οίκον περιορισμού, χωρίς δικαίωμα εργασίας. Τον συντηρούσαμε εμείς, οι φίλοι του», Μαργαρίτα Λαζαρίδου, ό.π., σ.337

⁵⁶⁸ Ο Αχιλλέας Παπαϊωάννου παρουσιάζει τον Βασίλη Μπαρτζιώτα ως έναν ηθικό πολιτικό που θεωρούνταν ο «πατέρας» του αντάρτη «και πάντα με εκτίμηση μιλούσαν οι αντάρτες γι αυτόν». «Ήταν αμείλικτος στα στελέχη που δεν φέρονταν καλά στους αντάρτες και τις αντάρτισσες. Έπαιρνε γράμματα παραπόνων των απλών ανταρτών και απαντούσε προσωπικά με την υπογραφή του». Παρ' όλα αυτά τα χαρίσματά του ο Αχ. Παπαϊωάννου σημειώνει πως όταν ένιωσε την απειλή από τους Σοβιετικούς «τα δίπλωσε», Αχιλλέας Παπαϊωάννου, *Η παρέλαση των Γιγάντων*, Θεσσαλονίκη (Μπίμπης) 2008, σ.125-126.

⁵⁶⁹ Ο Αχιλλέας Παπαϊωάννου τον κατηγορεί για «φόνους και ρίξιμο σε ξεροπήγαδα αγωνιστών στο Μπούλκες Γιουγκοσλαβίας», ό.π., σ.126.

⁵⁷⁰ Τη διαδικασία της ανάκρισης, την εμπλοκή προσώπων και τη σύλληψή του εξιστορεί σε συνέντευξή του ο Κώστας Νάτσικας, <https://bit.ly/3qv4m5H>

μέλος της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 13ης Πολιτείας. Δύο ποιήματά του από την εξορία παρατίθενται στο παράρτημα της διατριβής.

Ονουφριάδης Λάζαρος, του Ελευθερίου, από τον Καύκασο της Φλώρινας. Ανθυπολοχαγός σε μονάδα πυροβολικού, Πολιτικός Επίτροπος Τάγματος του ΔΣΕ, μέλος της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 13ης Πολιτείας. Καταδικάστηκε σε δύο χρόνια φυλακή με αναστολή.

Παλλές Σάββας, ναυτικός από τη Χίο. Εθελοντής στη διεθνή ταξιαρχία στον εμφύλιο πόλεμο της Ισπανίας, Λοχαγός και Πολιτικός Επίτροπος του ΔΣΕ, 2ος Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 7ης Πολιτείας. Εξορίστηκε στο βόρειο Καζακστάν.

Παπαδόπουλος Βαγγέλης (Φωκάς) (1912-1977). Γεννήθηκε στα Μάρμαρα Ιωαννίνων. Στον ελληνοϊταλικό πόλεμο πολέμησε ως έφεδρος ανθυπολοχαγός. Μέλος του ΕΑΜ, Μέραρχος του ΔΣΕ και μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ. Βρέθηκε στην Τασκένδη πολιτικός εξόριστος. Μετά την 6^η ολομέλεια του 1956 η νέα ηγεσία του ΚΚΕ τον ρώτησε σε ποια χώρα προτιμάει να μεταφερθεί με την οικογένειά του. Ο ίδιος ζήτησε Ανατολική Γερμανία ή Τσεχοσλοβακία, τον έστειλαν στην Κραγιόβα της Ρουμανίας. Ο ίδιος ήταν νομικός και τον έστειλαν σε βαριά χειρωνακτική εργασία όπου μετά βίας μπορούσε να θρέψει την οικογένειά του⁵⁷¹.

Παπαϊωάννου Αχιλλέας, Αντισυνταγματάρχης του ΔΣΕ, Διοικητής της 103ης ταξιαρχίας, Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 7ης Πολιτείας.

Παρίσης Γιώργος, του Κωνσταντίνου, ανθυπολοχαγός ΔΣΕ, εξορίστηκε από τη Μόσχα στο Τσιμκέντ, από το 1966 μέχρι και το 1977 που επαναπατρίστηκε στην Ελλάδα⁵⁷².

⁵⁷¹ Χάρης Λεοντάρης, *Βαγγέλης Φωκάς. «Επί την λυχνίαν»*, Γιάννινα, 2020, σ.63-64

⁵⁷² «Ο ανθυπολοχαγός ΠΕ Γεώργιος Παρίσης ως καπετάνιος και επικεφαλής της αποστολής με το καράβι «SANDR GOGA» που μετονομάστηκε σε «ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΗΝΟΣ» στις 14 Ιουλίου 1948 ξεκίνησε για αποστολή με 5 συναγωνιστές του από το Δυρράχιο της Αλβανίας. Ο προορισμός τους ήταν η Πελοπόννησος όπου θα μετέφεραν μεγάλες ποσότητες πολεμικού υλικού. Παρά την κακή συνεννόηση με τα εκεί αντάρτικα τμήματα το υλικό παραδόθηκε. Στις 23 Ιουλίου το καράβι επέστρεψε στην Αλβανία. Η αποστολή αυτή με το πολεμικό υλικό ήταν από τις λίγες που έφτασαν στο ΔΣΠ», Τόλια Π.Φιλομένη, Πολιτικός επίτροπος-πολιτικός καθοδηγητής: ο θεσμός του

Πεπέκης Δήμος (Γεροδήμος), Ταγματάρχης του ΔΣΕ.

Πορφυρογένης Μιλτιάδης, (1903-1958). Δικηγόρος ο οποίος λόγω της μόρφωσής του και της γλωσσομάθειάς του αναλάμβανε αποστολές στο εξωτερικό και ερχόταν σε επαφή με αδελφά κόμματα. Ο μοναδικός που στην 7η πλατιά ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ το 1957, ζήτησε να παραμείνει ο Νίκος Ζαχαριάδης μέλος του κόμματος. Για τη στάση του αυτή τέθηκε σε απομόνωση. Σύμφωνα με μαρτυρία της κόρης του, Κατερίνας Πορφυρογένη στη γράφουσα, ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης, ο μόνος που υπερασπίστηκε ανοιχτά τον Νίκο Ζαχαριάδη, είχε τεθεί ήδη στο περιθώριο μετά την 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ το 1956. Ανήκε τυπικά στην ΚΕ του ΚΚΕ και γι' αυτό πήρε μέρος και στην 7η Ολομέλεια το 1957. Απομονωμένος στο σπίτι του σε μια μικρή επαρχιακή πόλη της Τσεχίας, την Ceske Budejovice, με πληθυσμό λιγότερο από 65.000 κατοίκους και 150 χιλιόμετρα μακριά από την Πράγα, πέθανε από έμφραγμα στις 7 Μαρτίου του 1958. Επρόκειτο για έναν άνθρωπο που πολέμησε για τα ιδανικά του, αφιέρωσε τη ζωή του στο κομμουνιστικό κίνημα, πέρασε δύο φορές παράνομος στην Ελλάδα, κινδυνεύοντας πολλές φορές να συλληφθεί αφού ακόμη και λόγω του αναστήματός του δεν περνούσε εύκολα απαρατήρητος, φυλακίστηκε, εξορίστηκε. Μετά το θάνατό του όμως δεν έλαβε την τιμή που του άξιζε. Η κόρη του Κατερίνα θυμάται τους ανθρώπους του ΚΚΕ που την επομένη του θανάτου του ήρθαν στο σπίτι και πήραν όλο το αρχείο του Μ.Πορφυρογένη. Άδειασαν το γραφείο του και σε μία προσπάθεια της γυναίκας του να διαμαρτυρηθεί πως παίρνουν και ιδιωτικά έγγραφα, της απάντησαν "όλα ανήκουν στο κόμμα συντρόφισσα".

Προβόπουλος Βασίλης, από τη Ρούμελη. Μέλος του ΚΚΕ από το 1934, ανθυπολοχαγός ΔΣΕ στη 16^η ταξιαρχία

Ραβανός Φίλιππος από τους Μελισουργούς της Άρτας, μέλος του ΚΚΕ, απόφοιτος της Νομικής Αθηνών και Τζαβέλας Φώτης (Χαντζάρας) από τα Δολιανά, ΕΛΑΣίτης, επιμελητής της VIII Μεραρχίας του ΔΣΕ, με οικογένεια στην Ελλάδα. Και οι δυο αποφάσισαν να δραπετεύσουν από τη Σοβιετική Ένωση και να περάσουν στο Αφγανιστάν με απώτερο σκοπό να επιστρέψουν

πολιτικού επιτρόπου στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (ΔΣΕ), Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2019, τόμος Β' σ.254

στην Ελλάδα. Στα σύνορα τούς συνέλαβαν, καταδικάστηκαν ως κατάσκοποι και εξορίστηκαν σε στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων στη Σιβηρία. Την περίοδο που ο Ν.Χρυσόφ αποφυλάκιζε κρατούμενους από την εποχή του Ι.Στάλιν, απαλλάσσονται από τις κατηγορίες και απελαύνονται στην Ελλάδα⁵⁷³

Ράφτης Κώστας (Νεμέρτσικας), δάσκαλος, από την Κάτω Μερόπη Πωγωνίου⁵⁷⁴.

Καπετάνιος του 15ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ, Αντισυνταγματάρχης του ΔΣΕ. Εξορίστηκε στο Βόρειο Καζακστάν (Σιβηρία) και κλείστηκε σε φρενοκομείο.

Ρόσιος Αλέκος (Υψηλάντης), φιλόλογος από τα Σιάτιστα. Υποστράτηγος, Διοικητής Μεραρχίας του ΔΣΕ. Από τους πρώτους αντάρτες του ΕΛΑΣ, ο πρώτος αντάρτης του ΔΣΕ στην περιοχή Χασίων – Πιερίων. Συμμετείχε, ως επικεφαλής, στο χτύπημα της χωροφυλακής στο Λιτόχωρο στις 31 Μαΐου 1946. Καθαιρείται στο Βίτσι και στέλνεται στη Ρουμανία όπου επιστρέφει αργότερα ως διοικητής της Σχολής Αξιωματικών του ΔΣΕ. Απηνής διώκτης του Ν.Ζαχαριάδη, σύμφωνα με τον Αχ.Παπαϊωάννου και όσο ήταν Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ και μετά την καθαίρεσή του. Ο Ρόσιος Αλέκος στη συνέχεια εντάχθηκε στο πολιτικό μόρφωμα που στήριζε τον Μάρκο Βαφειάδη. Εξορίστηκε στο Βόρειο Καζακστάν.

⁵⁷³ Χρήστος Δ. Καινούργιος (Βρασιδάς), *26 χρόνια στην Τασκένδη. Οκτώβριος 1949 – Οκτώβριος 1975. Βιώματα και αναμνήσεις*, Αθήνα, 2005, σ.216

⁵⁷⁴ Ο Κώστας Ράφτης (Νεμέρτσικας) ήταν ο διοικητής της πρώτης ομάδας ανταρτών του ΔΣΕ στο δυτικό Γράμμο, στην Ήπειρο που αποτελούνταν από 17 άτομα. Η ομάδα αυτή εμφανίστηκε το καλοκαίρι του 1946. Τα ονόματα των πρώτων ανταρτών δημοσιεύθηκαν από τον Νίκο Ζάγκαλη στον Ριζοσπάστη και είναι:

Ράφτης Κώστας (Νεμέρτσικας) από την Κάτω Μερόπη Πωγωνίου, Κοντοπάνος Φώτης (Αννίβας) από τα Δολιανά Πωγωνίου, Παπαδόπουλος Βαγγέλης (Φωκάς) από τα Γιάννινα, Σκέβης Σπύρος από το Λιά Φιλιατών, Λεπενιώτης Παναγιώτης από τη Βύσανη Πωγωνίου, Πέτρου Τάκης από τα Δολιανά Πωγωνίου, Καραντάνης Μήτσος από τα Δολιανά Πωγωνίου, Λαϊνός Σπύρος από την Καρδίτσα, Ζάγκαλης Νίκος από τις Δρυμάδες Πωγωνίου
10.Κερλεγκίτσης Γιώργος από τη Χρυσόραχη, Νάστος Βασίλης από το Κεφαλόβρυσο Πωγωνίου, Ευαγγέλου Βασίλης από την Κόνιτσα, Λιόντος Στράτος από τη Ζίτσα, Σταβρίδης Βασίλης από την Κάτω Μερόπη Πωγωνίου, Βρυσάκης Σιάτρας από τη Ζίτσα, Μάτσης Γιώργος από τις Νεγράδες, Νεαρός αντάρτης από το Κεφαλόβρυσο του οποίου το όνομα δεν είναι γνωστό. Η πρώτη ομάδα του ΔΣΕ στην Ήπειρο, Ριζοσπάστης, 31 Δεκέμβρη 1996, σ.6

Σαράντης Βασίλης, από την Καλαμπάκα Τρικάλων. Λοχαγός του ΔΣΕ. Εκτοπίστηκε στο Βόρειο Καζακστάν.

Σιαπέρας Κώστας, απόφοιτος της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πολέμησε με τον ΔΣΕ, υπεύθυνος για τον εφοδιασμό. Βρέθηκε πολιτικός πρόσφυγας στην Βουλγαρία, εντάχθηκε στον δικαστικό κλάδο και συνταξιοδοτήθηκε από τη θέση του αντεισαγγελέα στη Γενική Εισαγγελία της Βουλγαρίας. Το 1980, έπεσε σε δυσμένεια και οι βουλγαρικές αρχές κατάσχεσαν τα γραπτά του, του αφαίρεσαν την ιδιότητα του πολιτικού πρόσφυγα και του έκοψαν τη σύνταξη. Το 1983 επαναπατρίστηκε και η Βουλγαρία του απαγόρευσε τη δυνατότητα να εισέλθει ξανά στη χώρα.⁵⁷⁵

Σιδηρόπουλος Δήμος, Αντισυνταγματάρχης, Πολιτικός Επίτροπος της 9ης Μεραρχίας του ΔΣΕ, διακρίθηκε στις επιχειρήσεις της Πίνδου και του Γράμμου, Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 8ης Πολιτείας.

Σκαρλάτος Κώστας, του Στράτου, γεννηθείς το 1927. Φυλακίστηκε.

⁵⁷⁵ Κώστας Σιαπέρας, *Οι μυστικοί δρόμοι του Δημοκρατικού Στρατού. Από τη Βάρκιζα στο Μπούλκες*, Αθήνα (Γλάρος), 1990

Ιστορική φωτογραφία⁵⁷⁶ από τις φυλακές της Τασκένδης το 1955. Αναλυτικά περιγράφει και ο Κ.Νάτσικας στην προφορική του μαρτυρία <https://bit.ly/3qv4m5H>

Όρθιοι από αριστερά προς τα δεξιά: Κώστας Σκαρλάτος, Γιώργος Μακρής (ταγματάρχης), Νίκος Φράγκος (ταγματάρχης), Κώστας Νάτσικας (σχολή αξιωματικών Τσιρτσίκ), Γιώργος Καλιανέσης (συνταγματάρχης)

Καθιστοί από τα αριστερά προς τα δεξιά: Φωκάς (ταγματάρχης, δε πρόκειται για τον Βαγγέλη Παπαδόπουλο), Παύλος, Ζώρας

Ριζάκης Στέφανος, ενοχλήσεις από την πολωνική ασφάλεια, δεν του επέτρεπαν να μεταβεί στο εξωτερικό⁵⁷⁷.

Σουμελίδης Κώστας, του Νικολάου Πολιτικός Επίτροπος Τάγματος του ΔΣΕ, Γραμματέας Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 4ης Πολιτείας.

Σπύρου Τάκης του Αλέκου από την Ήπειρο, ανθυπολοχαγός, Πολιτικός

⁵⁷⁶ Αναδημοσίευση της φωτογραφίας από την «Ανασύνταξη», <https://bit.ly/3sL3xHb>

⁵⁷⁷ «Μετά τη διαγραφή μου από το πολωνικό κόμμα, με υπόδειξη των Ελλήνων της επίσημης οργάνωσης πολιτικών προσφύγων, συχνά είχα ενοχλήσεις από την πολωνική ασφάλεια», Στέφανος Ριζάκης, *Η ζωή μου*, Αθήνα 2004, σ.66

Επίτροπος τάγματος του ΔΣΕ, Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης 3ης Πολιτείας. Εξορίστηκε το Σεπτέμβριο του 1962, για δέκα μήνες, στο Βόρειο Καζακστάν στην πόλη Πετροπαβλόσκ⁵⁷⁸.

Σταματάκος Σπύρος (Άγριος) ναυτεργάτης από την Ύδρα. Υπολοχαγός του ΔΣΕ, Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 12ης Πολιτείας. Εξορίστηκε στην έρημο Κιζιλκούμ – Καρακούμ κοντά στην λίμνη Αράλη στο Τουρκμενιστάν

Η Τασκένδη από την έρημο του Καρακούμ στο Τουρκμενιστάν απέχει 781 χιλιόμετρα.

Απεικόνιση της απόστασης από το [google.com/maps](https://www.google.com/maps)

Στάμος Λάμπρος, Υπολοχαγός του ΔΣΕ, μέλος της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 10ης Πολιτείας. Επιστολή του παρατίθεται στο παράρτημα της διατριβής

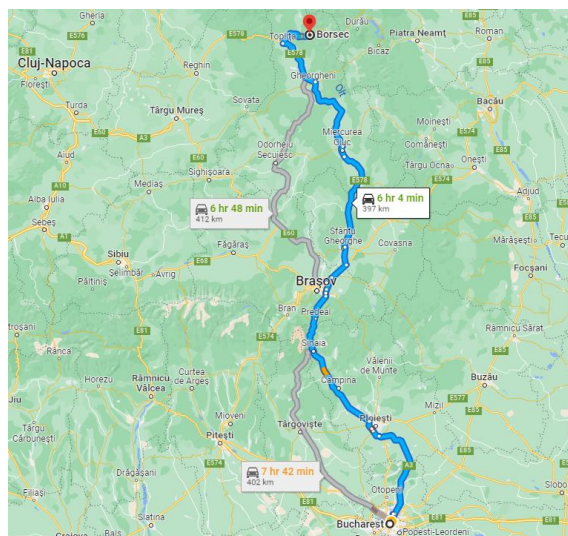
Σταύρος Λάμπρος, το 1962 καταδικάστηκε σε δύο χρόνια φυλάκιση

Στρατομήτρος Ταξιάρχης, διοικητής Λόχου του ΔΣΕ στα τμήματα της Ρούμελης, μέλος της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 4ης Πολιτείας

Συμεωνίδης Γιάννης (Ταρζάν). Διετέλεσε Γραμματέας της ΚΟ των φοιτητών του Βουκουρεστίου, Πρόεδρος του Συλλόγου των πολιτικών προσφύγων Βουκουρεστίου, μέλος της ελληνικής τετραμελούς επιτροπής για την εύρυθμη διεξαγωγή του 3^{ου} Παγκόσμιου Φεστιβάλ Νεολαίας στο Βουκουρέστι το 1953 (με τους Πάνο Δημητρίου, Γρηγόρη Φαράκο και Τάκη Χατζηδημήτρη). Το 1956 διορίστηκε καθηγητής στο 14^ο Ελληνικό Λύκειο

⁵⁷⁸ Τα εγκλήματα των χρονοσοφικών και Ελλήνων λακέδων τους σε βάρος των πολιτικών προσφύγων, Λαϊκός Δρόμος, 12 Νοεμβρίου 1977, σ.2

του Βουκουρεστίου. Ως πρόεδρος του Συλλόγου πολιτικών προσφύγων ετοίμασε απολογιστική ομιλία. Η εισήγησή του ελέγχθηκε από τον αντιπρόσωπο του ρουμανικού κόμματος. Του προτάθηκε να προσθέσει στην εισήγησή του ονόματα συντρόφων του και να τα χαρακτηρίσει ως αντικομματικά και αντισοβιετικά στοιχεία. Ο Γ.Συμεωνίδης αρνήθηκε επειδή γνώριζε τους συγκεκριμένους αγωνιστές. Η άρνησή του οδήγησε στην ακύρωση του διορισμού του στο ελληνικό Λύκειο, τον έστειλαν στον παιδικό σταθμό του Τούλκες (κοντά στη Λουτρόπολη Μπόρσεκ στη Βόρεια Μολδαβία) αφήνοντας πίσω γυναίκα και νεογέννητο παιδί.⁵⁷⁹ Το διάστημα που έφυγε δεν ήταν μεγάλο, λίγο αργότερα ήρθε και η οικογένειά του στην παιδούπολη. Το 1957 επέστρεψε στο ελληνικό Λύκειο όπου διετέλεσε διευθυντής του έως το 1971. Το γεγονός της μεταφοράς του στον παιδικό σταθμό του Τούλκες σημειώνεται ως χαρακτηριστικό της μη συμμόρφωσής του προς τις υποδείξεις, παρά τη μικρή χρονική διάρκεια της απομάκρυνσής του.

Βουκουρέστι –
Μπόρσεκ, απόσταση
400 χιλιόμετρα

Απεικόνιση της απόστασης
από το [google.com/maps](https://www.google.com/maps)

Τουλούδης Πέτρος, Λοχαγός του ΔΣΕ, Γραμματέας της Κομματικής Επιτροπής της Κομματικής Οργάνωσης της 13ης Πολιτείας, το 1962 καταδικάστηκε σε τρία χρόνια φυλακή και δύο χρόνια εξορία

Τσολακίδης Νίκος απαγάγεται από τη Βουλγαρία στις 13 Ιουλίου 1969 και εγκαταλείπεται στη Βηρυτό. Ανήκει στην ομάδα των Ελλήνων που σύμφωνα με την εφημερίδα «Επανάσταση», είχαν εξοριστεί από τη

⁵⁷⁹ Γιάννης Συμεωνίδης (Ταρζάν), *Το οδοιπορικό ενός αγωνιστή. Από το Καϊμακτσαλάν της αντίστασης και του εμφυλίου στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Επίκεντρο) 2015, σ.184-185

βουλγαρική κυβέρνηση λόγω των πολιτικών τους διαφωνιών με το ΚΚΕ.⁵⁸⁰

Στο ίδιο άρθρο αναφέρεται ότι πέρασαν δύο μήνες από το σημείωμα και δεν υπάρχει επαφή από τον Ν. Τσολακίδη καταγγέλλεται επίσης ότι οι εξορίες και το κυνήγι γίνονται από τους Βούλγαρους ρεβιζιονιστές και την κλίκα του Κ. Κολιγιάννη αλλά και την ανοχή της φατρίας του Μ.Παρτσαλίδη. Πάνω από 600 υπογραφές πολιτικών προσφύγων από τη Ρουμανία απηύθυναν διαμαρτυρία προς τις βουλγαρικές αρχές για την απέλαση του Ν. Τσολακίδη.⁵⁸¹

Στην έκτακτη έκδοση του *Επαναστάτη*, Οκτώβριος 1975, δημοσιεύεται επιστολή από το Λίβανο του Ν. Τσολακίδη με την οποία καλεί σε βοήθεια για να μπορέσει να αποδείξει ότι είναι πολιτικός πρόσφυγας αφού του είχαν αφαιρεθεί όλα τα έγγραφα για να μπορέσει να επαναπατριστεί στη χώρα του.⁵⁸²

Φράγκος Νίκος του Δημητρίου, Ταγματάρχης του ΔΣΕ, στέλεχος της Κομματικής Οργάνωσης της 7ης Πολιτείας.

Χατζηβασιλείου Χρύσα, (1904-1950). μέλος του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, επί Ν.Ζαχαριάδη πέθανε στη Βουδαπέστη τιμωρημένη, απομονωμένη και εγκαταλειμμένη⁵⁸³.

⁵⁸⁰ Σύμφωνα με την περιγραφή του: «Στις 13/7/1969 ήρθαν στο χωριό που ήμουν εξορία, με πήραν όπως με βρήκαν, με έβαλαν στο αυτοκίνητο και την ίδια μέρα με πήγαν στο Μπουργκάς (Πύργο). Εκεί τρία μερόνυχτα με είχαν κλεισμένο σε απομονωμένο κελί. Την τέταρτη μέρα, τη νύχτα, με πήραν από το κελί και με έριξαν στο πλοίο. Μου είπαν ότι θα με κατεβάσουν στο Αλγέρι. Μετά από μία βδομάδα απομονωμένος κλειδωμένος στο πλοίο, μια βραδιά με έβγαλαν από το πλοίο και με αυτοκίνητο με πέταξαν στην άκρη της πόλης (Βηρυτό). Εκεί με άφησαν και έφυγαν οι γκάγκστερ. Από τη μέρα αυτή μένω στους δρόμους. Δεν έχω ούτε ένα χαρτάκι για ντοκουμέντο. Αν με πιάσει η ασφάλεια θα με βάλει φυλακή. Το πώς περνά είναι μαρτύριο. Αν ανταμωθούμε θα γραφτούν τόμοι για τις 'ανδραγαθίες' των κομμουνιστοφάγων... πέστε ότι πεθαίνει ένας αγωνιστής στους δρόμους γιατί το θέλουν οι ρεβιζιονιστές...» Οι ρεβιζιονιστές συναγωνίζονται τη χούντα στην εξόντωση των μαρξιστών λενινιστών, *Επαναστάτης*, φ. 4^ο, σ. 8

⁵⁸¹ Κάτω τα χέρια από τους τιμημένους αγωνιστές του ΕΛΑΣ και του ΔΣΕ, *Επαναστάτης*, φ. 4^ο, σ. 12

⁵⁸² *Γράμμα από το Λίβανο του εξόριστου λαϊκού αγωνιστή Ν. Τσολακίδη*, *Επαναστάτης*, 10/1975, σ. 16-17

⁵⁸³ Η Χρύσα Χατζηβασιλείου, πιστή φίλη του Κ.Καραγιώργη, από την αρχή ήταν εναντίον της έναρξης της εμφύλιας σύρραξης. Έπειτα, βαριά άρρωστη από λευχαιμία αποχώρησε από την πολιτική σκηνή, όπως μαρτυρεί η Μαρία Καραγιώργη, Μαρία Καραγιώργη, Κατερίνα

Σε χειρόγραφο πολυσέλιδο κείμενο πολιτικών προσφύγων της Τασκένδης αναφέρεται πως οι Έλληνες αγωνιστές

«δοκίμασαν στην πλάτη τους τις πιέσεις, τρομοκρατίες, διωξίματα από δουλειές, πέταμα βαριά αρρώστων από νοσοκομεία και στέρηση θεραπείας αρρώστων με αποτέλεσμα να πεθάνουν, τα περίφημα μπλόκα από μιλίτσες και με μηχανοκίνητα. Είδαν τέτοιες προβοκάτσες και απάτες που ποτέ δεν μπορούσαν να φανταστούν. Κανένας δεν φαντάστηκε να δει τέτοιες στρατιωτικές δολοφονικές επιχειρήσεις και πογκρόμ, κυκλώσεις πολιτειών, νυχτερινές συλλήψεις απ' το κρεβάτι, ξυλοδαρμούς, δοκιμασίες σωματικές στα μπουντρούμια, φυλακίσεις, εξορίες σε έρημα νησιά της λίμνης του Αράλ και στις ψυχρές στέπες της Σιβηρίας, διάλυση οικογενειών, εγκατάλειψη γερόντων πατεράδων και μανάδων, εγκατάλειψη βρεφών στο έλεος»⁵⁸⁴

Εκτός των παραπάνω ονομάτων έχουν συγκεντρωθεί πληροφορίες και για τις παρακάτω περιπτώσεις:

Τρεις πολιτικοί πρόσφυγες, Μάιος 1962, κλήθηκαν σε 72 ώρες να εγκαταλείψουν την Τασκένδη, προορισμός το Καρακαλπάκ

Επτά πολιτικοί πρόσφυγες, Σεπτέμβριος 1962, κλήθηκαν σε 72 ώρες να εγκαταλείψουν την Τασκένδη, προορισμός το Βόρειο Καζακστάν.

Είκοσι τέσσερις πολιτικοί πρόσφυγες, Οκτώβριος 1962 εξορίστηκαν στο Βόρειο Καζακστάν

Ζωιτοπούλου Μαυροκεφαλίδου, *Κώστας Καραγιώργης (1905-1955)*, Αθήνα 2011, σ.150. Πολιτικό με «οξύτατη διεισδυτική πολιτική σκέψη» χαρακτηρίζει ο Σταύρος Κασσιμάτης τη Χρύσα Χατζηβασιλείου. Ο ίδιος εξιστορεί όσα του είπε ο Ηλίας Καράς, υπεύθυνος για την παράνομη δουλειά του ΚΚΕ στην Ελλάδα μέσω Βουλγαρίας, για την Χρύσα Χατζηβασιλείου. Σύμφωνα, λοιπόν, με τα λεγόμενα του Η.Καρά η Χρ.Χατζηβασιλείου «ήταν πιο επικίνδυνη από τους Μάρκο, Παρτσαλίδη, Καραγιώργη, γιατί ενώ αυτοί είναι ανοιχτοί εχθροί και τους παλεύαμε, η Χρύσα, παρόλο που δεν συντάχθηκε μαζί τους, παραδεχόμενη όμως σαν σωστές έστω και ελάχιστες απόψεις τους δημιουργούσε, καλλιεργούσε συγχύσεις στο κόμμα, γι' αυτό γινόταν πιο επικίνδυνη και έπρεπε να χτυπηθεί», Σταύρος Κασσιμάτης, *Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Φιλίστωρ, 1997, σ.246

⁵⁸⁴ Πρόκειται για χειρόγραφη έκδοση πολιτικών προσφύγων της Τασκένδης το 1965. Σε αυτήν περιγράφονται τα γεγονότα του 1955 και του 1962. Το 1975 το περιοδικό «Κόκκινο Αστéρι» δημοσίευσε αυτή την έκδοση του 1965 σε συνέχειες. Στη συνέχεια το 2006 εκδόθηκε σε βιβλίο. *Η τραγωδία των Ελλήνων αγωνιστών της Τασκένδης*, εκδόσεις Α/συνέχεια, 2006, σ.21

Χαρακτηριστικό παράδειγμα διώξεων μετά την 7^η Ολομέλεια, 1957, που αναφέρει ο Θ.Μητσόπουλος είναι οι 12 δάσκαλοι της Τσεχοσλοβακίας. Οι δάσκαλοι αυτοί εργάζονταν στα ελληνικά προσφυγικά σχολεία, «πολλοί από αυτούς στάλθηκαν σε αγροτικές εργασίες και ορισμένοι στάλθηκαν να καθαρίζουν στάβλους αλόγων. Είναι η περίφημη πια 'υπόθεση των 12 δασκάλων'»⁵⁸⁵. Ο Κώστας Τσίβος σημειώνει πως οι δάσκαλοι αποπέμφθηκαν γιατί ήταν ζαχαριαδικοί. Μεταξύ των αποπεμφθέντων ο Απόστολος Τρίγκας, δάσκαλος στην κοινότητα του Γίντριχοβ ο οποίος «το Νοέμβριο του 1958 έλαβε σχετική ειδοποίηση» και η αιτιολογία στην απολύσή του ήταν πως προκλήθηκε «από την πολιτική κατεύθυνση και τις πολιτικές ενέργειες με τις οποίες διαταράσσει τη διαπαιδαγώγηση των Ελληνόπουλων, παραβιάζοντας τη γραμμή του κόμματος και της κυβέρνησης». Την ίδια τιμωρία είχε και ο δάσκαλος Γιώργος Μπαχτσεβανίδης. Η αλήθεια είναι πως δεν περιορίστηκαν μόνο στους δασκάλους, χαρακτηριστική είναι η περίπτωση αλλαγής εργασιακού περιβάλλοντος και στον ανάπηρο Απόστολο Παναγούλη⁵⁸⁶.

Ο Θανάσης Μητσόπουλος αναφέρει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα δίωξης διαφωνούντων. Το 1968, μετά τη διάσπαση του ΚΚΕ σε ΚΚΕ εξωτερικού και σε ΚΚΕ εσωτερικού, όσοι τάχθηκαν με το ΚΚΕ εσωτερικού και βρίσκονταν στην υπερορία εκδιώχθηκαν. Δάσκαλοι και δημόσιοι υπάλληλοι απολύθηκαν επειδή δεν συμφωνούσαν με τη 12η ολομέλεια, 1968, και δεν είχαν ταχθεί με τη μεριά του ΚΚΕ εξωτερικού. Ο Δημήτρης Γκόντζιος (Μπανάσης) παραθέτει 13 ονόματα δασκάλων οι οποίοι απολύθηκαν με υπαίτιους τον Κώστα Τσολάκη, μέλος του ΠΓ του ΚΚΕ εξ. και τον Απόστολο Χατζηαντωνίου γραμματέα της Οργάνωσης του ΚΚΕ στην Τσεχοσλοβακία⁵⁸⁷.

⁵⁸⁵ Θανάσης Μητσόπουλος, *Η αποστολή των παιδιών στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου*, στο 'Το όπλο παρά πόδα', εκδόσεις πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2005, σ.98

⁵⁸⁶ Κώστας Τσίβος, *Ο μεγάλος καϋμός της ξενιτειάς...*». Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία 1948-1989, Αθήνα (Αλεξάνδρεια) 2019, σ.131-132, 134.

⁵⁸⁷ Εκτός από τους 13 δασκάλους απολύθηκαν από τις υπηρεσίες τους και 2 γεωπόνοι και άλλοι σύμφωνα με τον Δημήτρη Γκόντζιο. Τα ονόματα των απολυθέντων είναι: 1.Γκόντζιος Δημήτριος, Κρνοφ, 2.Γυμνόπουλος Γεώργιος, Ίντριχοφ, 3.Παπαγεωργίου Αχιλλέας, Οσομπλάχα, 4.Νούτσος Γιάννης, Ζλάτε-Χόρι, 5.Καχριμανίδης Σάββας, Κάρβινα, 6.Λαζαρίδης Σωκράτης, Σιλχερόβιτσε, 7.Λάκκας Χρήστος, Μπρνο, 8.Σπανός Αρίστος, Μπρνο, 9.Χρυσάφης Αντώνης, Μπρνο, 10.Παππάς Κώστας, Γιάμπλονετς, 11.Μιχαηλίδης

Από τις αντάρτισσες εξορίστηκαν στη Σιβηρία: Κόκκα Νίκη, Σαράντη Κατίνα, Ράφτη Μαρίκα

Στη Βουλγαρία έγιναν διώξεις και φυλακίσεις μαχητών του ΕΛΑΣ και του ΔΣΕ ως κοινοί «συμμορίτες» και «τους στέλνουν στις φυλακές και εξορίες φυσικής εξόντωσης σαν ‘αλήτες, ‘πόρνες’ και ‘κλέφτες’ τιμημένους μαχητές και μαχήτριες του ΕΛΑΣ και του ΔΣΕ τραυματίες και ανάπηρους που οι περισσότεροι υποφέρουν από βαριές χρόνιες αρρώστιες». Οι δίκες που έγιναν σε Έλληνες εκπαιδισμένους αγωνιστές επειδή δεν μπορούσαν να γίνουν με πολιτικές κατηγορίες βασίστηκαν πάνω σε κατηγορητήρια για αλητεία και πορνεία⁵⁸⁸. Η «κλίκα του Κολιγιάννη», σύμφωνα με τον *Επαναστάτη*, εντείνει τα μέτρα κατά των πολιτικών προσφύγων παρά τα χιλιάδες γράμματα διαμαρτυρίας προς την ΚΕ του ΚΚ Βουλγαρίας⁵⁸⁹.

Η βουλγαρική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι όποιος δεν στηρίζει το ΚΚΕ θα διώκεται και προβαίνει σε επιδρομές, έρευνες, κατασχέσεις γραμμάτων και άλλες τρομοκρατικές ενέργειες ώστε να δηλώσουν πίστη στην «κλίκα Κολιγιάννη», όπως αποκαλούσαν οι οπαδοί του *Επαναστάτη* την τότε ηγεσία του ΚΚΕ⁵⁹⁰.

Το περιοδικό *Επαναστάτης* δημοσιεύει γράμματα πολιτικών προσφύγων οι οποίοι μαρτυρούν τις πιέσεις και τις εξορίες που υπέστησαν στη Βουλγαρία προκειμένου να σταματήσουν οποιαδήποτε κριτική κατά του ΚΚΕ. «Τη στιγμή

Δημήτριος, Σιούμπερκ, 12.Σαμαρτζίδης Δημήτριος, Πράγα, 13.Ερυθρόπουλος Γιάννης, Πράγα. Για μία σύντομη και περιεκτική επισκόπηση των διωγμών των εκπαιδευτικών και των δικών που ακολούθησαν στην Τσεχοσλοβακία βλ. Δημήτρης Κ.Γκόντζιος (Μπανάση), *Οδοιπορικό μνήμης*, Θεσπρωτικό 2001, σ.105-110.

⁵⁸⁸ *Η ρεβιζιονιστική τρομοκρατία δεν μπορεί να λυγίσει τους ήρωες του δημοκρατικού στρατού*, Επαναστάτης, φ. 2°, σ. 34. Δεκάδες είναι οι πολιτικοί πρόσφυγες που εναντιώθηκαν στην 6^η ολομέλεια του 1956 και υποστήριξαν ή όχι τον Ν.Ζαχαριάδη και γι' αυτή τους την πολιτική στάση φυλακίστηκαν στη Μορντάβια, στο Μπεκοβάτ, στο Κορασουΐσκ, στο Κοστονάι, εξορίστηκαν, αρκετοί με την οικογένειά τους, σε αφιλόξενες περιοχές, απομονωμένοι όπως στην περιοχή Παβλοντάρσκ ή στο Τσελινόγκραντ στο Καζακστάν ή στην Καρακαλπακία. Το Καζακστάν και πριν το 1917 θεωρούνταν τόπος εξορίας. Κώστας Γκριτζώνας, *Το Μαρξιστικό Λενινιστικό Κίνημα στην Ελλάδα*, Καρδίτσα 2007, σ.76-79

⁵⁸⁹ *Λευτεριά στους δεσμώτες Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες στη Βουλγαρία*, Επαναστάτης, φ. 2°, σ. 19

⁵⁹⁰ *Ο.π.*, φ. 2°, σ. 20

που το φασιστικό καθεστώς της χώρας μας ρίχνει στα μουντρούμια του χιλιάδες πατριώτες, οι βούλγαροι ρεβιζιονιστές εξορίζουν οικογενειακά ή φυλακίζουν ήρωες του ΔΣΕ ύστερα από υποδείξεις και πιέσεις των διάφορων 'υπευθύνων' ρεβιζιονιστών του ΚΚΕ που παρ' όλες τις εσωτερικές τους φαγωμάρες δεν τους λείπει ποτέ ο χρόνος να παίζουν το ρόλο του χαφιέ»⁵⁹¹.

Εκτός από τη Βουλγαρία, διώξεις έγιναν και στην Ουγγαρία. Οι δημοσιευμένες καταγγελίες για διώξεις κατά αγωνιστών του ΔΣΕ στο περιοδικό *Επαναστάτης* διαδέχονται η μία την άλλη. Στις 22 Σεπτεμβρίου 1969 χωρίς προειδοποίηση πήγαν στα σπίτια αγωνιστών, με ειδικά συνεργεία και πήραν τα έπιπλά τους, έβαλαν επάνω τα παιδιά τους και τους πήραν από τις γειτονιές τους σε άλλα μέρη, που δεν υπάρχουν Έλληνες, με σκοπό την απομόνωσή τους και την εξόντωσή τους. «Εδώ που με πέταξαν δεν υπάρχουν έλληνες, επομένως δεν υπάρχουν και οι δυνατότητες για να συνεχίσουν τα παιδιά μου την εκμάθηση της μητρικής τους γλώσσας. Αυτό όμως δεν ενδιαφέρει τις βουλγάρικες αρχές και δεν είναι τυχαίο που από πέρσυ κάνουνε τα ελληνόπουλα βουλγαρόπουλα χωρίς να ρωτήσουν τους γονείς τους»⁵⁹².

Ναυτεργάτες. Η υπόθεση των ναυτεργατών είναι μία ιδιαίτερη υπόθεση με τα δικά της ξεχωριστά χαρακτηριστικά. Στην Τασκένδη είχαν εγκατασταθεί 110 ναυτεργάτες. Η κοντόφθαλμη, άκαμπτη και βάρβαρη οπτική της καθοδήγησης του ΚΚΕ μετέτρεψε την ιστορία των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων ναυτεργατών σε δραματική.

Οι ίδιοι από την πρώτη στιγμή αιτήθηκαν, ως ναυτικοί, να εργαστούν στα καράβια. Αίτημα που δεν παρουσίαζε δυσκολία εφόσον και η Σοβιετική Ένωση και η Βουλγαρία και η Πολωνία και η Ρουμανία είχαν εμπορικό ναυτικό. Στην επιθυμία τους αυτή η ηγεσία του ΚΚΕ είχε αντίθετη άποψη. Το αποτέλεσμα ήταν οι ναυτεργάτες να εναντιωθούν στην αδικαιολόγητη και παράλογη άρνηση πραγματοποίησης του αιτήματός τους. Οδηγήθηκαν σε σύγκρουση με το κόμμα τους στην Τασκένδη. Η σκληρή απόφαση του ΚΚΕ να τους μετατρέψει σε στεριανούς επέφερε μεγάλες περιπέτειες και βάσανα στους ναυτεργάτες, προφανώς για να τους ελέγχει καλύτερα. Όπως μαρτυρεί ο Κώστας Γκριτζώνας «έμπαινε το 'ζήτημά' τους στις συνελεύσεις των κομματικών οργανώσεων όπου

⁵⁹¹ Η ρεβιζιονιστική τρομοκρατία δεν μπορεί να λυγίσει τους ήρωες του δημοκρατικού στρατού, *Επαναστάτης*, φ. 2^ο, σ. 34

⁵⁹² Μπλοκάρουν τα σπίτια μας, *Επαναστάτης*, φ. 4^ο, σ. 11

τους διέσυραν και τους εξευτέλιζαν, τους έβριζαν και τους διέγραφαν από το κόμμα. Και αυτό ήταν το λιγότερο. Το χειρότερο και τραγικότερο ήταν ότι οι ΚΟ τους πίεζαν μέσω των προϊσταμένων τους στις επιχειρήσεις όπου εργάζονταν, τους εκβίαζαν με διάφορους τρόπους φτάνοντας ακόμα και μέχρι το διώξιμό τους από τη δουλειά».⁵⁹³ Από μερικούς ναυτεργάτες, επτά τον αριθμό, έγινε απόπειρα να φύγουν από το Ουζμπεκιστάν με τελικό προορισμό την Ελλάδα. Επί ηγεσίας Νίκου Ζαχαριάδη, τους συνέλαβαν και τους καταδίκασαν σε 10 και 7 χρόνια φυλάκισης. Ακολούθησαν συλλήψεις και καταδίκες άλλων 12 ναυτεργατών. Τα γεγονότα έχει καταγράψει ο Κώστας Γκριτζώνας και περιγράφει πως και οι 19 «μεταφέρθηκαν στα κρατικά υπόγεια του υπουργείου Εσωτερικών όπου έδρευε και η κρατική ασφάλεια. Εκεί έμειναν ένα χρόνο υπόδικοι, ζώντας σε φρικτές συνθήκες απομόνωσης και φοβερού κρύου. Δεν τους δίκασαν σε κανονικό δικαστήριο. Έβγαλαν απόφαση ερήμην τους». Μεταφέρθηκαν στη Σιβηρία στο Ιρκούτσκ. Οι περισσότεροι έμειναν στη φυλακή περισσότερα από 2 χρόνια. 4 από τους 19 με την αποφυλάκισή τους, ύστερα από 2 1/2 χρόνια, οι Σοβιετικοί τους προέτρεψαν να γυρίσουν στην Τασκένδη. Οι ίδιοι αρνήθηκαν και μετά από αρκετές προσπάθειες των Σοβιετικών να τους μεταπείσουν, απελάθηκαν στην Ελλάδα.⁵⁹⁴ Οι υπόλοιποι με τις εξαγγελίες της αμνηστίας επί πρωθυπουργίας Γκ.Μ. Μαλενκόφ ήλπιζαν πως θα αποφυλακιστούν. Μετά από πιέσεις σχεδόν μισού χρόνου τους αποφυλάκισαν και τους έστειλαν στην Τασκένδη. Εκτός από τον ναυτεργάτη Ερμίδη Γιώργο ο οποίος πέθανε στη φυλακή Αλεξαντρώφ. Από αυτούς 5 εξορίστηκαν στο νησί Μουνιάκ (Муьнак ή Моунаκ) στη λίμνη Αράλη, διότι επέμεναν να μην πάρουν τη σοβιετική ταυτότητα και ξεκίνησαν διαμαρτυρίες. Σε αυτό το νησί ήρθαν σε επαφή και με άλλες πέντε οικογένειες Ελλήνων εξορίστων. Ύστερα από πιέσεις των συγγενών των ναυτεργατών, από το 1957 διαδοχικά ξεκίνησε ο επαναπατρισμός τους⁵⁹⁵. Κατά τα επεισόδια στην Τασκένδη το 1962 συνελήφθησαν 4 ναυτεργάτες με την κατηγορία του «ζαχαριαδικού», εξορίστηκαν και φυλακίστηκαν:

Ζερβός Αλέκος από τη Ρόδο. Υπολοχαγός του ΔΣΕ. Εστάλη εξορία στο Καζακστάν ενώ φυλακίστηκε και στην φυλακή του Καρασούισκ στην πόλη

⁵⁹³ Κώστας Γκριτζώνας, Οι Έλληνες ναυτεργάτες στην πολιτική προσφυγιά, Αθήνα (Επικαιρότητα), σ.33

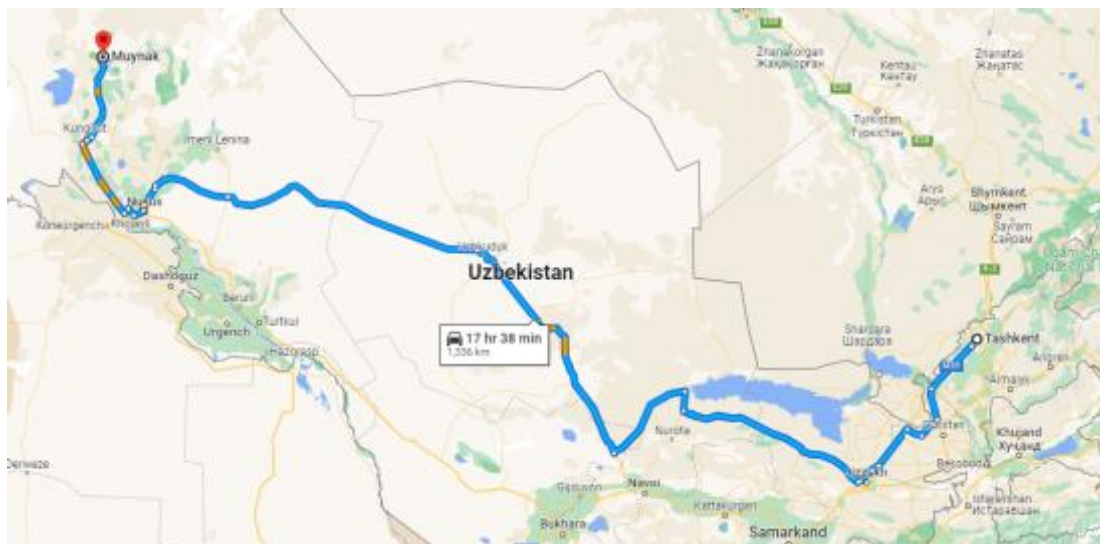
⁵⁹⁴ ό.π., σ.38-40

⁵⁹⁵ ό.π., σ.45

Μπεκοβάτ.

Κυριακίδης Παντελής, Πολιτικός Επίτροπος στο ΔΣΕ. Εξορίστηκε στην πόλη Κοστανάι στο Καζακστάν.

Σταματάκος Σπύρος, υπολογαγός του ΔΣΕ, εξορίστηκε στην Καρακαλπακία⁵⁹⁶.

Οδικώς η Τασκένδη από το Μυγνακ (ήταν νησί στη Θάλασσα Αράλη) απέχει 1.336 χιλιόμετρα⁵⁹⁷

Απεικόνιση της απόστασης από το google.com/maps

Οι διώξεις όσων δεν συμμορφώνονταν με τη γραμμή του ΚΚΕ στις ανατολικές χώρες ήταν μία πλευρά, ο Μανώλης Γλέζος θίγει μία άλλη πλευρά διώξεων όπου οι φυλακισμένοι κομμουνιστές δέχονταν διακρίσεις όσον αφορά τη βοήθεια που θα λάμβαναν ανάλογα με την ομάδα που υποστήριζαν. Για παράδειγμα ο Μανώλης Γλέζος αναφέρει: «Στη συνάντησή μου με τον Πρέσβη Λεβίνσκι το 1972 μεταξύ άλλων κάναμε μία συζήτηση για τη στάση της Σοβιετικής Ένωσης απέναντι στη χούντα αλλά και απέναντι στους πολιτικούς κρατούμενους είχε τότε δημιουργηθεί το δυσάρεστο προηγούμενο στον Ωρωπό να έχει σταλεί βοήθεια του Ερυθρού Σταυρού της Σοβιετικής Ένωσης σε Έλληνες πολιτικούς κρατούμενους αλλά μονάχα σε αυτούς που ανήκαν στην ομάδα Κολιγιάννη και

⁵⁹⁶ Κώστας Γκριτζώνας, *Οι Έλληνες ναυτεργάτες στην πολιτική προσφυγιά*, Αθήνα (Επικαιρότητα), σ.46-47

⁵⁹⁷ Το Muynak and Moynaq την εποχή της εξορίας των ναυτεργατών και άλλων Ελλήνων πολιτικών προσφύγων ήταν νησί στη θάλασσα Αράλη. Σήμερα είναι μέρος μίας ερήμου λόγω της αποξήρανσης της Αράλη.

στους άλλους όχι, και μάλιστα η ασφάλεια του στρατοπέδου γύρισε και είπε για όλους εμάς τους υπόλοιπους η Σοβιετική Ένωση δεν σας λογαριάζει εσάς για κομμουνιστές.»

Μία χαρακτηριστική περίπτωση που αποτυπώνει τις διώξεις είναι του Θεοδόση Δουλγέρη.

Θεοδόσης Δουλγέρης. Στο 7^ο φύλλο του *Επαναστάτη* δημοσιεύτηκε επιστολή του Θεοδόση Δουλγέρη ο οποίος εξιστορεί τις διώξεις που υπέστη από τις αρχές της Βουλγαρίας επειδή υπερασπίστηκε τις αρχές του μαρξισμού λενινισμού. Το 1963 άρχισαν οι διαγραφές και το Δεκέμβριο εξορίστηκαν 9 αγωνιστές οι οποίοι απελευθερώθηκαν αφού ο Ν. Χρυσόφ έφυγε από Γενικός Γραμματέας του ΚΚΣΕ το Νοέμβριο του 1964. Το Φεβρουάριο του 1967 τέσσερις οικογένειες στέλνονται εξορία, αυτές οι διώξεις έγειραν διαμαρτυρίες, υπομνήματα, συλλογές υπογραφών που εστάλησαν στη βουλγαρική κυβέρνηση. Οι διώξεις όμως δεν σταμάτησαν και έτσι 25 με 26 Ιουλίου 1968 εξορίζονται «πέντε αγωνιστές από τη Σόφια, δύο από τη Βάρνα και άλλοι δύο σύντροφοι από δύο άλλες πόλεις»⁵⁹⁸. Το Σεπτέμβριο του 1969 οι εξοριστοι ήταν 33 (13 αγωνιστές, 7 αγωνίστριες, 1 ηλικιωμένη και 12 ανήλικα παιδιά). Ο Θ. Δουλγέρης καταγγέλλει ότι τους υποχρέωναν να υπογράψουν ένα «προειδοποιητήριο» το οποίο έλεγε «Λαβαίνω γνώση πως εάν συνεχίσω την αντικρατική μου δράση και πως αν μιλώ και γράφω ενάντια στην ΚΕ του ΚΚΕ θα παρθούν εις βάρος μου και άλλα μέτρα»⁵⁹⁹

Ο Θεοδόσης Δουλγέρης συλλαμβάνεται στον τόπο της εξορίας του και τον πηγαίνουν στο Μπουργκάς όπου του ανακοίνωσαν ότι θα τον απελάσουν. Από το ίδιο λιμάνι είχε απελαθεί και ο Νίκος Τσολακίδης. Με όλα του τα πράγματα εκτός από έγγραφα, ταυτότητα, φωτογραφίες τον επιβίβασαν σε ένα πλοίο και «αφού μου έδωσαν 100 δολάρια με έκλεισαν σε ένα κελί κοντά στη μηχανή του πλοίου. Ύστερα από 8,5 μερόνυχτα ταξίδι και χωρίς καθόλου να βγω από το κελί φτάσαμε στην Τύνιδα και με άφησαν στο κέντρο της πόλης. Τώρα, ύστερα από πολλές περιπέτειες από τις αρχές της Τύνιδας και της Ιταλίας,

⁵⁹⁸ Γράμμα του λαϊκού αγωνιστή Θεοδόση Δουλγέρη, *Επαναστάτης*, *Επαναστάτης*, φ.7, σ.1-2

⁵⁹⁹ Γράμμα του λαϊκού αγωνιστή Θεοδόση Δουλγέρη, *Επαναστάτης*, φ.7, σ.3

βρίσκομαι στο πλοίο 'ΚΑΜΠΑΝΙ ΦΕΛΙΞ' από τις 11/3/1970 κάνοντας συνεχώς τη γραμμή Παλέρμο – Νάπολη – Κάλιαρι – Παλέρμο, χωρίς να ξέρω μέχρι τότε θα συνεχίσει η κατάσταση αυτή»⁶⁰⁰

Καμία χώρα δεν δέχεται τον Θ. Δουλγέρη αφού αυτός δεν έχει μαζί του κανένα έγγραφο που να δείχνει ποιος είναι και πηγαίνει από λιμάνι σε λιμάνι με κίνδυνο να παραδοθεί στη χούντα της Ελλάδας.

Η περιπέτεια του Θ.Δουλγέρη γρήγορα έγινε γνωστή στους συντρόφους του στην Ιταλία οι οποίοι αρχές Μαΐου 1970 έλαβαν μία καταγγελία από την οργάνωση του μ-λ πολιτικών προσφύγων⁶⁰¹. Την ίδια καταγγελία που είχαν απευθύνει προς τις βουλγαρικές αρχές ζητώντας τους να δηλώσουν που βρίσκεται ο Θεοδόσης Δουλγέρης, μέλος της οργάνωσής τους στη Βουλγαρία και που είχε απαχθεί από τον τόπο εξορίας του. Η καταγγελία δημοσιεύθηκε και ανατυπώθηκε ευρέως σε έντυπα της Δυτικής Ευρώπης και στον ιταλικό τύπο.

Στην οργάνωση του AMEE Ιταλίας, τα μέλη της, είχαν την ευκαιρία να ζήσουν από κοντά τη βαρβαρότητα των διώξεων που συμπυκνώνονταν στην περίπτωση του Θεοδόση Δουλγέρη.

Τέλη Μαΐου 1970 ο Γραμματέας του ΚΚ Ιταλίας (μ-λ) Φόσκο Ντινούτσι ενημερώνει τον Στέλιο Μανούσακα, ότι ο τοπικός τύπος της Νάπολης αναφέρεται στην ύπαρξη ενός Έλληνα υπό περιορισμό στο ατμόπλοιο «CAMPANIA FELIX». Οι ιταλικές αρχές δεν του επιτρέπουν να αποβιβαστεί γιατί είναι χωρίς ντοκουμέντα. Κάνει, λοιπόν, τη διαδρομή Παλέρμο – Νάπολη – Κάλιαρι – Παλέρμο από τις αρχές του Μάρτη του 1970.

Οι σύντροφοί του τότε στην Ιταλία υποψιάστηκαν και αμέσως κινητοποιήθηκαν. Επρόκειτο για τον Θεοδόση Δουλγέρη. Κατάφερε να τους

⁶⁰⁰ Γράμμα του λαϊκού αγωνιστή Θεοδόση Δουλγέρη, Επαναστάτης, φ.7, σ.3-4

⁶⁰¹ Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα τον Αύγουστο του 2017, το AMEE Ιταλίας είχε επαφές με τις μ-λ οργανώσεις των ανατολικών χωρών. Αρκετοί νέοι που σπούδαζαν στην Ιταλία είχαν συγγενείς στις σοσιαλιστικές χώρες και τους επισκέπτονταν. Αυτοί ενημέρωναν τους υπόλοιπους συντρόφους τους στην Ιταλία για τις συνθήκες διαβίωσης και έφερναν και φυλλάδια και περιοδικό από που εξέδιδαν οι πολιτικοί πρόσφυγες. «Εμείς ξέραμε πως να έρθουμε σε επαφή, είχαμε ανθρώπους που έρχονταν σε επαφή με τους ανατολικούς. Είχαμε έναν σύντροφο που είχε θείο στη Ρουμανία. Και πήγαινε τακτικά από την Ιταλία στη Ρουμανία. Επίσης είχαμε τον Τάκη τον Τασόπουλο ο οποίος ήταν φοιτητής στη Μόσχα και ερχότανε στο Παρίσι».

πετάξει από το πλοίο στην προβλήτα ένα σημείωμα. Έτσι έμαθαν για την τραγωδία του, ο οποίος έδειξε αποφασιστικότητα και αντοχή στη ταλαιπωρία που του επιφυλάχτηκε. Οι αρχές της Βουλγαρίας, λοιπόν, αφού τον απήγαγαν νύχτα από τον τόπο εξορίας που τον είχαν τον Φεβρουάριο του 1970, τον μετέφεραν στο Μπουργκάς. Τον «φόρτωσαν» κυριολεκτικά σε ένα καράβι αφού του αφαίρεσαν τα ντοκουμέντα ταυτότητας. Το καράβι έφτασε στην Τύνιδα και εκεί τον εγκατέλειψαν στο κέντρο της πόλης. Αφού ταλαιπωρήθηκε από τις τοπικές αρχές, βρέθηκε στο ιταλικό καράβι της εταιρείας “TIRRENIA”. Η πρώτη αντίδραση των συντρόφων του στην Ιταλία ήταν να καταστρώσουν σχέδιο με τη βοήθεια Ιταλών συντρόφων για την απελευθέρωσή του. Το σχέδιο όμως απέτυχε. Οι λιμενικές αρχές κάτι άρχισαν να υποψιάζονται και του απαγόρευσαν να βρίσκεται στο κατάστρωμα. Και στο μεταξύ το πλοίο απέπλευσε.

Τότε πραγματοποιήθηκε μία μεγάλη καμπάνια με προκηρύξεις, αφίσες, ανακοινώσεις τύπου και δημοσιεύσεις. Κατατέθηκε υπόμνημα προς την βουλγαρική πρεσβεία στη Ρώμη για να του χορηγηθεί πιστοποιητικό ταυτότητας. Φοιτητικοί σύλλογοι των Ελλήνων έκαναν ανακοινώσεις και έβγαλαν ψηφίσματα.

Η περιπέτεια του Θ.Δουλγέρη έληξε μετά από λίγο καιρό. Κατάφερε να αποβιβαστεί και στη συνέχεια να μπαρκάρει. Είχε άλλωστε δουλέψει και ως ναυτικός.

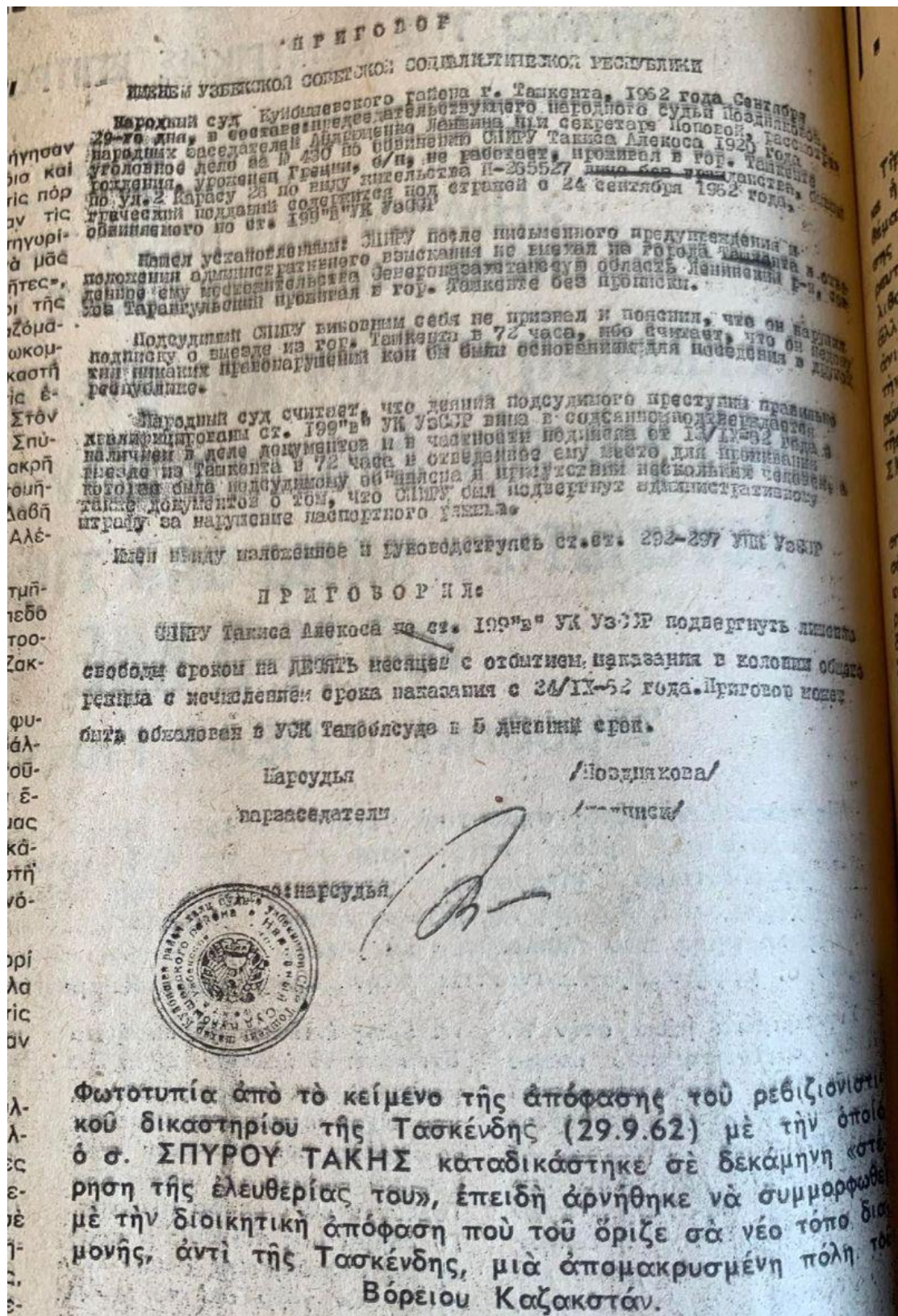
Στέρηση ιδιότητας πολιτικού πρόσφυγα και συλλήψεις

Ανταπόκριση του *Επαναστάτη* από την Τασκένδη αναφέρει ότι αφαιρέθηκε από 300 αγωνιστές του ΚΚΕ η ιδιότητα του πολιτικού πρόσφυγα. Αντ’ αυτού τους δόθηκε μια υποτιμητική ταυτότητα αιχμαλώτου, αυτή η ταυτότητα δόθηκε σε αυτούς και στα μέλη των οικογενειών τους. «*Η τέτοια συμπεριφορά θυμίζει το βάρβαρο μέτρο της Γκεστάπο που για να διακρίνονται οι εβραίοι έραβε στο στήθος τους κίτρινο άστρο από πανί*»⁶⁰².

⁶⁰² Στη Σοβιετική Ένωση 300 μέλη και στελέχη του ΚΚΕ στερήθηκαν τον τίτλο του πολιτικού πρόσφυγα, Επαναστάτης, φ. 7, σ. 13

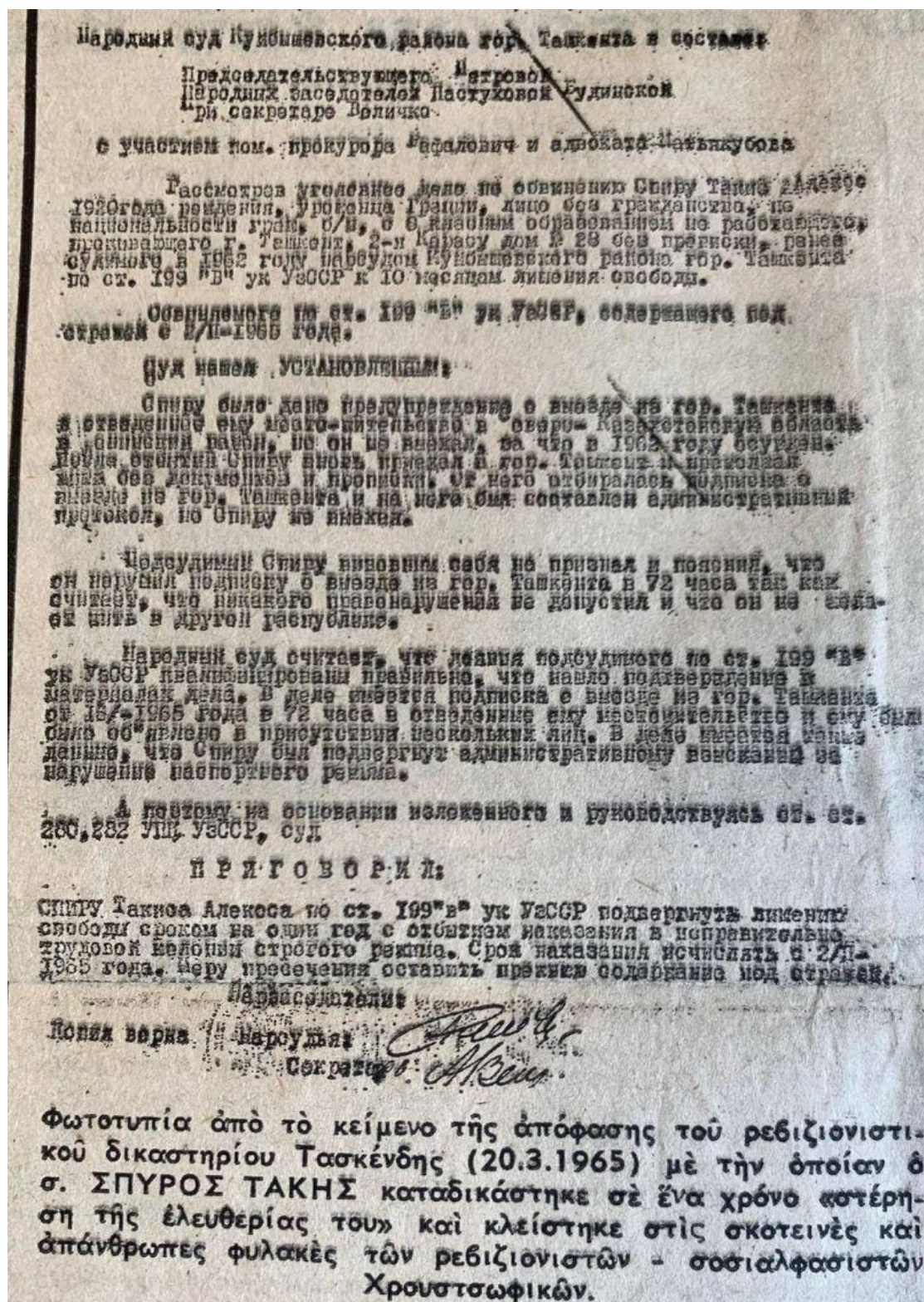
Το συντονιστικό γραφείο της ΟΜΛΕ και της ΜΛΟ καταγγέλλει ότι από τις 3 έως τις 15 Μαΐου 1973 στην Τσεχοσλοβακία έγιναν περισσότερες από 30 συλλήψεις μαρξιστών λενινιστών επειδή κυκλοφορούσαν το περιοδικό «Σπίθα», συνεδριάζαν «κρυφά», καταγγέλλουν το σοβιετικό σοσιαλιμπεριαλισμό και μετά από ανακρίσεις τους ζητήθηκε να υπογράψουν «μετάνοια» ενώ «οι συλλήψεις συμπίπτουν με την επίσκεψη στην Τσεχοσλοβακία των Χ. Φλωράκη, Κ. Λουλέ και Γερ. Στεφανάτου και με τις συνεργασίες τους με την ΚΕ του ΚΚ της Τσεχοσλοβακίας»⁶⁰³

⁶⁰³ Καταγγελία του συντονιστικού γραφείου της ΟΜΛΕ και της ΜΛΟ πολιτικών προσφύγων, Επαναστάτης, φ. 13, σ.16-17

Το κείμενο της απόφασης του δικαστηρίου της Τασκένδης (20/3/1965) για τη δεκάμηνη φυλάκιση του Σπύρου Τάκη και την εξορία του στο Βόρειο Καζακστάν, με το χαρακτηριστικό σχολιασμό της εφημερίδας Λαϊκός Δρόμος,

(12 Νοεμβρίου 1977), όπου και αναδημοσιεύεται, σ.2

Το κείμενο της απόφασης του δικαστηρίου της Τασκένδης (20/3/1965) για τη φυλάκιση του Σπύρου Τάκη

Αναδημοσίευση από την εφημερίδα «Λαϊκός Δρόμος», 12 Νοεμβρίου 1977, σ.2

Κεφάλαιο 4ο

Το ελληνικό «μ-λ» κίνημα στο εξωτερικό και την Ελλάδα

Η εσωκομματική διαπάλη και κρίση που δοκίμαζε τις αντοχές του ΚΚΕ προσπαθούσε να βρει διέξοδο είτε με επέμβαση από εξωτερικούς παράγοντες όπως έγινε με την παρέμβαση της Κομμουνιστικής Διεθνούς (ΚΔ) το 1931, είτε με διαγραφές όπως έγινε με τον Μάρκο Βαφειάδη είτε με καταγγελίες ως πράκτορα των εχθρών όπως έγινε με τον Κώστα Καραγιώργη.

Μικρές κρίσεις, βαθύτερες κρίσεις, αργότερα διασπάσεις, επέφεραν σύγχυση στο κομμουνιστικό κίνημα.

Η πρώτη πολύ σοβαρή διαδραματίζεται στην Τασκένδη το Σεπτέμβριο του 1955, οπότε και ανακοινώνονται μαζικές διαγραφές, λίγους μήνες μετά διαγράφεται ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ Νίκος Ζαχαριάδης, αργότερα στέλνεται εξορία και η κρίση κυριαρχεί στις γραμμές του, στην Ελλάδα και στην υπεριορία.

Σε περισσότερο από δέκα χρόνια, από τα σοβαρά γεγονότα της Τασκένδης, επέρχεται, η μεγάλη, κομβική διάσπαση του 1968 η οποία θα προκαλέσει ένα βαθύ και αγεφύρωτο χάσμα στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα.

Το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, Φεβρουάριος 1956, και οι αποφάσεις του, τα γεγονότα της Τασκένδης το Σεπτέμβριο του 1955 και αργότερα τα μικρότερης έκτασης επεισόδια στην Τασκένδη το 1962, η 6η πλατειά ολομέλεια το Μάρτιο του 1956 σε συνδυασμό με την κριτική της ήττας του ΔΣΕ και τα

ερωτήματα που δεν έβρισκαν απάντηση, δημιουργείται μία δυναμική η οποία συσπειρώνει αγωνιστές του ΚΚΕ οι οποίοι ακόμη δεν είχαν διαμορφώσει ένα συγκεκριμένο πολιτικό μόρφωμα.

Με το γράμμα του Ν.Ζαχαριάδη στις 25 Ιουλίου 1963 όπου καταφέρεται κατά του ΚΚ Κίνας ξεκαθαρίζει το τοπίο αυτών των ομάδων. Οι οπαδοί του Ν.Ζαχαριάδη αποχωρούν και αποσαφηνίζονται οι πολιτικές κινεζόφιλες πολιτικές ομάδες.

Την περίοδο που εξετάζουμε, τις σχέσεις της Σοβιετικής Ένωσης με την Κίνα και τις επιπτώσεις που είχαν στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα, ιδίως το εκτός Ελλάδος αποτυπώνει με αναλυτικό τρόπο το ιστορικό στέλεχος της μαρξιστικής λενινιστικής αριστεράς Στέλιος Μανούσακας⁶⁰⁴. Τη μαρτυρία του στην παρούσα έρευνα καταθέτει και το ιστορικό στέλεχος της Αριστεράς Μανώλης Γλέζος,

«στην Ελλάδα φτιάχτηκαν τα μαοϊκά κινήματα, η σχέση μου μαζί τους ήταν γνωστή, δεν έρχομαι σε σύγκρουση μαζί σας αλλά έχω

⁶⁰⁴ Η παρούσα διατριβή ενισχύεται σημαντικά από τη συμβολή του Στ.Μανούσακα επειδή ως ιδρυτικό μέλος του ΑΜΕΕ καταγράφει την πορεία του μ-λ κινήματος καθώς και τις δικές του πολιτικές εκτιμήσεις για τη συγκεκριμένη περίοδο.

Αναλύει την ίδρυση του ΑΜΕΕ στην Ιταλία, το ταξίδι του στον Καναδά για την ενίσχυση των μ-λ ομάδων που υπήρχαν στο Μόντρεαλ και στο Κεμπέκ, καταθέτει την άποψή του για το ιδρυτικό συνέδριο του ΚΚΕ (μ-λ) και τη διάσπαση της ΟΜΛΕ, τις σχέσεις ΕΔΑ και Αναγέννησης, τις σχέσεις με τα μ-λ κόμματα Αλβανίας και Κίνας. Σημαντική είναι η αναφορά του στο σοβαρό φαινόμενο των διώξεων των πολιτικών προσφύγων και στην περίπτωση του Θεοδόση Δουλγέρη. Στη μαρτυρία του περιλαμβάνεται η αναφορά και κριτική στην πολιτική γραμμή που ακολούθησε ο Νίκος Ζαχαριάδης αλλά και ο Ι.Στάλιν ενώ ασκεί κριτική για τις σινοσοβιετικές σχέσεις.

Ο Στέλιος Μανούσακας είναι μέλος του Γραφείου της ΕΔΑ Ιταλίας από το 1964, υπεύθυνος της οργάνωσης της ΕΔΑ στην Modena και Γραμματέας του Συλλόγου Ελλήνων Φοιτητών. Μέλος επίσης από το 1966 της Οργάνωσης του ΚΚΕ στην Ιταλία. Διαφωνεί με τη γραμμή της ΕΔΑ και του ΚΚΕ και αποχωρεί τον Αύγουστο του 1967. Το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου 1967 τον βρίσκει στην Ιταλία. Έρχεται σε επαφή με την καθοδήγηση της "Αναγέννησης" στο Παρίσι. Ιδρυτικό μέλος του ΑΜΕΕ και υπεύθυνος γι αυτό από το Φεβρουάριο του 1968 αλλά και της ΟΜΛΕ Ιταλίας μέχρι την πτώση της χούντας. Ιδρυτικό μέλος του ΚΚΕ (μ-λ) το 1976 και μέλος της ΚΕ και του ΠΓ

την γνώμη ότι δεν μπορεί να είμαστε εξαρτήματα κανενός κόμματος, ούτε εξάρτημα του κομμουνιστικού κόμματος της Κίνας ούτε εξάρτημα του κομμουνιστικού κόμματος των Μπολσεβίκων. Ούτε το ένα, ούτε το άλλο. Όταν οι μπολσεβίκοι ήθελαν να αλλάξουν την ηγεσία του κομμουνιστικού κόμματος της Ελλάδας, ήμουν εδώ στην Ελλάδα, με κάλεσε ο πρέσβης της Σοβιετικής Ένωσης και μου είπε ότι το μπολσεβίκικο κόμμα της Σοβιετικής Ένωσης σου προτείνει να αναλάβεις Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ, απάντησα να μην ανακατεύεται το μπολσεβίκικο κόμμα στα εσωτερικά του ΚΚΕ, αφήστε το ΚΚΕ να βρει μόνο του το δρόμο του.»⁶⁰⁵

Η ίδρυση του AMEE Ιταλίας

Μετά την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα το 1967 στη Δυτική Ευρώπη δημιουργήθηκαν αντιστασιακές οργανώσεις από Έλληνες που ζούσαν στο εξωτερικό και από Έλληνες που εδιώκοντο από το καθεστώς στην Ελλάδα. Με πρωτοβουλία της ΟΜΛΕ ιδρύθηκαν οργανώσεις με την επωνυμία «*Αγωνιστικό Μέτωπο Ελλήνων Εξωτερικού*» (AMEE)⁶⁰⁶. Εξέδιδαν προπαγανδιστικά υλικά τα οποία έφταναν και στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης.

Ο Στέλιος Μανούσακας όταν εκδηλώθηκε στην Ελλάδα το πραξικόπημα του 1967 βρισκόταν στην Ιταλία, στέλεχος της ΕΔΑ, υπεύθυνο οργάνωσης και γραμματέα φοιτητικού συλλόγου του Βορρά. Πριν την αποχώρησή του από την ΕΔΑ, λόγω διαφωνιών, τον Ιούλιο του 1967 είχε παρακολουθήσει, για τελευταία φορά σύσκεψη στελεχών της ΕΔΑ στη Ρώμη. Εκεί γνώρισε και τον Γιώργο

⁶⁰⁵ Προφορική μαρτυρία του Μανώλη Γλέζου στη γράφουσα, Αύγουστος 2017

⁶⁰⁶ Η νεολαία της Ένωσης Κέντρου (ΕΚ) Ελληνική Δημοκρατική Νεολαία (ΕΔΗΝ) οργανώνει στην Ιταλία (Φλωρεντία) ένα συνέδριο το Μάρτιο 1974 όπου τα μέλη του AMEE χαρακτηρίζονται ως «*αναρχικοί πληρωμένοι*» («*anarchici prezzolati*»). Πηγή: έγγραφο της αστυνομίας (Questura di Firenze). Rigas Raftopoulos, *La dittatura dei colonnelli in Grecia 1967-1974. Tra Grecia e Italia: resistenza, dittatura e la Guerra fredda che si scongela*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο του Τέραμο, Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Ιστορίας και Πολιτικής Κριτικής, σ. 188

Λίλο, υπεύθυνο της οργάνωσης της ΕΔΑ στο Τορίνο.

Όπως αφηγείται ο Στ.Μανούσακας μετά από πολύωρη συζήτηση με τον Γιώργο Λίλο διαπίστωσαν κοινές διαφωνίες με τη γραμμή της ΕΔΑ, αποφάσισαν να ενεργοποιηθούν ανεξάρτητα από την ΕΔΑ και να έρθουν σε επαφή με την οργάνωση «Αναγέννηση». Ο Στ.Μανούσακας, τον Ιούνιο του 1967, μετέβη στο Παρίσι και επεδίωξε επαφή με αυτή την οργάνωση η οποία είχε παρουσία στο φοιτητικό Σύλλογο του Παρισιού, είχε δε κυκλοφορήσει και ένα δελτίο, το «Σάλπισμα». Τα μέλη της Αναγέννησης δραστηριοποιούνταν αρκετό καιρό πριν τη Χούντα της Ελλάδας. Ο δε Γ.Λίλος, αποφάσισε να ξεκινήσει επαφές και συζητήσεις με συντρόφους των οργανώσεων της ΕΔΑ και με δυνάμεις που ήταν διασκορπισμένες σε περίπου 27 πόλεις στην Ιταλία που υπήρχε πανεπιστήμιο, με ελάχιστους έως λίγες δεκάδες ή και εκατοντάδες φοιτητές στην κάθε μία απ' αυτές τις πόλεις. Ο κύριος όγκος της φοιτητικής παρουσίας βρίσκεται το 1967 στην Μπολόνια, περίπου οκτακόσιοι, για να ξεπεράσει τους 4.000, μαζί με τους πολιτικούς πρόσφυγες, το 1974.

Οι πόλεις τόσο στην κεντρική όσο και στη Βόρεια και Νότια Ιταλία διέθεταν ελάχιστες, εν υπνώσει οι περισσότερες, ή καθόλου οργανωμένες δυνάμεις της ΕΔΑ. Με το πραξικόπημα ενεργοποιήθηκαν αμέσως αριστεροί φοιτητές για να δραστηριοποιηθούν πολιτικά, κυρίως στην Μπολόνια, στη Μόντενα, την Πάρμα, την Πίζα, τη Φλωρεντία, το Τορίνο, το Μιλάνο, τη Ρώμη, τη Νάπολη, το Μπάρι και το Παλέρμο που είχε την μεγαλύτερη οργάνωση της ΕΔΑ.

Και ο Στ.Μανούσακας και ο Γ. Λίλος επισκέφθηκαν πόλεις της Ιταλίας όπου υπήρχαν ελληνικές κοινότητες και συζήτησαν με όσους περισσότερους μπορούσαν. Στόχος τους ήταν να εκθέσουν αναλυτικά τους προβληματισμούς τους για τις θέσεις και την τακτική επιβολής μιας πολιτικής γραμμής με προοδευτικό πρόσημο και κατεύθυνση φίλα προσκείμενη στην ΟΜΛΕ. Επειδή η επαφή με την οργάνωση στο Παρίσι δεν είχε ακόμη πραγματοποιηθεί, αναφέρει ο Στ.Μανούσακας, στις συναντήσεις που έλαβαν χώρα στην Ιταλία διατύπωσαν τις ανησυχίες τους. Με την παρέμβασή τους υπονοούσαν πως «*κάτι προετοιμάζεται*». Αυτή η συνωμοτικότητα οφειλόταν στο γεγονός ότι δεν είχαν ολοκληρωθεί οι επαφές με το Παρίσι και γι αυτό επιδείκνυαν μεγάλη προσοχή στις δηλώσεις τους και δεν εμφάνιζαν ξεκάθαρες τις προθέσεις.

Η επαφή με τα μέλη που συσπειρώνονταν γύρω από το περιοδικό

Αναγέννηση στο Παρίσι πραγματοποιήθηκε και λίγες ημέρες μετά δύο μέλη του περιοδικού επισκέφθηκαν την Πίζα όπου και η κατοικία του Στ.Μανούσακα. Στη συνάντηση παραβρέθηκαν και οκτώ άτομα τα οποία είχαν αποχωρήσει από την ΕΔΑ.

Η συζήτηση με τους εκπροσώπους από το Παρίσι κατέληξε σε πολιτική συμφωνία. Πάρθηκε απόφαση με βάση τις κατευθύνσεις που δόθηκαν, να αναπτυχθεί με πιο συγκεκριμένο σχέδιο η δράση του νέου πολιτικού μορφώματος. Συμφωνήθηκε επίσης, μετά από ένα διάστημα να συγκεντρωθούν όσοι ήταν δυνατόν ώστε να πραγματοποιηθεί η ιδρυτική συνδιάσκεψη του Αγωνιστικού Μετώπου Ελλήνων Εξωτερικού Ιταλίας⁶⁰⁷.

Στις 8 και 9 Φεβρουαρίου 1968 ιδρύεται το ΑΜΕΕ σε μία μικρή πόλη της Ιταλίας, την Ιβρέα⁶⁰⁸. Η ίδρυση έγινε με μεγάλη μυστικότητα και η πόλη επιλέχθηκε επειδή δεν υπήρχε καμία παρουσία Ελλήνων εκεί και είχε διασφαλιστεί η φιλοξενία της συνάντησης στην κατοικία μιας αριστερής οικογένειας Ιταλών.

Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Στ.Μανούσακα ενώ τα ιδρυτικά μέλη ήταν δέκα, υπήρχαν και άλλα δέκα άτομα και σχεδόν το σύνολο της Οργάνωσης ΕΔΑ Πατέρμου, που λόγω της μεγάλης απόστασης κατάφεραν να στείλουν μόνο δύο αντιπροσώπους.

⁶⁰⁷ Ο συντονισμός ανατέθηκε στον Στέλιο Μανούσακα ενώ για το επόμενο διάστημα ακολούθησαν και άλλες συναντήσεις με στελέχη από το Παρίσι. «Να σημειωθεί ότι πριν το 1967, τόσο εγώ, όσο και ο σύντροφος Γ. Αίλος δεν είχαμε καμία απολύτως οργανωτική επαφή ή σχέση με την «Αναγέννηση» ούτε στην Ελλάδα, ούτε και στο Παρίσι. Το 1965, την περίοδο των «Ιουλιανών» που βρισκόμουν στις διαδηλώσεις της Αθήνας, απέκτησα δύο τεύχη της «Αναγέννησης» στο Σύλλογο Κρητών Φοιτητών όπου σύχναζα. Πρόκειται για την περίοδο 1964-1965. Προπαγάνδα στο Σύλλογο Κρητών για την Αναγέννηση έκανε ο Σφακιανός Στράτος Τζαρτζιμάκης και από αυτόν πήρα δύο τεύχη του περιοδικού και τα πήγα στην Ιταλία.

Παρακολουθούσα βέβαια τις πολιτικές εξελίξεις στην Ιταλία, ενώ οι γνώσεις μου για την αντιπαράθεση των δύο γραμμών στο Διεθνές Κομμουνιστικό Κίνημα ήταν περιορισμένες. Το ίδιο και ο άλλος σύντροφος ο οποίος είχε κάποιες γνωριμίες με μέλη του μ-λ κινήματος της Ιταλίας στο Τορίνο». Προφορική μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα στη γράφουσα τον Αύγουστο του 2017.

⁶⁰⁸ Το Αγωνιστικό Μέτωπο Ελλήνων Εξωτερικού (ΑΜΕΕ) δραστηριοποιήθηκε κυρίως στην Ιταλία, είχε άμεση σχέση με την ΟΜΛΕ και εξέδιδε την εφημερίδα "Λαϊκή Ενότητα"

Συντάχθηκε και εγκρίθηκε ομόφωνα η Πολιτική Διακήρυξη του AMEE και προτάθηκε, από την καθοδήγηση της «Αναγέννησης», τριμελές γραφείο στο οποίο ορίστηκε υπεύθυνος ο Στ.Μανούσακας.

«Η ίδρυση του AMEE ήταν το ξεκίνημα για την ανάπτυξη μιας πολύπλευρης μαζικής πολιτικής και οργανωτικής προσπάθειας στην κατεύθυνση της αντιφασιστικής – αντιμπεριαλιστικής πάλης και της αντιρεβιζιονιστικής αντιπαράθεσης», όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Στ.Μανούσακας. Το AMEE κατάφερε να αναπτυχθεί βασιζόμενο σε μια στέρεη οργανωτική δομή, να στρατολογήσει αξιόλογα μέλη και πολυάριθμους οπαδούς και να αναδειχθεί για τη αγωνιστικότητά του στην πιο υπολογίσιμη δύναμη με κύρος στις αντιφασιστικές κινητοποιήσεις.

Όπως επισημαίνει και ο Στ.Μανούσακας «Ήταν πάντα στην πρώτη γραμμή της αντιτρομοκρατικής πάλης ενάντια στους χαφιέδες των οργανώσεων της Χούντας στην Ιταλία και των πρακτόρων της και στην ανάπτυξη του μαζικού κινήματος με την επεξεργασία και την προβολή μιας γραμμής για τη σύσταση, πολιτικοποίηση και αγωνιστική κινητοποίηση των φοιτητικών συλλόγων.»⁶⁰⁹

Όπως και σε πολλές χώρες της Δυτικής Ευρώπης και στην Ιταλία, υπήρξε έντονη προσέλευση νέων Ελλήνων για σπουδές και όχι μόνο⁶¹⁰. Το 1974 ο αριθμός τους είχε φτάσει στις 20-22.000, μόνο στην Μπολόνια ξεπερνούσε τους 4.000. Ως επακόλουθο της έντονης πολιτικοποίησης της εποχής εντάχθηκαν και νέα μέλη στις γραμμές του AMEE. Κεντρικά δημιουργήθηκε μηχανισμός έκδοσης ειδικών εντύπων και η ασφαλής μεταφορά τους στην Ελλάδα. Επίσης δίκτυο παρακολούθησης των χαφιέδων, επαγρύπνησης και αντιτρομοκρατικής

⁶⁰⁹ Μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα στη γράφουσα τον Αύγουστο του 2017.

⁶¹⁰ Τη δεκαετία του 1970, που εξετάζουμε στην παρούσα διατριβή, οι Έλληνες φοιτητές στην Ιταλία, σύμφωνα με τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Πατρών Παντελή Κυπριανό, ανέρχονταν στους 6.752. Οι περισσότεροι Έλληνες που πήγαιναν για σπουδές σε χώρες του εξωτερικού προτιμούσαν την Ιταλία στην οποία, στις μεγαλύτερες πόλεις, είχαν δημιουργηθεί ισχυρές ελληνικές φοιτητικές κοινότητες. Αναφέρουμε πως την ίδια περίοδο η Γαλλία είχε 528 φοιτητές, η Γερμανία 1.942, το Ηνωμένο Βασίλειο 795, οι ΗΠΑ 1.968, η Αυστρία 1.075 η Ελβετία 409, το Βέλγιο 220, η Γιουγκοσλαβία 60 και η Ρουμανία 19, ενώ στο σύνολο της δεκαετίας του 1970 οι Έλληνες φοιτητές του εξωτερικού ανέρχονταν στους 13.768, Παντελής Κυπριανός, *Γνώση, κοινωνική διάκριση, επαγγελματική διασφάλιση: Οι Έλληνες φοιτητές εξωτερικού από το 1837 ως τις μέρες μας*, Εισήγηση στο 4ο Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Πάτρα το 2006, σ.12

πάλης στη βάση μιας μαζικής αντιφασιστικής κατεύθυνσης. Συγκροτήθηκαν οργανώσεις σε περισσότερες από 15 πόλεις και υπήρχαν επαφές και υποστηρικτές και σε άλλες πόλεις⁶¹¹. Τα καλοκαίρια μέλη του AMEE Ιταλίας τροφοδοτούσαν τις οργανώσεις του AMEE Γερμανίας με συντρόφους ώστε να ενισχύσουν την πολιτική τους δράση εκεί. Αλλά και για την Ελλάδα προετοιμάζονταν και πήγαιναν όταν τους ανατίθεντο συγκεκριμένη πολιτική αποστολή⁶¹². Όσοι ολοκλήρωναν τις σπουδές τους και δεν μπορούσαν να γυρίσουν στην Ελλάδα, εντάσσονταν στις οργανώσεις του AMEE Γερμανίας⁶¹³. Ο Στέφανος Ριζάκης, αναφέρει πως η μαρξιστική λενινιστική οργάνωση της Πολωνίας εξέδιδε και αυτή το πληροφοριακό δελτίο με τίτλο AMEE και χρονικά συνέπιπτε με τη διάρκεια της δικτατορίας στην Ελλάδα. Σημειώνει μάλιστα πως στην Πολωνία όλη αυτή η δραστηριότητα ήταν παράνομη αλλά οι πολωνικές αρχές ήταν ανεκτικές απέναντί τους⁶¹⁴.

⁶¹¹ Παρουσία μελών του AMEE στην Ιταλία: Bologna, Bari, Firenze, Roma, Siena, Messina, Torino. Πηγή: έγγραφα της αστυνομίας και έγγραφα του ΚΚ Ιταλίας στο αρχείο Gramsci στην Ρώμη. Raftopoulos Rigas, La dittatura dei colonnelli in Grecia 1967-1974. Tra Grecia e Italia: resistenza, dittatura e la Guerra fredda che si scongela, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο του Τέραμο, Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Ιστορίας και Πολιτικής Κριτικής, σ.205

⁶¹² Η αλληλεγγύη δεν ήταν χαρακτηριστικό μόνο μεταξύ των οργανώσεων του AMEE στις διάφορες χώρες της Ευρώπης. Στην Ιταλία εκδηλώθηκε αλληλεγγύη, κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα, από όλα τα ιταλικά δημοκρατικά πολιτικά κόμματα, τις οργανώσεις και τις νεολαίες. Για μία πολυδιάστατη επισκόπηση της στήριξης που έτυχε το AMEE και οι άλλες αριστερές ελληνικές οργανώσεις στην Ιταλία με πηγή τις συνεντεύξεις που πήρε ο Ρήγας Ραφτόπουλος για τη διδακτορική του διατριβή από τους Μιχάλη Τικτόπουλο και Άγγελο Παπαζήση, μέλη του AMEE στην Ιταλία εκείνα τα χρόνια βλ. Rigas Raftopoulos, La dittatura dei colonnelli in Grecia 1967-1974. Tra Grecia e Italia: resistenza, dittatura e la Guerra fredda che si scongela, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο του Τέραμο, Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Ιστορίας και Πολιτικής Κριτικής, σ.204

⁶¹³ Το έντονα πολιτικοποιημένο κλίμα της εποχής αποτυπώνεται και στην αφήγηση του Στέλιου Μανούσακα κατά τη διάρκεια του Γ' Πανευρωπαϊκού Συνεδρίου Φοιτητικών Συλλόγων Εξωτερικού που οι εργασίες του έλαβαν χώρα στη Στοκχόλμη τον Ιανουάριο του 1971. Εκεί συμμετείχαν περισσότεροι από 60 αντιπρόσωποι φοιτητικών Συλλόγων Ελλήνων από όλες τις πολιτικές δυνάμεις όπως από τα δύο ΚΚΕ, από το ΕΚ, από το ΠΑΚ. Προφορική μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα στη γράφουσα.

⁶¹⁴ Στέφανος Ριζάκης, Η ζωή μου, Αθήνα 2004, σ.66

Η προσπάθεια του AMEE να επεκταθεί εκτός Ευρώπης και συγκεκριμένα στον Καναδά δεν είχε, τελικά, θετικό αποτέλεσμα παρά τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν που περιλάμβαναν και παράνομες μετακινήσεις από την Ιταλία γι' αυτό το σκοπό.

Στον Καναδά, κυρίως στο Τορόντο και το Μόντρεαλ αριστεροί Έλληνες μετανάστες αλλά και άλλοι Έλληνες, είχαν συσπειρωθεί γύρω από δύο έντυπα: στο μεν Τορόντο με τη «*Συνεπή Πάλη*», «*Μηνιαία επαναστατική εφημερίδα όργανο Ελλήνων μαρξιστών – λενινιστών Καναδά*», στο δε Μόντρεαλ με τον «*Πρωτοπόρο*» αλλά κυρίως το «*Λαϊκό Αγώνα*» μια τετρασέλιδη εφημερίδα «*όργανο του ΚΚ Καναδά και ΚΕΜΠΕΚ (μ-λ) για την ελληνική εθνική μειονότητα*». Στο Μόντρεαλ, όπως εξιστορεί ο Στ.Μανούσακας, ο υπεύθυνος ο οποίος αποφάσιζε για όλα, είχε τη θέση πως οι Έλληνες μετανάστες όφειλαν να είναι οργανωμένοι στο μ-λ Κόμμα του Καναδά και μόνο⁶¹⁵. Οι Έλληνες μ-λ του Τορόντο προμηθεύτηκαν την εφημερίδα «*Λαϊκή Ενότητα*» που εξέδιδε το AMEE στην Ιταλία και με αφορμή την εφημερίδα υπήρξε επαφή μεταξύ των ελληνικών μ-λ ομάδων του Καναδά και της οργάνωσης της Ιταλίας. Στο πλαίσιο των μεταξύ τους συζητήσεων οργανώθηκε και η αποστολή έντυπου υλικού από την οργάνωση της Ιταλίας προς τον Καναδά. Ακολούθησε σύντομο αίτημα να συζητηθεί η οργανική ένταξή τους στο AMEE. Γι αυτό το λόγο ο Στέλιος Μανούσακας ταξίδεψε στον Καναδά, με πλαστό διαβατήριο, από τα μέσα Ιουλίου έως τα μέσα του Αυγούστου 1972⁶¹⁶.

Στο τέλος, ιδρύθηκε το AMEE Καναδά με τον όρο να υπάρχει τακτική αλληλογραφία για ενημέρωση με την οργάνωση της Ιταλίας, δηλαδή θα ανατροφοδοτείται απευθείας από το AMEE Ιταλίας.

Στο Μόντρεαλ η πολιτική κατάσταση των Ελλήνων μ-λ ήταν

⁶¹⁵ Το συμπέρασμα αυτό εξάγεται από τη προφορική μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα τον Αύγουστο του 2017

⁶¹⁶ «Στο Τορόντο γνώρισα όλα τα παιδιά. Εργατικά με αγνά αγωνιστικά αισθήματα, κάποιοι με γνώσεις των θεμάτων του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος. Πολλές συζητήσεις μαζί τους με τον καθένα ξεχωριστά αλλά και σε ολομέλειες. Δεν υπήρχε καμιά διαφωνία για τις θέσεις μας και για το πώς πρέπει να δουλέψουν στο εξής. Το πρόβλημα, χωρίς να το βάζουν ανοιχτά, αλλά στη βάση προσωπικών σχέσεων, αντιπαραθέσεων και παρεξηγήσεων, καταστάσεις που συχνά ευδοκιμούν στους μετανάστες.» προφορική μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα στη γράφουσα τον Αύγουστο του 2017.

«απελπιστική» σύμφωνα με χαρακτηρισμό του Στ. Μανούσακα. Υπήρξε επιμονή και εμμονή του υπεύθυνου της ομάδας να μην δημιουργηθεί οργάνωση ξέχωρα από το μ-λ του Καναδά στο οποίο ήταν στέλεχος. Παρά τις αρχικές του επιφυλάξεις ο Στ.Μανούσακας πήγε μέχρι το Μόντρεαλ για μία πρώτη επαφή, συζήτηση και ενημέρωση. Διοργανώθηκε εκδήλωση στο Πανεπιστήμιο για την Ελλάδα μαζί με το ΚΚ Καναδά (μ-λ) στο οποίο θα ήταν ομιλητής μαζί με τον γραμματέα του.

Η εκδήλωση στο πανεπιστήμιο έγινε με πάρα πολύ κόσμο Καναδούς, Έλληνες και μετανάστες άλλων χωρών. *«Δεν θα ξεχάσω την υπερβολή των συνθημάτων υπέρ της Κίνας και του Μάο καθώς και για τον Γραμματέα τους, τον Hardial Bains (1939-1997), που δεν ήταν καθόλου λιγότερο υπερβολικά»* αναφέρει ο Στέλιος Μανούσακας⁶¹⁷.

Παρά τις προσπάθειες δεν μπόρεσε να ιδρυθεί Οργάνωση Ελλήνων μ-λ στο Μόντρεαλ βασική αιτία, σύμφωνα με τον Στ. Μανούσακα ήταν οι προσωπικές τριβές οι οποίες δεν κατάφεραν να κρατήσουν την οργάνωση του Καναδά σε ένα επίπεδο.

Ο ελληνικός περιοδικός τύπος που εκφράζει το «μ-λ» κίνημα

Οκτώ χρόνια μετά τη διενέργεια του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ εκδίδονται από Έλληνες κομμουνιστές οι οποίοι έρχονται σε ανοιχτή ρήξη με το ΚΚΕ τα περιοδικά:

«Αναγέννηση», εκδίδεται στην Ελλάδα και στηρίζεται από την ομάδα των

⁶¹⁷ Για μία συνοπτική παρουσίαση των «μ-λ» κομμάτων που διαμορφώθηκαν στις χώρες εκτός Ελλάδας βλ. Παράρτημα Η εξέλιξη των «μ-λ» οργάνωσεων ανά τον κόσμο. Αναλυτική παρουσίαση του «μαρξιστικού – λενινιστικού» πολιτικού ρεύματος και στο Λαμπράκης Κωνσταντίνος, Ιουλιανά 1965: Η κοινωνική διαμαρτυρία, οι προϋποθέσεις της και η πολιτική της διαμεσολάβηση, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2021

«Ιστορικών Εκδόσεων»⁶¹⁸. Η «Αναγέννηση» εκφράζει τις απόψεις της Κίνας στην Ελλάδα και εκδίδεται στην περίοδο που η Κίνα έρχεται σε οριστική ρήξη με τη Σοβιετική Ένωση.

Ταυτόχρονα με την «Αναγέννηση» ιδρύθηκε και η ΑΟΔΑ στις 16 Απριλίου 1964 η οποία εξέδιδε το περιοδικό «Ανανεωτική Ομάδα Δημοκρατικής Αριστεράς - ΑΟΔΑ». Η κριτική τους στο ΚΚΕ ξεκινάει από την περίοδο του ΣΕΚΕ (1918), οι οποίοι θεωρούν πως είναι οργάνωση ανίκανη «να κινητοποιήσει τους εργαζόμενους». Ασκούν κριτική κατά του Ι. Στάλιν και του Ν. Ζαχαριάδη, ο οποίος ήταν ο έμπιστος για την Ελλάδα τοπικός ηγέτης του Στάλιν.⁶¹⁹ Σύμφωνα με την ΑΟΔΑ «αν η αριστερά στην Ελλάδα δεν έπαιξε το ρόλο που μπορούσε να διαδραματίσει αυτό οφείλεται στην εκτός της ελληνικής πραγματικότητας γραμμή της ηγεσίας του ΚΚΕ».⁶²⁰ Όπως αναφέρει και ο Τάσος Τρίκκας η ΕΔΑ άρχισε να βάλλεται, το 1964, από τα «αριστερά» και από τα «δεξιά», εννοώντας «αριστερά» την Αναγέννηση και «δεξιά» την ΑΟΔΑ την οποία ίδρυσε ο Λευτέρης Αποστόλου,

⁶¹⁸ Οι "Ιστορικές Εκδόσεις" ιδρύθηκαν στην Ελλάδα το 1963 με πρώτο βιβλίο την «Σύγχρονη Ιστορία της Κινέζικης Επανάστασης», που κυκλοφόρησε σε μετάφραση από τα ρωσικά του Ισαάκ Ιορδανίδη.

Θα εκδοθούν στη συνέχεια και άλλες μπροσούρες και βιβλία κυρίως σε μεταφράσεις των Γιάννη Χοτζέα και Ισαάκ Ιορδανίδη οι οποίοι είναι και οι βασικοί ιδρυτές των εκδόσεων. Τυπώνονται περισσότερα από 50 βιβλία και η δραστηριότητά τους διακόπτεται το 1967 ενώ θα επανέλθουν εκδοτικά μετά την πτώση της χούντας με επανεκδόσεις και νέα βιβλία. Για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. παράρτημα 18. Οι τίτλοι των βιβλίων που κυκλοφόρησαν οι Ιστορικές Εκδόσεις. Για μία επισκόπηση των Ιστορικών Εκδόσεων βλ. Χρίστος Μάης, Η εκδοτική δραστηριότητα ως μέσο πολιτικής στράτευσης και συγκρότησης ταυτότητας. Ο εκδοτικός οίκος Ιστορικές Εκδόσεις, 1963-1967, περιοδικό Αρχαιοτάξιο, (14), 2012, σ. 66-79

Για μία πολυδιάστατη επισκόπηση της δημιουργίας του ελληνικού μαρξιστικού λενινιστικού κινήματος βλ. Γεώργιος Γιαννακόπουλος, Οι οργανώσεις της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς στην Ελλάδα 1956-1981, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2002

⁶¹⁹ Το θέμα της αριστεράς στην Ελλάδα, στο Ανανεωτική Ομάδα Δημοκρατικής Αριστεράς – ΑΟΔΑ, τ.1, σ.28-29.

⁶²⁰ Κριτική στις πολιτικές αποφάσεις της 7ης ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ και της Στ' Συνόδου της Διοικούσης Επιτροπής της ΕΔΑ, στο Ανανεωτική Ομάδα Δημοκρατικής Αριστεράς – ΑΟΔΑ, τ.1, σ.44.

διαγραμμένος από το ΚΚΕ επί Ν.Ζαχαριάδη.⁶²¹

«Επαναστάτης», εκδίδεται στη Ρουμανία, διακινείται στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης και έχει ως κύριο ζήτημα το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ.

Την ίδια περίοδο εκδίδεται το περιοδικό «Σπίθα» στην Τσεχοσλοβακία με υπεύθυνο τον Αλέκο Λαμπρόπουλο που για μία περίοδο τον είχαν εκτοπίσει στα Καρπάθια και η εφημερίδα «Συνεπής Πάλη» στο Τορόντο του Καναδά⁶²².

Το περιοδικό «Αναγέννηση»

Η «Αναγέννηση»⁶²³ έκφραζε την αντιπαράθεση στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα των δύο γραμμών μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Κίνας, και η διαμάχη

⁶²¹ Τάσος Τρίκκας, *ΕΔΑ 1951-67. Το νέο πρόσωπο της αριστεράς*, τόμος Β, Θεμέλιο 2009, σ.1088. Λ Κατερίνα Λαμπρινού, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά. Πολιτική και ιδεολογία, 1956-1967*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2015, σ.114

⁶²² Κώστας Γκριτζώνας, *Το Μαρξιστικό Λενινιστικό Κίνημα στην Ελλάδα*, Καρδίτσα 2007, σ.60

⁶²³ Κυκλοφορούν 29 τεύχη από τα οποία τα 9 είναι διπλά, από τον Οκτώβριο του 1964 έως και τον Απρίλιο του 1967.

Το περιοδικό καθ' όλη την κυκλοφορία του κοστίζει 10 δραχμές. Από το 3ο τεύχος υπάρχουν συνδρομές εσωτερικού, εξωτερικού και Κύπρου. Τα περιεχόμενα και η ταυτότητα του περιοδικού είναι γραμμένα και στη γαλλική γλώσσα στα πρώτα 6 τεύχη ενώ στη συντριπτική τους πλειοψηφία τα ελληνικά κείμενα είναι ανυπόγραφα.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως οι "Ιστορικές Εκδόσεις" θέλησαν να διαφημιστούν στην εφημερίδα της ΕΔΑ "Δημοκρατική Αλλαγή". Από τη στιγμή που οι εκδότες είχαν διαγραφεί από την ΕΔΑ, είχαν σχηματίσει έναν άλλο πολιτικό πόλο, αρνητικά διακείμενο στην ΕΔΑ, πως θα γινόταν να δεχθούν να τους διαφημίσουν. Κάτι που ούτε αυτοί θα επέτρεπαν σε μία αντίθετη περίπτωση. Παρ' όλα αυτά τη μία ημέρα έγινε η διαφήμιση και τη δεύτερη κατέβηκε, βλ. σχετικά *Αγωνιστική συνέπεια και δημοσιογραφική εντιμότητα*, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 1^ο, σ.5-6. Επίσης οι εκδότες της *Αναγέννησης* διαφήμισαν την κυκλοφορία του πρώτου τεύχους στο *Ραδιοφωνικό Σταθμό Αθηνών*, κάτι που χρησίμευσε ως αφορμή για να τους αποδοθούν χαρακτηρισμοί όπως «χαφιέδες», «άνθρωποι της ασφάλειας», «πράκτορες της ΚΥΠ» κοκ από την ηγεσία της ΕΔΑ, Για την πραγματική ενότητα και πρόοδο του κινήματος, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 2^ο, σ.17

του περιοδικού με την ΕΔΑ⁶²⁴ αποτύπωνε αυτό το γεγονός.

Η έκδοση του περιοδικού «*Αναγέννηση*»⁶²⁵, από τον Οκτώβριο του 1964⁶²⁶ έως και τον Απρίλιο του 1967, αλλά και η έναρξη εκδοτικής προσπάθειας, τον προηγούμενο χρόνο, με τις «*Ιστορικές Εκδόσεις*» εξυπηρετούσαν τον παραπάνω σκοπό. Υπηρετούσε ταυτόχρονα και το στόχο να αποτελέσουν τη μαγιά και τον πόλο συσπείρωσης όσων διαφωνούσαν με την ηγεσία της ΕΔΑ και τις θέσεις της στα πολιτικά ζητήματα της χώρας και του κινήματος, αλλά και όσων προβληματίζονταν στα θέματα της αντιπαράθεσης που διεξαγόταν στο Διεθνές Κομμουνιστικό Κίνημα.

Αντίστοιχες εκδοτικές προσπάθειες είχαν προηγηθεί στη Δυτική Ευρώπη που στόχευαν στη συσπείρωση των πρώτων μαρξιστών λενινιστών πριν συγκροτηθούν σε οργανώσεις και στη συνέχεια οργανωθούν σε κόμματα μετά από αλληπάλληλες διασπάσεις, ενδημικό φαινόμενο, όπως φαίνεται που χαρακτηρίζει αυτή την πλευρά του κομμουνιστικού κινήματος.

Στην Ιταλία, π.χ. με τις «*Edizioni Orienta*» που προηγήθηκαν αλλά και άλλων εντύπων. Και εδώ το βάρος είχε δοθεί στην ιδεολογική και αντιρεβιζιονιστική πάλη, τουλάχιστον για το πρώτο διάστημα. Παρατηρείται γενικά, μια ανισοβαρής κατανομή της πληθώρας της αρθρογραφίας και των εκδόσεων, με υπεροχή της προβολής του ιδεολογικού και της στρατηγικής με πλαίσιο την αντιπαράθεση ΚΚΣΕ – ΚΚΚ.

⁶²⁴ Για την ίδρυση της ΕΔΑ και τις ζυμώσεις στο χώρο της αριστεράς μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου βλ. Μιχάλης Μελαχροινούδης, Εκπαιδευτική πολιτική και αριστερά στη μεταπολεμική Ελλάδα. Η περίπτωση της προδικτατορικής ΕΔΑ (1950-1967), διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Παιδαγωγικό Τμήμα, Ρέθυμνο 2006

⁶²⁵ Με την ονομασία «*Αναγέννηση*» το 1944 είχε κυκλοφορήσει το περιοδικό της η ΕΠΟΝ Χίου, επίσης το 1917 στη Σύρο κυκλοφόρησε ένα σοσιαλιστικό περιοδικό «*Αναγέννηση*». Ο Δημήτρης Γληνός το 1926 ξεκίνησε την έκδοση του περιοδικού "Αναγέννηση" στο οποίο έγραψαν ο Κ.Βάρναλης, ο Ν.Καζαντζάκης, ο Γ.Κορδάτος, η Ρόζα Ιμβριώτη, ο Ρ.Σωμερίτης και άλλοι. Το περιοδικό σταμάτησε την έκδοσή του τον Αύγουστο του 1928.

⁶²⁶ Στο δεύτερο τεύχος η *Αναγέννηση* αφιερώνει ένα άρθρο για τον αντίκτυπο της κυκλοφορίας του περιοδικού. Η κυκλοφορία χιλιάδων τευχών είναι ένα σοβαρό γεγονός που ανοίγει το δρόμο για «*την πραγματική αναγέννηση του αριστερού κινήματος και της Ελλάδας*» χωρίς όμως πουθενά να αναφέρουν πόσα ακριβώς τεύχη τυπώνονται και διακινούνται. Για την πραγματική ενότητα και πρόοδο του κινήματος, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 2^ο, σ. 16

Τελικά, κανένα από τα μ-λ κινήματα της Δυτικής Ευρώπης νωρίτερα και από τη δεκαετία του 1980, δεν απέφυγε τις αλλεπάλληλες διασπάσεις, τη συρρίκνωση και την ολοκληρωτική διάλυσή του, με μικροεστίες μόνο να προσπαθούν να επιβιώσουν.

Η πραγματικά μεγάλη και ανιδιοτελής προσπάθεια με αγώνες σε πολλά μέτωπα για τη δημιουργία ενός μαζικού «μ-λ» κινήματος αξιώσεων στις παρεμβάσεις του στο εσωτερικό των χωρών της Ευρώπης δεν απέδωσε όσο ήταν αναμενόμενο⁶²⁷. Δεν εδραιώθηκε ποτέ. Το οργανωμένο «μ-λ» κίνημα στην Ελλάδα και τη Δυτική Ευρώπη δεν απέκτησε ποτέ και πουθενά μια κάποια αξιόλογη επιρροή πολιτική ή οργανωτική που να είναι σε θέση να ανταποκρίνεται πέρα από καταγγελίες, συνθήματα και μικρές παρεμβάσεις στις πραγματικές ανάγκες της πάλης.

Εσωτερικές αδυναμίες και λάθη, σε συνδυασμό με τα εκάστοτε γενικά και ειδικά προβλήματα που αντιμετώπιζε το παγκόσμιο κομμουνιστικό και επαναστατικό κίνημα είχαν άμεση επίδραση στις μικρές και ως επί το πλείστον νεολαιίστικες και μικροαστικές δυνάμεις του οργανωμένου «μ-λ» κινήματος. Απέκτησε, κατά τόπους, μια σημαντική ανάπτυξη με ουσιαστικές παρεμβάσεις κυρίως στο σπουδαστικό χώρο, αλλά μικρή οργανωτική και πολιτική επιρροή στους εργαζόμενους⁶²⁸.

Τόσο το ελληνικό όσο και το ισπανικό μ-λ κίνημα, χωρίς να ξεφεύγουν από το γενικό κανόνα, είχαν μια καλύτερη ανάπτυξη και επιρροή κυρίως μετά την πτώση των φασιστικών καθεστώτων στις χώρες αυτές. Ειδικά για την Ελλάδα οι λιγοστές οργανωμένες δυνάμεις που είχε αυτό το κίνημα πριν τη Χούντα, στη συνέχεια με τα απανωτά χτυπήματα που δέχτηκε, συλλήψεις, εξορίες και φυλακίσεις των βασικών και άλλων στελεχών του, δεν του επέτρεψαν να ανασυγκροτηθεί και να αναπτυχθεί ικανοποιητικά. Ο Στ.Μανούσακας συμπληρώνει ότι

*«η στήριξη από τις οργανώσεις στο εξωτερικό βοήθησαν σημαντικά.
Ωστόσο η βοήθεια αυτή έπρεπε και θα μπορούσε να είναι πιο έγκαιρη*

⁶²⁷ Low D. Alfred, *The sino - soviet dispute. An analysis of the polemics*, New Jersey, 1976, σ. 153. Για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. παράρτημα 19. Η εξέλιξη των μ-λ οργανώσεων ανά τον κόσμο.

⁶²⁸ Το συμπέρασμα αυτό εξάγεται από την προφορική μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα στην γράφουσα

και πιο αποφασιστική. Γιατί ήταν εφικτή μια ουσιαστικότερη συμβολή των αξιολογών δυνάμεων που διαθέταμε στο εξωτερικό τόσο στο στελεχικό και καθοδηγητικό δυναμικό, κυρίως στη Γαλλία και Ιταλία, αλλά και τεχνικών μέσων.»

Η αρθρογραφία του περιοδικού στόχευε να εκπροσωπήσει το μαρξιστικό λενινιστικό κίνημα της χώρας. Αντιπαράθεσεις και θέσεις σε βασικά ζητήματα στο διεθνές πεδίο κυρίως, αλλά και στην Ελλάδα επί μέρους. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα βασικά σημεία αντιπαράθεσης από την πλευρά της «Αναγέννησης» όπως αυτά δημοσιεύθηκαν στα πολιτικά άρθρα του περιοδικού. Σύμφωνα με τους συντάκτες η έκδοση της «Αναγέννησης» ήταν «η φυσιολογική κατάληξη μίας πολύχρονης σκληρής ιδεολογικής πάλης στο χώρο της αριστεράς»⁶²⁹ ενώ παρατίθενται οι απόψεις για τα σημαντικά θέματα που απασχολούν το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα.

Οι θέσεις του «μ-λ» κινήματος συνιστούν συστατικό στοιχείο των προβληματισμών και της ιδεολογικής αντιπαράθεσης που εκδηλώνεται στο χώρο των Ελλήνων κομμουνιστών σε βασικά ζητήματα όπως το διεθνές προοδευτικό κίνημα και πώς αυτό εξελίσσεται ύστερα από τη σινοσοβιετική διένεξη, ο Ι.Στάλιν και ο ρόλος του στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού, η Σοβιετική Ένωση και η μετεξέλιξή της, το αριστερό κίνημα στην Ελλάδα και η σχέση του με την ΕΔΑ και ποιες πρέπει να είναι οι θέσεις των κομμουνιστών απέναντι στην ΕΔΑ και στις βουλευτικές και δημοτικές εκλογές, ποιος είναι ο ρόλος της ΕΔΑ και τα λάθη που έκανε ο Νίκος Ζαχαριάδης όσο ήταν Γενικός Γραμματέας της ΚΕ του ΚΚΕ. Παρά της ανάλυσης του περιοδικού, δικές του και μεταφράσεις, η *Αναγέννηση* "ανέπτυξε δραστηριότητα κυρίως στις γραμμές της νεολαίας της Αριστεράς και δευτερευόντως στον χώρο των εργαζομένων"⁶³⁰

Σύμφωνα με τους συντάκτες στόχος είναι η συντριβή του οπορτουνισμού και η αναγέννηση του κινήματος στην Ελλάδα και τον κόσμο, γεγονός που θα απαιτήσει πολλούς και επίπονους αγώνες. Η πάλη των Ελλήνων αριστερών θα πρέπει να στραφεί κατά του δεξιού και του «αριστερού» οπορτουνισμού. Η *Αναγέννηση* πολεμάει όχι μόνο τη «δεξιά» ΕΔΑ αλλά και όλες τις άλλες τάσεις, ομάδες που είναι εκτός της ΕΔΑ και ασκούν κριτική στην ΕΔΑ και μοναδικός

⁶²⁹ "Κατάληξη μαζί και αφετηρία", *Αναγέννηση*, τ.1, σ.3

⁶³⁰ Γιώργος Ν. Αλεξιάτος, *Ιστορικό λεξικό του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Γειτονιές του κόσμου, Αθήνα, 2008, σ.294

τους στόχος είναι να βγάλουν από το σωστό δρόμο τις υγιείς δυνάμεις που σύμφωνα με την *Αναγέννηση* εκπροσωπούνται μόνο από τους υποστηρικτές του περιοδικού.

«Η ηγεσία της ΕΔΑ, Αποστόλου και Σία, ψευτοεπαναστάτες ρεβιζιονιστές – «φίλοι των νέων χωρών», ρεβιζιονιστές- «φιλοκινεζικοί» κ.ά., κ.ά., αποτελούν διάφορες παραλλαγές, δεξιές και ‘αριστερές’ και συγκροτούν ουσιαστικά, ένα κοινό, εχθρικό προς τα ζωτικά συμφέροντα του κινήματος και του λαού ρεύμα, που για κύριο γνώρισμά του έχει το δεξιό οπορτουνισμό»⁶³¹

Κριτική στη σύνταξη της *«Αναγέννησης»* κάνει και η ΑΟΔΑ κατηγορώντας την πως με *«κουδουνιστή φρασεολογία»* είναι *«το φερέφωνο (στην αυστηρή κυριολεξία) των θέσεων του ΚΚ Κίνας»⁶³²*.

Παρέμβαση σ’ αυτήν την αντιπαράθεση πραγματοποιείται με μακροσκελή επιστολή που έστειλαν συνοδοιπόροι του Μάρκου Βαφειάδη, το Μάρτιο του 1966, προς τα ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης, Ρουμανίας, Τσεχοσλοβακίας, Βουλγαρίας, Ενιαίο Εργατικό Κόμμα Πολωνίας και Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ουγγαρίας και αναφέρονται στη *«νέα καθοδήγηση»* του ΚΚΕ. Ανάμεσα στην ανάλυση της πολιτικής κατάστασης αναφέρονται στην ΑΟΔΑ, η οποία, σύμφωνα με την επιστολή, *«προγραμματίζεται τη δημοκρατική αλλαγή από την ‘Ένωση Κέντρου’»*. Στη συνέχεια κάνουν αναφορά στην εμφάνιση του ΚΚΕ (Μαρξιστών – Λενινιστών), οι οποίοι, σύμφωνα πάντα με την επιστολή, είναι ζαχαριαδικοί. Παρουσίασαν την *«προσωρινή ΚΕ – ΚΚΕ (Μαρξιστών – Λενινιστών)*. Έχουν δημιουργήσει *«ΚΟΒ» (μ.λ.)* και σε αυτές τις οργανώσεις συμμετέχουν και μέλη του ΚΚΕ. Κατηγορούν την ΑΟΔΑ διότι στα κείμενά της περιέχεται συκοφαντικό

⁶³¹ Μία μεγάλη πολεμική στους κόλπους του διεθνούς προοδευτικού κινήματος, περιοδικό *Αναγέννηση*, τεύχος 1, Οκτώβριος 1963, σ.49. Η *«Αναγέννηση»* αναφέρεται στον Λευτέρη Αποστόλου γιατί θεωρείται καθοδηγητής της ΑΟΔΑ και στον οποίο είχε αναφερθεί ο Ν. Ζαχαριάδης στο άρθρο του *«Δέκα χρόνια αγώνες. Συμπεράσματα – διδάγματα – καθήκοντα»* ενώ η ΕΔΑ τον χαρακτήριζε ως *«έμμισθο πράκτορα της Ασφάλειας»*, *«συνεργάτη του Σταθμού Ενόπλων με πλούσια αμοιβή»* κοκ, *Απόφαση του γραφείου της ΑΟΔΑ στο θέμα του μέλους της Α. Αποστόλου*, ό.π., σ. 47-61.

Για μια πιο αναλυτική περιγραφή βλ. παράρτημα 16. 18σέλιδη επιστολή συνοδοιπόρων Μάρκου Βαφειάδη προς αδελφά κόμματα για την κατάσταση στο ΚΚΕ, Μάρτιος 1966

⁶³² Στη σύνταξη της *«Αναγέννησης»* και τους αναγνώστες της, ό.π., τ.2, σ. 43.

αντισοβιετικό – αντιδιεθνιστικό υλικό ενώ αυτές οι απόψεις τους, στηρίζουν τις «νέες» *‘θεωρητικές θέσεις’ των Κινέζων και των Αλβανών καθοδηγητών, που επιχειρούν διάσπαση στο διεθνές κομμουνιστικό και εργατικό κίνημα*». Η επιστολή κατηγορεί τη *«νέα καθοδήγηση»* του ΚΚΕ για την εμφάνιση αυτών των ομάδων, *«παραφυάδων»* όπως τις αποκαλεί. Υπάρχει ανάγκη δημιουργίας ενός συνεπούς κόμματος της αριστεράς, ενός νέου πολιτικού οργανισμού και αυτό δεν μπορεί να είναι η ΕΔΑ. Η επιστολή αποτελείται από 18 σελίδες κείμενο και ακολουθούν υπογραφές.

Παράλληλα με αυτή την έντονη ιδεολογική σύγκρουση που εξελίσσεται, ήδη από το πρώτο τεύχος της η «Α» δίνει το στίγμα της έντονης αντιπαράθεσης και κριτικής στην ΕΔΑ όπως υπογραμμίστηκε παραπάνω.

Επισημαίνει ότι σε συνέχεια της πρώτης κριτικής της για την ΕΔΑ, η επίσημη αντίδραση της τελευταίας ήταν να διαγράψει τον εκδότη και τον υπεύθυνο έκδοσης της *Αναγέννησης* από μέλη της ΕΔΑ. Αυτό ανακοινώθηκε από την *«Αυγή»* στις 6 Νοεμβρίου 1964 με ένα σχόλιο με τίτλο *«Σωτήρες και ‘ανανεωτές’»*⁶³³

Οι συντάκτες της *Αναγέννησης* εκτιμούν ότι στο αριστερό κίνημα στην Ελλάδα σημειώθηκε *«στροφή»* η οποία αντί να μελετήσει τα λάθη, τα καπηλεύθηκε με

*«σκοπό να ανοίξει διάπλατα ο δρόμος στο φιλελευθερισμό, να περάσει η ‘νέα’ οπορτουνιστική γραμμή και φυσικά να καλυφθούν και συγκεκριμένες ευθύνες. Με άλλα λόγια αντί για διόρθωση της λαθεμένης ηγεσίας, παραπέρα βάθαιμα της λαθεμένης ηγεσίας»*⁶³⁴.

Σ’ αυτή την αντιπαράθεση στην οποία, παραδόξως, δεν κατονομάζεται η

⁶³³ Η *Αυγή* στην πρώτη σελίδα αναρτά ένα μικρό άρθρο με τίτλο *«‘Σωτήρες’ και ‘ανανεωτές’»*. Το άρθρο αφήνει αιχμές για το ποιος υποκινεί και στηρίζει αυτή την πρωτοβουλία. Οι συντάκτες του περιοδικού αποτελούν μία ομάδα η οποία *«εμφανίζεται σαν ‘σωτήρας’ της Αριστεράς και με αφετηρία τις σεχταριστικές θέσεις της και με την προβολή γενικότερα όλων των απόψεων της ηγεσίας του ΚΚΚ, που είναι αντίθετες με τις απόψεις της τεράστιας πλειοψηφίας στο παγκόσμιο προοδευτικό κίνημα, κηρύσσει τη διάσπαση των γραμμών της, υπονομεύει το ελληνικό αριστερό προοδευτικό κίνημα»*, *«Σωτήρες’ και ‘ανανεωτές’»*, *Αυγή*, 6 Νοεμβρίου 1964, σ.1

⁶³⁴ "Για μια πραγματική αναγέννηση του κινήματος και της Ελλάδας", περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 1, σ.20

ΕΔΑ γίνεται λόγος και κριτική γενικότερα περί «αριστεράς». Είναι εμφανής η προσπάθεια επιρροής μελών της ΕΔΑ και γι αυτό δεν υπάρχει «κατά μέτωπο» κριτική. Η περίφημη «στροφή» της αριστεράς ούτε κατονομάζεται ούτε τοποθετείται χρονικά ώστε να κατατοπιστεί ο αναγνώστης που κρατάει στα χέρια του το πρώτο τεύχος της «Α». Κατηγορείται η αριστερά για καπηλεία, διαστρέβλωση και παραμόρφωση γεγονότων. Η αριστερά, γενικά, ευθύνεται για τον ευνουχισμό των αγωνιστικών συνειδήσεων.

Η αριστερά εγκατέλειψε τον κύριο εχθρό, τον ιμπεριαλισμό και επινόησε «διάφορες θεωρίες περί ενδιάμεσων φάσεων ή μεταβατικών σταδίων»⁶³⁵. Η Κατερίνα Λαμπρινού επισημαίνει πως "για την ομάδα της Αναγέννησης, η αντιιμπεριαλιστική-αντιαμερικανική διάσταση είναι εξέχουσας σημασίας και θεωρείται ως υποτιμημένη, αν όχι υπονομευμένη, στις προσεγγίσεις της ΕΔΑ".⁶³⁶ Η ΕΔΑ με την πολιτική της τοποθέτηση για την κυβέρνηση Καραμανλή παρουσίασε το πρώτο στάδιο της «δημοκρατικής στροφής» της, αναφέροντας πως «η απομάκρυνση της κυβέρνησης αυτής θα αποτελούσε το πρώτο βήμα για να ανοίξει ο δρόμος προς την Εθνική Δημοκρατική Αλλαγή».

Η αριστερά της χώρας άρχισε να υποστηρίζει ότι με μικρές και συνεχείς αλλαγές θα βελτιωνόταν η ζωή του τόπου, πρόκειται για τη θεωρία του «βαθμιαίου ξηλώματος της αμερικανοκρατίας»⁶³⁷.

Η θεωρία του «ουσιαστικού εκδημοκρατισμού» είναι μία αυταπάτη που καλλιεργείται από την αριστερά. Στο περιοδικό αναφέρονται αποσπάσματα από την εισήγηση της ΕΕ που έκανε ο Λ. Κύρκος στην Στ' Σύνοδο της Δ.Ε. της ΕΔΑ.

Με ορισμένες επιλεγμένες φράσεις και προτάσεις από την εκτενή ομιλία του Λεωνίδα Κύρκου συμπεραίνουν πως εφόσον στην Ελλάδα δεν θα αλλάξει η χέρια η κρατική εξουσία, δηλαδή θα είναι υπό τον έλεγχο των αντιδραστικών, των ιμπεριαλιστών, είναι αδύνατο να πραγματοποιηθούν θεμελιώδεις αλλαγές στη ζωή αυτού του τόπου. Με αυτό το επιχείρημα τονίζουν ότι ο «ουσιαστικός

⁶³⁵ ό.π., σ.20

⁶³⁶ Κατερίνα Λαμπρινού, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά. Πολιτική και ιδεολογία, 1956-1967*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2015, σ.130

⁶³⁷ "Για μια πραγματική αναγέννηση του κινήματος και της Ελλάδας", περ. Αναγέννηση, τεύχος 1, σ.21

εκδημοκρατισμός» που ισχυρίζεται η αριστερά που εκπροσωπεί η ΕΔΑ στη χώρα είναι μία αυταπάτη.⁶³⁸ Εφόσον η κρατική εξουσία στην Ελλάδα ελέγχεται από τους ξένους ιμπεριαλιστές αλλά και την εσωτερική αντίδραση, δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί αυτό που ισχυρίζεται η ΕΔΑ, ο εκδημοκρατισμός της χώρας.⁶³⁹

Ασκούν κριτική για την επιμονή της ΕΔΑ για εκδημοκρατισμό και αποκατάσταση της Δημοκρατίας συνεχίζοντας την ανάλυση της εισήγησης του Λ.Κύρκου⁶⁴⁰. Αναρωτιούνται οι συντάκτες της «Α» αν είναι δυνατόν να συμβαδίζουν η αμερικανοκρατία με τον εκδημοκρατισμό. Η κριτική που ασκείται σε αυτή τη θέση της ΕΔΑ είναι πως η κρατική εξουσία ελέγχεται από τους Αμερικανούς και μόνο αν ανέλθουν στην εξουσία οι λαϊκές δυνάμεις θα

⁶³⁸ ό.π., σ.21-22. Ο Λεωνίδας Κύρκος διάβασε την εισήγηση της Εκτελεστικής Επιτροπής της ΕΔΑ στην 6^η σύνοδο της Διοικούσης Επιτροπής. Σε αυτή την ομιλία του, αφιερώνει μέρος του λόγου του στις συνέπειες της τακτικής των συμβιβασμών. Επισημαίνει ότι η ΕΚ όχι μόνο δεν προχωρεί σε αποκατάσταση της δημοκρατίας στη χώρα αλλά η τακτική των συμβιβασμών της «είναι μία ουσιαστική παραχώρηση στην αντιδραστική Δεξιά, το παλάτι και τους ξένους και έχει την αιχμή της στραμμένη κατά της Αριστεράς. Ο αντικομμουνισμός που εμπνέει την ηγεσία της ΕΚ αποτελεί τροχοπέδη σε κάθε ουσιαστικό δημοκρατικό μέτρο», *"Η σημερινή κατάσταση και τα νέα καθήκοντα του κόμματος"*, *Η εισήγηση της Εκτελεστικής επιτροπής στην Στ' Σύνοδο της ΔΕ της ΕΔΑ*, "Αυγή", 12 Μαΐου 1964, σ.4

⁶³⁹ Η ομάδα της *Αναγέννησης* εστίασε την αντιπαράθεσή της κυρίως στα πρόσωπα του Λ.Κύρκου και Η.Ηλιού. *«Αφενός στηλιτεύει τη μη ρητή διατύπωση του τελικού στόχου για μία εργατική κυβέρνηση, αφετέρου όμως και την προγραμματική προσήλωση στον εκδημοκρατισμό ως την άλλη όψη του ίδιου νομίσματος»*, Κατερίνα Λαμπρινού, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά. Πολιτική και ιδεολογία, 1956-1967*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2015, σ.114

⁶⁴⁰ Η εισήγηση του Λ.Κύρκου αναλύει το θέμα της αποκατάστασης της δημοκρατίας και ότι η κυβέρνηση της ΕΚ διατηρεί τον Αναγκαστικό Νόμο 509 που θέτει εκτός νόμου το ΚΚΕ. Θίγεται η έλλειψη ισοπολιτείας, καταδικάζεται η διατήρηση των πολιτικών κρατουμένων. "Το κράτος έχει μεταβληθεί σε 'συμμορία' που περνώντας από παρανομία σε άλλη μεγαλύτερη κατέληξε στη δολοφονία του Γρ.Λαμπράκη" τονίζει ο Λ.Κύρκος. Σε άλλα σημεία της εισήγησής του αναλύει την εξωτερική πολιτική, το κυπριακό, την ΕΡΕ, την αμνηστία και την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης.

Η σημερινή κατάσταση και τα νέα καθήκοντα του κόμματος, Η εισήγηση της Εκτελεστικής επιτροπής στην Στ' Σύνοδο της ΔΕ της ΕΔΑ, Αυγή, 12 Μαΐου 1964, σ.4

υπάρξει ριζικός εκδημοκρατισμός. Παρά την αντίθεσή τους στη θέση της ΕΔΑ για δημοκρατική αλλαγή στην ελληνική κοινωνία και το ίδιο το περιοδικό παραδέχεται ότι παρά την αντίδραση της αμερικανοκρατούμενης ελληνικής εξουσίας οι λαϊκοί αγώνες δεν πρέπει να σταματούν και φέρνει ως παράδειγμα την απελευθέρωση χιλιάδων φυλακισμένων και εξόριστων. Η *Αναγέννηση* αγωνίζεται και υπερασπίζεται τις λαϊκές δυνάμεις και τους αγώνες τους, παράλληλα όμως η κριτική που ασκεί στην ΕΔΑ «δεν αποτυπώνει ανυπέρβλητες διαφοροποιήσεις» αρκεί οι υπόλοιπες δυνάμεις, η ΕΔΑ και η ΕΚ, να έχουν αντιιμπεριαλιστική αφετηρία⁶⁴¹.

Διαπιστώνουν σύγχυση της ΕΔΑ στην εκτίμηση για την απάλειψη της υποτέλειας της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, στο «σχέδιο προγράμματος ουσιαστικού εκδημοκρατισμού»⁶⁴².

Ένα άλλο θέμα στο οποίο επικεντρώνει την κριτική της η «*Αναγέννηση*» είναι στο ζήτημα του ΝΑΤΟ. Υποστηρίζει ότι σε κανένα από τα πρόσφατα κείμενα της ΕΔΑ δεν υπάρχει το σύνθημα της αποχώρησης της Ελλάδας από το ΝΑΤΟ⁶⁴³. Η ΕΔΑ κραυγάζει ενάντια στην αποικιοκρατική πολιτική του ΝΑΤΟ αλλά στην ουσία πνίγει το αίτημα «έξω η Ελλάδα από το ΝΑΤΟ» και αρκείται σε φεστιβάλ, δημαγωγικές διακηρύξεις και έκδοση μερικών ψηφισμάτων. Η «Α» στέκεται ιδιαίτερα στη φράση της ΕΔΑ «*πολιτική εθνικής αξιοπρέπειας και ανεξαρτησίας στις σχέσεις προς τους συνεταίρους του ΝΑΤΟ και γενικότερα*»⁶⁴⁴. Η κριτική ασκείται με την απορία τω συντακτών αν η αριστερά αντιμετωπίζει το ΝΑΤΟ ως συνέταιρο και πως μόνο μία αστική ηγεσία θα ζητούσε η ελληνική κυβέρνηση να κατακτήσει ισότιμη θέση στο ΝΑΤΟ. Πώς γίνεται, αναρωτιούνται, η αριστερά να ξεχνά ότι «το ΝΑΤΟ είναι ένας επιθετικός,

⁶⁴¹ «Σε επίπεδο συμμαχιών, άλλωστε, ρητορικά δεν αποκλείει και την προσωρινή συνεργασία με την ηγεσία της ΕΚ στη βάση ενός προγράμματος, εφόσον αυτή υποδεικνύεται από την έκρυθμη πολιτική κατάσταση», Κατερίνα Λαμπρινού, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά. Πολιτική και ιδεολογία, 1956-1967*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2015, σ.130-131

⁶⁴² Για την αγωνιστική ενότητα των λαϊκών δυνάμεων στην πάλη για τον εκδημοκρατισμό της δημόσιας ζωής, Απόφαση της Στ Συνόδου της ΔΕ της ΕΔΑ, Αυγή, 19 Μαΐου 1964, σ.3

⁶⁴³ Για μια πραγματική αναγέννηση του κινήματος και της Ελλάδας, *Αναγέννηση*, τ.1, σ.24

⁶⁴⁴ Η έκθεσις της ΕΕ στη Δ Σύνοδο της ΔΕ ΕΔΑ, εισήγηση του Ν.Καρρά, Αυγή, 27 Νοεμβρίου 1963, σ.3

αποικιοκρατικός οργανισμός που δημιουργήθηκε για να εξυπηρετεί και εξυπηρετεί, τα συμφέροντα των μεγάλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων»⁶⁴⁵.

Ένα από τα βασικά ζητήματα που τίθεται στο περιοδικό είναι και η «υιοθέτηση πολιτικής ουδετερότητας», αίτημα που ψηφίστηκε στο Α Συνέδριο της ΕΔΑ το 1959 «το πρόγραμμα της εθνικής δημοκρατικής αλλαγής». Η ΕΔΑ αναφέρει ουδετερότητα από τους δύο κόσμους, μία τιτοϊκή φρασεολογία η οποία οδηγεί στην εξομοίωση του ιμπεριαλιστικού στρατοπέδου με το σοσιαλιστικό στρατόπεδο.⁶⁴⁶ Σε αυτό τα πλαίσιο υπάρχει ασάφεια στο λόγο της αριστεράς. Ο λόγος, όμως, του Λ.Κύρκου στον οποίο κάνει αναφορά η *Αναγέννηση* τονίζει την ανάγκη να μην έρθει η άκρα δεξιά στην εξουσία, τις αντιδημοκρατικές διακρίσεις που υιοθέτησε η ΕΚ οι οποίες διακρίσεις συμπλέουν με την πολιτική της ΕΡΕ, της ευθύνες της ΕΚ και θεωρεί αναγκαίο τον εκδημοκρατισμό της χώρας⁶⁴⁷.

Η ηττοπάθεια που διακατέχει την ΕΔΑ, σύμφωνα με την *Αναγέννηση*, οδήγησε στον ευνουχισμό του κινήματος και της λαϊκής οργής που ξεσηκώθηκε ύστερα από τη δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη. Η λαϊκή οργή εκδηλώθηκε σε μία μεγάλη πολιτική εκδήλωση στην κηδεία του Γρηγόρη Λαμπράκη, και σε αυτή τη στιγμή η ΕΔΑ έκανε λάθη και για την εκτίμηση της πολιτικής

⁶⁴⁵ Για μια πραγματική αναγέννηση του κινήματος και της Ελλάδας, *Αναγέννηση*, τ.1, σ.25

⁶⁴⁶ Η κριτική στηρίζεται σε δύο κείμενα του Ηλία Ηλιού, στην «Εισήγηση» στο Α Συνέδριο της ΕΔΑ για το Πρόγραμμα Εθνικής Δημοκρατικής Αλλαγής, Το πανελλαδικό Συνέδριο της ΕΔΑ, 1959 και το λόγο του στη Βουλή ως κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος της ΕΔΑ, *Δισταγμοί και Ημίμετρα*, Αυγή, 24 Δεκεμβρίου 1963, 3-4, Για μια πραγματική αναγέννηση του κινήματος και της Ελλάδας, *Αναγέννηση*, τεύχος 1, σ.26. Για το Α' Συνέδριο της ΕΔΑ βλ. *Η διάσπαση του ΚΚΕ, μέσα από τα κείμενα της περιόδου 1950-1975*, επιμέλεια Πάνος Δημητρίου, α' τόμος, Πολιτικά Προβλήματα, Αθήνα, 1975, σ.136-138

⁶⁴⁷ Η *Αναγέννηση* ασκεί κριτική στην ομιλία του Λεωνίδα Κύρκου στη συγκέντρωση της ΕΔΑ που πραγματοποιήθηκε στο θέατρο «Κεντρικόν» την Τετάρτη 11 Δεκεμβρίου 1963. Μεταξύ όλων των θεμάτων που αναπτύχθηκαν από τον Λ.Κύρκο τονίζεται από την *Αναγέννηση* ως στοιχείο πολιτικής ουδετερότητας η αναφορά στο «όραμα της οικονομικής ανάπτυξης με την εκβιομηχάνιση, την πολιτιστική επανάσταση και το συγχρονισμό των θεσμών, αυτά που θα καλύψουν την τεράστια απόσταση που μας χωρίζει από τα προηγμένα κράτη της Ευρώπης και που συνθέτουν το αίτημα για τη φιλειρηνική και δημοκρατική αναγέννηση της Ελλάδας, για την εθνική δημοκρατική αλλαγή», *Η νίκη της δημοκρατίας θα κατοχυρωθεί με νέους αγώνες του ελληνικού λαού*, Αυγή, 12 Δεκεμβρίου 1963, σ.5-6

κατεύθυνσης του κόσμου που προσήλθε στην κηδεία αλλά και κατά την προετοιμασία της κηδείας. Η ΕΔΑ με δεξιοτεχνία έστησε με τέτοιο τρόπο το Συνέδριο της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη ώστε να επιβληθεί η ρεβιζιονιστική γραμμή και στο νεολαιίστικο κίνημα. Χρησιμοποίησαν απαράδεκτες μεθόδους, καταγγέλλουν οι συντάκτες του περιοδικού, «που θύμιζαν τερτίπια εργατοπατέρων», αρνήθηκαν να δώσουν το λόγο, εξαπέλυσαν ύβρεις, απειλές, «νταηλίκια». Οι συντάκτες όμως της «Αναγέννησης» δηλώνουν ότι κατάφερε να περάσει τη φωνή της και ότι το σώμα των συνέδρων δεν υπάκουε πάντα στις υποδείξεις του Προεδρείου⁶⁴⁸. Η εκτίμηση της «Α» για το Συνέδριο είναι ότι εκφράστηκε με σαφήνεια ο ρεβιζιονιστικός προσανατολισμός και ότι δεν κατάφεραν να αντικρούσουν τα επιχειρήματά τους.

Ποια είναι η ευθύνη της ΕΔΑ για το πραξικόπημα στις 15 Ιουλίου 1965; «Η πρωταρχική ευθύνη για την αντιμετώπιση και ματαίωση του προετοιμαζόμενου πραξικοπήματος ανήκε στην ΕΔΑ που υποτίθεται ότι έχει επωμισθεί το ρόλο της αγωνιστικής πρωτοπορείας των μαζών»⁶⁴⁹. Η ΕΔΑ διαπαιδαγώγησε τις μάζες με ηττοπάθεια, απογοήτευση και τρόμο.

Σοβαρή καταγγελία κάνουν οι συντάκτες της «Α» πως η ΕΔΑ είχε έλλειψη εσωκομματικής δημοκρατίας. Κάθε μέλος που ασκούσε κριτική στο «νέο» ιδεολογικό και πολιτικό προσανατολισμό του κόμματος αποκτούσε επίθετα και χαρακτηρισμούς όπως «εχθρός της αλλαγής», «δογματιστής», «σεκταριστής» κ.ά. Η αυτοκριτική είναι μέθοδος που εφαρμόζεται μόνο στα κατώτερα στελέχη, για τα λάθη φταίνει όσος δεν αφομοίωσαν τη γραμμή. Στην ΕΔΑ καλλιεργείται και επιβραβεύεται ο καριερισμός. Κατηγορούν την ΕΔΑ ότι αποτελείται από κλίκες οι οποίες ανταγωνίζονται μεταξύ τους όχι για πολιτικές, ιδεολογικές διαφορές αλλά για προσωπικά και ιδιοτελή ζητήματα. Η οπορτουνιστική πολιτική της ΕΔΑ οδηγεί σε ιδεολογικό εκφυλισμό. Παπαγαλίζει τις σοβιετικές συκοφαντίες κατά της Κίνας και της Αλβανίας. Ο οπορτουνισμός της ΕΔΑ την μετέτρεψε σε ένα αστικό κόμμα.⁶⁵⁰

⁶⁴⁸ Το συνέδριο της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, μία σύντομη επισκόπηση, Αναγέννηση, τ.6, 16-20

⁶⁴⁹ Για τη συντριβή της ιμπεριαλιστικής συννομωσίας, για την επιβολή της δημοκρατικής λύσης, Αναγέννηση, τ.10-11, σ. 5

⁶⁵⁰ Αναγέννηση, τ.1, σ.46

Οι θέσεις της Αναγέννησης

ΕΔΑ και Ένωση Κέντρου. Η κύρια πολεμική του περιοδικού, τα βέλη του στρέφονται αποκλειστικά στην ΕΔΑ που τη θεωρεί τον κυριότερο πολιτικό της αντίπαλο ακόμη και όταν ασκεί κριτική στην ΕΚ.

Η ΕΔΑ για τις εκλογές στις 3 Νοεμβρίου 1963 αναφέρει ότι «*σαρώθηκε η δεξιά και ανήλθε στην εξουσία, για πρώτη φορά ύστερα από μία 11ετία δημοκρατική κυβέρνηση*». Ο Αντ.Μπριλλάκης στο λόγο του δηλώνει πως η ΕΔΑ, πράγματι, στηρίζει την ΕΚ⁶⁵¹. Η ΕΔΑ προωθεί τη γραμμή της πάσης θυσίας στήριξης της κυβέρνησης του Γ. Παπανδρέου και γι αυτό «*θα αντιμετωπίζει εποικοδομητικά κάθε θετικό μέτρο της κυβέρνησης της ΕΚ, θα ασκεί αυστηρή κριτική σε όλες τις παραλείψεις και ασυνέπειές της*»⁶⁵².

Η *Αναγέννηση* κατηγορεί τον Η. Ηλιού ότι μετά από συζήτηση και συνεννόηση με τον Γ. Παπανδρέου στη Βουλή κόπηκαν τελείως οι πορείες⁶⁵³

⁶⁵¹ Ο Αντώνης Μπριλλάκης (1924-1994) διετέλεσε βουλευτής της ΕΔΑ και αργότερα βουλευτής του ΠΑΣΟΚ. Η πλήρης αγόρευση του Αντώνη Μπριλλάκη στη Βουλή στην οποία ασκεί κριτική η Αναγέννηση δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Αυγή*, *Κατοχύρωσις της νίκης. Η αγόρευσις του κ.Αντ.Μπριλλάκη στη συνεδρίαση της Βουλής της Κυριακής*, *Αυγή*, 24 Δεκεμβρίου 1963, σ.5-6.

⁶⁵² Απόφαση της ΣΤ συνόδου της ΔΕ της ΕΔΑ, *Αυγή*, 10 Μαρτίου 1964

⁶⁵³ Στο συγκεκριμένο άρθρο δημοσιεύεται στιχομυθία του Η. Ηλιού με τον Γ. Παπανδρέου ως εξής:

«Κακώς (!!), κ. Πρόεδρε, εχαρακτήρισate τας πορείας ως φασισμόν... Δεν έχω καμίαν διαφωνίαν μαζί σας κ. Πρόεδρε, ότι, φυσικά, πρέπει λόγοι σοβαροί, λόγοι έκτακτοι και επομένως λόγοι σπάνιοι πρέπει να είναι εκείνοι οι οποίοι τυχόν θα υπαγορεύουν και θα δικαιώσουν μίαν πορείαν. Πορεία δια του ψύλλου πήδημα καθ' ημέραν επαναλαμβανόμεναι, απλώς οδηγούν εις αποδυνάμωσιν και εκφύλισιν...» και ο κ Παπανδρέου ανταπάντησε: «Ακριβώς αυτό είναι το θέμα». Πράγματι ο Ηλίας Ηλιού τονίζει πως η κατάχρηση των πορειών μπορεί να προκαλέσει δυσφορία. Παρ' όλα αυτά όμως το κείμενο που δημοσιεύθηκε στην *Αυγή* υπερασπίζεται το δικαίωμα στην απεργία, τους απεργούς και καταγγέλλει τη βία κατά των διαδηλωτών. Η αποσπασματική αλίευση φράσεων για δημιουργία εντυπώσεων και άσκηση πολιτικής κριτικής στην ΕΔΑ από την Αναγέννηση αποδυναμώνει την

ενώ προκηρύχθηκε 24ωρη πανελλαδική εργατική απεργία για το εργατικό νομοσχέδιο, αφού αυτό ψηφίστηκε στη Βουλή. Ο χειρισμός της απεργίας ήταν το λιγότερο ύποπτος αφού «σαν ημερομηνία πραγματοποίησής της ορίζεται η 3^η Σεπτεμβρίου ενώ η συζήτηση του νομοσχεδίου άρχισε στα μέσα περίπου Αυγούστου (είχε κιόλας αρχίσει όταν πάρθηκε η απόφαση της απεργίας) [...] Το νομοσχέδιο δημοσιεύεται και η απεργία ματαιώνεται αφού ο στόχος έχει κιόλας επιτευχθεί! Πιο ανεύθυνο και πιο επικίνδυνο παιχνίδι με πανελλαδική εργατική απεργία δεν μπορούσε να υπάρξει. Κι ούτε χειρότερος εμπαιγμός των εργατών»⁶⁵⁴. Στο πλαίσιο αυτό η *Αναγέννηση* καταγγέλλει ότι η συμβιβασμένη ΕΔΑ σέρνεται πίσω από την ΕΚ και διευκολύνει τις επιδιώξεις της ΕΡΕ και της ΕΚ⁶⁵⁵.

Στο 5^ο τεύχος η *Αναγέννηση* αναφέρεται στο ΚΚΕ και στην οππορτουνιστική κατεύθυνση της ηγεσίας του για την αντιμετώπιση της Ε.Κ.. Συγκεκριμένα τους κατηγορούν ότι συγκαλύπτουν το μεγαλοαστικό χαρακτήρα του κόμματος της Ένωσης Κέντρου⁶⁵⁶. Δεν είναι τυχαίο, λένε οι συντάκτες της *Αναγέννησης*, ότι η ρεβιζιονιστική ηγεσία αποφεύγει να χαρακτηρίσει την ηγεσία της ΕΚ⁶⁵⁷. Το καταγγέλλουν για την προδοτική ανακοίνωση που έβγαλε για το έγκλημα του Γοργοπόταμου. Το ΚΚΕ, γράφουν, υιοθετεί την εκδοχή του ατυχήματος, την οποία εκδοχή χρησιμοποίησε και η ΕΚ⁶⁵⁸.

Οι συντάκτες της *Αναγέννησης* επιμένουν πως οι βουλευτικές εκλογές του Μαΐου του 1958 ξάφνιασαν την ΕΔΑ. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των συντακτών του περιοδικού η ΕΔΑ δεν περίμενε να πάρει 25% κάτι που κάποιος με αντικειμενική κρίση θα το έβλεπε αφού παρά τη λανθασμένη της γραμμή είχε ακόμη επιτυχίες. Η εκλογική επιτυχία της ΕΔΑ με το 25% επί του εκλογικού σώματος και τις 79 έδρες στο Κοινοβούλιο την προσανατόλισαν στην

επιχειρηματολογία της. Η ομιλία του Ηλία Ηλιού στη Βουλή σχετικά με τις απεργίες βρίσκεται στο άρθρο «Περιορισμός στις ελευθερίες πολιτών», Αυγή, 2 Ιουνίου 1964, σ.1,7

⁶⁵⁴ Μία μεγάλη πολεμική στους κόλπους του διεθνούς προοδευτικού κινήματος, π. *Αναγέννηση*, τεύχος 1, Οκτώβριος 1963, σ. 39

⁶⁵⁵ Αντικομμουνισμός και δημοκρατία, τ.3-4, σ.14

⁶⁵⁶ Η 'Αναγέννηση' επιμένει αφού οι ρεβιζιονιστές εξακολουθούν να διαστρεβλώνουν την αλήθεια, περ. *Αναγέννηση*, τ. 5, σ.43-44

⁶⁵⁷ Η 'Αναγέννηση' επιμένει αφού οι ρεβιζιονιστές εξακολουθούν να διαστρεβλώνουν την αλήθεια, περ. *Αναγέννηση*, τ. 5, σ.44

⁶⁵⁸ ό.π., σ.46

υπερεκτίμηση του ρόλου του κοινοβουλίου⁶⁵⁹. Το περιοδικό ασκεί κριτική στην ΕΔΑ η οποία μετά την *εκλογική* της επιτυχία δεν στράφηκε σε μία εξωκοινοβουλευτική δουλειά στις μάζες παρά επαναπαύτηκε στο βουλευτικό της έργο και κατάντησε τους βουλευτές της ΕΔΑ μία τυπική αντιπολίτευση.

Η στάση της ΕΔΑ απέναντι στην Ένωση Κέντρου της έδωσε την πρωτοβουλία των κινήσεων. Η *Αναγέννηση* εκτιμά πως τελικά ο ηγέτης της ΕΚ Γ.Παπανδρέου, φέρθηκε πιο έξυπνα, εκμεταλλεύτηκε τις αγωνιστικές διαθέσεις του λαού, τον κάλεσε σε «*διμέτωπο*» αγώνα κατά της αριστεράς και της δεξιάς. Η ΕΔΑ δεν απαντά με αποφασιστικότητα και σθένος παρά διαμαρτύρεται χαλαρά και εκφράζει τη λύπη της. Η αδυναμία της ηγεσίας της αριστεράς οδήγησε τον κόσμο στις γραμμές της ΕΚ⁶⁶⁰.

Σύμφωνα με τους συντάκτες του περιοδικού η παλιά ηγεσία ήταν ανίκανη να κάνει σωστή πολιτική εκτίμηση των δυνάμεων που βρίσκονταν στο Κέντρο. Και φυσικά όταν αναφέρουν, *παλιά ηγεσία του κόμματος*, εννοούν το Νίκο Ζαχαριάδη. Η γραμμή του Νίκου Ζαχαριάδη έδιωχνε τις ενδιάμεσες δυνάμεις από την Αριστερά. Την ίδια ανικανότητα, ισχυρίζονται, με την παλιά ηγεσία δείχνει και η σημερινή ηγεσία. Δεν έχουν τη δυνατότητα να κάνουν μία τέτοια ουσιαστική ανάλυση των πολιτικών δυνάμεων που βρίσκονται στο Κέντρο (βλ. τον πιο κάτω πίνακα) Οι πράξεις τους ώθησαν τις δυνάμεις του Κέντρου να συσπειρωθούν μεταξύ τους. Αυτή η αδυναμία εκφράστηκε και με την τυχοδιωκτική δημιουργία της «*Δημοκρατικής Ένωσης*». Η αλλοπρόσαλλη τακτική της ΕΔΑ την υπέταξε στον Γ. Παπανδρέου⁶⁶¹.

Ο πίνακας 12 που ακολουθεί αποτυπώνει την πολιτική ανάλυση της *Αναγέννησης* για το πολιτικό θέατρο στην Ελλάδα έως τις εκλογές του 1958. Σίγουρα η αποτύπωση του πολιτικού σκηνικού δεν είναι πλήρης αλλά αυτή είναι η δική τους ανάλυση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12. Ο πολιτικός χάρτης στην Ελλάδα μέχρι τις εκλογές του 1958 σύμφωνα με την Αναγέννηση	
Προ Β Παγκόσμιο Πόλεμο	

⁶⁵⁹ "Για μια πραγματική αναγέννηση του κινήματος και της Ελλάδας", περ. Αναγέννηση, τεύχος 1, σ.28

⁶⁶⁰ ό.π., σ.29-30

⁶⁶¹ Αναγέννηση,τ.5, σ.37

Κόμμα Φιλελευθέρων	
	το κύριο αστικό κόμμα, υπηρέτης αμερικανικών και αγγλικών συμφερόντων
	χάρη στη δική του υποστήριξη / ανοχή εγκαθιδρύθηκε η φασιστική δικτατορία του Μεταξά
Μικροαστικά κόμματα Παπαναστασίου, Σοφιανόπουλου	
	δεν μπόρεσαν να αναπτυχθούν
Κατοχή	
Μέρος των Φιλελευθέρων	
	συνεργάστηκαν με τους κατακτητές ή
	στάθηκαν μακριά από τον αντιστασιακό αγώνα ή
	έστησαν αντιστασιακές οργανώσεις για προώθηση της αγγλικής πολιτικής ή
	προοδευτικά στοιχεία προσχώρησαν στο ΕΑΜ (Σαράφης κ.ά.)
Τα περισσότερα μικροαστικά κόμματα (παλιά στελέχη των Φιλελευθέρων) προσχώρησαν στο ΕΑΜ	
Δεκεμβριανά	
"Φιλελεύθερη Παράταξη" (Γ.Παπανδρέου, Ν.Πλαστήρας) πειθήνια όργανα του αγγλικού ιμπεριαλισμού	
Μετά τη Βάρκιζα	
	μέρος μικροαστικών κομμάτων συνεχίζουν τη συνεργασία με το ΕΑΜ

		άλλο μέρος ΕΛΔ - ΣΚΕ, προσχωρούν στο αντικομμουνιστικό στρατόπεδο αλλαγές στο χώρο των κομμάτων του Κέντρου. Παραμένει η ηγεσία στα χέρια πολιτικών εκπροσώπων πλουτοκρατικής ολιγαρχίας (παρά την παρουσία εαμικών στοιχείων)
Μετά τον Εμφύλιο		
		Δημιουργία ΕΠΕΚ (1950) (Στρατηγός Πλαστήρας) (η εκτέλεση του Μπελογιάννη έδειξε τον προσανατολισμό της)
		"Ελληνικός Συναγερμός (1951) (Στρατάρχης Παπάγος) προσπάθεια να ξεπεραστεί η κρίση στη Δεξιά
		Μετά το θάνατο του Πλαστήρα (1953) κρίση στο Κέντρο
		Ίδρυση της ΕΡΕ (1956) (Κωνσταντίνος Καραμανλής) τον ακολούθησαν τα στελέχη του "Ελληνικού Συναγερμού"
Εκλογές 1958		
		Σοβαρή μείωση της δύναμης των Φιλελευθέρων (Κέντρο)
		Συνεργασία με την αριστερά στελεχών του Κέντρου (Τσιριμώκος κ.ά.)
		Άνοδος της Αριστεράς με 25%
		<i>Σημείωση: Στοιχεία από το περιοδικό "Αναγέννηση", τ.5, 36-38, επεξεργασία στοιχείων, Νικολαΐδου Ελένη</i>

Οι βουλευτικές εκλογές του 1963 και του 1964 έπληξαν την αριστερά. Σύμφωνα με τους αρθρογράφους της *Αναγέννησης* η ΕΔΑ με μόνη της αγωνία μήπως επανέλθει ο Κ.Καραμανλής στην εξουσία και με τη θεωρία του μικρότερου κακού στήριξε εκλογικά την Ένωση Κέντρου (ΕΚ) με μόνο στόχο

το σχηματισμό μιας δημοκρατικής πλειοψηφίας στη Βουλή.⁶⁶² Αυτή η γραμμή έφερε σύγχυση των ορίων μεταξύ Αριστεράς και Κέντρου και επί της ουσίας παραιτήθηκε η ΕΔΑ προς όφελος τα Ένωσης Κέντρου. *«Έγινε μία γενναία ‘αυτοκριτική’ για ‘σεκταρισμό’ και ο λαός κλήθηκε επίσημα από την ‘αριστερή ηγεσία’ του να ψηφίσει ΕΚ, τυπικά σε 24 περιφέρειες αλλά ουσιαστικά πολύ πιο εκτεταμένα για τη νίκη της Δημοκρατίας»*⁶⁶³.

Η ηγεσία της ΕΔΑ στήριξε σε τέτοιο βαθμό την ΕΚ ώστε κατεβάζουν υποψήφιους της ΕΔΑ μόνο σε Αθήνα και Πειραιά ενώ στην υπόλοιπη χώρα να ταχθούν υπέρ της στήριξης της ΕΚ. Αυτή η γραμμή, όπως καταγγέλλουν οι συντάκτες της «Α» δεν υιοθετήθηκε επίσημα και φανερά, όμως εφαρμόστηκε στην πράξη. Η ΕΔΑ απαρνήθηκε το ρόλο της, έστρεψε τον κόσμο στην ΕΚ και δικαιολογήθηκε για το ισχνό εκλογικό αποτέλεσμα ότι ο κόσμος ήθελε να απαλλαχθεί από τον καραμανλισμό.

Στις 16 Φεβρουαρίου 1964 τα αποτελέσματα των εκλογών δίνουν 53% στην Ένωση Κέντρου και μεγάλη πτώση της εκλογικής δύναμης της ΕΔΑ. Η κριτική συνεχίζεται γιατί σε αυτές τις εκλογές η ΕΔΑ αποκάλυπτα ζητά από τον κόσμο να ψηφίσει Ε.Κ. για να νικήσει η Δημοκρατία. Το 53% της ΕΚ χτίστηκε με ευθύνη της ΕΔΑ. Οδήγησε τον κόσμο να πιστέψει ότι δεν είναι κακό ένας αριστερός να ψηφίσει ΕΚ.

Η Ένωση Κέντρου παρά τη δημοκρατικοφάνεια που επιδεικνύει εφαρμόζει την ίδια εσωτερική και εξωτερική πολιτική του Καραμανλή, σχολιάζουν οι συντάκτες της *Αναγέννησης*. Το περιοδικό δεν παραλείπει να υπενθυμίσει ότι η ΕΚ είναι ένας πολιτικός οργανισμός που στους κόλπους της τρέφει και συντηρεί το συμβιβασμό της μεσαίας αστικής τάξης με τμήμα της μεγαλοαστικής τάξης της χώρας.

«Ακριβώς αυτός ο κυρίαρχος ρόλος της μερίδας της μεγαλοαστικής τάξης κάνει ώστε η σημερινή κυβέρνηση ακόμα και από άποψη σύνθεσης να είναι ουσιαστικά μια κυβέρνηση μεγαλοκεφαλαιούχων. Στους εκπροσώπους της μεσαίας αστικής τάξης και ακόμα περισσότερο της κορυφής της μικροαστικής τάξης παραχωρούνται μόνο θέσεις δεύτερης και τρίτης

⁶⁶² "Για μια πραγματική αναγέννηση του κινήματος και της Ελλάδας", περ. Αναγέννηση, τεύχος 1, σ.34

⁶⁶³ "Για μια πραγματική αναγέννηση του κινήματος και της Ελλάδας", περ. Αναγέννηση, τεύχος 1, σ.35

σημασίας. Από άποψη λοιπόν εξουσίας και πολιτικής, η σημερινή κυβέρνηση της ΕΚ δεν αντιπροσωπεύει παρά μία 'αλλαγή φρουράς' σε σχέση με την κυβέρνηση Καραμανλή. Η ύπαρξη, επομένως, μιας τέτοιας κυβέρνησης δεν αποτελεί ούτε κατάκτηση, ούτε νίκη του λαού. Υπάρχουν κατακτήσεις και νίκες του λαού, αλλά αυτές είναι άλλες»⁶⁶⁴

Σύμφωνα με τους αρθρογράφους του περιοδικού οι δημοτικές εκλογές που διενεργήθηκαν στις 5 Ιουλίου 1964 απέδειξαν ότι η αριστερά δεν μπορεί να αξιοποιήσει τις ευνοϊκές συνθήκες στο πολιτικό σκηνικό προς όφελός της. Παρά την πολιτική σημασία των δημοτικών εκλογών η ΕΔΑ περιορίστηκε στο σύνθημα *«παραπέρα βάθεμα της ήττας της Δεξιάς, εκδημοκρατισμός της αυτοδιοίκησης»⁶⁶⁵*.

Ενώ σωστά η ΕΔΑ πρόβαλε το σύνθημα να εξαλειφθεί η δεξιά, όμως το πρόβαλε με τέτοιο τρόπο ώστε καλλιεργήθηκε η άποψη ότι μπορούν να γίνουν ριζικές αλλαγές όταν την κεντρική εξουσία την έχουν οι κυρίαρχες τάξεις και ο ιμπεριαλισμός.

Και η μεγάλη νίκη της ΕΔΑ στις δημοτικές εκλογές πρόσφερε τη νίκη που χρειαζόταν η Αριστερά. Η δεξιά ωρυόταν ότι οι κομμουνιστές κατέλαβαν τους Δήμους, και πως απαντά η ΕΔΑ; *«Η ηγεσία της ΕΔΑ υποκύπτοντας στην πίεση αυτή, έλεγε ότι είναι νίκη της κεντροαριστεράς»⁶⁶⁶*. Η καθαρή νίκη της ΕΔΑ μεταφράστηκε από τους ίδιους επιβεβαίωση της ορθής τους γραμμής. Αυτή όμως την κρίση αμφισβητεί η «Α». Πιστεύει πως πρόκειται για μία επιφανειακή εκτίμηση των πραγμάτων. Αν η νίκη της ΕΔΑ οφείλεται στο ξεσκεπάσμα της δεξιάς και την καταδίκη της ΕΚ, σημαίνει ότι η γραμμή της ΕΔΑ είναι προς αυτή την κατεύθυνση. Οι συντάκτες του περιοδικού αμφισβητούν την ΕΔΑ γιατί γραμμή της ΕΔΑ ήταν η ενίσχυση της γραμμής της ΕΚ. Το αποτέλεσμα; Να ξεκοπεί η ΕΔΑ από την πραγματικότητα.

Υπήρξαν πολλές, ποικίλες και έντονες αντιδράσεις από την ηγεσία της ΕΔΑ και τον Τύπο της αμέσως μετά την έκδοση της *«Αναγέννησης»*. Κατηγορήθηκε, με υπονοούμενα, γιατί ένα μεγάλο μέρος των δημοσιεύσεων της

⁶⁶⁴ Μία μεγάλη πολεμική στους κόλπους του διεθνούς προοδευτικού κινήματος, περιοδικό Αναγέννηση, τεύχος 1, Οκτώβριος 1963, σ. 37

⁶⁶⁵ Μία μεγάλη πολεμική στους κόλπους του διεθνούς προοδευτικού κινήματος, περιοδικό Αναγέννηση, τεύχος 1, Οκτώβριος 1963, σ. 40

⁶⁶⁶ ό.π., σ. 42

«Αναγέννησης» αποτελούσαν μεταφρασμένα άρθρα και ντοκουμέντα από την Κίνα. Την ίδια όμως σκληρή και χωρίς όρια κριτική άσκησαν και οι συντάκτες της «Α» κατά της ΕΔΑ, την κατηγορήσαν ότι έμμεσα υποστηρίζει την ακροδεξιά στην Ελλάδα. Με διώξεις και πογκρόμ αγωνιστών αντιμετώπισε η ΕΔΑ τις διαφωνίες μελών της όπως καταγγέλλει η *Αναγέννηση*⁶⁶⁷.

Στην ΕΔΑ δεν υφίσταται αυτοκριτική και όταν υπάρχει γίνεται μόνο για να αποσοβηθούν προβλήματα. Οι συντάκτες της *Αναγέννησης* ενώ από το πρώτο τεύχος της κυκλοφορίας του περιοδικού εγκαινιάζουν πολεμική κατά της ΕΔΑ, την κατηγορούν για έλλειψη αυτοκριτικής, οι ίδιοι όμως δεν προχωρούν σε καμία αυτοκριτική. Δεν αναφέρονται στη δική τους δράση μέχρι την εμφάνιση του περιοδικού, το ρόλο που διαδραμάτισαν στο αριστερό κίνημα στην Ελλάδα, τα λάθη στα οποία πιθανόν να υπέπεσαν. Παρουσιάζονται ως οι αγνοί και γνήσιοι συνεχιστές του Μαρξ και του Λένιν. Η κριτική τους είναι στραμμένη μόνο προς τα κάτω, μιλούν για κακή αφομοίωση της γραμμής, τα μέλη δεν μπορούν να πουν τη γνώμη τους, πάντα σύμφωνα με τους συντάκτες του περιοδικού.

Στους κόλπους της οργάνωσης της ΕΔΑ επικρατεί πλέον η αντικομματική διαπαιδαγώγηση και ο ιδεολογικός εκφυλισμός ενώ η οργανωτική παράλυση τη μετέτρεψε σε ένα τυπικά αστικό κόμμα⁶⁶⁸.

Η ηγεσία της ΕΔΑ αντί να απαντήσει με επιχειρήματα χρησιμοποιεί χαρακτηρισμούς, ασύστολα ψεύδη και ύβρεις. Επιδίδεται σε έναν συκοφαντικό μονόλογο και απαγορεύει στα μέλη της να διαβάσουν την *Αναγέννηση*⁶⁶⁹.

Η ηγεσία της Αριστεράς κατηγορεί την *Αναγέννηση* για φραξιονισμό όταν η ίδια επιβλήθηκε στην ηγεσία με φραξιονισμό. Η ενότητα θα επέλθει *«βάση ορθών ιδεολογικών κατευθύνσεων. Αλλά η σημερινή ηγεσία της Αριστεράς,*

⁶⁶⁷ Ο Μανώλης Γλέζος καταθέτει την άποψή του για την «Αναγέννηση» με την οποία είχε ιδεολογική αντιπαράθεση όμως ποτέ δεν ήρθε σε σύγκρουση, *«Δεν τους θεωρούσα ποτέ εχθρούς μου όπως οι άλλοι. Οι άλλοι, ας πούμε στο κόμμα, τους θεωρούσαν εχθρούς.»*, Προφορική μαρτυρία του Μανώλη Γλέζου στη γράφουσα. Μία μεγάλη πολεμική στους κόλπους του διεθνούς προοδευτικού κινήματος, περιοδικό *Αναγέννηση*, τεύχος 1, Οκτώβριος 1963, σ.46

⁶⁶⁸ Μία μεγάλη πολεμική στους κόλπους του διεθνούς προοδευτικού κινήματος, περιοδικό *Αναγέννηση*, τεύχος 1, Οκτώβριος 1963, σ.48

⁶⁶⁹ Για την πραγματική ενότητα και πρόοδο του κινήματος, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 2^ο, σ. 17

με τη σημαία του 'νέου πνεύματος' και με το πρόσχημα των 'εκσυγχρονισμών', απαρνήθηκε τις θεμελιώδεις ιδεολογικές κατευθύνσεις του αριστερού, προοδευτικού κινήματος, γλίστρησε στο ρεβιζιονισμό και έτσι διέσπασε ιδεολογικά το κίνημα»⁶⁷⁰.

Στην *Αυγή* στις 20 Νοεμβρίου 1964 δημοσιεύεται άρθρο του Γιάννη Χαραλαμπίδη με τίτλο «Προσπάθεια οπισθοδρόμησης με τη μάσκα της αναγέννησης»⁶⁷¹. Πρόκειται για μία απάντηση στην πολιτική τοποθέτηση του πρώτου τεύχους της *Αναγέννησης*. Τους κατηγορούν ως «στενοκέφαλους δογματιστές και σεχταριστές». Οι συντάκτες της *Αναγέννησης* απαντούν την κριτική γράφοντας ότι ο Γ. Χαραλαμπίδης δεν χρησιμοποιεί επιχειρήματα και ως καθαρός ρεβιζιονιστής παραποιεί την αλήθεια.⁶⁷²

Το δίστηλο άρθρο κριτικής της *Αυγής* προς την *Αναγέννηση* αναφέρεται, εκτός των άλλων θεμάτων που θίγει, και στην απουσία άρθρων που αφορούν στην ελληνική πραγματικότητα όπως στο ρόλο της δεξιάς στην Ελλάδα. Το μόνο που φαίνεται να απασχολεί τους συντάκτες της «Α» είναι η ΕΔΑ. Ο Γ.Χαραλαμπίδης κριτικάρει πως το πλήθος των κειμένων του περιοδικού είναι μεταφράσεις για θέματα που δεν αφορούν την ελληνική πολιτική σκηνή. Αυτό το χαρακτηριστικό, της δημοσίευσης δηλαδή ξένων μεταφρασμένων άρθρων, θα κατακλίσει το σύνολο των τευχών της «Α» καθόλη τη διάρκεια της κυκλοφορίας της.

Η «*Αυγή*» τους εγκαλεί στην αποδοχή της *Δήλωσης* της Διάσκεψης των κομμουνιστικών κομμάτων του 1960 όπου η αναγνωρισμένη πρωτοπορία είναι η Σοβιετική Ένωση και όχι η Κίνα όπως ισχυρίζονται οι συντάκτες της «Αυγής». Χωρισμένο σε δύο στρατόπεδα, πλέον, το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, στους υποστηρικτές της Σοβιετικής Ένωσης οι μεν, οι δε με τη στήριξη της Κίνας - μετά τις αρχές της δεκαετίας του 1960 οπότε δημοσιοποιήθηκε η ρήξη - προσπαθούν να χτίσουν τον αντίθετο πόλο. Οι συντάκτες της *Αναγέννησης*

⁶⁷⁰ Για την πραγματική ενότητα και πρόοδο του κινήματος, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 2^ο, σ.21-22

⁶⁷¹ Γιάννης Χαραλαμπίδης, Προσπάθεια οπισθοδρόμησης με τη μάσκα της αναγέννησης, *Αυγή*, 20 Νοεμβρίου 1964, σ.5-6

⁶⁷² Απάντηση σε μία απόπειρα διαστρέβλωσης της αλήθειας, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 2^ο, σ. 83-84

απαντούν για τη φράση *ειρηνική συνύπαρξη*,⁶⁷³ δεν απαντούν όμως στη βασική κριτική που τους κάνει η «*Αυγή*» για την παγκόσμια ειρήνη, το ρόλο το ιμπεριαλισμού και την απειλή του πολέμου.

*«όπως τονίζεται στη Δήλωση της Διάσκεψης του 1960, τα κομμουνιστικά κόμματα θεωρούν την πάλη για την ειρήνη, πρωταρχικό τους καθήκον, υποστηρίζουν ομόφωνα και με συνέπεια την ειρηνική συνύπαρξη, παλαίβουν αποφασιστικά για την αποτροπή του πολέμου. Και μόνο, λοιπόν, η θέση των αυτοονομαζόμενων «αναγεννητών» στο βασικότερο πρόβλημα της εποχής μας, το πρόβλημα της ειρήνης και του πολέμου, θα ήταν αρκετό για να δείξει πόσο μακριά βρίσκονται από τη γραμμή του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος»*⁶⁷⁴

Στη συνέχεια η κριτική εστιάζεται στη μη αναφορά στα προβλήματα του λαού και του κινήματος, σε άλλες παρατάξεις και δυνάμεις στη χώρα, στη δεξιά. Η *Αναγέννηση* όμως, απαντούν οι συντάκτες του περιοδικού, παίρνει θέση για τα πιο φλέγοντα εσωτερικά προβλήματα που απασχολούν τη χώρα⁶⁷⁵.

Στο 16^ο τεύχος της «*Ελληνικής Αριστεράς*», που εξέδιδε η ΕΔΑ, δημοσιεύονται δύο κείμενα στα οποία επιχειρείται να δοθούν οι απαντήσεις στις θέσεις της *Αναγέννησης* που αναφέρονται στα άρθρα «*Αναγεννητές*» και «*ανανεωτές*» και το «*Απροκάλυπτος αντισοβιετισμός*».

Η πρώτη αντίδραση των συντακτών της *Αναγέννησης* είναι να παρατηρήσουν ότι ενώ η ΕΔΑ προσπάθησε να απαγορεύσει την αγορά του περιοδικού από τα μέλη της, αυτό έγινε ανάρπαστο, σύμφωνα με τους συντάκτες χωρίς όμως να αναφέρουν αριθμό τευχών που εκδόθηκαν και πωλήθηκαν⁶⁷⁶.

Σύμφωνα με την *Αναγέννηση* η ΕΔΑ καθιέρωσε εσωκομματικά μαθήματα που σκοπό έχουν τη διαστρέβλωση της γραμμής της Λαϊκής Κίνας

⁶⁷³ *ό.π.*, σ.85

⁶⁷⁴ Γιάννης Χαραλαμπίδης, Προσπάθεια οπισθοδρόμησης με τη μάσκα της αναγέννησης, *Αυγή*, 20 Νοεμβρίου 1964, σ.5

⁶⁷⁵ *Απάντηση σε μία απόπειρα διαστρέβλωσης της αλήθειας*, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 2^ο, σ.85-86

⁶⁷⁶ *Ακόμα μία φορά για τον οππορτουνιστικό προσανατολισμό της ηγεσίας της ΕΔΑ*, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 3-4, σ.32

και την ενημέρωση των μελών της με τη γραμμή της ΕΔΑ.⁶⁷⁷

Σχετικά με το άρθρο «Απροκάλυπτος αντισοβιετισμός» «τόσο το άρθρο αυτό της *‘Ελληνικής Αριστεράς’* όσο και τα αντίστοιχα *‘μαθήματα’* που κατέβηκαν στις εσωκομματικές *‘σχολές’* της ΕΔΑ την περίοδο αυτή, έχουν ένα κοινό στόχο: να χτυπήσουν την αγωνιστική γραμμή στο διεθνές προοδευτικό κίνημα και να *‘στηρίζουν’* την ρεβιζιονιστική – ομπορτουνιστική γραμμή»⁶⁷⁸. Οι ηγέτες της ΕΔΑ κατηγορούν τα μέλη που απαρτίζουν το περιοδικό ως «αντισοβιετικούς». Οι ίδιοι όμως υπερασπίζονται την πολιτική τους ιστορία και δράση υποστηρίζοντας ότι οι συντάκτες της «Α» υπεράσπισαν τη ΣΕ όταν οι σημερινοί ηγέτες της ΕΔΑ εξυμνούσαν «την επανάσταση του ουγγρικού λαού» δηλαδή το φασιστικό πραξικόπημα, όταν εξυμνούσαν τον Τίτο για τις συκοφαντικές επιθέσεις του κατά της ΣΕ⁶⁷⁹.

Η «Αυγή» για δεύτερη φορά, στις 9 Ιανουαρίου 1965, επανέρχεται στην κριτική στην ομάδα που βρίσκεται γύρω από την «Αναγέννηση» με άρθρο του Γιάννη Χαραλαμπίδη και τίτλο «Αφού η *‘Αναγέννηση’* επιμένει». Το άρθρο, η «Αυγή», το αναδημοσίευσε από το ραδιοφωνικό σταθμό «Φωνή της Αλήθειας». Κατηγορούν την «Α» πως δεν βλέπει τη διαφορά μεταξύ ΕΡΕ και ΕΚ, και ουσιαστικά αυτή η άποψη είναι «αντιγραφή της γνωστής *ζαχαριαδικής τοποθέτησης: Τι Παπάγος, τι Πλαστήρας*»⁶⁸⁰. Σύμφωνα με τους συντάκτες της *Αναγέννησης* το συγκεκριμένο άρθρο ή αποφεύγει να απαντήσει στις βασικές τοποθετήσεις του περιοδικού ή εσκεμμένα διαστρέφει τις θέσεις του⁶⁸¹. Στην «Αυγή» επισημαίνεται πως το ΚΚΕ, σε σχέση με τα κόμματα της δεξιάς «ποτέ δεν άφησε να καλλιεργηθούν αυταπάτες στο λαό».

Στο περιοδικό «*Νέος Κόσμος*» στο 2ο τεύχος ο Λ. Στρίγκος δημοσίευσε ένα κείμενο με τίτλο «*Μερικά ζητήματα της τακτικής μας και η πάλη εναντίον του δογματισμού και του αναθεωρητισμού*». Το ίδιο άρθρο αναδημοσιεύθηκε στο περιοδικό «*Ελληνική Αριστερά*» στο τεύχος 21-22, Απρίλιος Μάιος 1965 με

⁶⁷⁷ *ό.π.*, σ.32-33

⁶⁷⁸ *Ο αντισοβιετισμός είναι σημαία του ρεβιζιονισμού*, *Αναγέννηση*, τ.3-4, σ.45

⁶⁷⁹ *Ο αντισοβιετισμός είναι σήμα του ρεβιζιονισμού*, *Αναγέννηση*, τ.3-4, σ.43

⁶⁸⁰ Γ.Χαραλαμπίδη, Αφού η «Αναγέννηση» επιμένει, *Αυγή*, 9 Ιανουαρίου 1965, σ.3

⁶⁸¹ *Η «Αναγέννηση» επιμένει αφού οι ρεβιζιονιστές εξ ακολουθούν να διαστρεβλώνουν την αλήθεια*, περ. *Αναγέννηση*, τ. 5, σ.33

τίτλο «*Μερικά ζητήματα τακτικής*». Σύμφωνα με τους συντάκτες της *Αναγέννησης* πρόκειται για ένα κείμενο που σκοπό έχει να σπείρει σύγχυση και να χτυπήσει το περιοδικό.⁶⁸² Ο οππορτουνισμός των καθοδηγητών του ΚΚΕ είναι συνέπεια της ιδεολογικής αποστασίας και γίνεται κριτική για το πρόγραμμα εκδημοκρατισμού και την εθνική δημοκρατική αλλαγή τονίζοντας ότι είναι παραλογισμός να υποστηρίζουν ότι μπορεί να πραγματοποιηθεί το πρόγραμμα της Εθνικής Δημοκρατικής Αλλαγής όσο κυριαρχεί η μεγαλοαστική τάξη, «*πως μπορεί όμως κανείς να φτάνει σε αυτό τον παραλογισμό όταν δεν έχει εξασφαλισμένο υπέρ αυτού το ακαταλόγιστο;*»⁶⁸³

Στην «*Ελληνική Αριστερά*» στο τεύχος 18-19 δημοσιεύθηκε άρθρο με τίτλο «*Η πολιτική δράση της Αριστεράς και οι διαστρεβλωτές της*» όπου γίνεται κριτική των θέσεων της *Αναγέννησης*. Οι απόψεις του αρθρογράφου, σύμφωνα με τους συντάκτες της *Αναγέννησης*, επιχειρούν να επιβάλουν «*τη γραμμή της λεγόμενης 'ειρηνικής συνύπαρξης' του διεθνούς ρεβιζιονισμού σα γραμμή του λαϊκού κινήματος της χώρας μας*»⁶⁸⁴

Στο δεύτερο τεύχος στη σελίδα 25 σε δύο μικρές παραγράφους ανακοινώνεται η διαγραφή το Ισαάκ Ιορδανίδη και του Γιάννη Χοτζέα από την ΕΔΑ. Στο δημοσίευμα αναφέρουν τη διαγραφή του Ισαάκ Ιορδανίδη από την ΕΔΑ Πειραιά ενώ η ΕΔΑ Αθήνας διέγραψε τον Γιάννη Χοτζέα.⁶⁸⁵

Το περιοδικό «*Ελληνική Αριστερά*», αρχές του 1964, πληροφόρησε τους αναγνώστες του για την κίνηση «*Φίλοι των νέων χωρών*». Η *Αναγέννηση* προσπαθεί να απαντήσει στα ερωτηματικά που γεννάει η προβολή μίας κίνησης που έχει και -κατά την εκτίμηση των συντακτών του περιοδικού- ασήμαντη επιρροή. Οι *Φίλοι Νέων Χωρών* είναι θιασώτες και υποστηρικτές ενός άκρατου αντισταλινισμού, θεωρούν ότι στην Ουγγαρία υπήρξε «*λαϊκή επανάσταση*», μέσω των δημοσιευμάτων τους αποκαλύπτεται ότι είναι υποστηρικτές «*της άνευ*

⁶⁸² Στο δρόμο της αποστασίας, περ. *Αναγέννηση*, τ. 9, σ.6

⁶⁸³ Στο δρόμο της αποστασίας, περ. *Αναγέννηση*, τ. 9, σ.6-7

⁶⁸⁴ Η ζωή ανατρέπει τις οππορτουνιστικές εκτιμήσεις των ηγετών της ΕΔΑ για την κατάσταση στη χώρα και τα καθήκοντα του κινήματος, περ. *Αναγέννηση*, τ.13-14, σ.28

⁶⁸⁵ Για την πραγματική ενότητα και πρόοδο του κινήματος, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 2°, σ.25

όρων παράδοσης στο Κέντρο»⁶⁸⁶. Η υπηρεσία που προσφέρουν είναι η κατασυκοφάντηση της Κίνας.

Νεολαία. Η νεολαία πριν το 1940 ενώ είχε έντονο αγωνιστικό φρόνημα δεν μπόρεσε να εκφραστεί σε ένα μαζικό πανελλαδικό νεολαιίστικο κίνημα. Η απελευθέρωση βρίσκει 700.000 νεολαίους να είναι μέλη σε οργανώσεις, νέους που ατσαλώθηκαν στον αγώνα της Εθνικής Απελευθέρωσης. Μετά το τέλος του εμφυλίου το κίνημα των νέων βρίσκεται βαριά χτυπημένο. Σύμφωνα με τους συντάκτες του περιοδικού στη γενικότερη στροφή του 1956 επηρεάστηκε και η νεολαία η οποία έχασε τον προσανατολισμό της.

Στην οργανωμένη φοιτητική πάλη, το φοιτητικό κίνημα έχει να παρουσιάσει τους αγώνες του 114 και του 15% για την παιδεία ενώ αργότερα όταν έγιναν οι εκλογές του Φλεβάρη του 1964 το φοιτητικό κίνημα αποπροσανατολίστηκε. Και υπεύθυνη είναι η ΕΔΑ.⁶⁸⁷

Κύπρος. Οι επιθέσεις των Αμερικανών και Άγγλων ιμπεριαλιστών στην Κύπρο δυνάμωσαν το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα και ξεσκέπασαν το ΝΑΤΟ. Το περιοδικό καταγγέλλει την ΕΔΑ ότι όχι μόνο δεν εκμεταλλεύτηκε το κλίμα αλλά δεν πρόβαλε καθόλου το σύνθημα «*Εξω η Ελλάδα από το ΝΑΤΟ*» αλλά σε όλους τους τόνους διακήρυσσε ότι τη λύση θα την δώσει ο ΟΗΕ. Και σαν να μην έφτανε αυτό εγκατέλειψε τις κινητοποιήσεις και αρκέστηκε σε μερικά ψηφίσματα.

Η ΣΕ στον ΟΗΕ με τη στάση της διευκόλυνε την παρουσία δύναμης του ΟΗΕ στην Κύπρο. Ο κυπριακός λαός υποχρεώθηκε να αντιμετωπίζει τη σωβινιστική συμπεριφορά των Τούρκων υπό την πλήρη κάλυψη του ΟΗΕ. Στην αιματοχυσία του κυπριακού λαού από τις τουρκικές αεροπορικές επιδρομές η ηγεσία της ΣΕ ζητούσε την επέμβαση του ΟΗΕ και δεν έβλεπε λύση που να προερχόταν από την πάλη του ίδιου του λαού. Αναφέρονται στην πρόταση του

⁶⁸⁶ Η κίνηση "*Φίλοι Νέων Χωρών*" εξέδιδε το περιοδικό "*Αντιιμπεριαλιστής*" από το 1963 έως το 1967 με υπεύθυνο το Νίκο Ψυρούκη. Μετά την επιβολή της δικτατορίας το 1967 οι «Φίλοι Νέων Χωρών» συγκροτούν το Αντιφασιστικό Κίνημα Ελλάδας που εκδίδει στο Παρίσι το περιοδικό «*Αντιφασίστας*» από το 1968 έως και το 1969, από τον κύκλο αυτού του περιοδικού προήλθε η *Ομάδα για μια Προλεταριακή Αριστερά*, βλ. Γ.Αλεξάτος, *Ιστορικό λεξικό του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Αθήνα, 2008, σ.48. *Μία απόπειρα αντιπερισπασμού του αγώνα των συνεπών δυνάμεων της αριστεράς*, Αναγέννηση, τ. 1^ο, σ.60-61

⁶⁸⁷ *Η νεολαία και το προοδευτικό κίνημα*, Αναγέννηση, τ.2, σ.31

υπουργού εξωτερικών της ΣΕ Αντρέι Γκρομίκο για δημιουργία ομοσπονδιακού κράτους στην Κύπρο και συνεχίζουν οι συντάκτες του περιοδικού λέγοντας ότι οι σύγχρονοι ρεβιζιονιστές αποδεικνύονται πολύτιμοι για τον ιμπεριαλισμό⁶⁸⁸.

Προοδευτικό κίνημα. Σύμφωνα με τους συντάκτες της «Αναγέννησης» ο θρίαμβος της Οκτωβριανής επανάστασης, η απελευθερωτική πλημμυρίδα των λαών, οι μαζικοί αγώνες της εργατικής τάξης στη Δυτική Ευρώπη, οδηγούν στην κατάρρευση του μονοπωλιακού κεφαλαίου. Αυτή άλλωστε ήταν η εκτίμηση όλων των πολιτικών φορέων εκείνη την εποχή. Δεν υπήρχε η παραμικρή εκτίμηση διαφορετικής πορείας στο διεθνές πολιτικό σκηνικό. Θα περάσουν ακόμη δύο δεκαετίες για την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Η ανθρωπότητα ζει μία σημαντική στιγμή της ιστορίας της, σύμφωνα με το πρώτο άρθρο του 1^{ου} τεύχους της «Α». Ζει την εποχή που καταρρέει ο ιμπεριαλισμός και νικούν οι προοδευτικές δυνάμεις σε παγκόσμια κλίμακα. Ο συσχετισμός δυνάμεων έχει αλλάξει ριζικά προς όφελος του προοδευτικού κινήματος. Και ο ιμπεριαλισμός έχει βρει σύμμαχό του τους οπορτουνιστές⁶⁸⁹.

Στην «Αναγέννηση» αναφέρεται ότι στο προοδευτικό κίνημα τα τελευταία χρόνια αναπτύχθηκε ένα οπορτουνιστικό ρεύμα με αποτέλεσμα να έχει ξεσπάσει μία οξεία πολεμική στους κόλπους του.

Νίκος Ζαχαριάδης. Η «Αναγέννηση» αν εμφανίζει μία εμμονή να μην ονομάζει πάντα την ΕΔΑ αλλά να αναφέρεται σε αυτή με τον γενικό όρο «αριστερά», με το όνομα του Νίκου Ζαχαριάδη φαίνεται πως αδυνατεί ολότελα να το εκφέρει. Η ΕΔΑ κατηγορεί την *Αναγέννηση* ότι υποστηρίζει την παλιά ηγεσία, εννοώντας τον Νίκο Ζαχαριάδη και η *Αναγέννηση* της αντιγυρίζει την κατηγορία λέγοντας ότι η ΕΔΑ συνεχίζει τις παλιές διοικητικές μεθόδους της

⁶⁸⁸ Στην *Αυγή* ως κύριο πρωτοσέλιδο άρθρο, στις 18 Αυγούστου 1964, υπήρχε το μήνυμα του Ν.Χρυσόφ για την Κύπρο όπου προειδοποιούσε τους Τούρκους ότι τα αεροπλάνα τους δεν μπορούν να βομβαρδίζουν ατιμώρητα την Κύπρο και η σοβιετική κυβέρνηση δήλωσε ότι θα βοηθήσει τον κυπριακό λαό σε περίπτωση ενόπλου εισβολής. "Η ΕΣΣΔ έσωσε την Κύπρο", Η *Αυγή*, 18 Αυγούστου 1964. Τα σχετικά άρθρα με τις θέσεις και τις δηλώσεις για το Κυπριακό είναι «Η ΕΣΣΔ έσωσε την Κύπρο» και «ΕΔΑ: Άμεση προσφυγή», Η *Αυγή*, 18 Αυγούστου 1964, σ.1, 5. Η στάση των Σοβιετικών ηγετών στο κυπριακό, *Αναγέννηση*, τ.5, σ. 15-18

⁶⁸⁹ Μία μεγάλη πολεμική στους κόλπους του διεθνούς προοδευτικού κινήματος, «Α», τ.1, 10/1964, σ.8

«παλιάς ηγεσίας» και με αυτό τον τρόπο προσπαθεί να λύσει τα ιδεολογικά προβλήματα. Και αν η «παλιά ηγεσία» επέλυε τα ζητήματα διοικητικά, η ΕΔΑ την έχει ξεπεράσει και σε αυτό το σημείο⁶⁹⁰.

Η *Αναγέννηση* ταυτίζει τη θεωρία των δύο πόλων του Νίκου Ζαχαριάδη με τη γραμμή της ΕΔΑ που διακηρύσσει ουδετερότητα στους δύο κόσμους καθώς και ότι η αριστερά δεν θα προσδεθεί σε κανέναν συνασπισμό.

Υποστηρίζουν πως ο Νίκος Ζαχαριάδης με τη θεωρία των δύο πόλων έβαλε «στο ίδιο σουβάλι τη Σοβιετική Ένωση με την ιμπεριαλιστική Αγγλία».

Η ουδετερότητα των δύο κόσμων της ΕΔΑ και οι δύο πόλοι του Ν. Ζαχαριάδη, είναι οι ίδιες θέσεις σύμφωνα με την «Α», «μοιάζουν σα δύο σταγόνες νερό οι δύο αυτές θέσεις». Αυτό, κατά την πολιτική τους εκτίμηση, ταυτίζει την ΕΔΑ με την «παλιά ηγεσία», δηλαδή τον Νίκο Ζαχαριάδη. Εξάγουν το συμπέρασμα πως, ανεξάρτητα από την 6^η πλατειά ολομέλεια του 1956 και την 7^η ολομέλεια του 1957 (τις οποίες δεν αναφέρουν σε καμία ιστορική αναδρομή τους) η ΕΔΑ ακολουθεί τη γραμμή του πρώην Γενικού Γραμματέα του ΚΚΕ Νίκου Ζαχαριάδη⁶⁹¹.

Σε όλη την πολεμική της *Αναγέννησης*, στο 1^ο τεύχος, κατά του Νίκου Ζαχαριάδη γίνεται προσπάθεια να μην αναφερθεί καθόλου το όνομά του και αντ' αυτού παρουσιάζεται συνέχεια η φράση «παλιά ηγεσία». Γιατί όμως ενώ η *Αναγέννηση* από το πρώτο τεύχος αποποιείται οποιαδήποτε σχέση με την παλιά ηγεσία η κριτική της ΕΔΑ τους ταυτίζει; Οι συντάκτες του περιοδικού εξηγούν αυτή την ερμηνεία γιατί το μεγαλύτερο κομμάτι των αγωνιστών είχε απορρίψει την προηγούμενη ηγεσία και «οι ηγέτες της αριστεράς σκέφτονται και ενεργούν σαν κοινοί αστοί πολιτικάντηδες» και άμα ταυτίσουν την *Αναγέννηση* με την παλιά ηγεσία θα ανακόψουν την επιρροή της⁶⁹².

«Το σωσίβιο του 'αντιζαχαριαδισμού' δεν μπορεί να σώσει τους ρεβιζιονιστές» αυτός είναι υπότιτλος στο άρθρο που απαντούν στο 2^ο τεύχος σε άρθρο κριτικής απέναντί τους από την *Αυγή*. Το περιοδικό αντικρούει την κατηγορία των «ζαχαριαδικών» που τους αποδίδεται από τον Γιάννη Χαραλαμπίδη στο άρθρο του με τίτλο «Προσπάθεια οπισθοδρόμησης με τη

⁶⁹⁰ Για την πραγματική ενότητα και πρόοδο του κινήματος, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 2ο, σ.16

⁶⁹¹ Για την πραγματική ενότητα και πρόοδο του κινήματος, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 2ο, σ.18

⁶⁹² Για την πραγματική ενότητα και πρόοδο του κινήματος, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 2ο, σ.18

μάσκα της αναγέννησης». Στην εφημερίδα «*Η Αυγή*» δημοσιεύεται άρθρο του Γιάννη Χαραλαμπίδη από το ραδιοφωνικό σταθμό «*Φωνή της αλήθειας*». Πρόκειται για την πρώτη δημόσια κριτική της ομάδας που συσπειρώθηκε γύρω από την «Α» και η οποία πολιτικά διαφοροποιήθηκε από την ΕΔΑ τοποθετούμενη ιδεολογικά απέναντι σε όσα εκπροσωπεί η ΣΕ και υποστηρίζοντας, αναφανδόν, την κινεζική πολιτική.

Σύμφωνα με την «Α» η ΕΔΑ και το περιοδικό «*Ελληνική Αριστερά*» απευθύνει το χαρακτηρισμό «ζαχαριαδικοί» για να απομακρύνει τον κόσμο από την *Αναγέννηση*, «*κολλάμε στους συντάκτες της 'Αναγέννησης' την ταμπέλα των 'ζαχαριαδικών', γεμίζουμε μερικές σελίδες περί Ζαχαριάδη και έτσι 'συντρίβουμε' την 'Αναγέννηση' και ξεφεύγουμε από τη δύσκολη θέση*»⁶⁹³.

Σοβιετική Ένωση και Ι.Στάλιν. Σχετικά με την πολιτική της ειρηνικής συνύπαρξης. «*Ολόκληρη η προπαγάνδα της Σοβιετικής Ένωσης έχει συγκεντρώσει σήμερα την προσπάθειά της σ' αυτό το στόχο: Να δυσφημίσει την πραγματικά φιλειρηνική πολιτική που εφαρμόζε η Σοβιετική Ένωση σαν 'ψυχροπολεμική' και να προβάλει να εκθειάσει τη λεγόμενη 'πολιτική της ειρηνικής συνύπαρξης' του Χρουσόφ και να εμφανίσει τον ίδιο σαν τον 'μεγαλύτερο υπέρμαχο της ειρήνης'*»⁶⁹⁴.

⁶⁹³ Απάντηση σε μία απόπειρα διαστρέβλωσης της αλήθειας, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 2°, σ.86. Στο περιοδικό "Πρωτοπορία" δημοσιεύεται κείμενο κριτικής στο περιοδικό *Αναγέννηση* όπου μεταξύ των άλλων αναφέρει πως δεν γίνεται από τη μία να υποστηρίξει το ιστορικό έργο του Ι.Στάλιν και από την άλλη να "παραδέχεται τις συκοφαντικές κατηγορίες σε βάρος του ΚΚΕ και της ηγεσίας του, ότι 'η προσωπολατρία στο πρόσωπο του Ζαχαριάδη επέτρεψε να επιβληθεί και το ανώμαλο εσωκομματικό καθεστώς". Παράλληλα η *Αναγέννηση* δεν αναφέρεται καθόλου στους διωγμούς των πολιτικών προσφύγων, Ένωση των επαναστατικών Μ-Λ δυνάμεων, στο περιοδικό *Πρωτοπορία* 10-11, Νοέμβρης 1973, σ.71. Το περιοδικό "Πρωτοπορία" εκδιδόταν από την "Οργάνωση Ελλήνων Μαρξιστών Λενινιστών" (ΟΕΜΛ) που ιδρύθηκε από τον Γιάννη Ζάχο στη Γερμανία από το 1971 έως και το 1974. Μετά το 1974 από μέλη της ΟΕΜΛ ιδρύθηκε το ΚΚΕ (Μ-Λ) το οποίο ήταν το μόνο «μ-λ» πολιτικό μόρφωμα που υποστήριζε τον Νίκο Ζαχαριάδη. Την επόμενη χρονιά, το 1975 το ΚΚΕ (Μ-Λ) διασπάστηκε στην «Κόκκινη Σημαία» και στο «Κόκκινο Αστέρι» που διαλύθηκαν την επόμενη χρονιά. Ακόμα μία φορά για τον ομορτοουνιστικό προσανατολισμό της ηγεσίας της ΕΔΑ, περ. *Αναγέννηση*, τεύχος 3-4, σ.33

⁶⁹⁴ "Μία μεγάλη πολεμική στους κόλπους του διεθνούς προοδευτικού κινήματος", *Αναγέννηση*, τ.1, σ.10

Οι Σοβιετικοί προβαίνουν σε πομπώδεις δηλώσεις, αοριστολογίες χωρίς όμως να κάνουν κάτι, μία ουσιαστική καταγγελία του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού όπως έγινε με το Κογκό όπου κατεπνίγει ο απελευθερωτικός αγώνας ενός λαού. Με πρόσχημα έναν θερμοπυρηνικό πόλεμο ο οποίος "θα καταστρέψει την ανθρωπότητα" οδηγούν τους λαούς στη δική τους ερμηνεία της "ειρηνικής συνύπαρξης".

Η *Αναγέννηση* σχολιάζοντας το πολύ σημαντικό γεγονός της απομάκρυνσης του Ν. Χρουσόφ στις 16 Οκτωβρίου 1964 από την ηγεσία του ΚΚΣΕ τονίζει ότι ο Ν. Χρουσόφ έπεσε αλλά ο χρουστοφικός ρεβιζιονισμός παραμένει.

Για να αλλάξει κατεύθυνση η Σοβιετική Ένωση θα πρέπει, σύμφωνα με την «Αναγέννηση», να αναθεωρηθεί η άποψή τους για τη ζωή και το έργο του Ι.Στάλιν. Πρώτο αυτό τίθεται ως ερώτημα και αίτημα και ύστερα τα υπόλοιπα ιδεολογικά ζητήματα, «να απορριφθούν όλες οι συκοφαντίες, που εκτοξεύθηκαν, από την ομάδα των σοβιετικών καθοδηγητών με επικεφαλής τον Χρουσόφ, εναντίον του». Εκτός αυτών θα πρέπει να διαψευστούν όλες οι συκοφαντίες κατά της Κίνας, να πάρουν πίσω όσα είπαν για τη Γιουγκοσλαβία και τη ρεβιζιονιστική κλίκα του Τίτο, να απορριφθούν όλες οι θεωρίες για τη φύση του ιμπεριαλισμού που διατυπώθηκαν από τους υποστηρικτές της γραμμής του Ν. Χρουσόφ και φυσικά όσα ψηφίστηκαν στο 20^ο και στο 22^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ⁶⁹⁵.

Η θέση της «Αναγέννησης» για τον Ι.Στάλιν είναι ότι κατά το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ το 1956 μία ομάδα καθοδηγητών με επικεφαλής τον Ν. Χρουσόφ επιτέθηκαν στον Ι. Στάλιν και το έργο του με αποκορύφωμα το 22^ο Συνέδριο όπου αποσύρθηκε η σωρός του από το Μουσολείο και κάηκε. Από το 1956 η κατασυκοφάντηση του Ι.Στάλιν ήταν οξεία με σκοπό να αμαυρώσουν το έργο του κατηγορώντας τον για προσωπολατρία και λάθη. Η καθολική απόρριψη του Ι.Στάλιν ανοίγει το δρόμο στις νέες θεωρίες που προβάλλει η νέα ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης. Και αυτές τις νέες θεωρίες υπηρετεί ο Ν. Χρουσόφ ο οποίος εξωραΐζει τον ιμπεριαλισμό των ΗΠΑ με χαρακτηρισμούς όπως για τον Ντ. Αϊζενχάουερ ότι «επιθυμεί ειλικρινά την ειρήνη» και για τον Τ. Κέννεντυ ότι είναι ένας «συννετός πολιτικός άντρας» που φροντίζει για την

⁶⁹⁵ Χωρίς καμία αυταπάτη να δυναμώσουμε τον αγώνα εναντίον του σύγχρονου ρεβιζιονισμού, περ. *Αναγέννηση*, τ. 2^ο, σ.14

ειρήνη» ενώ, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Ν.Χρουσόφ, ο Λ.Τζόνσον «θα συνεχίσει τη ρεαλιστική πολιτική του προέδρου Κέννεντυ»⁶⁹⁶.

Με αυτή τη θέση τους για τον Ι.Στάλιν αλλά και για τον Νίκο Ζαχαριάδη προκαλούνται ερωτηματικά ως προς τα κίνητρα της πολιτικής «απέχθειας» προς το πρόσωπο του πρώην Γενικού Γραμματέα του ΚΚΕ. Οι ίδιοι, σύμφωνα με τις τυπωμένες θέσεις τους είναι *σταλινικοί* αλλά και *αντιζαχαριαδικοί* ταυτόχρονα. Γεγονός που δεν μπορεί να εξηγηθεί εύκολα αν ληφθεί υπόψη πως ο Νίκος Ζαχαριάδης δεχόταν οδηγίες, έστω συμβουλές, από τον Ι.Στάλιν. Είχαν συναντηθεί, είχαν συζητήσει και ποτέ δεν διατυπώθηκε ούτε η υποψία διαφωνίας μεταξύ των δύο ηγετών. Μόλις, μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν, διαφοροποιήθηκε η πολιτική ηγεσία της ΣΕ, ο πρώτος που αποκαθελώθηκε, με συνοπτικές διαδικασίες, και καταδικάστηκε σε εφ' όρου ζωής εξορία στη Σιβηρία ήταν ο Ν.Ζαχαριάδης. Η στάση τους αυτή μπορεί να εξηγηθεί και από το περίφημο γράμμα του Ν.Ζαχαριάδη όπου άσκησε κριτική στην Κίνα, άρα δεν μπορεί παρά πολιτικά να είναι στην αντίπερα όχθη. Επίσης, μικρότερης βαρύτητας επιχείρημα για την πολεμική τους κατά του Ν. Ζαχαριάδη, αλλά όχι αμελητέο, είναι η πολεμική κατά της ΕΔΑ, να υποδείξουν, δηλαδή, στα μέλη της πως η «Α» είναι οι γνήσιοι συνεχιστές.

Το περιοδικό «Επαναστάτης»

Το περιοδικό «Επαναστάτης» ήταν το εσωτερικό δελτίο των οργανώσεων στο εξωτερικό του ΚΚΕ (μ-λ) και κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το Σεπτέμβριο του 1968 με επικεφαλής τον Πολύδωρο Δανιηλίδη, πρώην μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ, και συνδέθηκε με την Οργάνωση Μαρξιστών Λενινιστών Ελλάδας (ΟΜΛΕ). Σύμφωνα με την προφορική μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα ο ρόλος και η προσφορά του Πολύδωρου Δανιηλίδη στις συζητήσεις μεταξύ των δύο οργανώσεων (ΟΜΛΕ και ΚΚΕ (μ-λ)) ήταν σημαντική. Ο ίδιος κρατούσε πάντα μία στάση ειλικρινή και σταθερά θετική, ενώ τον χαρακτήριζε ένα πνεύμα ανοιχτό, χωρίς προκαταλήψεις και παρωπίδες, με διάθεση να ακούει τους πάντες με προσοχή. Πολλές φορές υπογράμμιζε τις ιδιομορφίες και τα «κουσούρια»

⁶⁹⁶ "Μία μεγάλη πολεμική στους κόλπους του διεθνούς προοδευτικού κινήματος", Αναγέννηση, τ.1, σ.9

όπως έλεγε, που χαρακτηρίζαν τους πολιτικούς πρόσφυγες λόγω της απομόνωσης και της απομάκρυνσης από την Ελλάδα για περίπου είκοσι χρόνια, αλλά και λόγω των ειδικών καταστάσεων που βιώνουν στις ανατολικές χώρες.

«Προσέξτε» έλεγε «δεν είμαστε εύκολοι άνθρωποι. Έχουμε υποστεί πολλά στραπάτσα γι αυτό να μην παρεξηγείτε. Θέλουμε να κουβεντιάζουμε όλα τα ζητήματα μαζί σας γιατί εμείς μ' εσάς είμαστε».

Στο πρώτο κείμενο και στο 1^ο τεύχος παρουσιάζεται το περιοδικό και οι λόγοι έκδοσής του. Στη συνέχεια αναφέρεται στην αμερικανοκρατούμενη χούντα του Γ.Παπαδόπουλου και για να μπορέσει ο λαός να παλέψει ενάντια στον ιμπεριαλισμό και το φασισμό χρειάζεται ένα ενιαίο μαρξιστικό λενινιστικό ΚΚΕ.

Το ΚΚΕ (μ-λ) ιδρύθηκε το 1963 12 χρόνια, περίπου, μετά την εγκατάσταση των πολιτικών προσφύγων στις ΛΔ και η έκδοση του Δελτίου "Επαναστάτη" με στόχο τη συγκρότηση του «μαρξιστικού λενινιστικού» ΚΚΕ, ένα χρόνο μετά την έκδοσή του μετονομάζεται σε ΚΚΕ (μ-λ) με προσωρινή ΚΕ από τους Πολύδωρο Δανιηλίδη, Γαβρήλο Παπαδόπουλο και Β.Φωκά. Κέντρο τους η Ρουμανία. Αρκετά μέλη τους διαφώνησαν με την αλλαγή του τίτλου και τη σκοπιμότητά του. Οι υπεύθυνοι υπερασπίζονταν την αλλαγή διότι τους διευκόλυνε στις επαφές τους με το κινεζικό και αλβανικό κόμμα, κυρίως στην αποστολή μηνυμάτων και χαιρετισμών στις επίσημες κομματικές ή εθνικές επετείους. Μετά από συζητήσεις στις οποίες έλαβαν μέρος και στελέχη της ΟΜΛΕ αποφασίστηκε ότι η ονομασία ΚΚΕ (μ-λ) δεν ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα και αφαίρεσαν από τον τίτλο του περιοδικού την ονομασία ΚΚΕ (μ-λ). Το τεύχος του Απριλίου 1972 ήταν και το τελευταίο που το περιοδικό «Επαναστάτης» είχε στον τίτλο τη φράση «Εσωτερικό δελτίο των οργανώσεων στο εξωτερικό του ΚΚΕ (μ.λ.)». Η αμέσως επόμενη έκδοση που έγινε τον Φεβρουάριο του 1973 στον τίτλο του «Επαναστάτη» έγραφε «εσωτερικό δελτίο της μαρξιστικής – λενινιστικής οργάνωσης των πολιτικών προσφύγων απ' την Ελλάδα στις ανατ.χώρες». Με τη συμφωνία αποφασίστηκε η συγκρότηση ενός κοινού Συντονιστικού Γραφείου για τη διευκόλυνση των επαφών και των περαιτέρω συζητήσεων, καθώς και για το συντονισμό της πάλης.

Η κύρια αρθρογραφία του «Επαναστάτη» και των άλλων Δελτίων

αποτελούσε η προβολή της πάλης των μ-λ ενάντια στις «διορισμένες ηγεσίες» του ΚΚΕ πριν και μετά τη διάσπαση του 1968, οι διώξεις τους και οι αναδημοσιεύσεις από τον κινεζικό και αλβανικό τύπο. Και ακόμη υπήρχαν αναδημοσιεύσεις άρθρων και ειδήσεων από το «Λαϊκό Δρόμο» και τα έντυπα του ΑΜΕΕ στη Δυτική Ευρώπη. Επίσης άρθρα και ανακοινώσεις για σημαντικές επετείους του ελληνικού και του παγκόσμιου επαναστατικού κινήματος. Υπήρχε ασφαλώς ελλιπής αρθρογραφία για την κατάσταση στην Ελλάδα και αυτό ήταν φυσικό λόγω των ειδικών συνθηκών κάτω από τις οποίες ήταν αναγκασμένοι να ζουν⁶⁹⁷.

Οι συντάκτες του "Επαναστάτη" στο 2ο τεύχος αποκαλούν τον Νίκο Ζαχαριάδη "αποστάτη" ασκούν κριτική στο "ανοιχτό γράμμα προς όλους τους έλληνες και ελληνίδες προς όλους τους πατριώτες και δημοκράτες προς όλους τους συναγωνιστές και κουκουέδες" που ο ίδιος συνέταξε και κυκλοφόρησε στην "παρέα του" όπως γράφουν⁶⁹⁸.

Το ΚΚΕ (μ-λ) καταδικάζει «την επιδρομή των σοβιετικών ρεβιζιονιστών και των δορυφόρων τους στην Τσεχοσλοβακία»⁶⁹⁹. Επί της ουσίας, ισχυρίζονται πως ο Νίκος Ζαχαριάδης δεν παραδεχόταν τα λάθη του. Οι προσεγγίσεις του ήταν επιφανειακές στο ζήτημα του ένοπλου αγώνα του ΔΣΕ. Έκριναν πως ήταν οπορτουνιστής γιατί δεν πίστευε, στην ουσία, στην ιδεολογία του⁷⁰⁰. Και συνεχίζεται η σκληρή κριτική κατά του Ζαχαριάδη ο οποίος βούτηξε «στο βούρκο της αποστασίας», δεν βρήκε να πει τίποτα για το ρεβιζιονισμό του ΚΚΕ, ενώ καλεί σε «αντιδιχτατορικό μέτωπο»⁷⁰¹.

Στο 13^ο τεύχος του Νοεμβρίου 1973 δημοσιεύεται άρθρο για τον Νίκο Ζαχαριάδη επ' αφορμή του θανάτου του στις 1 Αυγούστου 1973. Στα πέντε χρόνια που πέρασαν από το προηγούμενο δημοσίευμα για τον Νίκο Ζαχαριάδη αυτό είναι περισσότερο ήπιο και με λιγότερους χαρακτηρισμούς και κοσμητικά επίθετα. Παραδέχονται ότι ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ εφάρμοσε το μαρξισμό λενινισμό του ΚΚΕ αλλά έκανε και λάθη, το ΚΚΕ ρίζωσε στο λαό,

⁶⁹⁷ Προφορική μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα στη γράφουσα τον Αύγουστο του 2017

⁶⁹⁸ Όταν οι αποστάτες απολογούνται, Επαναστάτης, φ.2, σ. 7

⁶⁹⁹ Δήλωση της ΠΚΕ του ΚΚΕ (μ.λ.), φύλλο Ι^ο, σ. 4

⁷⁰⁰ Όταν οι αποστάτες απολογούνται, περ. Επαναστάτης, φ. 2, σ. 7

⁷⁰¹ ό.π., φ. 2, σ. 13

ενώ αξιόλογη ήταν η συμβολή του Ν. Ζαχαριάδη με το γράμμα που απηύθυνε στον ελληνικό λαό στις 31 Οκτωβρίου 1940, αλλά οι θυσίες του λαού χάθηκαν από την οπορτουνιστική ηγεσία του ΚΚΕ την περίοδο 1941-1945 και η οποία σύρθηκε από το Λίβανο στην Γκαζέρτα και μέχρι τη Βάρκιζα. Το Μάιο του 1945 όταν γύρισε ο Ν. Ζαχαριάδης *«δεν δικαίωσε τις ελπίδες των κομμουνιστών και του εργαζόμενου λαού [...] προσπάθησε να συγκαλύψει τους οπορτουνιστές και ως ένα βαθμό να τους δικαιολογήσει»*⁷⁰²

Τα σοβαρά του λάθη ήταν το βορειοηπειρωτικό (το οποίο όμως το πήρε πίσω αμέσως), η θεωρία των *«δύο πόλων»* και η συμβιβαστική στάση του με τους οπορτουνιστές.

Η *«διορισμένη ηγεσία»* του ΚΚΕ μετά την 6^η ολομέλεια του 1956 έλεγε σε όλους τους τόνους ότι η ήττα του ΔΣΕ ήταν αποτέλεσμα της τυχοδιωκτικής γραμμής του Ν. Ζαχαριάδη, ταυτίζοντας έτσι την κρίση τους για την ήττα του ΔΣΕ με τη γραμμή των ιμπεριαλιστών που επέβαλαν τον εμφύλιο πόλεμο.

Για τον Νίκο Ζαχαριάδη επικρατούσε μία κυρίαρχη άποψη την οποία τόνιζαν οι συντάκτες του περιοδικού. Ο Νίκος Ζαχαριάδης δεν άσκησε κριτική στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, ουσιαστικά συνθηκολόγησε με τους σοβιετικούς, δεν τους εναντιώθηκε, δεν διαφώνησε. Αποδίδουν τα εύσημα στον Ν. Ζαχαριάδη πως από το 1955 *«ξεσκέπασε τη συνωμοσία που οργάνωναν οι χρουστσιοφικοί ρεβιζιονιστές στις γραμμές του ΚΚΕ και κάλεσε τα μέλη του κόμματος να αντισταθούν.»* Αυτή η στάση του όμως δεν ήταν αρκετή ώστε να τον αποδέχονται ως τον πρώην Γενικό Γραμματέα του ΚΚΕ που τον καθαίρεσαν παράτυπα οι Σοβιετικοί. Με δεδομένο πως χιλιάδες πολιτικοί πρόσφυγες που ήταν μέλη του ΚΚΕ συνέδεσαν την αντίσταση του Ν. Ζαχαριάδη *«με το καθήκον της πάλης αρχών για την υπεράσπιση της επαναστατικής ιστορίας του ΚΚΕ και απάντησαν με ρωμαλέο ξεσήκωμα ενάντια στη χρουστσιοφική επέμβαση»*. Καταλήγουν στην κριτική τους προς τον Ν. Ζαχαριάδη πως ο σοβιετικός ρεβιζιονισμός κατάφερε να διασπάσει το ΚΚΕ, να καταλήξει σε μία *«τραγωδία»*, με άλλα λόγια ό,τι δεν κατάφερε η αστική αντίδραση το κατάφερε ο *«σύγχρονος ρεβιζιονισμός»*⁷⁰³.

Η κριτική στο ΚΚΕ διατυπώνεται από το 1^ο τεύχος όπου επισημαίνεται

⁷⁰² Νίκος Ζαχαριάδης, Επαναστάτης, φ. 13, σ. 28-30

⁷⁰³ Νίκος Ζαχαριάδης, Επαναστάτης, φ. 13, σ. 47

η βασική θέση του πως ο σύγχρονος ρεβιζιονισμός, δηλαδή το ΚΚΕ, με τη θεωρία της «ειρηνικής συνύπαρξης» και της συνεργασίας των τάξεων οδηγεί σε υποταγή της εργατικής τάξης. Η «ηγεσία» του ΚΚΕ έγινε η γέφυρα για το πέρασμα του φασισμού στη χώρα μας αφού για το ΚΚΕ δεν ετίθετο καν ζήτημα αντιιμπεριαλιστικής πάλης, ούτε ταξικής πάλης, διακηρύσσοντας ότι θα αλλάξουν όλα «ειρηνικά» με εκλογές και «πολυκομματικές» συνεργασίες και πάνω σε αυτή την αντίληψη διέλυσαν τις παράνομες οργανώσεις του ΚΚΕ και το ίδιο το ΚΚΕ.⁷⁰⁴

Αναπτύσσουν την άποψή τους για τη ρεβιζιονιστική «ηγεσία» του ΚΚΕ, η οποία, σύμφωνα με τους συντάκτες, αλληλοφαγώνεται⁷⁰⁵, όλοι τους

⁷⁰⁴ Η αποσυνθετική κρίση του ΚΚΕ και η αναγκαιότητα της συνένωσης όλων των επαναστατικών δυνάμεων σε ενιαίο μαρξιστικό λενινιστικό ΚΚΕ, Επαναστάτης, φ. 1^ο, σ. 8-9. Στην 8η Ολομέλεια, 5-10 Ιανουαρίου 1958 που συγκλήθηκε στην Τσεχοσλοβακία αποφασίστηκε η διάλυση των κομματικών οργανώσεων. «Όλοι οι κομμουνιστές και οι συμπαθούντες πρέπει να μπουνέ στην ΕΔΑ για να δουλέψουν μέσα στις γραμμές της, για να τη μετατρέψουν σε μαζικό κόμμα, ικανό να οργανώσει τις δυνάμεις και να καθοδηγήσει τον αγώνα της εργατικής τάξης, της αγροτιάς και των άλλων εργαζόμενων στρωμάτων. Δεν πρέπει να επιδιώξουν να οργανωθούν οι κομμουνιστές ιδιαίτερα μέσα στην ΕΔΑ», Το ΚΚΕ – Επίσημα Κείμενα, τ.8ος, σ.261. Ο Πάνος Δημητρίου, μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ από τους υποστηρικτές της διάλυσης των κομματικών οργανώσεων υποστηρίζει πως επρόκειτο για μία «πραγματικά επαναστατική πράξη». Το πρόβλημα της καθοδήγησης του ΚΚΕ, κατά τον Π.Δημητρίου, ήταν οι παράνομες αποστολές που πραγματοποιούνταν από το εξωτερικό προς την Ελλάδα. Άλλωστε η πρόταση της κατάργησης των κομματικών οργανώσεων προήλθε από την Ελλάδα και συγκεκριμένα από τον Λεωνίδα Τζεφρώνη. Ο Α.Τζεφρώνης «ήταν γνωστό στέλεχος, καλός αγωνιστής, καλά πολέμησε, πήγε κάτω στην Ελλάδα στην παράνομη δουλειά. Η δραπέτευσή του βέβαια από τις φυλακές των Βούρλων του έδωσε μία μυθιστορηματική αίγλη. Αλλά κι αυτή η απόφαση για τη διάλυση των οργανώσεων είχε γίνει με έγκριση πάλι των Σοβιετικών». Πάνος Δημητρίου, Η ανατροπή του Ζαχαριάδη, στο Στέλιος Κούλογλου, Μαρτυρίες από τον εμφύλιο και την ελληνική αριστερά, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2012, σ.475. Βλ. παράρτημα 20. Κείμενο πολιτικών προσφύγων στη Βράιλα Ρουμανίας σχετικά με τις διαμαρτυρίες τους για τη διάλυση των κομματικών οργανώσεων και τις διαγραφές

⁷⁰⁵ Πρόκειται για τη διάσπαση του ΚΚΕ του 1968 που έγινε στην ευρεία 12^η Ολομέλεια από τις 5 έως τις 13 Φεβρουαρίου 1968 στην περιοχή της Βούδας στη Βουδαπέστη. Στην Ολομέλεια συγκρούστηκαν δύο ηγετικές ομάδες η μία με τον Κώστα Κολιγιάννη και η άλλη με τον Μήτσο Παρτσαλίδη. Η Ολομέλεια αποφάσισε την καθαίρεση των Μήτσου Παρτσαλίδη, Ζήση Ζωγράφου και Πάνου Δημητρίου υποστηρικτές των οποίων δύο ημέρες

αποφεύγουν να μιλήσουν για την 6^η ολομέλεια του 1956, ενώ οι κλίκες των Κ. Κολιγιάννη και Μ. Παρτσαλίδη, σύμφωνα με τους συντάκτες του περιοδικού, παρουσιάζουν τις διαφωνίες τους ως «*πάλη αρχών*» και κάνουν πως αγνοούν ότι είναι από κοινού αποστάτες ήδη από το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ το 1956⁷⁰⁶

Στη 12^η ολομέλεια (5-15 Φεβρουαρίου 1968) ξεσκεπάστηκε η κρίση και διασπάστηκε το ΚΚΕ. Οι υπαίτιοι της διάσπασης, σύμφωνα με το περιοδικό, είχαν δημιουργήσει δύο κλίκες και πάλευαν ποια κλίκα θα αποκτήσει τον έλεγχο του ΚΚΕ. Η «κλίκα του Κολιγιάννη» είχε τη στήριξη του ΚΚΣΕ και με την ολόπλευρη στήριξή του κατάφερε να πραγματοποιήσει τη 13^η ολομέλεια και να κυριαρχήσει. Αντίθετα, η «κλίκα Παρτσαλίδη» στηριγμένη και αυτή σε «ξένα δεκανίκια και ισχυριζόμενη ότι έχει την πλειοψηφία των μελών της ΕΕ του ΚΚΕ, μάλιστα και το 'γραφείο εσωτερικού' διατηρεί κι αυτή τον τίτλο της ηγεσίας του ΚΚΕ»⁷⁰⁷.

Από τον *Επαναστάτη* γίνεται κριτική στο 9^ο Συνέδριο του ΚΚΕ (4-10 Δεκεμβρίου 1973). Ο Χ. Φλωράκης ασκεί κριτική για την ομορτυνιστική παρέκκλιση του ΚΚΕ, από την ομάδα του Μ. Παρτσαλίδη, και παραθέτει τους λόγους αυτής της παρέκκλισης όπως η ανεπάρκεια της καθοδήγησης, η λειψή εφαρμογή του μαρξισμού λενινισμού, οι παραβιάσεις βασικών λενινιστικών αρχών, οι δυσκολίες μετά τις δύο αλλεπάλληλες ήττες, οι δυσκολίες παράνομης και νόμιμης δουλειάς. Σε αυτή την τοποθέτηση ο *Επαναστάτης* απαντά: «*Όσο όμως κι αν πάει να τα ταιριάζει ο Φλωράκης, παρουσιάζοντας για αιτίες μερικές*

μετά κατέλαβαν τον κομματικό ραδιοφωνικό σταθμό η «*Φωνή της Αλήθειας*» και διάβασαν κείμενο όπου καταγγέλλονταν η 12^η Ολομέλεια. Στη συνέχεια δημιουργήθηκε η Ενωτική Κεντρική Επιτροπή παράλληλα με την ΚΕ του ΚΚΕ, ενώ κατόπιν προχώρησαν στη συγκρότηση του κόμματος ΚΚΕ εσωτερικού παίρνοντας το προσωνύμιο από το «Γραφείο εσωτερικού». Αρχικά το νέο ΚΚ ονομάστηκε ΚΚΕ (εσ.) με παρένθεση ενώ μετά την πτώση της δικτατορίας ονομάστηκε ΚΚΕ εσωτερικού. Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της διάσπασης έπαιξε και η στήριξη της ΕΣΣΔ προς το ΚΚΕ. βλ. Τ. Κατσιμάδρος, 40 χρόνια από τη διάσπαση του ΚΚΕ, 24 Φεβρουαρίου 2008, εφ. Έθνος, Γρ. Φαράκος, Έτσι έγινε η διάσπαση του ΚΚΕ, 17 Μαΐου 1998, εφ. Το Βήμα, Η ομορτυνιστική ομάδα και η διάσπαση του ΚΚΕ το 1968, 11 Ιουλίου 2004, ένθετο «7 ημέρες μαζί», εφ. Ριζοσπάστης, σ. 11.

⁷⁰⁶ Η αποσυνθετική κρίση του ΚΚΕ και η αναγκαιότητα της συνένωσης όλων των επαναστατικών δυνάμεων σε ενιαίο μαρξιστικό λενινιστικό ΚΚΕ, *Επαναστάτης*, φ. 1^ο, σ. 5

⁷⁰⁷ Η κρίση των ρεβιζιονιστικών φατριών στο ΚΚΕ πέρασε σε νέα φάση, *Επαναστάτης*, φ. 2^ο, σ. 15

συνέπειες της αιτίας, δεν μπορεί να καλύψει το καθοριστικό 'κενό' του 'σοβαρότατου κενού' που 'παρουσίασε το 8^ο Συνέδριο' στις αποφάσεις του οποίου στηρίχτηκε όλη η δράση του κόμματός μας' που το δημιούργησε η γραμμή του ιδεολογικοπολιτικού αφοπλισμού και διάλυση, η 'γενική γραμμή του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ που επιβλήθηκε πραξικοπηματικά στη λεγόμενη 6^η Ολομέλεια του 1956 με τη βίαιη χρουστισοφική επέμβαση στο ΚΚΕ»⁷⁰⁸

Στο 4^ο φύλλο του Επαναστάτη αναφέρεται πως στο διάστημα από τις 5 έως και τις 13 Σεπτεμβρίου 1969 συνελήφθησαν στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη αγωνιστές μαρξιστές λενινιστές οι οποίοι φυλακίσθηκαν και βασανίσθηκαν απάνθρωπα. Δημοσιεύονται τα ονόματα και οι ιδιότητες των συλληφθέντων⁷⁰⁹ όπως είναι ο Βαγγέλης Μίχας, ο Ηλίας Μουτόπουλος, η Ρόζα Οικονόμου, ο Γιάννης Χοτζέας, όλοι μέλη της ΣΠΑΚ⁷¹⁰.

Οι συντάκτες του *Επαναστάτη* αντιμετωπίζουν τη διάσπαση του ΚΚΕ το 1968 ως να παλεύουν μεταξύ τους δύο φατρίες, του Κ. Κολιγιάννη και του Μ. Παρτσαλίδη. Προσπαθούν να υποτάξουν η μία την άλλη και η μία έχει το «Γραφείο Εσωτερικού» ενώ η άλλη έχει το «Κλιμάκιο Εσωτερικού» και κάνουν ό,τι μπορούν για να καλύψουν το έγκλημα της διάλυσης του κόμματος. Οι δύο φατρίες φέρονται «σαν σιαμαίοι αδελφοί του ρεβιζιονισμού που πατάνε στο ίδιο σάπιο σανίδι της συνθηκολογίας της 6^{ης} ολομέλειας και του ρεβιζιονιστικού προγράμματος του 8^{ου} ψευτοσυνεδρίου»⁷¹¹. Τους ασκείται κριτική γιατί διέλυσαν τις κομματικές οργανώσεις και τίθεται το ερώτημα γιατί στα 12 χρόνια δεν δημιούργησαν τις δικές τους παράνομες αυτοτελείς οργανώσεις του ΚΚΕ, ενώ «σε όλα τα ντοκουμέντα των ρεβιζιονιστών ηγετών του ΚΚΕ πρέπει να ψάξει κανείς με το κερί να βρει τη λέξη 'επανάσταση'»⁷¹².

⁷⁰⁸ Το '9^ο Συνέδριο του ΚΚΕ' μία καινούργια έκδοση του '8^{ου} ψευτοσυνεδρίου, Επαναστάτης, φ. 14, σ.17-18

⁷⁰⁹ Λευτεριά στους ήρωες δεσμώτες του φασισμού, Επαναστάτης, φ. 4, σ.4

⁷¹⁰ Η ΣΠΑΚ (Συνεπής Πολιτική Αριστερή Κίνηση), συγκροτήθηκε από την ΟΜΛΕ το 1967 για να πάρει μέρος στις επόμενες βουλευτικές εκλογές. Το πραξικόπημα, όμως, της 21ης Απριλίου 1967 ματαίωσε το εγχείρημα.

⁷¹¹ Οι ρεβιζιονιστές ηγέτες λικβινταριστές του ΚΚΕ, Επαναστάτης, φ.5, σ. 8

⁷¹² ό.π., σ. 10-12

Αντιπαραθέσεις και διασπάσεις στο «μ-λ» κίνημα

Το Μάρτιο του 1970 ιδρύεται η Μαρξιστική Λενινιστική Κίνηση Ελλάδας (ΜΛΚΕ) από μέλη που αποχώρησαν από την ΟΜΛΕ. Εξέδιδαν το περιοδικό «Πληροφοριακό Δελτίο» (ΠΔ) από το Μάρτιο του 1970 έως και τον Απρίλιο του 1972 ενώ το Σεπτέμβριο του 1970 ιδρύεται το Λαϊκό Δημοκρατικό Μέτωπο Ελλάδας (ΛΔΜΕ) το οποίο εκδίδει την «Επαναστατική Φωνή» (ΕΦ) από το Σεπτέμβριο του 1970 έως και τον Απρίλιο του 1972. Τα κείμενά τους χαρακτηρίζονται από μεγαλοστομίες και πολιτικές εκτιμήσεις άσχετες με την πραγματικότητα όπως ο πόλεμος ενάντια στον «οπορτουνισμό» τον οποίο «ξεσκεπάσαμε πλέρια και του καταφέραμε ισχυρά χτυπήματα. Τον έχουμε ρίξει καταγής μισοπεθαμένο»⁷¹³. Τα μέλη της ΜΛΚΕ καλούσαν να προσχωρήσουν στην οργάνωση και τα μέλη της «πρώην ΟΜΛΕ», όπως με υποτιμητικό ύφος την ονομάζουν την ΟΜΛΕ στα κείμενά τους. Ισχυρίζονταν πως προέρχονται από διάσπαση της ΟΜΛΕ και αν δεν ήταν αυτοί η εφημερίδα «Προλεταριακή Σημαία» δεν θα κατάφερνε να κυκλοφορήσει⁷¹⁴.

Η πολιτική τους τοποθέτηση στηρίζεται στο έργο και τη σκέψη του Μάο

⁷¹³ Το «άμεσο» καθήκον, άρθρο που δημοσιεύθηκε στο ΠΔ, αρ. 2, Απρίλιος 1970 και αναδημοσιεύθηκε στο Ντοκουμέντα του ΜΛΚΕ και του ΛΔΜΕ, σ.10. Το *Ντοκουμέντα του ΜΛΚΕ και του ΛΔΜΕ* είναι έκδοση με επιλεκτική δημοσίευση των πιο αντιπροσωπευτικών κειμένων του ΜΛΚΕ και του ΛΔΜΕ. Χωρίς να γίνεται αναφορά πού εκδόθηκε και πότε, εκτιμούμε πως τυπώθηκε στην Ιταλία καθώς στην πίσω σελίδα παραθέτει, για την αποστολή αλληλογραφίας, τη διεύθυνση SIMONAZZI TERESA, Via della Costituzione n.19. San Giuliano Milanese (MI), Italia. Ενώ, χωρίς να αναφέρεται εσωτερικά σε κάποιο κείμενο ως πληροφορία, κυκλοφορούσε σε Γαλλία, Ιταλία και Γερμανία αφού δημοσιεύει τιμές πώλησης για Γαλλία FF 10, Ιταλία LIT 1.000, Γερμανία DM 7.

⁷¹⁴ Το πάθημα της «Προλεταριακής Σημαίας», αναδημοσίευση από την ΕΦ, αρ. 5, Απρίλης 1971, στο Ντοκουμέντα του ΜΛΚΕ και του ΛΔΜΕ, σ.95. Το 1974 ιδρύθηκε μία άλλη «μ-λ» οργάνωση η Κίνηση Ελλήνων Μαρξιστών Λενινιστών (ΚΕΜΛ) η οποία διαλύθηκε το 1976. Έδρασε, κυρίως, στη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα και επικεφαλής ήταν ο Νίκος Ράπτης. Στελέχη της ΚΕΜΛ, μαζί με άλλους συναγωνιστές ίδρυσαν το 1975 τη Συνεπή Αριστερή Κίνηση Ελλάδας (ΣΑΚΕ). Το 1995 η ΣΑΚΕ μετεξελίχθηκε στην Ένωση για την Επαναστατική Ανατροπή. Το 1982, πολιτικοί πρόσφυγες που επαναπατρίστηκαν δημιούργησαν την Οργάνωση Κομμουνιστών Μαρξιστών Λενινιστών Ελλάδας (ΟΚΜΛΕ), το 1991 η ΟΚΜΛΕ μετατράπηκε στην Κίνηση για Ενιαίο ΚΚΕ ενώ το 1996 μετασχηματίστηκε στην Ανασύνταξη του ΚΚΕ.

Τσε Τουγκ, το Μαρξισμό Λενινισμό, στη «Μαοτσετογκική σκέψη» όπως οι ίδιοι γράφουν⁷¹⁵. Δημοσιεύουν άρθρα του Μάο αλλά όχι στο πλήθος των δημοσιεύσεων της «Αναγέννησης».

Οι ίδιοι στα άρθρα τους αναφέρουν πως το ΠΔ, κυκλοφορούσε από χέρι σε χέρι, προσεκτικά, και, όπως είναι φυσικό, επειδή εκδιδόταν μεσούσης της χούντας, αλλά και γιατί υπήρχαν άρθρα με οδηγίες για συγκρούσεις, μάχες, εντοπισμό αστυνομικών τμημάτων, αντιμετώπιση συλλήψεων⁷¹⁶. Αξίζει να επισημανθούν κάποιες θέσεις τους όπως ότι μέλη της οργάνωσής τους μπορεί να είναι μόνο *«εργάτες της πόλης ή του χωριού, φτωχοί ή φτωχομεσαίοι αγρότες και μικροαστοί της πόλης, εργαζόμενοι χειρωνακτικά»*. Αυτή η θέση είχε διατυπωθεί, όπως γράφουν, επειδή η μικροαστική μερίδα των διανοουμένων, επαγγελματιών, δικηγόρων, μηχανικών, γιατρών είναι φορείς προδοσίας. Όσοι δε από αυτούς επιθυμούν να γίνουν μέλη της ΜΛΚΕ θα πρέπει να εγκαταλείψουν τη θέση τους.⁷¹⁷ Επίσης, ανάμεσα στις πολιτικές τους θέσεις, από τις σελίδες του περιοδικού τους *«Πληροφοριακό Δελτίο»* προβάλλεται μία ριζοσπαστική αντίληψη για την εποχή, σχετικά με τη θέση της γυναίκας. Σε αυτό το σημείο, αναφερόμενοι σε συντρόφους τους, γράφουν *«η περιφρόνηση που έχουν άλλοι λίγο και άλλοι πολύ προς τις γυναίκες τους, δεν είναι άλλη από την περιφρόνηση που έχει η 'μορφωμένη' αστική τάξη προς το 'αγράμματο' και 'απολίτιστο' προλεταριάτο»*⁷¹⁸.

Το ΛΔΜΕ, σύμφωνα με το καταστατικό του, καθοδηγείται από το ΜΛΚΕ. Το ΛΔΜΕ ως μέτωπο δέχεται στις τάξεις του και όσους ανήκουν σε μη χειρωνακτικά επαγγέλματα όπως γιατροί, δικηγόροι, φοιτητές κ.λπ. Στη διακήρυξή του κηρύσσει την *«ένοπλη λαϊκή πάλη»*. Φέρνει παράδειγμα την έκρηξη στην αμερικανική πρεσβεία στις 2 Σεπτεμβρίου 1970 για την οποία

⁷¹⁵ Πολιτική διακήρυξη του Λαϊκού Δημοκρατικού Μετώπου Ελλάδας, αναδημοσίευση από την ΕΦ, αρ.1, Σεπτέμβριος 1970, στο Ντοκουμέντα του ΜΛΚΕ και του ΛΔΜΕ, σ.28-36

⁷¹⁶ Για τις επαναστατικές ενέργειες, αναδημοσίευση από το ΠΔ, αρ. 3, 5/1970, στο Ντοκουμέντα του ΜΛΚΕ και του ΛΔΜΕ, σ.12-13

⁷¹⁷ Για το μέτωπο, για το κόμμα, για τα μέλη, για τους οπαδούς, αναδημοσίευση από το ΠΔ, αρ. 3, Μάης 1970, στο Ντοκουμέντα του ΜΛΚΕ και του ΛΔΜΕ, σ.14-15

⁷¹⁸ Για τους άνδρες, για τις γυναίκες, για τα παιδιά, για τ' αδέρφια, για τους γονείς, αναδημοσίευση από το ΠΔ αρ.4, Ιούνιος 1970, στο Ντοκουμέντα του ΜΛΚΕ και του ΛΔΜΕ, σ.18.

δηλώνει πως δεν αντιτίθεται σε τέτοιες ενέργειες όμως δεν πρόκειται να οργανώσει παρόμοια επίθεση επειδή δεν έχει τις δυνάμεις για να το κάνει.⁷¹⁹

Άσκησε κριτική στο ΠΑΜ⁷²⁰ διότι, κατά το ΜΑΚΕ αποσιωπούσε την ένοπλη πάλη για την *«ανατροπή του φασισμού και της αμερικανοκρατίας»*. Τα βέλη της κριτικής του στράφηκαν και στην *«Προλεταριακή Σημαία»* γράφοντας πως διακατέχονται από μικροαστικό μυαλό. Και φυσικά, όπως σε κάθε πολιτικό μόρφωμα του *«μαρξιστικού λενινιστικού»* ρεύματος υπήρχε και η απαραίτητη κριτική στον Νίκο Ζαχαριάδη και την *«τυχοδιωχτική αριστερίστικη στρατιωτική πολιτική του»*.⁷²¹

Το Φεβρουάριο του 1973, στον *Επαναστάτη*, δημοσιεύεται κοινή ανακοίνωση των δύο οργανώσεων, της Οργάνωσης Μαρξιστών Λενινιστών Ελλάδας και της Μαρξιστικής Λενινιστικής Οργάνωσης πολιτικών προσφύγων από την Ελλάδα στις ανατολικές χώρες⁷²². Οι *«μαρξιστές λενινιστές»* ως ρεύμα εμφανίστηκαν μετά την ανοικτή διαφωνία και ρήξη Σοβιετικής Ένωσης και Κίνας. Στην Ελλάδα, οργανωτικά έδωσαν το παρόν με την έκδοση του περιοδικού *«Αναγέννηση» το 1964* ενώ λίγο πριν την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος στην Ελλάδα ιδρύεται η ΣΠΑΚ (Συνεπής Πολιτική Αριστερή Κίνηση)⁷²³ που ήταν η νόμιμη έκφραση της Οργάνωσης Μαρξιστών Λενινιστών

⁷¹⁹ Η έκρηξη στην αμερικάνικη πρεσβεία, αναδημοσίευση από την ΕΦ αρ.1, Σεπτέμβριος 1970, στο Ντοκουμέντα του ΜΑΚΕ και του ΛΔΜΕ, σ.49-50. βλ. και Ισχυρά έκρηξις βόμβας εφόνευσε δύο άτομα, εφ. ΤΟ ΒΗΜΑ, 3 Σεπτεμβρίου 1970, σ.1-2. Κομμάτια δύο άτομα από έκρηξη βόμβας, εφ. ΤΑ ΝΕΑ, 3 Σεπτεμβρίου 1970, σ.1, 9

⁷²⁰ Το Πατριωτικό Αντιδικτατορικό Μέτωπο (ΠΑΜ) ιδρύθηκε τον Μάιο του 1967 και φιλοδοξούσε να δημιουργήσει ένα νέο ΕΑΜ ενάντια στη δικτατορία. Ιδρυτές του ήταν η ΕΔΑ, η ΔΝ Λαμπράκη και το ΚΚΕ. Παρά τις φιλόδοξες προσπάθειες, η διάσπαση του 1968 επέφερε σύγχυση στα μέλη του ΠΑΜ και δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στο ρόλο που αρχικά είχε βάλει ως στόχο. Γιώργος Ν. Αλεξάτος, *Ιστορικό λεξικό του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Γειτονιές του κόσμου, Αθήνα, 2008, σ.347

⁷²¹ Στους ήρωες νεκρούς μας του Γράμμου και του Βίντσι, αναδημοσίευση από την ΕΦ, αρ. 8, Σεπτέμβρης 1971, στο Ντοκουμέντα του ΜΑΚΕ και του ΛΔΜΕ, σ.193

⁷²² Η ανακοίνωση διακινήθηκε τον Αύγουστο του 1972 ενώ δημοσιεύτηκε στον Επαναστάτη το Φλεβάρη του 1973, φ. 11, σ.7

⁷²³ Η αποσυνθετική κρίση του ΚΚΕ και η αναγκαιότητα της συνένωσης όλων των επαναστατικών δυνάμεων σε ενιαίο μαρξιστικό λενινιστικό ΚΚΕ, Επαναστάτης, φ. 1^ο, σ. 23, Η Συνεπής Πολιτική Αριστερή Κίνηση (ΣΠΑΚ) ήταν πολιτική οργάνωση που δημιουργήθηκε

Ελλάδας που ιδρύθηκε και αυτή το 1966 με όργανο το «*Λαϊκό Δρόμο*»⁷²⁴.

Η *Μαρξιστική Λενινιστική Οργάνωση πολιτικών προσφύγων από την Ελλάδα στις ανατολικές χώρες* ιδρύθηκε το 1964 και έχει τις ρίζες της στο 1955, τις συγκρούσεις κατά της επιβολής του «*χρουσσοφικού ρεβιζιονισμού*» στο ελληνικό κίνημα. Ο Στέφανος Ριζάκης αναφέρει πως οι επαφές της Μ-Λ Οργάνωσης της Πολωνίας γίνονταν με αλληλογραφία με τον Χρυσόστομο Ζαχαρόπουλο, Γεράσιμο Μαλτέζο (Τζουμερκιώτη) και Βασίλη Ασπρίδη από τη Βουλγαρία, με εξόριστους της Ουγγαρίας και με άλλους συντρόφους τους από Ρουμανία, Τσεχοσλοβακία και Ανατολική Γερμανία. Σημειώνει μάλιστα πως στα Καρπάθια (σύνορα Πολωνίας Τσεχοσλοβακίας) στην περιοχή Γιελένια Γκούρα, γίνονταν οι συναντήσεις από αυτές τις δύο χώρες.

Και οι δύο οργανώσεις ανακοινώνουν δημόσια ότι συμφωνούν και ιδεολογικά και πολιτικά ενώ ενημερώνουν ότι έχουν προηγηθεί και άλλες από κοινού συναντήσεις και συζητήσεις. Γίνεται γνωστή η δημιουργία συντονιστικού γραφείου με σκοπό την τελική συνένωση των δύο οργανώσεων⁷²⁵

τον Απρίλιο του 1967 στην Αθήνα και ως φυσικό ακόλουθο της έκδοσης του περιοδικού *Αναγέννηση*. Η ιδρυτική σύσκεψη δημοσίευσε την «Απόφαση για τις προγραμματικές και καταστατικές κατευθύνσεις της Συνεπούς Πολιτικής Αριστερής Κίνησης» και τη «Διακήρυξη προς όλους τους λαϊκούς αγωνιστές, προς όλους τους εργαζόμενους της χώρας μας». Η «Διακήρυξη» δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Λαϊκός Δρόμος*, αρ.φ.11, 8 Απριλίου 1967 και η «Απόφαση» στο *Λαϊκό Δρόμο*, αρ.φ.12, 15 Απριλίου 1967.

⁷²⁴ Η εφημερίδα «*Λαϊκός Δρόμος*» κυκλοφόρησε τον Ιανουάριο του 1967 και πρόβαλε τις θέσεις της ΟΜΛΕ και της ΣΠΑΚ. Με την επιβολή της δικτατορίας η εφημερίδα σταμάτησε την κυκλοφορία της ενώ τα χρόνια 1968 με 1973 κυκλοφορούσε παράνομα, από το 1974 κυκλοφορεί κανονικά ενώ το Νοέμβριο του 1976 στη διάσπαση της ΟΜΛΕ είναι το όργανο του Μ-Λ ΚΚΕ εκτός από το διάστημα 1979-1988 που ήταν το όργανο του Μ-Λ ΚΚΕ (ανασυγκροτημένο). Επίσης το 1966 ιδρύθηκε, στην Αθήνα, η Προοδευτική Πανσπουδαστική Συνδικαλιστική Παράταξη, ΠΠΣΠ, επρόκειτο για φοιτητική συνδικαλιστική παράταξη που συνδεόταν άμεσα με την ΟΜΛΕ και το όργάνό της ήταν ο «*Σπουδαστικός Κόσμος*». Η δράση της ΠΠΣΠ σταμάτησε με την επιβολή της δικτατορίας το 1967 ενώ επαναδραστηριοποιήθηκε το 1974 ενώ από το 1976 ήταν η φοιτητική παράταξη του ΚΚΕ (μ-λ), βλ. Γιώργος Ν. Αλεξιάτος, *Ιστορικό λεξικό του ελληνικού εργατικού κινήματος, Γειτονιές του κόσμου*, Αθήνα, 2008, σ.265, 356

⁷²⁵ Η ΜΛΟ πολιτικών προσφύγων από την Ελλάδα στις ανατολικές χώρες παραδέχεται πως υπάρχουν διαφωνίες μεταξύ των δύο οργανώσεων για την ονομασία τους σε ΚΚΕ (μ.λ.), η

Το ιδρυτικό Συνέδριο της ΟΜΛΕ συγκλήθηκε στις αρχές του Νοέμβρη 1976 στην Αθήνα έχοντας λάβει πολλές προφυλάξεις για την ασφαλή διεξαγωγή του και διήρκησε τέσσερις ημέρες⁷²⁶. Συμμετείχαν αντιπρόσωποι από όλη την Ελλάδα και από τις οργανώσεις των Πολιτικών Προσφύγων με επικεφαλής τον Πολύδωρο Δανιηλίδη. Οι πολιτικοί πρόσφυγες ήρθαν παράνομα στην Ελλάδα. Ο Στέφανος Ριζάκης, που παραβρέθηκε στο Συνέδριο, αναφέρει πως ο Γαβρήλος Παπαδόπουλος και ο Πασχάλης Βάσκος είχαν έρθει παράνομα από τη Ρουμανία.⁷²⁷ Ο Στέλιος Μανούσακας στην προφορική μαρτυρία στη γράφουσα λέει χαρακτηριστικά *«Δεν θα ξεχάσω ποτέ την έκφραση στο πρόσωπο και στα λόγια των συναισθημάτων χαράς, ενθουσιασμού και συγκίνησης που κατείχε τον Πολύδωρο Δανιηλίδη, αυτού του ψύχραιμου κομμουνιστή, όταν τον παρέλαβα στο αεροδρόμιο. Δεν πίστευε ότι μετά από περίπου τριάντα χρόνια ξαναβρίσκεται στα παλιά του λιμέρια, στην Αθήνα που την είχε ζήσει τόσο έντονα»*.

«Η κατάσταση της οργάνωσης ΟΜΛΕ δεν ήταν καλή από πλευράς ενότητας» και κατά τη διεξαγωγή του Συνεδρίου επήλθε η αναμενόμενη, για τους περισσότερους, διάσπαση⁷²⁸. Από την έναρξή του Συνεδρίου

ΟΜΛΕ διαφωνεί με την απόδοση της διαφωνίας ενώ η ΜΛΟ πολιτικών προσφύγων θεωρεί ότι καλώς ονομάστηκαν έτσι. Παρ' όλα αυτά στο πλαίσιο της συνεργασίας και πορείας προς την ενότητα η ΜΛΟ πολιτικών προσφύγων συμφωνεί με την ΟΜΛΕ ότι η συγκεκριμένη ονομασία ΚΚΕ (μ.λ) δεν ανταποκρίνεται στη σημερινή πραγματικότητα. Αυτή η αλλαγή διαπιστώνεται και στο 12^ο τεύχος του *Επαναστάτη* που ανακοινώνεται η συνεργασία όπου κάτω από τον τίτλο θα γράφεται από εδώ και στο εξής «εσωτερικό δελτίο της μαρξιστικής λενινιστικής οργάνωσης των πολιτικών προσφύγων απ' την Ελλάδα στις ανατολικές χώρες» ενώ στα πρώτα 11 φύλλα του περιοδικού αναγραφόταν «εσωτερικό δελτίο των οργανώσεων στο εξωτερικό του ΚΚΕ (μ.λ.)», βλ. *Επαναστάτης*, φ. 12, σ.10-11

⁷²⁶ Το συνέδριο της ΟΜΛΕ συγκλήθηκε στη βάση διαδικασιών και αποφάσεων που καθόρισε η σύσκεψη στελεχών της ΟΜΛΕ το Μάιο του 1975, η συνδιάσκεψη εκλεγμένων αντιπροσώπων το Νοέμβρη του 1975, η σύσκεψη στελεχών το Μάιο του 1976 και σειράς αποφάσεων της ΚΕ. Την προώθηση της προσυνεδριακής και συνεδριακής δουλειάς ανέλαβε οργανωτική επιτροπή της οποίας η σύνθεση αποφασίστηκε στη σύσκεψη του Μάη του 1976

⁷²⁷ Στέφανος Ριζάκης, *Η ζωή μου*, Αθήνα 2004, σ.68

⁷²⁸ Με τη διάσπαση της ΟΜΛΕ, το ΚΚΕ (μ.λ) εκδίδει την Προλεταριακή Σημαία και το Μ-Λ ΚΚΕ τον Λαϊκό Δρόμο. Στέφανος Ριζάκης, *Η ζωή μου*, Αθήνα 2004, σ.68. Αφένδρας Γιώργος, *Οργανώσεις της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς στην πρώιμη μεταπολίτευση: Η περίπτωση του ΕΚΚΕ*, Διπλωματική Εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Πολιτικής

εμφανίστηκαν αντεγκλήσεις και αντιπαραθέσεις, επικράτησε κλίμα έντασης και προχειρότητα όσον αφορά την προετοιμασία του. Οι σύνεδροι γνώριζαν πως υπήρχαν δύο ομάδες, δύο παρατάξεις στις οποίες και οι ίδιοι είχαν επιλέξει με ποια θα συστρατευθούν. Οι δύο αυτές πολιτικές συλλογικότητες καθοδηγούνταν από τον Ισαάκ Ιορδανίδη και τον Γιάννη Χοτζέα, τα δύο πιο παλιά στελέχη που είχαν πρωτοστατήσει στη δημιουργία της «Αναγέννησης». Ο Ισαάκ Ιορδανίδης, μειοψήφησε και αποχώρησε κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου⁷²⁹. Η ομάδα την οποία επηρέαζε, αποχώρησε από το Συνέδριο την επόμενη ημέρα. Ο Γιάννης Χοτζέας, που ήταν το πιο παλιό στέλεχος μαζί με τον Ισαάκ Ιορδανίδη και συμμετείχε στην έκδοση της «Αναγέννησης», δεν πήρε μέρος στο Συνέδριο. Αν και επηρέαζε την πλειοψηφία των συνέδρων. Άλλωστε, μετά τη χούντα, ο ίδιος, όπως μαρτυρεί και ο Στέλιος Μανούσακας, δεν θέλησε και αρνήθηκε τη συμμετοχή του σε κάποιο από τα όργανα ή τις οργανώσεις της ΟΜΛΕ. Δεν έπαψε ωστόσο να επηρεάζει καταστάσεις που δεν ευνόησαν την ομαλή πορεία

Επιστήμης και Ιστορίας, ΠΜΣ Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία, Αθήνα 2012, σ.20

⁷²⁹ Η εφημερίδα «Λαϊκός Δρόμος» στις 6 Νοεμβρίου 1976 δημοσιεύει κείμενο της ΟΜΛΕ για την εκλογή του Χούα Κούο Φενγκ και είναι το τελευταίο φύλλο που εκπροσωπεί ουσιαστικά την οργάνωση. Από το επόμενο φύλλο είναι όργανο, όπως προαναφέρθηκε του Μ-Λ ΚΚΕ και στις σελίδες του φιλοξενείται η αντίθετη άποψη για το τι έγινε στο πρώτο και τελευταίο συνέδριο της ΟΜΛΕ. Στις 13 Νοεμβρίου 1976 ο «Λαϊκός Δρόμος» δημοσιεύει την προγραμματική διακήρυξη του Μ-Λ ΚΚΕ και στο επόμενο φύλλο στις 20 Νοεμβρίου 1976 αναφέρεται στην «οπορτουνιστική ομάδα» που εξ αιτίας της έγινε η διάσπαση. Συγκεκριμένα η εφημερίδα αναφέρει πως τα προβλήματα είχαν ξεκινήσει από τη Σύσκεψη τον Μάιο του 1975. Ενώ υπήρξε ένας πρώτος κύκλος συζητήσεων το καλοκαίρι του 1975 αυτός διακόπηκε ύστερα από «το σαμποτάρισμα οπορτουνιστικών στοιχείων». Η συζήτηση επαναλήφθηκε το καλοκαίρι του 1976 «με νέα κείμενα οπορτουνιστικών απόψεων». Στους κόλπους της ΟΜΛΕ, συνεχίζει η εφημερίδα, υπήρχαν δύο γραμμές οι οποίες ήρθαν σε σύγκρουση και «ασυμφιλίωτη αντίθεση» στις παραμονές και κατά τη διάρκεια του «ψευτοσυνεδρίου». Η εφημερίδα δεν αποδέχεται το Συνέδριο, αφού το αποκαλεί «ψευτοσυνέδριο» επειδή οργανώθηκε από την «οπορτουνιστική ομάδα». Αφορμή της αποχώρησης ήταν η άρνηση του προεδρείου του Συνεδρίου να κατέβει για ψήφιση στο σώμα κείμενο που τα βασικά του σημεία εστίαζαν:

-Το ΚΚ Κίνας εφαρμόζει επαναστατική πολιτική

-Η θεωρία των τριών κόσμων είναι μεγάλη στρατηγική αντίληψη

-Το ΚΚ Κίνας δεν επεμβαίνει στα εσωτερικά των μ-λ κομμάτων, Λαϊκός Δρόμος, 20 Νοεμβρίου 1976, σ.3

της προσυνεδριακής διαδικασίας. Ο Πολύδωρος Δανιηλίδης, είχε πάρει μέρος στο συνέδριο και ήρθε από την Τασκένδη στην Ελλάδα, τον Οκτώβριο του 1975 με πλαστό διαβατήριο. Για την αιτία της διάσπασης καταλογίζει το φταίξιμο στον Ισαάκ Ιορδανίδη «ο οποίος δεν δέχθηκε να υποταχθεί σε καμία πειθαρχία». Το σημείο στο οποίο υπήρξε έντονη διαμάχη ήταν η «θεωρία των τριών κόσμων». Στη διάσπαση συνέτεινε και η δημοσίευση του Εμβέρ Χότζα που καταδίκασε τη «θεωρία των τριών κόσμων». Με αφορμή αυτή την ανακοίνωση ο Ισαάκ Ιορδανίδης αποχωρεί υποστηρίζοντας πως είναι ο μόνος που στηρίζει τη θεωρία του Μάο Τσε Τουνγκ. Στην αποχώρηση τον ακολούθησαν και ο Πασχάλης Βάσκος και ο Γαβρήλος Παπαδόπουλος οι οποίοι ενώ αρχικά τάχθηκαν με την πλειοψηφία του συνεδρίου υπέρ της άποψης του Εμβέρ Χότζα και πήραν μέρος για την ανάδειξη του ΠΓ, στη συνέχεια πείσθηκαν από τον Ισαάκ Ιορδανίδη και πήραν μέρος στο αντισυνέδριο που διοργάνωσε⁷³⁰.

Στις 13 Νοεμβρίου 1976 το ΚΚΕ (μ-λ) κυκλοφόρησε τετρασέλιδη ανακοίνωση με τίτλο «Σχετικά με την αντικομματική ομάδα». Η ανακοίνωση ξεκινά ονομάζοντας δύο πρώην στελέχη της ΟΜΛΕ γράφοντας «η αντικομματική ομάδα Ισαάκ Ιορδανίδη – Πέτρου Κουφοβασίλη επιτίθεται απεγνωσμένα στο Κόμμα μας καθώς και στο κίνημα της Συνεπούς Αριστεράς»⁷³¹

Σύμφωνα με το κείμενο ο Ι.Ιορδανίδης μειοψήφησε στο Συνέδριο, αποχώρησε από αυτό και οι οπαδοί του ενώ συμμετείχαν στις διαδικασίες αποχώρησαν μία ημέρα μετά.

Την προσυνεδριακή συζήτηση επηρέασαν ασφαλώς και οι θέσεις που είχαν εκφραστεί από το ΚΚΚ, κυρίως με τη λεγόμενη «θεωρία των τριών κόσμων»⁷³².

⁷³⁰ Πολύδωρος Δανιηλίδης, Ο Πολύδωρος θυμάται, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1990, σ.296-297. Κώστας Γκριτζώνας, Το Μαρξιστικό Λενινιστικό Κίνημα στην Ελλάδα, Καρδίτσα 2007, σ.136-137

⁷³¹ Σχετικά με την αντικομματική ομάδα, Ανακοίνωση του ΠΓ, ΚΚΕ (μ-λ), Αθήνα, 13 Νοεμβρίου 1976, σ.2

⁷³² Ο Μάο είχε διατυπώσει τη θεωρία πως στον κόσμο υπάρχουν τρία διαφορετικά συστήματα. Υπάρχουν χώρες που έχουν καπιταλισμό, χώρες που έχουν σοσιαλισμό και χώρες που έχουν τέτοια κοινωνική δομή που δεν μπορούν να καταταχθούν σε κανένα από τα δύο πιο πάνω συστήματα. Τέτοιες χώρες ήταν η Ινδία, η Γιουγκοσλαβία, η Ινδονησία κ.ά., Η θεωρία του προέδρου Μάο για τους τρεις κόσμους είναι μία σημαντική προσφορά στο Μαρξισμό

Τα όποια ιδεολογικά ζητήματα και οι όποιες άλλες πολιτικές διαφωνίες που προβλήθηκαν δεν δικαιολογούσαν μια διάσπαση. Κυρίαρχο ρόλο έπαιξαν νοσηρές καταστάσεις και νοοτροπίες, ιδιαιτερότητες χαρακτήρων και άκρατος υποκειμενισμός που είχαν καλλιεργηθεί από παλιά ανάμεσα στα δύο βασικά στελέχη της παλιάς φρουράς και που επέδρασαν και στο διάστημα 1971-1974 αρνητικά στη γρήγορη ανασυγκρότηση των δυνάμεων της ΟΜΛΕ στο εσωτερικό⁷³³.

Έχει σημασία εδώ να αναφέρουμε ότι πριν τη σύγκλιση του Συνεδρίου μεταξύ ΟΜΛΕ και ΜΛΟ, επισκέφθηκε την Κίνα αντιπροσωπεία της ΟΜΛΕ το Δεκέμβριο του 1974, η οποία αποτελούνταν από τους Ισαάκ Ιορδανίδη, Κώστα Μαλαφέκα και Στέλιο Μανούσακα από την Ελλάδα και από τους Πολύδωρο Δανιηλίδη και Γαβρήλο Παπαδόπουλο από τις ανατολικές χώρες.

Οι συζητήσεις στο Πεκίνο με την αντιπροσωπεία της ΚΕ του ΚΚΚ κράτησαν πολλές μέρες. Επεκτάθηκαν αναλυτικά σε όλα τα διεθνή θέματα. Επίσης για την κατάσταση στην Κίνα, την Πολιτιστική Επανάσταση και τη σοσιαλιστική οικοδόμηση. Τα στελέχη του μ-λ κινήματος Ελλάδας και υπερορίας ενημέρωσαν τους Κινέζους για την κατάσταση στη χώρα, για τη δράση του κινήματός όλα τα χρόνια και κατά τη διάρκεια της Χούντας καθώς και για τον προσανατολισμό για την ίδρυση του ΚΚΕ (μ-λ).

Όπως αναφέρει ο Στέλιος Μανούσακας εντύπωση έκαναν οι γνώσεις, με λεπτομέρειες μάλιστα, που είχαν για την ιστορία του ΚΚΕ, τον Ν.Ζαχαριάδη, την αντίσταση και τον εμφύλιο.

- *Λενινισμός*. Άρθρο της σύνταξης της "Λαϊκής Ημερησίας" του Πεκίνου. Επεξηγήσεις για το άρθρο από την Επιθεώρηση του Πεκίνου, Αθήνα (Έκδοση ΕΚΚΕ) 1977

⁷³³ Το συμπέρασμα αυτό εξάγεται από την προφορική μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα. Να σημειώσουμε εδώ πως όταν γίνονται αναφορές για τα δύο πιο παλιά στελέχη εννοούνται ο Ισαάκ Ιορδανίδης και ο Γιάννης Χοτζέας.

Στα μέσα του Δεκεμβρίου του 1974, ύστερα από πρόσκληση του Ινστιτούτου Εξωτερικών Σχέσεων της Κίνας, συμμετέχουν στην αντιπροσωπεία της Ο.Μ.Α.Ε. που πηγαίνει στο Πεκίνο και επισκέπτονται το Τσάο-Σαν, γενέτειρα του Προέδρου Μάο-Τσετουνγκ, από αριστερά προς τα δεξιά, όπως διακρίνονται στη φωτογραφία καθιστοί: Κώστας Μαλαφέκας, Στέλιος Μανούσακας, Πολύδωρος Δανιηλίδης, ο γραμματέας του Τσάο-Σαν, και ο Ισαάκ Ιορδανίδης. Στους όρθιους τρίτος από αριστερά το άλλο μέλος της ελληνικής αντιπροσωπείας Γαβρήλος Παπαδόπουλος. Οι υπόλοιποι είναι μέλη της συνοδείας από το Πεκίνο και διερμηνείς.

Ένα από τα θέματα που έθεσαν οι Έλληνες στους Κινέζους ήταν να τους αναλύσουν τη «*θεωρία των τριών κόσμων*» που βρισκόταν τότε στο επίκεντρο των συζητήσεων στο μ-λ κίνημα στη Δύση ενοχοποιώντας τον Μάο που ζούσε τότε. Τους έδωσαν τρία ντοκουμέντα, υποτίθεται εμπιστευτικά, στα Γαλλικά, να τα μελετήσουν και να τους τα επιστρέψουν. Τα δύο από αυτά τα κείμενα είχαν ήδη διαρρεύσει στη Δυτική Ευρώπη και ήταν στο μεγαλύτερο μέρος τους γνωστά.

Μετά την ολοκλήρωση των επίσημων συνομιλιών, ταξιδέψαν στη γενέτειρα του Μάο, το Σιάο Σαν. Επίσης επισκεφθήκαν τη Σαγκάη καθώς και άλλα μέρη που σχετίζονταν με τη ζωή του Μάο και την ιστορία του ΚΚΚ. Στη

Σαγκάη φιλοξενήθηκαν από την Κομματική Επιτροπή της πόλης. Σε ανεπίσημες συζητήσεις μαζί τους, διαπιστώθηκε ένα κλίμα ζεστό, χαλαρό, λιγότερο ή καθόλου τυπικό ή γραφειοκρατικό συγκριτικά με εκείνο του πρωτοκόλλου στο Πεκίνο. Συνοψίζοντας για το ταξίδι στην Κίνα το 1974 και συνδυάζοντάς το με το Συνέδριο και τη διάσπαση το 1976 εκείνο που πρέπει να παρατηρηθεί είναι ότι στο Πεκίνο κανένα από τα μέλη της ελληνικής αντιπροσωπείας δεν εξέφρασε κάποια διαφωνία ή συμφωνία για τη «*θεωρία των τριών κόσμων*» η οποία όμως συμφωνία με τη συγκεκριμένη θεωρία εκφράστηκε το 1976 από τον Ισαάκ Ιορδανίδη αλλά και αρκετά πριν με σχετική αρθρογραφία του.⁷³⁴

Είναι συχνό σύμπτωμα σε κομμουνιστικό κόμμα, ανατολής και δύσης να υπόκειται τη μία μετά την άλλη διάσπαση. Στο 1^ο συνέδριο της ΟΜΛΕ και η αποχώρηση της ομάδας του Ι. Ιορδανίδη δεν έγινε ξαφνικά. Οι αντιθέσεις υπόβοσκαν. Σίγουρα η σύγκρουση Αλβανίας και Κίνας, η ιστορία της θεωρίας των τριών κόσμων ήταν θέματα που βάραιναν στο Συνέδριο, που έπρεπε να μελετηθούν, αλλά που σίγουρα δεν ήταν αιτία διάσπασης. Η θεωρία των τριών κόσμων και όποιος την κατανόησε και μπορεί και να την εξηγήσει, κατέρρευσε και στην Κίνα.

Ή με την Κίνα ή με την Αλβανία, οι εκβιασμοί φέρνουν, πάντα, τη διάσπαση.

⁷³⁴ Το συμπέρασμα αυτό εξάγεται από την προφορική μαρτυρία του Στέλιου Μανούσακα στη γράφουσα.

Συμπεράσματα

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου ο κόσμος ήταν "νοητά" χωρισμένος σε χώρες με σοσιαλιστικό πολίτευμα και σ' εκείνες που με τον έναν ή τον άλλον τρόπο ελέγχονταν από το καπιταλιστικό σύστημα: αυτή την περίοδο, λοιπόν, ένας ιστορικός θα περίμενε ότι το κυρίαρχο γεγονός θα ήταν η σύγκρουση αυτών των δύο πολιτικά και στρατηγικά αντίθετων και εχθρικών δυνάμεων -εκείνη την περίοδο.

Παραδόξως όμως, δεν είναι αυτό για το οποίο συζητά όποιος ασχολείται, διαβάζει ή ερευνά αυτή την εποχή. Το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα δεν έτυχε της ενδελεχούς επιστημονικής έρευνας χωρίς ο ερευνητής να μην είναι κάτω από τη σημαία των αμερικανικών ή βρετανικών μυστικών υπηρεσιών, πολλές φορές χωρίς να το κρύψουν.

Και αυτή είναι η μία πλευρά της ιστορικής ανάγνωσης, η άλλη πλευρά είναι πώς αντέδρασε η «άλλη πλευρά». Με ποιο τρόπο αντιλόγησε. Εντύπωση προκαλεί η πενιχρή ανάλυση των γεγονότων, των ερμηνειών, και δεν συμπεριλαμβάνω τις αμέτρητες πολιτικές αναλύσεις κομμάτων και ομάδων του πολυδιασπασμένου διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. Και δεν τις προσμετρώ διότι η διάλυση του οράματος μιας άλλης κοινωνίας και η αναζήτηση των λαθών και των υπαιτιών γεννά πάθη. Πάθη που σε αποτρέπουν να «θέσεις τον δάκτυλον επί τον τύπο των ήλων». Η μικρή, αριθμητικά, έρευνα οφείλεται στο ότι οι δύο μεγάλες δυνάμεις του σοσιαλισμού, η Σοβιετική Ένωση και η Κίνα, έστρεψαν την προσοχή τους στη μεταξύ τους αντιπαράθεση.

Στο πρώτο μέρος της διατριβής εξετάζονται οι συνέπειες που δρομολογήθηκαν στη Σοβιετική Ένωση και ευρύτερα στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα με το θάνατο του Ι. Στάλιν. Από τη μελέτη της περιόδου διαπιστώνεται ότι το γεγονός αυτό και ειδικότερα η διαδικασία της αποσταλινοποίησης που ακολουθεί χρησιμοποιείται ως σημείο εκκίνησης μιας αλληλουχίας εξελίξεων με τελικό στόχο τη μετατροπή που επιδιώκει ο Ν.Χρουσόφ.

Στο πλαίσιο αυτό εξετάζεται η συγκρότηση του διαδόχου σχήματος υπό την ηγεσία του Ν.Χρουσόφ που τελικά επικρατεί στη διαμάχη και την εξουσία που

ακολουθεί, ως προοίμιο των ριζικών αλλαγών που ανακοινώνονται στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ και συνιστούν τομή στην εξέλιξη της Σοβιετικής Ένωσης.

Από τη μελέτη των συνεδρίων του ΚΚΣΕ και των διαδικασιών που ακολουθούν προκύπτουν ο βαθμός επιτυχίας της πολιτικής που εφαρμόζεται και οι σχέσεις της Σοβιετικής Ένωσης με την Κομμουνιστική Κίνα.

Από τη μελέτη των διαθέσιμων πηγών συνάγεται το συμπέρασμα πως ο Ν.Χρουσόφ είχε ως σκοπό την εδραίωσή του στη θέση του Γενικού Γραμματέα του ΚΚΣΕ. Η σταθεροποίηση της θέσης του τον οδήγησε στην αποσταλινοποίηση, την εξουδετέρωση των αντιπάλων του μέσα στο ΠΓ. Υπέρμαχος της θεωρίας του ειρηνικού περάσματος και της ειρηνικής συνύπαρξης επεδίωξε να αποδομήσει τον Ι. Στάλιν υποστηρίζοντας την καθιέρωση μίας περισσότερο δημοκρατικής και ελεύθερης σοβιετικής κοινωνίας. Σύμφωνα με τις τοποθετήσεις του, κυρίως στα τρία Συνέδρια που παρουσιάζονται στη διατριβή, η εποχή του σταλινισμού ήταν εποχή φόβου και τρομοκρατίας.

Η επιλογή του για την αποκαθίλωση του Ι. Στάλιν, έγινε, χρονικά, σε απρόσμενη ομιλία αμέσως μετά τη λήξη του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ το 1956. Ο μακροσκελής και ξαφνικός λόγος που σηματοδοτεί την απαρχή του αποσταλινισμού εκφωνήθηκε εκτός του προγράμματος, εν αγνοία των συνέδρων. Δεν το έπραξε, όμως, τυχαία. Μετά τη λήξη του Συνεδρίου, με τη σύμφωνη γνώμη του ΠΓ, ουσιαστικά ανακοίνωσε στους Συνέδρους την έναρξη μίας νέας εποχής στη Σοβιετική Ένωση. Η αναπάντεχη ομιλία είχε σκοπό να αιφνιδιάσει, να αποδυναμώσει τις όποιες αντιρρήσεις και να επιβληθεί ως ο μόνος ισχυρός άντρας στη Σοβιετική Ένωση. Σε μία συνεδριακή διαδικασία που δεν περιλάμβανε ούτε μετέπειτα τοποθετήσεις, ούτε ψηφοφορία. Ο μακροσκελής λόγος του είχε στόχο την αποδόμηση του Ι. Στάλιν, επεκτάθηκε κυρίως σε προσωπικά χαρακτηριστικά και συμπέρανε πως όλες οι κακοδαιμονίες οφείλονταν σε ένα άτομο. Ο στόχος ήταν το ένα πρόσωπο που κατηγορήθηκε για καλλιέργεια άκρατης προσωπολατρίας ενώ άφησε έξω από τα πυρά της κριτικής του τα μέλη του Πολιτικού Γραφείου ως μη έχοντα καμία ευθύνη. Οι κατηγορίες του Ν.Χρουσόφ περιορίστηκαν, κυρίως σε προσωπικό επίπεδο, δεν εμβάθυνε την κριτική του στην πολιτική δραστηριότητα του Ι. Στάλιν και οι κατηγορίες του έφταναν στα όρια της συκοφάντησης.

Η επιλογή του Ν.Χρουσόφ να αιφνιδιάσει τους συνέδρους δείχνει διάθεση επιβολής της δικής του άποψης, περιφρόνηση στις διαδικασίες και φαίνεται πώς ο ίδιος γνώριζε καλά τη μέθοδο. Σύμφωνα με όσα ακολούθησαν, της αποκήρυξης

του Ι. Στάλιν, επιβεβαιώθηκε η επιλογή του αφού ουδείς, επί της ουσίας, τον αμφισβήτησε.

Αξιοσημείωτο είναι και πώς αντιδρούν οι σύνεδροι στο 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ κατά την ανάγνωση της λεγόμενης «μυστικής έκθεσης». Εντυπωσιακή η στάση τους όταν ακούν μεταξύ άλλων και εξωφρενικά ανιστόρητα γεγονότα όπως είναι η στάση του Ι. Στάλιν στον Πατριωτικό Πόλεμο. Δεν υπάρχουν μαρτυρίες για διαμαρτυρίες. Τα καταφανή ψεύδη, τα συκοφαντικά επίθετα προκαλούν απορία γιατί το κοινό το οποίο βρισκόταν σε ηλικία που είχε ζήσει την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου δεν αντέδρασε σε όλα όσα έλεγε ο Ν.Χρυσόφ. Τα αστήριχτα επιχειρήματα φανερώνουν θράσος και υπεροψία από την ήδη επιτευχθείσα επικράτησή του. Γνώριζε ότι το ακροατήριό του ήταν πειθήνιο. Κι όμως στην αίθουσα του Συνεδρίου υπήρχαν στρατηγοί, υπήρχαν άνθρωποι που είχαν πολεμήσει και γνώριζαν. Το γεγονός ότι χρησιμοποιεί ένα τόσο ψευδές επιχείρημα είναι ενδεικτικό ότι η επικράτησή του ήταν τόσο καταφανής, που απέμενε η επίσημη εξαγγελία της αποσταλινοποίησης και του ήταν αδιάφορο αν τα ψεύδη για το ρόλο του Ι. Στάλιν στον πόλεμο αποδυνάμωναν και τα υπόλοιπα επιχειρήματά του.

Ο Ν.Χρυσόφ επιλέγει να προωθήσει τη διαδικασία αποσταλινοποίησης εκτός Σοβιετικής Ένωσης με προσωπική παρουσία στην Πολωνία επειδή εκεί υπάρχουν λαϊκές αντιδράσεις όπως αποδεικνύουν και οι σοβαρές εργατικές κινητοποιήσεις και συγκρούσεις στο Πόζναν λίγους μήνες αργότερα. Εκμεταλλεύεται το θάνατο του ΓΓ του Πολωνικού Κόμματος Μπ.Μπιερούτ, υπό αμφισβητούμενες συνθήκες, για να λάβει μέρος στην εκλογή του διαδόχου του, Βλ.Γκομούλκα που είχε εκδιωχθεί από τον Ι. Στάλιν αλλά και να εκφωνήσει στο πλαίσιο των διαδικασιών τη δεύτερη ομιλία του με θέμα την αποσταλινοποίηση.

Το ΚΚ Γαλλίας στον απολογισμό του εκτίμησε θετικά την εισήγηση του Ν.Χρυσόφ *«για την προσωπολατρία του Ι. Στάλιν και τις επιπτώσεις της»* αν και διαφώνησε, όχι όμως σθεναρά, στο ρόλο του Ι. Στάλιν. Την ίδια στάση κράτησε και το ΚΚ Ιταλίας μέσω των δηλώσεων του Γενικού Γραμματέα του, Π.Τολιάτι. Τα δύο μεγάλα ΚΚ της Δυτικής Ευρώπης αρκέστηκαν να διατυπώσουν, χωρίς να εμβαθύνουν, την άποψή τους για την υστεροφημία του Ι. Στάλιν αγνοώντας και τον τρόπο που επιβλήθηκε η αποσταλινοποίηση και χωρίς να σχολιάζουν έστω και μία από τις αιτιάσεις του Ν.Χρυσόφ. Κράτησαν αποστάσεις από το θέμα αυτό στηρίζοντας ουσιαστικά τον Ν.Χρυσόφ ο οποίος για τα επόμενα οκτώ χρόνια θα ήταν η πιο ισχυρή και ακλόνητη πολιτική προσωπικότητα της Σοβιετικής Ένωσης.

Όσον αφορά στη στάση του ΚΚ Κίνας οι πηγές παρουσιάζουν ένα κόμμα που εξ αρχής στήριξε το 20^ο Συνέδριο, τις αλλαγές που αυτό ψήφισε και φυσικά δεν σχολίασε αρνητικά τη «μυστική έκθεση». Η μόνη αντίφαση -και μέχρι στιγμής, με τις πηγές που διαθέτουμε ανεξήγητη- στη στήριξη που πρόσφερε, αρχικά, η Κίνα στον Ν.Χρυσόφ είναι η ομιλία του Μάο στη 2^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚ Κίνας, Νοέμβριος 1956, με την γνωστή αναφορά στα «δύο 'σπαθιά'. Το ένα είναι ο Λένιν και το άλλο ο Στάλιν. Το σπαθί του Στάλιν πετάχτηκε μακριά από τους Ρώσους»⁷³⁵. Ουσιαστικά όμως και εν τοις πράγμασι το ΚΚ Κίνας φαίνεται να ταυτίζεται με την «μυστική έκθεση». Η διαφωνία του ΚΚΚ αρχίζει να γίνεται περισσότερο εμφανής και έντονη μετά το 1960 με τη δημοσίευση σειράς κειμένων σχετικών και με το 20^ο Συνέδριο. Τα κείμενα των Κινέζων παρουσιάζουν αντιφάσεις όσον αφορά τη στάση τους απέναντι στον Ι.Στάλιν και εγείρουν σοβαρές αντιρρήσεις αν η τελική διαφωνία Κίνας και ΣΕ έγινε με αφορμή την αποσταλινοποίηση. Οι Κινέζοι, στα πρώτα χρόνια μετά το 20^ο Συνέδριο, στο δημόσιο λόγο τους, κρατούν στάση που ενώνει το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα χωρίς να δημοσιεύουν όποιες αντιρρήσεις έχουν για το πρόσωπο του Ι.Στάλιν, και για την κατάσταση στη Γιουγκοσλαβία, όπως αποδεικνύεται από τα απόρρητα έγγραφα που δημοσιοποιήθηκαν μετά το 1993. Η μελέτη των επιχειρημάτων των Κινέζων εντυπωσιάζει και για την παντελή απουσία στα κείμενά τους για τη δράση της αντικομματικής ομάδας, τις απομακρύνσεις ηγετικών στελεχών από την ΚΕ καθώς και την αρχική έλλειψη αναφοράς στον Ι.Στάλιν και τη σταδιακή αλλαγή της γραμμής από το 1960 και μετά.

Στο δεύτερο μέρος της διατριβής και στο πλαίσιο των προβλημάτων προσαρμογής που αντιμετωπίζουν οι πολιτικοί πρόσφυγες του ΔΣΕ, εξετάζονται η πρόσληψη και η καταλυτική επίδραση της αποσταλινοποίησης στη συνοχή των κομματικών οργανώσεων του ΚΚΕ και οι συνέπειες που αυτή έχει στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα στην περίοδο που εξετάζεται.

Εξετάζονται οι αιτίες που καθορίζουν και οι λόγοι που εξηγούν ή τουλάχιστον προτείνονται, όσον αφορά στην εξέλιξη του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος στο πλαίσιο των ανατροπών που προκάλεσαν στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο η επικύρωση και εφαρμογή της αποσταλινοποίησης που εισηγήθηκε ο Γ. Γραμματέας του ΚΚΣΕ Ν.Χρυσόφ στο 20^ο Συνέδριο.

Η υποχώρηση των δυνάμεων του ΔΣΕ στις χώρες της Ανατολικής

⁷³⁵ Εκλογή έργων του Μάο Τσε Τουνγκ, τ. V, Μορφωτικές Εκδόσεις (Αθήνα), 1977, σ.384

Ευρώπης εξηγείται ως η μόνη διαθέσιμη λύση μετά την ήττα τους από τον Εθνικό Στρατό τον Αύγουστο του 1949.

Η επιχείρηση διάσωσης των ηττημένων εξελίσσεται σε συντονισμένη και έμπρακτη πράξη αλληλεγγύης και ένταξης στις κοινωνίες που τους υποδέχονται.

Η διαδικασία λήψης των αποφάσεων που διέπουν την εφαρμογή και την εξέλιξη αυτής της ιδιάζουσας πτυχής της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, λανθάνει ακόμα, χάρις στον ανεξήγητο και οπωσδήποτε υπερβάλλοντα ζήλο των σχετικών αρχειακών υπηρεσιών.

Το γεγονός ότι η διασπορά των πολιτικών προσφύγων στις χώρες των Λαϊκών Δημοκρατιών και τη Σοβιετική Ένωση δεν έγινε ισομερώς πρέπει να οφείλεται σε αποφάσεις που πάρθηκαν στο κέντρο λήψης αποφάσεων στη Μόσχα. Την υπόθεση αυτή στηρίζει η απόφαση να μεταφερθεί το στρατιωτικό σκέλος του Δημοκρατικού Στρατού στη Σοβιετική Ένωση και συγκεκριμένα στην Τασκένδη στην πρωτεύουσα της απομακρυσμένης Σοβιετικής Δημοκρατίας του Ουζμπεκιστάν και στη γειτονική πόλη Τσιρτσίκ.

Η επιλογή της Τασκένδης πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο αποφυγής από τη Σοβιετική Ένωση ενδεχόμενων εντάσεων στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Η εγκατάσταση ενός συμπαγούς και εμπειροπόλεμου τμήματος που διατηρεί και τη στρατιωτική δομή του, ιδιαίτερα σε χώρα της Ανατολικής Ευρώπης, όπου η Σοβιετική Ένωση προσπαθεί να εδραιώσει σοσιαλιστικό καθεστώς.

Είναι γεγονός ότι τα στελέχη του ΔΣΕ πολλά από τα οποία συμμετείχαν και στον ΕΛΑΣ αντιμετωπίζουν απότομα και μέσα σ' ένα σύντομο χρονικό διάστημα, ως πολιτικοί πρόσφυγες πλέον, μεγαλύτερες δυσκολίες προσαρμογής σε ένα εντελώς διαφορετικό περιβάλλον.

Η επίβλεψη και η επέμβαση από τις αρμόδιες υπηρεσίες των χωρών υποδοχής είναι οπωσδήποτε καταλυτικές ιδιαίτερα στη Σοβιετική Ένωση και για τον επιπλέον λόγο ότι αφορά την πολυπληθέστερη κομματική οργάνωση και εκείνη που διαπερνά εντονότερα το αίσθημα της ήττας.

Επειδή ακριβώς αυτή την ήττα και τις συνέπειές της την υπέστησαν οι ίδιοι ως σύνολο, αλλά οπωσδήποτε και ως άτομα, η αναπόφευκτη επεξεργασία των αιτιών της έρχεται πολύ συχνά σε αντίθεση με την κομματική γραμμή ως προς την ορθότητα των αποφάσεων της ηγεσίας.

Ο έρανος τιμής, η ανακαταγραφή αλλά και ο επαναπατρισμός των πολιτικών προσφύγων συνιστούν τρία κομβικά σημεία στη σχεδόν τριαντάχρονη διαβίωσή τους στις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση.

Στην πολιτική προσφυγιά το ΚΚΕ επέβαλε την ανακαταγραφή των μελών του. Ως οργανωτικό μέτρο, σωστό. Έπρεπε να καταγραφούν τα μέλη του που είχαν σκορπίσει σε 6 χώρες. Οι μυστικές υπηρεσίες και της Ελλάδας και άλλων χωρών δρούσαν και προσπαθούσαν να παρεισφρήσουν στις γραμμές του. Παρ' όλα αυτά η ανακαταγραφή με τον σκληρό γραφειοκρατικό τρόπο που εφαρμόστηκε έφερε αναταραχή, δυσπιστία ανάμεσα σε συντρόφους που ούτε δύο χρόνια πριν ο ένας έσωζε τη ζωή του άλλου. Με πρώτη υπαίτια αυτών των φαινομένων, που δεν περιποιούν τιμή στους πρώην μαχητές/τριες, την ηγεσία του ΚΚΕ, δηλαδή τον Νίκο Ζαχαριάδη. Δεν διαπιστώνεται δημόσια αυτοκριτική από τα μέλη του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ για τα οποία δεν έχει καταγραφεί καμία δημόσια τοποθέτηση για τυχόν λάθη αποφάσεων και πράξεων από τη μεριά τους.

Η διαδικασία εφαρμογής του Εράνου Τιμής, όπως ονομάστηκε, για την οικονομική στήριξη των πολιτικών κρατουμένων και των οικογενειών των εκτελεσμένων και δολοφονημένων συντρόφων τους, αποκάλυψε την αυτοθυσία των πολιτικών προσφύγων αλλά και τις οργανωτικές αδυναμίες και τη γραφειοκρατική διεκπεραίωση που επιβαρύνθηκε από τη διασπορά τους στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Σε γενικές γραμμές και η ανακαταγραφή και ο έρανος τιμής ήταν δύο διαδικασίες ανασύνταξης του κόμματος και έμπρακτης αλληλεγγύης, με αυτή την πρόθεση ξεκίνησαν και έγινε μεγάλη προσπάθεια να κρατηθούν σε αυτό το πλαίσιο. Ο επαναπατρισμός ήταν ο διακαής πόθος όλων των πολιτικών προσφύγων. Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες ήρθαν αντιμέτωποι στον επαναπατρισμό τους με λεηλατημένες περιουσίες, κρατικές δομές που τους αντιμετώπιζαν ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας, χωρίς να τους αναγνωρίζουν πτυχία και προϋπηρεσία, χωρίς περίθαλψη, με ανεργία.

Αυτό που δεν μπόρεσαν να πετύχουν οι εκτελέσεις, τα βασανιστήρια, οι εξορίες και οι φυλακίσεις στη χώρα τους, κατάφερε να επιτευχθεί με τη στάση της πολιτικής ηγεσίας του ΚΚΕ, την ήττα του ΔΣΕ και την επέμβαση των Σοβιετικών. Η θρυλική ενότητα των κουκουέδων ράγισε στην πολιτική προσφυγιά.

Γιατί το σύνολο του κόμματος υπάκουσε στη Συμφωνία της Βάρκιζας και το 1955 και το 1956 ένα μεγάλο κομμάτι των μελών του αντέδρασε; Το αντίθετο θα ήταν πιο πειστικό.

Οι πολιτικοί πρόσφυγες έφυγαν ενιαίοι, μία γροθιά, γύρισαν διαφορετικοί, διασπασμένοι, αλλιώτικοι. Αιτία ήταν η απομυθοποίηση της ΣΕ, δεν βρήκαν την ωραιοποιημένη εικόνα που είχαν πλάσει στο μυαλό και την καρδιά τους, διαπίστωσαν φαινόμενα και καταστάσεις που δεν συμβάδιζαν με την ιδεολογία τους.

Η ειδοποιός διαφορά που διακρίνει την περίπτωση των πολιτικών προσφύγων της μετεμφυλιακής περιόδου από τις υπόλοιπες περιπτώσεις είναι το ιδεολογικό πρόσημο. Αυτό τους χαρακτηρίζει ως την πλέον μαζική πολιτική προσφυγιά και επιδρά καθοριστικά στην αντιμετώπισή τους από τις κρατικές δομές ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας στις διαδικασίες επαναπατρισμού τους.

Η πολιτική διαδρομή του Νίκου Ζαχαριάδη, καθόρισε και καθορίστηκε από την ήττα του εμφυλίου πολέμου και από τα γεγονότα στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης και την ΕΣΣΔ σε σχέση με τους πολιτικούς πρόσφυγες.

Η πορεία του στο μικροσκόπιο, ταυτίζεται, όπως είναι φυσικό με την πορεία του ΚΚΕ και κρίνεται και κατακρίνεται έως και την 7^η πλατιά ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, το 1957. Από το 1957 ο Ν. Ζαχαριάδης θα αποτελεί, τύποις, παρελθόν για το ΚΚΕ, επί της ουσίας όμως θα εξακολουθεί να πρωταγωνιστεί συμπορευτής ή αντίμαχος στις αντίπαλες ιδεολογικές ομάδες που θα σχηματιστούν ανάμεσα στους πολιτικούς πρόσφυγες.

Τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Τασκένδη, το Σεπτέμβριο του 1955, ο χωρισμός των συντρόφων σε δύο στρατόπεδα, οι εκατέρωθεν παρεμβάσεις στις διαδικασίες, οι συγκρούσεις μεταξύ τους και ο διωγμός των ηττημένων δεν τιμούν ούτε τη σοβιετική παρέμβαση στα εσωτερικά του ΚΚΕ αλλά ούτε και την καθοδήγηση του ΚΚΕ. Με δεδομένη, την χρόνια και ευθεία παρέμβαση των Σοβιετικών στα εσωτερικά του ΚΚΕ η επέμβαση στην Κομματική Οργάνωση Τασκένδης ήταν αναμενόμενη επιπλέον των ειδικών χαρακτηριστικών αυτής της οργάνωσης. Είναι γεγονός όμως ότι η εξέλιξη αυτής της κρίσης, η σφοδρότητα της σύγκρουσης και οι συνέπειές της συνιστούν ένα μελανό σημείο στις σχέσεις ΚΚΣΕ και ΚΚΕ.

Ο έλεγχος των διαθέσιμων πηγών οδηγεί στο συμπέρασμα πως στελέχη του ΚΚΕ, πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, με αφορμή τα αίτια της ήττας

του εμφυλίου πολέμου, οδηγήθηκαν σε αμφισβήτηση της εξήγησης της ήττας από το Πολιτικό Γραφείο. Έθεσαν ερωτηματικά κατά πόσο ήταν επαρκής η ανάλυση των αιτιών της ήττας. Αυτά τα στελέχη, τα οποία ήταν και τα πιο ευάλωτα όσον αφορά στην αφοσίωσή τους στο κόμμα τους, ήρθαν σε επαφή με τις αρμόδιες μυστικές υπηρεσίες της Σοβιετικής Ένωσης. Συνεργαζόμενοι ή ακριβέστερα υπό την καθοδήγηση των μυστικών υπηρεσιών και του ΚΚΣΕ προκάλεσαν τα επεισόδια στην Τασκένδη ώστε να χρησιμοποιηθούν εις βάρος του Νίκου Ζαχαριάδη και να προκύψει ομαλότερα η απομάκρυνσή του από το ΚΚΕ. Δεν τεκμηριώνεται η διατυπωμένη άποψη ότι τα γεγονότα στην Τασκένδη προκλήθηκαν από τη στάση και τη δράση του Νίκου Ζαχαριάδη. Αδιαμφισβήτητο είναι πως αυτές οι υπηρεσίες βρήκαν πρόσφορο έδαφος και δρούσαν στην Τασκένδη όπως και στις Λαϊκές Δημοκρατίες για την προφύλαξη της χώρας τους από τις χιλιάδες πολιτικούς πρόσφυγες που εισήλθαν ανεξέλεγκτοι στις χώρες τους και δεν είχαν τα κατάλληλα διαπιστευτήρια. Αυτό το ξεκαθάρισμα ανέλαβε η ανακαταγραφή από το ΚΚΕ.

Η εξέλιξη των γεγονότων με την επέμβαση της ηγεσίας της Σοβιετικής Ένωσης στις διαδικασίες του ΚΚΕ με την 6^η πλατιά Ολομέλεια το 1956 που τοποθετεί επικεφαλής του γραφείου της ΚΟΤ τον Πάνο Δημητρίου εξηγεί γιατί ο Ν.Ζαχαριάδης απέτυχε να πάρει τον έλεγχο του ΚΚΕ. Το βαθύ ρήγμα που προκλήθηκε στο ΚΚΕ στην Τασκένδη, οι μαζικές διαγραφές στα «ζαχαριαδικά» μέλη, η δημιουργία παράλληλων ΚΟΒ προκάλεσαν νέες απηνείς διώξεις, φυλακίσεις, εξορίες το 1962, με προτροπή της ηγεσίας του ΚΚΕ.

Η ιδεολογικοπολιτική στροφή της Σοβιετικής Ένωσης δεν θα μπορούσε να επιβληθεί στο ΚΚΕ με το Νίκο Ζαχαριάδη Γενικό Γραμματέα. Αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να απομακρυνθεί από την ηγεσία του ΚΚΕ όσο πιο «διακριτικά» γινόταν. Και επειδή ο Νίκος Ζαχαριάδης ήταν ένας δημοφιλής ηγέτης η απομάκρυνσή του έπρεπε να έχει τη βαρύτητα της σφραγίδας μιας Διεθνούς Επιτροπής, που τα μέλη της είχαν το κύρος στελεχών από τις Λαϊκές Δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση, των οποίων η αίγλη και το «αλάθητο» δεν θα μπορούσε να αμφισβητηθεί.

Η επέμβαση της Διεθνούς Επιτροπής στα εσωτερικά του ΚΚΕ είναι άμεση συνέπεια του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ που σηματοδοτεί την επίσημη, πλέον, προσπάθεια ανατροπής της ηγεσίας του ΚΚΕ επειδή στο περιθώριο του Συνεδρίου συγκλήθηκε η Διεθνής Επιτροπή.

Από τις έως τώρα γνωστές παρεμβάσεις, δηλώσεις και πράξεις των Σοβιετικών στα γεγονότα της Τασκένδης εξάγεται το συμπέρασμα πως η συγκρότηση της Διεθνούς Επιτροπής είχε από πολύ πριν αποφασιστεί, απλώς ανακοινώθηκε στον Νίκο Ζαχαριάδη επί τη ευκαιρία της παρουσίας του στο Συνέδριο.

Η επίσημη δικαιολογία για την επέμβαση στο ΚΚΕ της Διεθνούς Επιτροπής ήταν τα πολλά γράμματα διαμαρτυρίας που δέχτηκαν από μέλη της Κ.Ε. του ΚΚΕ και άλλα μέλη του κόμματος. Επιπλέον, η Διεθνής Επιτροπή διευκρίνισε ότι επεμβαίνουν σε δράσεις της καθοδήγησης του ΚΚΕ, που γι' αυτές έχουν απαντήσει τα όργανα, επειδή όμως είναι λαθεμένη η γραμμή, η επιτροπή επανέρχεται. Ενδεικτικό της τεταμένης κατάστασης και της ωμής παρέμβασης είναι και το γεγονός πως στα επίσημα κείμενα του ΚΚΕ που κυκλοφόρησαν το 1958 και το 1959 δεν αναφέρεται πουθενά η Διεθνής Επιτροπή, πολλώ μάλλον η εισήγησή της.

Το κατηγορητήριο ήταν βαρύ και ποικίλο και εστίαζε στην πολιτική γραμμή του Νίκου Ζαχαριάδη και τα λάθη που έκανε.

Τα μέλη της επιτροπής κρίνουν προηγούμενες αποφάσεις του ΚΚΕ, επί ηγεσίας Νίκου Ζαχαριάδη, τις οποίες με τη γνωστή παρέμβαση των Σοβιετικών στα εσωτερικά του ΚΚΕ είχαν εγκρίνει την εποχή που αποφασίστηκαν.

Εκτός από την εισήγηση του Γκ.Ντεζ είναι χαρακτηριστική η μεταστροφή των κομματικών στελεχών που αποκαλύπτεται από τις τοποθετήσεις τους στην Ολομέλεια. Σχεδόν στο σύνολό τους όχι μόνο αποδέχτηκαν την εισήγηση του Γκ. Ντεζ αλλά μίλησαν για τον Ν.Ζαχαριάδη με τους σκληρότερους χαρακτηρισμούς. Στο σύνολό τους σχεδόν, «εν μία νυκτί» κατάλαβαν ότι τόσα χρόνια χειραγωγούνταν από τον Νίκο Ζαχαριάδη, όταν έπαιρναν αποφάσεις για κομβικά ζητήματα που αφορούσαν όχι μόνο τα μέλη του ΚΚΕ αλλά και ολόκληρο τον ελληνικό λαό, χωρίς να καταλαβαίνουν τι αποφασίζουν. Μεγάλος αριθμός μελών παρουσιάζονται στους λόγους τους, ότι αυτοί δεν ήξεραν, δεν καταλάβαιναν. Η στάση τους επιπλέον μπορεί να εξηγηθεί και από το ότι αντιμετώπιζαν διαγραφή. Πολιτικά τους επηρέασε η στάση της ΣΕ που γι αυτούς ήταν το ζητούμενο των αγώνων τους, η πολιτική τους στάση και δράση παλινωδούσε και άλλαζε σύμφωνα με τις άνωθεν επιταγές και σε αντίθεση με τη συνεπή στάση των μελών του κόμματος σε φυλακές και εξορίες. Σ' αυτή τη μεταστροφή των στελεχών συνέβαλε το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ορισμένων ενώ σε άλλους προείχε η ατομική τους τακτοποίηση. Στις εκτιμήσεις αυτές αν προστεθούν και ψυχολογικοί λόγοι όπως

είναι η απογοήτευση της ήττας, η διαχείριση της νέας ζωής στο εξωτερικό, η βίωση του ξενιτεμού, ίσως δωθεί μία απάντηση στην αντιφατική και ασυνεπή πολιτική θέση.

Όσοι αρνιόνταν τη διαδικασία και τις αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας αντιμετώπιζαν τη διαγραφή τους. Είναι και αυτό μία εξήγηση.

Από τις πιο μαύρες σελίδες της ιστορίας της αριστεράς είναι οι διώξεις που υπέστησαν μαρξιστές λενινιστές από τους μαρξιστές λενινιστές, πρώην συντρόφους τους, λόγω της πολιτικής τους, πλέον, διαφωνίας.

Αναπόσπαστο και αναπόφευκτο, όπως προκύπτει από τη σχετική τεκμηρίωση, τμήμα της εξέλιξης του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος στην υπερορία είναι οι καταγεγραμμένες καταδίκες, φυλακίσεις, εξορίες και εκτοπισμοί Ελλήνων κομμουνιστών, στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ, οι οποίοι από το 1955 και μετά διαφώνησαν με το ΚΚΕ και το ΚΚΣΕ. Διαφώνησαν όχι ως συγκροτημένο σώμα αλλά με διάφορες αφετηρίες και κατευθύνσεις, το θέμα όμως είναι ότι με την εμφάνιση των διαφωνιών δρομολογήθηκαν διώξεις με παρότρυνση και του ΚΚΕ.

Αυτές οι μελανές σελίδες διώξεων συνιστούν ένα επαναλαμβανόμενο φαινόμενο στην ιστορία του κόμματος με στόχο όσους διαφωνούν με την εκάστοτε ηγεσία του ΚΚΕ.

Με βάση την τεκμηρίωση που εντοπίστηκε διαπιστώνεται η έλλειψη και της παραμικρής ανοχής στην κριτική, στη διαφωνία, τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους για ελευθερία του λόγου των πολιτικών προσφύγων που διαφωνούν. Στο πλαίσιο αυτό η επιβολή του κρατικού μηχανισμού των χωρών της Σοβιετικής Ένωσης, της Ρουμανίας, της Πολωνίας, της Βουλγαρίας, της Ουγγαρίας, της Τσεχοσλοβακίας απέβλεπε στη φυσική και ψυχική εξόντωσή τους. Τα κράτη αυτά προέβησαν σε αποτρόπαιες πράξεις και συνθήκες βασανισμού που είναι φύσει αντίθετες με την ιδεολογική τους καταβολή.

Στόχος ήταν και πολιτικοί πρόσφυγες οι οποίοι είτε ανήκαν σε πολιτικά μορφώματα τα οποία υποστήριζε η εφημερίδα "Επαναστάτης" είτε άλλοι κατά μόνας που είχαν ενάντια άποψη στα τεκταινόμενα στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ κυρίως μετά το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Οι τιμωρίες των «απειθαρχών» σχεδόν πανομοιότυπες με μερικές διαφορές όπως έχει ήδη αναπτυχθεί στη διατριβή.

Ενδεικτική της υπονόμευσης της παρουσίας και αποδοχής τους είναι η

στέρηση της ιδιότητας του πολιτικού πρόσφυγα που παρατηρείται κυρίως σε Βουλγαρία και Ουγγαρία. Η στέρηση αυτής της ιδιότητας στους Έλληνες αγωνιστές στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης ήταν ό,τι πιο απάνθρωπο θα μπορούσε να επιβληθεί στους μαχητές του ΕΛΑΣ και του ΔΣΕ.

Με την εξέταση του μαρξιστικού – λενινιστικού κινήματος και των περιοδικών που το εκφράζουν επιχειρείται να αποτυπωθεί στο χώρο του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος η επίδραση των θέσεων του ΚΚ Κίνας. Η εξέλιξη στο παγκόσμιο κομμουνιστικό σκηνικό, η ρήξη της Σοβιετικής Ένωσης με την Κίνα επηρέασε πολιτικά και οργανωτικά μερίδα κομμουνιστών στην Ελλάδα αλλά και την υπερορία. Τα περιοδικά «Αναγέννηση» και «Επαναστάτης» δεν κυκλοφόρησαν με αφορμή τη διαφωνία των μελών του ΚΚΕ στο 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ το 1956. Τα γέννησε η διάσπαση τού μέχρι τότε ενιαίου διεθνούς κομμουνιστικού μετώπου. Ένδειξη, τουλάχιστον αρχικά της απήχησης που είχαν στο χώρο των πολιτικών προσφύγων είναι οι 4.800 υπογραφές τους που στήριξαν την προσπάθεια έκδοσης του «Επαναστάτη». Και τα δύο περιοδικά εκπροσωπούσαν το ρεύμα το οποίο πολιτικά εκφραζόταν από την Κίνα. Οι οπαδοί αυτών των περιοδικών πολιτικά επιχειρηματολογούσαν κατά του Νίκου Ζαχαριάδη και του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ. Παρά τις κατά καιρούς προσωπικές εκτιμήσεις, δεν υπάρχουν μαρτυρίες για την σκόπιμη εμφάνιση της κινεζόφιλης ομάδας της «Αναγέννησης» ύστερα από παρέμβαση της Κίνας. Το ίδιο ισχύει για το περιοδικό «Σπίθα» που εκδίδεται στην Τσεχοσλοβακία και την εφημερίδα «Συνεπής Πάλη» στο Τορόντο του Καναδά.

Επειδή το «μ-λ» κίνημα στην Ελλάδα, πριν από τη Χούντα, είχε περιορισμένες οργανωμένες δυνάμεις που δέχθηκαν αλλεπάλληλες διώξεις, συλλήψεις, εξορίες και φυλακίσεις στη διάρκεια της είχε ως αποτέλεσμα να αδυνατεί να ανασυγκροτηθεί και να αναπτυχθεί μετά την πτώση της.

Τελικά, κανένα από τα «μ-λ» κινήματα της Δυτικής Ευρώπης ήδη πριν από τη δεκαετία του '80 και πιο πριν, δεν απέφυγε τις αλλεπάλληλες διασπάσεις, τη συρρίκνωση και την ολοκληρωτική διάλυσή του, με μικροεστίες να προσπαθούν, ανεπιτυχώς, να διατηρήσουν την παρουσία τους.

Η αποσταλινοποίηση, το "ειρηνικό πέραςμα" και η ειρηνική συνύπαρξη αντίθετων πολιτικών και οικονομικών συστημάτων αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά της δεκαετούς πολιτικής επικράτησης του Ν.Χρουσόφ στην ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης.

Παράλληλα στη Σοβιετική Ένωση και τις Λαϊκές Δημοκρατίες οι χιλιάδες ηττημένοι μαχητές του ΔΣΕ προσπαθούσαν να ενσωματωθούν στο νέο περιβάλλον και να διαχειριστούν τη βαριά ήττα και την πολιτική προσφυγιά. Με τη στήριξη των Σοβιετικών, κυρίως μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν, πολιτικοί αντίπαλοι του Νίκου Ζαχαριάδη προκάλεσαν ρήγμα στο ΚΚΕ και κατάφεραν να τον απομακρύνουν οριστικά από το Κόμμα. Η αφανής διάσπαση του ΚΚΕ με τα γεγονότα της Τασκένδης το 1955 εμφάνισε και το αλγηνό φαινόμενο των διώξεων των αντιφρονούντων στο ΚΚΕ.

Η νέα πολιτική που καθιέρωσε ο Ν.Χρουσόφ, η επιτυχημένη επιβολή της Σοβιετικής Ένωσης στο ΚΚΕ και η σταδιακή απόσχιση του ΚΚ Κίνας από την επιρροή της Σοβιετικής Ένωσης οδήγησε μία ομάδα Ελλήνων αλλά και ξένων κομμουνιστών σε διαφορετική πολιτική και οργανωτική κατεύθυνση. Στο ελληνικό κίνημα εκφράστηκε με το περιοδικό "Αναγέννηση" στην Ελλάδα και με το περιοδικό "Επαναστάτης" στην υπερορία. Σ' ένα πολιτικό χώρο που είχε ήδη δοκιμαστεί από εσωτερικές κρίσεις και διώξεις, η προσπάθεια να συγκροτηθεί ισχυρός αντίπαλος πόλος με την ίδρυση της Οργάνωσης Μαρξιστών-Λενινιστών Ελλάδας (ΟΜΛΕ), οδήγησε γρήγορα σε διάσπαση και τελικά σε μααρασμό επειδή είχε περιορισμένη ιδεολογική απήχηση.

ΠΡΟΣΜΟΝΗ ✓

Προσμένει ἡ ~~πρόνοια~~, ἡ γυναῖκα, ἡ ἀδελφή
 προσμένει ἡ κόρη, τὸ παιδί
 προσμένει ἡ κοίτη, τὴν πᾶσι πιδὴ
 ἐνωμένοι ἀδέρφια γιὰ πάντα μαζί.

Τοὺς ξεπροβόδισαν μὲς μιὰ ἐνδοχή
 νάσαι πάντα μαζί, γεροί
 Ζοῖ, ξεπροβόδισαν μὲς μιὰ ἐνδοχή
 κρεατεῖς. Τὸ κῆμα λυγρὸ
 πλάττει ὀρθοί.

Οἱ γεροὶ, πῶς ἐφώθυσαν
 τὴν βραδυὰ τὴν ἀποχρῆν
 ἦλανε ὀρμὴ γενναῖαν ὀρμή
 τὸ ψῆμα νικῶσαν, ἔγταν πᾶσι, λυγρὴ.

Τὰ χιόνια γούναλ λα θανά μ' ὀρμή
 καὶ ὁ αἰώνιος ἦμος φάεινός ἀνελέγει
 προχωρεῖτε ἀνδραγατοὶ τὴν γῆμα γραμμὴ
 μπροστάρη τὸ κῆμα δι' νίκης ὁδοῦ.

Προσμένει ἡ μάνα, ἡ γυναῖκα, ἡ ἀδελφή
 ἀξίζει ὁ αἰὼνός, περίου ἡ λυγρὴ
 παιδοφχιμένοι — δοσμένοι δὲ κῆμα
 ἔμειναν πᾶσι τὴν προσμονή

στ. οἰκονόμου

Σιβηρία, ἐξόριστος, Δεκέμβριος 1964

⁷³⁶ Ο Στέφανος Οικονόμου ἦταν μέλος της ΜΛΟ του Πολύδωρου Δανηλίδη

Χρονολόγιο

1949

Νέα Ελλάδα, ονομάζεται το εκδοτικό του ΚΚΕ, με έδρα το Βουκουρέστι. Διήρκησε έως το 1954

Νέος Κόσμος, πολιτικό περιοδικό του ΚΚΕ. Ξεκίνησε την κυκλοφορία του στο Βουκουρέστι και συνεχίστηκε έως τον Οκτώβριο του 1974

Ιανουάριος. Ιδρύεται το Συμβούλιο Αμοιβαίας Οικονομικής Βοήθειας (Council for Mutual Economic Assistance – CMEA ή COMECON)

30-31 Ιανουαρίου. Διενεργείται η 5η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Απορρίπτεται η πλατφόρμα του Μ.Βαφειάδη και διαγράφεται από το ΚΚΕ

22 Φεβρουαρίου. Δολοφονείται από την Ασφάλεια Αθηνών ο Δημήτρης (Μήτσος) Παπαρήγας, γραμματέας της ΓΣΕΕ και στέλεχος του ΚΚΕ

Μάρτιος. Ο ραδιοφωνικός σταθμός του ΚΚΕ μεταφέρεται από το Βελιγράδι στο Βουκουρέστι

Απρίλιος. Ιδρύεται το ΝΑΤΟ.

5 Μαΐου. Ιδρύεται το Συμβούλιο της Ευρώπης

24 Ιουνίου. Πεθαίνει ο Πρωθυπουργός Θεμιστοκλής Σοφούλης

2 Ιουλίου. Πεθαίνει ο Βούλγαρος κομμουνιστής ηγέτης Γκεόργκι Δημητρόφ

29 Αυγούστου. Λήγει ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα και οι ηττημένοι στρατιώτες του ΔΣΕ εισέρχονται στην Αλβανία και τη Βουλγαρία

25 Σεπτεμβρίου. Ανακοίνωση από τη Σ.Ε. δοκιμής της πρώτης ατομικής βόμβας

30 Σεπτεμβρίου. Συνδιάσκεψη αντιπροσώπων από ΚΟ του ΚΚΕ και από τον ΔΣΕ όπου συζητήθηκε η κατάσταση μετά την υποχώρηση του ΔΣΕ

1 Οκτωβρίου. Ιδρύεται η Κομμουνιστική Κίνα υπό την καθοδήγηση του Μάο Τσε Τουνγκ.

2 Οκτωβρίου. Η ΕΣΣΔ αναγνωρίζει τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας

9 Οκτωβρίου. Συγκαλείται η 6η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, η πρώτη εκτός Ελλάδος (στο Μπουρέλι της Αλβανίας) με κύριο θέμα της τη νέα κατάσταση. Μέχρι το τέλος του 1949 είχαν αναχωρήσει από την Αλβανία όλοι οι πολιτικοί πρόσφυγες. Στην Ελλάδα το τελευταίο εξάμηνο του 1949 πρωθυπουργός είναι ο Αλέξανδρος Διομήδης.

Νοέμβριος. Οι πολιτικοί πρόσφυγες της Ρουμανίας εκδίδουν την εφημερίδα «Νέα Ζωή»

16 Δεκεμβρίου. Ο Μάο Τσε Τουνγκ στη Μόσχα για συνομιλίες με τον Ι.Στάλιν και παραμένει εκεί έως τις 26 Φεβρουαρίου 1950

1950

6 Ιανουαρίου. Παραιτείται ο Πρωθυπουργός Αλέξανδρος Διομήδης (24 Ιουνίου 1949 – 6 Ιανουαρίου 1950). Επί των ημερών του κορυφώθηκε και έληξε ο εμφύλιος πόλεμος

2 Φεβρουαρίου. Ιδρύεται η Δημοκρατική Παράταξη

14 Φεβρουαρίου. Υπογράφεται μεταξύ Ι.Στάλιν και Μάο η "Σινο σοβιετική συμφωνία φιλίας, συμμαχίας και αμοιβαίας βοήθειας"

Μάρτιος. Οι πολιτικοί πρόσφυγες της Τασκένδης (το 98% αυτών) έδωσαν το μισό μισθό τους για να υπάρχει κοινό ταμείο.

5 Μαρτίου. Βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα με κυβέρνηση Πλαστήρα η αριστερά συμμετέχει με τη Δημοκρατική Παράταξη. Στην Ελλάδα εξακολουθούν να διώκονται οι κομμουνιστές, 13.000 οι εξόριστοι στη Μακρόνησο, εκατοντάδες εξόριστοι στον Άη Στράτη και άλλες χιλιάδες στις φυλακές.

19 Μαρτίου. Το μόνιμο συμβούλιο του Παγκόσμιου Συνεδρίου των οπαδών της Ειρήνης υιοθετεί την «Εκκληση της Στοκχόλμης» για την άνευ όρων απαγόρευση των ατομικών όπλων

3 συσκέψεις στη Μόσχα για τις κατηγορίες του Βαφειάδη κατά του Νίκου Ζαχαριάδη.

14-18 Μαΐου. Διενεργείται η 7η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ στο Βουκουρέστι. Απόφαση για γερό παράνομο μηχανισμό και συνωμοτικούς κανόνες.

27 Μαρτίου. Υπογράφεται συμφωνία μεταξύ Κίνας και Σοβιετικής Ένωσης και δημιουργούνται η Εταιρεία Πετρελαίων, η Εταιρεία σιδηρούχων και σπανίων μεταλλευμάτων και σινο – σοβιετική αεροπορική εταιρεία.

25 Ιουνίου. Αποστολή στρατευμάτων από τον ΟΗΕ την Κορέα με ελληνική συμμετοχή.

16 Αυγούστου. Η ΕΒΟΠ ανακοινώνει επίσημα στοιχεία για την κατανομή των παιδιών στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ

18 Αυγούστου. Δολοφονείται ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚ Βελγίου Ζουλιέν Λαό

7 Οκτωβρίου. Διενεργείται η 8η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

10-12 Οκτωβρίου. Η 3^η Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ εγκρίνει το πόρισμα της επιτροπής για τον Γ.Σιάντο και καθαιρείται ο Μήτσος Παρτσαλίδης.

20 Δεκεμβρίου. Συλλαμβάνεται ο Νίκος Μπελογιάννης.

1951

Φεβρουάριος – Μάιος. Οι Σοβιετικοί συμμετέχουν σε 6 αχτίφ των πολιτικών προσφύγων της Τασκένδης για θέματα που τους αφορούν εκφράζοντας την άποψή τους.

5 Μαρτίου., Επί πρωθυπουργίας Σοφοκλή Βενιζέλου εκτελείται ο Νίκος Νικηφορίδης, γραμματέας ΕΠΟΝ Παγκρατίου, εξορισμένος σε Ικαρία και Μακρόνησο. Μαζί του εκτελέστηκαν και οι Θοδ. Ορφανίδης, Μόσχος Στογιάννης, Κ. Σπρίντζος, Κ. Μήτσου, Χαρ. Παπαδόπουλος, και Ρήγας Παραθύρας.

13 Μαρτίου. Ο Μακάριος επισκέπτεται την Αθήνα

18 Απριλίου. Υπογράφεται η ίδρυση της «Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ)» από ΟΔ Γερμανίας, Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο και Ιταλία.

Μάιος. Γίνεται απόπειρα πραξικοπήματος από τον ΙΔΕΑ

30 Ιουνίου. Ιδρύεται η Σοσιαλιστική Διεθνής με έδρα το Λονδίνο

3 Ιουλίου. Ιδρύεται η Παγκόσμια Ομοσπονδία Αντιστασιακών με έδρα τη Βιέννη

3 Αυγούστου. Ιδρύεται η ΕΔΑ. Το ίδιο έτος ιδρύεται το Λαϊκό Ενωτικό Κόμμα και ο Ελληνικός Συναγερμός.

5 Αυγούστου. Διενεργείται το 3ο Παγκόσμιο Φεστιβάλ Νεολαίας για την Ειρήνη

1 Σεπτεμβρίου. Οι ΗΠΑ, Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία υπογράφουν πολιτικοστρατιωτικό σύμφωνο το γνωστό και ως ANZUS

9 Σεπτέμβριου. Βουλευτικές εκλογές με πρωθυπουργό τον Ν. Πλαστήρα (ΕΠΕΚ). Για πρώτη φορά συμμετέχει η ΕΔΑ εκλέγοντας 10 Βουλευτές.

15 Σεπτεμβρίου. Είσοδος της Ελλάδας και της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ

10-12 Οκτωβρίου. Η 2^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Αναλώνεται στην οργάνωση των ΚΟ του ΚΚΕ στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ. Καθαιρείται ο Μήτσος Παρτσαλίδης από την ΚΕ του ΚΚΕ

1952

30 Μαρτίου. Εκτελούνται οι Νίκος Μπελογιάννης, Δημήτρης Μπάτσης, Νίκος Καλούμενος, Ηλίας Αργυριάδης

23 Ιουλίου. Ο Γκαμάλ Άμπντελ Νάσερ αναλαμβάνει την εξουσία στην Αίγυπτο

25 Ιουλίου. Καταδικάζεται από το ΚΚΕ ο Νίκος Πλουμπίδης

24 Αυγούστου. Κυκλοφορεί η «Αυγή» ως όργανο της ΕΔΑ με διευθυντή τον Βασίλη Εφραιμίδη.

5-14 Οκτωβρίου. Διενεργείται το 19ο Συνέδριο του ΚΚ(μπ) της ΕΣΣΔ το οποίο μετονομάζεται σε ΚΚΣΕ

12 Οκτωβρίου. Στην «Πράβντα» δημοσιεύεται ο λόγος του Ν. Ζαχαριάδη στο 19ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ

23 Οκτωβρίου. Το Ηνωμένο Βασίλειο δοκιμάζει με επιτυχία την ατομική βόμβα

30 Οκτωβρίου. Διαγράφεται ο Μ.Παρτσαλίδης

1 Νοεμβρίου. Οι ΗΠΑ δοκιμάζουν την πρώτη θερμοπυρηνική βόμβα με κωδικό Ivy Mike εγκαινιάζοντας μία νέα εποχή στον πυρηνικό πόλεμο

16 Νοεμβρίου. Βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα. Η ΕΔΑ έμεινε εκτός κοινοβουλίου με 9,55%

23-25 Νοεμβρίου. 3η Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΕ με θέματα το 19ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, καθήκοντα ΚΚΕ και οργανωτικά ζητήματα

25 Νοεμβρίου. Συλλαμβάνεται ο Νίκος Πλουμπίδης επί κυβερνήσεως Α.Παπάγου

1953

5 Μαρτίου. Πεθαίνει ο Ι.Στάλιν και τη θέση του πρώτου γραμματέα και του Πρωθυπουργού καταλαμβάνει ο Γ.Μαλένκοφ

7 Μαρτίου. Τον Ι.Στάλιν διαδέχεται ο Γ.Μ. Μαλενκόφ έως τις 14 Μαρτίου 1955

14 Μαρτίου. Ο Γ. Μαλενκόφ παραιτείται από πρώτος γραμματέας

26 Ιουνίου. Συλλαμβάνεται ο Λ.Π.Μπέρια. Πεθαίνει ο Νίκος Πλαστήρας.

2-7 Ιουλίου. Η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ ασχολείται με το ζήτημα του Μπέρια.

27 Ιουλίου. Υπογράφεται η ανακωχή για τον τερματισμό του πολέμου στην Κορέα.

Ιούλιος. Ο Νίκος Πλουμπίδης καταδικάζεται δις εις θάνατον

12 Αυγούστου. Η Σ.Ε. δοκιμάζει την υδρογονοβόμβα

17 Αυγούστου. Εκτελείται ο Νίκος Πλουμπίδης

19 Αυγούστου. Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και το Ηνωμένο Βασίλειο ανατρέπουν με πραξικόπημα τον πρωθυπουργό του Ιράν Μοχάμεντ Μοσαντέκ

Οκτώβριος. Η ελληνική κυβέρνηση υπογράφει συμφωνία εγκατάστασης των βάσεων των ΗΠΑ ενώ λίγους μήνες πριν, στις 9 Απριλίου, η ελληνική δραχμή υποτιμήθηκε 50% έναντι του δολαρίου.

12-14 Δεκεμβρίου. Συγκαλείται η 4η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

1954

25 Ιανουαρίου -19 Φεβρουαρίου. Συνάντηση στο Βερολίνο των Μπιντό (Υπουργός Εξωτερικών Γαλλίας), Anthony Eden (Υπουργός Εξωτερικών, Μ.Βρετανία), John Foster Dulles (ΗΠΑ) και Β.Μ.Μόλοτοφ (υπουργός Εξωτερικών ΕΣΣΔ) για την ατομική ενέργεια.

Μάρτιος. Στην Παραγουάη οι ΗΠΑ προετοίμασαν πραξικόπημα και τρεις μήνες μετά, τον Ιούλιο, εγκαθίδρυσαν τη δικτατορική κυβέρνηση Στρόεσνερ

6-10 Απριλίου. Διάσκεψη με 200 αντιπροσώπους από 18 χώρες στο Δελχί δημοσίευσαν τις 5 αρχές για την ειρηνική συνύπαρξη, κατά του αποικισμού και των φυλετικών διακρίσεων.

19 Μαρτίου. Το Στέιτ Ντιπάρτμεντ δίνει στην πρεσβεία της ΣΕ το σχέδιο για την ειρηνική χρήση της ατομικής ενέργειας και στις 26 γίνεται έκρηξη υδρογονικής βόμβας στον Ειρηνικό (είχε γίνει και αντίστοιχη έκρηξη στις 1 Μαρτίου 1954 στο Μπικίνι)

26 Απριλίου – 21 Ιουλίου. Διάσκεψη της Γενεύης η οποία καταλήγει στον διαχωρισμό του Βιετνάμ σε δύο τμήματα στον 17ο παράλληλο

Απρίλιος. Η Κίνα υπογράφει συμφωνία με την Ινδία η οποία αναγνωρίζει την προηγούμενη θέση της στο Θιβέτ και σταματά κάθε διεκδίκηση του Νέου Δελχί στην περιοχή. Τον Ιούλιο ο Τσου Εν Λάι μαζί με τον πρωθυπουργό της Ινδίας Jawaharlal Nehru διακήρυξαν τις πέντε αρχές. Η συμφωνία μεταξύ των δύο κρατών, γνωστή και ως Panch Shila, υπογράφηκε στις 29 Απριλίου 1954 στο Πεκίνο και αφορούσε στον αμοιβαίο σεβασμό των συνόρων, στη μη επίθεση, στην μη επέμβαση στα εσωτερικά τους, στην ισότητα και συνεργασία και την ειρηνική συνύπαρξη.

13-14 Μαΐου. Το πρόβλημα του αφοπλισμού συζητείται στην επιτροπή του ΟΗΕ

18 Μαΐου. Βομβαρδίζεται η Γουατεμάλα από αμερικανικά αεροπλάνα, οι ΗΠΑ στέλνουν όπλα σε Ονδούρα και Νικαράγουα και εισβάλλουν στρατεύματα των ΗΠΑ στις δύο χώρες.

27 Μαΐου. Κατασκευάζεται το πρώτο στον κόσμο ατομικό εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος στην ΕΣΣΔ

3 Ιουνίου. Ο Τίτο επισκέπτεται την Αθήνα

18 Ιουνίου. Οι ΗΠΑ ανατρέπουν τη δημοκρατική κυβέρνηση του Άρμπεντς στη Γουατεμάλα μετά από εισβολή που οργάνωσαν από το έδαφος της Ονδούρα.

14 Αυγούστου. Η κυβέρνηση του Αλέξανδρου Παπάγου εκτελεί τον Νίκο Πλουμπίδη.

Αύγουστος. Οι ΗΠΑ υποκίνησαν ένα στρατιωτικό πραξικόπημα στη Βραζιλία και εξανάγκασαν τον πρόεδρο Ζετούλιο Βάργκας να αυτοκτονήσει στις 24 Αυγούστου

8 Σεπτεμβρίου. Δημιουργείται ο επιθετικός συνασπισμός ΣΕΑΤΟ στη Μανίλα και συμμετέχουν οι ΗΠΑ, η Αυστραλία, η Γαλλία, η Αγγλία, η Νέα Ζηλανδία, το Πακιστάν, οι Φιλιππίνες και η Ταϋλάνδη

Σεπτέμβριος. Η Κίνα υιοθετεί νέο Σύνταγμα.

19 Οκτωβρίου. Υπογράφεται συμφωνία για τη Διώρυγα του Σουέζ μεταξύ Αγγλίας και Αιγύπτου

29 Σεπτεμβρίου – 13 Οκτωβρίου. Επίσκεψη στο Πεκίνο σοβιετικής αντιπροσωπείας με επικεφαλής τους Ν.Χρυσόφ, Ν.Α. Μπουλγκάνιν και Α.Ι. Μικογιάν.

1 Νοεμβρίου. Έναρξη ένοπλου αγώνα στην Αλγερία για την ανεξαρτησία της χώρας

29 Νοεμβρίου. σύσκεψη στη Μόσχα για την ειρήνη και την ασφάλεια στην Ευρώπη με Αλβανία, Βουλγαρία, Ουγγαρία, Πολωνία, Λ.Δ.Γερμανία, Ρουμανία, Τσεχοσλοβακία, ΕΣΣΔ.

24 Δεκεμβρίου. Εκτελούνται ο πρώην αρχηγός της Ασφάλειας Β.Αμπακούμοφ και τρεις συνένοχοι του Λ.Π.Μπέρια.

1955

Ιανουάριος. Η ΣΕ ανακοινώνει ότι προσφέρει στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης και στην Κίνα επιστημονική και τεχνολογική βοήθεια για να αναπτύξουν την ατομική ενέργεια μόνο για ειρηνικούς σκοπούς.

Ιανουάριος – Μάιος. Οι Π.Βαϊνάς, Β.Φωκάς επισκέπτονται την Τασκένδη

8 Φεβρουαρίου. Ο Γκ.Μ. Μαλενκόφ παραιτείται από Πρωθυπουργός και τον διαδέχεται ο Ν.Α. Μπουλγκάνιν

9 Φεβρουαρίου. Ο Ζούκοβ αντικαθιστά τον Ν.Α.Μπουλγκάνιν στο υπ. Αμύνης.

24 Φεβρουαρίου. Ιδρύεται το Σύμφωνο της Βαγδάτης στο οποίο συμμετέχουν το Ηνωμένο Βασίλειο, το Ιράν, το Ιράκ, το Πακιστάν και η Τουρκία με στόχο την ανακοπή της εξάπλωσης του κομμουνισμού στη Μέση Ανατολή

15 Απριλίου. Αυστρία και ΕΣΣΔ συμφωνούν σε κοινό ανακοινωθέν υπέρ της υπογραφής συνθήκης για ανεξάρτητη και δημοκρατική Αυστρία. Η Αυστρία θα κηρυχθεί ουδέτερη και τα στρατεύματα κατοχής θα αποσυρθούν μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1955

18-24 Απριλίου. 29 χώρες της Ασίας και της Αφρικής συμπεριλαμβανομένου και του Νοτίου Βιενάμ, όχι όμως και της Φορμόζας, συνέρχονται στην Ινδονησία, στην πόλη της Ιάβας στο Μπαντούγκ και δημοσιεύουν κοινό ανακοινωθέν καταγγελίας της παραβίασης των δικαιωμάτων, του ρατσισμού, της αποικιοκρατίας.

29 Απριλίου. Σινο – σοβιετική συμφωνία για την ειρηνική χρησιμοποίηση της ατομικής ενέργειας.

1 Μαΐου. Εκτελείται ο Χρίστος Καραντάης.

14 Μαΐου. Ιδρύεται το Σύμφωνο της Βαρσοβίας

15 Μαΐου. Εκπρόσωποι των ΗΠΑ, Μεγάλης Βρετανίας, Σοβιετικής Ένωσης και Γαλλίας υπογράφουν συμφωνία εγγύησης της ανεξαρτησίας της Αυστρίας και απόσυρσης των στρατευμάτων από τα εδάφη της.

26 Μαΐου - 3 Ιουνίου. Σοβιετική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον Ν. Χρουσόφ, τον Ν.Α.Μπουλγκάνιν και τον Α.Ι.Μικογιάν επισκέπτονται τη Γιουγκοσλαβία.

4-12 Ιουλίου. Σύγκληση ολομέλειας ΚΕ του ΚΚΣΕ η οποία αποφασίζει τη διενέργεια του 20ου Συνεδρίου.

9 Ιουλίου. Επισκέπτεται την Τασκένδη ο Δ.Βλαντάς

17 Ιουλίου. Πραγματοποιείται απόδραση των Βούρλων

18 Ιουλίου. Επισκέπτεται την Τασκένδη ο Ν. Ακριτίδης

18-23 Ιουλίου. Διάσκεψη κορυφής στη Γενεύη με Βρετανία, Γαλλία, Σοβιετική Ένωση και ΗΠΑ η οποία έμεινε γνωστή ως η συνάντηση «των μεγάλων τεσσάρων». Σκοπός της διάσκεψης να τεθεί τέλος στον ψυχρό πόλεμο.

- 22 Ιουλίου.** Επισκέπτονται την Τασκένδη οι Π.Βαϊνάς, Β.Φωκάς
- 12 Αυγούστου.** Επισκέπτεται την Τασκένδη ο Ν.Ζαχαριάδης
- 13 Αυγούστου.** Αναβάλλεται η προγραμματισμένη 4η Συνδιάσκεψη ύστερα από παρέμβαση της αντιπροσωπείας της ΚΕ του ΚΚΕ
- 21 Αυγούστου.** Νέα προσπάθεια πραγματοποίησης της 4ης Συνδιάσκεψης. Αναβλήθηκε από τον Ν.Ζαχαριάδη.
- 31 Αυγούστου.** Σοβιετογιουγκοσλαβική εμπορική συμφωνία που προβλέπει αύξηση των ανταλλαγών κατά 60%.
- 9 Σεπτεμβρίου.** Το κλιμάκιο της ΚΕ του ΚΚΕ στην Τασκένδη καθαιρεί το γραφείο της ΚΟΤ.
- 20 Σεπτεμβρίου.** Η ΚΕ του ΚΚΣΕ ανακοινώνει πως ο Νίκος Ζαχαριάδης και το κλιμάκιο της ΚΕ του ΚΚΕ υποδαύλισαν τα γεγονότα της Τασκένδης και πως είναι «αντικοινωνικά στοιχεία»
- 4 Οκτωβρίου.** Πεθαίνει ο Αλέξανδρος Παπάγος
- 1 Νοεμβρίου.** Έναρξη πολέμου στο Βιετνάμ
- 18 Νοεμβρίου.** Επίσκεψη Ν.Α.Μπουλγκάνιν, Ν.Χρουσόφ στην Ινδία
- 1-7 Δεκεμβρίου.** Επίσκεψη Ν.Α.Μπουλγκάνιν, Ν.Χρουσόφ στη Βιρμανία και το Αφγανιστάν
- 26-28 Δεκεμβρίου.** Διενεργείται η 5η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ με αποκλειστικό θέμα τα γεγονότα της Τασκένδης

1956

- 23 Ιανουαρίου.** Πρότασ Ν.Α.Μπουλγκάνιν προς τον Ντουάιτ Αϊζενχάουερ, για υπογραφή συνθήκης φιλίας
- 26 Ιανουαρίου.** Υπογράφεται η μεταβίβαση της περιοχής Πορκάλα από τους Σοβιετικούς στους Φινλανδούς
- 14-24 Φεβρουαρίου.** Διοργανώνεται το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ
- 19 Φεβρουαρίου.** Οι πρώτες βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα που ψήφισαν και οι γυναίκες, η ΕΡΕ λαμβάνει 47,38%

21, 25 και 26 Φεβρουαρίου. Στο περιθώριο του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ ο Νίκος Ζαχαριάδης έχει συναντήσεις με τη Διεθνή Επιτροπή

24 προς 25 Φεβρουαρίου. Ο Ν.Χρυσόφ διαβάζει στους συνέδρους του 20ου Συνεδρίου τη «Μυστική Έκθεση»

5 Μαρτίου. Στην Τιφλίδα όταν έγινε γνωστή η «Μυστική Έκθεση» ξεσπούν ταραχές οι οποίες διαρκούν 5 ημέρες με αρκετούς νεκρούς.

11-13 Μαρτίου. Συγκαλείται η 6η πλατειά ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

20 Μαρτίου. Η δεύτερη «Μυστική Έκθεση» του Ν.Χρυσόφ στην ολομέλεια της ΚΕ του Κόμματος Ενωμένων Πολωνών Εργατών στη Βαρσοβία

5 Απριλίου. Ανακοίνωση του ΠΓ του ΚΚΚ, κατά της προσωπολατρίας και τον Ι.Στάλιν.

6-7 Απριλίου: Ο Α.Ι. Μικογιάν επισκέπτεται την Κίνα και υπογράφονται οικονομικές συμφωνίες

4 Ιουνίου. Εκδίδεται στην αγγλική γλώσσα η «Μυστική Έκθεση» από τους New York Times. Το κείμενο δόθηκε προς δημοσίευση από τη CIA.

7 Απριλίου. Υπογράφεται σινοσοβιετική συμφωνία

18 Απριλίου. Ν.Α.Μπουλγκάνιν και Ν.Χρυσόφ επισκέπτονται το Λονδίνο

Ιούνιος. Ο Δ.Τ.Σεπίλοφ διαδέχεται τον Β.Μ.Μόλοτοφ στο υπουργείο Εξωτερικών

Ιούνιος. Ο Τίτο επισκέπτεται τη Μόσχα και στις 6 Ιουνίου υπογράφεται σοβιετογιουγκοσλαβική εμπορική συμφωνία

Ιούνιος. Ο Δ.Τ.Σεπίλοφ επισκέπτεται Αίγυπτο, Συρία, Λίβανο, Μαρόκο, Αθήνα

28 Ιουνίου. Πόζναν, Πολωνία απεργία που μετατρέπεται σε πολιτική διαμαρτυρία με 38 νεκρούς και 278 τραυματίες

29 - 30 Οκτωβρίου. Το Ισραήλ εισβάλλει στην Αίγυπτο

3 Νοεμβρίου. Το Ισραήλ καταλαμβάνει τη Γάζα

21 Νοεμβρίου. Ο Β.Μ.Μόλοτοφ αναλαμβάνει υπουργός του Κρατικού Ελέγχου

20 -23 Δεκεμβρίου. Συνέρχεται η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ, που διορθώνει ορισμένες παραλείψεις του 6ου πεντάχρονου πλάνου και παίρνει αποφάσεις σχετικές με τη διεύθυνση της οικονομίας

1957

18-24 Φεβρουαρίου. Συγκαλείται η 7η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Διαγραφή του Νίκο Ζαχαριάδη

4 Οκτωβρίου. Εκτοξεύτηκε από τη Σοβιετική Ένωση ο Σπούτνικ 1, ο πρώτος τεχνητός δορυφόρος στην ιστορία

14-16 Νοεμβρίου. Διάσκεψη κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων σοσιαλιστικών χωρών και δημοσιεύουν κείμενο «Διακήρυξη».

1958

5-10 Ιανουαρίου. Διενεργείται η 8^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ στην Τσεχοσλοβακία. Απόφαση διάλυσης των κομματικών οργανώσεων.

6 Μαρτίου. Πεθαίνει ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης

11 Μαΐου. Διενέργεια βουλευτικών εκλογών, η ΕΡΕ λαμβάνει 41,46%, η ΕΔΑ 24,43%.

14 Ιουλίου. Ανατρέπεται το μοναρχικό καθεστώς που είχε εγκαθιδρύσει στο Ιράν το Ηνωμένο Βασίλειο

31 Ιουλίου – 3 Αυγούστου. Συνομιλίες Μάο Τσε Τουνγκ – Ν.Χρυσόφ στο Πεκίνο

Αύγουστος. Εκδηλώνεται Σινο – Αμερικανική κρίση

5-8 Αυγούστου. Διενεργείται η 9^η Ολομέλεια. Αποκαθίστανται οι Γιώργης Σιάντος, Κώστας Καραγιώργης, Νίκος Πλουμπίδης.

8 Αυγούστου. Υπογράφεται στη Μόσχα συμφωνία για την κατασκευή από τους Σοβιετικούς 47 συμπληρωματικών συγκροτημάτων στην Κίνα

17 Νοεμβρίου. Διενεργείται η 10^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

28 Νοεμβρίου – 2 Δεκεμβρίου. Διενεργείται το Α Πανελλαδικό Συνέδριο της ΕΔΑ

1959

3 Ιανουαρίου. Ο Α.Ι. Μικογιάν επισκέπτεται τις ΗΠΑ

27 Ιανουαρίου – 5 Φεβρουαρίου. Διενεργείται το 21ο Συνέδριο ΚΚΣΕ

29 Απριλίου. Διενεργείται η 11^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

25 Μαΐου – 4 Ιουνίου. Ο Ν.Χρυσόφ επισκέπτεται την Αλβανία

3 Ιουνίου. Η κυβέρνηση της ΕΡΕ του Κ. Καραμανλή απορρίπτει την πρόταση της Σοβιετικής Ένωσης για μια Βαλκανική χωρίς πυραύλους.

20 Ιουνίου. Η Σοβιετική Ένωση ακυρώνει τη σινο – σοβιετική συμφωνία για εφοδιασμό του Πεκίνου με σοβιετικά πρότυπα ατομικής βόμβας

9 Σεπτεμβρίου. Το πρακτορείο ΤΑΣΣ δημοσιεύει μια ουδέτερη δήλωση της Σοβιετικής Ένωσης για τα επεισόδια που έγιναν στα σύνορα Κίνας και Ινδίας.

15-27 Σεπτεμβρίου. Ο Ν.Χρυσόφ επισκέπτεται τις ΗΠΑ

30 Σεπτεμβρίου. Οι Ν.Χρυσόφ, Μ.Α. Σούσλοφ, Α.Α. Γκρομικό επισκέπτονται το Πεκίνο για τη 10η επέτειο της Λαϊκής Κίνας.

22-26 Δεκεμβρίου. Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ σχετικά με το ταξίδι του Ν.Χρυσόφ στην Κίνα

1960

13 Φεβρουαρίου. Οι Γάλλοι δοκιμάζουν με επιτυχία την ατομική βόμβα στην έρημο της Αλγερίας

16 Απριλίου Δημοσιεύεται το κείμενο «Ζήτω ο Λενινισμός». Σηματοδοτεί την απαρχή της Σινο – Σοβιετικής διένεξης.

1 Μαΐου. Καταρρίπτεται από τους Σοβιετικούς το Gary Power U-2 κατασκοπευτικό αεροπλάνο της CIA

20-25 Ιουνίου. Διενεργείται το 3ο Συνέδριο του ΚΚ Ρουμανίας. Η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ υποστηρίζει το ΚΚΣΕ έναντι του ΚΚΚ.⁷³⁷

⁷³⁷ Το ΚΚΕ με απόφαση της 13ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ καταδίκασε "τις λαθεμένες δογματικές θέσεις της καθοδήγησης του Κομμουνιστικού Κόμματος της Κίνας με τις οποίες η καθοδήγηση του ΚΚΚ απομακρύνεται από τις μαρξιστικο - λενινιστικές θέσεις της

Ιούλιος. Η ΕΣΣΔ αποσύρει τους τεχνικούς της εμπειρογνώμονες από την Κίνα
16-19 Νοεμβρίου. Πραγματοποιείται διεθνής διάσκεψη 81 κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων και στις 6 Δεκεμβρίου δημοσιεύεται το κείμενο «Δήλωση»

1961

10 Ιανουαρίου. Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΕ με θέμα τη σύσκεψη των 81 κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων

10-18 Ιανουαρίου. Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΣΕ. Οριστική η ρήξη με την Κίνα

17 Ιανουαρίου. Δολοφονείται ο Πάτρις Λουμούμπα, ηγετική μορφή του απελευθερωτικού κινήματος της Αφρικής, ηγέτης της ΛΔ του Κονγκό

2 Απριλίου. Ο Γ.Γκαγκάριν ταξιδεύει στο διάστημα

17 Απριλίου. Εισβολή της CIA στον Κόλπο των Χοίρων, αποτυχημένη στρατιωτική επέμβαση στην Κούβα

29-30 Απριλίου. Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΕ, αποφασίζεται η καθαίρεση του Μάρκου Βαφειάδη

2-8 Μαΐου. Σύγκληση 8^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ

4 Ιουνίου. Συνάντηση Ν.Χρουσόφ με τον Τζον Κένεντι στη Βιέννη

6 Ιουλίου. Η Ελλάδα υπογράφει συμφωνία σύνδεσης με την ΕΟΚ

2-8 Αυγούστου. Διενεργείται το 8^ο Συνέδριο του ΚΚΕ

13 Αυγούστου. Χτίζεται το τείχος του Βερολίνου

19 Σεπτεμβρίου. Ιδρύεται η Ένωση Κέντρου υπό την ηγεσία του Γεωργίου Παπανδρέου

17-31 Οκτωβρίου. Διενεργείται το 22ο Συνέδριο ΚΚΣΕ

29 Οκτωβρίου. Διενεργούνται βουλευτικές εκλογές, έλαβαν ΕΡΕ 50,81%, ΕΚ 33,66%

Διακήρυξης της Μόσχας. Η 13η ολομέλεια της ΚΕ καταδικάζει τις μέθοδες που χρησιμοποιεί η καθοδήγηση του ΚΚΚ για τη διάδοση αυτών των θέσεων", Απόφαση 13^{ης} ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, στο ΚΚΕ επίσημα κείμενα, Αθήνα, (Σύγχρονη Εποχή) 1997, σ.571

31 Οκτωβρίου. Οι Σοβιετικοί δοκιμάζουν τη βόμβα υδρογόνου Tsar Bomba

18-19 Νοεμβρίου. Διενεργείται η 2^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

Δεκέμβριος. Διενεργείται η Συνδιάσκεψη Στοκχόλμης του Παγκόσμιου Συμβουλίου Ειρήνης.

1962

19 Μαΐου. Σοβαρά γεγονότα μεταξύ πολιτικών προσφύγων της Τασκένδης και της αστυνομίας του Ουζμπεκιστάν

21-23 Μαΐου 1962. Διενεργείται η 3^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

2 Ιουνίου. Η ΚΕ του ΚΚΕ ζητά από το ΚΚΣΕ την αφαίρεση της ιδιότητας του πολιτικού πρόσφυγα σε όσους αντιδρούν στη γραμμή του

4 Ιουνίου. Ο Νίκος Ζαχαριάδης μεταφέρεται από το Μποροβιτσί στο Σοργκούτ

20 Οκτωβρίου. Σινο-Ινδική συνοριακή σύρραξη

22 Οκτωβρίου – 2 Νοεμβρίου. Κρίση της Καραϊβικής, η Σοβιετική Ένωση υποσχέθηκε να αποσύρει τους πυραύλους της από την Κούβα με αντάλλαγμα οι ΗΠΑ να μην εισβάλουν στην Κούβα.

1963

3-5 Μαΐου. Διενεργείται η 5^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

27 Μαΐου. Δολοφονείται ο Γρηγόρης Λαμπράκης

11 Ιουνίου. Παραιτείται η κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή, κάτω από το βάρος της δολοφονίας του βουλευτή της ΕΔΑ Γρηγόρη Λαμπράκη.

14 Ιουνίου. Το ΚΚΚ για πρώτη φορά, δημόσια, κατηγορεί το ΚΚΣΕ για ρεβιζιονισμό

24-29 Ιουνίου. Στο Παγκόσμιο Συνέδριο Γυναικών στη Μόσχα πήραν μέρος η Διδώ Σωτηρίου και, η πρώτη γυναίκα βουλευτής της ΕΔΑ Βάσω Θανασέκου

5-20 Ιουλίου. Σε αποτυχία καταλήγουν οι συζητήσεις Σοβιετικής Ένωσης και Κίνας

25 Ιουλίου. Η Μόσχα υπογράφει συνθήκη για τη μερική απαγόρευση των πυρηνικών δοκιμών. Στη Βουλγαρία σημειώνονται οι πρώτες διώξεις και εξορίες κομμουνιστών που διαφωνούν με το ΚΚΣΕ και το ΚΚΕ.

28 Αυγούστου. Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ πραγματοποιεί την ιστορική πορεία προς την Ουάσιγκτον

7 Σεπτεμβρίου. Σινο – σοβιετικό επεισόδιο ανάμεσα στους Κινέζους σιδηροδρομικούς υπαλλήλους και τους σοβιετικούς τελωνειακούς

22 Σεπτεμβρίου. Η σοβιετική κυβέρνηση κατηγορεί την Κίνα ότι παραβίασε πάνω από 5.000 φορές τα σύνορα της ΕΣΣΔ κατά το 1962

3-5 Οκτωβρίου. Διενεργείται η 5^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

3 Νοεμβρίου. Διενεργούνται βουλευτικές εκλογές, έλαβαν ΕΚ 42,04%, ΕΔΑ 14,34%

22 Νοεμβρίου. Δολοφονείται ο Τζον Κένεντι

Δεκέμβριος. Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΣΕ. Κατηγορείται το ΚΚΚ πως μεταφέρει τη ρήξη στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο.

1964

17-19 Ιανουαρίου. Διενεργείται η 6^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

16 Φεβρουαρίου. Βουλευτικές εκλογές, έλαβαν ΕΚ 52,72%, ΕΔΑ 11,80%

9-13 Απριλίου. Διενεργείται η 7^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Εγκρίνεται το πόρισμα για τον Νίκο Ζαχαριάδη που τον εξομοιώνει με πράκτορα του εχθρού.

Μάιος. Ιδρύεται ο «Σύλλογος Πολιτικών Προσφύγων από την Ελλάδα στη Σοβιετική Ένωση»

15 Οκτωβρίου. Καθαιρείται ο Ν.Χρυσόφ και τη θέση του καταλαμβάνει ο Λ. Μπρέζνιεφ

Οκτώβριος. Κυκλοφορεί το πρώτο τεύχος της *Αναγέννησης* ενώ στο Βουκουρέστι συγκαλείται η Προσωρινή Κεντρική Επιτροπή (ΚΚΕ μ-λ).

16 Οκτωβρίου. Η Κίνα γίνεται η πέμπτη χώρα που δοκιμάζει ατομική βόμβα.

5-14 Νοεμβρίου. Διενεργούνται σινο – σοβιετικές συνομιλίες.

29 Νοεμβρίου. Σημειώνεται δολοφονική επιχείρηση στο Γοργοπόταμο με 13 νεκρούς και 39 τραυματίες.

1965

11 Φεβρουαρίου. Συνομιλίες Μάο Τσε Τουνγκ και Αλεξέι Κοσίγκιν

24 Φεβρουαρίου – 1 Μαρτίου. Διενεργείται η 8^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Επιβεβαιώνεται η απόφαση του 1958 για διάλυση των κομματικών οργανώσεων

1-5 Μαρτίου. Συνάντηση 19 κομμουνιστικών κομμάτων στη Μόσχα για τη διενέργεια διεθνούς κομμουνιστικής διάσκεψης. Το Πεκίνο αρνείται να συμμετάσχει.

28 Μαρτίου – 1 Απριλίου: Ιδρυτικό Συνέδριο της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη

3 Μαΐου. Οι ΗΠΑ αποβιβάζουν στο Βιετνάμ 3.500 στρατιώτες

21 Ιουλίου. Δολοφονείται ο Σωτήρης Πέτρουλας

12-15 Αυγούστου. Διενεργείται η 9^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ

Οκτώβριος. Σφαγή 1.000.000 κομμουνιστών υπό τον δικτάτορα Σουχάρτο, Ινδονησία. Η σφαγή κράτησε έως το 1967

1966

Μάιος. Ιδρύεται η ΠΠΣΠ και εκδίδεται ο Σπουδαστικός Κόσμος στη Θεσσαλονίκη.

29 Μαρτίου – 8 Απριλίου. Διενεργείται το 23ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ

Αύγουστος. Δριμύτατη επίθεση του ΚΚΚ κατά της ΕΣΣΔ.

25 Δεκεμβρίου – 24 Ιανουαρίου 1967. Διενεργείται η 10^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ.

1967

Ιανουάριος – Φεβρουάριος. Κυκλοφορεί το τελευταίο τεύχος της Αναγέννησης

25 Ιανουαρίου. Συγκρούσεις Κινέζων φοιτητών και αστυνομίας στην Κόκκινη Πλατεία της Μόσχας

21 Απριλίου. Στρατιωτικό πραξικόπημα των συνταγματαρχών

Μάιος. Δημοσιεύεται το πρώτο γράμμα του Νίκου Ζαχαριάδη από το Σοργκούτ.

18 Μαΐου. Δολοφονείται ο Νικηφόρος Μανδηλαράς

5 Ιουνίου. Ξεσπά ο πόλεμος των Έξι Ημερών ανάμεσα στο Ισραήλ και τις γειτονικές αραβικές χώρες Αίγυπτο, Συρία και Ιορδανία,

27-30 Ιουνίου. Διενεργείται η 11^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ όπου εκτιμούν πως δεν αποδεικνύεται πως ο Ν.Ζαχαριάδης είναι πράκτορας του εχθρού.

9 Οκτωβρίου. Δολοφονείται ο Ερνέστο Τσε Γκεβάρα.

1968

5-15 Φεβρουαρίου. Διενεργείται η 12^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ. Επέρχεται η ιστορική διάσπαση του ΚΚΕ

26 Φεβρουαρίου. Ο Ανδρέας Παπανδρέου ιδρύει το Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα – ΠΑΚ, στη Στοκχόλμη.

15 Μαρτίου. Πεθαίνει ο Γιάννης Πασαλίδης, πρόεδρος της ΕΔΑ

4 Απριλίου. Δολοφονείται ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ

Μάιος. Ξεσπά ο γαλλικός Μάης

20-21 Αυγούστου. Η «άνοιξη της Πράγας». Οι δυνάμεις του Συμφώνου της Βαρσοβίας εισβάλουν στην Τσεχοσλοβακία

Σεπτέμβριος. Κυκλοφορεί το πρώτο τεύχος του Επαναστάτη

29 Σεπτεμβρίου. Νόθο δημοψήφισμα της στρατιωτικής δικτατορίας για επικύρωση του συντάγματος, το «ΝΑΙ» έλαβε 92,10% ενώ το «ΟΧΙ» 7,89%

1 Νοεμβρίου. Πεθαίνει ο Γεώργιος Παπανδρέου

13 Δεκεμβρίου. Απόπειρα δολοφονίας του δικτάτορα Γ.Παπαδόπουλου από τον Αλέκο Παναγούλη

Πηγές – Βιβλιογραφία

Α' Αρχεία

Από το Wilson Center Digital archive⁷³⁸. International History Declassified

-Memorandum of conversation with the General Secretary of the CCP, Deng Xiaoping, 3 July 1957

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111261>

-From the Journal of ambassador S.F.Antonov, Summary of a conversation with the Chairman of the CC CPC Mao Zedong, October, 14 October 1959

[http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114788"](http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114788)

-From the diary of S.V.Chevonenko, transcripts of a conversation with the general secretary of the CC CCP Deng Xiaoping, March 1, 1962

[http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111246"](http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111246)

⁷³⁸ Το *Wilson Center's History and Public Policy Program*, με έδρα την Ουάσιγκτον, ΗΠΑ, ιδρύθηκε το 1968 από το Αμερικανικό Κογκρέσο και περιέχει αποχαρακτηρισμένα αρχεία του 20^{ου} και του 21^{ου} αιώνα. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα διαχειρίζεται το digitalarchive.org το οποίο έχει δημοσιεύσει, με ελεύθερη πρόσβαση, 13.000 αρχεία. Το πρόγραμμα, δημοσιεύοντας αρχεία που αφορούν στον ψυχρό πόλεμο, ξεκίνησε το 1991 σε έντυπη μορφή ενώ από το 1996 διαθέτει τα κείμενα διαδικτυακά. Επίσης δημοσιεύονται ηλεκτρονικά και όλα τα έντυπα περιοδικά CWHHP που κυκλοφόρησαν με αποχαρακτηρισμένες πηγές.

<https://www.wilsoncenter.org/program/history-and-public-policy-program>

-From the diary of S.V.Chervonenko, transcripts of a conversation with the general secretary of the CC CCP Deng Xiaoping, 9 April 1962

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/120726>"

-Speech of N.S. Khrushchev at a friendly dinner in Yevksinograd (Varna), 16 May 1962

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113341>"

-Central Committee Plenum of the CPSU ninth session, Morning, 31 Ιανουαρίου 1955

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111995>"

-Transcript of a meeting of the party group of the USSR supreme soviet on 8 February 1955

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113336>"

-Central Committee Plenum of the CPSU ninth session, evening

9 Ιουλίου 1955

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117088>

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111993>

-Central Committee Plenum of the CPSU ninth sessions, Concluding word by com N.S.Khrushchev

12 Ιουλίου 1955

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110452>"

-Speech by comrade Khrushchev at the 6th PUWP CC plenum Warsaw

20 Μαρτίου 1956

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111920>"

-From the journal of ambassador P.F.Yudin, record of conversation with Mao Zedong, 31 March 1956

5 Απριλίου 1956

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116977>"

-Note from N.Khrushchev to the CPSU CC Presidium regarding conversations with Yugoslav leaders in Belgrade

6 Οκτωβρίου 1956

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112228>

-Note from N.Khrushchev to the CPSU CC Presidium regarding conversations with Yugoslav leaders in Yugoslavia

8 Οκτωβρίου 1956

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113692>

-Transcript of a CC CPSU Plenum

28 Ιουνίου 1957

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111990>

-Draft, report to the CC CPSU Plenum, ""About the visit of the Soviet Party - Governmental delegation to the PRC"

24 Δεκεμβρίου 1959

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/118890>"

Молотов, Маленков, Каганович. 1957, Стенограмма изюньского пленума ЦК КПСС и другие документы, составители Н. Ковалева, А. Коротков, С. Мельчин, Ю. Сигачев, А. Степанов, Москва 1998

Β΄ Ιστοσελίδες

Cold war studies at Harvard University - Online document archive

<https://bit.ly/3tG68SG>

Fordham University. The Jesuit university of New York

<https://bit.ly/3mWFj8Z>

Hathi trust digital library, Michigan, USA

<https://www.hathitrust.org/>

Internet Archive, a non-profit library of millions of free books, movies, software, music, websites, and more

<https://archive.org/>

Institute for the study of conflict, ideology, and policy. Boston University.

Πληροφορίες για άρθρα και βιβλία σχετικά με τη Σοβιετική Ένωση

<http://www.bu.edu/iscip/index.html> (πρόσβαση 2015, 2016, 2017)

Memorial University Libraries. Memorial University

<http://www.library.mun.ca/>

Netfilm - Russian Archive of documentary films and newsreels

<https://www.net-film.ru/en/>

OSA catalog Vera and Donald Blinken open society archives

<http://www.osaarchivum.org/> (Πρόσβαση 2014)

Revolutionary Democracy, Νέο Δελχί, Ινδία

<http://www.revolutionarydemocracy.org/index.htm>

Stalin digital archive - Yale university press

<http://www.stalindigitalarchive.com/frontend/node/1> (Πρόσβαση 2016)

The National Security Archive. The George Washington University

<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/>

Wilson Center. Digital Archive International History Declassified

Πληροφορίες για τη Σοβιετική Ένωση, την Κίνα, μεταφρασμένα στα αγγλικά

απόρρητα έγγραφα ΣΕ και Κίνας

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org> (πρόσβαση 2014, 2015, 2016, 2017)

Social Science Research Council (SSRC)

<https://www.ssrc.org/>

American Council of Learned Societies (ACLS)

<https://www.acls.org/>

Γ΄ Περιοδικά

Αναγέννηση, από Οκτώβριο 1964 έως Απρίλιο του 1967

Επαναστάτης, από Σεπτέμβριο 1968 έως Ιανουάριο 1976

Δ΄ Εφημερίδες

Αυγή

Ελευθερία

Ελληνική Αριστερά

Λαϊκός Δρόμος

Προλεταριακή Σημαία

Ριζοσπάστης

ΤΟ ΒΗΜΑ

ΤΑ ΝΕΑ

Правда

Ε΄ Προφορικές μαρτυρίες, μαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις, ντοκιμαντέρ

Εισήγηση Ισαάκ Ιορδανίδη (εκδότης του περιοδικού «Αναγέννηση») στην πολιτική εκδήλωση «50 χρόνια από την έκδοση του περιοδικού Αναγέννηση. Μία σπουδαία παρακαταθήκη για το κομμουνιστικό κίνημα». Διοργάνωση:

Εφημερίδες «Λαϊκός Δρόμος» και «Προλεταριακή Σημαία», 20 Οκτωβρίου 2014

Προφορική μαρτυρία Μανώλη Γλέζου στη γράφουσα, Ιστορικό στέλεχος της Αριστεράς, Μάιος 2015

Προφορική μαρτυρία Στέλιου Μανούσακα στη γράφουσα, Ιστορικό στέλεχος της Αριστεράς, ιδρυτικό μέλος ΑΜΕΕ και ΚΚΕ (μ-λ) Αύγουστος 2017

Κατερίνα Πορφυρογένη, κόρη Μιλτιάδη Πορφυρογένη. Έδωσε στη γράφουσα στοιχεία για τον πατέρα της και την περιθωριοποίησή του από το ΚΚΕ μετά την 6^η ολομέλεια του 1956 στη γράφουσα, Φεβρουάριος 2022

Προφορική Μαρτυρία Κώστα Νάτσικα για τα γεγονότα της Τασκένδης, <https://bit.ly/3qv4m5H> (τελευταία είσοδος 17/1/2022)

Προφορική μαρτυρία Πάνου Δημητρίου, 24 Απριλίου 2020 <https://bit.ly/3A4oyyx> (τελευταία είσοδος 17/1/2022)

Προφορική μαρτυρία Δημήτρη Ζαφείρη (Τάκης Σάντρας), 107η Ταξιαρχία ΔΣΕ (τελευταία είσοδος 17/1/2022)

Μέρος 1^ο, <https://bit.ly/3tvYdIs>

Μέρος 2^ο, <https://bit.ly/3KldHVN>

Μέρος 3^ο, <https://bit.ly/3rpZsWT>

Ποια πατρίδα σύντροφε (2001), Ντοκιμαντέρ, Σκηνοθεσία: Μιχάλης Αγραφιώτης <https://bit.ly/3tJlQgo> (τελευταία πρόσβαση στις 28/3/2022)

Греки-политэмигранты в Ташкенте часть 1

<https://bit.ly/3Nz5H4T>

Греки-политэмигранты в Ташкенте часть 2

<https://bit.ly/3LrFpzA>

Neos Dromos 1

<https://bit.ly/3uCeZoj>

SCHOOL 195 TASHKENT

<https://bit.ly/36wu2Ic>

Αφήγηση του Γιώργου Ευαγγελόπουλου, πολιτικού πρόσφυγα στην Τασκένδη
- 1, <https://bit.ly/3NFrAzP> (τελευταία πρόσβαση στις 3/4/2022)

Αφήγηση του Γιώργου Ευαγγελόπουλου, πολιτικού πρόσφυγα στην Τασκένδη
- 2, <https://bit.ly/3u2zsTU> (τελευταία πρόσβαση στις 3/4/2022)

Οι Έλληνες της Τασκένδης και η πόλη της Πέτρας. Greeks of Tashkent

<https://bit.ly/3LE4rM4> (τελευταία πρόσβαση στις 3/4/2022)

Ο Ήλιος Γιαννακάκης αφηγείται, 1946-1949, <https://bit.ly/3tZSXwy> (τελευταία πρόσβαση στις 3/4/2022)

Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη 1950 1960. Σκηνές από το αρχείο του Νίκου Ματσάκα στη μνήμη του πατέρα του Φώτη Ματσάκα, <https://bit.ly/3iY1wBN> (τελευταία πρόσβαση στις 3/4/2022)

Βίντεο με συνεντεύξεις 17 Ελλήνων πολιτικών προσφύγων και παιδιών πολιτικών προσφύγων από το Κιλκίς, <https://bit.ly/3iYmuQK> (τελευταία πρόσβαση στις 3/4/2022)

Tashkent & surroundings in the 1950s, <https://bit.ly/3wWCefv> , (τελευταία πρόσβαση στις 3/4/2022)

Ташкент / Tashkent 1956, φωτογραφίες του Jacques Dyupake, <https://bit.ly/3uU12SL>

40 χρόνια μετά το τέλος του εμφυλίου, 1/2, Ντοκιμαντέρ της ΕΡΤ, α μέρος, Νοέμβριος 1989, <https://bit.ly/3vaNPVV>

40 χρόνια μετά το τέλος του εμφυλίου, 2/2, Ντοκιμαντέρ της ΕΡΤ, β μέρος, Νοέμβριος 1989, <https://bit.ly/38pbOsB>

Χωριό Μπελογιάννης. Ντοκιμαντέρ της σουηδικής τηλεόρασης,

<https://bit.ly/3uTPYVt>

Υποδοχή πολιτικών προσφύγων από την Ελλάδα στην ΕΣΣΔ,
<https://bit.ly/3wYp1mr>

Διπλωματικές εργασίες και διδακτορικές διατριβές

- Αφένδρας Γιώργος, Οργανώσεις της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς στην πρόιμη μεταπολίτευση: Η περίπτωση του ΕΚΚΕ, Διπλωματική Εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, ΠΜΣ Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία, Αθήνα 2012
- Γιαννακόπουλος Γεώργιος, Οι οργανώσεις της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς στην Ελλάδα 1956-1981, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2002
- Γκίνη Ελένη, Ο πολιτικός λόγος του Ενβέρ Χότζα και η ιδιοτυπία του αλβανικού σοσιαλισμού, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Ιστορίας Χερσονήσου του Αίμου και τουρκολογίας, Θεσσαλονίκη, 2012
- Καμπάκη Ευγενία, Οι λέσχες και οι μαζικές εκδηλώσεις της προσφυγικής κοινότητας Τασκένδης 1960-63, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, ΠΜΣ Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα, Δεκέμβριος 2014
- ΛΙ ΛΙΑΟΙ, Καταγραφές της σύγχρονης ιστορίας της Ελλάδας στην Κινέζικη ιστοριογραφία, Μεταπτυχιακή Διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, ΠΜΣ Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία, Αθήνα 2021
- Κόκκορη Π.Γεωργία, Αιχμάλωτοι αξιωματικοί και οπλίτες του κυβερνητικού στρατού στην Τασκένδη της ΕΣΣΔ, 1949-1956, Μεταπτυχιακή Διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, ΠΜΣ Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία, Αθήνα, 2015
- Κουτσοπούλου Κ., Ο Ελληνικός Εμφύλιος μέσα από την αρθρογραφία του Κώστα

Καραγιώργη, Ριζοσπάστης, 1944-1947, Μεταπτυχιακή Διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, ΠΜΣ Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

Λαμπράκης Κωνσταντίνος, Ιουλιανά 1965: Η κοινωνική διαμαρτυρία, οι προϋποθέσεις της και η πολιτική της διαμεσολάβησης, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2021

Μιχάλης Μελαχροινούδης, Εκπαιδευτική πολιτική και αριστερά στη μεταπολεμική Ελλάδα. Η περίπτωση της προδικτατορικής ΕΔΑ (1950-1967), διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Παιδαγωγικό Τμήμα, Ρέθυμνο 2006

Μεταξά Σοφία, Η ελληνική ιθαγένεια στη διεγκυστίνδα μεταξύ των δυνάμεων που την ωθούν στο μέλλον και εκείνων που την τραβούν στο παρελθόν, Διπλωματική εργασία στο Συνταγματικό Δίκαιο, ΑΠΘ, Νομική Σχολή, Τομέας Δημόσιου Δικαίου και Πολιτικής Επιστήμης, ΠΜΣ, Θεσσαλονίκη 2015

Μιχαηλίδης Γιώργος, Βαλκανική αριστερά και εθνικά ζητήματα στην πρώτη μεταπολεμική δεκαετία, 1946-1956, (Ελλάδα - Γιουγκοσλαβία - Βουλγαρία), Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα 2019

Μποντίλα Μαρία, Η εκπαίδευση των παιδιών των πολιτικών προσφύγων στα ανατολικά κράτη (1950-1964): Πλαίσιο και κοινωνικοποίηση, Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, Τομέας Παιδαγωγικής, Θεσσαλονίκη 2000

Παπαδοπούλου Γεωργία, Όταν η μνήμη πυροβολεί τη λήθη. Πολιτικοί πρόσφυγες το εμφυλίου στην Τασκένδη, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, ΠΜΣ Κοινωνικές διακρίσεις, μετανάστευση και ιδιότητα του πολίτη, Κόρινθος, Ιανουάριος 2018

Πόπα Ελένη, Η εκπαίδευση των παιδιών των πολιτικών προσφύγων του εμφυλίου πολέμου στις λαϊκές δημοκρατίες της ανατολικής Ευρώπης, Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ, Παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη 2015

Σαρικούδη Γεωργία, Ο επαναπατρισμός των πολιτικών προσφύγων από την

Τσεχοσλοβακία μετά το 1974, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, τομέας νεότερης και σύγχρονης ιστορίας και λαογραφίας, Θεσσαλονίκη 2008

Σαρικούδη Γεωργία, Όψεις της ζωής των Ελλήνων στην Τσεχία (πρώην Τσεχοσλοβακία): Μία ανθρωπολογική προσέγγιση, Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2014

Σουλτανιά Κατερίνα, Η εθνική ταυτότητα των εκπατρισμένων μετά τον εμφύλιο Ελλήνων (το παράδειγμα της Πολωνίας), Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 1995

Τζιάρας Κωνσταντίνος, Ελληνικός προσφυγικός κομμουνιστικός τύπος στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Η περίπτωση του περιοδικού “Νέος Κόσμος”, 1949-1974, Πρωτεύουσα Μεταπτυχιακή Εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, 2007

Τόλια Π.Φιλομένη, Πολιτικός επίτροπος-πολιτικός καθοδηγητής: ο θεσμός του πολιτικού επιτρόπου στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (ΔΣΕ), Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα, 2019

Τσάνο Αποστόλης Δ., Οι σχέσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας με το Κομμουνιστικό Κόμμα Αλβανίας στον εμφύλιο πόλεμο 1946-1949, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, ΠΜΣ Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, 2016

Raftopoulos Rigas, La dittatura dei colonnelli in Grecia 1967-1974. Tra Grecia e Italia: resistenza, dittatura e la Guerra fredda che si scongela, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο του Τέραμο, Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Ιστορίας και Πολιτικής Κριτικής

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

15 χρόνια από το θάνατο του Ι.Στάλιν, Οργάνωση Μαρξιστών Λενινιστών Ελλάδας 1968, Ειδικό Ένθετο στο πολιτικό δελτίο Α/συνέχεια, Νο 44, 1995

1917-1967, 50 χρόνια της μεγάλης Οχτωβριανής, θέσεις της ΚΕ του ΚΚΣΕ, ΠΛΕ, 1967

- 1953-56 Τασκένδη: Ένας πρόσφυγας αφηγείται. Συνέντευξη του Διονύση Ξένου στον Περικλή Ροδάκη, περιοδικό ΤΟΤΕ, τ.24, Αθήνα, 1985, στο <https://bit.ly/368uGeK> (τελευταία πρόσβαση 20/3/2022)
- 3η Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ 10-14/10/1950, Γλάρος, Αθήνα, 1988
- Αγραφιώτης Γ. (Δεληβοριάς) (2000), *Μία ζωή πάλης και αγώνα*, Αθήνα
- Αδάμου, Τάκης, Η μορφωτική δουλειά στην ΚΟΒ, Νέος Κόσμος, τ.4, Απρίλιος 1952
- Αθανασιάδης, Γ., Η μόρφωση των παιδιών μας, Νέος Κόσμος, τ.8, Αύγουστος 1951
- Αλεξιάτος, Γ. Ν., Ιστορικό λεξικό του ελληνικού εργατικού κινήματος, Γειτονιές του κόσμου, Αθήνα, 2008
- Ανταίος, Π. Ν.Ζαχαριάδης. Θύτης και θύμα, Φυτράκης, Αθήνα, 1991
- Απόφαση για την Κομματική Οργάνωση του ΚΚΕ στην Τασκέντη, 7^η πλατιά ολομέλεια 18-24 Φλεβάρη 1957, Φλεβάρης 1957, μόνο για εσωκομματική χρήση αρ. 98
- Απόφαση για τις προγραμματικές και καταστατικές κατευθύνσεις της Συνεπούς Πολιτικής Αριστερής Κίνησης, Λαϊκός Δρόμος, αρ.φ.12, 15 Απριλίου 1967
- Απόφαση της ΣΤ συνόδου της ΔΕ της ΕΔΑ, *Αυγή*, 10 Μαρτίου 1964
- Αριστερά και Αστικός Πολιτικός Κόσμος, 1940-1960, επιμέλεια Προκόπης Παπαστράτης, Μιχάλης Λυμπεράτος, Βιβλιόραμα, 2014
- Αρκαδινός, Π., Η εσωτερική κρίσις του ΚΚΕ (1946-1954), εισαγωγή Μάρκος Βαφειάδης, Αθήνα, 1954
- Αρχείο Νίκου Ζαχαριάδη. Η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη, Προσκήνιο, 2003
- Αρώνης Π.Γ., Νίκος Ζαχαριάδης 1903-1973, Αθήνα, 1989
- Αφινιάν, Β.Γ. Κόντης, Β. Παπουλίδης, Κ. Σμινρόβα, Ν.Ντ. Τομιλίνα, Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953 - 1977, Επίκεντρο, 2009
- Μαρία Βεργέτη, Σύντομη ιστορική αναδρομή, στο Πολιτικοί πρόσφυγες από τις ανατολικές χώρες. Κοινωνική και οικονομική τους ένταξη, Επιμέλεια Κούλα Κασσιμάτη, Υπουργείο Εξωτερικών Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, Πάντειο πανεπιστήμιο κοινωνικών και πολιτικών επιστημών, Αθήνα, 1993
- Βέτας Φώκος, Για τη σοσιαλιστική διαπαιδαγώγηση των παιδιών μας, Νέος Κόσμος, τ.9, Σεπτέμβριος 1951
- Βλαντάς Δημήτρης, 1950-1967 Τραγωδία του ΚΚΕ, 4ος τόμος, Ιούνιος 1976

- Βόντιτσιος Γιώργης (Γούσιας), Σχετικά με τις αποφάσεις της 6ης πλατειάς ολομέλειας του ΚΚΕ, Νέος Κόσμος, τ. 7, Ιούλιος 1956
- Βόντιτσος - Γούσιας Γιώργης, Οι αιτίες για τις ήττες, τη διάσπαση του ΚΚΕ και της ελληνικής αριστεράς, τόμοι Α, Β, Να υπηρετούμε το λαό, Αθήνα, 1978
- Βύσσιος Δ., Η επέμβαση των χρουστσωφικών ρεβιζιονιστών στο ΚΚΕ – Τα γεγονότα της Τασκένδης, ptheo.blogspot.com.
- Για την απονομή κομματικών βιβλιαρίων, Νέος Κόσμος, τ.4, Απρίλιος 1952
- Για την κατάσταση και τη δουλειά μας μέσα στους πρόσφυγες στην Ουγγαρία, Νέος Κόσμος, τ.8, Αύγουστος 1951
- Για την κατάσταση στην Ελλάδα και τα επείγοντα προβλήματα του κινήματός μας, στο Φίλιππος Ηλιού, Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος. Η εμπλοκή του ΚΚΕ, Θεμέλιο, 2004
- Για το ξεπέρασμα της προσωπολατρίας και των συνεπειών της. Απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΣΕ, Νέος Κόσμος, τ. 7, Ιούλης 1956
- Γιαννακάκης Ήλιος, Η εγκατάσταση των προσφύγων στις σοσιαλιστικές χώρες, στο Όπλο παρά πόδα, εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2005
- Γιατρουδάκης Στέλιος, Τασκένδη. 30 χρόνια προσφυγιά, Διογένης, β' έκδοση
- Γκαγκούλιας Δ. Γιώργος, Η αθέατη πλευρά του εμφυλίου. Τα τραγικά γεγονότα της 7ης Μεραρχίας του ΔΣΕ, Ιωλκός, Αθήνα, 2004
- Γκανάτσιος Χείμαρρος Βασίλης, Ένας δάσκαλος καπετάνιος καταγράφει και αξιολογεί τη δεκαετία 1940-1950, Θεσσαλονίκη, 2004
- Γκανάτσιος Χείμαρρος Βασίλης, Ανιχνεύοντας τις ρίζες της ήττας, Επίκεντρο, Αθήνα, 2011
- Γκόντζιος Κ. Δημήτρης, (Μπανάση), Οδοιπορικό μνήμης, Θεσπρωτικό, 2001
- Γκριτζώνας Κώστας, Οι Έλληνες ναυτεργάτες στην πολιτική προσφυγιά, Επικαιρότητα, Αθήνα
- Γκριτζώνας Κώστας, Το Μαρξιστικό Λενινιστικό Κίνημα στην Ελλάδα, Καρδίτσα, 2007
- Γκριτζώνας Κώστας, 9.915 ημέρες πολιτική προσφυγιά. Προσωπικές αναμνήσεις, Λάρισα, 2010
- Γουσίδης Δημήτρης, Μάρκος Βαφειάδης. Μαρτυρίες, Επικαιρότητα, Θεσσαλονίκη,

1983

Γουσίδης Δημήτρης, Όπου ζεις δεν πατρίζεις..., Εξάντας, Αθήνα, 1975

Γουσόπουλος Τ., Η αυτομόρφωση σε σχέση με την αξιοποίηση του βιβλίου από τους αγωνιστές μας πολιτικούς πρόσφυγες στις Λαϊκές Δημοκρατίες, Νέος Κόσμος, τ. 10, Οκτώβριος 1953

Δανιηλίδης Πολύδωρος, Ο Πολύδωρος θυμάται, Ιστορικές εκδόσεις, Αθήνα, 1990

Δημητρίου Πάνος, Η ανατροπή του Ζαχαριάδη, στο Στέλιος Κούλογλου, *Μαρτυρίες από τον εμφύλιο και την ελληνική αριστερά*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2012

Διακήρυξη προς όλους τους λαϊκούς αγωνιστές, προς όλους τους εργαζόμενους της χώρας μας, Λαϊκός Δρόμος, αρ.φ.11, 8 Απριλίου 1967

Διακήρυξη των Κομμουνιστικών και Εργατικών Κομμάτων, Οι συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, Αθήνα, 1975

Διακήρυξη συνεδρίου του Ήλιντεν, Νέος Κόσμος, τ.5, Μάιος 1952

Δισταγμοί και Ημίμετρα, Αυγή, 24 Δεκεμβρίου 1963

Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ, Α τόμος, 1918-1949, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2008

Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ, Β τόμος, 1949-1968, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2011

Δρίτσος Θωμάς, Από τον Γράμμο στην πολιτική προσφυγιά, Δωρικός, Αθήνα, 1983

Δρίτσος Θωμάς, Η εξέγερση της Τασκένδης, εκεί που ράγισε η καρδιά μας, Γλάρος, Αθήνα, 1984

Δύο διαμετρικά αντίθετες πολιτικές για την ειρηνική συνύπαρξη, Αθήνα, 1975

Εισήγηση του Ν. Ζαχαριάδη στην 12^η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, στο Απόφαση της 12^{ης} ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Ο Ρήγας, Αθήνα, 1945

Εισήγησις του συντρόφου Ν.Σ.Χρυστσώφ εις την σύνοδον του Ιωβηλαίου του Ανωτάτου Σοβιέτ της ΕΣΣΔ την 6 Νοεμβρίου 1957, Σοβιετικά Νέα, Αθήναι, 1957

Έκθεση του τμήματος της ΚΕ του ΚΚΣΕ για τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα για την ικανοποίηση των παρατηρήσεων της ΚΕ του ΚΚΣΕ για το σχέδιο προγράμματος του ΚΚΕ, 22 Απριλίου 1955, στο Αφινιάν, Β.Γ. Κόντης, Β. Παπουλίδης, Κ. Σμιρνόβα, Ν.Ντ. Τομιλίνα, Ν., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο

- Εκτοπισμένες μνήμες: Οι Έλληνες της Τασκένδης. Συνέντευξη του Δημήτρη Ζαφείρη (Τάκη Σάντρα) στη Μαρία Λούκα, *inside story*, 3 Ιουνίου 2016
- Ελευθεριάδου Ρούλα, Η οργάνωση της ζωής των πολιτικών προσφύγων. Ο αγώνας για τον επαναπατρισμό, στο Η ζωή στην πολιτική προσφυγιά, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2018
- Ενάντια στο σύγχρονο αναθεωρητισμό, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, 1959
- Εξόριστοι στη Σιβηρία, Ανασύνταξη, 20 Φεβρουαρίου 2015, <https://bit.ly/3nyWr5o> (τελευταία πρόσβαση 17 Ιανουαρίου 2022)
- Επιστολή της ΚΕ του ΚΚΕ στο Προεδρείο της ΚΕ του ΚΚΣΕ, στο Αφινιάν, Β.Γ. Κόντης, Β. Παπουλίδης, Κ. Σμιρνόβα, Ν.Ντ. Τομιλίνα, Ν., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο
- Επιστολές Ελλήνων πολιτικών προσφύγων που ζουν στην Τασκένδη για την κατάσταση στην ΚΕ του ΚΚΕ μετά την 6^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, στο Αφινιάν, Β.Γ. Κόντης, Β. Παπουλίδης, Κ. Σμιρνόβα, Ν.Ντ. Τομιλίνα, Ν., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο
- Επιστολές του Β. Μπαρτζιώτα προς τον Γραμματέα της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ Ν.Σ. Χρουτσόφ για την κατάσταση στο ΚΚΕ και με την παράκληση να παραμείνει για σπουδές στην Ακαδημία Κοινωνικών Επιστημών της Κ.Ε. του ΚΚΣΕ, , στο Αφινιάν, Β.Γ. Κόντης, Β. Παπουλίδης, Κ. Σμιρνόβα, Ν.Ντ. Τομιλίνα, Ν., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο
- Ερυθριάδης Γιώργος, Κομματική ανακαταγραφή, Νέος Κόσμος, τ.2, Φλεβάρης 1951
- Ερυθριάδης Γ., Κοσμίδης Χ., Τοκάλης Ο., Συμπεράσματα από τη δουλειά των ΚΟ μας του εξωτερικού στις μαζικές οργανώσεις των προσφύγων μας, Νέος Κόσμος, τ.9, Σεπτέμβριος 1953
- Ευαγγελίου Στέφανος, Μετά τη θύελλα, Ντουντούμη, Αθήνα, 1988
- Ζαχαριάδης Νίκος, Θέσεις για την ιστορία του ΚΚΕ, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα, 1945
- Ζαχαριάδης Νίκος, Ιστορικά διλήμματα, ιστορικές απαντήσεις, Καστανιώτη, Αθήνα, 2011
- Ζέβγος Γιάννης, Ο «σλαβικός κίνδυνος», εκδόσεις της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Αθήνα, 1947
- Ζηργάνος Νικόλας, Πετρόπουλος Γιώργος, Χατζηδημητράκος Νίκος, Ντοκουμέντο: Ο απόρρητος φάκελος 26029/Α' του Νίκου Ζαχαριάδη, Εφημερίδα των

Συντακτών, 21 Δεκεμβρίου 2015 <https://bit.ly/3xCSIs1> (τελευταία πρόσβαση 17/6/2022)

Ζούκοφ Γ.Κ., Απομνημονεύματα. Σκέψεις και στοχασμοί, Φέξη, Αθήνα, 1971

Ζωγράφος Ζήσης, Πού βρισκόμαστε με την εισφορά τιμής; Νέος Κόσμος, τ.8, Αύγουστος 1951

Η 3η Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, 10-14 Οκτώβρη 1950, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2010

Η 5^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 26-28 Δεκέμβρη 1955, Εκδόσεις Κ.Ε. ΚΚΕ, Δεκέμβρης 1955

Η "6η ολομέλεια" της ΚΕ του ΚΚΕ, Κείμενο από τις θέσεις της ΚΕ της ΟΜΛΕ για τα 56 χρόνια από την ίδρυση του ΚΚΕ

Η 6η πλατειά ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Μάρτης 1956) στο Σαράντα χρόνια του ΚΚΕ, 1918-1958, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, 1958

Η 6η πλατειά ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2010

Η 7η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Φλεβάρης 1957), στο Σαράντα χρόνια του ΚΚΕ 1918-1958, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, 1958

Η 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 19-23 Φλεβάρη 1957, έκδοση μόνο για εσωκομματική χρήση, αριθ. 98

Η 7η πλατειά ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, 18-24 Φλεβάρη, 1957, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2011

Η αγόρευσις του κ.Αντ.Μπριλλάκη στη συνεδρίαση της Βουλής της Κυριακής, Αυγή, 24 Δεκεμβρίου 1963

Η "Αναγέννηση" επιμένει αφού οι ρεβιζιονιστές εξακολουθούν να διαστρεβλώνουν την αλήθεια, Λαϊκός Δρόμος, 1973

Η αντικομματική λικβινταριστική πλατφόρμα του Κώστα Γυφτοδήμου (Καραγιώργη) Νέος Κόσμος, χρονιά Β', τ.8, Αύγουστος 1950

Η απονομή των κομματικών βιβλιαρίων στην ΚΟ Ρουμανίας ισχυρό κίνητρο για το ανέκδοτο της δουλειάς της, Νέος Κόσμος, τ.7, Ιούλιος, 1952

Η διαθήκη του Νίκου Ζαχαριάδη, Γλάρος, Αθήνα, 1986

Η διάλυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς και η επίδρασή της στο Διεθνές Κομμουνιστικό Κίνημα, Ριζοσπάστης, ένθετο, 10 Ιούνη 2012

- Η διάσπαση του ΚΚΕ, μέσα από τα κείμενα της περιόδου 1950-1975, επιμέλεια Πάνος Δημητρίου, α' τόμος, Πολιτικά Προβλήματα, Αθήνα, 1975, β' τόμος, Θεμέλιο, 1978
- Η έκθεσις της ΕΕ στη Δ' Σύνοδο της ΔΕ ΕΔΑ, εισήγηση του Ν.Καρρά, Αυγή, 27 Νοεμβρίου 1963
- Η έκτη πλατειά ολομέλεια της ΚΕ και της ΚΕΕ του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας (ανακοίνωση), Νέος Κόσμος, τ. 4-5, Απρίλης - Μάης 1956
- Η επίθεση του ρεβιζιονισμού στον Άη-Στράτη, Λαϊκός Δρόμος, φ.84, 17 Απριλίου 1976, φ. 85, 24 Απριλίου 1976, φ.86, 30 Απριλίου 1976
- Η επίθεση του ρεβιζιονισμού στην ΚΟ Τασκένδης του ΚΚΕ, Λαϊκός Δρόμος, φ.82, 3 Απριλίου 1976
- Η θεωρία του προέδρου Μάο για τους τρεις κόσμους είναι μία σημαντική προσφορά στο Μαρξισμό - Λενινισμό. Άρθρο της σύνταξης της "Λαϊκής Ημερησίας" του Πεκίνου. Επεξηγήσεις για το άρθρο από την Επιθεώρηση του Πεκίνου, Έκδοση ΕΚΚΕ, Αθήνα 1977
- Η ιστορική πείρα της δικτατορίας του προλεταριάτου. Η λαϊκή Κίνα και ο σύγχρονος κόσμος (1963), Αθήνα: Ιστορικές Εκδόσεις
- Η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη (επέμβαση του ΚΚΣΕ στο ΚΚΕ), Προσκήνιο, 2003
- Η κατάσταση στην ΚΟΤ και τα άμεσα καθήκοντα της οργάνωσης. Εισηγητής ο Νίκος Ζαχαριάδης. Η 5η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 26-28 Δεκέμβρη 1955, Εκδόσεις Κ.Ε. ΚΚΕ, Δεκέμβρης 1955
- Η νίκη της δημοκρατίας θα κατοχυρωθεί με νέους αγώνες του ελληνικού λαού, Αυγή, 12 Δεκεμβρίου 1963
- Η οπορτουνιστική ομάδα και η διάσπαση του ΚΚΕ το 1968, 11 Ιουλίου /2004, ένθετο «7 ημέρες μαζί», εφ. Ριζοσπάστης
- Η οπορτουνιστική πλατφόρμα του Μάρκου Βαφειάδη, Νέος Κόσμος, χρονιά Β', τ.8, Αύγουστος 1950
- Η παράνομη μπροσούρα του Νίκου Ζαχαριάδη. Προβλήματα της κρίσης του ΚΚΕ, Γλάρος, Αθήνα, 1987
- Η πορεία της ανακαταγραφής, Νέος Κόσμος, τ.4, Απρίλιος 1951
- Η πρώτη ομάδα του ΔΣΕ στην Ήπειρο, Ριζοσπάστης, 31 Δεκέμβρη 1996

<https://bit.ly/3KAzcBN> (τελευταία πρόσβαση 23 Ιανουαρίου 2022)

- Η ρήξη στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα τη δεκαετία του 1960, Ιστορικές Εκδόσεις
- Η σημερινή κατάσταση και τα προβλήματα των εκπατρισμένων, απόρρητη μπροσούρα της ΚΕ του ΚΚΕ για διανομή στα στελέχη, αρ. 1971
- Η τελευταία πληγή του εμφυλίου. 50 χρόνια πολιτικοί πρόσφυγες, Ελευθεροτυπία, Ο ιός της Ελευθεροτυπίας, 21 Νοεμβρίου 1999, <https://bit.ly/3n72IW2>
- Η τραγωδία των Ελλήνων αγωνιστών στην Τασκένδη, Α/συνέχεια, Αθήνα, 2006
- Η υποδοχή και η περίθαλψη των παιδιών στις σοσιαλιστικές χώρες. Η εκπαίδευσή τους και η δουλειά της ΕΒΟΠ, Ριζοσπάστης, 6 Ιανουαρίου 2018
- Θέσεις της ΚΕ της ΟΜΛΕ για τα 56 χρόνια από την ίδρυση του ΚΚΕ, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1975
- Ιδρυτική διακήρυξη της ΠΠΣΠ, ΠΠΣΠ, 11 Απριλίου 1966
- Ιστορία του κομμουνιστικού κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976
- Καινούργιος Δ. Χρήστος (Βρασίδα), 26 χρόνια στην Τασκένδη. Οκτώβριος 1949-Οκτώβριος 1975. Βιώματα και αναμνήσεις. Αθήνα 2005
- Καραγιώργη Μαρία, Ζωιτοπούλου Μαυροκεφαλίδου Κατερίνα, Κώστας Καραγιώργης (1905-1955), Αθήνα, 2011
- Καραγιώργης Κώστας, Νίκος Ζαχαριάδης, Κομμουνιστική Επιθεώρηση, αρ.φ. 7, Οκτώβρης – Νοέμβρης 1944
- Κασάπης Βαγγέλης (Κρίτωνα), Ο εμφύλιος στον Έβρο (1945-1949), Αλεξανδρούπολη, 1999
- Κασιμάτης Σταύρος, Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα, Φιλίστωρ, 1997
- Κατηφόρης Γιώργος, Για τη θεωρία των δύο πόλων, ΑΝΤΙ, τ.187, 25 Σεπτεμβρίου 1981
- Κατσή Δημήτρης, Τεράστια συμβολή των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού στο Ουζμπεκιστάν. Τασκένδη, Αθήνα 1988
- Κατσιμάρδος Γ., 40 χρόνια από τη διάσπαση του ΚΚΕ, Έθνος, 24 Φεβρουαρίου 2008
- Κείμενο συζήτησης με τον σ.Ζαχαριάδη στις 12 Οκτώβρη 1955, στο Αφινιάν Β.Γ., Κόντης Β., Παπουλίδης Κ., Σμιρνόβα Ν.Ντ., Τομλίνα Ν., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο

- Κλειστό γράμμα της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς όλα τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, Ντοκουμέντα του ΚΚΕ από την 6 πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της ΚΕΕ του ΚΚΕ, Μάρτης 1956 ως την 7^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. και της Κεντρικής Επιτροπής Ελέγχου (ΚΕΕ) του ΚΚΕ, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Γενάρης 1957, αρ. 180
- Κόκκαλης Π., Αλεξίου Έλλη, Αθανασιάδης Γ., Τα παιδιά μας στις Λαϊκές Δημοκρατίες, Νέος Κόσμος, τ.1, Ιανουάριος 1954
- Κομαρόφ, Ι.Τ.Βινογκράντοφ, Γκρόμοφ, Προς την ΚΕ του ΚΚΣΕ, Β.Γ. στο Αφινιάν Β.Γ., Κόντης Β., Παπουλίδης Κ., Σμιρνόβα Ν.Ντ., Τομιλίνα Ν., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο
- Κουκουλά Κ., Η αυτομόρφωση στην κομματική οργάνωση του ΚΚΕ στη Βουλγαρία, Νέος Κόσμος, τ.6, Ιούνιος 1953
- Κουλούρης, Ν. Οι "μαρξιστές - λενινιστές" πολιτικοί πρόσφυγες στην ανατολική Ευρώπη (1964-1976) και το παράνομο δελτίο Επαναστάτης, στο Το όπλο παρά πόδα, εκδόσεις πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2005
- Κουτμάνης Κώστας, Για το δίκιο και τη λευτεριά, Μορφωτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2008
- Κροστσένκο: Ένα κολχόζ-στρατόπεδο, ΑΝΤΙ, τ. 226, 4 Μαρτίου 1983
- Κυπριανός Παντελής, Γνώση, κοινωνική διάκριση, επαγγελματική διασφάλιση: Οι Έλληνες φοιτητές εξωτερικού από το 1837 ως τις μέρες μας, Εισήγηση στο 4ο Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης στην Πάτρα το 2006
- Κυργιάννης Κώστας (Λακαρέας): Συνέντευξη στον "Οχτώβρη" για τα γεγονότα της Τασκένδης (Αύγουστος 1982) <https://bit.ly/3rpDqni> (τελευταία είσοδος 16 Ιανουαρίου 2022)
- Κωστόπουλος Τάσος, Αφαιρέσεις ιθαγένειας. Η σκοτεινή πλευρά της νεοελληνικής ιστορίας (1926-2003), Σύγχρονα Θέματα, τ.83, Δεκέμβριος 2003
- Κωστόπουλος Τάκης, Με τους αντάρτες στη Δυτική Μακεδονία. Αναμνήσεις από Κατοχή, Εμφύλιο, Τασκένδη, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2006
- Κωστόπουλος Σ., Η μόρφωση των παιδιών μας και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, Νέος Κόσμος, τ.10, Οκτώβριος 1951
- Κωστούδης Επαμεινώνδας, Στην αναγκαστική προσφυγιά 1949-1982, Αθήνα, 2003
- Λαγάνη Θ. Ειρήνη, Το «παιδομάζωμα» και οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις 1949-1953, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 1996

- Λαγάνη Θ. Ειρήνη, Η εκπαίδευση των παιδιών του εμφυλίου στη Γιουγκοσλαβία ως σημείο τριβής στις σχέσεις ΚΚΕ – ΚΚΓ μετά τη ρήξη Τίτο – Κομινφόρμ, στο «Το όπλο παρά πόδα», εκδόσεις πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2005
- Λαγάνη Θ. Ειρήνη, Η ελληνική πολιτική απέναντι στα παιδιά του εμφυλίου που διέφυγαν στη Γιουγκοσλαβία 1948 – 1952, στο «Παιδομάζωμα» ή «παιδοσώσιμο»; Επιμέλεια Ειρήνη Λαγάνη – Μαρία Μποντίλα, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2012
- Λαζαρίδου Μαργαρίτα, Πόλεμος και αίμα. Ταξίδι στο παρελθόν. Ταξίδι στον πόνο. Η αληθινή ζωή μιας αγωνίστριας, Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας, Αθήνα, 2007
- Λαμπάτος Γαβρίλης, Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη, 1949-1957, Κουκκίδα, Αθήνα, 2020
- Λατίφη Κατίνα, Μακρύς ο δρόμος για την Ιθάκη. Πολιτική ξενιτιά 1950-1974, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2019
- Λένιν, Β.Ι., Γράμμα προς το Συνέδριο, Άπαντα Λένιν, τ.45, Σύγχρονη Εποχή, 1988
- Λεοντάρης Ν.Χάρης, Βαγγέλης Φωκάς, «επί την λυχνίαν», Γιάννινα, 2020
- Λόγος του σ. Βασίλη Μπαρτζιώτα στην 3^η Συνδιάσκεψη της ΚΟ Τσεχοσλοβακίας του ΚΚΕ, Νέος Κόσμος, τ.5, Μάιος 1952
- Λούντο Μάρτενς, Μία άλλη ματιά στον Στάλιν, Αθήνα, 1999
- Λυμπεράτος Μιχάλης, Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ, Στοχαστής, 2011
- Λυμπεράτος Μιχάλης, Σαν να μην πέρασε μια μέρα... ήτοι: η κατά διαστήματα επάνοδος της «εθνικής» προπαγάνδας και ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος, Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, <https://www.facebook.com/EllinikiIstoria> (τελευταία επίσκεψη 11 Φεβρουαρίου 2022)
- Μάης Χρίστος, Η εκδοτική δραστηριότητα ως μέσο πολιτικής στράτευσης και συγκρότησης ταυτότητας. Ο εκδοτικός οίκος Ιστορικές Εκδόσεις, 1963-1967, Αρχαιοτάξιο, τ.14, 2012
- Μάργαρης Αλέκος, Η κατάσταση και τα προβλήματα της κομματικής μας οργάνωσης στη Λ.Δ. της Βουλγαρίας, Νέος Κόσμος, τ. 11, Νοέμβριος 1951
- Μάρτενς Λούντο, Μια άλλη ματιά στον Στάλιν, Σύγχρονη Εποχή, 2009

- Ματθαίου Α., Πολέμη Π., Η εκδοτική περιπέτεια των Ελλήνων κομμουνιστών. Από το Βουνό στην Υπερορία, Βιβλιόραμα – ΑΣΚΙ, Αθήνα 2003
- Μαύρος Γιώργος, Πώς και γιατί αυτοκτόνησε ο Ζαχαριάδης, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 3 Φεβρουαρίου 1991
- Με ρωμαλέο πνεύμα το ΚΚΕ προχωρεί στην εφαρμογή των αποφάσεων της 6ης Ολομέλειας, Νέος Κόσμος, τ. 6, Ιούνης 1956
- Μεντβέντεφ Ρόι, Από το 20ο στο 22ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Με την ευκαιρία των εικοσάχρονων του 20ου Συνεδρίου. Σύντομη ιστορική σκιαγραφή, στο Αντιπολιτευτικές τάσεις στη Σοβιετική Ένωση. Οι θέσεις των μαρξιστών διαφωνούντων, Οδυσσέας, 1978
- Μεντβέντεφ, Ζόρες και Ρόι, Ο άγνωστος Στάλιν, μετάφραση Κώστας Αθανασίου, Καστανιώτη, Αθήνα, 2004
- Μερικά συμπεράσματα από την πορεία της ανακαταγραφής, Νέος Κόσμος, τ.6, Ιούνιος 1951
- Μητριά Πατρίδα, ντοκιμαντέρ της ΕΡΤ από τη σειρά των ωριαίων ντοκιμαντέρ με τίτλο *Δεύτερη Πατρίδα*, παραγωγή ΕΡΤ ΑΕ, πρώτη προβολή το 2000, επιστημονικός σύμβουλος Γαβριήλ Λαμπάτος, <https://archive.ert.gr/75196/> (τελευταία πρόσβαση 6 Φεβρουαρίου 2022)
- Μητσόπουλος Θανάσης, Η αποστολή των παιδιών στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, στο 'Το όπλο παρά πόδα', εκδόσεις πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2005
- Μητσόπουλος Θανάσης, Μείναμε Έλληνες. Τα σχολεία των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στις σοσιαλιστικές χώρες, Αθήνα 1979
- Μπάεφ Ιορντάν, Μία ματιά απ' έξω. Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα, μετάφραση Γιώργος Σικανατάρης, Φιλίστωρ, Αθήνα, 1996
- Μπαρτζιώτας Βασίλης, Η κατάσταση και τα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων στις λαϊκές δημοκρατίες, Εισήγηση, ΙΙΙ συνδιάσκεψη του ΚΚΕ 10-14 Οκτωβρίου 1950, Αύγουστος 1951
- Μπαρτζιώτας Βασίλης, Μερικά συμπεράσματα για την κατάσταση και τη δουλειά των κομματικών μας οργανώσεων εξωτερικού έπειτα από την ΙΙΙ Συνδιάσκεψη, Νέος Κόσμος, τ. 2, Φεβρουάριος 1951
- Μπαρτζιώτας Βασίλης, Οι γερές μαζικές κομματικές οργανώσεις, Πολιτικές και

Λογοτεχνικές Εκδόσεις, 1955

Μπαρτζιώτας Γ. Β., Εξήντα χρόνια κομμουνιστής, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1986

Μπετελέμ Σαρλ, Οι ταξικοί αγώνες στην ΕΣΣΔ, 1η περίοδος 1917-1923, Τόμος Α, 2η περίοδος 1923-1930, Τόμος Β, Κουκκίδα, Αθήνα, 2010

Μπλάντας Γεώργιος (Κίσσαβος), Η στρατηγική της σωστής επανάστασης, Αθήνα, 1986

Μποντίλα Μαρία, «Πολύχρονος να ζεις, μεγάλε Στάλιν», Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004

Μπούσχοτεν Ρίκη Βαν, 'Ενότητα και αδελφότητα': Σλαβομακεδόνες και Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην ανατολική Ευρώπη, στο «Το όπλο παρά πόδα», Εκδόσεις πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2005

Μπούχρας Γ.Παναγιώτης, Χρέος ζωής. Η αγωνιστική πορεία του μαχητή Γιώργου Μπούχρα με τον ΕΛΑΣ και το ΔΣΕ, ΕΝΤΟΣ, Αθήνα, 2019

Νεφελούδης Α.Βασίλης, Ντοκουμέντο, το σταλινικό φαινόμενο στην Ελλάδα, Ζαχαριάδης και ζαχαριαδισμός, ο μύθος και η αλήθεια, Δελφίνι, Αθήνα, 1993

Νικολαΐδου Ελένη, Η επέμβαση της Διεθνούς Επιτροπής στα εσωτερικά του ΚΚΕ: Η 6η πλατειά ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ το 1956 στο Αριστερά και αστικός πολιτικός κόσμος 1940-1960, επιμέλεια: Μ.Λυμπεράτος, Π.Παπαστράτης, Βιβλιόραμα, 2014

Νικολαΐδου Ελένη, 60 χρόνια από το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, Εφημερίδα των Συντακτών, 14 Φεβρουαρίου 2016, <https://bit.ly/3b4DSCQ> (τελευταία πρόσβαση 17/6/2022)

Νίκος Ζαχαριάδης, Το κρυφό αρχείο της εξορίας, ιστορική αναδρομή Πέτρος Τουλούδης, Παπαζήση, 1991

Νίκος Ζαχαριάδης. Οι ποινικές διώξεις, Καστανιώτη και ΕΦΣΥΝ, Αθήνα, 2016

Ντάγιος Σταύρος, Η άγνωστη συνάντηση Ζαχαριάδη – Χότζα στην Κορυτσά, Το Βήμα, 19 Αυγούστου 2012

Νταλιάνη – Καραμπατζάκη Μαντώ, Παιδιά στη δίνη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949, σημερινοί ενήλικες, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 2009

Ντοκουμέντα του ΜΑΚΕ και του ΛΔΜΕ

Ο Ζαχαριάδης ομιλεί εις «ΤΑ ΝΕΑ». Το έχω βάρος να είμαι ελεύθερος. Συνέντευξη

στον Ορφέα Οικονομίδη, εφ. ΤΑ ΝΕΑ, 6 Απριλίου 1962

Ο λόγος του Νικήτα Κρούστσεφ. Το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, Αυγή, 26 Φεβρουαρίου 1956

Ο χρουστσωφικός ψευδοκομμουνισμός και τα ιστορικά διδάγματα που δίνει στον κόσμο, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1975

Οι εξελίξεις στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα και η δημιουργία του μαρξιστικού - λενινιστικού κινήματος στην Ελλάδα, 2ο συνέδριο του ΚΚΕ(μ-λ)

Οι εφημερίδες μας στις Λαϊκές Δημοκρατίες, Νέος Κόσμος, τ.9, Σεπτέμβριος 1952

Ομιλία Βελισσάρη, στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Βλαντά Δ. στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Βοντίσιου Γ. (Γούσιας) 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Γκρόζου Α. στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Καρρά Η. στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Κολιγιάννη Κ. στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Κοτσάβρα Β., στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Κουτσομάρκου Γ. στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, 10-14 Οκτωβρίου 1950, Αύγουστος 1951, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0634

Ομιλία Λουλέ Κ. στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Μπράτσου Θ. στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Παρτσαλίδη Μ., 7^η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 14-18 Μαΐου 1950, Σεπτέμβρης 1950

Ομιλία Παρτσαλίδη Μ. στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο

για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Πορφυρογένους Μιλτιάδης, στην 7^η Ολομέλεια 1957

Ομιλία Στρίγκου Α. στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Συνάκου Μ. στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Υφαντή στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Υφαντή Π. (Ηρακλής) στην 5^η Ολομέλεια 1955, Δεκέμβρης 1955, μόνο για εσωκομματική χρήση

Ομιλία Φλωράκη Χ. (Γιώτης) στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Ομιλία Φλωράκη Χ. (Γιώτης) στην ΙΙΙ Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, 10-14 Οκτωβρίου 1950, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0634

Ομιλία Φωκά Β. στη 2^η Ολομέλεια, 10-12 Οκτωβρίου 1951, Απρίλης 1952, μόνο για εσωκομματική χρήση ν.0930

Οργάνωση Μαρξιστών Λενινιστών της Ελλάδας, 15 χρόνια από το θάνατο του Στάλιν, 1968, ειδικό ένθετο στο Δελτίο Α/συνέχεια, ν.44

Οργάνωση Μαρξιστών Λενινιστών της Ελλάδας. Προκήρυξη - Δεκέμβρης 1973, Λαϊκός Δρόμος, Φλεβάρης 1974

Οχάμπ Ε., Τα συμπεράσματα του XX Συνεδρίου του ΚΚΣΕ και τα καθήκοντα του ενοποιημένου Εργατικού Κόμματος Πολωνίας, Νέος Κόσμος, τ. 4-5, Απρίλης - Μάης 1956

Όσιμος Βασίλης, 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ - σημείο οππορτουνιστικής στροφής, ΚΟΜΕΠ, τ.3, Μάιος - Ιούνιος 2016

Παπαδάκης Βαγγέλης (Καπετάν Τάσος Λευτεριάς), Αναμνήσεις από την αντίσταση στον εμφύλιο και την προσφυγιά, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003

Παπαδημητρίου Α., Γραικοί στην Τασκένδη. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2019

Παπαδόπουλος Αντώνης, Για την καπιταλιστική παλινόρθωση, Μορφωτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2013

Παπαθανασίου, Ιωάννα, «“Το όπλο παρά πόδα”. Λεκτική πολεμική ή πολιτική

ανασυγκρότησης;», στο Νικολακόπουλος, Ηλίας, Ρήγος, Άλκης και Ψαλλίδα, Γρηγόρης (επιμ.), Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στον Γράμμο, Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949, Αθήνα, Θεμέλιο, 2002

Παπαϊωάννου Αχιλλέας, Ποιος αυτοκτόνησε (δολοφόνησε) τον Νίκο Ζαχαριάδη, Μπίμπης, Θεσσαλονίκη

Παπαϊωάννου Αχιλλέας, Η απαγορευμένη εικόνα. Διώκτες και ιεροκτόνοι του Νίκου Ζαχαριάδη, Φιλίστωρ, Αθήνα, 2001

Παπαϊωάννου Αχιλλέας, Η παρέλαση των Γιγάντων, Μπίμπης, Θεσσαλονίκη, 2008

Παπαστράτης Προκόπης, Σαράφη Λη (επιμ.), Από την Απελευθέρωση στα Δεκεμβριανά: Μία τομή στην πολιτική ιστορία της Ελλάδας, Πρακτικά Συνεδρίου 19-23 Νοεμβρίου 2014, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας. Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, Αθήνα, 2016

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, Η σινοσοβιετική ρήξη, Καθημερινή, 19 Σεπτεμβρίου 2015

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, Ο σινοϊνδικός πόλεμος του 1962, Καθημερινή, 7 Φεβρουαρίου 2016

Παπουτσάνης Γιάννης, Πάλι δεν έχει πλοίο για μας; Πρόσφυγες στην ίδια τους την πατρίδα, ANTI, τ. 193, 27 Νοεμβρίου 1981

Παράλληλη Ιστορία, Ιστορία της Σοβιετικής Ενώσεως 1917-1960, μετάφραση Άρης Αλεξάνδρου, Φυτράκη, Αθήναι, 1962

Πατελάκης Απόστολος, Βασιλειάδης Παύλος, Οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες της Ρουμανίας, 1948-1956, στο Οι πολιτικοί πρόσφυγες του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνικές και πολιτικές προσεγγίσεις, επιμέλεια Γιώργος Αντωνίου, Στάθης Καλύβας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2015

Πατελάκης Απόστολος, Προσωπική κατάθεση, Θεσσαλονίκη, 2018, <https://bit.ly/3qjUaMK> (τελευταία επίσκεψη 20/3/2022)

Παρρής Φάνης και Σκολαρίκος Κώστας, Η πολιτική συμμαχιών του ΚΚΕ στις δεκαετίες 1950-1960. Η πείρα της ΕΔΑ, Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τ. 4-5, 2012

Περιορισμός στις ελευθερίες πολιτών, Ομιλία Ηλία Ηλιού στη Βουλή, Η Αυγή, 2 Ιουνίου 1964

- Πετρόπουλος Γιώργος, Γεμάτη διασπάσεις η ιστορία της Αριστεράς, Εφημερίδα των Συντακτών, 24 Αυγούστου 2015, <https://bit.ly/3HzoWsp> (τελευταία πρόσβαση 17/6/2022)
- Πετρόπουλος Γιώργος, Ένα "μυστικό" που δεν ήταν ποτέ μυστικό, Εφημερίδα των Συντακτών, 22 Φεβρουαρίου 2016, <https://bit.ly/3xC1aaK> (τελευταία πρόσβαση 17/6/2022)
- Πετρούλιας Χαράλαμπος, Η αιχμαλωσία μου και η ζωή των πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, Αθήνα, 2012
- Πέτσας Μήτσος, Η ηρωική πάλη των κομμουνιστών της Τασκένδης, ΜΑΛΕΠ, Ιανουάριος 1991, τεύχος 3 <https://bit.ly/33DF0cU> (τελευταία πρόσβαση στις 17 Ιανουαρίου 2022)
- Πορφυρογένης Μιλτιάδης, Ομιλία στην 7^η πλατιά Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 18-24 Φλεβάρη 1957
- Πουρναράς Κώστας (Μπόσης) <http://kostasbosis.blogspot.com/>
- Προς την ΙΙΙη Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ, έκδοση ΚΕ του ΚΚΕ, 1950
- Ραβάνης – Ρεντής Δημήτρης, Το ημερολόγιο της προσφυγιάς ενός αντάρτη, Ηριδανός, Αθήνα, 1981
- Ριζάκης Στέφανος, Οδοιπορικό. Αναδρομή στη ζωή και τη δράση των πολιτικών προσφύγων, Αθήνα, 1994
- Ριζάκης Στέφανος, Ταξίδι χωρίς επιστροφή, Η ζωή και η δράση του Γιάννη Βόγια, Λάρισα, 2004
- Σαμαράς Βασίλης, Ένα "σημερινό" πολιτικό ζήτημα. 50 χρόνια από το 20 Συνέδριο του ΚΚΣΕ, 40 χρόνια από τη ΜΠΠΕ, Προλεταριακή Σημαία, 2007
- Σαράντα χρόνια του ΚΚΕ 1918-1958, επιλογή ντοκουμέντων, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, 1958
- Σαράφη Στ. Μάριον, Τα αρχεία του Συνδέσμου για τη Δημοκρατία στην Ελλάδα στο King's College του Λονδίνου, ANTI, τ. 259, 27 Απριλίου 1984
- Σημείωμα του Κομμουνιστικού Κόμματος του Ουζμπεκιστάν και του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων της ΚΕ του ΚΚΣΕ για την κατάσταση στο σύλλογο των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων, στο στο Αφινιάν Β.Γ., Κόντης Β., Παπουλίδης Κ., Σμυρνόβα Ν.Ντ., Τομλίνα Ν., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο

- Σιαπέρας Κώστας, Οι μυστικοί δρόμοι του Δημοκρατικού Στρατού. Από τη Βάρκιζα στο Μπούλκες, Γλάρος Αθήνα, 1990
- Σκολαρίκος Κώστας, Οι παράνομες κομματικές οργανώσεις την περίοδο 1949-1958, ΚΟΜΕΠ, τ.4, 2011
- Σκολαρίκος Κώστας, Οι εξελίξεις στο ΚΚΕ τη δεκαετία του 1950 και οι πολιτικές επιπτώσεις τους στους πολιτικούς πρόσφυγες, Ριζοσπάστης, 13 Ιανουαρίου 2018 <https://bit.ly/3rpDqni> (τελευταία είσοδος 16 Ιανουαρίου 2022)
- Στάλιν Ι.Β., Ο μεγάλος πατριωτικός πόλεμος, Ραδιοφωνικός λόγος στις 3 του Ιούλη 1941, Αθήναι, 1954
- Στάλιν, Ι.Β., Η 24η επέτειος της μεγάλης οκτωβριανής σοσιαλιστικής επανάστασης, Άπαντα, τόμος 15, 2008
- Στρογγύλης Απόστολος, Τρεις μορφές της αντίστασης, Φιλίστωρ, Αθήνα 1997
- Σύγχρονος αναθεωρητισμός και αντεπανάσταση, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1994
- Συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα. Επίσημα κείμενα των κομμουνιστικών κομμάτων, Χρόνος, Αθήνα, 1975
- Συμπεράσματα της 6ης Πλατειάς Ολομέλειας της ΚΕ και της ΚΕΕ του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας, Νέος Κόσμος, τ. 4-5, Απρίλης - Μάης 1956
- Συνέντευξη του Μπορίς Πονομαριόφ στον Δ. Κωνσταντόπουλο, εφ. ΤΑ ΝΕΑ, 11 Δεκεμβρίου 1990
- Συνοπτική έκθεση για τις εργασίες της 8^{ης} Ολομέλειας (1958) της ΚΕ του ΚΚΕ, εσωτερικό κείμενο, αρ. 138
- Σφήκας Θανάσης, Δ., "Ο προβολέας πάλι φωτίζει τις αμαρτίες μου"; Ο εμφύλιος πόλεμος στην καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη, στον Ιόνιο Λόγο, τ. Β, 2010
- Σχετικά με την αντικομματική ομάδα, Ανακοίνωση του ΠΓ, ΚΚΕ (μ-λ), Αθήνα, 13 Νοεμβρίου 1976
- Σχόλια και συμπεράσματα επί των συζητήσεων και αποφάσεων του XX συνεδρίου του ΚΚΣΕ, έκδοση της ελληνικής χωροφυλακής, 1956
- ΄Σωτήρες΄ και ΄ανανεωτές΄, Αυγή, 6 Νοεμβρίου 1964
- Συμεωνίδης Γιάννης (Ταρζάν), Το οδοιπορικό ενός αγωνιστή. Από το Καϊμακτσαλάν της αντίστασης και του εμφυλίου στην πολιτική προσφυγιά, Επίκεντρο, Αθήνα, 2015

- Smith Ole L., Η θεωρία των δύο πόλων, ANTI, τ. 198, 5 Φεβρουαρίου 1982
- Τα βασικά κομματικά προβλήματα, Θεσσαλονίκη, 1958
- Τα πρακτικά του 22ου Συνεδρίου του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης, Γκαγκάριν, Αθήνα, 1961
- Τάτσης Κώστας, Ο σοσιαλισμός που γνώρισα, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2017
- Το 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, Ζώγια, 1956
- Το επτάχρονο σχέδιο της ΕΣΣΔ 1959-1965, Επιστημονικά εκδόσεις, Αθήνα, 1959
- Το θέμα της αριστεράς στην Ελλάδα, στο Ανανεωτική Ομάδα Δημοκρατικής Αριστεράς – ΑΟΔΑ, τ.1
- Το ΚΚΕ, επίσημα κείμενα, τόμος έβδομος, 1949-1955, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1995
- Το ΚΚΕ, επίσημα κείμενα, τόμος ένατος, 1961-1967, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2002
- Το ΚΚΕ, επίσημα κείμενα, τόμος όγδοος, 1956-1961, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1997
- Το σχέδιο προγράμματος του ΚΚΕ, Η 4^η πλατιά ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 12-14 Δεκέμβρη 1953, 1953, για εσωκομματική χρήση, αρ. 593
- Τόπα – Γουναροπούλου Ευαγγελία, Πορεία Ζωής. Αντίσταση – Τασκένδη – Επαναπατριsmός, Αθήνα 1995
- Τουλούδης Πέτρος, Επέμβαση τη χρουστσοφικής ηγεσίας στο ΚΚΕ, Αλφειός, Αθήνα, 1992
- Τουσίδης Δημήτρης, Μάρκος Βαφειάδης, μαρτυρίες, πρόλογος Μίκης Θεοδωράκης, Επικαιρότητα, Θεσσαλονίκη, 1983
- Τρεις γενιές πρόσφυγες, ANTI, τ.193, 27 Νοεμβρίου 1981
- Τρικαλινός Γιώργης, Ανασκαλεύοντας τη χόβολη της μνήμης. Οδοιπορικό μιας ζωής, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1998
- Τρίκκας Τάσος, ΕΔΑ 1951-67. Το νέο πρόσωπο της αριστεράς, τ.Α, Β, Θεμέλιο, 2009
- Τσαβαλιά Βιβή, "Με το όπλο παρά πόδα": Η διαχείριση της ήττας του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας από το Γενικό Γραμματέα του ΚΚΕ Νίκο Ζαχαριάδη, barikat.gr
- Τσέκου Κατερίνα, Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013
- Τσέκου Κατερίνα, Χατζηαναστασίου Τάσος, Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στη Λαϊκή

Δημοκρατία της Βουλγαρίας, στο Οι πολιτικοί πρόσφυγες του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνικές και πολιτικές προσεγγίσεις, επιμέλεια Γιώργος Αντωνίου, Στάθης Καλύβας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2015

Τσίβος Κωνσταντίνος, Οι πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία. Από τη μία ρήξη στην άλλη, άρθρο

Τσίβος Κωνσταντίνος, Το 1968 μέσα από τις σελίδες του «Αγωνιστή», π. Κλειώ, τ. 6, Σεπτέμβριος 2012

Τσίβος Κωνσταντίνος, «Ο μεγάλος καϋμός της ξενητείας...». Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία 1948-1989, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2019

Τσιούμας Άρης, «Με τη σκέψη στην πατρίδα», όψεις της κοινωνικής ζωής των Ελλήνων Πολιτικών Προσφύγων στις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης (1949-1974), Άνθος του Κακού, 22 Ιουλίου 2011, <https://bit.ly/3CTDPnl> (τελευταία πρόσβαση 19/3/2022)

Υπόθεση Ζαχαριάδη, Καταδίκη και αποκατάσταση, Φιλίστωρ, Αθήνα, 2001

Υπόμνημα του τμήματος της ΚΕ του ΚΚΣΕ υπεύθυνου για τα ξένα κομμουνιστικά κόμματα σχετικό με σύσταση από την ΚΕ του ΚΚΣΕ επιτροπής για την εξακρίβωση της κατάστασης στην Κομματική Οργάνωση των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, στο Αφινιάν Β.Γ., Κόντης Β., Παπουλίδης Κ., Σμιρνόβα Ν.Ντ., Τομιλίνα Ν., Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο

Yemeljanov Yuri, Η αναζήτηση της αλήθειας για τον Στάλιν. Επισκόπηση του βιβλίου του Γιούρι Ζούκοφ "Ένας διαφορετικός Στάλιν", μετάφραση από τα αγγλικά: Αλέξανδρος Δελάρζ, <https://bit.ly/3NPsVmE> (τελευταία πρόσβαση 1/6/2022)

Φαράκος Γρ., Έτσι έγινε η διάσπαση του ΚΚΕ, εφ. Το Βήμα, 17 Μαΐου 1998

Φερράρα Μαρτσέλλα και Μαουρίτσιο, Μιλώντας με τον Παλμίρο Τολιάτι, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, 1956

Φόστερ Ουίλλιαμ, Ιστορία του Παγκόσμιου εργατικού κινήματος, Μόρφωση, Αθήνα, 1956

Wudalas Angelica, Οι Έλληνες πρόσφυγες της Πολωνίας, στο Οι πολιτικοί πρόσφυγες του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνικές και πολιτικές προσεγγίσεις, επιμέλεια Γιώργος Αντωνίου, Στάθης Καλύβας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2015

Χαιρετιστήριο του ΚΚΕ προς το XX Συνέδριο του ΚΚΣΕ, Νέος Κόσμος, τ.ς 3, Μάρτιος 1956

Χαιρετιστήριο της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ προς το XX Συνέδριο του ΚΚΣΕ, Το ΚΚΕ επίσημα κείμενα, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1997

Χαραλαμπίδης Γιάννης, Προσπάθεια οπισθοδρόμησης με τη μάσκα της αναγέννησης, Αυγή, 20 Νοεμβρίου 1964

Χατζηκώστας Αλέκος, Η δημιουργία και δράση της Ενιαίας Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδας (ΕΔΝΕ), Ατέχνως, 24 Ιουλίου 2016

Χοντζέας Γιάννης, Για το κομμουνιστικό κίνημα της Ελλάδας, Α/συνέχεια, Αθήνα, 2004

Χρονολόγιο Γεγονότων 1940-1944, από τα έγγραφα του Βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών, τόμοι Α' και Β', σύνταξη Προκόπης Παπαστράτης και Μαρία Σπηλιωτοπούλου, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού, 2004 και 2007

Χουλιάρης (Περικλής) Γιώργος, «Ο δρόμος είναι άσωτος». ΕΛΑΣ – ΔΣΕ – Πολωνία 1941-1958, Ιωάννινα, 2005

Χράντετσνι Πάβελ, Η ελληνική διασπορά στην Τσεχοσλοβακία. Ίδρυση και αρχικά στάδια ανάπτυξης (1948-1954), Μετάφραση Κώστας Τσίβος, Ίδρυμα μελετών χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 2007

Χρουστσόφ Νικήτα, Η "Μυστική Έκθεση" στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Η προσωπολατρία και οι επιζήμιες συνέπειές της, Πρόλογος, μετάφραση, σχόλια Λευτέρης Μαυροειδής, Θεμέλιο, Αθήνα, 1989

Χρουστσόφ Νικήτα, Σαράντα έτη της μεγάλης οκτωβριανής σοσιαλιστικής επανάστασεως, στο Σοβιετικά Νέα, 40/1957

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

21st Congress Of Soviet Communist Party 1959, video, British Pathe, <https://bit.ly/3iuhhQE> (τελευταία πρόσβαση 22/3/2022)

A new "cult of personality" Suslov's Secret Report on Mao, Khrushchev and Sino-

- Soviet Tensions, December 1959, CWIHP Bulletin 8/9. Winter 1996/1997, pp 244
- Beria, Sergo, Beria, My Father: Inside Stalin's Kremlin, Duckworth, London, 2001, p. 290
- Calkin Rachel, 'Cracking the Stalinist Crust' – The impact of 1956 on the Communist Party of Australia. School of Social Sciences Faculty of arts, education and human development, Victoria University, 2006
- Central Intelligence Agency, The Deterioration of Sino-Soviet Relations: 1956-1966, 22 April 1966
- Central Intelligence Agency, The evolution of Soviet Policy in the Sino-Soviet border dispute, 28 April 1970
- Central Intelligence Agency, The Indian Communist Party and the Sino-Soviet Dispute, 7 February 1962
- Central Intelligence Agency, The Sino-Indian border dispute, 5 May, 1964
- Central Intelligence Agency, The Sino-Soviet dispute on world communist strategy (Autumn 1957-Autumn 1959), 23 September 1960
- Central Intelligence Agency, The Sino-Soviet struggle in Cuba and the Latin American Communist Movement, November 1963
- Chauncy D. Harris, Russian, Slavic and Soviet Studies in the United States: Some memories and notes, Russian History, Vol. 24, No. 4 (WINTER 1997 / WINTER 1997)
- Chool Young, The CPSU and the Sovnarkhoz Reform--Responses of the Obkom First Secretaries, Acta Slavica Iaponica, v.14, 1996
- Chuev, Feliks, Molotov Remembers. Chicago: I. R. Dee, Chicago 1993
- CIA's analysis of the Soviet Union 1947- 1991: A documentary collection, CIA, Washington, 2001
- CIA research reports, The Soviet Union 1946-1976, A microfilm project, 1982
- Cliff Tony, The 22nd Congress, Socialist Review, London, 1965
- Czak C.Steven, Soviet intelligence on the eve of war, 1939-1941, Department of History, Calgary, Alberta, July, 2014
- Deutscher, I., Stalin; A Political Biography. New York: Oxford Univ. Press, 1967

- Dikova Maria, Stalin's golden boy? Sergei Kirov's political profile 1926 to 1934, University of Oslo, May 2010
- Directives of the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union on the Sixth Five - Year Plan for the development of the USSR (1956-1961), Report by N.A. Bulganin, Soviet News Booklet, No5, London, March, 1956
- Draft report "on the trip of the Soviet Party-governmental delegation to the PRC" by M.Suslov to CC CPSU Presidium for presentation to a forthcoming CC CPSU Plenum (excerpt), December 18, 1959, Center for the Storage of Contemporary Documentation (TsKhSD), Moscow, fond 2, opis 1, delo 415, ll. 56-91. Translated by Vladislav M. Zubok. publisher WIHP, <https://bit.ly/3nbtYm5>
- Ebon Martin, Malenkov Stalin's successor, McGraw Hill Book Company, Inc., 1953
- Edemskii Andrei, The turn in Soviet - Yugoslav relations 1953-1955, CWIHP Bulletin 10, March 1998
- Eighth National Congress of the Communist Party of China, Chinese Communism Subject Archive, Foreign Languages Press, Peking 1956
- Erickson John, Erickson Ljubica, Hitler versus Stalin. The eastern front in photographs, London, 2001
- Faria A.Miguel, Stalin's mysterious death, PMC, US National Library of Medicine, 14/11/2011
- For a Lasting Peace, for a Peoples Democracy! Όργανο της Κομινφόρμ, N. 7 (380), 17 Φεβρουαρίου 1956
- From the July Plenum (1955) to the 20th party congress - Antecedents and aftermath of Malenkov's resignation from the premiership, CIA, 19 June 1958
- Ghosh Provash, Great Stalin. And a reply to the anti-communist smear campaign, Socialist Unity Centre of India, Kolkata, 2014
- Ginsburgs George, "Socialist Legality" in the U. S. S. R. Since the XXth Party Congress, The American Journal of Comparative Law, Vol. 6, No. 4 (Autumn, 1957)
- Gluchhowski L.W., Khrushchev's second secret speech, CWIHP, Bulletin 10, 1998
- Goold Neil, The Twentieth Congress and After, Sam Richards and Paul Saba, 1956
- Goold, N., Guha, M., Two Contemporary Criticisms of the Twentieth Congress of the

- Communist Party of the Soviet Union, Revolutionary Democracy, vol.II, April 1996
- Graham B.A. Donald, The nature and origins of the Stakhanov movement, McMater University, 1978
- Grover Furr, Khrushchev lied, Erythros Press and Media, 2014
- Gruliov Leo, Current Soviet Policies III, The Documentary Record of the Extraordinary 21st Congress of the Communist Party of the Soviet Union, New York Columbia University Press, 1960
- Gruliov Leo, Current Soviet Policies: The documentary record of the 19th communist party congress and the reorganization after Stalin's death, Frederick A. Praeger, INC, New York, 1953
- Gruliov Leo, Johnson Priscilla, Current Soviet Policies V2, The documentary record of the twentieth Communist Party Congress and its aftermath, Frederick A. Praeger, New York, 1957
- Harriman Averell, Special envoy to Churchill and Stalin 1941-1946, Random House, New York, 1975
- Hoxha Enver, Ditar 1955-1957, Tirane, 1987
- Hoxha, Enver, The Artful Albanian: The Memoirs of Enver Hoxha. London: Chatto & Windus, 1986
- Iatrides J.O., Balkan Triangle. Birth and Decline of an Alliance Across Ideological Boundaries. Maiton, The Hagueq, 1968
- J.M., Summary of the XX Party Congress. I, Soviet Studies, Vol. 8, No. 1 (July 1956)
- Joseph Stalin. A sort biography. Marx – Engels – Lenin Institute. Moscow. Foreign languages publishing house, Moscow, 1942
- Kaganovich L.M., Some Observations on the Personality of Khrushchev, στο Revolutionary Democracy, Vol. V, No.1, April 1999 (το έχω ως word στο evernote)
- Kaganovich L.M., Speece at the 20th Congress of the CPSU, Foreign languages Publishing House, Moscow, 1956
- Kaganovich Lazar, The ‘Testament’ of Lenin and the XIII Congress of the Party, Revolutionary Democracy, Vol. X, No.1, April 2004

- Khrushchev N.S., Report of the Central Committee of the CPSU. 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union, Feb. 14th 1956, Soviet News Booklet, No4, London, February 1956
- N.S.Khrushchov, Report of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union to the 20th Party Congress, February 14, 1956, Foreign Languages Publishing House, Moscow 1956
- Khrushchev N.S., Report on the program of the Communist Party of the Soviet Union, Documents of the congress of the 22nd CPSU, vol. II, October 17, 1961, Crosscurrents press, New York, 1961
- Khrushchev N.S., Some questions of the international situation, The Press Office of the USSR Embassy of Canada, Ottawa, 1958
- Khrushchev Nikita, On changes in the rules of the communist party of the Soviet Union, New Century Publishers, New York, 24 March 1953
- Khrushchev, N.S., "On the program of the Communist Party of the Soviet Union", Current Soviet Policies IV, edited by Charlotte Saikowski and Leo Grulow, New York and London: Columbia University Press, 1962, pp 83-116
- Khrushchev, N.S., Secret Speech on the 'Cult of the individual' delivered at the 20th Congress of the CPSU, February 25, 1956, The new Communist Manifesto and Related Documents, 3rd edition, Edited by Dan N.Jacobs, New York: Harper and Row, 1965, pp.115-67
- Khrushchev's report on: The world situation, The construction of communism in the USSR, The role of the communist party, Documents of the 22nd congress of the CPSU, vol. I, October 27, 1961, Crosscurrents press, New York, 1961
- Khrushchev's second secret speech, The speech by Comrade Khrushchev at the 6th PUWP Plenum, 20 March 1956, Warsaw, Introduced and translated by L.W. Gluchowski, Cold War International History Project, Bulletin 10, pp 44-49
- Khrushchev's Un-Secret Speech, Turning Point, August 1956
- Kramer Mark, Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, Context, Highlights, Cold War International History Project, Bulletin 10
- Kramer Mark, Declassified materials from CPSU central committee plenums, στο Cahiers du monde russe, volume 40/1-2, 1999
- Kramer Mark, The USSR foreign ministry's appraisal of Sino-Soviet relations on the

- eve of the split, September 1959, CWIHP Bulletin 6/7, Winter 1995/1996
- Lafertte Elias, Vida de un comunista, Santiago de Chile, 1961
- Lampropoulos Elaina Maria, Belonging to Greece and the Soviet Union: Greeks of Tashkent 1949- 1974, Graduate program in history, York University, Toronto, Ontario, September 2014
- Loewenstein E. K., “Re-emergence of public opinion in the Soviet Union: Khrushchev and responses to the secret speech”, Europe – Asia Studies, vol. 58, no 8, December 2006
- Long Live Leninism, Communist Party of China, Foreign Languages Press, Peking, 1960
- Low Alfred D., The Sino – Soviet dispute. An analysis of the polemics, Associated University Presses, New Jersey 1976
- Lowenthal Richard, Khrushchev’s “Flexible Communism”: The 21st congress in Moscow, April 1959, <https://bit.ly/3qtnVLj> (τελευταία πρόσβαση 22/3/2022)
- MacKenzie David, Tashkent--Past and Present, The Russian Review, Vol. 28, No. 2 (Apr. 1969)
- Mais Christos, Exiles in Exile: the Case of the Greek ‚Marxist-leninist‘ Political Refugees in the Eastern Bloc in their own words
- Michaels W. Daniel, Why Josef Stalin was assassinated, November - December, The Barnes Review, 2011
- Malenkov G., Report to the Nineteenth Party Congress on the work of the Central Committee of the CPSU (B.), Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1952
- Mao Tsetung, Speech at the second plenary session of the eighth central committee of the Communist Party of China (15 November 1956), στο Selected works of Mao Tsetung, vol. V, Peking, 1977
- Marchetti Victor, Propaganda and misinformation: How the CIA manufactures history, The journal of historical review, vol. 9, n.3, 1989
- Marshal of Victory. The autobiography of General Georgy Zhukov, Pen and Sword, South Yorkshire, 2013
- Marx - Engels - Lenin Institute, Stalin, Foreign Languages Publishing House, Moscow,

1947

Marx to Wilhelm Bloch, MECW, volume 45, σ.288. <https://bit.ly/3FOxuKp>

Medvedev Roy and Zhores, Khrushchev's Secret Speech, στο Australian Left Review, no 52

Medvedev Roy, Let history judge: The origins and consequences of Stalinism, New York, 1972

Medvedev Zhores A., Medvedev Roy A., The unknown Stalin, I.B.Tauris, 2003

Medvedev, Roy, The Twentieth Party Congress: Before and after, στο The unknown Stalin, Νέα Υόρκη, 2006

Mikoyan A.I., Speech at the 20th Congress of the CPSU, Soviet News, Booklet No 8, 2d, London, 1956

Molotov Remembers, Conversations with Felix Ghuev, Ivan R.Deer, Chicago, 1993

Molotov V.M., Speech at the 20th Congress of the CPSU, Soviet News Booklet, No6, London

Mosely Philip E., Russia after Stalin, The Foreign Policy Association, New York, 1955

Nicolaus Martin, Restoration of capitalism in the USSR, 1975

Papastratis Procopis, British policy towards Greece during the Second World War, 1941-1944, Cambridge University Press, 2008

Peace and friendship, speeches by N.A. Bulganin and N.S. Khrushchov in India, Burma and Afghanistan, November-December 1955

Plenum transcripts, 1955-1957, CWIHP, Bulletin 10

Pruett E. Robert, Soviet policy as reflected by Nikita Khrushchev's rhetoric at the twenty-second party congress, 1961, Bowling Green State University, June 1970

Read, A., and Fisher, D., The Deadly Embrace. New York: Norton, 1988

Resignation of Malenkov, CIA, 12 September 1955

Resolution of the 20th Party Congress on the report of the Central Committee, Adopted Unanimously February 20, 1956, Current Soviet Policies II, edited by Leo Gruliov, New York: Praeger, 1957

Rush Myron, Khrushchev and the Stalin succession: A study of political communication in the USSR, 20 March 1957

- Saikowski Charlotte, Gruliov Leo, Current Soviet Policies, IV, The documentary record of the twenty - second congress of the Communist Party of the Soviet Union, Columbia University Press, New York and London, 1962
- Semczyszyn Magdalena, The communist security apparatus and Greek refugees in the Polish People's Republic, στο The Polish People's Republic and the Greek Civil War, edited by Magdalena Semczyszyn, Szczecin 2016
- Shepilov D.T., Speech at the 20th Congress of the CPSU, Soviet News, Booklet, No 10 London
- Sholokhov Mikhail A., Speece to the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union, Sovlit.net
- Sickle D.M.,The Beria affair. The secret transcripts of the meetings signalling the end of stalinism, translated from russian by Jean Farrow, New York, Nova Science Publishers, inc, 1992
- Siegelbaum H. Lewis, The making stakhanovite, 1935-36, Russian History, Vol.13, No2/3, Labor and Society in the 1920s and 1930s (Summer-Fall 1986 / ETE Automne 1986)
- Soviet - Albanian relations, 1940- 1960, CIA, 22 June 1962
- Speech by comrade Khrushchev at the 6th PUWP CC plenum, 20 March 1956, Warsaw στο Wilson Center, Digital Archive International History Declassified
- Stalin J.V., History of the communist party of the Soviet Union, J.V.Stalin Archive, στο marxists.org <https://bit.ly/3sT26qu>
- Stalin J.V., Speech at the Ninetheenth Party Congress, October 14, 1952, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1952
- Stalin on the war and the second front in Europe, Address delivered in Moscow November 6, 1942, on the occasion of the 25th anniversary of the socialist revolution
- Stalin's conversations. Talks with Mao Zedong, December 1949-January 1950, and with Zhou Enlai, August - September 1952, CWIHP Bulletin 6/7, Winter 1995/1996
- Stalin J.V. Archive, Works by decade, <https://bit.ly/3NB2Fg6>
- Stronski Paul, Tashkent, Forging a soviet city, 1930-1966, University of Pittsburgh press, 2010.

Suslov, Speech at the 20th Congress of the CPSU, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1956

Svetozar Rajak, Yugoslav-Soviet relations, 1953-1957: Normalization, comradeship, confrontation, London School of Economics and Political Science, University of London, February 2004

Targets of the seven - year plan for soviet economy 1959-1965. These of N.S.Khrushchev's Report to 21st Congress of the CPSU on the targets of the Seven Year Plan, Soviet Booklet, No. 43, London, 1958

Taubman William, Khrushchev: The man and his era, W.W. Norton & Co. 2004

The Albanian Communist Party from Its Foundation Up To Its Fourth Congress, 9/12/1960, Open Society Archives, Osaarchivum.org

The dethronement of Stalin, Full text of the Khrushchev speech, Manchester Guardian, June 1956

The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1949, Yale University Press, 2003

The emerging disputes between Beijing and Moscow: Ten newly available chinese documents, 1956-1958, Translated and annotated by Zhang Shu Guang and Chen Jian, CWIHP Bulletin 6/7, Winter 1995/1996

The great pretense; a symposium on anti-Stalinism and the 20th Congress of the Soviet Communist Party, United States. Congress. House. Committee on Un-American Activities, Washington, 1956

The program of the Communist Party of the Soviet Union, Current Soviet Policies IV, edited by Charlotte Saikowski and Leo Grulow, New York and London: Columbia University Press, 1962

The secret speeches of Chairman Mao. From the Hundred Flowers to the Great Leap Forward, Harvard Contemporary China Series: 6, 1989

The USSR - A hundred questions answered, Soviet News, London, 1952

Titov Alexander, The central committee apparatus under Khrushchev, στο Khrushchev in the Kremlin, Policy and government in the Soviet Union, 1953-1964, Edited by Jeremy Smith and Melanie Ilic, Routledge, 2011

Tokaev G.A., Comrade X, London: Harvill Press, 1956

Victor Grayevsky, The Telegraph, 1 November 2007

- Vidali Vittorio, *Diary of the Twentieth Congress of the Communist Party of the Soviet Union*, Journeyman Press, London 1984
- Vladislav M. Zubok, CPSU Plenums, leadership struggles, and soviet cold war politics, *Cold War International History Project, Bulletin 10*, pp 28-33
- Vladislav M. Zubok, Den Xiaoping and the Sino-Soviet Split, *CWIHP Bulletin 10*, March 1998
- Voroshilov K.Y., *Speece at the 20th Congress of the CPSU*, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1956
- Wang Dong, The quarrelling brothers: New Chinese archives and a reappraisal of the sinosoviet split, 1959-1962, *CWIHP, Working Paper 49*
- Wines Michael, New Study Supports Idea Stalin Was Poisoned, *The New York Times*, 5 March 2003
- Yemeljanov Yuri, Stalin's Death and the Fight for the Leadership of the CPSU, στο *Revolutionary Democracy*, Vol.XV, no 1-2, Απρίλιος - Σεπτέμβριος 2009
- Yin John, *Sino - Soviet dialogue on the problem of war*, Netherlands 1971
- Zhu Jiaming, *A Chinese exploration of Sino-Soviet relations since the death of Stalin, 1953- 1989*, University of Glasgow, 1991

Λοιπά κείμενα

Δύο διαφορετικές γραμμές στο ζήτημα του πολέμου και της ειρήνης, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1975

Η ρήξη στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα τη δεκαετία του 1960, Ιστορικές Εκδόσεις, 1975

Ο χρουστσωφικός ψευδοκομμουνισμός και τα ιστορικά διδάγματα που δίνει στον κόσμο, Ιστορικές Εκδόσεις, 1975

Οι απολογητές του νέο-αποικισμού, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1975

Προτάσεις σχετικά με τη γενική γραμμή του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1975

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διατριβή ερευνά την πολιτική πορεία της ΕΣΣΔ μετά το θάνατο του Ι.Στάλιν καθώς και την επίδραση της αλλαγής του πολιτικού σκηνικού της ΕΣΣΔ στο εξόριστο ΚΚΕ. Επιχειρεί να καταγράψει στην προώθηση των Ελλήνων Πολιτικών Προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες και την ΕΣΣΔ κάτω από τις συνθήκες της πολιτικής προσφυγιάς.

Η παρούσα έρευνα χωρίζεται σε τέσσερα μέρη.

Στο πρώτο μέρος της διατριβής αναλύεται και μελετάται το πρωτογενές υλικό των τριών καθοριστικών Συνεδρίων του ΚΚΣΕ, τα οποία έκριναν και τη νέα πορεία της Σ.Ε.. Η διαπιστωμένη πολιτική «στροφή» του ΚΚΣΕ προκάλεσε αναταράξεις και διεθνώς αλλά και ειδικότερα στις γραμμές των πολιτικών προσφύγων οι οποίοι εκτός από τις νέες συνθήκες διαβίωσης που είχαν να διαχειριστούν έπρεπε να αποδεχτούν ή όχι τα νέα δεδομένα.

Στο δεύτερο μέρος ακολουθείται η πορεία των πολιτικών προσφύγων αμέσως μετά την ήττα του εμφυλίου πολέμου. Καταγράφεται η διαφυγή τους από την Αλβανία η εγκατάσταση στις ΛΔ και την ΕΣΣΔ, οι συνθήκες διαβίωσης και οι δυσκολίες προσαρμογής. Επίσης εξετάζεται η κρίση του Σεπτεμβρίου του 1955 ανάμεσα στα μέλη του ΚΚΕ στην Τασκένδη, η σφοδρή σύγκρουσή τους και η διάσπασή τους. Ακολουθεί ανάλυση των αιτιών και των συνθηκών που οδήγησαν στην καθαίρεση του Γενικού Γραμματέα του ΚΚΕ Νίκου Ζαχαριάδη. Επισημαίνεται ο παρεμβατικός ρόλος των Σοβιετικών.

Στο τρίτο μέρος της διατριβής γίνεται προσπάθεια καταγραφής των διώξεων που υπέστησαν μέλη του ΚΚΕ κατά τη διάρκεια της πολιτικής τους εξορίας. Όντας εξόριστοι υπέστησαν διωγμούς, φυλακίσεις, εξορίες με μόνη αιτία την πολιτική διαφωνία με το ΚΚΕ ή με το ΚΚΣΕ. Παρατίθεται ονομαστικός κατάλογος, όπου υπάρχει αυτή η δυνατότητα καθώς και χαρακτηριστικές περιπτώσεις ομάδων που υπέστησαν διωγμούς.

Στο τέταρτο μέρος παρουσιάζονται δύο περιοδικά, η «Αναγέννηση» και ο «Επαναστάτης». Και τα δύο αυτά περιοδικά εμφανίστηκαν στο πολιτικό προσκήνιο πολύ αργότερα από τα γεγονότα που περιγράφονται στο δεύτερο κεφάλαιο. Εκπροσωπούν όμως την ομάδα των πρώην, πλέον, μελών του ΚΚΕ που διαφώνησε με τη «στροφή» του ΚΚΣΕ ή με τη διενέργεια της 6^{ης} πλατειάς ολομέλεια του ΚΚΕ η οποία είχε ως αποτέλεσμα την αποπομπή του Νίκου Ζαχαριάδη. Τα δύο αυτά περιοδικά εμφανίστηκαν μόλις η Κίνα έκανε διακριτή τη διαφωνία της με τη

Σοβιετική Ένωση. Γίνεται προσπάθεια ερμηνείας της πολιτικής τους κατεύθυνσης και της κοινής τους, τελικά, πορείας, ΟΜΛΕ και ΜΛΟ, καθώς και της διάσπασής τους. Ο σκοπός της διατριβής είναι η συγκέντρωση υλικού, η μελέτη του και η εξαγωγή συμπερασμάτων που θα φωτίσουν την ιστορική αυτή περίοδο. Συμπερασματικά κατατίθεται έρευνα στην οποία εφαρμόζεται η ιστορική έρευνα, με συστηματική και αντικειμενική εντόπιση των πηγών, αξιολόγηση και σύνθεση των στοιχείων για να εξαχθούν τα συμπεράσματα για τα γεγονότα του παρελθόντος.

Abstract

The present thesis researches the political course of the USSR after the death of I. Stalin as well as the effect of the change of the political scene of the USSR on the exiled KKE. It attempts to penetrate the forwarding of Greek Political Refugees in the Democratic Republics and the USSR under the conditions of political asylum.

The present thesis is divided into four parts.

In the first part of the dissertation, the raw material of the three crucial Conferences of the CPSU is analyzed and studied, which also judged the new course of the Soviet Union. The established political "turn" of the USSR caused unrest both internationally and especially in the lines of political refugees who, in addition to the new living conditions they had to manage, had to accept or not the new data.

The second part follows the course of the political refugees immediately after the defeat of the civil war. Their escape from Albania and their relocation to the people's democracies and the USSR, living conditions and adaptation difficulties. The crisis of September 1955 between the members of the KKE in Tashkent, their fierce conflict and their disintegration are also examined. The following is an analysis of the causes and circumstances that led to the dismissal of the General Secretary of the KKE, Nikos Zachariadis. The interventionist role of the Soviets is highlighted.

In the third part of the dissertation an attempt is made to record the persecutions suffered by members of the KKE during their political exile. Being in exile, they suffered persecution, imprisonment, exile for the sole reason of political

disagreement with the KKE or the CPSU. A list of names is given, where this possibility exists as well as typical cases of groups that have suffered persecution.

The fourth part presents two magazines, "Anagennisi" and "Epanastatis". Both magazines appeared in the political arena much later than the events described in the second chapter. However, they represent the group of former members of the KKE who disagreed with the "turn" of the CPSU or with the holding of the 6th plenary session of the KKE, which resulted in the expulsion of Nikos Zachariadis. These two magazines appeared as soon as China made clear its disagreement with the Soviet Union.

An attempt is made to interpret their political direction and their common course, OMLE and MLO, as well as their division. The purpose of the dissertation is to gather material, study it and draw conclusions that will illuminate this historical period. Conclusion is submitted research in which historical research is applied, with systematic and objective identification of sources, evaluation and synthesis of data to draw conclusions about the events of the past.

Τίτλος: Η κρίση στο Διεθνές Κομμουνιστικό Κίνημα και η επίδρασή του στο κομμουνιστικό κίνημα στην Ελλάδα και τους πολιτικούς πρόσφυγες (1956-1976)

Title: The crisis in the International Communist Movement and its effect in the communist movement in Greece and the political refugees (1956-1976)

Λέξεις κλειδιά:

Σοβιετική Ένωση, ΚΚΕ, πολιτικοί πρόσφυγες, Τασκένδη, Αναγέννηση, Επαναστάτης, μλ κίνημα

Keywords:

Soviet Union, KKE, political refugees, Tashkent, ml movement, Anagenisi, Epanastatis

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παράρτημα 1. Οι ξένες αντιπροσωπείες που παραβρέθηκαν στο 20ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, 1956

Εκτός από το ΚΚΕ που εκπροσωπήθηκε από τον Νίκο Ζαχαριάδη και τον Απόστολο Γκρόζο στο 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ παραβρέθηκαν και οι παρακάτω 55 αντιπροσωπείες:

-ΚΚ Κίνας Chu Teh, Teng Hsiao-ping, Tan Chen-lin, Wang Chia-hsiang, Liu Hsiao,

Πολωνικό Κόμμα Ενωμένων Εργατών B. Bierut, J. Cyrankiewicz, A. Zawadzki, J. Berman, E. Morawski,

-ΚΚ Τσεχοσλοβακίας A.Novotny, A. Zapotocky, V Siroky, Z. Fierlinger, R. Barak,

-ΚΚ Γαλλίας M. Thorez, J. Duclos, G.Cogniot, P.Doize,

-ΚΚ Ιταλίας P. Togliatti, M. Scoccimarro, T. Montagnana, A. Bugliani, S. Cacciapuoti, P. Bufalini,

-Σοσιαλιστικό Ενωμένο Κόμμα Γερμανίας W. Ulbricht, O.Grotewohl, K.Schirdewan, A. Neumann,

-Ουγγρικό Λαϊκό Κόμμα Εργασίας, M.Rakosi, I.Kovaks, B.Szalai,

-Κόμμα Εργασίας Ρουμανίας G.Gheorghiu-Dej, I.Chisinevski, M.Constantinescu, P.Borila,

-ΚΚ Βουλγαρίας V.Chervenkov, A.Yugov, R.Damyanov, D.Ganev, T.Zvezdov,

-Κόμμα Εργασίας Αλβανίας E.Hoxha, M.Shelhu, G.Nushi, P.Kondi, F.Pacrami,

-Κόμμα Εργασίας Κορέας, Yong-kun, Yi Ki-song, Ke Bing, Yi Sang-cho,

-Λαϊκό Κόμμα Εργασίας Βιετνάμ Truong Chinh, Le Duc Tho,

- ΚΚ Ινδονησίας D.N.Aidit,
- Λαϊκό Επαναστατικό Κόμμα Μογγολίας, Yu.Tsedenbal, D.Damba, D.Tumur-Ochir,
- ΚΚ Ινδίας Ajoy Jumar Ghosh,
- ΚΚ Φινλανδίας M.Suvanto, M.Malmberg,
- ΚΚ Ισπανίας D.Ibarruri και άλλοι τέσσερις των οποίων δεν αναφέρονται τα ονόματά τους,
- ΚΚ Μ. Βρετανίας H.Pollitt, P.Dutt, D.Matthews,
- ΚΚ Γερμανίας M.Reimann και άλλοι δύο αντιπρόσωποι των οποίων δεν αναφέρονται τα ονόματά τους,
- ΚΚ Αυστρίας J.Koplenig, F.Fuernberg, F.Honner,
- ΚΚ Αργεντινής V.Codovilla, V.Lorralde, R.Ghioldi,
- ΚΚ Συρίας και Λιβάνου K.Bagdache, N.Chau, Y.Faisal, A. Madoyan, S. Savaya,
- ΚΚ Σουηδίας H.Hagberg, F.Lager, K.Hermansson,
- ΚΚ Μεξικό D.Encina, P.H.Encarnacion, M.Terrazas,
- ΚΚ Δανίας A.Larsen, I.Noerlund,
- ΚΚ Νορβηγίας E.Lovlien, J.Lippe, R.Larsen,
- ΚΚ Τερνέστης V.Vidali,
- ΚΚ Ολλανδίας P.de Groot, H.Hukstra,
- ΚΚ Βελγίου E.Burnelle, A. de Coninck, B. Wolstein,
- Προοδευτικό Κόμμα Εργασίας Καναδά T.Buck, S. Ryerson,
- Ενωμένο Σοσιαλιστικό Κόμμα Ισλανδίας K.Andresson, E.Torbjarnarsson,
- Κόμμα Εργασίας Ελβετίας E.Woog, A.Muret,
- ΚΚ Λουξεμβούργου D.Urbani, J.Hoffman,
- ΚΚ Ισραήλ S.Mikunis, E.Habibi,
- ΚΚ Ουρουγουάης R.Arismendi, E.Pastorino, G.Sapin.

Επίσης παραβρέθηκαν και αντιπρόσωποι από τα εργατικά και κομμουνιστικά κόμματα της Βραζιλίας, της Ιαπωνίας, της Βενεζουέλας, της Χιλής, της Βολιβίας, της Κούβας, της Κόστα Ρίκα, της Κολομβίας, ο E.F.Hill από

το ΚΚ Αυστραλίας (CPA), του Λιβάνου κ.λπ. των οποίων δεν αναφέρονται τα ονόματα⁷³⁹.

Παράρτημα 2. Η διαδικασία εκλογής επιτροπών κατά το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ

Με εντολή του Συμβουλίου των αντιπροσώπων όλων των περιοχών, περιφερειών και Δημοκρατιών, ο Νικολάι Ποντγκόρνι προτείνει να εκλεγεί το προεδρείο του συνεδρίου από 39 άτομα⁷⁴⁰.

Η πρόταση έγινε δεκτή από το σώμα. Η εκλογή των μελών του προεδρείου έγινε ομόφωνα και είναι οι: Αντρέγιεφ Α.Α., Μπρέζνιεφ Λ.Ι., Μπουλγκάνιν Ν.Α., Μπουρκάτσκαγια Γ.Γ., Βοροσίλοφ Κ.Γ., Γκαφίροφ Μπ., Ιγνάτοφ Ν.Γ., Καγκανόβιτς Λ.Μ., Καλιμπέρζιν Γ.Ε., Καπιτόνοφ Ι.Β., Κέμπλιν Ν.Γ., Κιριτσένκο Α.Ι., Κιριλιένκο Α.Π., Κισίλιεφ Ν.Β., Κέζλόφ Φ.Ρ., Κοσίγκιν Α.Μ., Κουουσίεν Ο.Β., Μαλενκόφ Γ.Μ., Μτζαβανάτζε Β.Π., Μπουλγκάνιν Ν.Α., Μικογιάν Α.Ι., Μόλοτοφ Β.Μ., Μουχιντίνκοφ Ν.Α., Ζούκοφ Γ.Κ., Σεπίλοφ Δ.Τ., Γιάσνοφ Μ.Α., Κχβοροστούκιν Α.Ι., Χρυσόφ Ν., Σβέρνικ Ν.Μ., Πανομαρένκο Ρ.Κ., Πατολίσεφ Ν.Σ., Περβούχιν Μ.Γ., Ρούσιν Κ.Γ., Ρακχιμπαμπάγιεβ Ζ.Ρ., Ρόζνεβα Μ.Ι., Σαμπούροφ Μ.Ζ., Σβιέκους Α.Γ., Σούσλοφ Μ.Α., Φούρτσεβα Α.

Με εντολή του Συμβουλίου των εκπροσώπων των αντιπροσώπων η Ε.Α. Φούρτσεβα⁷⁴¹ προτείνει να εκλεγεί η γραμματεία του συνεδρίου Το σώμα ομόφωνα εκλέγει τα παρακάτω 15 μέλη της γραμματείας: Μπελάγιεφ Ν.Ι., Μποϊτσόφ Ι.Π., Ντανιάλοφ Α.ΝΤ., Γιεφρέμοφ Μ.Τ., Γιενιούτιν Γκ.Β., Ιβαστένκο Ο.Ι., Λάπτιεφ Ν.Β., Μοσκάτοφ Π.Γ., Πέγκοφ Ν.Μ., Σερντιούκ Ζ.Τ., Σταχούρσκι

⁷³⁹ Gruliow L., Johnson Pr., Current soviet policies V2, The documentary record of the twentieth communist party congress and its aftermath., σ. 27-28

⁷⁴⁰ Νικολάι Β. Ποντγκόρνι / Nikolai Victorovich Podgorny (Ουκρανία 1903 - Μόσχα 1983) 1957-1963, πρώτος γραμματέας του ΚΚ Ουκρανίας, 1965-1977 πρόεδρος του Presidium, 1969-1977 μέλος του ΠΓ. McCauley, M., *The rise and the fall of the Soviet Union*, New York, 2013, σ. 474

⁷⁴¹ Για την Εκατερίνα Φούρτσεβα (1910-1974), υπουργός Πολιτισμού για 14 έτη και μέλος της ΚΕ του ΚΚΣΕ βλ. Kenneth N.Ciboski, A Woman in Soviet Leadership: The Political Career of Madame Furtseva, Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes, Vol. 14, No. 1 (Spring, 1972), pp. 1-14, Published By: Taylor & Francis, Ltd.

Μ.Μ., Στρούγιεφ Α.Ι., Σούσλοφ Μ.Α., Τσουράγιεφ Β.Μ., Γιάκοβλεφ Ι.Ντ., Gruliow L., Johnson Pr.⁷⁴².

Με εντολή του Συμβουλίου των εκπροσώπων των αντιπροσώπων ο Ζ.Τ. Σερντιούκ προτείνει την εκλογή της συντακτικής επιτροπής του συνεδρίου από 11 άτομα. Το συνέδριο εκλέγει ομόφωνα τη συντακτική επιτροπή η οποία αποτελείται από: Ποσπέλοφ Π.Μ., Γιεφρέμοφ Λ.Ν., Κωνσταντίνοφ Φ.Β., Λάτσις Β.Τ., Μουσταφάγιεφ Ι.ΝΤ., Ναζαρένκο Ι.ΝΤ., Οργάνοφ Ν.Ν., Πόποβα Ν.Β., Τίτοφ Φ.Ε., Σατιούκοφ Π.Α., Σελιέπιν Α.Ν., Gruliow L., Johnson Pr.⁷⁴³

Με πρόταση του Α. Τζ. Σνιετσκούς το συνέδριο εκλέγει ομόφωνα την επιτροπή πληροφοριών. Η επιτροπή πληροφοριών αποτελείται από τα παρακάτω 23 άτομα: Άριστοφ Α.Μ., Αφχίμοβιτς Ν.Ε., Μπαμπάγιεφ Σ., Γκαγιεβόι Α.Ι., Γκρόμοφ Ε.Ι., Ντενίσοφ Γ.Α., Ντορονίν Π.Ι., Ζεγκάλιν Ι.Κ., Ζαμτσέβσκι Ι.Κ., Ιγνάτιεφ Σ.ΝΤ., Κομάροφ Π.Τ., Κοροτσένκο ΝΤ.Σ., Κουνάγιεφ ΝΤ.Α., Λαριόνοφ Α.Ν., Λουμπένικοφ Λ.Ι., Μουράτοφ Ζ.Ι., Ποντκόρνι Ν.Β., Πολιάνσκι ΝΤ.Σ., Ράσιντοφ Σ., Ραζάκοφ Ι.Ρ., Τοβμασιάν Σ.Α., Στίκοφ Τ.Φ., Σκολνίκοφ Α.Μ., Gruliow L., Johnson Pr.

Την εκλογή των επιτροπών ακολούθησε η έγκριση της ημερήσιας διάταξης:

- 1.Την αναφορά της ΚΕ του ΚΚΣΕ από τον Γραμματέα της ΚΕ Ν.Σ. Χρουσόφ
- 2.Την αναφορά της ΚΕ του ΚΚΣΕ της Αναθεωρητικής Επιτροπής από τον Π.Γ. Μοσκάτοφ
- 3.Τις οδηγίες του 20ου Συνεδρίου για το 6ο πεντάχρονο πλάνο ανάπτυξης της ΕΣΣΔ 1956-1960, από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου Υπουργών Ν.Α. Μπουλγκάνιν.
- 4.Την εκλογή της Κεντρικής Επιτροπής

Παράρτημα 3. Η εξέλιξη των σχέσεων του Α.Τρότσκι, του Γ.Ζηνόβιεφ και του Α.Κάμενεφ με τον Ι.Στάλιν

⁷⁴² Gruliow L., Johnson Pr., Current soviet policies V2, The documentary record of the twentieth communist party congress and its aftermath., σ. 27

⁷⁴³ Gruliow L., Johnson Pr., Current soviet policies V2, The documentary record of the twentieth communist party congress and its aftermath., σ. 27

Η ιστορία για τη σχέση του Λ. Τρότσκι, του Γ. Ζηνόβιεφ και του Α. Κάμενεφ με τον Ι. Στάλιν έχει ως παρακάτω. Στις 15 Οκτωβρίου 1923 46 μέλη της ΚΕ υπογράφουν ένα κείμενο που έγινε γνωστό ως η «πλατφόρμα των 46» και το υπέβαλαν στην ΚΕ και με το οποίο προσπάθησαν να αναδείξουν δύο προβλήματα αυτό της οικονομικής πολιτικής που ασκείται στη Σοβιετική Ένωση σε σχέση με την εργάτο – αγροτική συμμαχία και το θέμα του εσωκομματικού καθεστώτος. Ο Λ. Τρότσκι δεν ήταν μέσα στους «46» όμως οι επιστολές του προς τα μέλη του ΠΓ απηχούσαν ίδια ζητήματα. Τις θέσεις των «46» και του Λ. Τρότσκι απορρίπτει και η 13^η Συνδιάσκεψη (16-18/1/1924) και το 13^ο Συνέδριο του κόμματος (23-31/3/1924). Στο 13^ο Συνέδριο ο Ζηνόβιεφ ζητάει από τον Α. Τρότσκι να αναγνωρίσει δημόσια τα λάθη του. Ο Α. Τρότσκι παραμένει μέλος του ΠΓ ενώ σε αυτό μπαίνει ο Ν. Μπουχάριν στη θέση του Β. Λένιν.

Στις 6/11/1924 ο Α. Τρότσκι δημοσιεύει «*Τα διδάγματα του Οχτώβρη*» και επιτίθεται στους Α. Κάμενεφ και Γ. Ζηνόβιεφ και ξεκινά μεταξύ τους μία σειρά αντεπιθέσεων. Στις 17/1/1925 η ολομέλεια της ΚΕ καταδικάζει τις ζημιές που έκανε ο Α. Τρότσκι στην ενότητα του κόμματος. Ο Γ. Ζηνόβιεφ ζητά να αποκλειστεί από το κόμμα και τουλάχιστον από την ΚΕ. Ο Α. Κάμενεφ ζήτησε την καθαίρεσή του από το ΠΓ. Αντίθετοι σε Γ. Ζηνόβιεφ και Α. Κάμενεφ ήταν ο Ι. Στάλιν, ο Κ. Γ. Βοροσίλοφ, ο Μ. Καλίνιν και ο Ορτζονίκιτσε. Στο 14^ο Συνέδριο (18-31/12/1925) ο Ι. Στάλιν αναφερόμενος στα αιτήματα των Α. Κάμενεφ, Γ. Ζηνόβιεφ είπε το εξής «*ξέραμε πως αυτή η πολιτική των αποκλεισμών εγκυμονούσε κινδύνους για το κόμμα, ότι η μέθοδος του αποκλεισμού, η μέθοδος της αιματοχυσίας – γιατί γυρεύανε αίμα – είναι επικίνδυνη και μεταδοτική: Σήμερα αποκλείεται ο ένας, αύριο ένας άλλος, μεθαύριο ένας τρίτος – και τότε τι θ' απογίνει το κόμμα μας;*», Στάλιν, Ι., τόμος 7, σ. 390. Από αυτό το σημείο καταγράφεται η πρώτη ανοιχτή διαφωνία του Ι. Στάλιν με τους Γ. Ζηνόβιεφ και Α. Κάμενεφ. Στις αρχές του καλοκαιριού του 1925 ο Ζηνόβιεφ εκφράζει την αντίθεσή του στην πολιτική που εφαρμόζει η ΝΕΠ και στις 5 Σεπτεμβρίου 1925 δημοσιεύεται η «πλατφόρμα των 4» με υπογραφές των Γ. Ζηνόβιεφ, Α. Κάμενεφ, Γ. Σοκόλνικοφ και Ν. Κρούπσκαγια και λίγους μήνες μετά, στο 14^ο Συνέδριο του κόμματος, ο Γ. Ζηνόβιεφ παρουσιάζει στους συνέδρους «*πολιτική αντι-εισήγηση*». Στις 1 Ιανουαρίου 1926 ο Ζηνόβιεφ παραμένει μέλος του ΠΓ ενώ ο Α. Κάμενεφ εκλέγεται αναπληρωματικός και ο Σ. Κίροφ παίρνει τη θέση του Γ. Ζηνόβιεφ ως πρώτος γραμματέας στο Λένινγκραντ. Το 14^ο Συνέδριο κατέβασε ένα συμβιβαστικό κείμενο με τη νέα αντιπολίτευση και πήρε 559 ψήφους υπέρ έναντι

65 κατά. Τέλη Μάρτη με αρχές Απρίλη του 1926 οι Λ.Τρότσκι, Γ.Ζηνόβιεφ και Λ.Κάμενεφ αποτινάσσουν τις εκατέρωθεν κατηγορίες και ενώνονται σε κοινή αντιπολίτευση μέσα στο κόμμα και δίνεται η ευκαιρία στον Λ.Τρότσκι να εγκαταλείψει τη σιωπή των δύο τελευταίων ετών και να επέμβει ενεργά. Στην ολομέλεια της ΚΕ που έγινε 14-23/7/1926 εμφανίζονται οι τρεις τους ως «συνασπισμένη αντιπολίτευση» και ο Γ.Ζηνόβιεφ καθαιρείται από το ΠΓ ενώ ο Λ.Τρότσκι παραμένει. Το μέτρο αυτό πάρθηκε με την κατηγορία της φραξιονιστικής δραστηριότητας. Η «συνασπισμένη αντιπολίτευση» συνεχίζει τη δράση της. Έτσι στην ολομέλεια της ΚΕ, που έγινε 23-26/10/1926, επιβάλλονται νέα μέτρα από το ΠΓ και ο Λ.Τρότσκι αποκλείεται από το ΠΓ, ο Λ.Κάμενεφ παύεται από αναπληρωματικό μέλος του ΠΓ και ο Γ.Ζηνόβιεφ παύεται από πρόεδρος της Εκτελεστικής της ΚΔ. Στη 15^η Συνδιάσκεψη (26/10-3/11/1926) η Κρούπσκαγια αποφασίζει να ξεκόψει από την αντιπολίτευση. Το 1927 η «συνασπισμένη αντιπολίτευση» κυκλοφορεί κείμενο γνωστό ως η «διακήρυξη των 83». Το Μάιο του 1927 ο Λ.Τρότσκι αναλύει τις θέσεις του στην Εκτελεστική της ΚΔ. Ύστερα από αυτές τις δράσεις οι κυρώσεις ήταν άμεσες. Γίνονται συλλήψεις μελών της αντιπολίτευσης και επιβάλλονται εξορίες. Η αντιπολίτευση τότε τυπώνει και κυκλοφορεί πλατφόρμα και οργανώνει μυστικές συνεδριάσεις. Στην ολομέλεια της ΚΕ (21-23/10/1927) ο Ι.Στάλιν ζητά να επιβληθούν κυρώσεις και ο Λ.Τρότσκι και ο Γ.Ζηνόβιεφ διαγράφονται από την ΚΕ με αιτιολογία την παραβίαση της κομματικής πειθαρχίας. Κατά την οκτωβριανή παρέλαση η αντιπολίτευση προσπαθεί να διοργανώσει δική της και έτσι στις 14/11/1927 ο Λ.Τρότσκι και ο Γ.Ζηνόβιεφ διαγράφονται από το Κόμμα, ο Λ.Κάμενεφ διαγράφεται από την ΚΕ και το 15^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ διενεργείται λίγες ημέρες αργότερα χωρίς την εμφανή παρουσία της «συνασπισμένης αντιπολίτευσης» υπερασπιστή της επιταχυνόμενης εκβιομηχάνησης της ΕΣΣΔ. Βλ. Σαρλ Μπετελέμ, Οι ταξικοί αγώνες στην ΕΣΣΔ, τόμος Β, σ.322-363.

Παράρτημα 4. Αφίσα «Ο Καύκασος θα ελευθερωθεί»

"The Caucasus will be free!" στο John Erickson, Ljubica Erickson, Hitler versus Stalin. The eastern front in photographs, London, 2001, σ.164

Παράρτημα 5. Οι εκπρόσωποι του 21ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ, 1959

Παρά την αλλαγή στην κομματική ηγεσία του ΚΚΕ, οι σοβιετικοί αξιωματούχοι εξακολουθούν να μην ανακοινώνουν την αντιπροσωπεία του ΚΚΕ που παραβρέθηκε στο 21^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ.

Στο 21ο Συνέδριο παραβρέθηκαν ο Τσου Εν Λάι από το ΚΚΚ, ο Βλαντισλάβ Γκομούλκα από το Πολωνικό Κόμμα Ενωμένων Εργατών, από το ΚΚ Τσεχοσλοβακίας ο Αντονίν Νοβότνι, Από το Κόμμα Σοσιαλιστικής Ενότητας Γερμανίας ο Γουόλτερ Ούλμπριχτ, από το Ρουμανικό Κόμμα Εργαζομένων ο Γκεοργκίε Γκεοργκίου Ντεζ, από το ΚΚ Βουλγαρίας ο Τοντόρ Ζίκοφ, από το Σοσιαλιστικό Κόμμα Εργαζομένων Ουγγαρίας ο Γιάνος Καντάρ, από το Κόμμα Εργασίας Αλβανίας ο Ενβέρ Χόντζα, από το Κόμμα Εργαζόμενου Λαού Βιετνάμ ο Χο Τσι Μινχ, από το Κόμμα Εργασίας Κορέας ο Κιμ Ιλ Σουγκ, από το Επαναστατικό Λαϊκό Κόμμα Μογγολίας ο Γιουμζχαγκίν Τσεντενμπάλ, από το ΚΚ Ιταλίας ο Παλμίρο Τολιάτι, από το ΚΚ Γαλλίας ο Ζακ Ντουκλό, από το ΚΚ Ινδονησίας ο Ντίπα Αϊντίτ, από το ΚΚ Ινδίας ο Αγόι Γκος, από το ΚΚ Φινλανδίας ο Βίλε Πέσι, από το ΚΚ Μεγάλης Βρετανίας ο Χάρι Πολίτ, από το ΚΚ Γερμανίας ο Μαξ Ρέιμαν, από το ΚΚ Ισπανίας η Ντολόρρες Ιμπαρούρι, από το ΚΚ ΗΠΑ ο Τζέιμς Τζάκσον, από το ΚΚ Αυστρίας ο Γιόχαν Κόπλενιγκ, από το ΚΚ Ιαπωνίας ο Κένζι Μιγιαμότο, από το ΚΚ Αργεντινής ο Τζερόνιμο Αρνετο Αλβαρέζ, από το ΚΚ Ουρουγουάης ο Ρόντνεϊ Αρισμέντι, από το ΚΚ Χιλής ο Λουί Κορβαλάν, από το ΚΚ Βενεζουέλας ο Πομπέιο Μάρκες, από το ΚΚ Μεξικό ο Διονίσιο Ενκίνα, από το ΚΚ Εκουαδόρ, ο Πέντρο Σαάντ, από το ΚΚ Αυστραλίας ο Έντουαρντ Χιλ, από το ΚΚ Συρίας ο Κχαλίντ Μπακντάς, από το Προοδευτικό Κόμμα Εργασίας του Καναδά ο Μιμ Μπακ, από το ΚΚ Κολομβίας ο Γκιλμπέρτο Βιείρα, από το ΚΚ Βολιβίας ο Λουί Τελέρια, από το ΚΚ Νέας Ζηλανδίας ο Γουίλφριντ Μακάρ, από το ΚΚ Μαρόκο ο Αλί Γιάτα, από το ΚΚ Τυνησίας ο Μοχάμεντ Ενίφα, από το ΚΚ Σουηδίας ο Χίλντιγκ Χάγκμπεργκ, από το ΚΚ Νορβηγίας ο Εμίλ Λοβλίεν, από το ΚΚ Δανίας ο Κνουντ Τζέσπερσεν, από το ΚΚ Ολλανδίας ο Γάαπ Γουλφ και ο Χέλτζε ντε Βος, από το ΚΚ Κευλάνης ο Πιέτερ Κεουνέμαν, από το ΚΚ Βελγίου ο Έρνεστ Μπουρνέλε, από το Ελβετικό Κόμμα Εργασίας ο Έντγκαρ Γουγκ, από το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Ισλανδίας ο Κρίστεν Άντερσον και ο Τριγβε Εμίλσον, από το ΚΚ Ισραήλ ο Σάμουελ Μικούνις ενώ υπήρξαν και άλλες αντιπροσωπείες χωρίς να αναφέρονται τα ονόματα των εκπροσώπων τους όπως από το Ιράκ, την Αλγερία, την Ελλάδα, την Τουρκία, το Ιράν, το Λουξεμβούργο, την Πορτογαλία, τη Μπούρμα, τη Βραζιλία, τη Γουατεμάλα, την Κόστα Ρίκα, το Λίβανο, τη Μαλάια, τον Παναμά, την Παραγουάη, το Περού, το Ελ

Σαλβαδόρ, το Σουδάν, την Ιρλανδία και άλλες χώρες. Grulio L., Current soviet policies III, The documentary record of the extraordinary 21st congress of the CPSU, New York, 1960, σ.38-39.

Παράρτημα 6. Οι εκπρόσωποι του 22^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ, 1961

Η αντιζαχαριαδική ομάδα εξέφρασε την ικανοποίησή της όταν το ΚΚΕ δεν αναφέρθηκε στις ξένες αντιπροσωπείες κατά το 20^ο Συνέδριο, 1956. Το ίδιο όμως δεν αναφέρθηκε η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ και κατά τη διεξαγωγή του 21^{ου} Συνεδρίου, 1959. Παρ' όλο που είχε αλλάξει, πλέον, η ηγεσία του κατά τις επιθυμίες της ηγεσίας της Σοβιετικής Ένωσης. Σχόλια επ' αυτού του γεγονότος δεν έχουν δημοσιευθεί και το πιθανότερο επειδή δεν έχουν γίνει. Η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ ανακοινώθηκε κανονικά κατά τη διενέργεια του 22^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ⁷⁴⁴

Το 22^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ παρακολούθησαν τα παρακάτω αδελφά κόμματα και οι εκπρόσωποί τους:

ΚΚΚ Τσου Εν Λάι, Ενωμένο Κόμμα Εργατών Πολωνίας Βλαντιολάβ Γκομούλκα, ΚΚ Τσεχοσλοβακίας Αντ. Νοβότνι, Ενωμένο Σοσιαλιστικό Κόμμα Γερμανίας Ουόλτερ Ούλτριχτ, Κόμμα Εργατών Ρουμανίας Γκεόργκι Γκεοργκίου Ντεζ, ΚΚ Βουλγαρίας Τοντόρ Ζίκοφ, Σοσιαλιστικό Κόμμα Εργατών Ουγγαρίας Γιάνος Καντάρ, Κόμμα Εργατών Βιετνάμ Χο Τσι Μινχ, Κόμμα Εργασίας Κορέας Κιμ Ιλ Σουγκ, Επαναστατικό Λαϊκό Κόμμα Μογγολίας Γιουμτζαγκίν Τσεντενμπάλ, ΚΚ Γαλλίας Μορίς Τορέζ, ΚΚ Ιταλίας Παλμίρο Τολιάτι, Ολοκληρωμένες Επαναστατικές Οργανώσεις Κούβας Μπλας Ρόκα, ΚΚ Ινδονησίας Ντίπα Αϊντίτ, ΚΚ Ινδίας Αγιόι Γκος, ΚΚ Ιαπωνίας Σάνζο Νοζάκα, ΚΚ Φινλανδίας Βίλε Πέσι, ΚΚ Μεγάλης Βρετανίας Τζον Γκολάν, ΚΚ Γερμανίας Μαξ Ρέιμαν, ΚΚ Ισπανίας Ντολόρες Ιμπαρούρι, ΚΚ Πορτογαλίας Αλβάρο Κουνχάλ, ΚΚ ΗΠΑ Ελίζαμπεθ Γκούρλεϊ Φλίν, Χένρι Γουίνστον και Τζέιμς Τζάκσον, ΚΚΕ Κώστας Κολλιγιάνης, ΚΚ Βελγίου Έρνεστ Μπουρνέλ, Προοδευτικό Κόμμα Εργαζομένων Κύπρου Εζεκίας Παπαϊωάννου, ΚΚ Αυστρίας Γιόχαν Κόπλινγκ, ΚΚ Αργεντινής Βικτόριο Κοντοβίλλα, ΚΚ Βραζιλίας Λουίς Κάρλος Πρέστες, ΚΚ Βενεζουέλας Τζίσους Φαρία, ΚΚ Ουρουγουάης Ρόντνεϊ Αρισμέντι, ΚΚ Χιλής Λουίς Κορβαλάν, ΚΚ Κολομβίας Γκιμπέρτο Βιέρα, ΚΚ Καναδά Τιμ Μπακ, ΚΚ Εκουαδόρ Πέντρο Σάαντ,

⁷⁴⁴ Αναλυτικά οι εκτιμήσεις των αντιζαχαριαδικών για τη μη ανακοίνωση της αντιπροσωπείας του ΚΚΕ κατά το 20^ο Συνέδριο παρουσιάζονται στο αντίστοιχο κεφάλαιο της διατριβής.

ΚΚ Βολιβίας Ρουίζ Γκονζάλες, ΚΚ Μεξικό Μαρτίνεζ Βερντούγκο, ΚΚ Περού Γιόργκε ντελ Πράντο, ΚΚ Αυστραλίας Λόρενς Σάρκεϊ, ΚΚ Νέας Ζηλανδίας Τζόρτζ Τζάκσον, ΚΚ Αλγερίας Λάρμπι Μπουχάλι, ΚΚ Ιράκ Σαλάμ Αντίλ, ΚΚ Συρίας Κχαλίντ Μπακντάση, ΚΚ Λιβάνου Νίκολας Σάουι, ΚΚ Ιορδανίας Φουάντ Νάσαρ, ΚΚ Μαρόκο Αλί Γιάτα, ΚΚ Τυνησίας Μοχάμεντ Κχαρμέλ, Λαϊκό Κόμμα Ιράν Ρέτζα Ραντμανέσι, ΚΚ Σουηδίας Χίλντιγκ Χάγκμπεργκ, ΚΚΚ Νορβηγίας Εμίλ Λοβλιέν, ΚΚ Δανίας Κνουτ Γέσπερσεν, ΚΚ Ολλανδίας Πολ ντε Γκρουτ, Ελβετικό Κόμμα Εργασίας Εντγκαρ Γουγκ, ΚΚ Λουξεμβούργου Ντομινίκ Ουρμπανί, ΚΚ Ισραήλ Σάμουελ Μικούνις, ΚΚ Κεϋλάνης Πιέτερ Κεουνέμαν, Δημοκρατικό Κόμμα Γουινέας Σαϊφουλαγιέ Ντιάλλο, Λαϊκό Κόμμα Γκάνας Εμπενέζερ Κεθάς Κουαγιέν, Κόμμα της Δημοκρατίας του Μαλί Τιντιάνι Τραόε, όπως παραβρέθηκαν αντιπροσωπείες και από την Μπούρμα, Αϊτή, Γουαδελούπη, Γουατεμάλα, Ονδούρα, Δομινικανή Δημοκρατία, Ισλανδία, Κόστα Ρίκα, Μαλάια, Μαρτινίκη, Νικαράγουα, Παναμάς, Παραγουάη, Ρεγιούνιον, Ελ Σαλβαδόρ, Σαν Μαρίνο, Βόρεια Ιρλανδία, Σουδάν, Ταϊλάνδη, Τουρκία, Δημοκρατία της Ιρλανδίας, Δημοκρατία της Νότιας Αφρικής και άλλα αδελφά κόμματα. Gruliow L., Current soviet policies IV, The documentary record of the 22nd congress of the CPSU, New York, 1962, σ.40

Παράρτημα 7. Η διαδικασία εκλογής επιτροπών κατά το 22^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, 1961

Στο βήμα ανέβηκε ο Ι.Π.Καζάνετς , αντιπρόσωπος από το ΚΚ Ουκρανίας και πρότεινε 41μελές Πρεζίντιουμ Συνεδρίου το οποίο ομόφωνα έγινε δεκτό.

Το Πρεζίντιουμ του Συνεδρίου:

Γ.Γ. Αμπράμοφ, Α.Β. Άριστοφ, Λ.Ι.Μπρέζνιεφ, Γ.Ι.Βορομπγιέφ, Γ.Ι. Βορονόφ, Κ.Γ. Βοροσίλοφ, Β.Ι.Γκαγκάνοβα, Α.Β.Γκρίσιν, Α.Α. Γκρομικό, Π. Ν. Ντεμίσεφ, Γ.Α. Ντολίνγιουκ, Β.Β. Γερμίλοφ, Λ.Ν. Γιεφρέμοφ, Μ.Τ. Γεφρέμοφ, Ν.Γ. Ιγκνάτοφ, Μ.Β. Κελντίς, Α.Π. Κιριλένκο, Φ.Ρ. Κοζλόφ, Α.Ν. Κοσίγκιν, Δ.Α. Κουνάγιεφ, Ο.Β. Κουουσίεν, Κ.Τ. Μαζούροφ, Φ.Π. Μαξίμοφ, Ρ.Γ.Μαλινόφσκι, Β.Π. Μζαβανάντζε, Α.Ι. Μικογιάν, Ν.Α. Μουκχιντίντοφ, Α.Γ. Πέλσε, Ν.Β. Ποντγκόρνι, Δ.Σ. Πολιάνσκι, Σ.Ρ.Ρασίντοφ, Α.Τζ.Σνιέκους, Ι.Β.Σπριντόνοφ, Μ.Α. Σούσλοφ, Γ.Α. Φούρτσεβα, Ν.Σ. Χρυσόφ, Ν.Μ.Σχβέρνικ, Α.Μ. Σχκολνίκοφ, Β.Β. Σχτσερμπίτσκι

Το λόγο πήρε ο Π.Μ. Ντεμίτσεφ, αντιπρόσωπος της ΚΟ της Μόσχας και πρότεινε 19 άτομα ως τη Γραμματεία του Συνεδρίου. Τα ονόματα έγιναν ομόφωνα δεκτά

Η γραμματεία του Συνεδρίου απαρτιζόταν από τους:

Γ.Β. Αντρόποφ, Α.Φ.Γκόρκιν, Α.Α. Γκρέχκο, Γ.Δ. Ντζχαβακχισχβίλι, Γ.Ν. Ζαρομπγιάν, Λ.Ι. Λουμπεννίκοφ, Ι.Π.Κάζανετς, Ι.Γ.Κάμπιν, Β.Ν.Μαλιν, Ν.Β.Πόποβα, Ζ.Τ.Σέρντγιουκ, Ν.Α. Σόμπολ, Τ.Ι. Σοκόλοφ, Φ.Α. Σουργκάνοφ, Φ.Α.Ταμπέγιεφ, Β.Γ.Τσερνίσχεφ, Β.Β.Σχεβτσένκο, Α.Ν. Σελέπιν, Γ.Τ. Σχουίσκι

Στο βήμα ανέβηκε ο Ι.Β. Σπριντόνοφ αντιπρόσωπος από την ΚΟ του Λένινγκραντ και πρότεινε τη 15μελή συντακτική επιτροπή του Συνεδρίου. Η πρόταση του έγινε ομόφωνα δεκτή.

Η Συντακτική Επιτροπή του Συνεδρίου απαρτιζόταν από τους:

Α.Ι.Αντζχούμπεϊ, Α.Β. Μπασόφ, Ι.Σ.Γκρούσχετσκι, Ο.Ι. Ιβαστσένκο, Λ.Φ. Ιλγίσεφ, Τ.Γ. Κισέλεφ, Β.Ν. Νοβίκοφ, Ν.Ν. Οργκάνοφ, Σ.Π.Παβλόφ, Β.Ν. Πονομάρεφ, Π.Μ. Ποσπέλοφ, Ν.Ν.Ροντιόνοφ, Π.Α. Σατγούκοφ, Β.Β. Σκράμπιν, Φ.Γ.Τίτοφ

Στη συνέχεια ανέβηκε στο βήμα ο Σ.Ρ.Ρασίντοφ, αντιπρόσωπος από την ΚΟ του Ουζμπεκιστάν και πρότεινε 35μελή Διαπιστευτήρια Επιτροπή η οποία έγινε ομόφωνα δεκτή.

Η Διαπιστευτήρια Επιτροπή

Ι.Ι. Μποντούλ, Κ.Ι.Γκαλανσιν, Φ.Ι. Γκολίκοφ, Φ.Σ. Γκοργιασεφ, Κ.Ν.Γκρίσιν, Α.Δ. Δανιάλοφ, Ν.Γ. Γεγκορυτσεφ, Τζ.Ε. Καλνμπερζινς, Ι.Β.Καπιτόνοφ, Α.Α.Κοκάρεφ, Ν.Σ. Κονοβάλοφ, Δ.Σ. Κορτσένκο, Φ.Δ. Κουλάκοφ, Φ.Ι. Λοστσένκοφ, Α.Π. Λιανσκο, Τ.Κ. Μαλμπάκοφ, Σ.Ι. Μανιακίν, Α.Σ. Μουρίσεφ, Γ.Σ. Νσριντίνοβα, Ζ.Ν. Νουρίγεφ, Β. Οβεζόφ, Γ.Ι.Ποπόφ, Σ.Ο. Πρίτσκι, Δ.Ρασούλοφ, Μ.Σ. Σινίτσα, Μ.Σ. Σολομέντσεφ, Β.Ν.Τίτοφ, Ν.Π. Τολουμπέγιεφ, Τ.Οουσουμπαλίγιεφ, Π.Γ.Σελέστ, Α.Ι. Σιμπάγιεφ, Α.Π. Σιτίκοφ, Β.Α. Σουργίγκιν, Σ.Ν. Σχετίνιν, Ι.Κ. Γιουνάκ, Gruliow L., Current soviet policies IV, The documentary record of the 22nd congress of the CPSU, New York, 1962, σ.40-41

Παράρτημα 8. Οι θανόντες σύντροφοι μεταξύ 21^{ου} και 22^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ που μνημονεύθηκαν στο 22^ο Συνέδριο

Αυτοί ήταν: Παράρτημα να μπει

- Wilhelm Pieck, ο πρώτος Γερμανός πρόεδρος της Γερμανικής Λαϊκής Δημοκρατίας
- William Foster, πρώην Γενικός Γραμματέας του ΚΚΗΠΑ
- Harry Pollitt, πρώην Γενικός Γραμματέας του ΚΚ ΜΒ
- Eugene Dennis, πρώην Γενικός Γραμματέας του ΚΚΗΠΑ
- Vaclav Kopecky, μέλος του ΠΓ του ΚΚ Τσεχοσλοβακίας και υπουργός της κυβέρνησης
- Farajallah el-Helou, από τα ιδρυτικά μέλη του Λιβανέζικου ΚΚ
- Gaston Monmousseau, Γάλλος κομμουνιστής
- Patrice Lumumba, ο 1ος δημοκρατικά εκλεγμένος πρωθυπουργός του Κονγκό
- Gaston Monmousseau, Πρόεδρος του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Ιαπωνίας
- Elias Lafertte, Χιλιανός, μέλος της εκτελεστικής επιτροπής του ΚΚ Χιλής

Ο Πάμπλο Νερούδα αφιέρωσε στον Elias Lafertte το ποίημα:

Porque esta lucha no termina

con una vida ni una muerte.

Esta bandera no se inclina.

Y tu corazon que germina

no tiene fin, Elias Lafertte

στο Elias Lafertte, Vida de un comunista, Santiago de Chile, 1961, σ.2

Παράρτημα 9. Τα κείμενα πολεμικής που οδήγησαν στην Σινο – Σοβιετική ρήξη

Παρατίθενται κείμενα που είτε δημοσιεύθηκαν και κυκλοφόρησαν ευρέως και είτε δεν είδαν το φως της δημοσιότητας αφού ήταν ομιλίες ή πρακτικά ολομελειών ή εισηγήσεις και εκτιμήσεις προς τις ΚΕ, και δόθηκαν στους ερευνητές μόλις το 1993.

- Συζήτηση του Μάο Τσετούγκ με τον σοβιετικό πρέσβη Π.Φ. Γιουντίν, 31 Μαρτίου 1956⁷⁴⁵
- Σχετικά με την ιστορική εμπειρία της δικτατορίας του προλεταριάτου⁷⁴⁶, 5/4/1956, Renmin Ribao
- Συζήτηση του Μάο με την αντιπροσωπεία της Γιουγκοσλαβικής Κομμουνιστικής Ένωσης⁷⁴⁷, Σεπτέμβριος 1956
- Περισσότερα για την ιστορική εμπειρία της δικτατορίας του προλεταριάτου, 29/12/1956, Renmin Ribao
- Οι παρατηρήσεις μου για τη Σοβιετική Ένωση, Τσου Εν Λάι, 24/1/1957⁷⁴⁸
- Διακήρυξη 12 κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων σοσιαλιστικών χωρών στη συνάντηση στη Μόσχα, ΕΣΣΔ, 1957⁷⁴⁹

⁷⁴⁵ Document I: Mao's conversation with Yudin, 31 March 1956, from the Journal of P.F.Yudin, 5 April 1956, no 289, στο The emerging disputes between Beijing and Moscow: Ten newly available Chinese documents, 1956-1958, CWIP, Bulletin 06-07, winter 1995-1996, σ.164-167

⁷⁴⁶ Το συγκεκριμένο άρθρο προέρχεται από τις συζητήσεις που έγιναν σε πλατειά συνεδρίαση του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΚ. Το γραφείο σύνταξης της εφημερίδας «Λαϊκής Ημερησίας» (Ρενμίν Ριμπάο) βασιζόμενο σε αυτές της συζητήσεις του Πολιτικού Γραφείου συνέταξε το άρθρο. Η εφημερίδα «Ρενμίν Ριμπάο» είναι όργανο του ΚΚ Κίνας. Στην Ελλάδα κυκλοφόρησε από τις «Ιστορικές Εκδόσεις» το 1963. Hongqi (Red Flag – Κόκκινη Σημαία) και Renmin Ribao (People's Daily – Λαϊκή Ημερησία) πρόκειται για δύο εκδόσεις εφημερίδων που ήταν τα επίσημα όργανα της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΚ.

⁷⁴⁷ Minutes, Mao's conversation with Yugoslavian communist Union Delegation, Beijing, September 1956, source: Mao Zedong waijiao wenxuan [selected diplomatic papers of Mao Zedong] Beijing: The central press of historical documents, 1993, 251-262, στο The emerging disputes between Beijing and Moscow: Ten newly available Chinese documents, 1956-1958, CWIP, Bulletin 06-07, winter 1995-1996, σ.148-152

⁷⁴⁸ Το 1993 δόθηκε στη δημοσιότητα έγγραφο με τίτλο «Οι παρατηρήσεις μου για τη Σοβιετική Ένωση» του Τσου Εν Λάι. Το κείμενο αυτό ήταν εσωτερικό και απευθυνόταν προς τον Μάο και την κεντρική ηγεσία. Report, "My observations on the Soviet Union", Zhou Enlai to Mao Zedong and the central leadership,. Source: Shi Zhongquan, Zhou Enlai de zhuoyue fengian [Remarkable achievements and contributions of Zhou Enlai] Beijing: CCP Central Academy Press, 1993, 302-305 στο The emerging disputes between Beijing and Moscow: Ten newly available Chinese documents, 1956-1958, CWIP, Bulletin 06-07, winter 1995-1996, σ.153-154

⁷⁴⁹ Συγκεκριμένα σε αυτή τη διάσκεψη έλαβαν μέρος τα κόμματα: Αλβανικό Κόμμα Εργασίας, Βουλγαρικό Κομμουνιστικό Κόμμα, Ουγγρικό Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα, Κόμμα Εργαζομένων του Βιετνάμ, Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα Γερμανίας, Κομμουνιστικό Κόμμα Κίνας,

-Συζήτηση Μάο Τσε Τουργκ με τον Ρώσο πρεσβευτή στο Πεκίνο Παβέλ Γιουντίν, 22 Ιουλίου 1958⁷⁵⁰

-Αναφορά του Μ.Α. Σούσλοφ προς την ολομέλεια του Πρεζίντιουμ του ΚΚΣΕ σχετικά με την επίσκεψη σοβιετικής αντιπροσωπείας στην Κίνα, 18 Δεκεμβρίου 1959⁷⁵¹

- Ζήτω ο λενινισμός, 16/4/1960, *Hongqi* ⁷⁵²

Κορεατικό Κόμμα Εργασίας, Μογγολικό Λαϊκό Επαναστατικό Κόμμα, Πολωνικό Ενιαίο Εργατικό Κόμμα, Ρουμανικό Εργατικό Κόμμα, Σοβιετικό Κομμουνιστικό Κόμμα και Κομμουνιστικό Κόμμα Τσεχοσλοβακίας. *Διακήρυξη των Κομμουνιστικών και Εργατικών Κομμάτων*, Οι συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, Αθήνα, 1975, σ. 494-508. Βλέπε επίσης Kramer Mark, Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights, στο Cold War History Project, Bulletin 10, σελ. 12. Σε Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ στις 7/5/1958 ο Ν. Χρουσόφ είπε για τη Γιουγκοσλαβία και το πρόσφατο συνέδριό τους ότι ήταν «ένα βήμα προς το ρεβιζιονισμό, την αντικομματικότητα και τις αντιμαρξιστικές θέσεις», καταδίκασε τις σχέσεις της Γιουγκοσλαβίας με τον Ιμρε Νάγκι (Ούγγρος Πρωθυπουργός) και ενημέρωσε ότι αποφασίστηκε να μην σταλεί αντιπρόσωπος στο συνέδριό τους, στο Kramer Mark, Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights, στο Cold War History Project, Bulletin 10, σελ. 12.

⁷⁵⁰ Η Σοβιετική Ένωση έκανε πρόταση στην Κίνα να κατασκευαστεί ένας σοβιετικο – κινεζικός στόλος στη μεγάλη ακτογραμμή της Κίνας, ένας μεγάλος στολίσκος από υποβρύχια. Κατά την περίοδο 1957-1958 οι Σοβιετικοί προσπαθούσαν να πουλήσουν τα υποβρύχια στους Κινέζους. Στη συζήτηση μεταξύ Τσου Εν Λάι με Ν. Χρουσόφ, τον πρεσβευτή Γιουντίν αλλά και τον Μάο έγινε κατανοητό ότι οι μεν Σοβιετικοί θέλουν να έχουν δικαιώματα στην ύπαρξη του στόλου που θα υπάρχει στα κινεζικά ύδατα και “ο Μάο έκανε τη δήλωση «πρώτα θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε μία βασική αρχή. Θέλετε να δημιουργήσουμε έναν στόλο με τη δική σας βοήθεια; Ή θέλετε να δημιουργήσουμε από κοινού τον στολίσκο;» Ο Μάο, με έμφαση, έκανε γνωστό ότι δεν ενδιαφερόταν για τη δημιουργία μίας Σινο – Σοβιετικής ‘στρατιωτικής συνεργασίας’”. Την επόμενη ημέρα συναντήθηκε με τον Γιουντίν όπου παρατίθενται οι απόψεις του Μάο προς τον Ρώσο πρεσβευτή. Han Nianlong et al. Dangdai Zhongguo waijiao, 113-114, The emerging disputes between Beijing and Moscow: Ten newly available Chinese documents, 1956-1958, CWIP, Bulletin 06-07, winter 1995-1996, σ.155-163

⁷⁵¹ About the visit of the soviet party - governmental delegation to the PRC, Report to the CC CPSU plenum, στο Wilson Center, Digital Archive, International History Declassified, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/118890>

⁷⁵² Εκτιμάται ότι είναι η αρχή της πορείας της διάσπασης πλέον ανάμεσα στο ΚΚΣΕ και το ΚΚΚ. Τον ίδιο μήνα (Απρίλιος 1960) δημοσιεύθηκε μεταφρασμένο στο Peking Review, Vol.III, No. 17, σ. 14-22. Την ίδια χρονιά επανεκδόθηκε τον Μάιο και τον Αύγουστο, Peking: Foreign Languages

- Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΣΕ, 14-16 Ιουλίου 1960⁷⁵³.

-Δήλωση 81 Κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων, Μόσχα, ΕΣΣΔ, 1960⁷⁵⁴

Press. Το κείμενο αρκετοί υποστηρίζουν ότι το έγραψε ο ίδιος ο Μάο Τσε Τουνγκ, ιδιαίτερα αυτό ισχυρίζονταν οι Σοβιετικοί, βλέπε Alfred D. Low, *The Sino – Soviet dispute, an analysis of the polemics*, 1976, σ.105

⁷⁵³ Μετά την ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ στις 22-26 Δεκεμβρίου 1959 και πριν την ολομέλεια στις 14-16 Ιουλίου 1960 και ενώ η ένταση δεν κόπασε καθόλου μεσολαβεί η έκδοση από τους Κινέζους της μπροσούρας για τον εορτασμό των 90 χρόνων από τη γέννηση του Λένιν «*Ζήτω ο Λενινισμός*» τον Απρίλιο του 1960 που θεωρείται το κείμενο σταθμός για την επίσημη πλέον διάσπαση. Τον Ιούνιο του 1960 ακολουθεί ανοιχτή κριτική των Κινέζων στο Πεκίνο στο World Federation of Trade Unions (WFTU) και λίγες εβδομάδες μετά στο 3ο Συνέδριο του Ρουμανικού ΚΚ στο Βουκουρέστι, ο Ν. Χρουσόφ επιδιώκει να ανατρέψει τα σχόλια που έγιναν στο WFTU και να ανταποδώσει στην απόφαση της Κίνας να προμηθεύσει και στους υπόλοιπους συνέδρους με αντίγραφα εμπιστευτικού γράμματος που έστειλε ο Ν. Χρουσόφ στην ηγεσία του ΚΚ Κίνας. Ο επικεφαλής της κινεζικής αντιπροσωπείας Πενγκ Ζεν στο Βουκουρέστι απάντησε στις κατηγορίες. Kramer Mark, *Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights*, στο Cold War History Project, Bulletin 10, σελ. 15.

⁷⁵⁴ Η «δήλωση της διάσκεψης των αντιπροσώπων των κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων» είναι αποτέλεσμα της διάσκεψης που συνήλθε στη Μόσχα το Νοέμβριο του 1960. Στη σύσκεψη συμμετείχαν 81 αντιπρόσωποι κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων από όλο τον κόσμο. Η «δήλωση των 81 κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων στη Μόσχα», ΕΣΣΔ, 1960, εκδόθηκε στη Νέα Υόρκη το 1961, στην αγγλική γλώσσα από το New Century Publishers. Στην ελληνική γλώσσα δημοσιεύθηκε στον τόμο «*συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα*» το 1975. Το κείμενο επίσης δόθηκε στη δημοσιότητα στις 5 Δεκεμβρίου του 1961. Η δημοσίευσή του προκάλεσε, παγκοσμίως, πλήθος συζητήσεων. Όπως αναφέρει το δίκτυο Marxist Internet Archive όλο το κείμενο της «Δήλωσης» το δημοσίευσε η εφημερίδα New York Times αλλά η μετάφρασή του ήταν ιδιαίτερα κακή με πολλά λάθη.

20-25 Ιουνίου 1960 το 3ο Συνέδριο του ΚΚ Ρουμανίας διενεργείται στο Βουκουρέστι όπου παραβρίσκεται και ελληνική αντιπροσωπεία από το ΚΚΕ. Κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου και ευκαιρίας δοθείσης της συνάθροισης τόσων αντιπροσώπων από άλλα ΚΚ συζητήθηκε ο χρόνος και ο τόπος μίας ευρείας σύσκεψης κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων. Σε αυτές τις συναντήσεις ο Ν.Χρουσόφ προσπάθησε να πείσει τους αντιπροσώπους να ψηφίσουν καταδίκη των θέσεων του ΚΚ Κίνας. Η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ δεν διαφοροποιήθηκε από τη γραμμή του ΚΚΣΕ και οι μόνοι που έφεραν αντίρρηση ήταν οι εκπρόσωποι της Αλβανικής αντιπροσωπείας. Το ΚΚΕ με απόφαση της 13ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ καταδίκασε "τις λαθεμένες δογματικές θέσεις της καθοδήγησης του Κομμουνιστικού Κόμματος της Κίνας με τις οποίες η καθοδήγηση του ΚΚΚ απομακρύνεται από τις μαρξιστικο - λενινιστικές θέσεις της Διακήρυξης της Μόσχας. Η 13η ολομέλεια της ΚΕ καταδικάζει τις μέθοδες που χρησιμοποιεί η καθοδήγηση του ΚΚΚ για τη

- Αιώνια, αδιάσπαστη σινο – σοβιετική φιλία, στο *Peking Review*, 49-50, 13 Δεκεμβρίου 1960⁷⁵⁵
- Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΣΕ 10-18 Ιανουαρίου 1961⁷⁵⁶
- Προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε, αντισταθείτε στο κοινό εχθρό, 15/12/1962, *Renmin Ribao*⁷⁵⁷
- Οι διαφορές ανάμεσα στο σύντροφο Τολιάτι και εμάς, 31/12/1962, *Renmin Ribao*⁷⁵⁸
- Ας εδραιώσουμε την ενότητα του κομμουνιστικού κινήματος για τον θρίαμβο της ειρήνης και του σοσιαλισμού, 7/1/1963, *Πράβντα*⁷⁵⁹
- Ας ενωθούμε στη βάση της Διακήρυξης της Μόσχας και της Δήλωσης της Μόσχας, 27/1/1963, *Renmin Ribao*⁷⁶⁰
- Για την ενότητα του κομμουνιστικού κινήματος, για τη συσπείρωση των χωρών

διάδοση αυτών των θέσεων" Επιστολή της ΚΕ του ΚΚΕ στην ΚΕ του ΚΚΣΕ με το αίτημα να δημοσιευθούν τα πρακτικά της 13ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ και η απόφαση της Ολομέλειας, στο Β.Γ. Αφινιάν, Β.Κόντης, Κ.Παπουλίδης, Ν.ΝΤ. Σμυρνόβα, Ν.Τομιλίνα, Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977, Επίκεντρο, σ.165

⁷⁵⁵ Eternal, unbreakable sino - soviet friendship, *Peking Review*, December 13, 1960, σ.30-33

⁷⁵⁶ Kramer Mark, Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights, στο Cold War History Project, Bulletin 10, σ. 15-16. Η φανερή ρήξη έχει ήδη αρχίσει με τους Σοβιετικούς να αποσύρουν από την Κίνα όλους τους επιστήμονες, τεχνικούς, στρατιωτικό και πολιτικό σώμα από όλους τους τομείς που μετέδιδαν την τεχνογνωσία τους στους Κινέζους, βλέπε Mikhail A. Klochko, Soviet scientist in Red China, Montreal, International Publishers Representatives, 1964, σ.164

⁷⁵⁷ «Προλετάριοι όλων των χωρών ας ενωθούμε εναντίον του κοινού εχθρού», Συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, επίσημα κείμενα των κομμουνιστικών κομμάτων, Αθήνα, 1975, σ. 33-47

⁷⁵⁸ Ο Παλμίρο Τολιάτι ήταν ο ΓΓ του Κομμουνιστικού Κόμματος Ιταλίας. «Οι διαφωνίες μας με το σύντροφο Τολιάτι» Συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, επίσημα κείμενα των κομμουνιστικών κομμάτων, Αθήνα, 1975, σ.75-107

⁷⁵⁹ «Ας εδραιώσουμε την ενότητα του κομμουνιστικού κινήματος για τον θρίαμβο της ειρήνης και του σοσιαλισμού», Συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, επίσημα κείμενα των κομμουνιστικών κομμάτων, Αθήνα, 1975, σ. 48-74

⁷⁶⁰ «Ας ενωθούμε στη βάση των διακηρύξεων της Μόσχας», Συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, επίσημα κείμενα των κομμουνιστικών κομμάτων, Αθήνα, 1975, σ. 203-204

του σοσιαλισμού, 10/2/1963, *Πράβντα*⁷⁶¹

-Επιστολή της ΚΕ του ΚΚΣΕ προς την ΚΕ του ΚΚΚ, 21/2/1963⁷⁶²

-Από πού προέρχονται οι διαφορές; Μία απάντηση στον Τορέζ και τους άλλους συντρόφους, 27/2/1963, *Renmin Ribao*⁷⁶³

- Πάνω στη δήλωση του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, 8/3/1963, *Renmin Ribao*⁷⁶⁴

-Γράμμα της ΚΕ του ΚΚΚ προς την ΚΕ του ΚΚΣΕ, 9/3/1963

-Γράμμα της ΚΕ του ΚΚΣΕ προς την ΚΕ του ΚΚΚ, 30/3/1963⁷⁶⁵

-Προτάσεις σχετικά με τη γενική γραμμή του Διεθνούς Κομμουνιστικού κινήματος
Η επιστολή της ΚΕ του ΚΚΚ σε απάντηση του γράμματος της ΚΕ του ΚΚΣΕ της 30/3/1963, 14/6/1963⁷⁶⁶

-Ανοιχτό γράμμα της ΚΕ του ΚΚΣΕ προς όλες τις οργανώσεις και όλους τους κομμουνιστές της ΣΕ, 14/7/1963⁷⁶⁷

-Οι ρίζες και η εξέλιξη των διαφορών ανάμεσα στην ηγεσία του ΚΚΣΕ και εμάς

⁷⁶¹ «Για την ενότητα του κομμουνιστικού κινήματος, για τη συσπείρωση των χωρών του σοσιαλισμού», Συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, επίσημα κείμενα των κομμουνιστικών κομμάτων, Αθήνα, 1975, σ. 214-236

⁷⁶² Γράμμα της ΚΕ του ΚΚΣΕ προς την ΚΕ του ΚΚΚ, στο *Communist Party of China: A proposal concerning the general line of the international communist movement*, Peking: Foreign Languages Press, 1963, σ. 108-115

⁷⁶³ «Από πού προέρχονται οι διαφορές; Απάντηση στον Μωρίς Τορέζ και άλλους συντρόφους», Συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, επίσημα κείμενα των κομμουνιστικών κομμάτων, Αθήνα, 1975, σ. 120-144

⁷⁶⁴ Πάνω στη δήλωση του Κομμουνιστικού Κόμματος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, Κινεζικές απόψεις, άρθρα και λόγοι, Αθήνα 1963, σ.232

⁷⁶⁵ Γράμμα της ΚΕ του ΚΚΣΕ προς την ΚΕ του ΚΚΚ στο *The polemic on the general line of the international communist movement*, σ.495-525

⁷⁶⁶ Στην επιστολή της 14ης Ιουνίου 1963 η Κίνα κατηγορεί ανοιχτά, πλέον, το ΚΚΣΕ για ρεβιζιονισμό. «Προτάσεις σχετικά με τη γενική γραμμή του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος», Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα 1975

⁷⁶⁷ «Ανοιχτή επιστολή της ΚΕ του ΚΚΣΕ προς τις κομματικές οργανώσεις και προς όλους τους κομμουνιστές της ΕΣΣΔ», Συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, επίσημα κείμενα των κομμουνιστικών κομμάτων, Αθήνα, 1975, σ.412-458

6/9/1963⁷⁶⁸

-Για το ζήτημα του Στάλιν, 13/9/1963, Hongqi, Renmin Ribao⁷⁶⁹

-Είναι η Γιουγκοσλαβία μία σοσιαλιστική χώρα; 26/9/1963, Hongqi, Renmin Ribao

-Απολογητές του Νέο – Αποικισμού, 22/10/29163, Hongqi⁷⁷⁰

-Δύο διαφορετικές γραμμές στο ερώτημα του Πόλεμος και Ειρήνη, 19/11/1963, Hongqi, Renmin Ribao⁷⁷¹

-Ειρηνική συνύπαρξη, δύο διαμετρικά αντίθετες πολιτικές, έκτο σχόλιο στο ανοικτό γράμμα της ΚΕ του ΚΚΣΕ, 12/12/1963⁷⁷²

-Ολομέλεια ΚΕ ΚΚΣΕ Δεκέμβριος 1963⁷⁷³

-Οι καθοδηγητές του ΚΚΣΕ είναι οι μεγαλύτεροι διασπαστές των καιρών μας, 4/2/1964, Renmin Ribao, Hongqi⁷⁷⁴

-Η προλεταριακή επανάσταση και ο χρουστσοφικός ρεβιζιονισμός, 31/3/1964, Renmin Ribao, Hongqi⁷⁷⁵

-Για τον ψευδοκομμουνισμό του Χρουστσόφ και τα ιστορικά του μαθήματα προς

⁷⁶⁸ Οι ρίζες και η εξέλιξη των διαφορών ανάμεσα στην ηγεσία του ΚΚΣΕ και εμάς, στο The polemic on the general line of the international communist movement, China, 1965, σ. 85-90

⁷⁶⁹ Σχόλιο στην ανοιχτή επιστολή της ΚΕ του ΚΚΣΕ από τις συντακτικές επιτροπές της «Λαϊκής Ημερησίας» και της «Κόκκινης Σημαίας». Για το ζήτημα του Στάλιν, Συζητήσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, επίσημα κείμενα των κομμουνιστικών κομμάτων, Αθήνα, 1975, σ.412-458

⁷⁷⁰ «Οι απολογητές του νέο – αποικισμού», μετάφραση Γιάννη Χοτζέα, Ιστορικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1975

⁷⁷¹ «Δύο διαφορετικές γραμμές στο ζήτημα του πολέμου και της ειρήνης», Ιστορικές εκδόσεις, Αθήνα 1975

⁷⁷² "Peaceful coexistence - Two diametrically opposed policies", The polemic on the general line of the international communist movement, σ. 259-301

⁷⁷³ Στην ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ το Δεκέμβριο του 1963 η ρήξη είναι φανερή, κατηγορούν το ΚΚ Κίνας ότι μεταφέρει τη ρήξη στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο. Kramer Mark, Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, context, highlights, στο Cold War History Project, Bulletin 10, σελ. 16.

⁷⁷⁴ "The leaders of the CPSU are the greatest splitters of our times" στο The polemic on the general line of the international communist movement, σ. 303-358.

⁷⁷⁵ «Η προλεταριακή επανάσταση και ο χρουστσοφικός ρεβιζιονισμός» " στο The polemic on the general line of the international communist movement, σ.359-413

τον κόσμο, 14/7/1963, *Renmin Ribao, Hongqi* ⁷⁷⁶

Παράρτημα 10. Η σειρά των ολομελειών του ΚΚΕ στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο

Πίνακας . Η σειρά των ολομελειών του ΚΚΕ από το 1949 έως το 1968			
ΣΥΝΕΔΡΙΟ	ΟΛΟΜΕΛΕΙΕΣ	ΕΤΟΣ	ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ
	5 ^η	30- 31/1/1949	Ο Ν.Ζαχαριάδης καθόρισε ως σοσιαλιστικό το χαρακτήρα της επανάστασης στην Ελλάδα. Διαγραφή Μάρκου Βαφειάδη
	6 ^η	9/10/1949	Μπουρέλι Αλβανίας. Πρώτα συμπεράσματα μετά την υποχώρηση του Δημοκρατικού Στρατού
	7 ^η	14- 18/5/1950	Βουκουρέστι. Απόφαση για γερό παράνομο μηχανισμό με μπολσεβίκικη επαγρύπνηση και αυστηρή τήρηση των συνωμοτικών κανόνων. ⁷⁷⁷
	8 ^η	7/10/1950	
3 ^η Συνδιάσκεψη		10- 14/10/1950	Βουκουρέστι. Έγκριση πορίσματος επιτροπής για Γ.Σιάντο.
	1 ^η	14/10/1950	Βουκουρέστι. Εκλογή

⁷⁷⁶ Για τον ψευδοκομμουνισμό του Χρυστσόφ και τα ιστορικά του μαθήματα προς τον κόσμο, μετάφραση Γιάννη Χοτζέα, Ιστορικές Εκδόσεις, 1975

⁷⁷⁷ Το ΚΚΕ – Επίσημα Κείμενα, τ.7^{ος}, σ.37-38

			νέου ΠΓ
	2 ^η	10- 12/10/1951	Απόφαση μετάφρασης έργων Λένιν, Στάλιν. Καθαίρεση Μήτσου Παρτσαλίδη από ΚΕ
	3 ^η	23- 25/11/1952	Βουκουρέστι. Πλατειά Ολομέλεια με θέματα το 19 ^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, καθήκοντα ΚΚΕ και οργανωτικά ζητήματα
	4 ^η	12- 14/12/1953	Βουκουρέστι. Πλατειά Ολομέλεια. Ψήφισε το σχέδιο προγράμματος και εκτίμησε ότι έχει ολοκληρωθεί η καταγραφή των κομματικών μελών. Καθόρισε ως σοσιαλιστικό το χαρακτήρα της επανάστασης στην Ελλάδα.
Στις 13/8/1955 είχε προγραμματιστεί η 4 ^η Συνδιάσκεψη στην ΚΟΤ αλλά τους πρόλαβαν τα γεγονότα της Τασκένδης			
	5 ^η	26- 28/12/1955	Βουκουρέστι. Απόφαση για ΚΟ Τασκένδης. Απέκλεισε τον Κώστα Κολιγιάννη από το ΠΓ κι από τη δουλειά της ΚΕ. Οι αποφάσεις της, για την ΚΟΤ, δεν πρόλαβαν να κυκλοφορήσουν στο «Νέο Κόσμο» ο οποίος πολτοποιήθηκε
	6 ^η	11-	Βουκουρέστι. Καθαίρεση

		13/3/1956	N.Ζαχαριάδη από ΠΓ και από ΓΓ. Οι Μ.Παρτσαλίδης, Ν. Κολιγιάννης, Δημητρίου διέγραψαν μαζί την ΚΟ Τασκένδης. Απόφαση σύγκλισης 8 ^{ου} Συνεδρίου
	7 ^η	18- 24/2/1957	Βουκουρέστι. Καθαίρεση Ν.Ζαχαριάδη από ΚΕ, διαγραφή του από ΚΚΕ. Αποφασίστηκε η έρευνα ως υπόπτου για συνεργασία με τον ταξικό εχθρό.
	8 ^η	5-10/1/1958	Τσεχοσλοβακία. Απόφαση διάλυσης κομματικών οργανώσεων. «Όλοι οι κομμουνιστές και οι συμπαθούντες πρέπει να μπούνε στην ΕΔΑ για να δουλέψουν μέσα στις γραμμές της, για να τη μετατρέψουν σε μαζικό κόμμα, ικανό να οργανώσει τις δυνάμεις και να καθοδηγήσει τον αγώνα της εργατικής τάξης, της αγροτιάς και των άλλων εργαζόμενων στρωμάτων. Δεν πρέπει να επιδιώξουνε να οργανωθούνε οι κομμουνιστές ιδιαίτερα μέσα στην ΕΔΑ» ⁷⁷⁸

⁷⁷⁸ Το ΚΚΕ – Επίσημα Κείμενα, τ.8^{ος}, σ.261

	9 ^η	5-8/8/1958	Αποκαταστάθηκαν στο ΚΚΕ οι Γιώργης Σιάντος, Κώστας Καραγιώργης και Νίκος Πλουμπίδης. Αποφασίστηκε σύγκλιση 8 ^{ου} Συνεδρίου.
	10 ^η	17/11/1958	Θέμα της Ολομέλειας «Τα 40χρονα του ΚΚΕ και η πολιτική κατάσταση στη χώρα»
	11 ^η	29/4/1959	Θέματα της Ολομέλειας -«ανακοίνωση της αντιπροσωπείας του ΚΚΕ στο 21 ^ο Έκτακτο Συνέδριο του ΚΚΣΕ» -«Σύγκληση συνδιάσκεψης των εκπαιδρισμένων κομμουνιστών»
	12 ^η	1-2/6/1960	Η 12 ^η Ολομέλεια είχε ως θέμα την κατάσταση στην Ελλάδα και τα καθήκοντα του κόμματος. Επίσης πάρθηκε η απόφαση για συνεργασία με άλλα δημοκρατικά κόμματα της χώρας.
	13 ^η	20/10/1960	Καταδίκη του ΚΚ Κίνας ότι απομακρύνεται από τις μαρξιστικές λενινιστικές θέσεις της Διακήρυξης της Μόσχας
	14 ^η	10/1/1961	Η Ολομέλεια συζήτησε

			και ενέκρινε την έκθεση της αντιπροσωπείας που παραβρέθηκε στη σύσκεψη των 81 κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων στη Μόσχα.
	15 ^η	29-30/4/1961	Καθαίρεση Μάρκου Βαφειάδη από μέλος ΚΕ και διαγραφή από ΚΚΕ. Τσεχοσλοβακία
8 ^ο		2-8/8/1961	Ομόφωνη συμφωνία με τις αποφάσεις του 20 ^{ου} και του 21 ^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΣΕ, τη Διακήρυξη του 1957, τη Δήλωση του 1960. Έγινε στην Τσεχοσλοβακία. «Οι σημερινές συνθήκες μέσα στις οποίες παλεύουν οι κομμουνιστές, επιτρέπουν τις πιο αισιόδοξες προοπτικές» ⁷⁷⁹ . Το Συνέδριο έγινε το Μάιο αλλά για λόγους κάλυψης ανακοινώθηκε ότι πραγματοποιήθηκε τον Αύγουστο.
	1 ^η	8/8/1961	Εκλογή ΓΓ και ΠΓ
	2 ^η	18-19/11/1961	Θέμα της Ολομέλειας ήταν οι εκλογές που έγιναν στις 29 Οκτωβρίου

⁷⁷⁹ Το ΚΚΕ – Επίσημα Κείμενα, τ.9^{ος}, σ.37

			και έμειναν στην ιστορία ως οι «εκλογές της βίας και της νοθείας»
	3 ^η	21- 23/5/1962	Ασχολήθηκε με τις εκλογές στις 29 Οκτωβρίου 1961
	4 ^η	15- 17/2/1963	Θέμα της Ολομέλειας η δημοκρατική ομαλότητα στη χώρα
	5 ^η	3-5/10/1963	Θέμα της Ολομέλειας η νέα κατάσταση στη χώρα και οι εκλογές
	6 ^η	17- 19/1/1964	Υιοθέτησε το λεγόμενο «εκλογικό ελιγμό» με βάση τον οποίο η ΕΔΑ δεν θα είχε υποψηφίους βουλευτές σε 24 εκλογικές περιφέρειες ώστε να ψηφίζονταν οι υποψήφιοι της Ένωσης Κέντρου
	7 ^η	9-13/4/1964	Ενέκρινε το πόρισμα για τον Ν.Ζαχαριάδη το οποίο τον εξομοίωνε με πράκτορα του εχθρού. Απόφαση συγχώνευσης νεολαίας ΕΔΑ και Δημοκρατικής Κίνησης Νέων
	8 ^η	24/2- 1/3/1965	Επιβεβαίωσε τη σωστή απόφαση του 1958 για διάλυση των κομματικών

			οργανώσεων. ⁷⁸⁰
	9 ^η	12- 15/8/1965	Η Ολομέλεια ασχολήθηκε με την κατάσταση στη χώρα και τα καθήκοντα του κόμματος.
	10 ^η	25/12/1966 – 24/1/1967	Στο Βουκουρέστι. Φάνηκε η εσωκομματική σύγκρουση που θα οδηγούσε στη ρήξη.
	11 ^η	27- 30/6/1967	Ενέκρινε το πόρισμα της ΕΚΕ το οποίο εκτιμούσε ότι δεν αποδείχτηκε η κατηγορία κατά του Ν.Ζαχαριάδη ως πράκτορα του εχθρού.
	12 ^η	5-15/2/1968	Βουδαπέστη. Σύγκρουση και οριστική ρήξη ιστορικής σημασίας δύο γραμμών της «ανανεωτικής» και της «δογματικής», «η ολομέλεια θεωρεί ότι άμεσο και πρωταρχικό καθήκον του κόμματός μας είναι η αυτοτελής οργάνωση των κομμουνιστών σε οργανώσεις του ΚΚΕ». ⁷⁸¹
Σημείωση: Επεξεργασία στοιχείων Νικολαΐδου Ελένη			

⁷⁸⁰ Το ΚΚΕ – Επίσημα Κείμενα, τ.9^{ος}, σ.504

⁷⁸¹ Αρχείο ΚΚΕ, Η 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, σ.455

Παράρτημα 11. Το γράμμα του Νίκου Ζαχαριάδη στις 31/10/1940, από προκήρυξη της Κομμουνιστικής οργάνωσης Ιδιωτικών και Τραπεζικών υπαλλήλων⁷⁸²

28 'Οκτώμβρι 1941—28 'Οκτώμβρι 1944.

**ΤΟ Κ. Κ. Ε. ΣΗΚΩΣΕ ΠΡΩΤΟ
ΤΗ ΣΗΜΑΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΤΕΡΩΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ**

Δεκάδες χιλιάδες μέλη του έδωσαν τη ζωή τους για τη
λευτεριά και τη λαοκρατία.

**Τò ιστορικό γράμμα τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Κ. Κ. Ε. σ. Ν.
Ζαχαριάδη πρὸς τὸν Ἑλληνικὸ Λαό.**

Ἀπὸ τὸ «Ἐλεύθερο Βῆμα» τῆς 2 Νοέμβρη 1940

Ὁ Φασισμὸς τοῦ Μουσολίνι χτύπησε τὴν Ἑλλάδα πισωπλάτα, δολοφονικά καὶ ξετσιπώτα μὲ σκοπὸ νὰ τὴν υποδουλώσῃ καὶ ἐξανδραποδίῃ. Σήμερα ὅλοι οἱ Ἕλληνες παλεύουμε γιὰ τὴν λευτεριά, τὴν τιμὴ, τὴν Ἐθνικὴ μας, ἀνεξαρτησία.

Ἡ πάλη θὰ εἶνε πολὺ δύσκολη καὶ πολὺ σκληρή. Μὰ ἔνα ἔθνος ποὺ θέλῃ νὰ ζήσῃ, πρέπει νὰ παλεύῃ ἀψηφόντας τοὺς κινδύνους καὶ τὶς θυσίες.

Ὁ Λαὸς τῆς Ἑλλάδας διεξάγει σήμερα ἓνα πόλεμο ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἐνάντια στὸ Φασισμό τοῦ Μουσολίνι. Δίπλα στὸ κύριο Μέτωπο, καὶ ὁ κάθε βράχος, ἡ κάθε ρεματιά, τὸ κάθε χωριὸ καλύβα μὲ καλύβα, ἡ κάθε πόλη σπῖτι μὲ σπῖτι, πρέπει νὰ γίνῃ φρούριο τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα. Κάθε πράχτορας τοῦ φασισμού πρέπει νὰ ἐξοντωθῇ ἀλύπητα. Στὸ πόλεμο αὐτὸ ποὺ τὸν διευθύνει ἡ Κυβέρνηση Μεταξά, ὅλοι μας πρέπει νὰ δώσουμε ὅλες μας τὶς δυνάμεις, δίχως ἐπιφύλαξη. Ἐπαθλο γιὰ τὸν ἐργαζόμενο λαὸ καὶ ἐπιστέγασμα γιὰ τὸ σημερινὸ του ἀγώνα πρέπει νὰ εἶνε καὶ θὰ εἶνε μία καινούργια Ἑλλάδα τῆς δουλειᾶς, τῆς λευτεριάς, λυτρωμένη ἀπὸ κάθε ξένη ἱμπεριαλιστικὴ ἐξάρτηση καὶ ἀπὸ κάθε ἐκμετάλληση, μὲ ἓνα πραγματικὸ παλλαϊκὸ πολιτισμὸ

Ὅλοι στὸν ἀγώνα ὁ καθένας στὴ θέση του καὶ ἡ νίκη θ' ἔλθῃ νίκη τῆς Ἑλλάδας καὶ τοῦ λαοῦ τῆς. Οἱ ἐργαζόμενοι ὅλου τοῦ κόσμου στέκουν στὸ πλευρὸ μας.

Ἀθήνα 31(10)40

N. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ

Πῶς ἀπάντησε, στὸ γράμμα αὐτὸ ὁ μοναρχοφασισμὸς. Ἐκαμε ἓνα πόλεμο προσωπικὸ βάζοντας ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ πεμπτοφλαγγίτες γερμανόφιλους σὰν τὸ Μπάκο, Τσολάκογλου, καὶ ἄλλους ἀφήνοντας ἔξω τοὺς ἀξίους δημοκρατικοὺς ἀξιωματικούς. Ἐβαλε ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ τὸν πεμπτοφλαγγίτη Παπάγο ποὺ δῆλωνε στὸ συνταγματάρχη Γεωργιάδη ὅτι θὰ ρίξουμε μερικές τουφεκιές γιὰ τὴν τιμὴ τῶν ὀπλῶν. Παρέδωσε τὴ χώρα στὸ καταχρητὴ διαλύοντας τὸν στρατὸ στὸ ἐσωτερικὸ μὲ τὸ Παπαδήμα, τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ σύμμαχοί μὲ τὰ παιδιά τοῦ λαοῦ μάχονταν ἐνάντια στοὺς εἰσβολεῖς φασίστες. Ἀδιαφόρησε στὴ φωνὴ τῶν ἡρωϊκῶν ξερορίστων τῶν νησιῶν καὶ τῶν φυλακισμένων τῆς Ἀκροναυπλίας ποὺ ζήτησαν νὰ πολεμήσουν κατὰ τῶν εἰσβολέων. Οἱ ἴδιοι πεμπτοφλαγγίτες μοναρχοφασίστες ἀξιωματικοὶ σὲ στενὴ συνεργασία μὲ τὸ καταχρητὴ βασάνισαν δολοφώνησαν ρήμαξαν τὸ λαὸ στὰ 3 1/2 χρόνια τῆς σκλαβιάς, οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι καὶ σήμερον προσπαθοῦν νὰ ἐπιβάλλουν δικτατορικὴ λύση.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς κάτω ἀπὸ τὴ καθοδήγηση τοῦ Κ. Κ. ὁργάνωσε τὴν ἀντίσταση του κατὰ τοῦ καταχρητὴ, πάλεψε ἡρωϊκά ἔχυσε ἄφθονο αἷμα, πείνασε δυστόχησε μὰ νίκησε. Ἡ Ἑλλάδα κατελήφθηκε μὰ δὲν καταχτήθηκε.

Ἡ σημερινὴ μέρα πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ μιὰ παλαϊκὴ ἀποκήρυξη τοῦ ξένου φασισμού καὶ τοῦ ντόπιου μοναρχοφασισμού καὶ μιὰ ἐξόρμηση γιὰ τὴν κατοχύρωση τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν.

Κομμουνιστικὴ ὁργάνωση Ἰδιωτικῶν καὶ Τραπεζικῶν ὑπαλλήλων

⁷⁸² Για τα γράμματα και τα σημειώματα του Νίκου Ζαχαριάδη βλέπε Πέτρος Ανταίος, Ν.Ζαχαριάδης, Θύτης και θύμα, Φυτράκη, Αθήνα 1999

ΤΟ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΤΟΝ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟ
ΑΓΩΝΑ

28. 10. 40 = 28. 10. 44

Το Κ.Κ.Ε. που πάντα στάθηκε πρωτοπόρο στους λαϊκούς αγώνες έτοιμο και στην κρίσιμη στιγμή, της κήρυξης του κατακτητικού πολέμου από μέρους του Ιταλικού φασισμού (28-10-40) πήρε τη θέση που του ανήκει. Τόσο οι φυλακισμένοι και εξόριστοι όσο και οι καταδιωκόμενοι από την φασιστοκρατική δικτατορία, Κομμουνιστές, έδωσαν το παράδειγμα του πατριωτισμού και της αυτοθυσίας ακολουθώντας το ιστορικό σάλπισμα του δοξασμένου αρχηγού του Κ.Κ.Ε. Νίκου Ζαχαριάδη, που έγραψε το παρακάτω γράμμα μέσα από τα κάτεργα της Κέρκυρας.

Ο Φασισμός του Μουσολίνι χτύπησε την Ελλάδα πισόπλατα, δολοφονικά και ξετσιπτοα με σκοπό να την υποδουλώσει και την εξανδραποδίσει. Σήμερα όλοι οι Έλληνες, παλεύουμε για τη λευτεριά, την τιμή την εθνική μας ανεξαρτησία. Η πάλη θα είναι πολύ δύσκολη και πολύ σκληρή. Μά ένα έθνος που θέλει να ζήσει πρέπει να παλέψει άψηφώντας τους κινδύνους και τις θυσίες. Ο Λαός της Ελλάδας διεκδικεί σήμερα ένα πόλεμο έθνικό—απελευθερωτικό, ενάντια στο φασισμό του Μουσολίνι. Δίπλα στο κύριο μέτωπο και ο κάθε βράχος η κάθε ρεματιά, το κάθε χωριό—καλύβα με καλύβα, ή κάθε πόλη σπύτι με σπύτι, πρέπει να γίνει φρούριο του έθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Κάθε πράκτορας του φασισμού πρέπει να εξοντωθεί αλύπητα. Στόν πόλεμο αυτό που διευθύνει η κυβέρνηση Μεταξά, όλοι μας πρέπει να δώσουμε όλες μας τις δυνάμεις, δίχως επιφυλάξη. Έπαθλον για τόν εργαζόμενο λαό και έπιστέγασμα για τόν σημερινό του ΑΓΩΝΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΘΑ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΚΛΙΝΟΥΡΓΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΔΟΥΛΙΑΣ, ΤΗΣ ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ, ΛΥΤΡΩΜΕΝΗ ΑΠΟ ΚΑΘΕ ΞΕΝΙΚΗ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΞΑΡΓΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟ ΚΑΘΕ ΕΚΜΕΤΑΛΕΥΣΗ ΜΕ ΕΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΑΛΑΪΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ. Όλοι στόν αγώνα ο καθένας στη θέση του και ή νίκη θάνε νίκη της Ελλάδας και του λαού της. Οί εργαζόμενοι όλου του κόσμου στέκουν στο πλευρό μας.

31 — 10 — 40

Ν. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ

Αρχηγός του Κ.Κ.Ε.

Η ιστορία της Ελλάδας δέν αναφέρει παρόμοιο παράδειγμα υπέροχης ανωτερότητας. Κι' αυτή τη πολιτική ακολουθήσαν όλες οι κομμουνιστικές ομάδες στις εξορίες και τις φυλακές από την Κέρκυρα ως την Ακρόνα, πλάνια και τη Φολεγανδρό από την πρώτη κιόλας μέρα της κήρυξης του πολέμου. Ζήτησαν με αναφάρες και υπομνηματα να άφεθούν έλευθεροι να πολεμήσουν στο μέτωπο. Οί άναντροι τεταρτοαυγουστιανοί φασίστες που ένδιαφέρονταν μόνο για τόν τυρανικό τους καθεστώς τούς κράτησαν και τούς παράδωσαν στους ξένους καταχρητές.

Μά τίποτα δέν πτόησε τόν Κ.Κ.Ε. Στην 6η, 7η, 8η όλομέλειά του μετά την κατάρρευση βάνει για άμεσο πολιτικό του σκοπό τή συγκέντρωση όλων των εθνικών δυνάμεων στόν παλιό αγώνα για την εθνική άπελευθέρωση της χώρας, για την αποκατάσταση των λαϊκών ελευθεριών.

Η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη—Δεκέμβρης 1942—καθορίζει ότι:
«ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΚΑΘΗΚΟ ΤΟΥ Κ.Κ.Ε. ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ Η ΠΑΛΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΞΕΝΟΥ ΚΑΤΑΧΤΗΤΗ ΚΑΙ Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ».

Και ή Κ.Ε. τού Κ.Κ.Ε. τόν Ιούνιο τού 1943 βροντοφωνάζει:

«ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΡΙΒΗ ΤΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ».

8η Συνοικιακή Αχτίδα της Κ.Ο.Α.

28. 10. 44

Παράρτημα 12. 8σέλιδη επιστολή του Μάρκου Βαφειάδη για την 6η και 7η ολομέλεια, 1956 και 1957 αντίστοιχα

[illegible]

-8-

το κέντρο και οι (αλληλεγγύη) είναι ισραηλικά στοιχεία
Παρόμοια μία οβ κκε και το δαίνο διανομή του τιμής

21-1-61

ΜΑΡΚΟΣ

Παράρτημα 13.Τασκένδη-Τσιρτσίκ

Η Τασκένδη και το Τσιρτσίκ στο Ουζμπεκιστάν (χάρτης)

Η Τασκένδη, σε ευθεία γραμμή, απέχει από την Αθήνα 3.874 χλμ

[illegible]

1 кабарити то градо 15 к.от. 10 км

3. ὁρίσει παινῶνα ποσοτικοῦ γραφοῦ καθεῖς ἓνα αὐτῶν τῶν
κ. ο. τ. τῆς συντήσεως:

- [illegible]

Επομένως οι γύρω κώστες παρουσιάζουν μαδερύματα της αργήντης αυ-
βουχίας των ελίκων στα ελικάριμα της αδοσέφυκ της. Είναι
οι γύρω και ελκονώδεις σωλές της ορθοκέντρης ελκρής εν άκ-
μης, ως κκκ και της Σ. Ε

2 H T 2 T 2 u' K o T. 25 K K C

RHTU To KKE

24170 TOKKSE

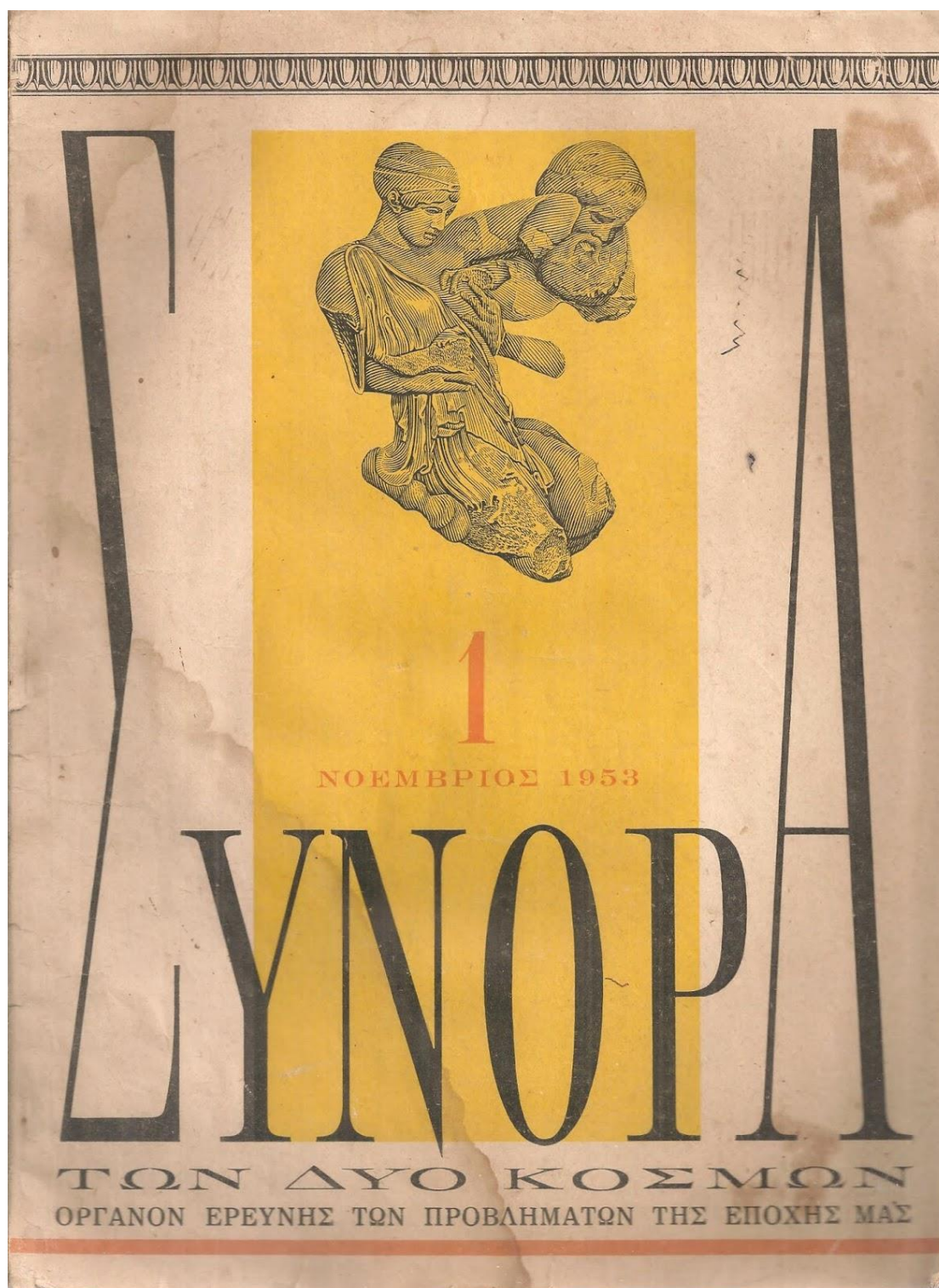
10/9/1955

интересны и полезны и авторам и т.к. в В.К.К.Е.

Brewer

Παράρτημα 15. Εξώφυλλο περιοδικού ΣΥΝΟΡΑ

Εξώφυλλο του περιοδικού που αναφέρεται ο Π. Υφαντής στην ομιλία του για τα γεγονότα της Τασκένδης στην 5^η Ολομέλεια 1955

Παράρτημα 16. 18σέλιδη επιστολή συνοδοιπόρων Μάρκου Βαφειάδη προς
αδελφά κόμματα για την κατάσταση στο ΚΚΕ, Μάρτιος 1966

Προς

Στα εσόμενα κόμματα

- 1- Το κομμουνιστικό κόμμα Σοβιετικής Ένωσης
- 2- Το κομμουνιστικό κόμμα Ρουμανίας
- 3- Το κομμουνιστικό κόμμα Τσεχοσλοβακίας
- 4- Το κομμουνιστικό κόμμα Βουλγαρίας
- 5- Το έταίο εργατικό κόμμα Ιαπωνίας
- 6- Το σοσιαλιστικό εργατικό κόμμα Ουγγαρίας

Σεβαστοί σύντροφοι,

Με ομασία μας υπογράμμινα γραμμάτια, που σας στέλνουμε κατά
περίοδους, καταγγέλλουμε την καθόληση του ΚΚΕ.

Τα γραμμάτια μας είναι τα αντίταγμα και τα υπογράμμινα μέσα
σε συνθήκες διώξεων, συνηρηδών, συμασθενών, αφαρσδεύων σε βάρος
μας παρατηρημένων, αφαρσδεύων αθύνωντων μέτρων, δημοτικών δια-
γραφών (αντικομμουνιστικά στοιχεία, φροτισιστές, ανασωρητές, υψοστοί, οράτο-
ρες του λαού, κατασκευαστές, οροδοί, κλπ, μέσα σε συνθήκες θείνης συντή-
και υψοτικής παρακαλώσεως μας θούμμεν της κτίας καθόλησης του
ΚΚΕ και μέμμεν να εξοντώσει κομμουνιστές, αγωνιστές, που μέμμεν
ωμα καλώς να να λειτουργήσουν μαρξιστικές-λενινιστικές αρχές στο ΚΚΕ,
να υψάρξουν ενόητα αρχών στο ΚΚΕ, να υψάρξουν το ΚΚΕ και να αψαθ-
λαγή αψώς αναθεωρητές-λενινιστές, δημοτικές αφαρσδεύσεις του είναι φα-
διασμένα στη κτίς καθόληση του ΚΚΕ.

Τα γραμμάτια μας είναι παρατηρητέα σε συνθήκες και σε-
ραν αυτών διψόσια, σαν γραμμάτια αντικομματικά, οροδοκατορία,
αντισυνωτιστικά, οροδοί, γιατί «καταγγέλλοντας την καθόληση
του ΚΚΕ καταγγέλλουμε το ΚΚΕ» για την «καθόληση του ΚΚΕ»

Τουτίδου την καθόληση του ΚΚΕ με το ΚΚΕ, για να καλύψουν τις ω-
δύνες τους και να τις μεταδίδουν επί του δώδω υψάρχει αψός. ότι δεν

έχουμε μανύα διαιώμα τα καταγγέλλουμε στα άδελφά κομμάτια, ότι τα άδελφά κομμάτια ένεπριναν τις άσφασεις του κυριου για τους κομμουνιστες του ΚΚΕ « 8^η Σουδριου » του ΚΚΕ. Ότι, ότι και αν γραφουμε στο άδελφά κομμάτια δεν φαινονται πω' όχη, γιατί τα άδελφά κομμάτια αναγνωρίζουν τη « ν'α καθόδηση » του Κ.Κ.Ε. Ότι τα γραμμάτια μας αυτά τα άδελφά κομμάτια τα σετάνε στον μάλαδο των άχρηστων. Ξετείλωτη αντιδεδηστική δυσφήμιση σε βάρος των άδελφών κομματιών για να ξεγελών τους κομμουνιστες, άγνωστες του ΚΚΕ και να διατηρούν καλλιγραφών και αναλύσσουν σε μεγαλύτερες διαστάσεις το άσος καθε άσος η ανώμαλο καθέδωδ, πω' αυτή η ίδια « ν'α καθόδηση » δημιουργησε και συνεχίζει σε βάρος του ΚΚΕ και του κινήματος της χώρας μας. -

Ανάμεσα στα άλλα, που καταγγέλλουμε με τα χρησιμοποιήνα γραμμάτια μας πω' όδς σετάνε καταγγέλλουμε και τα παρασταίν.

ΠΡΩΤΟΝ. Ότι η δημοσιότητα του ΕΓ-ΚΕ-ΚΚΕ στις 14 Σεπτεμβρη 1957 πηρε άσφαση να διαλύει το ΚΚΕ στην Ελλάδα (παράνομες κομματικές οργανώσεις). Δημιούργησε το ανώμαλο έδω κομματικό καθέδωδ στο ΚΚΕ. Σωφάλλισε τις κομματικές οργανώσεις του ΚΚΕ στο ύψωτεριό. Διέδωσε τις κομματικές δυνάμεις πω' ήταν συσσωρευμένες γύρω στις άσφασεις της 6^{ης} πλατίας όδμελίας της ΚΕ-ΚΚΕ (Μάρτης 1956) και έρριξε το ίνα κομματι των κομμουνιστών ενάντια στο άλλο. Έφαρμοσε τον μανόνα του με διαίρεσι και βασίλανε « για να μπορεί να κρατείται στην κομματική έξουσία, να καλύπτεται και να συνεχίζει το όλδριο όρο της. Παραβίασε συμφωνία ρησε, τορβιλιοσε, αναδάρησε τις άσφασεις της 6^{ης} και 7^{ης} πλατίας όδμελίας του ΚΚΕ (1956-1957), πω' μιλάνε για ένότητα, απάρησε του ανώμαλου καθέδωδ, πω' πω'ρχε στο ΚΚΕ πριν την 6^η πλατία όδμελίας του ΚΚΕ (Μάρτης 1956), πω' μιλάνε για δύναμια και ανώτατη των παρανομών κομματικών οργανώσεων του ΚΚΕ στην Ελλάδα και όη.

μουργία και άλλων παρανομών κομματιών οργανώσεων του ΚΚΕ στην Ελλάδα. Όταν οι κομμουνιστές πολιτικοί πρόσφυγες στο ξωτικό ζήτησαν να οργανωθούν από την ΚΓΕΑ καθοδήγηση » γιατί είλυσαν το ΚΚΕ στην Ελλάδα, γιατί άσχετα είχαν την οργανική ταφή στην Ελλάδα και ως έπαιον την ταφή στην Ελλάδα χωρίς την ύπαρξη και καθοδήγηση του αναστατικού ΚΚΕ στην Ελλάδα. Η άσχετη είναι του ΚΚΕ στην Ελλάδα χωρίς και δρα παρανομο ΚΚΕ, αλλά όντως να μιλάμε ότι ύπαρξη παρανομο ΚΚΕ στην Ελλάδα, για να μην το μάθει ο έγχρονος. Έτσι, διασυνώνως τους κομμουνιστές θέλουν να πείσουν ότι η ελληνική ασφάλεια, η Κ.Υ.Π. και η Ελλάδα δεν είναι οι ίδιοι να αναλύσουν και διμωρούν να ζήσουν, αν στην Ελλάδα, ύπαρξη και δρα παρανομο ΚΚΕ, άρκει του να το κρατάνε μυστικό οι κομμουνιστές, αγωνιστές πολιτικοί πρόσφυγες μας. Θέλουν να μας παραπλανήσουν με την ύπαρξη του αναστατικού ΚΚΕ στην Ελλάδα. Ότι το ΚΚΕ κρύβει την ύπαρξη του, γιατί είναι « συμμορία ». « Άσχεση του Κ.Γ. της Κ.Ε. - ΚΚΕ για διάλυση του ΚΚΕ στην Ελλάδα δεν ύπαρξη. Περιβόστια διμωρώ να σας πω. Κομμια προσώδια δεν έγινε για τη διάλυση του. Ποτέ δε θα συμφωνούσα για τη διάλυση του ΚΚΕ. Όταν βάζετε τίτλα έρωτήματα είναι λάθος » (άσχεση του « βασιλίζα του μέλους της ΚΕ - ΚΚΕ, σε έρωτησε κομμουνιστή στην ανιστική κομματική συνέλευση στις 28-4-63 στην πόλη/βραίλα). Μέχρις αυτίς της αδιότιτης και καταντήματος έχουν φτάσει οι ύπερσοφικοί γεύτες και άσχετες, κρύβοντας άσχετες κομμουνιστές τον λιγνιτοπορισμό της
ΔΕΥΤΕΡΟ! « Ότι η πολιτική της ΚΓΕΑ καθοδήγηση » του ΚΚΕ είναι αναθεωρητική - λιγνιτοποριστική - διατήρηση ομοιομορφική και άσχετη από την ομοιομορφική διασύνδεση των δέδων του διπλού κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος για « ελληνική συνύπαρξη και ελληνική ύπαρξη στο σοσιαλισμό », που προϋποθέτουν χερσά αναστατικό κομμουνιστικό
 /.

νόμισμα και την ταξική εθνοσυντακτική μορφή φαλκίς — την εξωκοινωνική-
 λουτινική μορφή φαλκίς — σαν την κύρια μορφή φαλκίς. Ότι η κενά καθο-
 δηγήσει το ΚΚΕ άπομεινόμενες (άπομεινόμενες) άπό τον λαοβόρνητικό
 ρόλο στην ανδρικοκρατική δημοκρατική εθνοσυντακτική και αν-
 θρώπο την ήγηση του εθνοσυντακτικού κινήματος στην Ελλάδα, στην μέ-
 μαρξιστική Άριστοφάνη, ότι ζήτησε τη δημοκρατική αλλαγή άπο-
 θής « καλές διαθέσεις » της ήγησης των κομμάτων του κέντρου και
 άπό τον άποδο κορυφαρία και τις λαϊκές μάζες τον μεθυστικό
 αραυτήρα των κομμάτων άπό τον. ότι άρνείται τον λαοβόρνητικό
 ρόλο του μαρξιστικού-λενινιστικού κόμματος, το ΚΚΕ, ότι δημοκρα-
 τική ανδρικοκρατική εθνοσυντακτική και τον ήγησητικό ρόλο της εργα-
 τικής τάξης. Διασβεστώνει και ώνηνχίζει το εθνοσυντακτικό περιεχό-
 μενο του 20^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ και των συσχετισμών των διεθνών βω-
 μάτων ότι Μόσχα 1957-1960.

Στα 47 χρόνια ζωής και δράσης του ΚΚΕ, είχε νόμιμους, είχε μειοδοφι-
 νομικούς ή και παράνομους, ποτέ δεν έφτασε στη συμμεριγή κατάντια, τη διά-
 λυση του, από μα συνέχισε η κενά καθοδήγηση του ΚΚΕ. Διαλυση του
 ΚΚΕ στην Ελλάδα — συνθηκολόγηση και ύποταξη του κινήματος μας στην
 ΕΠΕΣΗ ΚΕΝΤΡΟΥ — Παπανδρέου, σωαρχία των κομμάτων των όργα-
 νώσεων στο εξωτερικό, δημοκρατία νέου ανώμαλου εθνοκομματικού κα-
 θολώτος με βαρύτερη μορφή άπο προηγούμενα. Δημοκρατία όμάδας όμ-
 νιωτών στην Ελλάδα (Α.Ο.Δ.Α. — Ανανεωτική Όμάδα Δημοκρατικής Άρι-
 στοφάνης), που προγραμματίζεται τη δημοκρατική αλλαγή άπο την ένω-
 ση κέντρου ~~και άπο την~~. Δημοκρατία στην Ελλάδα και στο εξωτερικό νέον
 ΚΚΕ (μαρξιστών-λενινιστών) — (εταχισμένων) — επίσημη δηλαδή διά-
σωση της εργατικής τάξης στην Ελλάδα — που παρνούσαν και την Ανεξάρτητη
Κτηρονομική ΚΕ-ΚΚΕ (μαρξιστών-λενινιστών) και άπο μακρό άρχειο όρολογί-
ρια παρατηρητή όου για της, παρνούσαν στο κάθε κέντρο όον των και όν-

/

χρῶν πολιτικοί μας πρόσφυγες «Κ.Ο.Β. (μαρξιστών-λενινιστών)» (κομματικές
οργανώσεις βάσης-μαρξιστών-λενινιστών) στις οποίες Κ.Ο.Β.Σ.Η.Α.) να αρχίσουν
και μέλη να ανήκουν στις Κ.Ο.Β. του ΚΚΕ και ξετίσονται ανοιχτά υμνο
φορούν ποταχαντικό έντατο έθικό με συκοφαντικό-αντισοβιετικό-αντι
διεθνιστικό φερεχόμενο και με βάση τη γραμμή και τις κινήσεις «εσω-
ρητικές θέσεις» των κινήσεων και Ηλθων καθοδηγούν χωρίς να έχουν διά-
γωση στο διότι κομμουνιστικό και εργατικό κίνημα. Κυμλοφούν και γό-
κομματικό φερεχόμενο τους «ΑΝΗΓΕΤΕΚΗΣΗ». Κυμλοφούν ούμοια και
γραμμάτα άσπτην Ελλάδα, να στήνουν για να έπιδρύνουν τη διάγωση
άναμεσα στις πολιτικές πρόσφυγες μας με καθαρό, ανοιχτό, έθικό-αντιδιε-
θνιστικό-αντισοβιετικό φερεχόμενο.

Όλα αυτά είναι δημιουργήματα, φουτίοντα και παραφύσεις της κνί'ας
καθοδήγησης του ΚΚΕ. Ένα σχηματίζεται ένα τεταμένο τρίγωνο:
«μία καθοδήγηση» στο ΚΚΕ + ομάδα αναντιπών (Α.Ο.Α.) + νέος ΚΚΕ
(μαρξιστών-λενινιστών). και όμως όλα αυτά είναι «άγνωστα» για
τη «μία καθοδήγηση» του ΚΚΕ. Έτσι η ηνί' είναι «άγνωστα» όλα αυτά
γιαυτό έχει βωβαθεί η «μία καθοδήγηση» του ΚΚΕ! και είναι «άγνωστα» ο
αυτή γιατί όλα αυτά είναι έργο της και άς πάλι τον ποσο κορίο. Είναι
αποτέλεσμα της παραβίασης-απαξίωσης-λιυθινταρισματος κ.λ.α. των
φάσεων της 6^{ης} και 7^{ης} πλατώς ολομέλειας του ΚΚΕ (1956-1957), είναι αποτέλεσμα
της φερεχόγησης της διεθνώς βοήθειας, είναι αποτέλεσμα της διοικητορικής
και διατρέφωσης των άσφασεων του 20^{ου} 22^{ου}. Ένδεον του ΚΚΣΕ και των
ντομυμένων των διεθνών σωματιών στις νομικές στη Μόσχα 1957-1960,
ντομυμένα στα όσα η κνί'α καθοδήγηση του ΚΚΕ στις της της δια-
φάκας όμολογεί, ως τα χα συμφωνή άσάβυτα και όρμίζεται οιστή και
αφοσίωση ο' αυτά και έτα καθοτέρη να έσκαλση της κομμουνιστικής, και
μή η' όνομη της έσκαλς, της κλημένης έσκαλς, στο κρυφό άσάβυς κομμω-
νισμός του ΚΚΕ 11 8^{ος} ένδεον του ΚΚΕ έσκαλση τη έσκαλση της κομ'

συνέχισε το διαλυτικό, καίτοι ερθετικό της έργο -

Αν η επικριτική γιά καθοδήγηση >> του Κ.Κ.Ε., οίοντις στο περιεχόμενο των αποφάσεων, των παραπάνω ντοκουμέντων και ωάλλως για την εμφάνιση και παραμορφώση των περιεχομένων των ντοκουμέντων αυτών, τότε θα είχαμε με τη βοήθεια των αποφάσεων, όλων των παραπάνω ντοκουμέντων γενικά, την ένότητα, τη μοναδική, τη γρανιδένια ένότητα και μοναδικότητα στο Κ.Κ.Ε. Τώς όμως ήταν αδύνατον να ισοσταθίσουν, μια και αυτές από βρίσκονται στην ημερία της κενίας καθοδήγησης από Κ.Κ.Ε., είναι ίσως να ισορροπώσαν και ισορροπώσαν στους δημοκρατικούς και στην πρόδια αντίδραση, να ολόκληρο με πάροχη ατασσεστική ιστορία κίνημα της χώρας μας, Τώς είναι δυνατόν να ισορροπώσαν την ισορροπία τους;

Αυτές λοιπόν οι παρατηρήσεις - Α.Ο.Β.Α., κίς Κ.Κ.Ε. >> (μαρξιστών-ηγετιστών), ήσαν μια αλυσίδα από συνδέει τας κίριους υψώθοντες της ισορροπίας του όλου κινήματος της χώρας και αυτή η αλυσίδα ισορροπία να μη σπάει, να διατηρηθεί αρραγής, και για να μη σπάσει η αλυσίδα αυτή ισορροπία οι υψώθοντες της ισορροπίας, να είναι πάντα καθοδήγηση του Κ.Κ.Ε., για να ισορροπώσαν τα μαλλιά του τα ημερήσια τους στην ισορροπία.

Αυτό βέβαια το είχαμε με την κενία καθοδήγηση >> του Κ.Κ.Ε., όχι με την ένότητα στο Κ.Κ.Ε., αλλά με το είχαμε και βανίλα >>, που ήταν ο κανόνας της, το πάρελλο της. και τον κανόνα αυτόν είχαμε τον συνέχισε με κάθε τρόπο και μέσο για τα βάσανα της διάτασης.

>> να αφομοιωθούν οι ατασσεστικές, γιατί είναι ισορροπία >> (στην πύλη έβαλε ο Κανονισμός Γιώργος (Γιαννιέρης) μέλος της Κ.Ε.-Κ.Κ.Ε. στην κομματική συνέλευση των κομμουνιστών του Κ.Κ.Ε. στην Πύλη Ρουμανίας Φαλτζίτη στην αλλαγή από άσχετων των αποφάσεων της 9^{ης} ολομέλειας Κ.Κ.Ε. (Σβέρμ 1965). Είχαμε συνέχισε η κίρια αυτή να διαγραφεί συντροφίας μας με την ανισορροπία της κατηγορία του «ατασσεστική» και για να ολοκληρωθεί τον κύκλο των διαλυτικών ισορροπιών της η κίρια καθοδή-

της σοβίας και δημοκρατίας η και αλλαγής της 11 της Μαΐου έδωσαν πιο ενδια-
 θα τις βαθύτερες αναμνήσεις που συνάχθηκαν και αναδύονται
 μία στις μέρες της ελληνικής κοινοτίας η και αλλαγής της 11 της Μαΐου
 αφοσίωτων ιδιοκτητών της ορθόδοξης της κοινότητας που δημιουργήσε η 6^η
 πλατιά ολομέλεια της ΚΕ-ΚΕ της Μαΐου 1956 (πρώτος κόσμος στο 6^ο
 νόστιμο 1958. Αποδοχή ΚΕ-ΚΕ στην 6. η

2. - Βουλευτικές αλλαγές 29 Οκτωβρίου 1961

Επὶ αλλοιμή αυτή αναμέτρηση, δὲν ὑπάρχει ωστόσο ΚΕ στην Ελλάδα,
 δὲν ὑπάρχει ΚΕ, γιατί το δίχτυο η ενία καθοδήγηση ηδὲ ΚΕ σύμφωνα με
 αφοσίωση της πολιτικής του Π.Γ. ΚΕ-ΚΕ στις 14 Σεπτεμβρίου 1957, αφοσίωση που
 υπομνήσθηκε από την πολιτική της ΚΕ-ΚΕ στην 8^η ολομέλεια πραγματοποιη-
 μα (Γενάρης 1958) και στην αλλοιμή αναμέτρηση της 29 Οκτωβρίου 1961 (πρώ-
 το 4.630.751 ψήφων ψήφων (επικράτεια ενισχυμένη αναλογική), η Αριστε-
 ρά - ΕΔΑ συνένωσαν 675.857 ψήφους δηλαδή το 14,62% και κέρδισε βουλευτικές
 έδρες 24. -

Τὴν περίοδο αυτή 1958-1961 η προνομιούχα ενία καθοδήγηση ηδὲ ΚΕ, σύμ-
 φωνα με τις αφοσίωσης, ιδιαίτερα της 7^{ης} πλατιάς ολομέλειας της ΚΕ-ΚΕ (Φεβρουάριος 1957),
 ἀντι να' αναπτύξει, να' δυναμώσει τις παρανομίες κομματικές οργανώσεις στην
 Ελλάδα, να' δημιουργήσει και άλλες παρανομίες κομματικές οργανώσεις του
 ΚΕ-ΚΕ στην Ελλάδα, ἔχουν το' αντίθετο, διέλυσε το 1958 (Μαΐου της αλλαγής της
 11 της Μαΐου 1958) τις παρανομίες οργανώσεις του ΚΕ, αφοσίωση την φρο-
 σιμή ταξί στην Ελλάδα, την ἀγνοία καθοδήγηση. -

Για το' ενδομικό αφοσίωμα της 29 Οκτωβρίου 1961. που ήταν σε βάρος της Αρι-
 στεράς - ΕΔΑ, γιατί η ενία καθοδήγηση ηδὲ ΚΕ φαίνεται ὅλοι οι άλλοι.

Φταίνε Μ.Ε.Ρ.Ε - οι αμερικάνοι - η Κ.Υ.Τ. - η Ασφάλεια - τα Τ.Ε.Α (τοξικά
 ἐθνικιστικά Αφροάσια), η κοροβουλία η λ.ο.μ.λ.ω. φαίνεται να' σκεπάζει,
 σε διεκδικητικές αυταπάτες η (πρώτος κόσμος η 12 Σεπτεμβρίου 1961
 στην 7/. και μόνο η ενία καθοδήγηση ηδὲ διέλυσε το ΚΕ-ΚΕ στην

399 Τὸ κείμενο τῆς Αριστοφάνειας-ΕΛΑ. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀποδελτικό τῆς διαλύσεως
τῶν λιμενικῶν ἐκμεταλλεῶν, τῶν ἐξῆς διαπορευτικῶν, τῆς συνδικαλιστικῆς καὶ ἐκ
παιδεύσεως τοῦ λαϊκοδικομυρατικῆς μας κινήματος στὴν Ε.Κ.-Πασιδρύν.
~~Ὁρατὶ καὶ τὴν ἐκπαιδευτικὴν καὶ τὴν κ.κ.ε. ἀπὸ χρόνα ἀπορριπτικῆς~~
~~τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ τοῦ κινήματος διὰ δημοκρατικῆς ἀλλαγῆς ἐνὶ χώρῳ μας.~~

Τὰ τελευταῖα γεγονότα στὴν Ελλάδα (Ἰούλιος 1965)
Παρ' ὅλο ὅτι ἡ ὅλη διαλυτικὴ πολιτικὴ ἐστὶν ἡ κενὴ κακοδύ-
γησις ἢ μὴ τῆς διαλύσεως τῆς Κ.Κ.Ε. στὴν Ελλάδα καὶ τῆς συγχωρημένης
προδοτικῆς τῆς δημοκρατικότητος καὶ τῆς Ε.Κ.-Πασιδρύν, ὅτι ἐν τῇ
τελευταῖα χρόνῳ εὐκρινῶς κυριαρχοῦσιν τῶν λαϊκοδικομυραδι-
κῶν κινήσεων τῆς χώρας μας, οἱ ἑσθίοντες ἀντιθέτως καὶ ἐντὶν Ἑλλάδι
ἐξυπνοῦνται, οἱ ἑλληνικὴ καὶ διεθνῆ συνδικαλιστικὰ δυνάμεις τὸ λαϊκοδικομυ-
ρατικὸν μας κίνημα, ἂν καὶ ὁροδομικὸν αὐτὸ ᾗν ἡ κενὴ κακοδύγησις ἢ
κ.κ.ε. ἀνασώζονται. καὶ τοῖς Ἰουλίου 1965 παρουσίασιν τὸ ἀποδελτικό κατ'
λαϊκὸν ζήτημα. Τὸ ζήτημα αὐτό. Ἰούλιος 1965. Τῆς λαϊκῆς ὁρμῆς, τὸ
λαϊκὸν αὐτὸ ἀποδελτικό ζήτημα διὰ διαφύλαξιν τῆς δημοκρατίας, ἥτις
ἐκείνῳ νὰ διαφύσῃ με δημοκρατικῶς καὶ τὴν ἴδιαν τὴν μοναρχίαν Ἀκριβῶς
αὐτὴ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ὅσο ὅπως αὐτὴ εἶναι ἡ ἀποδοτικὴ ἀποδελτικὴ λαϊκὴ ἔκφρα-
σις, τὸ λαϊκὸν αὐτὸ ζήτημα προδίδεται, διὰ νὰ δοθῶν ὅλοι οἱ
παραγοντοὶ τῶν φερενικῶν καὶ νὰ δοθῶν ἡ συνδικαλιστικὴ, ἡ κενὴ κακο-
δύγησις τῆς Κ.Κ.Ε. μετὰ ἀπορριπτικῶς τῆς ἐντὶν Ἑλλάδι, ἵνα αὐτὸ ὡς καὶ ὁροδο-
μικὸν νὰ δοθῶν τὸ λαὸν ὡς τὸν Πασιδρύν!! Δημοκρατία - Πασιδρύν!
~~καὶ ἵνα αὐτὸν ὡς τὸν Πασιδρύν ἐντὶν Ἑλλάδι!! (παραδοτικὸν~~
~~δημοκρατικὸν ἐντὶν Ἑλλάδι καὶ τὴν μοναρχίαν, δημοκρατία~~
~~καὶ τὴν μοναρχίαν). ὅτι οἱ αἰτίαι ἐκείναι. καὶ ἐκείναι ἀλλὰ τῆς κακοδύ-~~
~~σεως τῆς λαϊκῆς ὁρμῆς - δι' ὅσον - καὶ ἐκείναι οἱ παραγοντοὶ τῶν φερεν-~~
~~ικῶν καὶ μὴ καὶ αὐτὸν τὸν Πασιδρύν διαφύλαξιν καὶ τὴν συνδικα-~~
~~λιστικὴν τῶν Πασιδρύν ὁροδομικῶς ἀναφορῇ - ἢ εἶναι εἰς τὴν ἀναφορῇ.~~

~~Εξαιτίας της άμεσης ανάγκης ανόδου της λαϊκής αντανάστασης για υπέρβαση της
δικτατορίας των καπιταλιστών, η οποία είναι η αιτία της κα-
τάστασης της ΚΚΕ. Δημοκρατία και αντιστάση! να γίνει ο
ο πατριώτης στην εξουσία και ο δημοκρατίας, να αποκτήσει την ελ-
πίδα οίοντι, να γίνει ο λαός, να γίνει ο λαός. Να γίνει ο
πατριώτης! ^{Αυτό είναι και η αιτία της κατάρρευσης της ΚΚΕ} Γιατί ~~η κατάρρευση της~~ πατριώτης στην περί-
οδο της διακυβέρνησης του Φλεβάρη 1964 - Ιουλίου 1965 - με την αλυσί-
νημη κυβέρνηση.~~

- Αρνήθηκε την κατάρρευση των εθνικών μέτρων
- Αρνήθηκε την χορήγηση γενικής πολιτικής αφηρημένης
- Αρνήθηκε την αποφυλάκιση των πολιτικών μας κρατούμενων
- Αρνήθηκε την αναγνώριση της εθνικής αντίστασης
- Αρνήθηκε τη νομιμοποίηση της ΚΚΕ
- Αρνήθηκε τον γενικό και ελεύθερο ανακατασκευαστικό των εθνικών προ-
βλεπών.

- Αρνήθηκε τη λύση των λαϊκών αιτημάτων
- Αρνήθηκε την αποκατάσταση της κρατικής μηχανής από τα 9 αεί-
σιμα εθνικά - κλπ.

~~Αρνήθηκε τον άμεσο μαρξισμό των ΤΕΑ κ.λ.π. κ.λπ.
Να γίνει ο πατριώτης! Γιατί ~~η κατάρρευση της~~ πατριώτης στην περίοδο της διακυβέρνησης του Φλεβάρη 1964 - Ιουλίου 1965
με την αλυσίνημη κυβέρνηση.~~

- Διευκρίνω ότι η δημοκρατική οργάνωση της ΕΡΕ μετά την
μονοπωλία και κατάρρευση με βαρύνουσες δυνάμεις.
- Αποφασιστική συμμετοχή της Ελλάδας στις ελληνικές εθνικές δυνά-
μεις του ΝΑΤΟ.
- Ευθυγραμμιστική στον αντιμοναρχικό με την ΕΡΕ και οι άλλες
αντιμοναρχικές ενέργειες.

αύριο τις στρατιωτικές δυνάμεις και τους μισούς των χωροφυλάκων.

- Βίλη γιν' δώσει της κόρης με την ΠΑΤΡΙΚΗ Ελλάδα και όχι Κυορι-
ακό κράτος, κυρίαρχο, ανειληφό, Ελεύθερο, αδιόμωλο, χωρίς ξένες
επιρροές, κ.λ.π.

Αυτός ο Πασαβέρης να ανταλλάξει την διακυβέρνηση της Ελλάδας

Αυτό ήταν και αυτό είναι το σύνθημα - αίτημα - της κενής καθεστώς-
σης Σ.Κ.Κ.Ε.

Η κενή καθεστώς για να καλύψει την κενότητα της, την συνδυασ-
μένη και υποστηρίξει τον λαϊκό δημοκρατικό μας κινήματος στην
ΕΚ-Πασαβέρη και να συνεχίσει το μεταστροφικό της έργο και για να
υποσώσει τον κομμουνισμό, το δικτατορικό λαό της Ελλάδας, να διμυρ-
γή αυταπάτες στις λαϊκές μάζες ότι την υποστήριξη της ΕΚ-Πασαβέρη,
~~να κενώσει την ΕΚ-Πασαβέρη και να αρύσει τον λαϊκό κίνημα~~
~~Συμπάθη~~ διαπιστώνει υποστηρίζει ~~ότι θα ζικ-ζικ~~ ^η δικτατορική
μη αδιάβια και ανόμοια του Πασαβέρη είναι αδόξωμα και για
καίρια της «πίεσης» των αμερικανών και των ανηλίκων
της ανωμαλίας της Ελλάδας. Η κενή καθεστώς αρνείται να
αναλύσει το δι' αυτής υποσώσει η Ε.Κ. και ούς είναι αίτιο του καθε-
στώς τη δικτατορική αδιάβια της Ε.Κ.-Πασαβέρη έναντι της δημοκρα-
τικής λαοκρατίας, που στις 24 Ιουλίου 1964 τον έφερε στην εξουσία.
Αρνείται να αναλύσει τον κοινωνικό χαρακτήρα - κοινωνική σύμμετρη-
ση της Ε.Κ., αυτό του πολιτικού συμπονήματος, του θαλασσομυθολογικού
-ωβινισμού - μεγαλοϊδεάτικου κινήματος των φιλελευθέρων. Αρνείται
να διαπιστώσει, αν υπάρχει ή μπορεί να ~~εξαλειφθεί~~ Πασαβέρη να
απολυθεί μια αλλοιώστη πολιτική αίσθηση υπό αμετασώρευση. Αρνεί-
ται να διαπιστώσει ότι η ΕΚ-Πασαβέρη μόνο με την ισχυρή οίηση
έσωκοινο βελήκη και ιδιαιτέρως με την εξωκοινο βελήκη καίγ,
που είναι η κυρίαρχη μορφή της, θα μπορεί να την ΕΚ-Πασαβέρη

μάνας - πατο και γνήνια ολιγαρχία.

Σε βαστοί σύντροφοι.

Αυτή είναι σίδηρος συμφωνημένες γραμμές η κατάσταση επί χρόνια
έχει δημιουργήσει και συνεχίζει να δημιουργεί η ενία κατάσταση στην
Κ.Κ.Ε. ο βαρύνει η Κ.Κ.Ε. και όλων των κινήματος της χώρας μας. Όμως γνω-
ρίζουμε ότι η λύση των προβλημάτων μας προβληματικές, είναι καθ' αρχήν
δουλειά και υποχρέωση των κομμουνιστών αγωνιστών επί του οποίου λέει Κ.Κ.Ε.,
ο βαρύνει όμως όλα στο πάνω καταγγέλλουμε φασόδια, κα' ο βαρύνει και
να παρακάτω.

Εάν είναι γνωστό ότι ο βαρύνει, μεγάλο κομμάτι των κομμάτων μας,
χιλιάδες μέλη και οδήγησε το Κ.Κ.Ε. βρισκόμαστε πολιτικοί πρόσφυγες
και ημάς σε κοροϊσμούς οδούς της σοσιαλιστικής χώρας από μας γίλο-
ξενούν και στην κάθε χώρα που γίλοξενόμαστε πόσες σε κοροϊσμένοι
σε διαφορά κινήτρα φραζόμενοι. Από το σκορπόμενα δε δίνουμε δυνατότητα
θώς κομμουνιστές αγωνιστές το Κ.Κ.Ε., πολιτικές πρόσφυγες να αλλάξουν
γνωμής και να ικανό, να ξεκαθαρίστην ποιος είναι ο αιτιών και
ποιοι οι υπαίτιοι για την τόσο άσχημη κατάσταση καταστραφής καταστά-
ση, επί χρόνια έχει δημιουργήσει και συνεχίζει να δημιουργεί η ενία
κατάσταση στην Κ.Κ.Ε. ο βαρύνει το Κ.Κ.Ε. και το κίνημα της χώρας
μας. Δεν είναι η ενία κατάσταση αλλά καταστάσεις αλλά καταστά-
τική αρχή, είναι βαρύνει και θανάτων και η δυνατότητα - μια και
αποχωρίζεται εάν είναι το Κ.Κ.Ε. και αυτή την αναγνώριση της, οι
σχετικά την είναι καλλωπίζει, δεν είναι ο ίδιος (έχει ώρα 16 και ώρα 17 μήνες)
να γίνονται οι προβληματικές καταστάσεις τετραμήνες γενικής συμ-
πρατικής συζήτησης των πολιτικών προσφύγων και από πάλι φασάται,
δεν είναι να παραπαίει ο βαρύνει της ανεργίας, γιατί στην αντίθε-
ση ανεργίας ασχία αλλά ποτέ ξεσκεπάζει η θρωπία της που συνε-
χίζει να είναι ο βαρύνει το Κ.Κ.Ε. και το κίνημα της χώρας μας, όσο

εαυτήν ευνοησάντα, διαγραφείσθαι ανεχίστη και δικαστέον να βαθαίνει την διάθεσιν
στην ανάμειξη της οργής και της οργής και γενικά, στο χιτήμα της χώρας μας,
με διασποράς της αλήθειας, οι ιστορικά γεγονότα με ενθουσιασμό και
τη διασπορά ανεκδοχών, μίση, βίαια, θλίψεων, μέδων, υπό διαθετική μεσο-
θρόνη και παρασίρτη εξουσία. -

η) Οχυρωμένη και εθιμοθρησκεία στο ότι την επαναστατικήν τα δόξα κομ-
ματά «μια και φερανίζονται και στη σημαία του διεθνούς αναστασιαστικού η-
μού, σαν ημετέρα του ΚΚΕ και ότι «κανόνες δέχτην το δικαίωμα να εφευρεθεί-
ναι δια διακρίσεως του ΚΚΕ» με όλα αυτά τα καλοήγητα να διεκδικούν κομμουνι-
στές αγνωστές και να σκοτώσει την διασπορά, την αξιοσημείωση, την αξιο-
πιστοσύνη, μια και με το καθεύδην προβάλλει ότι την καραγυρωμένην
τα δόξα κομμάτια στο πως ελθόντων και σε ποσά όλα της εμμένοντα»
από τα δόξα κομμάτια και για με διατακτικά καλοήγητα αντιδιδόνοντες,
ωνόμα και ελπίδα σωρώχει αγνωστές να ελπίσωντων τις αντιστοιχίες
-αντιδιδόνοντες» Κ. Ο. Β. Μακρίδων - Διονυσίων)

δ) Οι κομμουνιστές αγνωστές στην Ελλάδα είναι αναδομημένοι, μια και δεν
υπάρχουν έτσι κομματικές οργανώσεις του ΚΚΕ να τους καθοδηγούν, σωρώνονται
και γίνονται ούρα του καθεύδην παραλατάνη κομμιάνη, ~~απαιτείται να εφευρεθεί~~
~~κομμιάνη - παραλατάνη~~. Η μη ύπαρξη κομματικών οργανώσεων του ΚΚΕ στην
Ελλάδα βοηθάει παραπληρώματα της διασποράς του διεθνούς κομμουνιστικού η-
μού να γαρύουν στα δόξα και να καλοήγησαν τα παρανοήσαντες τις διασπορές
αντιδιδόνοντες - αντιστοιχίες δόξα (ΑΟΔΑ) των ανακωχών και το νέο ΚΚΕ,
(μακρίδων - Διονυσίων), την ιστορική διασπορά της εργατικής τάξης στην Ελλάδα.
Σε βασικοί σύγροτοι.

Σε βόρμασθε διαλύεται η δύση της μη ύπαρξης στο διακρίσεως άλλου δόξα
του κομμάτια. Στην αντίθεση όμως του ΚΚΕ, η κατάσταση υπόχρητα να αρχίσει
εξάλλο, όσο και στο χιτήμα της χώρας μας, υποχρεώνει να ύπαρξη διεκδικήσει
συμπαράσταση και βοήθεια προς το ΚΚΕ, για να μεορίσει να γίνει δυνατό να

Παράρτημα 17. Επιστολή πολιτικού πρόσφυγα Λάμπρου Στάμου. Στο παράρτημα παρατίθεται και ποίημα του Στέφανου Οικονόμου, πολιτικού εξόριστου στη Σιβηρία, Δεκέμβρης 1963 με τίτλο «Θέλω να πεθάνω έτσι απλά».

Γράμμα από την Τασκέντη
 του Έλληνα πολιτικού πρόσφυγα σ. Στάμου Λάμπρου
 Προς τους κομμουνιστές του ΕΚΕ και τους λαϊκούς αγωνιστές
 στο εξωτερικό και στην Ελλάδα.

Αγαπητοί σύντροφοι

Από την Ίδια μου την ιδιότητα απορεί το δικαίωμα μ' και το καθήκον
 νά σ'ε γράψω περιληπτικά ένα μέρος των ανθρώπων μέτρων που μ'ε επιβλή-
 θηκαν από τους ρεβιζιονιστές λόγω της μαρξιστικής-λενινιστικής στάσης μου
 στο εσωκομματικό ζήτημα.

Είμαι κι'εγώ μιά μονάδα άπτοους χιλιάδες πολιτικούς πρόσφυγες άπτην
 Ελλάδα που ζουν στην Τασκέντη. Άπτην στην καταπληκτική πλειοψηφία των
 έλλήνων άγωνιστών στην Τασκέντη, που με κομματική συναίσθηση και συνέπεια
 αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν τις άνομιες του χρουντσώφικού ρεβιζιονι-
 σμού και της όριορισμένης στο ΕΚΕ κλίμας Παρτσάλδη-Κολιγιάννη.

Θεώρησα άναγκαίο νά γράψω τ'ε παρακάτω για νά μάθουν οι πολιτικοί
 πρόσφυγες στο εξωτερικό και όλας μας στην Ελλάδα ποιά είναι η άληθεια.

Τό 1956 οι χρουντσώφικοί ρεβιζιονιστές πραγματοποίησαν, σ'ε συνεργασία
 με τους όικούς μας όπορτουμιστές, τ'ε λεγόμενη θη Όλομέλεια με την όποια
 έπέρασαν τό άνώμαλο καθεστώς μέσα στο ΕΚΕ, που τό επισφράγισαν τό 1961 με
 τό κλέφτικο τους "8ο Συνέδριο".

Εάν μέλος του ΕΚΕ και μέλος της κομ. επιτροπής της 10ης πολιτείας, όχι
 άπλως χαρακτήρισα άντιμαρξιστική-άντιλενινιστική τ'ε παραπάνω "σάματα", άλ-
 λά τ'ε πάλαιφα και θά τ'ε πάλαι με όλη μου τ'ε δύναμη. Ή στάση μου αήτη θε-
 ωρήθηκε από τους πολιτικούς μου άντιπάλους άμαρτωλή!

Ή δευτέρα μου "άμαρτία" είναι γιατί όλη η κολλεκτίβα μας άποφάσισε
 στις 27 του Μάη 1962 νά τιμήσει με πανηγυρική συγκέντρωση την επέτειο
 του κατεβίσματος της χιταερικής σημαίας από την Άκρόπολη και συνέμα στη
 γιορτή αήτη νά πραγματοποιήσει λαχειοφόρο με σκοπό την ενίσχυση των όεσ-
 μωτών άγωνιστών μας στην Ελλάδα. Ή συγκέντρωση όέν πραγματοποιήθηκε για-
 τί οι χρουντσώφικοί ρεβιζιονιστές, σ'ε συνεργασία με τους όριορισμένους στο
 ΕΚΕ, εξαπέλυσαν τρομοκρατία με την κόκλωση των πολιτειών της Τασκέντης
 όπου μένουν οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες.

Στις 24 του Μάη του 1962 συλλαμβάνομαι από τ'εσσοριετική άστυνομική
 όργανα και όδηγούμαι στις φυλακές της Τασκέντης. Εάθωσα έξη μήνες φυλακι-
 σμένουσ άνδρ'όδ'όκος. Στά μέσα του Νοέμβρη του 1962 όδηγήθηκα στο σοβιετικό
 δικαστήριο με τ'ε φανταστική κατηγορία της "όπονόμειας της οικονομικής
 ίσχύος της Σοβιετικής Ένωσης". Παρά τό άράσιμο της κατηγορίας, τό σοβιε-
 τικό δικαστήριο με όίκασε όδο χρόνια φυλακή, την όποια έκτέλεσα σ'ε στρατό-
 πεδο της Σιβηρίας κάτω από άσυνήθιστες για μεσογειακούς ανθρώπους συνθή-
 κες. Τό κρύο και η παγωνιά φτάνει στους 45-50 βαθμούς υπό τό μηδέν.

Τό δίδασγμα της παραμονής μου στο στρατόπεδο Έσπαγα και Έσκαβα π'ε-
 γους, Έκοβα πελώρια αλωνόρια δέντρα και άνοιγα κανάλια.

Στις 28 του Μάη 1964 επέστρεφα στην κολλεκτίβα της Τασκέντης, στην
 οικογένειά μου. Όστερα από μιά βόρμίδα άπτη μέρα της άφιξης μου στην Τα-
 σκέντη, κλήθηκα στο όπουργείο των Έσωτερικών όπου βρίσκονταν και ο άντι-
 πρόσωπος της ΚΕ του ΕΚ. Ούζμπεκιστάν, Σαφάφ.

Τό πρώτο έρώτημα που με έβαλαν ήταν: "Πά μ'ες π'ε τ'ε πλάνο που καθό-
 ρισες με την έπιστροφή σου, θά άναγνωρίσεις την θη Όλομέλεια και τό 8ο
 Συνέδριο, τ'ε όποτακαί μετς άναγνωρίζωμε, ή όχι". Όταν τους άπάντησα π'ε

αυτό είναι καθαρό ζήτημα δικό μας και πώς έσείς δεν έχετε δικαίωμα άνδρι-
ξης στί λουτερινά του ΕΚΕ, τότες χτυπήθηκαν τραπέζια, έμπορεύτησαν βρισίδες
και άπειλές με σκοπό νά με έκφοβίσουν. Άκόμα, γιά νά με άλλαξοπιστήσουν,
έμεταλλεύτηκαν και τόν έρχομό με άδεια στή Σοβιετική Ένωση τής γρήξης μόνως
μου και τού άδελφού μου άπτήν 'Ελλάδα, ποδ'έχαμε νά είδωσόμε 20 χρόνια,
όμως ήσαν νακοός λογαριασμός και τό άθροισμα δέν τοός βγήκε όπως πδ ίπε-
λόγιζαν. Έν πάσει περιπτώσει, με δόθηκε τό προσωρινό δικαίωμα τής παραμο-
νής μου στήν Ασκήντη και νέα ταυτότητα. Με τή φύβγα όμως τής μόνως μου
και τού άδελφού μου στήν 'Ελλάδα, κλήθηκα άπό τόν 'Ερμούρ Σταυρό και με
άνακοινώθηκε ότι "είδική έπιτροπή" με άφαιρεσε τήν ιδιότητα τού πολιτικού
πρόσφυγα. Τοός ζήτησα νά με δώσουν άντίγραφο τής άπόφασης αυτής. Άρνήθηκα
κατηγορηματικά νά με τήν δώσουν.

"Υστερα άκ'αυτό, ταχτικά τραβίδουν άπό τήν άστυνομία γιά νά παραδώ-
σω τήν ταυτότητά μου. Οι πιέσεις διήρκεσαν περί τοός δέκα μήνες και τελικά
μού άφαιρέθηκε και στή όέση της μου δόθηκε ταυτότητα ποδ' διαφέρει άπό τήν
προηγούμενη.

"Εδώ πρέπει νά σημειωθεί πώς οι παραπάνω διώξεις είχαν τίς συνέπειές
τους. Άπό τό Μάρτη τού 1965 βρισκομαι με παράλυση τού άεζιού μου ποδισό,
δυνάμους γιά δουλειά και σύμφωνα με τοός σοβιετικούς νόμους δεύτερη κατι-
γορία άναπηρίας.

Γιά νά καθοριστέ τό μηνιαίο χρηματικό ποσό κάθε άναπηρίας, με βέ-
ση τοός σοβιετικούς νόμους χρειάζονται όρισμένα ντοκουμέντα. Συγκεκριμένα
άπό μής τοός Έλληνες, χρειάζονται τέ χρόνια έργασίας έδώ, άν ήμουν άντίρρητα
στόν ΕΛΑΣ και στόν ΔΣΕ ή άν ήσαν φυλακή ή έξορία στήν 'Ελλάδα.

"Εδώ πρέπει νά σημειωθεί άκόμα πώς είμαι μέλος τού ΕΚΕ άπό τό 1943,
στόν ΕΛΑΣ 1943-1945, στή φυλακή 1945-1947, στόν ΔΣΕ 1947-1949 με τό βαθμό
τού υπολοχαγού. Γιά τή βεβαίωση τών στοιχείων αυτών άποτύθηκα στοός ρεβι-
ζιονιστές, γιατί αυτοός ~~από~~ άναγνωρίζουν οι σοβιετικοί, άπό τοός όμως άρνή-
θηκαν νά με δώσουν τέτοίες βεβαιώσεις, παρ'όλο ποδ' τοός ένεχείρησα βεβαιώ-
σεις δικών τους στελεχών ποδ' ύπηρετούσαμε μαζί στόν ΕΛΑΣ και στόν ΔΣΕ. Τό
άποτέλεσμα ήταν νά μη με δώδετ τό δικαιούμενο χρηματικό ποσό κατά μήνα.

Παρ' τίς ύποδείξεις τών σοβιετικών γιατρών, πώς γιά τή θεραπεία μου
χρειάζονται είδικά λουτρά και σανατόριο, γιά μένα όλα αυτά είναι άπρόσιτα
γιατί οι χρουτσώφικοί ρεβιζιονιστές και οι διορισμένοι άπ'αυτοός στήν
ήγεσία τού ΕΚΕ δέν έπιτρέπουν. Πρέπει νά προσθέσω πώς έχω γυναίκα άνάπη-
ρη, φορτωμένη στί κορμί της με μοναρχοφασιστικά και άμερικάνικα βλήματα
και δύο παιδιά άνήλικα.

Αυτή είναι ή άλήθεια, ποδ' οι χρουτσώφικοί ρεβιζιονιστές με τή ν δ-
πορουνιστική κλίμα Παρτσάλιζ-Κολιγιάννη πώνε νά τής περάσουν χειροπέδες.

Ελπίω τό γράμμα μου αυτό με τήν παράκληση νά γνωριστοών οι πολιτι-
κοί πρόσφυγες άπτήν 'Ελλάδα στίς Α.Δ. και ό λαός μας στήν 'Ελλάδα με τό
άπάνθρωπα μέτρα τών χρουτσώφικών ρεβιζιονιστών και τών διορισμένων άπ'
αυτοός στί ΕΚΕ.

18.5.1966

Με συντροφικούς έπαναστατικούς χαιρετισμούς

Στάμος Αδάμος τού Πασχάλη

Χρόνος γέννησης - 1924

Τόπος γέννησης - Ροδολεΐρος Σερρών 'Ελλάδα

18 Ιουλίου 1966

Με' ευπρόσχημής έθναστικώς
χαιρετισμούς

Σ.Α.

Θέλω να πεθάνω έτσι απλά ✓
Θέλω να πεθάνω έτσι απλά
Όπως πεθαίνουν τα λουλούδια στους αγρούς
Σηί δέση των κερτών θάνατο πάνω μου ζ' αδέρφια
και συσπασμα μου δάχω τον αέρα.
'Ας κρύβουν οι προδότες την αλήθεια
κι' ες μέ κρατούν δεσμώτη και τό γως
Έτρεσα έξο λιμια περίφανα, άχνα
Τό λαό ύπηρξενσαι μ' άγάπη, μ' άφοσίωση, πιστά.
Πιστεύα μόνο την αλήθεια της ζωής
Ουλό είναι κατήμιον κάθε άγωνιστή
ή πόση κι' ό άμωνα είναι ζιγή
Ο ήλιος ανατέγει μόνο επών Ανατολή
Τά λουλούδια στους κήπους π' ανδίσαν
και ζωής μας την άνοιξη αιώνια ποτίσαν
Έτρεσα έξο λιμια, περίφανα, άχνα
Θέλω ό αντάλλαγμα να πεθάνω έτσι απλά.
Στέφανος Οικονόμου
Σιβηρία εξόριστος
Δεκέμβρης 1963

⁷⁸³ Ο Στέφανος Οικονόμου ήταν μέλος της ΜΛΟ του Πολύδωρου Δανιηλίδη

Παράρτημα 18. Οι τίτλοι των βιβλίων που κυκλοφόρησαν οι Ιστορικές Εκδόσεις

-Ιστορία της σύγχρονης κινέζικης επανάστασης

Έργα του Μάο Τσε-Τουνγκ: -Εκλογή έργων (4ος τόμος), -Για την Πράξη - Για τις αντιθέσεις - Για την ορθή λύση των αντιθέσεων ανάμεσα στο λαό, -Η σημερινή κατάσταση και τα καθήκοντά μας, -Εκλογή Στρατιωτικών Έργων, -Για την τέχνη και τη λογοτεχνία, -Η κινέζικη επανάσταση και το ΚΚ Κίνα, -Η Νέα Δημοκρατία, -Η δημοκρατική δικτατορία του λαού, -Μία σπίθα μπορεί να ανάψει φωτιά σε όλο τον κάμπο, -Να βελτιώσουμε το στυλ δουλειάς του κόμματος, -Να βελτιώσουμε τον τρόπο της μελέτης μας, -Ο προσανατολισμός του κινήματος της νεολαίας, -Μερικά ζητήματα σχετικά με τις μέθοδες καθοδήγησης, -Να βελτιώσουμε τις συνθήκες ζωής του λαού και να προσέξουμε τον τρόπο δουλειάς, -Ο ρόλος του Κομμουνιστικού Κόμματος Κίνας στον εθνικό πόλεμο, -Για την πολιτική, -Ανάλυση των τάξεων της κινέζικης κοινωνίας, -Σημαντικές συνομιλίες με προσκεκλημένους από την Ασία, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική, -Ο ιμπεριαλισμός και όλοι οι αντιδραστικοί είναι χάρτινες τίγρεις

"Λαϊκής Ημερησίας" "Κόκκινης Σημαίας": -Κινέζικες απόψεις α', -Κινέζικες απόψεις β', -Οι διαφορές ανάμεσα στην ηγεσία του ΚΚΣΕ και στο ΚΚ Κίνας

Τσέου Γιανγκ: -Τα αγωνιστικά καθήκοντα των εργατών της φιλοσοφίας και των κοινωνικών επιστημών, -Η Λαϊκή Κίνα για το Κυπριακό

-Για το ζήτημα του πολέμου και της ειρήνης, -Η προλεταριακή επανάσταση και ο χρουστσεφικός ρεβιζιονισμός, -Ο χρουστσεφικός ψευδοκομμουνισμός και τα ιστορικά διδάγματα που δίνει στον κόσμο, -Εναντίον του σύγχρονου ρεβιζιονισμού (ντοκουμέντα διαφόρων κομμουνιστικών κομμάτων και μαρξιστικών ομάδων), - Σχόλιο σχετικά με τη σύνοδο του Μάρτη της Μόσχας,

Βιετναμέζικα Ντοκουμέντα: -Όρκος των 30 εκατομμυρίων Βιετναμέζων

Κινέζικα ντοκουμέντα: -Υποστήριξη στο λαό του Βιετνάμ

Λούο Ζούο Τσινγκ και "Λαϊκής Ημερησίας": -Η ιστορική πείρα του αντιφασιστικού πολέμου

Τάο Τσου: -Οι λαϊκές κοινότητες προχωρούν προς τα εμπρός

"Λαϊκής Ημερησίας": -Γιατί έπεσε ο Χρουστσόφ; -Η αλήθεια για τη συμμαχία της καθοδήγησης του ΚΚΣΕ με την Ινδία εναντίον της Κίνας

Πούο Βι-πο και Λιάο Λου-γεν: -Η σοσιαλιστική εκβιομηχάνιση και η κολλεκτιβοποίηση της αγροτικής οικονομίας στην Κίνα

ΚΚ Κίνας – ΚΚΣΕ: -11 επιστολές, -Η ιστορική πείρα της δικτατορίας του προλεταριάτου,

Παράρτημα 19. Η εξέλιξη των «μ-λ» οργανώσεων ανά τον κόσμο

Οι «μ-λ» οργανώσεις, ανά τον κόσμο εμφανίστηκαν άμα τη δημοσιοποίηση της διαφωνίας μεταξύ ΚΚΣΕ και ΚΚΚ. Οι έντονες πια και φανερές διαφωνίες έφεραν τη Σοβιετική Ένωση και την Κίνα να κάνουν έναν αγώνα δρόμου για να επηρεάσουν τα κομμουνιστικά κόμματα των άλλων χωρών. Ήδη από το 1963 και το 1964 σε αρκετές χώρες αναπτύχθηκαν αντίπαλα κόμματα όπως στην Αυστραλία, την Ινδία, την Κεϋλάνη, το Νεπάλ, το Λίβανο, το Βέλγιο, την Κολομβία και την Παραγουάη. Στο Περού το φιλοκινεζικό κόμμα επικράτησε του φιλορωσικού ενώ στη Βραζιλία φιλοκινεζική οργάνωση εμφανίστηκε από το 1962. Στη Νέα Ζηλανδία το ΚΚ μετατράπηκε σε φιλοκινεζικό, το ίδιο και τα ΚΚ σε Βόρειο Βιετνάμ και Βόρεια Κορέα. Επιγραμματικά αναφέρονται, σύμφωνα με τις πηγές, η πορεία των «μαρξιστικών – λενινιστικών» ή «μαοϊκών» οργανώσεων στον κόσμο. Παρουσιάζονται, μόνο, τα «μ-λ» μορφώματα διότι τα ΚΚ των χωρών τα οποία υποστήριζαν τη Σοβιετική Ένωση, ήδη υπήρχαν και από αυτά ξεπήδησε ο δεύτερος πόλος, αυτός που υποστήριζε την Κίνα του Μάο Τσε Τουνγκ

-Βέλγιο: Στο Βέλγιο το «μ-λ» κίνημα υποστηρίζει την ομάδα «Grippa» η οποία έχει διαγραφεί από το ΚΚ Βελγίου⁷⁸⁴

-ΗΠΑ: Στις ΗΠΑ υποστηρίζουν την ομάδα “*Hammer and Steel*” η οποία πολεμάει το ΚΚ ΗΠΑ⁷⁸⁵.

⁷⁸⁴ Στο Βέλγιο εμφανίστηκε φιλοκινεζική ομάδα με επικεφαλής τον Jacques Grippa, Low D. Alfred, *The sino - soviet dispute. An analysis of the polemics*, New Jersey, 1976, σ. 153

⁷⁸⁵ Τον Ιανουάριο του 1962 ο Milt Rosen (1926-2011) και η ομάδα του κυκλοφόρησαν ένα μηνιαίο περιοδικό με το όνομα “*Progressive Labor*”, τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου αποχώρησαν από το ΚΚ ΗΠΑ και ίδρυσαν τη Μαρξιστική Λενινιστική Οργάνωση “*Progressive Labor Movement*” ή όπως

έγινε γνωστό το PLM. Το PLM οργάνωσε κίνημα υπεράσπισης και αλληλεγγύης στην Κουβανική επανάσταση και πρωτοστάτησε στον αγώνα κατά του πολέμου στο Βιετνάμ. Το καλοκαίρι του 1965 μετονομάστηκε σε Progressive Labor Party (PLP) και στις αρχές του 1970 διέκοψε τις σχέσεις του με την Κίνα.

Την ίδια περίοδο από το ΚΚΗΠΑ αποχώρησε μία μεγάλη ομάδα 500 περίπου ανθρώπων οι οποίοι ονομάστηκαν *"Hammer and Steel"*. Η ομάδα *"H&S"* είναι η μόνη ομάδα από τις ΗΠΑ στην οποία έκανε επίθεση ο Ν. Χρουσόφ, ενώ η ηγεσία της ομάδας είχε επαφές και με την Κίνα και με την Αλβανία. Το 1968 η ομάδα *"Hammer and Steel"* άσκησε κριτική στην πολιτιστική επανάσταση υποστηρίζοντας πως είναι *"αριστεροί ρεβιζιονιστές οι οποίοι διαφέρουν στη μορφή αλλά είναι ίδιοι με τους σύγχρονους ρεβιζιονιστές"*. Η ομάδα αυτή αργότερα μετονομάστηκε *"Ray O. Light"* και μετά άλλαξε το όνομά της σε αυτό που είναι σήμερα *"Revolutionary Organization of Labor"*.

Κατά το διάστημα από τον Αύγουστο το 1964 έως και το Νοέμβριο του 1965 εμφανίστηκε στο Σαν Φρανσίσκο μία ομάδα από νέους, κυρίως, η οποία ονομάστηκε *"Antithesis"* και η οποία είχε κάποιες επαφές με την *"Hammer & Steel"*.

Το 1968 μία ομάδα από το *"Hammer & Steel"* αποσπάστηκε και δημιούργησε την ομάδα *"Η νεολαία για τον Στάλιν"* η οποία εξέδωσε ένα κείμενο με τίτλο *"Ο ρόλος της δικτατορίας του προλεταριάτου στο διεθνές μαρξιστικό λενινιστικό κίνημα. Η οκτωβριανή επανάσταση κατά της 'πολιτιστικής επανάστασης'"*. Η οργάνωση *"Η νεολαία για τον Στάλιν"* άλλαξε το όνομά της σε *"Ομάδα σταλινικών εργαζομένων για την εθνική απελευθέρωση των αφροαμερικανών και μία νέα κομμουνιστική διεθνή"*. Η ομάδα αυτή εξέδιδε έως το 1973 ένα περιοδικό με τίτλο *"Stalinist Workers Group Bulletin"*.

Τέλος αυτή τη δεκαετία του '60 στις ΗΠΑ εμφανίστηκε και μία ομάδα η οποία υποστήριζε την κινεζική πολιτιστική επανάσταση με την ονομασία *"Ad Hoc Committee for a Marxist-Leninist Party"* τα μέλη της οποίας πρέπει να δρούσαν ως φράξια εσωτερικά στο ΚΚ ΗΠΑ (CPUSA) στο Σικάγο. Από το 1963 έως το 1971 κυκλοφόρησαν ένα περιοδικό με τίτλο *"Ad Hoc Bulletin (Marxist - Leninist)"*. Αρκετά υλικά από αυτά που εξέδιδαν εκτυπώνονταν στην Κίνα.

Το 1965 στο Λος Άντζελες ιδρύθηκε το ΚΚΗΠΑ (Μ-Λ) και εξέδιδε έως και το 1968 μία εφημερίδα την *"People's Voice"* και ένα θεωρητικό περιοδικό το *"Red Flag"*. Το 1968, όμως, το ΚΚΗΠΑ (Μ-Λ) διασπάστηκε σε δύο κομμάτια τα οποία κράτησαν και τα δύο την ίδια ονομασία. Η μία ομάδα συνέχισε να εκδίδει το *"People's Voice"* και η άλλη ομάδα εξέδωσε το *"The New Yorker"*. Το 1969 η δεύτερη ομάδα ενώθηκε με το *"Proletarian Revolutionary Party"*. Το 1971 και οι δύο αυτές Μ-Λ ομάδες παύουν να υφίστανται. Το 1978 κομμουνιστές που δεν είχαν σχέση με τις δύο προαναφερθείσες Μ-Λ οργανώσεις ίδρυσαν το ΚΚΗΠΑ (Μ-Λ) (CPUSA (Μ-Λ)) οι οποίοι προέρχονταν από την οργανωτική επιτροπή Μαρξιστών Λενινιστών (MLOC) ενώ το 1977 είχε ήδη ιδρυθεί και το ΚΚ (Μαρξιστών Λενινιστών)

Πληροφορίες από το *"Two communist brothers from Washington, New Hampshire and their Fight Against Fascism"*, ΗΠΑ, 2013, σ.91-100 και το *"Encyclopedia of Anti - Revisionism on line"* στο www.marxists.org

-Βραζιλία: Στη Βραζιλία στηρίζουν ομάδες που έχουν αποχωρήσει από το ΚΚ Βραζιλίας όπως την ομάδα των “*Amazonas – Grabois*”⁷⁸⁶.

-Αυστραλία: Στην Αυστραλία με το πρώην μέλος του ΚΚ Αυστραλίας E.Hill προσπάθησαν να διασπάσουν το ΚΚ Αυστραλίας⁷⁸⁷.

-Ιταλία: Το ΚΚ Ιταλίας (μ-λ) ιδρύθηκε στο Λιβόρνο τον Οκτώβριο του 1966. Η οργάνωση διαλύθηκε το 1968 και δημιουργήθηκαν πολλές μικρές ομάδες, μερικές από τις οποίες ήταν ενεργές στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970.

-Κεϋλάνη: Στην Κεϋλάνη στηρίζουν την ομάδα του Edmund Samarakkody η οποία ανήκει στην τροτσκιστική «4^η Διεθνή»⁷⁸⁸.

Καναδάς: Τη δεκαετία του 1960 εμφανίστηκαν ομάδες οι οποίες υποστήριζαν το ΚΚΚ. Η μεγαλύτερη οργάνωση ήταν το ΚΚ Καναδά (Μ-Λ) (CPC (M-L)), την ίδια εποχή ιδρύθηκαν το Προοδευτικό Κίνημα Εργατών (PWM) από ομάδα που έφυγε από

⁷⁸⁶ Πρόκειται για τον João Amazonas (1912-2002) και τον Maurício Grabois (1912-1973)

⁷⁸⁷ Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 διασπάστηκε το ΚΚ Αυστραλίας. Συγκεκριμένα μόλις άρχισε να δημοσιοποιείται η ρήξη μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Κίνας ένα κομμάτι του ΚΚ Αυστραλίας τάχθηκε με την πλευρά της Κίνας και στις 15 Μαρτίου του 1964 ιδρύεται το ΚΚ Αυστραλίας (Μ-Λ). Τα μέλη του προέρχονταν κυρίως από τη Μελβούρνη και υπολογίζονται γύρω στους 200. Οι περισσότεροι από αυτούς κατά τη δεκαετία του 1950 πήγαν στην Κίνα για εκπαίδευση και όταν γύρισαν στη χώρα τους είχαν επηρεαστεί από την εφαρμογή του σοσιαλισμού εκεί. Ηγετικό στέλεχος της ομάδας ήταν ο Edward Fowler Hill. Στη δεκαετία του 1970 υπολογίζεται ότι είχε περίπου 500 μέλη στη Μελβούρνη, 150 στην Αδελαΐδα και πιο μικρές ομάδες σε Σίδνεϊ και Περθ. Πληροφορίες από "Anti-Revisionism in Australia" στο Encyclopedia of Anti-Revisionism On-Line. Μία αναλυτική παρουσίαση για τη διάσπαση του ΚΚ Αυστραλίας στο Rachel Calkin, 'Cracking the Stalinist Crust' – The impact of 1956 on the Communist Party of Australia. School of Social Sciences Faculty of arts, education and human development, Victoria University, 2006

⁷⁸⁸ Ο Nagalingan Sanmugathasan διαγράφηκε από το ΚΚ Κεϋλάνης το 1963 για τις φιλοκινεζικές του θέσεις. Η οργάνωση που ιδρύθηκε ονομάστηκε Κομμουνιστικό Κόμμα Κεϋλάνης (Πεκίνο) για να γίνεται διάκριση από το φιλοσοβιετικό ΚΚ Κεϋλάνης. Το 1972 μία ομάδα αποχώρησε από την οργάνωση του ΚΚΚ (Πεκίνο) και ίδρυσε το Κομμουνιστικό Κόμμα Σρι Λάνκα (ΜΛ), "Anti-Revisionism in Sri Lanka (Ceylon)", στο Encyclopedia of Anti-Revisionism On-Line, <https://bit.ly/3aZ9J7Z>

Ο Edmund Samarakkody (1912-1992) ήταν τροτσκιστής στη Σρι Λάνκα στην οποία διετέλεσε και βουλευτής. Ήταν μέλος της 4ης Διεθνούς και δεν φαίνεται να σχετίζεται σε κάποιο σημείο με τις ΜΛ οργανώσεις της χώρας του, πληροφορίες στο Lubitz' TrotskyanaNet

το ΚΚ Καναδά το 1964, το Καναδικό Κόμμα Εργασίας (CPL) και το Καναδικό Απελευθερωτικό Κίνημα (CLM). Από αυτές τις οργανώσεις επιβίωσε μόνο το ΚΚ Καναδά (Μ-Λ) με τον Hardial Bains ως την πιο γνωστή προσωπικότητα στον «μ-λ» χώρο του Καναδά.

Νέα Ζηλανδία: Το ΚΚ Νέας Ζηλανδίας (ΚΚΝΖ) ιδρύθηκε το 1920 και είναι ίσως το μοναδικό ΚΚ το οποίο τάχθηκε στη συντριπτική του πλειοψηφία υπέρ της Κίνας. Η διάσπαση προήλθε από την πλευρά των φιλοσοβιετικών οι οποίοι ίδρυσαν το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ενότητας το 1966. Αρκετά μέλη του ΚΚΝΖ επισκέφθηκαν αρκετές φορές και την Κίνα και την Αλβανία, όμως τη δεκαετία του 1970 άρχισαν τα προβλήματα και λόγω των απελάσεων και παραιτήσεων αλλά και λόγω των εσωτερικών διαφωνιών. Έτσι δημιουργήθηκαν ομάδες με αποτέλεσμα τον κατακερματισμό του κινήματος στη Νέα Ζηλανδία. Επίσης την πορεία του ΚΚΝΖ επηρέασε βαθύτατα η υπόθεση της "συμμορίας των τεσσάρων" και η ρήξη των σχέσεων Κίνας και Αλβανίας.

Νορβηγία: Η μεγαλύτερη φιλοκινεζική οργάνωση ιδρύθηκε το 1970 και ήταν το Κομμουνιστικό Κόμμα Εργατών Νορβηγίας (Μαρξιστών Λενινιστών), (ΑΚΡ (m-l)), ήταν το πιο μεγάλο ίσως από τα ευρωπαϊκά αντίστοιχα κόμματα αφού αριθμούσε 5.000 μέλη, είχε ημερήσια εφημερίδα και διέθετε πολλά στηρίγματα στην κοινωνία της Νορβηγίας. Παράλληλα, το 1972, σχηματίστηκε και η ομάδα Συνασπισμός Κομμουνιστών Εργαζομένων (ΚΑ) οι οποίοι εξέδιδαν το "Red Flag" και το "The Red Worker". Και οι δύο αυτές οργανώσεις ήταν φιλοκινεζικές μέχρι τη ρήξη Κίνας και Αλβανίας οπότε η ΚΑ πήγε με το μέρος της Αλβανίας. Η ΚΑ διαλύθηκε το 2006. Την Αλβανία στήριξε και μία άλλη ομάδα η οποία ονομαζόταν *Συνασπισμός Μαρξιστών Λενινιστών* (ΜΛΛ) η οποία σχηματίστηκε το 1980, διαλύθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '80 και εξέδιδε το περιοδικό "Arbeideren" (Ο εργάτης).

Μεγάλη Βρετανία: Μέλη του ΚΚ Μεγάλης Βρετανίας τα οποία υποστήριζαν την Κίνα, συναντήθηκαν στις 10 Νοεμβρίου 1963 και παρά την συμφωνία τους για αντιρεβιζιονιστική δράση, διαφώνησαν ως προς τη μορφή της δράσης.

Έτσι δημιουργήθηκε, εκτός των γραμμάτων ΚΚΜΒ η ομάδα Committee to defeat Revisionism for Communist unity (CDRCU) με ηγέτη της τον Michael McCreery και η ομάδα που υπερασπίστηκε την αντιρεβιζιονιστική της δράση μέσα από τις γραμμές του ΚΚΜΒ και ονομάστηκε FORUM for Marxist-Leninist struggle.

Η ομάδα CDRCU έδρασε από το Φεβρουάριο του 1964 έως και το Φεβρουάριο του 1965, οπότε και ο θάνατος του Michael McCreery σήμανε τη διάλυσή της. Η ομάδα FORUM είχε και αυτή περιορισμένη δράση.

Διασπαστικές κινήσεις γίνονται και σε κομμουνιστικά και εργατικά κόμματα στην Ασία, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική ⁷⁸⁹

Ένα άλλο παράδειγμα της προσπάθειας το ΚΚ Κίνας να ελέγξει και να επηρεάσει άλλα κόμματα, είναι αυτό της Αλβανίας. Η ηγεσία της Αλβανίας κατέβασε μία πολιτική πλατφόρμα και απομακρύνθηκε από το ΚΚΣΕ ενώ άσκησε αντισοβιετική προπαγάνδα. ⁷⁹⁰.

⁷⁸⁹ Ανοικτή επιστολή της ΚΕ του ΚΚΣΕ προς όλες τις κομματικές οργανώσεις, προς όλους τους κομμουνιστές της Σοβιετικής Ένωσης στο The polemic on the general line of the international communist movement, σ.578-579

⁷⁹⁰ Ανοικτή επιστολή της ΚΕ του ΚΚΣΕ προς όλες τις κομματικές οργανώσεις, προς όλους τους κομμουνιστές της Σοβιετικής Ένωσης στο The polemic on the general line of the international communist movement, Foreign Languages Press, Peking 1965, σ.581

Παράρτημα 20. Κείμενο πολιτικών προσφύγων στη Βράιλα Ρουμανίας σχετικά με τις διαμαρτυρίες τους για τη διάλυση των κομματικών οργανώσεων και τις διαγραφές

[illegible]